UNIVERSITATEA DIN CLUJ „REGELE FERDINAND I"
SIBIU

PSIHOLOGIA PERSOANEI

DE

NICOLAE MĂRGINEANU

EDIȚIA a II-a

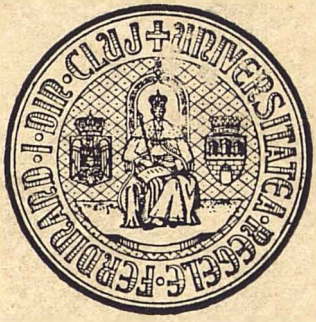

1944
EDITURA UNIVERSITĂȚII DIN CLUJ LA SIBIU

www.dacoromanica.ro

DE ACELAŞ AUTOR

In editura Institutului de Psihologie al Universităţii din Cluj:

Psihologia exerciţiului. 1929, Pp. 158.
Psihotehnica în Germania. 1929. Pp. 88.
Psihologia configuraţiei (în colaborare cu L. Rusu, L. Bologa, A. Roşca şi D. Tudoranu). 1929. Pp. 152.
Psihologia germană contimporană. 1930. Pp. 380.
Psihologia învăţării. 1931. Pp. 180.
Psihologia franceză contimporană. 1932. Pp. 176.
Elemente de Psihometrie. 1938. Pp. 376.
Analiza factorilor psihici. 1938. Pp. 216.

In editura Institutului Psihotehnic din Cluj la Sibiu:

Psihotehnica în marea industrie. 1942. Pp. 156.
Psihotehnica. 1943. Pp. 532.

Alte edituri:

Problema evoluţiei. Ed. Societatea de Mâine. 1931. Cluj. Pp. 84.

In limbi străine:

Beiträge zur Psychologie der Uebung. Zeitschr. f. Angew. Psychol. 39, 1941, 491—930.
La théorie des facteurs, L'Année Psychol. 25, 1934, 50—84.
Les facteurs psychologiques. Idem. 85—102.
La nature de la loi scientifique et ses conditions d'éxactitude. Pp. 14. (In Hommage à P. Janet).
Professors Lewin conception of laws. Journal of. General Psychology. 12. 1935. 397 - 415.
The Attitude toward the New Deal. (In colaborare cu prof. L. L. Thurstone). The University of. Chicago Press. 1933. Pp. 4.

www.dacoromanica.ro

UNIVERSITATEA DIN CLUJ „REGELE FERDINAND I"
SIBIU

PSIHOLOGIA PERSOANEI

DE

NICOLAE MĂRGINEANU

EDIŢIA a II-a

1944
EDITURA UNIVERSITĂŢII DIN CLUJ LA SIBIU

www.dacoromanica.ro

LUI

GORDON W. ALLPORT

www.dacoromanica.ro

CUPRINS

PARTEA I-A

DOMENIUL PERSOANEI

Capitolul I

INTRODUCERE

Considerații istorice 3
Bibliografie 11

Capitolul II

DOMENIUL PERSOANEI

Generalitate și specificitate 13
Continuitate și discontinuitate 21
Deosebiri și asemănări 25
Suprafață și adâncime 30
Biologic și social 33
Domeniul persoanei 36
Bibliografie 41

PARTEA II-A

ASPECTELE MAJORE ALE PERSOANEI

Capitolul III

ASPECTUL GENERAL AL PERSOANEI

A. *Dinamica persoanei umane* 46
Dinamica biologică 47
Dinamica socială 53
Dinamica psihologică 59

www.dacoromanica.ro

1. Teoria lui McDougall 59
2. Teoria lui Freud 66
3. Teoria lui Adler 87
4. Alte teorii 93
Aspectul subiectiv al dinamicei umane 99
Concluzii 105

B. *Aspectul funcțional* 114
Aptitudinile 116
1. Inteligența 117
2. Observarea 122
3. Memoria 123
4. Imaginația 124
5. Atenția 125
6. Aptitudinile complexe 127

C. *Aspectul formal. Temperamentul* 131
Formele de acțiune 131
Formele de emotivitate 134

D. *Aspectul integral. Firea* 136
Definiția persoanei 139
Bibliografie 140

Capitolul IV

ASPECTUL DIFERENȚIAL

Ereditatea 147
1. Cercetările lui Mendel 147
2. Cercetările lui Morgan 149
3. Mecanismul eredității 152
4. Familia Kallikak, etc. 155
Mediul 158
1. Teoria gradientelor lui Child 158
2. Semnificația unor cazuri celebre 160
3. Cercetările asupra geniului 163
4. Cercetările asupra gemenilor și semenilor 166
Ereditate și Mediu 168
Grupe majore de diferențe individuale 173
1. Sexul 173
2. Rasa 178
3. Cultura 183
Bibliografie 185

Capitolul V

ASPECTUL EVOLUTIV

Maturizarea 192
Invățarea 199

www.dacoromanica.ro

1. Legea exercițiului 202
2. Legea efectului 203
3. Teoria reflexelor condiționate 205
4. Cercetările lui Koehler și teoria configurației 207
5. Învățarea la om 210
6. Imitație, sugestie, simpatie 214
Diferențiere și integrare 223
1. Diferențierea 223
2. Integrarea 225
3. Structuralizarea 230
Vârsta 233
Copilăria 237
1. Gândirea copilului 237
2. Jocul 239
3. Sexualitatea infantilă 242
Adolescența 246
Maturitatea 249
Bătrânețea 251
Bibliografie 251

Capitolul VI

ASPECTUL SOCIAL

Limbajul 258
Familia 261
Vecinătatea 279
Școala 283
Comunitatea 289
A. Mentalitatea rurală 289
B. Mentalitatea urbană 300
C. Conflictul de cultură 305
Profesiunea 308
Biserica 311
Statul 312
Momentul 313
Bibliografie 317

Capitolul VII

ASPECTUL ABISAL

Conștiința 319
Inconștientul 324
Subconștient sau preconștient 327
Eu, Supra-Eu și Sine 328
Bibliografie 341

www.dacoromanica.ro

PARTEA A III-A

STRUCTURA PERSOANEI

Capitolul VIII

TIPOLOGIA

Tipologia lui Jung 347
Tipologia lui Spranger 356
Bibliografie 362

Capitolul IX

BIOTIPOLOGIA

Noțiunea de constituție 364
Aspectul morfologic-fiziologic 366
1. Tipurile constituționale după Kretschmer 368
2. Biotipologia lui Pende 373
3. Tipologia lui Sigaud și McAuliffe 376
4. Tipurile individuale după Viola 380
Aspectul psihologic 390
1. Biotipologia lui Kretschmer 390
2. Biotipologia lui Pende 403
3. Biotipologia lui Jaensch 406
4. Considerații critice 408
Bibliografie 410

Capitolul X

ANALIZA FACTORIALĂ

Corelația 413
Analiza factorială 414
Contribuțiile analizei factoriale 418
Bibliografie 419

Capitolul XI

STRUCTURA PERSOANEI

Vectori principali, secundari și incidentali 433
Principalii vectori 435
1. Sine, Eu și Supra-Eu 435
2. Firea 442
3. Inteligența 444
4. Tensiunea psihică 445
5. Constituția organică 446
6. Familie, comunitate, profesiune 446
Vectorii secundari mai importanți 447

www.dacoromanica.ro

1. Talentul 448
2. Iuţeala acţiunii, emotivitatea şi iritabilitatea 448
3. Optimismul-pesimismul 448
4. Complexele 449
5. Alţi vectori secundari 449
Psihogramă ponderată 449
Tipuri de persoană 452
1. Tipul uman normal 453
2. Alte tipuri 454
Bibliografie 459

ASPECTUL ANORMAL ŞI PATOLOGIC

PARTEA A IV-A

Capitolul XII

ASPECTUL ANORMAL ŞI PATOLOGIC

Sănătatea sufletească 464
Boala sufletească 466
Anormal şi patologic 467
Cauzele bolilor mintale 472
Conflictul, cauză universală a bolilor mintale 476
Boli organice sau funcţionale? 484
Psihopatologie generală. Simptomatologie 490
Psihopatologie specială 498
Schizofrenia 502
1. Teorii 502
2. Tipuri fundamentale 508
Psihoza maniaco-depresivă 513
1. Mania 516
2. Depresiunea 518
Psihonevrozele 521
Histeria şi Psihastenia 522
1. Teoria lui Janet 528
2. Teoria lui Freud 528
3. Teoria lui Jung, Adler, Kretschmer, Ross 530
Persoanele psihopate 533
Delincvenţi şi criminali 537
Bibliografie 539
Index pe materie 543
Index pe autori 550

www.dacoromanica.ro

PREFAȚĂ LA EDIȚIA A II-A

Apărută acum trei ani, lucrarea de față a fost epuizată în câteva luni. Din diverse motive, ediția a doua poate vedea lumina zilei abia acum, deși, între timp, solicitarea lucrării a întrecut orișice așteptări. Deaceea primul nostru gând se îndreaptă către cetitori, cărora ținem să le exprimăm, odată cu scuzele noastre pentru reapariția întârziată a lucrării, și întreaga noastră recunoștință pentru atenția pe care ei au manifestat-o față de ea.

Lucrarea apare aproape neschimbată. Explicarea acestui fapt nu trebue căutat în eventuala noastră lipsă de neliniște față de ceeace a format obiectul frământărilor noastre timp de mai bine de zece ani, ci în imposibilitatea de documentare asupra a ceeace s'a mai scris de trei ani încoace. Dacă din capul locului s'a mai putut scrie ceva de seamă în aceste vremuri pline de dramă, cum omenirea, probabil, nu a mai cunoscut!

Profesorul Grimm a avut bunăvoința de a ceti întâia ediție a lucrării de față, notându-și aproape pagină de pagină observațiile sale. Notele Domniei Sale, cele cu privire la stil în deosebi, mi-au fost de cel mai neprețuit folos. Il rog să primească și pe această cale sentimentele mele de gratitudine.

Prezenta ediție a lucrării apare în editura Universității din Cluj la Sibiu, grație bunăvoinței Domnului Rector, Profesor Dr. Iuliu Hațieganu, sub a cărui conducere publicațiile Universității noastre au atins cea mai înaltă culme, în ciuda stării de tristă și nedreaptă pribegie, în care A l m a M a t e r se află. Imi îndeplinesc cea mai plăcută datorie exprimând Domniei Sale Domnului Rector sentimentele mele de respectuoasă și profundă recunoștință.

Sibiu, Mai, 1944.

NICOLAE MĂRGINEANU

www.dacoromanica.ro

PREFAȚA

Realizările psihologiei la noi în țară au luat, în ultima vreme, un avânt destul de mare, atât în școală și industrie, cât și în medicină, armată și chiar justiție. Sute de mii de teste și foi de observație au fost aplicate, fie pentru cunoașterea elevului în școală, fie pentru aceea a ucenicului, ori a soldatului, sau pentru diagnosticul bolnavului și experțiza asupra delicventului.

Această mișcare, desigur nu poate decât să ne bucure. Din păcate însă răspândirea și popularizarea metodelor psihologice nu a mers totdeana mână în mână cu îmbunătățirea lor, iar pregătirea de specialitate a celor care le-au aplicat a lăsat, adeseori, foarte mult de dorit. Iar factorul uman, serios și bine pregătit, este, și în acest domeniu, ca în oricare altul, aproape totul!

Intr'adevăr, importanța bunului specialist în psihologie e covârșitoare. Metodele psihologice, elaborate până acum, nu sunt instrumente mecanice, care să redea adevărul prin simpla lor aplicare, ci mai mult o serie de mijloace, capabile să ne dea unele indicații, foarte prețioase, care au totdeauna nevoe de interpretare. „Este o foarte mare greșală — spune Prof. Myers, distinsul psiholog englez, fondatorul și directorul marelui Institut de Psihologie Industrială din capitala Angliei — să credem că testele și aparatele psihologice pot fi folosite așa cum inginerul întrebuințează un metru sau voltmetru. Nu, o atare credință e complet greșită. Testele și aparatele sunt un excelent și util servitor în slujba psihologului; ele nu sunt, și nu trebuesc să fie stăpânul său. Psihologul trebue să interpreteze rezultatele lor în lumina altor multe condiții, întemeiate pe interogare și observare, care pot, uneori cel puțin, umbri cu totul indicațiile testelor. Orientarea Profesională este o operă serioasă și demnă de toată încrederea numai atunci când persoana candidatului este judecată în întregime, ca unitate în raport cu mediul din care ea face

www.dacoromanica.ro

parte". Aceste cuvinte, pe cât de înțelepte, pe atât de adevărate, se aplică, desigur, și în școală și în medicină, precum se aplică și în justiție sau armată. Ele rămân, și trebuesc să rămână, un mustrător memento, *pentru toți aceia, care au crezut că simpla aplicare a testelor, mai bine zis a câtorva teste, în modul cel mai mecanic cu putință și fără orice altă completare, ne duce la descoperirea întregului mister, pe care persoana umană îl închide în sine, făcând inutilă orice altă încercare de informație, documentare și mai ales interpretare și judecată.*

Această stare de lucruri, evident, trebue să înceteze, atât în Orientarea și Selecția Profesională — unde lucrurile stau ceva mai bine — cât și în școală — unde lucrurile stau mai rău, dacă nu chiar foarte rău. Atât de rău încât cel ce semnează aceste rânduri a rămas, adeseori, înspăimântat de ușurința cu care așa zisa cunoaștere psihologică a elevului a fost făcută! Altfel, compromiterea, ce va urma în curând, va fi atât de mare, încât ne e teamă că, pentru o bună bucată de vreme cel puțin, lumea își va pierde încrederea nu numai în diferitele teste sau alte metode, rău și unilateral aplicate, ci în toate metodele și chiar în psihologie. Ceea ce va fi o nouă greșală, care va întrece pe întâia.

E, deaceea, ceasul din urmă ca cei cu răspundere față de psihologie și aplicările ei să-și concentreze toate eforturile pentruca această stare de lucruri să înceteze și psihologia, adevărata psihologie să-și ocupe locul cuvenit. Sufletul omenesc va trebui reconsiderat în toată complexitatea sa și a mediului — cel social în deosebi — din care el face parte. Și, bineînțeles, pe toate căile principale de informație simptomatică, exactă și obiectivă, iar nu cu simpatii preconcepute față de unele sau altele!

In această privință psihologul va putea lua, credem, un bun exemplu dela medic. Cu condiția, desigur, ca medicul să fie bun. Pentru cunoașterea corpului omenesc bunul medic nu se oprește numai la măsurările pe care le face cu diferitele aparate — deși mijloacele de diagnosticare, pe care laboratorul medical le pune la dispoziția medicului, sunt mai perfecționate decât mijloacele pe care e în stare să le ofere laboratorul psihologic —, ci el, medicul, anume bunul medic, studiază și antecedentele personale și familiale, fără a neglija nici observarea clinică a simptomelor și evoluția lor. Judecata sa finală, asupra bolii și tratamentului, va fi sinteza tuturor acestor metode, precum și a întregii sale concepții teoretice despre organism, boală și tratament. Ea va fi dată, chiar și în atari condiții, cu toată rezerva

www.dacoromanica.ro

cuvenită, anume ca o probabilitate de adevăr și nu ca adevărul însuși.

E înafară de orice îndoială că medicina, din o serie de motive, a luat-o mult înaintea psihologiei. E, deasemenea foarte probabil că sufletul e mai complicat decât corpul, rezervându-ne mai multe surprize. Se poate, atunci, ca într'un domeniu mai anevoios, cum e acela al psihologiei, și înarmați cu mai puține cunoștințe, să procedăm, totuși, cu mai multă încredere? Chiar și atunci când metoda noastră e unilaterală, bazată fiind numai pe unele teste sau numai pe observare ori numai pe evaluare? Evident că nu. E, credem, momentul suprem ca pregătirea și felul de a lucra al examinatorilor psihologi să fie serios reconsiderate. Medicina, în cele din urmă, poate să-și permită luxul de a da câțiva medici slab pregătiți; ea a dat — și dă — destui buni și e o disciplină veche, deplin consacrată în opinia publică. Psihologia, dimpotrivă, e o disciplină nouă, în proces de validitare. Avem, deaceea, toate motivele ca în cazul ei să fim mai exigenți. Dar, viitorul ei depinde în primul rând de pregătirea celor chemați să o servească. Deaceea asupra acestei pregătiri trebue concentrată toată atenția.

Am considerat în două din lucrările noastre, Elemente de Psihometrie și Analiza factorilor psihici, *pregătirea statistică, pe care măsurarea psihologică se întemeiază. In lucrarea prezentă încercăm să punem la dispoziția celor chemați să cunoască omul, anume latura sa sufletească, în școală sau industrie ori armată, medicină și justiție, acel minimum de principii și puncte de referințe, în termeni de care persoana umană, socotită ca unitate, trebue judecată și fără de care un examinator poate fi un bun statistician sau un bun tehnician de laborator, dar nu un psiholog. Căci psihologia, psihologia adevărată, va fi obținută numai cu interpretarea și explicarea rezultatelor pe care diferitele metode ni-le pun la dispoziție, tocmai cu scopul de a mijloci interpretarea. Această interpretare constitue scopul final al științei, față de care metodele nu sunt decât calea de ajungere la el.*

Departe de noi gândul de a subestima valoarea metodei. Dimpotrivă, suntem — o mărturisim deschis — dintre aceia, care atribue mai multă importanță metodei, decât teoriei. Cu riscul de a fi banali, am spune că importanța metodei în creația științifică se ridică la aproximativ 0,60, în vreme ce acea a teoriei rămâne cam la 0,40. Aceasta în special în cazul psihologiei

www.dacoromanica.ro

și al tuturor științelor prea puțin pozitivate, în care exactitatea cunoașterii e lucrul cel mai de preț și cea dintâiu condiție a progresului. Dar, exactitatea cunoașterii, evident, e chestie în primul rând de metodă! Departe de noi, însă, și gândul de a pierde din vedere valoarea teoriei. A-i atribui, dealtfel, 0,40 importanță, însemnează a-i atribui 0,40 și nu 0,00 importanță! De fapt însă și mai important — mai important decât orice înafară de personalitatea celui, care face știința — e combinarea metodei cu teoria, în așa fel încât teoria să servească metoda, iar metoda teoria. Aceasta pentru simplul motiv că metoda cea mai exactă cu putință nu va duce la nimic, dacă problema, adecă teoria, nu va fi clar formulată, așa precum teoria cea mai strălucită va rămâne încă operă de fantezie, atâta timp cât ea nu primește consacrarea pe care numai verificarea pe bază de metodă certă o poate aduce. Deaceea tăria psihologului, arta sa, va consta în această fericită îmbinare a teoriei cu metoda, anume a celei mai bune teorii și a celei mai exacte metode.

In mintea acelora, în care mai stărue lectura lucrărilor noastre de metodologie, amintite mai sus, ar putea naște o oarecare nedumerire, cu privire la atitudinea din acele lucrări și cea din lucrarea de față. In cele două lucrări stăruiam, anume, pentru metoda statistică, iar în lucrarea de față facem uz de toate metodele cu putință, indiferent dacă ele sunt sau nu experimentale sau statistice. Pentru înlăturarea oricărei nedumeriri ne simțim datori cu o explicație. Din judecăți pozitive nu se pot trage concluzii negative pentru alte chestiuni, care nu sunt în raport de contradicție cu obiectul judecăților pozitive. In consecință, a susține valoarea metodei statistice, într'o lucrare cu acest subiect, nu însemnează a nega valoarea celorlalte metode. Cel puțin atâta timp cât acest lucru nu e spus în mod expres. Insă în mod expres, noi am ținut să menționăm și existența celorlalte metode, fără a le nega valoarea. Atât numai că această valoare o legăm mai mult de personalitatea, talentul și chiar geniul psihologului, decât de însăși metoda, anume de garanția ei intrinsecă, pe care ea a închide. In metoda experimentală și statistică vedem această garanție în grad mai mare; în celelalte în grad mai mic. Deaceea metoda experimentală și statistică trebue, după părerea noastră, să aibe precădere. In special atunci când este vorba de marea majoritate a psihologilor, care nu au nici geniul lui Freud, nici talentul lui McDougall sau Spranger, Ja-

www.dacoromanica.ro

net ori Klages, etc! De aci însă și până la a închide ochii în fața marilor contribuții și descoperiri, e o mare distanță. Deaceea, fiind, și rămânând, pentru metoda experimentală și statistică, a căror valoare, și în special garanție de exactitate, ni se pare mai mare, nu ne-a trecut, și nu ne trece, prin cap să închidem ochii în fața celorlalte metode, mai puțin exacte, poate, dar, adeseorî, mult mai bogate în rezultate — în unele domenii în deosebi —, cum sunt metoda clinică, biografia, studiul cazului, scrisul și studiul mișcărilor expresive în general, și așa mai departe. Lucrarea de față, bineînțeles, va fi întemeiată pe rezultatele obținute de toate metodele. Tot așa, precum, lucrarea, ce va completa-o, Cunoașterea persoanei, *se va ocupa și ea de orice metódă, care, într'un fel sau altul, și-a dat contribuțiile sale de seamă în pătrunderea naturii umane, acest subiect ce întrece în importanță și farmec oricare altul.*

Dealtfel poziția cerută de o atare lucrare e, prin însăși natura ei, cu totul asemănătoare cu aceea a mediculuĭ. Chemat la patul bolnavului, medicul nu-i poate recomanda... să mai aștepte până când putințele de diagnosticare și terapie vor fi mai exacte. Dimpotrivă, el va trebui să facă tot ceeace în actuala stare a cunoștințelor — și condițiilor — se poate face. Același lucru și cu lucrarea de față. Ea nu e chemată să spună ceeace în viitor vom ști mai bine — să zicem pe bază de mai multă analiză factorială — ci ea urmărește să spună, în limita puterilor noastre, ceeace știm azi. Fiecare veac, dealtfel, își are dreptul său la un răspuns pentru toate problemele. In consecință, exactitatea mai mare a răspunsului de mâine nu e un motiv să nu încercăm pe cel de azi, oricare ar fi gradul său de perfecțiune.

Dimensiunea lucrării ar putea să pară — unora cel puțin — cam mare. Intr'adevăr, pentru multă lume psihologia mai e încă o știință, ce poate fi condensată în două-trei sute de pagini și însușită în câteva săptămâni. Oameni cu multă răspundere în Stat și industrie au trimis, dealtfel, medici, ingineri și ofițeri, în institutele de psihologie pentru a fi făcuți psihotehnicieni... în zece zile! E timpul, credem, ca psihologia să fie judecată mai serios. Dacă un bun medic are nevoe de o pregătire generală de șase ani, apoi, de una practică și de specialitate aproape tot atât de lungă, atunci un psiholog să poate fi, oare, pregătit numai în câteva zile? Și dacă un medic trebue să citească atâtea volume de anatomie, fiziologie, histologie, etc., atunci psihologul să se poată mulțumi cu câteva sute de pagini? Evident că nu. E

www.dacoromanica.ro

timpul ca improvizațiile puerile să înceteze. Studentul în psihologie să se gândească la studentul în medicină și să-i urmeze exemplul. Cei, care au răspunderea pregătirii sale, au datoria să-l facă să înțeleagă acest lucru. Aceasta va fi singura cale de de a ridica prestigiul psihologiei la nivelul, pe care ea îl merită.

Dar pentru a menține psihologia la acest nivel va mai fi nevoe încă de ceva. Anume, de rezerva și prudența cuvenită în formularea judecății finale asupra persoanei, fie în școală, fie în industrie, justiție ori armată. Cunoașterea psihologică — ca și oricare alta, dealtfel — este — după cum foarte bine știm — departe de a fi deplin exactă. Aceasta chiar și atunci, când e bazată pe toate metodele necesare, deci și pe teste și pe evaluare, precum și pe observare și biografie etc. Ea e, de fapt, mai mult sau mai puțin exactă, după cum metodele aplicate sunt mai mult sau mai puțin bune, iar numărul lor mai mic sau mai mare. Cunoașterea psihologică redă, astfel, 0,60 sau 0,70 din adevăr, uneori 0,80 și chiar 0,90, foarte rar mai mult, și desigur, nicicând 1,00, adecă adevărul în întregime. Asupra acestui lucru psihologul trebue să fie totdeauna bine lămurit, precum e bine să fie lămuriți — chiar de către psiholog — și aceia, care recurg la serviciile sale, fie ei indivizi izolați, fie reprezentanți autorizați ai Statului sau vieții industriale și comerciale. Psihologia e azi destul de înaintată pentru a se putea impune prin propriile sale rezultate, apreciate la justa lor valoare. Și numai la justa lor valoare! Orice alte exagerări sunt de prisos și ne la loc. Iar dacă în fața adevărului, care redă putințele psihologiei, așa cum ele sunt, anumită lume preferă, totuși, ghicitul în cafea sau alte-știința prezicătorilor — de a căror anunțuri ziarele sunt pline, spre rușinea veacului pe care-l trăim —, atunci această anumită lume nu are decât să recurgă la serviciul... astrologilor. Așa cum, pe vremuri, mergea la vraci și nu la medici! Deziluziile nu vor întârzia să vină — cum au venit și în cazul vracilor — și atunci lumea se va reîntoarce tot la psiholog, așa cum pe vremuri s'a reîntors la medic.

Dealtfel, valoarea unei științe nu se judecă după faptul dacă ea a atins sau nu exactitatea — căci la exactitate deplină nu a ajuns nici o știință —, ci după progresul, pe care ea l-a făcut față de metodele în uz, existente înainte de ea. Așa dar, reconsiderând valoarea practică a psihologiei în această lumină, nu avem nici un motiv de teamă. Dimpotrivă, avem toate motivele de încredere. Realizările psihologice în industrie, școală, precum

www.dacoromanica.ro

și cele din justiție, medicină și armată, făcute în țările din Apus, iar mai modest și la noi, constituesc temeiul acestei încrederi. In adevăr contribuțiile psihologiei reprezintă o fericită completare a celor tehnice și medicale. Civilizația, și mai ales umanizarea civilizației, precum și cultura, nu vor avea decât de câștigat.

NICOLAE MĂRGINEANU

www.dacoromanica.ro

PARTEA INTÂIA

DOMENIUL PERSOANEI

www.dacoromanica.ro

Capitolul I

INTRODUCERE

Pătrunderea naturii umane e una dintre cele mai vii preocupări ale omenirii din toate veacurile. Atât în filosfie şi literatură, cât şi în vieaţa practică. Ea e începutul înţelepciunii la Socrate şi cheia tragediei la Eschil, misterul după care se frământă mintea lui Faust şi leitmotivul din dramele lui Shakespeare sau romanele lui Dostoewski, virtutea omului politic şi arma cea mai de preţ a celui de afaceri. Cunoaşterea omului e, fără îndoială, condiţia de bază a oricărei încercări umane.

Nu e, deaceea, nici o mirare că omenirea i-a acordat, dela început, o atenţie cu totul excepţională. Intr'adevăr folklorul popoarelor primitive, precum şi acela al popoarelor de azi, este plin de sfaturi practice, menite să ne servească la cunoaşterea slăbiciunilor şi calităţilor umane şi să ne descopere, cu o clipă mai de grabă, gândurile ascunse, pe care cei din jur ni-le poartă. In acest scop omenirea nu se opreşte numai la judecăţile cu caracter general, referitoare la minte, inimă şi cinste — adecă inteligenţă, temperament şi caracter — ci merge şi la o mulţime. aproape nesfârşită, de aprecieri disparate şi lapidare, cu caracter mai mult sau mai puţin simptomatic, privitoare la felul de a purta pălăria sau acela de a se îmbrăca, felul de a mânca sau acela de a bea, la felul de a merge şi la acela de a scrie. Există, în total, aproape 6000 de cuvinte — aşa cum vom vedea în capitolul următor — destinate să precizeze una sau alta din acestea însuşiri, în termeni de care persoana omenească poate fi descrisă şi interpretată. Caracterizările lui Teofrast sau La Bruyère, doctrina lui Plato sau Pascal, aceea a lui Nietzsche ori Schopenhauer, precum şi viziunea lui Da Vinci, Rembrandt, Michelangelo, Rodin ori simfoniile lui Beethoven, reoglindesc aceleaşi preocupări. Pătrunderea şi exprimarea na-

www.dacoromanica.ro

turii umane, prinderea misterului pe care ea-l ascunde, rămâne scopul lor suprem.

Psihologia, desigur, e în primul rând o încercare în aceeași direcție. Cunoașterea făpturii omenești e ținta ei supremă. Singura deosebire e doar aceia că deastădată considerarea sufletului omenesc nu mai e făcută în mod tangențial, ci direct. Sufletul nu mai e văzut prin prisma unor preocupări, întrucâtva streine de el, ci prin el însuși; el e criteriul final prin care sunt judecate toate și centrul de focalizare al întregii atenții. Persoana umană e, astfel, problema centrală a psihologiei; ea e cheia de boltă, care leagă preocupările ei împreună.

Afirmațiunile de mai sus sunt, totuși, exacte numai cu referire la psihologia de azi. Ele se aplică cu greu psihologiei din trecut. In adevăr dacă noi studiem mai deaproape psihologia din trecut — așa cum ea a fost întemeiată de Wundt și contimporanii săi — constatăm, spre marea noastră surprindere, că problema persoanei e cu totul absentă. Mai mult: ea e deadreptul interzisă, *tabu*.

Aceasta dintr'un motiv pe cât de simplu, pe atât de ușor de înțeles. Psihologia, după părerea acestor fondatori, nu putea începe cu ceeace e mai complex, adecă cu persoana umană, socotită ca sinteză a tuturor manifestărilor sufletești, ci cu ceeace e mai simplu. Anume cu studiul fenomenelor elementare, cum sunt senzațiile, reflexele și emoțiile primare. Studiul sintezei supreme, la care aceste componente simple, în cele din urmă, dau naștere, va fi abordat numai atunci când studiul analitic, al elementelor, va fi epuizat. Persoana, prin însași natura ei de sinteză, va fi explicată tocmai din părțile, care o compun.

Din păcate speranța acestei înțelegeri nu a fost împlinită. Postulatul de plecare al vechii psihologii — judecat prin prisma actualelor cunoștințe — pare să fi fost aproape complet greșit. Sufletul, socotit ca unitate, nu e atât o sinteză a părților, rezultat din părți și condiționat de ele, adecă o realitate *derivată*, ci mai mult una *primară*, care — după toată probabilitatea — a premers părțile și în cea mai mare parte le explică. In consecință metoda sintetică nu trebue să fie posterioară, ci anterioară; ea nu urmează celei analitice, ci o premerge. Iar fiindcă vechea psihologie experimentală — cu care se identifică aproape întreaga psihologie academică de acum câteva decenii — nu a putut înțelege această stare a lucrurilor, atât de lămurită azi, ea a și rămas mai mult o știință a senzațiilor, percepțiilor și re-

www.dacoromanica.ro

prezentărilor. Aspectul emotiv şi conativ al vieţii sufleteşti — aspecte mult mai complexe decât cel intelectual — precum şi persoana umană, luată ca unitate psihologică supremă, i-au scăpat. Ele au fost regulat neglijate. Vechea psihologie a fost, astfel, o „psihologie fără suflet" — cum cu mândrie s'a botezat ea însaşi — în care persoana omenească nu avea ce căuta.

Pătrunderea naturii umane, adecă *psihologia persoanei* în sensul strict al cuvântului, a rămas, deci, înafară de domeniul psihologiei din trecut. Intre ea şi această psihologie a fost o stare de divorţ. Copil favorit al artei şi filosofiei, precum şi al practicei umane, psihologia persoanei a fost, totuşi, multă vreme, copil vitreg al psihologiei. Al acelei psihologii, despre care Klages spunea cu bună dreptate — deşi cu destulă exagerare — că serveşte atât de puţin la pătrunderea fiinţei umane, adecă a persoanei, încât, dintr'o pagină de Dostoewski, se poate învăţa — în această privinţă — mai mult decât din toate tomurile ei docte! In adevăr contribuţiile vechii psihologii la înţelegerea şi explicarea persoanei umane, anume a făpturii şi conduitei ei, aşa cum ea apare în manifestările sociale, politice, istorice, religioase şi artistice etc., sunt aproape una cu zero.

Nu e, deaceea, nici o mirare că lumea preocupată întâiu de toate de persoana umană, socotită ca realitate concretă şi unitară, şi-a pierdut încrederea în rezultatele — şi chiar în posibilităţile — psihologiei şi, în consecinţă, a căutat să elaboreze o disciplină ştiinţifică nouă, de care să se folosească în pătrunderea naturii umane şi înţelegerea manifestărilor ei. Cum aceste manifestări variază dela domeniu la domeniu, şi cum reprezentanţii diferitelor domenii erau preocupaţi numai de propriul lor domeniu, nu e nici o mirare că s'a ajuns la o serie de *noi psihologii*, destinate să fie de folos doar în domeniile amintite. Aşa, filosofii istoriei au purces la elaborarea unei psihologii cu ajutorul căreia să înţeleagă manifestările istorice, psihiatrii la formularea unei psihologii adecvate înţelegerii fenomenelor patologice, iar filosofii şi sociologii la definirea unei psihologii potrivite manifestărilor sociale şi spirituale, etc.

Cu timpul toate aceste noi psihologii, preocupate de înţelegerea persoanei umane ca unitate şi anume ca agent al manifestărilor economice, sociale, artistice, istorice, patologice şi aşa mai departe, s'au dovedit a fi *nu numai diferite* de psihologia experimentală, dar chiar *opuse*. Drept urmare, în loc de colaborare, s'a ajuns la polemică. Psihologii experimentali negau

www.dacoromanica.ro

validitatea psihologiei neexperimentale, iar psihologii neexperimentali, cu interes față de istorie, artă, patologie mintală etc. negau valoarea psihologiei experimentale, socotind-o drept știință stearpă și lipsită de utilitate.

Astfel Dilthey, urmat de Spranger și alți gânditori germani, preocupați de înțelegerea rolului pe care persoana umană îl joacă în evenimentele istorice, sociale, artistice și economice, au pus bazele *psihologiei înțelegerii* (verstehende Psychologie), adaptată domeniului lor de preocupări și interese. Freud, pe de altă parte, a întemeiat *psihanaliza,* care nu e decât o psihologie specială, adaptată înțelegerii diferitelor boli mintale. O sistematizare asemănătoare a unei psihologii, văzute prin prisma intereselor patologice, a făcut și Janet, precum și Jung și Adler. Klages, pornind dela grafologie, a pus bazele *caracterologiei,* adecvată interpretării mișcărilor expresive. O seamă de gânditori americani, preocupați de înțelegerea factorului uman în sociologie și antropologie, în frunte cu Thomas, Park, Boas, etc., au pus bazele *psihologiei culturale a persoanei.* Și așa mai departe cu Morton Prince, Adolf Meyer, Healy, Kretschmer etc. în psihiatrie, Park, Burgess, Faris în sociologie, Sapir, Wallis, Kroeber în antropologia socială, Kimbal Young și Folsom în psihologia socială, Utitz, Pfänder, Prinzhorn etc. în caracterologie, Alexander, Rank etc. în psihanaliză etc. *Cu alte cuvinte atâtea psihologii, câte domenii de preocupare!*

In general singura trăsătură comună, care leagă diferitele teorii emise asupra persoanei umane de către acești cercetători, preocupați în primul rând de un alt domeniu de cercetare decât cel strict psihologic, e credința lor nestrămutată că psihologia experimentală, de laborator are prea puțin de a face cu înțelegerea persoanei umane, luată ca unitate psihologică și așa cum ea se manifestă în viața de toate zilele, dinafară de laborator. In consecință, fiecare caută, în deplină opoziție cu psihologia de laborator, să formuleze o nouă psihologie, bazată pe alte principii și metode și care — în opoziție cu psihologia experimentală — să se ocupe de unitatea persoanei umane și nu numai de părțile ei și anume de unitatea ei așa cum ea se răsfrânge în cadrul manifestărilor sociale ori în acela al creațiilor artistice sau al manifestărilor morbide. Cu alte cuvinte fiecare caută o psihologie potrivită domeniului său de preocupare, ignorând pe deplin nu numai psihologia experimentală, ci și psi-

www.dacoromanica.ro

hologia celorlalți reprezentanți ai altor domenii de manifestări umane. Rezultatul imediat al acestor stăruințe, pe drumuri atât de diferite, a fost o mulțime de noi teorii asupra persoanei umane, cristalizate cu timpul într'o mulțime de școli psihologice, una mai diferită ca alta, atât de psihologia experimentală, cât și de toate celelalte psihologii. In adevăr poziția acestor școli față de ele însile și față de psihologia experimentală ne reamintește vechea poveste a turnului Babel, când fiecare vorbea limba sa, fără să înțeleagă limba celorlalți și fără ca și el, la rândul său, să fie înțeles de ceilalți. Freud nu poate înțelege pe Janet, iar Janet la rândul său pe Freud, pentruca amândoi să fie desconsiderați de Klages și cu toții ignorați de Thomas sau Faris. *Și totuși, ei vorbesc și vreau să vorbească despre una și aceeași problemă, anume „despre om, acest necunoscut", cum cu meritată ironie l'a botezat Carrel!*

Cu timpul vechea și clasica psihologie experimentală, preocupata întâiu de toate de studiul analitic al vieții psihice și în deosebi de procesele ei elementare, de sensații, a suferit și ea două mari crize. Ne referim la criza deschisă de *psihologia configurației* și la criza deschisă de *psihologia behavioristă.* Psihologia configurationistă, inițiată în Germania, a demonstrat pe baze experimentale că procesele sufletești sunt structuri unitare, cu proprietăți *sui generis,* ce nu pot fi înțelese analitic, ca funcțiuni ale părților, iar psihologia behavioristă, apărută în America, a arătat că importante pentru înțelegerea vieții sufletești nu sunt sensațiile, ci *actele,* anume *conduită umană,* care e, deodată, și cunoașterea și emotivitate și conativitate. Intreg edificiul psihologiei sensațiilor era astfel distrus. Odată, deoarece sensațiile sunt abstracții și nu realitate, — realitate fiind numai structurile din care ele fac parte, care le-a precedat și de care ele și înțelegerea lor depinde, — iar a doua oară, deoarece ele sunt un singur aspect din cele trei aspecte ale conduitei umane și chiar cel mai lipsit de importanță.

Cu vremea amândouă curentele și-au elaborat și propria lor psihologie a persoanei. După psihologia configurației persoana umană nu poate fi explicată prin analiza separată a părților ei componente. Persoana e o structură organică și unitară, cu proprietăți specifice, care depășesc proprietățile părților. Aceste proprietăți pot fi prinse și explicate numai în funcție de unitatea totală a manifestărilor psihice, carea a premers părților și le explică. Astfel, nu întregul trebue explicat din părți

www.dacoromanica.ro

ci părţile din întreg. Psihologia persoanei nu e punct de sinteză şi sosire, ci punct de plecare.

După psihologii behavioriști, grupaţi în jurul lui Watson, persoana nu e o sumă de sensaţii, ci o sumă de acte şi obişnuinţe dependente de realitatea materială a organismului. Din nenorocire această nouă şcoală de psihologie, care a luptat cu mai multă vehemenţă, precum şi succes, contra vechii psihologii a sensaţiilor, păstrează altfel întru toate una din ideile de bază ale acestei psihologii, anume ideia de element şi sumă. Atât numai că de astădată nu e vorba despre o sumă de sensaţii, ci despre una de acte, anume reflexe şi reflexe condiţionate. Ea dă, astfel, pe deplin mâna cu reflexologia lui Pavlow şi Bechterew. Noţiunea de element şi de explicare a întregului prin elementele sale e păstrată; atât numai că sensaţia a fost înlocuită prin reflex. Unii behavioriști mai noui, ca Lashley şi Tolman, şi-au dat totuşi seama că înlocuirea noţiunii de sensaţie prin acea de act e nesatisfăcătoare şi că alături de ea, trebue introdusă şi noţiunea de configuraţie. Numai astfel reforma e deplină, nu pe jumătate. Noţiunea de conduită ei o leagă, astfel, cu noţiunea de configuraţie şi explicare totalitară, dând în acest mod mâna cu psihologia configuraţiei, care la rândul său, prin Koehler şi Lewin, a înţeles la justa ei valoare propunerea de colaborare, deplasând şi ei punctul de greutate dela percepţii la acte. Colaborarea s'a dovedit cu timpul cu atât mai preţioasă, cu cât ea s'a bazat pe fapte, cercetate în mod experimental, fiind în acelaşi timp o deviză pentru noui experimente.

Pentruca portretul actualelor teorii privitoare la persoană să fie complet, patru noi şcoli mai trebuesc amintite: *psihologia hormică*, militată de McDougall, *psihologia personalistă*, susţinută de Stern, *psihologia eidetică* a lui Jaensch şi *teoria factorilor*, iniţiată de Spearman şi desăvârşită de către Tr. Kelley şi mai ales de Thurstone.

Dându-şi seama de insuficienţa psihologiei atomiste şi intelectualiste McDougall a încercat să pună bazele unei psihologii dinamice, în cadrele căreia persoana este socotită ca o organizare ierarhică şi unitară a sentimentelor în jurul eului. O încercare similară e făcută şi de către Stern. Lupta sa e dată cu deosebire contra dualismului corp-suflet, pe care psihologia sa vrea să-l depăşească. O cuvenită importanţă e dată şi unităţii vieţii sufleteşti şi bazei ei dinamice. Studiind rolul şi funcţiunea imaginei eidetice în ansamblul personalităţii Jaensch a ajuns la o

www.dacoromanica.ro

nouă concepție tipologică a persoanei, în care noțiunea de unitate și dinamism își capătă rostul cuvenit. In sfârșit Spearman, bazat pe analiza matematică a inteligenții, ajunge cu timpul și la studiul temperamentului și caracterului și pune bazele unei noi psihologii, cu caracter prin excelență matematic și care, probabil, ține cel mai fericit drum între ideia de unitate și ideia de parte, mjlocind astfel calea unei analize a personalității, care azi pare a revoluționa din temelie întreaga psihologie și psihologie a persoanei. Clădirea, ale cărei baze au fost puse de Spearman, este continuată și desăvârșită de către Thurstone. Metoda propusă de el constitue, fără îndoială, cel mai desbătut obiect din psihologia contimporană.

Spre deosebire de teoriile analizate puțin mai sus, anume de teoriile emise de Freud, Janet, Thomas, Dilthey, Spranger etc., *care au văzut psihologia persoanei prin prisma unor domenii de preocupări streine de domeniul propriu al psihologiei*, teoriile emise de către psihologia configurației, psihologia behavioristă, psihologia hormică, psihologia personalistă, psihologia eidetică și psihologia factorială, *văd psihologia persoanei prin prisma domeniului psihologiei.* In cazul celor dintâiu psihologia persoanei e văzută prin prisma patologiei mintale, sociologiei, istoriei etc.; în cazul acestora din urmă ea e văzută prin prisma unuia și aceluiași domeniu, conceput însă în lumina unei anumite teorii, care e alta și alta dela școală la școală, cu excepția analizei factoriale, care nu e și nu vrea să fie o școală, ci — așa cum a spus Spearman — un „sfârșit al tuturor școlilor". *In acest mod psihologia persoanei e modelată după anumite preocupări și sisteme, streine de domeniul propriu zis al persoanei; ea e un fragment într'un ansamblu mai mare, care e, totdeauna, fie o anumită teorie a patologiei mintale, sociologiei sau filosofiei ori istoriei și creațiilor artistice, fie o anumită teorie a vieții și conduitei psihice în general.* Atât într'un caz, cât și în celalalt, ea e, astfel, o funcțiune a întregului și a preocupărilor, de care ea depinde, dar pe care ea prea puțin le determină și influențează.

In opoziție cu această considerare a psihologiei persoanei prin prisma unor preocupări streine de domeniul strict al psihologiei sau prin prisma unor școli speciale de psihologie, se află o serie de noi cercetări și teorii ale psihologiei persoanei, socotită în sine, și pentru sine, adecă văzută prin prisma psihologiei persoanei *ca atare* și nu prin aceea a științelor înrudite

www.dacoromanica.ro

ori a diferitelor sisteme psihologice în general. In cazul aproape unanim al acestor cercetători, preocupați de *psihologia persoanei pentru psihologia persoanei* și nu pentru psihiatrie, sociologie ori istorie sau pentru o anumită școală din psihologie, mai întâlnim încă o caracteristică: *precăderea e dată cercetării, nu teoriei.* Actele persoanei nu mai sunt văzute prin lumina anumitor preocupări și concepții, prealabile cercetării, ci în lumina lor proprie. *Teoria urmează cercetarea și nu o premerge; ea derivă din cercetare și nu i-se suprapune.* In această direcție trebuesc încadrate cercetările lui Terman, Hartshorme și May, Symonds, Starbuck și G. Watson și în deosebi acelea ale lui G. W. Allport în America, cercetările lui Cattell, Vernon, Stephenson în Anglia și acelea ale lui Ch. Bühler, W. Wolf, întrucâtva și Lewin — care se încadrează mai mult în școala configurației — în Germania. Psihologia persoanei, așa cum ea e azi pe cale de construire, e în primul rând un produs al acestor cercetări.

Rezumând aceste scurte considerații istorice asupra diferitelor teorii emise asupra persoanei, putem spune că ele au o triplă origine. Anume, ele sunt (a) fie formulări independente de psihologie, date de psihiatri, sociologi, filosofi, grafologi, antropologi etc., care văd persoana umană în funcție de domeniul lor propriu de preocupări, (b) fie formulări în cadrul psihologiei și astfel dependente de ea, dar dependente în același timp, de o anumită concepție a psihologiei, care variază dela școală la școală. In puține cazuri avem (c) și concepții emise supra psihologiei persoanei, care țin în primul rând seama de faptele specifice persoanei și nu de toată psihologia ori toată sociologia sau psihiatria etc. In toate aceste cazuri punctul de greutate cade, dealtfel, pe cercetare și nu pe teorie, așa că până în prezent cu greu am și putea vorbi de diferite teorii asupra persoanei, așa cum se putea vorbi în cazurile celelalte.

Așa stând lucrurile și psihologia persoanei fiind deobiceiu văzută fie (a) prin prisma unor domenii de preocupări, streine de psihologie, fie (b) prin prisma unor școli de psihologie, nu e — credem — nici o mirare că diferențele dintre diferitele teorii emise asupra persoanei sunt așa de mari și de cele mai multe ori sfârșesc în contraziceri deadreptul ireductibile, *pretinzând tot adevărul pentru ele și toate greșelile pentru celelalte.* Realitatea persoanei umane e mult prea complicată și diversă pentruca să se răsfrângă exact în același fel și în aceleași culori și

www.dacoromanica.ro

în psihiatrie şi în sociologie, precum şi în grafologie şi antropologie ori în reflexe sau percepţii, instincte sau imagini eidetice, etc. Soluţia contrară e mai plausibilă. Deaceea ea s'a şi adeverit. Concepţia lui Thomas sau Faris nu are aproape nimic comun cu caracterologia lui Klages, iar amândouă se deosebesc de Janet, care — probabil — le şi neglijează pe deplin, contrazicând în acelaşi timp pe Freud, care — el însuşi — e în ceartă cu Janet, precum e în ceartă şi cu Adler şi Jung, ignorând cu totul pe Thomas sau Faris, etc.

Deaceea *problema vremii, anume problema critică şi fundamentală, nu e, credem, o nouă teorie a persoanei, căci deja avem prea multe, ci o încercare de sinteză a teoriilor existente.* Intre *psihologia persoanei, emanată din psihologie* — cum e cazul psihologiei persoanei derivată din şcoala configuraţiei sau behaviorism sau a celei militată de McDougall, Stern şi Jaensch — şi între *psihologia persoanei, emanată din filosofie, sociologie, psihiatrie, grafologie şi antropologie* — cum e cazul sistemelor formulate de Dilthey, Spranger, Klages, Freud, Adler, Jung, Janet, Farris, Sapir ect. — *trebue găsită o bază comună. Psihologia persoanei isvorâtă din psihologia persoanei* — cum e cu deosebire cazul doctrinei lui G. W. Allport — *aruncă, probabil, cea mai fericită punte de legătură.* Cuvânt decisiv, într'un viitor mai mult sau mai puţin îndepărtat, va avea — credem — analiza factorilor psihici, care — prin spiritul şi metoda ei obiectivă — ne deschide cea mai vastă şi cuprinzătoare perspectiva de sinteză, aşezată — graţie spiritului matematic — dincolo de contingenţele temporare şi personale.

Lucrarea de faţă e o încercare în acest spirit sintetic.

BIBLIOGRAFIE

1. ADLER, A., *Theorie und Praxis der Individualpsychologie.* München Bergmann, 1924.
2. — *Menschenkentniss.* Hirzel. Leipzig. 1928.
3. ALEXANDER, F., *Psychoanalysis of the Total Personality.* Nervous and Mental Disease Puubl. Co. N. Y. 1935.
4. ALLPORT, W. G., *Personality.* Holt. N. Y. 1937. Cea mai bună lucrare scrisă de cel mai competent autor în acest domenil.
5. BÜHLER, CH., *Der Menschliche Lebenslauf als Psychologisches Problem.* Hirzel. Leipzig. 1933.
6. BURGES, E. W., ed., *Personality and the Social Group.* The University of Chicago Press. Chicago 1929.

www.dacoromanica.ro

7. CAMPBELL, MCFIE, *Human Personality and Environment.* McMillan N. Y. 1934.
8. DILTHEY, W., *Die geistige Welt.* Gesammelte Schriften. V Band. Teubner. Berlin, 1929.
9. FARIS, E., *The Nature of Human Nature.* McGraw-Hill Book Co. N. Y. 1937.
10. FREUD, S., *Einführung in die Psychoanalyse.* Intern. Psychoanal. Verlag Wien 1920.
11. — *Nouvelles Leçons sur la Psychanalyse.* Stock. Paris, 1937.
12. HEALY, BRONNER, and BOWERS, *The Structure and Meaning of Psychoanalysis.* A. Knopf N. Y. 1938. Cea mai sistematică prezentare a psihanalizei. Pentru psihologul specialist de o valoare inegalată de orice altă lucrare asupra psihanalizei.
13. HEALY, W., *Personality.* W. W. Norton. N. Y. 1938.
14. KLAGES, L., *Die Grundlagen der Charakterologie.* Barth. Leipzig. 1910.
15. KELLEY, TR., *Essential Traits of Mental Life.* Harvard Univ. Press Cambridge. 1935.
16. KOEHLER, W., *Gestalt Psychology.* Liveright. N. Y. 1929.
17. KRETSCHMER, E., *Psychologie Médicale* Payot. Paris. 1927.
18. JAENSCH, E., *Grundformen menschlichen Seins.* Elsner. Berlin. 1929.
19. JANET, P., *De l'Angoisse à l'Extase.* Alcan. Paris. 1928.
20. JUNG, K., *Psychologische Typen.* Zürich. Rascher. 1921.
21. LEWIN, K., *A Dynamic Theory of Personality.* McGraw-Hill Co. N. Y. 1935.
22. McDOUGALL, W., *The Energies of Men.* Scribner. N. Y. 1932.
23. MURPHY and JENSEN, *Approaches to Personality.* Coward-McCann. N. Y. 1932.
24. MURRAY, H. A., *Explorations in Personality.* Oxford Univ. Press. 1938.
25. ROBACK, A. A., *The Psychology of Character* Harcourt Brace Co. N. Y. 1928.
26. SPRANGER, ED., *Lebensformen.* Niemeyer. Halle. 1922.
27. SPEARMAN, CH., *The Abilities of Man.* McMilian. London. 1927.
28. STERN, W., *Die Menschliche Persönlichkeit.* Barth. Leipzig. 1919.
29. — *Studien zur Personwissenschaft.* Barth. Leipzig. 1930.
30. STAGNER, R., *Psychology of Personality.* McGraw-Hill Co. N. Y. 1937.
31. STOCKARD, C. R., *The Physical Basis of Personality.* Norton. N. Y. 1931.
32. SYMONDS, P., *Diagnosing Personality and Conduct.* Appleton N. Y. 1931.
33. THURSTONE, L., *The Vectors of Mind.* The Univ. of Chicago Press. 1935.
34. YOUNG, K., ed., *Social Attitudes.* Holt. N. Y. 1931.
35. *Colloquium on Personality.* American Psychiatric Association. N. Y. 1931.
36. *Problems of Personality.* Ed. Roback. Harcourt, Brace. Co. N. Y. 1935.

www.dacoromanica.ro

Capitolul II

DOMENIUL PERSOANEI

Persoana umană este o realitate complexă, cu o mulțime de laturi. Unii psihologi au văzut mai mult unele laturi, alții altele. Dilthey, de exemplu, a văzut cu precădere latura socială, Freud pe cea abisală, Klages pe cea generală, Spearman pe cea diferențială, așa cum în introducere am căutat să arătăm. In cele ce urmează ne propunem să încercăm o delimitare a domeniului persoanei în funcție de mai multe laturi, anume acelea, pe care le socotim mai esențiale, mai adecvate și mai pline de semnificație.

Generalitate și specificitate

Făcând un studiu asupra limbei engleze, cu scopul de a stabili numărul cuvintelor, de care oamenii se servesc, pentru a descrie însușirile omenești, care-i caracterizează, Allport și Odbert (3) au constatat — spre marea lor surpriză — că acest număr se ridică la aproximativ 6000 de cuvinte. Aceasta, bineînțeles, considerând numai expresiile simple, dintr'un singur cuvânt, nu și pe cele compuse, care se folosesc de mai multe cuvinte sau chiar o propoziție ori frază, mai mult sau mai puțin complicată. Dacă e să fie considerate și aceste expresii, atunci numărul de mai sus, probabil, se dublează. Judecând, dealtfel, totalitatea expresiilor pe care un Shakespeare, Goethe, Dostoewski, Balzac, Thomas Mann, André Gide, Charles Morgan, Galswothy etc., le întrebuințează, numărul de mai sus nu e întru nimic exagerat.

Constatări asemănătoare pot fi făcute și în știință. Unii bio-

www.dacoromanica.ro

tipologi, de exemplu, propun 5000 variabile numai pentru descrierea şi delimitarea tipului cranian. Propuneri similare există şi în ceeace priveşte descrierea diferitelor stări sufleteşti. Memoria singură poate fi descrisă în zeci, sute şi chiar mii de varietăţi, după cum e vizuală, auditivă, tactilă ori olfactivă, adecă după simţuri, apoi — în legătură cu fiecare simţ — după cum e abstractă sau concretă, fidelă-infidelă, durabilă etc., iar în legătură cu aceste dimensiuni după proporţia şi gradul de tărie şi aşa mai departe. Unde mai punem, apoi, că aceste varietăţi nu trebuesc considerate *numai izolate, ci structural*, adecă în combinare unele cu altele? Numărul tipurilor posibile, determinate de posibilităţile de combinare — susceptibile de a fi calculate în mod precis, matematic, dinainte — e pur şi simplu enorm! Luând în considerare numai cele două tipuri de introversiune şi extroversiune şi subtipurile lor, propuse de Jung, precum şi varietăţile lor posibile, am arătat — în una din lucrările noastre (14) — cum totalitatea tipurilor posibile se ridică la o cifră pur şi simplu astronomică, ce depăşeşte cu mult numărul de două miliarde de oameni, din câţi omenirea se compune.

Poate minte lucra cu atari numere astronomice? Iată marea problemă! Poate ea lucra cel puţin cu cele şase mii de expresii pe care vorbirea de toate zilele le întrebuinţează? Faptul că aceste expresii există ar fi o indicaţie că da. Răspunsul, totuşi, e categoric nu. Să vedem de ce.

Incercând să analizeze mai deaproape expresiile româneşti, menite să descrie un act, o stare sau o trăsătură sufletească, cel ce scrie aceste rânduri a constatat că de fapt cele mai multe din aceste expresii sunt *sinonime*, adecă au aproape unul şi acelaşi conţinut noţional. Semnificaţii proprii şi independente — şi numai relativ independente — există doar în şase sute de cazuri. Intrucât însă asemănările dintre înţelesul acestor şase sute de cuvinte s'a dovedit a fi încă foarte mare, am procedat la o clasificare a lor în grupe comune, formate din cuvinte asemănătoare, ca cinstit-corect-onest-cum se cade-de cuvânt-de omenie etc., sau îndărătnic-încăpăţânat-dârz, şi aşa mai departe. In total am constatat 120 de atari grupe. Reducerea e mai mult decât simţitoare; ea e deadreptul îmbucurătoare. Şi totuşi numărul acestor variabile e încă prea mare!

Intr'adevăr dacă noi analizăm vorbirea de toate zilele, aşa cum ea apare în scrierile populare şi culte, cu gândul la lista celor 120 de expresii, prima şi cea mai importantă constatare,

www.dacoromanica.ro

pe care o facem, e că *frecvenţa acestor expresii e foarte inegală.* Teoria lui Haşdeu pare să li-se aplice în gradul cel mai înalt cu putinţă. Unele dintre aceste expresii sunt de zeci şi chiar sute de ori mai frecvente decât altele, iar cuvinte ca deştept-prost sau cinstit-necinstit, intervin în vorbirea de toate zilele, referitoare la descrierea semenilor, aproape cât un sfert din toate celelalte împreună, excepţie făcând de încă două, trei expresii, ca fire închisă sau deschisă, rău sau bun, optimist-pesimist, energic-slab şi cu temperament sau fără. Aceasta, evident, înseamnă că de fapt cunoaşterea şi descrierea semenilor noştri nu e făcută nici în termeni de 120 variabile, ci cu predilecţie în funcţie de câteva, anume două, trei, patru sau cinci, în speţă inteligenţa (deştept-prost), caracterul (cinstit-necinstit), firea şi temperamentul.

Cunoaşterea noastră despre oameni, adecă despre sufletul lor, pare a fi, deci, caşi cunoaşterea despre statura şi faţa lor. Aşa precum imagina despre faţa unei persoane e construită numai în termeni de câteva elemente, ca păr, frunte, ochi, nas, obraji, gură, urechi, culoare, ten, anume în funcţie de *chipul* lor, adecă structura, configuraţia, simetria, polaritatea şi arhitectonica acestor elemente, tot aşa cunoaşterea sufletului e alcătuită din imagina unitară a felului cum inteligenţa se combină cu caracterul, amândouă cu firea şi temperamentul, etc. Există chiar şi cuvinte, destinate să arate tipurile principale de structură, determinate de felul de combinare al temperamentului cu firea ori inteligenţa şi caracterul. Aşa, de exemplu, cuvântul *şmecher* arată o structură simplă de om deştept, dar lipsit puţin de caracter iar noţiunea de *serios* indică om de încredere, cu caracter şi inteligenţă peste medie şi cu trăsături de temperament şi fire ce nu se abat în mod isbitor dela normă, neavând nimic extravagant în ele.

In concluzie, la această scurtă analiză a limbei, putem spune următoarele: (1) cunoaşterea oamenilor în vieaţa de toate zilele se foloseşte de un număr redus de variabile şi (2) are un caracter eminamente structural, lucrând totdeauna cu arhitectonica şi configuraţia acestor variabile şi nu cu variabilele izolate, considerate în mod analitic şi separat, solipsist.

In timpul din urmă aceste concluziuni au primit şi o verificare statistică şi experimentală. Ultima lucrare asupra persoanei umane, datorită distinsului psiholog şi statistician american, Kelley (9), e o probă în acest sens. Numărul variabilelor psiho-

www.dacoromanica.ro

logice, pe care omul de rând le poate vedea în mod structural, portretist, spune Kelley, variază între 1—5; el merge dela 7—10 în cazul psihologului, care are mai multă tehnică și cunoștințe și ajunge la maximum 15 în cazul psihologului de geniu, dotat cu o excepțională cunoaștere de oameni, ca Shakespeare, Goethe, Nietzsche, Dostoewski ori — adăugăm noi — Freud, McDougall, Janet, Spranger, Kretschmer, Klages, James, Adolf Meyer etc. Așa stând lucrurile problema *crucială în cunoașterea oamenilor va fi, desigur, stabilirea variabilelor cardinale, în termeni de care ea urmează să fie făcută și fixarea modalităților fundamentale, conform cărora arhitectonica lor se clădește.*

Intrucât alegerea variabilelor e condiționată în cea mai mare parte de *putința* de a le vedea în mod arhitectonic, configurationist, câteva cuvinte prealabile asupra acestei arhitectonici, anume asupra *naturii și condiției ei de bază.* sunt absolut necesare.

De fapt arhitectonica persoanei umane, pe care o întâlnim în *cunoașterea* despre ea, nu e numai o realitate *epistemologică,* ci și una *ontologică;* ea există și în realitate, nu numai în imaginea despre această realitate, pe care cunoașterea ne-o dă. Intr'adevăr persoana umană nu e o simplă *sumă* de elemente, ci o *configurație* a lor. Aceasta atât pe latura corporală, cât și pe cea sufletească. In ambele cazuri gruparea părților se face în conformitate cu anumite principii de simetrie, polaritate și — dacă vreți — ritm și melodie, iar *unitatea* care rezultă e în bună parte cu totul nou, *sui generis;* mai mult determinantă decât determinată de părți.

Ordinea ierarhică e caracterul de bază al acestei unități, ce stăpânește structura sufletului omenesc. In virtutea acestui caracter elementele mai simple se grupează în variabile mai complexe, care la rândul lor se asociază — în mod unitar desigur — în altele și mai complexe și așa mai departe până la persoana însăși, care e sinteză dintre suflet și corp. Senzațiile, de exemplu, care sunt cele mai simple elemente pe latura de cunoaștere, se grupează în percepții, percepțiile în reprezentări, reprezentările în idei, ideile în judecăți, judecățile în inteligență, iar inteligența împreună cu celelalte aptitudini și — apoi — trăsături de temperament, fire și caracter, în persoană, socotită ca realitate psihologică. Persoana, în acest sens luată, se integrează, împreună cu corpul, în persoana propriu zisă, socotită ca sin-

www.dacoromanica.ro

teză de suflet şi corp, iar ca atare e parte componentă în societate, care face parte din realitatea cosmică etc.

Urmarea imediată a ordinei ierarhice, care e principiul de bază al structurii noastre sufleteşti, este că unele variabile sunt foarte importante, altele foarte puţin importante, iar altele cu o importanţă ce se situiază între aceste două extreme; totul depinde de treapta ierarhică, la care variabila se află şi care poate

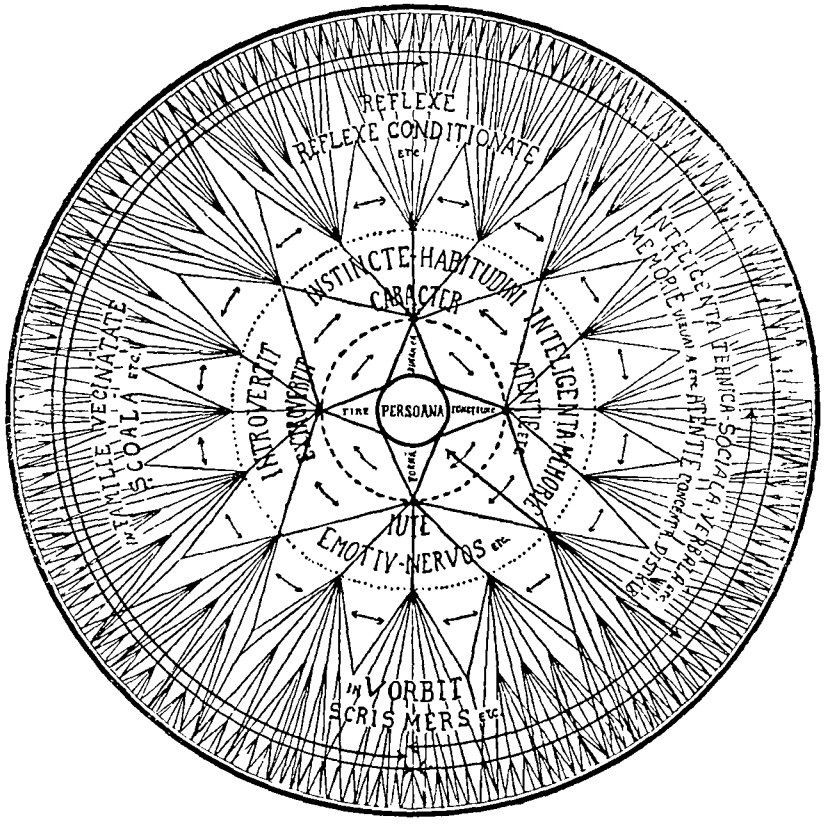

Fig. 1. — Structura persoanei.

fi superioară şi aproape de persoană sau inferioară, periferică şi îndepărtată. In consecinţă inteligenţa e mai importantă decât precepţiile şi reprezentările, pe care ea le cuprinde, aşa precum caracterul e mai semnificativ şi important decât dimensiunile sale de unitate, continuitate şi socializare etc. Mai importantă decât toate e, desigur, persoana însăşi, care — din punct de vedere psihologic — e unitatea supremă, rezultată din colaborarea dintre aptitudini, temperament, fire şi caracter. Fig. 1. ilustrează în mod concret aceste spuse.

www.dacoromanica.ro

In urmare la această stare de lucruri alegerea celor 7—10 ori 15 variabile, în termeni de care cunoașterea persoanei umane e construită, apare într'o lumină cu totul nouă. Ea nu e o simplă alegere a 15 variabile din 30.000 de alte variabile, adecă 15/30.000=0.0005, ceeace, pe plan practic, e aproape una cu nimic, ci ea e aproape 15/15=1, adecă de două mii de ori mai mult ca înainte, cu singura deosebire că cele 15 variabile dela numitor nu sunt nici realități ultime, nici variabile susceptibile de completă cunoaștere. Ceeace însemnează că în ciuda aceluiași raport de 15 supra 15, care dă unitate, adecă deplină cunoaștere, această cunoaștere nu va fi nicicând deplină, ci doar aproximativă. In loc de 1.00 ea va fi doar 0.70—0.80, maximum 0.90. Cele 15 variabile cuprind, deci, întreaga persoană, așa cum ele sunt cuprinse la rândul lor în cele patru variabile și mai fundamentale: inteligență, temperament, fire și caracter, care — la rândul lor — sunt cuprinse în persoană, care e treapta ultimă, supremă, deasupra tuturor. *In consecință nu e vorba de alegerea a 4 ori 15 variabile din 30.000, ci cu totul de altceva, anume de coborîrea dinspre persoană, care e treapta supremă, în spre treptele următoare, de gradul ierarhic doi, trei și așa mai departe.* La treapta întâia avem persoana sau variabila supremă. Filosofii, deobiceiu, se opresc la ea, anume la natura ei. Puțini dintre ei coboară și la treapta a doua, reprezentată prin inteligență, luată în sensul larg de cunoaștere și judecată în general, temperament, fire și caracter. La treapta a treia avem dimensiunile de inteligență sau aptitudinile, dimensiunile de temperament, fire și caracter. *Psihologia persoanei se oprește deobiceiu la această treaptă, de aproximativ 15—30 variabile.* Psihologia generală, diferențială, evolutivă etc. coboară la toate celelalte trepte, inclusiv sensațiile și actele reflexe, care sunt realitățile ultime, elementare, dincolo de care altele — pe plan științific cel puțin — nu mai există.

In lumina considerațiilor de mai sus putem găsi și calea de soluționare a controversei dintre doctrina generalității și doctrina specificității, căreia psihologia americană și Allport (1) în deosebi îi dă o importanță atât de mare.

După aderenții doctrinei specifiste, formulată de Thorndike (22) și susținută cu atâta lux de argumente de Hartshorne și May (8) în faimoasele lor studii asupra caracterului, de Paterson (17) în domeniul aptitudinilor și de Symonds (1) în domeniul persoanei, persoana nu e decât o totalitate de *acte specifice*

www.dacoromanica.ro

sau — cum le botează Paterson — *unice*, independente unele de altele. A fi onest faţă de profesor nu însemnează a fi onest faţă de colegi, a fi onest acasă nu însemnează a fi onest în meserie, a fi onest la matematică nu însemnează să fii onest şi la limba română etc. In consecinţă a vorbi de o onestitate în general, una şi aceeaşi în orice domeniu, sau despre furt în general, ori despre memorie, aptitudine tehnică ori matematică sau inteligenţă, luate ca funcţiuni unitare, şi nu despre o serie de acte şi trăsături unice şi specifice, altele dela caz la caz şi situaţie la situaţie, însemnează a vorbi despre o serie de *entităţi* mai mult sau mai puţin metafizice, ce există doar în mintea noastră, dar nu în realitatea concretă. In această realitate există numai acte cinstite faţă de unele persoane şi situaţii, care merg alături de acte necinstite faţă de alte persoane şi situaţii.

In opoziţie cu această doctrină Allport (1) susţine noţiunea de trăsătură (trait), care e o variabilă unitară, cu o semnificaţie şi funcţiune bine definită, aşa încât un om cinstit în meserie e cinstit şi acasă, precum e cinstit şi în relaţiile cu prietenii, tot aşa precum inteligenţa superioară într'un domeniu e o probă că ea există şi în alte domenii şi invers.

De fapt a pune problema în acest sens, adecă în mod dichotomic şi exclusivist, socotind că generalitatea exclude specificitatea şi invers, însemnează a o pune dela început greşit. Realitatea în cele din urmă poate fi mai tare decât logica. In consecinţă ea poate cuprinde — laolaltă şi deodată — şi specificitatea şi generalitatea. Şi de fapt acesta e şi cazul. Intr'devăr dacă noi luăm coeficienţii de corelaţie, stabiliţi de Hartshorne, May, Symonds şi Paterson, pe de o parte, şi Allport, Cantril, Vernon, pe de altă parte, atunci constatăm —spre marea noastră surprindere — că deosebirea dintre ei e foarte mică şi în orice caz cu totul lipsită de semnificaţia, care îi e atribuită. Mai mult: interrelaţia medie a testelor, pe care Allport îşi bazează teoria sa, e chiar ceva mai mică decât inter-relaţia testelor, pe care Hartshorne şi May îşi susţin doctrina lor, aşa cum cu altă ocazie (15) am încercat să arăt. Tot cu acea ocazie am mai făcut şi o altă constatare, cel puţin la fel de importantă. Şi anume majoritatea coeficienţilor de corelaţie, stabiliţi între diferitele teste, destinate să măsoare o aptitudine sau trăsătură — şi avem o imensitate de atari coeficienţi — nu se centralizează nici în spre 0.00 corelaţie — cum ar fi natural să fie în cazul că doctrina specificităţii ar fi exactă — şi nici spre 1.00 — cum ar trebui să

www.dacoromanica.ro

fie, în cazul că teza generalității ar fi cea adevărată — *ci totdeauna între aceşti doi poli, cu tendință de frecvență maximă spre mijloc,* adecă între 0.40—0.60. *Ceeace însemnează că viața sufletească, așa cum ea se manifestă şi apare instrumentelor noastre de măsură, nu e nici numai specificitate, nici numai generalitate, ci de amândouă, adecă şi specificitate şi generalitate.* Deaceea adevărata problemă nu e încercarea unilaterală de explicare a faptelor sau *numai* în funcția de parte, adecă acte şi trăsături specifice, sau *numai* de întreg, adecă persoana ca atare, luată în unitatea ei, ci încercarea de explicare în funcție de amândouă, anume de împerecherea lor. *Câtă generalitate şi câtă specificitate, câtă parte şi cât întreg şi care e rolul şi funcțiunea uneia şi care a celuilalt* — iată adevărata şi marea problemă. Desigur a gândi astfel, adecă *în termeni de infinite grade de combinare de specifictate şi generalitate,* însemnează a gândi mult mai complicat. Şi — prin aceasta — mult mai greu. A gândi unilateral şi exclusivist, adecă dichotomic şi în contradictoriu, e mai simplu. Şi mai uşor. Dar şi totalmente greşit!

Omenirea — spuneam cu ocazia studiului de mai sus — a început prin a gândi logic şi a continuat prin a gândi matematic; ea a început prin a distinge calități, iar cu timpul, în sânul acestor calități, a continuat prin a distinge şi cantități. Cu alte cuvinte şi pe plan mai concret: ea a distins între negru şi alb, galben şi roşu, albastru şi verde etc., pentruca mai târziu să-şi dea seama că roşul e mai mult sau mai puțin roşu, verdele mai mult sau mai puțin verde; cu alte cuvinte ele sunt mai intense sau mai puțin intense. Distingerea calităților e o operație mai uşoară. *Ele sunt sau nu sunt.* Operațiile logice de afirmare sau negare ajung. Distingerea cantităților — în sânul uneia şi aceleiaşi calități — e o operație mai dificilă. Operațiile logice de prezență sau absență sunt nesatisfăcătoare; ele trebuesc înlocuite cu altele, anume cu o adevărată cascadă de răspunsuri, menite să precizeze gradul în care se aplică *da* şi gradul în care se aplică *nu,* cu alte cuvinte *proporția* în care cenuşiul, care leagă albul de negru, e negru şi proporția în care el e alb etc. Pentruca aceste distincții să fie cu putință logica a fost completată cu matematica. Matematica, cu imensitatea numerelor ei, cuprinse între plus şi minus infinit, s'a dovedit a fi singura disciplină, capabilă să sesizeze nemărginita variație cantitativă a lumii. Nu e, deaceea, nici o mirare că în măsura în care dela cunoaşterea laică, de toate zilele, s'a trecut la cunoaşterea ştiin-

www.dacoromanica.ro

ţifică, dela cunoaşterea logică s'a trecut la cunoaşterea matematică. Ştiinţa, desigur, lucrează şi cu operaţiile logice şi cu cele matematice; ea distinge şi trebue să distingă calităţi, adecă diverse variabile, în sânul cărora, apoi, studiază şi precizează diferitele nuanţe şi variaţii cantitative. Operaţiile logice le are comune cu cunoaşterea laică; operaţiile matematice mai puţin. Operaţiile matematice, deaceea, sunt şi operaţiile ei de bază, care o caracterizează mai bine, definindu-i mai deaproape caracterul.

E timpul, credem, ca adevărata gândire ştiinţifică să-şi facă apariţia şi în psihologie, atât în ceeace priveşte problema specificităţii şi generalităţii, cât şi aceea a continuităţii — discontinuităţii, profunzimii — suprafeţei, etc., de care ne vom ocupa îndată.

Continuitate şi discontinuitate

Persoana umană nu este numai o structură în spaţiu, ci şi una în timp; ea nu e numai configuraţie, arhitectonică, simetrie, polaritate, ci şi tempo, ritm, melodie. Desfăşurarea proceselor ei e de aşa natură încât în schimbare găsim şi o repetiţie, în discontinuitate şi continuitate etc. Apa unui râu e în veşnică curgere, dar râul e acelaşi. In linii generale cel puţin. La fel şi cu persoana: evenimentele sunt altele şi altele; cursul, adecă viaţa persoanei, e totuşi una şi aceeaşi.

Spre deosebire de materie, care e extensiune în spaţiu, viaţa — spune Bergson — e curgere în timp. Eu, din momentul când scriu aceste cuvinte, nu mai sunt acela, care a scris cuvintele de mai sus şi sunt altul în momentul când am ajuns la cuvintele de faţă. De acord! Dar cu o rezervă, de o importanţă cu totul decisivă, privitoare la interpretarea deosebirilor dintre cele trei momente amintite. *Anume, aceste deosebiri nu trebuesc luate în sens total, absolut, ci în sens parţial, relativ.* Am zice chiar în sens foarte parţial şi foarte relativ. Intr'adevăr deosebirile care există între persoana mea în momentele de mai sus, legate de scrierea a trei grupuri succesive de cuvinte, privesc doar alternarea câtorva idei şi nimic mai mult. Funcţiunile dela baza acestor idei, temperamentul şi firea, precum şi dinamica activităţii şi caracterul sunt aceleaşi, exact aceleaşi. E vorba, deci, de deosebiri aproape infinitesimale, de cel mult unul a mia, unul a zece mii sau, poate, unul a o sută de mii, dacă nu chiar şi

www.dacoromanica.ro

mai puțin! A confunda această neglijabilă schimbare a unei restrânse părți din ființa mea, de natură cu totul periferică, cu schimbarea întregii mele persoane, însemnează a face o profundă greșală. Insemnează, anume, a gândi lucrurile numai dichotomic și prin contradicție, *socotind că din moment ce o schimbare oarecare a persoanei e dovedită, avem tot dreptul să deducem că întreaga persoană e schimbată.* Dacă nu e albă, trebue să fie neagră! Nu! Poate fi și sură. Schimbarea nu e o calitate, care există sau nu există — cum ar fi viața sau moartea — ci e o calitate care există în diferite grade, ce trebue gândită — prin referire la afirmațiunile dela sfârșitul subcapitolului precedent — matematic, nu logic. *Ea admite un infinit număr de soluții posibile, nu numai pe acele două, de existență sau nonexistență, care sunt doar cei doi poli opuși, între care imensitatea soluțiilor intermediare se înseriază.*

Să considerăm schimbările persoanei în această lumină și să încercăm a preciza care fenomene, funcțiuni și trăsături se schimbă mai ușor și care mai greu.

Viața unei percepții — ca să ne exprimăm așa — durează câteva clipe; vieța reprezentării, la care ea dă naștere, mai mult, iar viața funcțiunii, pe care această percepție și reprezentare se bazează, mult mai mult. Și mai lungă, apoi, e viața eului, din care funcțiunea face parte. Fenomene asemănătoare constatăm și pe latura dinamică. Există porniri și impulsuri, care durează numai câteva zile, altele care durează luni, ani și vârste sau viața întreagă. La fel pe latura de temperament și fire, deși — altfel — aceste două dimensiuni, în comparație cu celelalte, sunt mult mai constante. Motivele le vom vedea în corpul lucrării.

In baza celor spuse mai sus noi nu putem prevedea percepțiile sau reprezentările din a doua zi ale persoanei, dar putem prevedea funcțiunile, care le stau la bază. Și aceasta nu numai pentru ziua următoare, ci și pentru anii următori. Examenul inteligenței, făcut la un an sau doi ani de zile, are valoare diagnostică și pentru vârsta de 10—15 ani și viața întreagă. Aceasta în deosebi dacă el e făcut mai târziu, pe la vârsta de 5—10 ani și când valoarea sa prognostică e foarte ridicată. Același lucru și cu profețirea posibilă asupra temperamentului sau caracterului unui individ la 30 de ani, dedus din examenul făcut la 15 sau 20 de ani. Mai mult chiar. In ceeace privește inteligența și în special temperamentul și firea, putem

www.dacoromanica.ro

face deducţii chiar dela părinte la fiu. La fel şi cu alte fenomene mai simple, cum sunt mişcările expresive, legate de temperament, cum e, de exemplu, mersul. In timp de aproximativ 80 zile celulele organismului sunt schimbate toate, cu excepţia celor din sistemul nervos. Insemnează aceasta că se schimbă şi statura, culoarea ochilor, lungimea mâinilor ori picioarelor, raportul lor faţă de trunchiu şi aşa mai departe? Evident că nu. Aceste variabile rămân aceleaşi, precum aceeaşi rămâne şi inteligenţa, oricare ar fi materialul, cu care ea se nutreşte şi la fel şi trăsăturile de temperament, fire, tăria diferitelor porniri, organizarea lor, etc. In unele cazuri schimbările sunt mai mari şi elementele constante mai puţine; în altele invers. Intre lipsa de orice schimbare şi schimbarea totală, radicală, adecă cei doi poli opuşi, de deplină continuitate sau deplină discontinuitate — pe care de fapt nu-i întâlnim nicicând — există o întreagă serie de combinări de continuitate şi discontinuitate, în care schimbarea e înfrăţită cu lipsa de schimbare şi invers. E foarte probabil că cele mai frecvente sunt combinările mijlocii.

Intre cele spuse în subcapitolul precedent şi cele desvoltate în cel de faţă există o vădită corelaţie. Variabilele mai generale, centrale, mai aproape de nucleul vieţii, sunt mai constante şi neschimbătoare; variabilele periferice, de suprafaţă, mai schimbătoare. Criteriul generalităţii are, deci, tendinţa de a merge mână în mână cu acela al continuităţii; constatarea unuia e un indiciu pentru prezenţa celuilalt şi invers. Această corelaţie trebue însă luată ca ceeace ea într'adevăr e, anume ca o tendinţă spre paralelism, dar nu deplin paralelism. E vorba de corelaţie, nu de ecuaţie. Ceeace însemnează că excepţiile sunt admise. Ele sunt chiar presupuse. Şi ceeace mai însemnează că criteriul generalităţii nu ne scuteşte de criteriul continuităţii! Pe lângă cel dintâiu avem nevoe şi de cel de al doilea.

Psihologia persoanei, socotită sub aspect temporal, se ocupă desigur, de ceeace este constant, continuu, persistent. spre deosebire de ceeace e labil, trecător, fluctuant. Ea studiază aptitudinile, temperamentul, firea, motivele durabile şi caracterul, dar nu percepţiile, reprezentările, ideile trecătoare sau capriciile, motivele de o zi, potrivirea persoanei la modă, părerile etc. Atari lucruri cad în competinţa psihologiei evolutive, aşa cum înainte — în subcapitolul precedent — cădeau în seama psihologiei generale. Dacă ar fi să vorbim de o psihologie evolutivă şi generală a persoanei, atunci am spune că raportul dintre

www.dacoromanica.ro

psihologia evolutivă a persoanei şi psihologia evolutivă în general e exact acelaşi ca raportul dintre psihologia generală a persoanei şi psihologia generală ca atare.

Dar configuraţia temporală a persoanei nu însemnează numai *constanţă* şi *inconstanţă*, care se împerechează în diverse proporţii, ci mai însemnează şi o anumită *direcţie în devenire* — indiferent de schimbările mai mici sau mai mari, pe care ea le implică. Devenirea persoanei e de aşa natură încât ea are un anumit *curs*, o anumită *melodie*, un anumit *ritm*.

Temperatura noastră dealungul zilei variază; ea e mai scăzută în zori de zi şi mai ridicată seara etc. Acelaşi lucru şi cu inteligenţa, memoria, temperamentul, firea ori caracterul. Inteligenţa noastră lucrează bine dimineaţa, atinge maximum spre ora 11, scade apoi, reîncepe după masă, atinge apogeul spre ora 6, după-ce scade din nou. La fel cu memoria, temperamentul etc. Suntem calmi dimineaţa, nervoşi seara; cedăm mai greu unei impulsiuni sau pasiuni dimineaţa, când frâna caracterului lucrează mai bine, dar cedăm ispitei mai uşor seara, în momentele de oboseală. Activitatea noastră, mobilele care-i stau la bază şi trăsăturile, care-i definesc forma şi direcţia, au deci o anumită curbă zilnică, precum au o anumită curbă săptămânală, care cuprinde curbele zilnice şi care, la rândul ei, e cuprinsă în curba anuală, care e înglobată în vârstă şi apoi în vieaţă.

Intr'adevăr Charlotte Bühler (4) vorbeşte de o curbă a vieţii, caracteristică fiecărui individ în parte. La unii această curbă urcă mai pieziş, la alţii mai domol; platoul dela mijloc la unii e mai lung, la alţii mai scurt etc. Ch. Bühler merge chiar mai departe şi susţine că cercetarea felului de urcare al curbei poate servi ca bază de prognostic pentru celelalte două faze ale curbei. Shelley, de exemplu, a avut o pantă piezişă, o maturizare precoce şi scurtă, urmată de o cădere bruscă. Goethe, dimpotrivă, are o pantă înceată, domoală, o maturizare lungă şi o cădere blândă, îndelungată. Urcarea piezişă din cazul lui Shelley implică în sine maturizarea precoce şi căderea bruscă şi invers, urcarea lină, domoală, a lui Goethe, închide în sine sâmburele unei lungi maturizări, succedată de o blândă îmbătrânire. Ch. Bühler şi colaboratorii săi au încercat construirea unor atari curbe pentru vreo 200 personalităţi culturale, pe care îşi bazează generalizările de mai sus.

In cadrul acestor curbe totale, pentru toată vieaţa, evident

www.dacoromanica.ro

se poate vorbi de curbe pentru o singură etate, precum şi de curbe mai scurte, dependente de schimbările menţionate în aliniatul de mai sus.

Curbele vieţii bineînţeles variază dela individ la individ. Vieaţa unor indivizi se aseamănă unor râuri de munte; e furtunoasă şi merge din cascadă în cascadă. Vieaţa altora se apropie de râul din vale; are o curgere calmă şi lină. Noţiunea de oscilaţie, preconizată de Spearman (18), acea de ritm şi tempo, sugerată de Lewin (13), tensiunea psihologică, formulată de Janet (11) sau curba vieţii, propusă de D-na Bühler, sunt atâtea categorii în care putem cuprinde curgerea vieţii cu scopul de clasificare şi mai deaproape cercetare.

Deosebiri şi asemănări

Dar persoana umană nu este numai o realitate complexă, în continuă devenire, ci şi una diferită; atât pe plan temporal, cât şi pe plan spaţial. Dimensiunile ei în spaţiu şi curgerea ei în timp sunt totdeauna individuale, specifice, proprii; ele sunt altele şi altele dela un caz la altul. Noţiunea de *individ* şi *individualitate* e menită să desemneze tocmai această *unicitate* a fiecărei persoane în parte.

Psihologia, aşa cum ea a fost fondată de Wundt, avea drept obiect de cercetare legile generale de conştiinţă. Noţiunea de *individ* îi era necunoscută. Ea se ocupa cu manifestările psihice în general, şi nu cu manifestările psihice în special; ea considera numai individul abstract, inexistent şi nu pe cel concret şi existent. Datorită acestui fapt psihologia a devenit o ştiinţă prin excelenţă abstractă şi streină de vieaţă. Vieaţa concretă, aşa cum ea are loc în diferiţii indivizi, adecă în Ion, Petru, Nicolae etc. îi era cu totul necunoscută. Psihologia ştia şi vroia să ştie numai despre atenţie în general, memorie în general, percepţie şi inteligenţă în general, etc., şi nu despre atenţia lui Ion sau Petru ori inteligenţa lui Gheorghe etc. Atari preocupări concrete nu o interesau. Din punctul ei de vedere, ele erau fenomene contingente şi temporare, variate dela un individ la altul, dela o zi la alta şi ca atare lipsite de interes.

Dilthey (5) are meritul de a fi fost întâiul psiholog, care şi-a dat seama de absurditatea şi mai ales de inutilitatea unei atari psihologii abstracte, cu totul streine de vieaţă şi de a fi

www.dacoromanica.ro

început lupta contra ei. In dorința sa de apropiere de concret el nu a mers totuși decât până la mijlocul drumului, adecă până la studiul tipurilor umane. Psihologia generală a fost astfel înlocuită cu psihologia tipologică. La psihologia individuală, diferențială, care să se ocupe cu fiecare individ în parte el nu a ajuns, precum nu au ajuns nici urmașii săi care au continuat și desvoltat opera sa. W. Stern (20), după părerea noastră, a fost întâiul psiholog german, care și-a dat seama de această situație și a continuat lucrul până la capăt, fondând așa numita psihologie diferențială, menită să se ocupe cu fiecare individ în parte. In înfăptuirea acestei opere el a fost viu influențat de marele biolog și psiholog englez, Galton, adevăratul întemeietor al psihologiei individuale, diferențiale, precum și de marele psiholog francez Binet, care pe căi proprii urmăria aceeași problemă. Principiile și metodele dela baza operei lui Galton au fost desvoltate de către Pearson, Cattel, Thorndike și Spearman. Stern în Germania, Binet în Franța și întâi de toate Galton și urmașii săi în Anglia și America, adecă Pearson, Cattel, Thorndike și Spearman, trebuesc astfel socotiți drept adevărații stâlpi ai psihologiei individuale și diferențiale, care se ocuupă de indivizi în special și nu de individ în general, adecă de relații concrete și nu de ficțiuni abstracte.

După părerea lui Allport (2) psihologia diferențelor individuale vede numai o parte din concret și nu întreg concretul. Anume ea vede memoria, inteligența, temperamentul lui Ion, Petru și Gheorghe, dar nu pe Ion, Petru și Gheorghe. Cu alte cuvinte, ea se ocupă de una sau alta din trăsăturile lor de bază, dar nu de toate și mai ales nu de structura și organizarea lor. Insă ceeace e mai specific individului e tocmai această organizare și structură. Individul nu e decât un alt nume pentru ea. Dar să lăsăm să vorbească Allport însuși: „De fapt, totuși, psihologia diferențelor individuale *nu* studiază individul ca o *combinare specială* de trăsături, aptitudini și tendințe; într'adevăr s'ar putea chiar spune că la dreptul vorbind ea din capul locului nu a studiat diferențele dintre *indivizi,* ci doar diferențele individuale dintre timpul de reacțiune, oboseală, inteligență sau alte funcțiuni asemănătoare, desprinse în mod *abstract* din unitatea vieții sufletești a individului. Tot ceeace psihologia diferențială a înfăptuit pentru psihologia persoanei a fost să construiască o serie de grafice, destinate să reprezinte în mod izolat și separat una sau alta din aceste funcțiuni separate. Combinarea specială

www.dacoromanica.ro

şi structura acestor funcţiuni, cu alte cuvinte coherenţa şi consistenţa lor unele cu altele au fost considerate foarte rar. Problema *organizării funcţiunilor individuale* deobiceiu a scăpat psihologiei diferenţiale". Considerarea acestei organizări e marea problemă a psihologiei. După părerea noastră ea a şi început. Anume ea a început cu cercetările de analiză factorială, iniţiate de Spearman şi perfecţionate de Kelley (9) şi Thurstone (23). In acest mod ideea de structură, configuraţie, intră şi în psihologia diferenţială; ideea de variaţie se aplică şi configuraţiilor, în care variabilele sunt date, nu numai variabelelor ca atare. socotite în mod izolat.

După părerea lui Allport însă obiecţiunile de mai sus ar privi şi analiza factorială, ceeace până la un punct e şi adevărat. De fapt analiza factorială a început prin a se ocupa de câte un singur factor şi abia mult mai târziu a terminat prin a se ocupa de mai mulţi factori deodată. Chiar şi această abordare de mai mulţi factori apoi, s'a făcut numai în măsura în care factorii erau independenţi unii de alţii. Procedeul, astfel, era încă unilateral; se studia numai partea, nu şi întregul. Azi însă s'a ajuns şi la studiul acestui întreg. Analiza factorială se ocupă de mai mulţi factori deodată şi o atenţie cuvenită dă şi structurii lor. Această structură nu mai e o simplă realitate sumativă, de factori independenţi unii de alţii, ci o realitate organică, de factorii dependenţi unii de alţii şi strâns împletiţi împreună. Structura lor, apoi, nu mai e abordată numai în general, adecă cu referire la toţi indivizii, ci şi în special, cu referire la fiecare individ în parte. In acest mod noţiunea de individualitate e cu totul împăcată cu cea statistică, de generalitate. Manifestările psihologice sunt studiate şi în aspecul lor general, caracteristic unei populaţii de indivizi, precum şi în aspectul lor, concret şi particular, caracterisitc fiecărui individ în parte.

Pe această cale şi în lumina nouii orientări a analizei factoriale, aşa cum ea e militată cu deosebire de Thurstone, noţiunea de individ general şi abstract nu mai e contradictorie cu cea de individ concret şi special, ci pe acelaşi plan. Ele devin chiar complementare şi studiul uneia cere studiul celeilalte şi invers. Opoziţia dintre abstract şi concret încetează.

Dar diferenţele dintre indivizi bineînţeles nu sunt numai spaţiale, ci şi temporale; ele privesc şi curgerea în timp, nu numai structura în spaţiu. Devenirea unei funcţiuni sau trăsături, precum şi devenirea persoanei în întregime, socotită ca

www.dacoromanica.ro

structură unitară, este totdeauna alta şi alta, dela individ la individ. Inteligenţa unuia se maturizează mai repede decât inteligenţa altuia, tot aşa precum şi organizarea caracterului la unii e mai timpurie decât la alţii şi invers. Acelaşi lucru cu trăsăturile de caracter sau fire. Una este evoluţia raportului dintre introversiune şi extroversiune la un individ şi alta la alt individ. In general diferenţele temporare, în comparaţie cu cele spaţiale, sunt mult mai puţin cunoscute.

Producerea diferenţelor individuale — fie spaţiale, fie temporale — nu este fără regulă, ci cu regulă; ea se supune unor legi bine definite, care — în cele din urmă — par să se reducă la una singură, legea probabilităţii, reprezentată în mod grafic prin curba lui Gauss. In conformitate cu această regulă producerea diferenţelor individuale se face totdeauna în aşa fel încât ele manifestă o tendinţă de grupare centrală, mijlocie. In acest mod ea ne permite să vorbim de un mijloc, care cuprinde indivizii cei mai mulţi şi de cele două extreme, care se grupează în stânga şi dreapta, în mod cu totul simetric. In virtutea aceluiaşi fapt diferenţele mici, neînsemnate, sunt foarte frecvente; diferenţele mari puţin frecvente. Intre mărimea abaterii dela mijloc şi frecvenţa indivizilor dela acea mărime există un raport invers proporţional, de natură curbiliniară, aşa cum în Cap. IV vom avea ocazie să vedem.

Valoarea diferenţială a diferitelor trăsături şi aptitudiri, considerate din punctul de vedere al cunoaşterii fiinţei umane, variază foarte mult. Unele trăsături şi aptitudini sunt mai importante, altele mai puţin importante, iar altele lipsite de orice importanţă. Inteligenţa, ca mijloc de cunoaştere şi înţelegere a unei persoane, este mult mai diferenţială şi simptomatică decât memoria, care la rândul ei e mai simptomatică decât percepţia sau acuitatea auditivă ori vizuală etc. Acelaşi lucru şi pe latură de caracter şi temperament. Viteza acţiunii şi reacţiunii pare a fi mai importantă decât perseverenţa sau oscilaţia, iar toate pot fi întrecute în importanţă de către iritabilitate şi emoţionabilitate. Persistenţa motivelor şi inhibiţia pe de altă parte, probabil întrec în importanţă toate celelalte trăsături de caracter.

Valoarea diferenţială a unei trăsături sau aptitudini, privită din punctul de vedere al cunoaşterii persoanei, depinde de mai mulţi factori. In primul rând ea probabil depinde de sfera de activitate a respectivei aptitudini sau trăsături, anume de

www.dacoromanica.ro

întinderea ei, care poate să fie mai mare sau mai mică. Astfel întinderea sferei de activitate a inteligenţei e mult mai mare decât acea a memoriei sau percepţiei. Cu alte cuvinte funcţiunile inteligenţii, spre deosebire de funcţiunile memoriei sau percepţiei, sunt mult mai *generale*. Prin aceasta inteligenţa e o funcţiune generală, în vreme ce memoria şi percepţia sunt funcţiuni mai specifice. Funcţiuni şi mai specifice sunt senzaţiile, timpul de reacţiune etc. până la actul reflex, care le întrece pe toate. Valoarea diferenţială şi simptomatică a unei trăsături sau aptitudini mai depinde apoi, în al doilea rând, şi de importanţa ei biologică în lupta pentru conservare şi desvoltare. Cu cât această importanţă biologică e mai mare, cu atât trăsătura e mai simptomatică şi invers. In această privinţă inteligenţa întrece în valoare simptomatică toate celelalte funcţiuni intelectuale deoarece ea este funcţiunea de adaptare la mediu prin excelenţă. De nivelul ei mai ridcat sau mai scăzut adaptarea depinde mai mult decât de nivelul oricărei ale funcţiuni. Lucruri asemănătoare se pot spune şi cu privire la persistenţă şi inhibiţie, pe latura de caracter, etc. In al treilea rând valoarea diferenţială a unei trăsături sau aptitudini mai depinde de *importanţa socială*, pe care respectiva trăsătură o are. Trăsăturile psihologice nu există în sine şi pentru sine, ci în şi prin societate. Societatea indiană pune punctul de greutate pe supunere, umilinţă, contemplaţie, în vreme ce societatea apuseană preţueşte curajul, iniţiativa, inteligenţa. Exemple asemănătoare pot fi date şi în timp. O epocă apreciază inteligenţa, altă epocă caracterul, alta temperamentul şi aşa mai departe. Un exemplu şi mai special de înrâurire a societăţii asupra valorii simptomatice a trăsăturilor îl avem în legătură cu amprentele digitale. Epoci dearândul această trăsătură era socotită cu totul fără importanţă şi chiar inexistentă. In unele ţări de pe glob mai e socotită ca atare şi azi. A fost destul ca să se descopere valoarea ei diagnostică de identificare, atât de importantă pentru justiţie şi poliţie, pentruca ea să treacă printre trăsăturile de pe primul plan. Pentru poliţie e chiar cea mai importantă. Asupra naturii biosociale a trăsăturilor, adecă a dependenţii lor de societatea în care indivizii trăesc, vom mai reveni dealtfel.

Intre valoarea simptomatică şi diferenţială a unei trăsături şi importanţa ei pentru studiul persoanei există un raport direct proporţional. Cu cât această valoare e mai mare, cu atât

www.dacoromanica.ro

trăsătura e mai importantă şi mai demnă de luat în seamă şi invers. Psihologia diferenţială a persoanei, se ocupă numai de acele trăsături şi aptitudini, care prezintă o importanţă mai deosebită şi care ne deschid perspectiva unei înţelegeri cât mai simple şi expeditive. Ea e faţă de psihologia diferenţială, ceeace psihologia generală şi evolutivă *a persoanei* sunt faţă de psihologia generală şi evolutivă.

Suprafaţă şi adâncime

Manifestările persoanei au totdeauna o anumită *adâncime*, care variază dela un caz la altul. Atitudinile sunt mai adânci decât opiniile, emoţiile mai adânci decât ideile, tendinţele instinctive mai adânci decât obişnuinţele, inconştientul mai adânc decât conştientul etc.

Psihologia a început prin a studia fenomenele de conştiinţă, ca percepţiile, imaginile, sentimentele şi actele voluntare. Opera lui Wundt, Ebbinghaus, G. E. Müller, Titchener etc., e probă. Inconştientul e marele capitol ignorat de toţi. Fenomenele conştiinţii erau explicate în ele şi pentru ele şi nu în funcţie de rădăcinile lor adânci din inconştient, de care în cea mai bună parte depind.

E meritul lui Freud, urmat de Adler, Jung, Steckel pe de o parte şi al lui Janet şi Morton Prince, pe de altă parte, de a fi schimbat aproape radical orientarea psihologiei, introducând în domeniul ei şi inconştientul. O contribuţie importantă în aceeaş direcţie a adus şi psihologia comparată, anume psihologia animală şi infantilă în special, al căror domeniu aparţine în primul rând tot inconştientului. In conformitate cu toate aceste contribuţii şi mai ales în conformitate cu contribuţia psihanalizei, care rămâne contribuţia capitală, inconştientul e azi unanim recunoscut drept cheia cea mai de seamă în pătrunderea misterului, care învălue persoana umană. Ele e perspectiva de referire şi înţelegere a manifestărilor conştiente; originea şi explicarea lor în el trebue căutate. Adevăratul motor al vieţii omeneşti, socotită în majoritatea manifestărilor ei, el e.

A limita studiul persoanei la fenomenele de conştiinţă înseamnează a-l limita la fenomenele de suprafaţă, mulţumindu-ne cu simpla lor descriere şi clasificare şi cu foarte puţină înţelegere şi explicare. In majoritatea lor fenomenele de conştiinţă nu

www.dacoromanica.ro

sunt decât reoglindiri ale mecanismului inconștient, pe care ele de obiceiu sunt chemate să-l servească. Rădăcina și cauzalitatea lor e în deobște dată în acest inconștient. A-l neglija, ar însemna să studiem frunzele și crengile unui copac fără să ne preocupăm de mijlocul trunchiului și mai ales fără să ne preocupăm de rădăcina lui. Ori un atare studiu nu ar fi numai imparțial și incomplet, ci și lipsit de conceptele cele mai de bază.

Pentru a putea deci înțelege și explica persoana, ea trebue considerată atât în aspectul ei conștient, cât și în substratul său inconștient. Pentru a prinde sensul și rostul la ceeace se întâmplă la suprafață, trebue să mergem în adâncime, să vedem ceeace se petrece sau s'a petrecut în inconștient. Mecanismul inconștientului, noțiunile de refulare, sublimare, transfer, identificare, catharis, Ego, Libido etc. trebuesc luate în seamă la dreapta lor valoare, de oricine vrea să înțeleagă persoana umană. Intrucât toate aceste noțiuni există și operează *în* și *prin* inconștient, deci în ceeace e mai adânc și mai intim în persoana umană, ramura psihologiei, care le studiază a fost numită psihologie abisală, de adâncime, *Tiefenpsychologie*. Termenul a fost întâia oară aplicat de Freud. In psihologia generală a fost introdus și popularizat cu deosebire de Stern și Krueger, precum și de Kretschmer, care în psihologia sa medicală îi dă o atenție cu totul deosebită.

Conștientul și inconștientul sau Eul, Supra-Eul și Sinele, nu sunt realități date unele lângă altele, fără legătură între ele, ci realități date unele într'altele, cu întrepătrunderi strânse și organice. Aceste întrepătrunderi au, deobiceiu, un anumit mod al lor propriu, în așa fel încât la unii indivizi conștientul e armonizat cu inconștientul, Eul cu Sinele etc. La alții, dimpotrivă, Eul luptă cu Sinele și Supra-Eul, conștientul cu inconștientul și așa mai departe. Uneori, în această luptă tonul îl dau pornirile focalizate asupra proprii persoane; alteori tendințele centralizate asupra altor persoane, uneori complexul Oedip, alteori sentimentul inferiorității. Straturile conștiente și inconștiente au, deci, o anumită organizare, o anumită arhitectonică, care, evident, variază dela individ la individ. Ideia de *structură, configurație* apare, astfel, și pe plan abisal; ea e — cum vom vedea — chiar una din categoriile de bază în înțelegerea vieții sufletești sub unghiul acestui plan.

Există, desigur, diferite grade de adâncime, așa precum au

www.dacoromanica.ro

existat şi diferite grade de generalitate, continuitate şi individualitate. La suprafaţă avem percepţiile şi ideile, dedesubtul cărora găsim atitudinile şi dispoziţiile, care la rândul lor sunt în funcţiune de tendinţele instinctive sau de complexele derivate din reprimarea lor ori în funcţie de diferitele obişnuinţe, aşezate adânc în firea noastră etc. *Psihologia persoanei* neglijează suprafaţa şi caută să pătrundă în adâncime, anume la *rădăcinile* vieţii sufleteşti, ca să întrebuinţăm expresia lui Wertheimer. Ea nu e preocupată de aparenţă ,care e superficială şi înşelătoare, ci de ceeace se ascunde după această aparenţă; ea studiază şi caută să studieze realitatea *genotipică*, nu cea *fenotipică* — cum ar zice Lewin.

Spre deosebire însă de psihanaliză, care caută adâncimea oricărui fenomen, indiferent de faptul dacă el e general, individual, social şi simptomatic, psihologia abisală a persoanei se limitează la adâncimea variabilelor generale, centrale, diferenţiale şi sociale. In acest mod ea ajunge să fie faţă de psihanaliză şi psihologia abisală în general. ceeace psihologia generală, diferenţială şi evolutivă *a persoanei* e faţă de psihologia generală diferenţială şi evolutivă ca atare. E foarte probabil însă că acoperirea dintre domeniul psihologiei abisale a persoanei şi psihologia abisală în general este mult mai mare decât acoperirea dintre câmpul psihologiei generale a persoanei şi câmpul psihologiei generale ca atare etc.

Intre dimensiunea abisală a variabilelor psihologice şi dimensiunea lor generală, diferenţială şi continuă, durabilă, există oarecare corelaţie. E foarte probabil însă că această corelaţie — comparată la acea dintre generalitate, continuitate şi individualitate, ori la cea dintre continuitate şi individualitate — e mult mai scăzută. Instinctele sunt mai adânci decât caracterul, care e, totuşi, mai general, durabil şi diferenţial, simptomatic. Paralelismul e mai mare pe latura aptitudinilor, care sunt mai adânci decât conţinutul, cu care ele lucrează. Mai adânci decât ele evident sunt dispoziţiile şi interesele, care le stau la bază şi le pun şi ţin în activitate. In general se poate spune că pe latura abisală mobilul, motorul sau dinamica persoanei — reprezentată prin totalitatea pornirilor înăscute şi dobândite, precum şi prin organizarea lor, care e caracterul — e substratul tuturor celorlalte aspecte, adecă aptitudini, temperament şi fire.

Intrucât tendinţele instinctive sunt întâiu de toate creaţii

www.dacoromanica.ro

filogenetec, realizate dealungul mileniilor, iar complexele, la care ele dau naştere sunt produse ontogenetice, realizate dealungul vârstei, a studia aceste tendinţe şi complexe, adecă a *merge în adâncimea persoanei,* însemnează în acelaşi timp a merge şi în *istoria* ei, anume în filogeneza şi ortogeneza, care a creat-o, studiind-o atât genetic, cât mai ales biografic. De aci rolul atât de mare, pe care biografia îl joacă în metoda psihanalitică. Jung (22) merge chiar mai departe încercând aşa zicând şi o biografie a rasei, care ar explica tendinţele originare ale vieţii sufleteşti, aşa precum biografia individului descrie şi explică diferitele complexe traumatice, la care tendinţele originare în desfăşurarea lor sau mai bine zis în imposibilitatea lor de desfăşurare, dau naştere. Biografia psihanalitică e, totuşi, fundamental deosebită de biografia obişnuită. Privirea în adâncime precede privirea retrospectivă, în trecutul vieţii, şi nu o urmează. Istoria vieţii e reconstruită din urmele lăsate în inconştient, deci urmează studiul inconştientului, pe care, altfel, pe plan de existenţă, ea îl precedă.

Biologic şi social

Natura naturii umane — spune Farris (6) într'o lucrare cu acest titlu — este prin excelenţă socială; corpul, în care ea sălăşlueşte, e doar *condiţia* ei şi nimic mai mult; el e cauză ocazională, nu reală; decisivă şi eficientă e numai cauza socială. Aceasta deoarece *persoana este* — cum a spus Park — *individ plus stat social,* iar statul este esenţialul; tot ceeace e uman e datorit lui: credinţele şi atitudinile, obiceiurile şi caracterul etc. Probă deosebirile, enormele deosebiri, dela un strat social la altul, dela un neam la altul, dela un continent la alt continent, dela ţară la oraş, precum şi acelea dintre primitivii din Melanesia şi oamenii cultivaţi din Europa şi America. Aceasta în ciuda substratului biologic, care e şi a rămas acelaş sau aproape acelaşi. Un individ crescut la sat e ţăran; crescut la oraş e civilizat, cult, cu alte haine, alte vorbe, alte obiceiuri, alte atitudini. Societatea, deci, este cadrul în care individul creşte şi se desvoltă, ajungând ceeace e, adecă om şi anume *un fel de om, după chipul şi asemănarea societăţii în care el trăeşte.*

In opoziţie cu această teză sociologică a naturii umane, militată de Faris şi susţinută de cei mai mulţi dintre gânditorii

www.dacoromanica.ro

sociali de azi — de antropologii sociali cu deosebire — este teza biologică, susținută de lumea biologică sau medicală, după care natura umană este în primul rând biologică. Anume ea e o derivare din biologic și în slujba biologicului și nimic mai mult; sistemul nervos central, de care natura umană depinde, nu e decât un instrument în serviciul sistemului autonom, vegetativ. Viața de relație — pe care el o aduce — e o excrescență a vieții organice; ea e un mijloc mai perfect pe care nutrirea și înmulțirea organismului îl cere, din cauza mediului complicat, în care el a ajuns să trăiască.

Departe de noi gândul de a nega influența organismului asupra persoanei. Această influență există și unul din capitolele lucrării se va ocupa tocmai de ea, anume de relația dintre corp și persoană, adecă de aspectul biotipologic al persoanei. A vedea însă această relație numai în termeni de cauzalitate dela organism la mediu e o mare greșeală. E ceeace vom încerca să dovedim cu orice preț.

Același lucru ne vom strădui să-l arătăm și în ceeace privește relația cu mediul social. A concepe această relație ca o cauzalitate numai din spre societate spre individ e tot atât de greșit ca și a o concepe numai din spre organism în spre suflet sau numai din spre persoană spre socitetate. Lucrurile, de fapt, stau mai complicat, iar relațiile sunt mai de multe feluri și totdeauna duble ca direcție de orientare, adecă reciproce. Există o influență din spre organism spre persoană, precum există una din spre persoană spre organism, la fel cum există altele din spre persoană spre societate și invers. Toată problema, prin urmare, nu e să subsimplificăm lucrurile, admițând numai o influență sau alta, ci să respectăm faptele, recunoscând toate influențele și — apoi — să prindem și precizăm natura și cantitatea acestor influențe. E ceeace în corpul lucrării — pe cât ne va fi cu putință — vom și încerca. Deocamdată să rămânem la aspectul principal al problemei și să vedem în ce măsură el ne poate fi de folos în delimitarea câmpului persoanei.

E meritul biotipologiei — a lui Kretschmer cu deosebire — de a fi arătat că între suflet și corp există nenumărate legături, anume legături de așa natură încât dela suflet putem deduce la corp și invers. Pentruca atari legături să fie însă descoperite e nevoe ca punctul de vedere, din care ele sunt privite, să nu fie atât sumativ, analitic — legat de existența separată a diferitelor variabile și de mărimea lor absolută — cât structural și

www.dacoromanica.ro

sintetic — legat de proporţia dintre diferitele variabile, anume de structura şi arhitectonica, în care ele sunt încadrate. De aci şi definirea biologică ca ştiinţă a constituţiei, anume a legăturilor dintre constituţia fizică şi cea psihică. Dar atunci această legătură dintre cele două constituţii, adecă dintre arhitectonica sufletească şi cea corporală, nu e şi un indiciu pentru delimitarea persoanei, care e întâiu de toate tocmai sinteza acestor două structuri? Evident că da. Intr'adevăr firea, temperamentul, natura şi calitatea gândirii, organizarea sau neorganizarea caracterului etc., care corelează mai mult cu corpul, nu sunt numai aspectele biotipologice cele mai însemnate, ci şi cele mai importante trăsături şi funcţiuni sufleteşti. Legătura dintre o trăsătură sau funcţiune oarecare şi constituţia corporală e, deci o indicaţie — care, desigur, nu trebue sub nici un motiv confundată cu o certitudine — că ele sunt mai centrale, durabile, diferenţiale, adecă mai aproape de nucleul vieţii, privit atât sub aspect general, cât şi diferenţial şi evolutiv. Cu alte cuvinte, corelaţia lor cu constituţia organică e o probă că ele fac parte din constituţia psihică, adecă persoana.

Indicaţii asemănătoare avem şi din spre societate. Intr'adevăr gradul de socializare al unei trăsături sau funcţiuni e o indicaţie — nicicând o certitudine — că ele au mai multe şanse de a fi aşezate în realitatea nucleară a vieţii, cu care persoana se identifică. Caracterul e mai socializat decât instinctele, care sunt mai socializate decât reflexele; sentimentele sunt mai socializate decât emoţiile; gândirea mai socializată decât percepţia ori senzaţia. Ceeace însemnează că circuitul dintre societate şi individ se face cu precădere prin variabilele centrale, durabile şi diferenţiale ale vieţii, adecă ale persoanei. In parte, în bună parte — dar totuşi numai în parte — Faris şi Park au dreptate.

Indicaţiile biotipologice şi psihosociale reprezintă, totuşi criteriile cele mai labile în definirea persoanei. Aceasta deoarece excepţiile dela ele sunt cele mai numeroase. Intr'adevăr dacă între calitatea gândirii şi tipul corporal există o legătură oarecare, o atare legătură lipseşte însă atunci când e vorba de gradul inteligenţei şi corp, precum lipseşte şi în cazul celor mai multe din restul aptitudinilor, indiferent dacă e vorbă de calitatea sau cantitatea lor. La fel nu cunoaştem — până acum cel puţin — nici o legătură între corp şi o serie de trăsături de temperament, ca oscilaţia, perseveraţia, apoi trăsături de caracter etc.

www.dacoromanica.ro

Afirmații asemănătoare putem face și în ceeace privește dimensiunea psihosocială. Funcțiunile centrale, generale, durabile și diferențiale sunt deobiceiu și funcțiunile cele mai socializate. Același lucru poate fi spus despre emoții și caracter. Același lucru însă nu mai poate fi spus despre trăsăturile de temperament, care în general sunt înafară de influența socială. Tot înafară de influențele sociale e și o bună parte din realitatea abisală.

De fapt însă concluzii incomparabil mai valoroase pot fi obținute dacă cele două criterii sunt socotite deodată, anume ca aspecte complementare ale unui singur criteriu, pe care l-am botezat criteriul bio-social. Intr'adevăr aspectul biologic al unei variabile nu e decât opusul aspectului social. Dacă persoana ar fi asemănată unui arbore — așa cum Ribot a făcut — atunci primul nu e decât rădăcina, iar cel de al doilea coroana de ramuri și frunze, între care se află trunchiul sau viața psihologică propriu zisă, care e puntea de legătură dintre biologic și social. Aceasta însemnează că între cele două criterii, desvoltate mai sus, adecă între biologic sau mai bine zis bio-psihologic și între social, sau mai bine zis psiho-social, există o *reciprocitate*, determinată de caracterul lor *complementar*. In baza acestei reciprocități, de natură complementară, putem deduce că ceeace e regulă sub aspect psiho-social va fi excepție sub cel bio-psihic și invers. In consecință acolo unde nu va merge criteriul bio-psihic — cum e cazul celor mai multe din aptitudini, apoi sentimentele și trăsăturile de caracter cu deosebire — va merge criteriul psiho-social, iar acolo unde nu va merge criteriul psiho-social — cum e temperamentul, firea și emoțiile primare — va merge criteriul bio-psihic.

Domeniul persoanei

Noțiunile de generalitate, continuitate, individualitate, profunzime, împreună cu dimensiunea bio-socială, ne oferă un criteriu — mai bine zis — un grup de cinci criterii, precise și clare, atât pentru definirea domeniului persoanei, cât și pentru definiția ei — pe care vom încerca-o, totuși, numai la sfârșitul capitolului următor, după ce vom fi definit variabilele din câmpul persoanei, în termeni de care definiția va fi încercată.

Părerile psihologilor asupra câmpului persoanei și a defini-

www.dacoromanica.ro

ţiei ei diferă. Unii limitează studiul persoanei la emoţii şi voliţiuni, spre deosebire de studiul psihologiei generale, care s'ar ocupa cu aspectul intelectual, anume cu senzaţiile şi percepţiile în deosebi. Aceasta e adevărat nu numai despre Spranger, Klages şi alţi caracterologi moderni, ci şi despre Utitz, Kronfeld, Pfänder etc., precum chiar şi despre unii Americani. In vreme ce nimeni nu întitulează cercetările cu privire la fenomenele intelectuale drept „contribuţii la studiul persoanei", foarte multă lume înclină spre acest titlu în cazul cercetărilor referitoare la conativitate şi emoţii. Alţi psihologi, ca Morton Prince, Janet etc. au mers şi mai departe identificând studiul persoanei cu studiul psihologiei în întregime. Inafară de aceste două încercări de definire a persoanei într'un sens aşa de larg, există altele, de definire în sens mai restrâns. Astfel unii definesc persoana ca o organizare şi integrare ierarhică de tendinţe, în vreme ce alţii o limitează la aspectul ei social şi aşa mai departe.

Pentru a pune capăt la toată acestă babilonie a definiţiilor date persoanei şi câmpului ei există, după părerea noastră, o singură soluţie: adoptarea noţiunilor de generalitate, continuitate, adâncime, individualitate şi socializare, drept criterii de definire şi mai ales de limitare a câmpului persoanei. Spre deosebire de psihologia teoretică, generală, diferenţială, socială, evolutivă şi abisală, care studiază conduita persoanei umane pe toate laturile ei şi la orice grad de generalitate, continuitate, individualitate, bio-socializare şi adâncime, psihologia persoanei studiază această conduită numai la un anumit grad mai ridicat de generalitate, continuitate, socializare, individualitate şi adâncime.

Delimitarea câmpului persoanei în funcţie de atari criterii e, desigur, o delimitare cu caracter mai mult sau mai puţin arbitrar. Trecerea dela general la special, dela persistent la schimbător, dela individual la specific şi dela adânc la suprafaţă, e continuă şi nu discontinuă; ea se face pe nesimţite şi nu dintr'odată. Specificul se desprinde în mod organic din general, schimbătorul din persistent. La fel cu derivarea suprafeţei din profunzime şi cu aceea a trăsăturilor simptomatice şi idiomatice din cele nesimptomatice şi neidiomatice. In consecinţă deosebirea dintre general şi specific, persistent şi schimbător şi aşa mai departe, nu e atât pe plan de existenţă concretă, cât mai mult pe plan de abstracţie mintală. Graniţa dintre unele şi altele e dictată mai mult de nevoile de înţelegere ale minţii şi mai puţin

www.dacoromanica.ro

de exigențele reale și concrete ale faptelor. Mai mult chiar, ceeace e general și persistent nu numai că e legat organic cu ceeace e specific și neschimbător, dar adeseori e determinat de el. Ideal, deci, ar fi să prindem și latura specifică, schimbătoare și de suprafață a conduitei umane. Cum însă acest lucru nu este cu putință, *deoarece el depășește puterile minții noastre,* noi trebue să ne limităm la unele aspecte din conduita umană, a căror importanță e mai mare și care ne dau perspectivă de înțelegere și explicare mai potrivită. Ori aceste aspecte sunt tocmai acelea care sunt mai generale și mai comune la toți indivizii, cu o continuitate în timp mai mare, cu valoare simptomatică și bio-socială mai deosebită și legate de rădăcinile cele mai adânci ale vieții. Soluția, desigur, este imperfectă. In comparație cu celelalte soluții, care limitează studiul persoanei numai la partea de generalitate, caracter ori socialitate, ea este, totuși, *soluția cea mai puțin imperfectă cu putință.* Ea izvorește din neputința minții noastre de a prinde totul. Plecând dela limitarea pe care puterile minții o impun, ea încearcă, totuși, să fixeze această limitare *necesară* în așa fel încât deși arbitrară, ea să fie totuși cât mai puțin arbitrară cu putință.

Evident, dacă uneori anumite acte de natură periferică și specifică, ori discontinuă și de suprafață, prezintă o importanță cu totul deosebită pentru înțelegerea și judecarea persoanei din anumite puncte de vedere, noi nu avem decât ca în atari cazuri să extindem studiul persoanei și la aceste acte, cuprinzându-le și pe ele în câmpul lor. Totul depinde de punctul de vedere, pe care ni-l însușim. Dacă, de exemplu, înțelegerea și diagnosticarea unei persoane ne interesează cu scopul de a ști dacă ea e sau nu bună de aviator, atunci înafară de trăsăturile ei generale, continui, simptomatice și profunde, ne vom ocupa și de altele mai puțin generale și profunde, ca timpul de reacțiune, care cu tot caracterul său specific, are, totuși, din punctul de vedere al unui bun aviator, o importanță cu totul deosebită. La fel procedăm în cazul examinării unui bun șofeur sau al unui candidat pentru o altă meserie periculoasă, care poate să pericliteze atât viața candidatului cât și altora. In mod asemănător tratăm și unii pacienți, care suferă de anumite boli nervoase cu substrat mai mult sau mai puțin psihanalitic. Odată ce studiul persoanei în ceeace ea are general, continuu, individual și profund, e terminat, trecem la analiza mai deosebită a anumitor evenimente și trăsături, care depășesc cercurile a ceeace e ge-

www.dacoromanica.ro

neral, continuu, individual și profund, dar care totuși prezintă o valoare diagnostică cu totul deosebită. La fel procedăm și cu înțelegerea persoanei umane în școală, justiție, viața socială etc. In toate aceste cazuri și alte multe asemănătoare, câmpul propriu zis al persoanei e depășit; el e lărgit în așa fel încât cuprinde alte acte, care altfel, pe plan general, nu-l preocupă.

In conformitate cu acest punct de vedere studiul persoanei are prea puțin a face cu studiul senzațiilor, percepțiilor, imaginilor, ideilor, emoțiilor și diferitelor acte specifice, ca reacțiunile simple etc. El se preocupă numai de activitatea sufletească ce le depășește, care are un caracter mai general, mai consistent, mai adânc și mai individual, cum e cazul diferitelor aptitudini generale, ca inteligența, memoria, aptitudinea matematică, literară etc. La fel se preocupă și de diferitele trăsături generale de temperament și caracter, ca iuțeala acțiunii, emoționabilitatea, iritabilitatea, persistența motivelor, inhibiția etc., precum și de diferitele atitudini față de instituțiile sociale mai importante ca biserica și statul etc.

Caracterul de bază al acestei realități nucleare a vieții sufletești, care reprezintă domeniul psihologiei persoanei, este ideia de structură, arhitectonică, configurație. Atât pe plan orizontal, general sau diferențial, cât și pe plan vertical sau abisal, precum și pe plan evolutiv și bio-social. Persoana umană e și trebue concepută, gândită și intuită, ca și fața umană, așa cum, la începutul acestui capitol, spuneam. Ea e un *chip* unitar — ca și fața — în care inteligența trebue văzută împreună cu caracterul, temperamentul și firea, așa precum nasul e văzut împreună cu ochii și fruntea, gura și obrazii, adecă sistem cu axe majore și minore, așezate în mod simetric, în așa fel încât unitatea totdeauna domină multiplicitatea. Și mai mult chiar! Această față, acest chip, această icoană sau oglindă a sufletului omenesc — în care el se reoglindește în tot ceeace are mai esențial, simptomatic și constituțional — nu poate fi intuită numai la suprafață, ca figură umană, ci și timp, precum și în adâncime. Cu alte cuvinte ea trebue sesizată și ca *ritm* și *melodie*, precum și ca *ecou* și *răsunet din adâncime*. E vorba de două dimensiuni în plus, pe care în cazul feței nu le întâlnim. Să mai amintim că și celelalte trei dimensiuni comune — generalitate, specificitate și constituție — în cazul persoanei sunt mult mai complicate decât în cazul feței? Sau că — dată fiind imateria-

www.dacoromanica.ro

litatea lor — ele au un caracter eminamente fotomoganatic, înșelător! Și sunt — deci — atât de greu de prins!

Dacă ar fi să rezumăm aceste spuse, atunci am zice că *domeniul persoanei se limitează la realitatea nucleară a vieții sufletești, socotită atât pe plan orizontal, general sau diferențial, cât și pe plan vertical sau abisal, precum și pe cel evolutiv și bio-social. Ea e și trebue gândită structural, configurationist, melodic, nu analitic, sumativ, solfegic.*

Psihologia persoanei ar fi, deci, o sinteză a psihologiei teoretice, — generale, diferențiale, evolutive, abisale, biologice și sociale — *în care ar intra tot ceeace e mai esențial și simptomatic și anume în măsura în care mintea noastră îl poate gândi sintetic, structural, configurationist.*

Dispărul dintre psihologia persoanei și psihologia generală, ori cea socială, diferențială, evolutivă și abisală, dispare și trebue să dispară. Psihologia persoanei nu e și nu poate fi ceva aparte de aceste psihologii, adecă de psihologia teoretică în general, precum nu poate fi nici numai psihologie a caracterului și temperamentului — cum vreau caracterologii — *ori o psihologie socială* — cum vreau sociologii — *sau o biotipologie,* cum vreau medicii și biologii; *ea nu poate fi nici numai o psihologie dinamică și abisală* — cum vreau psihanaliștii — *sau o tipologie spirituală* — cum vreau Dilthey și Spranger — *ori o matematică și geometrie a unei hipersfere factoriale,* cum vreau exponenții analizei factoriale. *Ea e și trebue să fie de toate, anume atât cât mintea noastră poate să cuprindă și să gândească arhitectonic și structural, sub toate aspectele posibile. In consecință ea e și psihologie generală și psihologie diferențială, precum e și psihologie socială, evolutivă și biotipologică ,anume nucleul acestor psihologii, căutând să cuprindă și si sintetizeze — și nu să înlăture — atât contribuțiile lui Klages, cât și pe acelea ale lui Dilthey și Spranger, precum și pe acelea ale lui Freud sau Adler, ori Spearman, Thurstone, Lewin, Kretschmer* etc. A socoti altfel lucrurile însemnează, de fapt, a admite că psihologia generală ori socială, diferențială sau abisală etc. bat câmpurile nefiind de nici un folos pentru cunoașterea sufletului omenesc, care începe doar cu psihologia persoanei, care-și ține de primă datorie să nege tot ceeace celelalte discipline au dobândit deja. Un atare monopol de știință și înțelepciune, pe seama unei singure discipline, nu am putut și nu putem admite. Lectura lui Freud ne-a fost tot atât de folositoare cași lectura lui McDougall,

www.dacoromanica.ro

Spranger, Dilthey, Janet, Kretschmer sau Allport etc., iar în vieaţă am avut — de atâtea ori — ocazia să verificăm ideile tuturor. Să fie aceasta o neputinţă de a ieşi din eclectism? Sau o încercare disperată de sinteză?

Răspunsul iese din competinţa noastră. Nouă ne revine doar încercarea. E la latitudinea cetitorului de a-i judeca natura.

BIBLIOGRAFIE

1. ALLPORT, G. W., *Personality.* Holt. N. Y. 1937.
2. ALLPORT, G. W., şi VERNON, Ph. E., *Studies in Expressive Movement.* McMillan. N. Y. 1932.
3. ALLPORT, G. W. şi ODBERT, H. S., *Trait Names: a Psycho-lexical Study.* Psychol. Monogr. 47, 1, No. 211. 1936.
4. BÜHLER, CH., *Der Menschliche Lebenslauf als psychologische Problem.* Hirzel. Leipzig. 1936.
5. DILTHEY, W., *Die Geistige Welt.* Ges. Schrift. V Band. Teubner. Berlin. 1924.
6. FARIS, ELSW., *The Nature of Human Nature.* McGraw-Hill Co. N. Y. 1937.
7. FREUD, S., *Nouvelles Leçons sur la Psychanalyse.* Stock. Paris. 1937.
8. HARTSHORNE, H. şi MAY. M., *Studies in Deceit.* McMillan. N. Y. 1928.
9. KELLEY, TR., *The Essential Traits of Mental Life.* Harvard Univ. Press. Cambridge. 1935.
10. KLAGES, L., *Die Grundlagen der Charakterologie.* Barth. Leipzig. 1910.
11. JANET, P., *La tension psychologique.* Dumas, Traité de Psychol. Alcan. Paris. 1926.
12. JUNG, K., *Psychologische Typen.* Rascher. Zürich. 9131.
13. LEWIN, K., *A Dynamic Theory of Personality.* McGraw-Hill Co. N. Y. 9135.
14. MĂRGINEANU, N., *Anclazia factorilor psihici.* Ed. Inst. de Psihologie. Univ. Cluj-Sibiu. 1938.
15. MĂRGINEANU, N., Generalitate şi specificitate. Revista de Psihologie. 1940. 3 373—391.
16. MORTON PRINCE, *La dissociation de la personalité.* Alcan. Paris. 1911.
17. PETERSON, D.,*Physique and Intelect.* Century Press. N. Y. 1930.
18. SPEARMAN, CH., *The Abilites of Man.* CcMillan. London. 1927.
18. SPRANGER, ED., *Lebensformen.* Niemeyer. Helle. 1922.
20. STERN, W., *Studien zur Personwisenschaft.* Barth. Leipzig. 1930.
21. SYMONDS, P., *Diagnosing Personality and Human Conduct.* Apleton. N. Y. 1931.
22. THORNDIKE, L., On the Organisation of Intellect. Psychol. Rev. 1921. 18, 141—151.
23. THURSTONE, L. L., *The Vectors of Mind.* The Univ. of Chicago Press. 1935.
24. UTIZ, *Characterologie.* Heise. Charlotenburg. 1925.

www.dacoromanica.ro

PARTEA II-A

ASPECTELE MAJORE ALE PERSOANEI

Problemele cruciale în psihologia persoanei, în conformitate cu cele spuse în capitolul precedent, sunt (a) stabilirea variabilelor fundamentale în termeni de care persoana urmează să fie descrisă și interpretată, și (b) fixarea modalităților principale, în acord cu care arhitectonica lor e clădită.

Partea prezentă a lucrării se ocupă cu problema (a), cea următoare cu problema (b), iar partea finală va aborda problema sănătății mintale și aceea a aspectului anormal și patologic al persoanei.

Odată variabilele fundamentale stabilite, se va trece la celelalte aspecte majore ale acestor variabile, adecă aspectul diferențial, evolutiv, social și abisal. Cel general este considerat în cadrele capitolului următor iar cel biologic în Capitolul IX din partea a III-a, referitor la biotipologia persoanei.

www.dacoromanica.ro

Capitolul III

ASPECTUL GENERAL AL PERSOANEI

Simțul comun distinge între (a) interese, porniri, dorințe, mobile, între (b) observare, inteligență, memorie, atenție, apoi (c) iute, încet, emotiv, nervos, ușor, greoiu etc. și (d) închis sau deschis la fire. Exemplele, ce urmează, sunt destinate să ilustreze în mod concret aceste funcțiuni și trăsături:

(a) Ion e flămând și setos și *dorește* să mânânce și bea. El are *interes* mai mult pentru sport decât pentru meserie. Voința de putere e *mobilul* întregii sale vieți. Deaceea el e *pornit* contra turor acelora, care interferează cu *ambiția* sa etc. Cuvintele subliniate arată *mobilul, motorul, cauza* etc. acțiunilor, pe care el le face.

(b) Iin *citește* gazeta și *ascultă* radio. El își *reamintește* întâmplările de peste zi și *înțelege* cât de grea e vieața. Când a trecut strada, venind spre casă, era să-l calce o mașină dacă nu o *observa* din vreme și nu era *atent* etc. Cuvintele subliniate arată *acțiunea*, pe care Ion o face, adecă diferitele *funcțiuni*, bazate pe o serie de aptitudini, ce sunt puse în mișcare de mobilele dela (a).

(c) Ion lucrează *încet, greoiu, încordat;* e *nervos* și mai alles *emotiv.* Cuvintele subliniate arată *felul, forma* activității dela (b), determinată de mobilele dela (a). Temperamentul e numele colectiv sub care le cuprindem pe toate.

(d) Ion o *fire închisă*, cu atenția îndreptată în spre el; el e preocupat întâiu de toate de persoana sa proprie, care e *direcția de canalizare* și *orientare* a întregei sale activități. Petru, dimpotrivă, este o fire *deschisă*, cu sufletul pe buze, care se simte bine numai în societate; tovărășia și prietenia este bucuria vieții sale; ea e *direcția de orientare* a întregii sale vieți și caracterizează întreaga sa ființă. Cuvintele subliniate arată *direcția de orientare* a vieții; ea se răsfânge asupra celor mai multe acte și trăsături ale persoanei, fiind axa lor de convergență. Ea e cunoscută sub numele de fire sau persoană introvertită ori extrovertită.

www.dacoromanica.ro

Orientarea, direcţia, convergenţa spre o anumită axă, cu caracter eminamente *integral,* universal, cu ecou şi răsfrângere asupra *întregii persoanei,* sunt, astfel, cele două note *esenţiale* ale firii[1]).

Mobilele dela (a) reprezintă aspectul *dinamic* al persoanei, *aptitudinile* dela (b) — adecă funcţiunile şi instrumentele, prin care mobilele ajung la scop — aspectul *funcţional,* trăsăturile dela (c), referitoare la formele activităţii, aspectul *formal,* de temperament, iar cele dela (d), privitoare la orientarea generală a vieţii, aspectul *integral,* de fire.

In cele ce urmează ne vom ocupa de aceste patru aspecte parţiale, în termeni de care aspectul general al persoanei, poate fi descris şi explicat.

A. DINAMICA PERSOANEI UMANE

Persoana umană nu e ceva static, ci ceva profund dinamic. Ea e o realitate vie, în neostoită manifestare, care totdeauna *vrea ceva* şi nu are astâmpăr decât atunci când ajunge la ceeace vrea; ea caută să se nutrească şi să se îmbrace, să aibe casă frumoasă şi bani, prestigiu şi putere; ea iubeşte şi vrea să fie iubită, să aibe relaţii sociale şi să se distreze, să asculte muzică şi să meargă la teatru şi cinematograf. Mai vrea apoi să aibe linişte şi siguranţă, atât în prezent cât şi în viitor, pentru copii şi nepoţi şi aşa mai departe, cu alte multe scopuri, pe care le urmăreşte fără încetare, dela naştere până la moarte. Pătrunderea în dinamica acestor motive, care stau la baza acţiunii umane şi o determină, este fără îndoială prima şi cea mai importantă cale de înţelegere a fiinţei umane. In spre aceste motive se îndreaptă atenţia judecătorului, care caută pe făptaşii unei crime necunoscute şi tot de ele ţine seamă psihiatrul, care încearcă să pună diagnoza unor turburări mintale; de aceleaşi motive e preocupat şi soldatul sau diplomatul, care caută să prindă cu un minut mai de vreme adevăratele intenţii ale adversarului; acelaşi lucru în strategia unei vânzări sau cumpărări, în relaţiile dintre patron şi muncitor, elev şi profesor, soţ şi soţie, părinţi şi copii, ş. a. m. d. *Ce vrea?*

[1]) Exemplificările acestea ne-au fost sugerate de introducerea lui Thorndike la lucrarea sa, *Psychology of Wants, Interests and Attitudes.* Appleton. N. Y. 1935.

www.dacoromanica.ro

Ce urmăreşte? Ce gânduri are? Care sunt adevăratele sale intenţii? Iată întrebările, care revin mereu şi fără încetare în contactul zilnic cu semenii şi la care trebue să dam un răspuns. Succesul nostru va depinde de măsura în care răspunsul dat se va apropia de adevăr, desvăluind intenţiile ce animă activitatea semenilor şi gândurilor, pe care ei ni-le poartă.

Psihologia dinamică se ocupă cu descrierea, clasificarea şi explicarea motivelor, care stau la baza activităţii umane. Numărul lor e pe cât de mare, pe atât de variat. In scop de sistematizare el poate fi grupat în trei clase mai mult sau mai puţin distincte. In prima clasă intră *motivele biologice,* legate de organism, anume de conservarea şi desvoltarea sa, în a doua *motivele sociale,* dependente de societatea în care trăim, iar în a treia motivele strict *psihologice,* ce isvorăsc din însăşi natura noastră sufletească. Unii cercetători pun accentul pe unele motive, alţii pe altele. Dinamica persoanei umane e, astfel, explicată în funcţie de trei grupe de teorii: biologice, sociologice şi psihologice, după cum punctul de greutate e pus pe motivele legate de organism, pe cele dependente de societate sau pe cele imanente vieţii sufleteşti ca atare.

Dinamica biologică

După teoriile biologice, însuşite de majoritatea covârşitoare a medicilor, precum şi de toţi aceia care judecă persoana umană prin prisma biologiei, elementele dinamice originare în funcţie de care se explică întreaga activitate umană, trebue căutate în diferitele *trebuinţe organice,* legate de procesul general de asimilare şi desasimilare sau anabolism şi catabolism, exemplificate prin foame, sete şi respiraţie, pe de o parte şi trebuinţa de conservare a speţei sau instinctului sexual, pe de altă parte. In legătură cu ele intră apoi trebuinţa de menţinere constantă a temperaturii, exemplificată prin îmbrăcăminte şi cămin, precum şi dorinţa de a învinge în vieaţă, de a ajunge într'o meserie cât mai bună, de a avea cât mai mulţi bani etc. Diversele idealuri umane nu sunt, în cele din urmă, decât eflorescenţe ale trebuinţei organice de conservare şi desvoltare, precum şi a celei de perpetuare a speţei, adecă a instinctului sexual. *Foamea* şi *sexul,* iată isvorul ultim al tuturor străduinţelor umane! Frica şi mânia nu sunt decât reacţiunile emotive,

www.dacoromanica.ro

pe care le desvoltăm atunci când trebuința organică de nutrire sau cea sexuală, de înmulțire, întâlnesc un obstacol sau pericol în cale. Atunci când pericolul e prea mare desvoltăm emoția de frică și fugim, iar când el e mai mic și poate fi învins, ajungem la emoția de mânie și acțiunea de angajare a luptei. Inteligența, memoria, atenția și toate celelalte funcțiuni de adaptare, precum și sentimentele sau organizarea caracterului sunt tot atâtea instrumente și mijloace, prin care adaptarea noastră la mediul în care trăim se desăvârșește, în așa fel încât conservarea și înmulțirea noastră e asigurată; ele sunt suprastructura de care hrana și sexul au nevoe pentru a-și ajunge scopul în mediul atât de complicat în care organismul e silit să trăiască.

Regularea trebuințelor organice este făcută de sistemul autonom, simpatic și parasimpatic, care stăpânește atât procesul de metabolism, cât și pe acela al diferitelor glande, printre care în primul rând sunt cele sexuale; regularea *mijloacelor* prin care trebuințele organice își ajung scopul, adecă regularea inteligenței, învățării, atenției, mișcărilor, caracterului etc., cade în seama sistemului nervos central, cerebro-spinal. Sistemul nervos propriu zis, de care se leagă în primul rând vieața sufletească, cu toate funcțiunile și trăirile ei, e prin urmare *în serviciul* sistemului autonom vegetativ, care stăpânește trebuințele organice. Anume el e un fel de *agenție de ajustare și adaptare* la mediul complicat în care organismul ajunge să trăiască și în care posedarea hranei și putința de satisfacere sexuală au nevoe de toate funcțiunile și sentimentele, pe care acest sistem le pune la dispoziție. Vieața vegetativă, dependentă de simpatic și parasimpatic, e originară. primară; vieața de relație, dependentă de creer și măduva spinării, e posterioară și secundară; ea *derivă* din nevoile vieții vegetative, primare, și rămâne în *serviciul* ei. La animalele inferioare, cum e amoeba și toate celelalte animale lipsite de sistemul nervos, vieața organică e singura; la animalele superioare, cu căi de reacțiune multiple și variate, ea se dublează: în vieață organică, vegetativă și vieață de relație. La om vieața de relație ajunge atât de desvoltată încât ea aproape domină pe cea vegetativă. Această dominare însă e numai de aparență. De fapt, vieața de relație, legată de sistemul nervos cerebro-spinal, cu toată suprastructura ei de funcțiuni intelec-

www.dacoromanica.ro

tuale şi psihomotorii, precum şi cu întreaga suprastructură de tendinţe dobândite şi sentimente, rămâne şi pe mai departe în serviciul vieţii organice, care e forma primară şi originară a vieţii. La multe din funcţiunile sistemului nervos central putem renunţa, fără ca vieaţa să dispară; la vieaţa organică nicicând; dispariţia ei e una cu pierderea vieţii. Stările de comă, injurii cerebrale şi demenţă, în care vieaţa de relaţie dispare cu totul, dar cea organică rămâne, sunt tot atâtea probe în acest sens. In acelaşi fel vorbeşte şi prioritatea vieţii organice pe plan filo- şi ontogenetic, precum şi stările de idioţie, care fac imposibilă vieaţa de relaţie, fără să afecteze întru nimic vieaţa organică, înafară de care vieaţa nu poate nicicând exista.

In rezumat la acestea spuse *„personalitatea unui individ e* — spune Allport (4, p. 114) rezumând pe Kempf — *modul de ajustare sau adaptare, care rezultă din interacţiune dintre organism şi trebuinţele sale şi dintre mediul, care poate fi favorabil sau ostil acestor trebuinţe. Acest proces de ajustare şi adaptare se face prin intermediul sistemului nervos, pe cât de plastic pe atât de modificabil"*. Figura 2, explică această definiţie şi rezumă în mod sintetic teoria biologică a persoanei umane.

E de notat că în urma atitudinei ostile şi nefavorabile a mediului, care opune pornirilor organice o serie de obstacole, în deosebi atunci când este vorba de pornirea sexuală, adaptarea organismului la mediu lasă adeseori de dorit. In aceste cazurii în locul unei adaptări cu succes, în care individul învinge obstacolele, şi atinge scopul, ajungem la adaptări defectuoase, ce nu parvin la scop. Diferitele fenomene de tic, regresiune, isterie, represiune, fixări etc., de care ne vom ocupa în capitolul referitor la aspectul anormal şi patologic al persoanei, exemplifică aceste adaptări sau — mai bine zise — lipse de adaptări.

Formarea diferitelor obişnuinţe, dexterităţi, trăsături, credinţe etc., date în coloana din mijloc a figurei, se face pe bază de învăţare şi condiţionare.

Teoria lui Kempf are pretenţia să explice întreaga vieaţă din trebuinţele organice. In consecinţă trebuinţele psihologice şi sociale sunt grupate alături de cele biologice. Cum această teză nu este însuşită aproape de nici un psiholog, în cele ce urmează încercăm o clasificare a motivelor biologice, făcute de

www.dacoromanica.ro

SISTEMUL NERVOS AUTONOM	SISTEMUL NERVOS CENTRAL	MEDIUL
Trebuinţe organice, avertive şi achisitive, cauzate direct sau indirect de operaţiunile şi inter acţiunile organelor excitate şi inervate de următorul sistem: glanda pituitară glanda pineală glanda lacrimală glanda salivară dilatorul pupilei foliculele părului glandele perspiratorii glanda tiroidă thymus inimă diagramă ficat stomac arterele viscerale pancreas splină intestine glanda adrenală rinichi intestinul mare rect ovare testicule	Reflexe cerebro-spinale neînvăţate reflexe condiţionate habitudini şi dexterităţi trăsături mişcări expresive mişcări posturale atitudini credinţe compensaţii sentimente filosofia vieţii sublimări adaptări neurotice: ticuri regresiuni isterii fixări represiuni fobii compulsiuni tot restul celorlalte funcţiuni ale persoanei.	Satisfacţia potenţială (ex. mâncare, iubire, obiecte, oxigen, razele soarelui, apa şi alte obiecte de interes superior, cult) pericol potenţial (stimulenţi dureroşi şi lezanţi, obiecte ameninţătoare şi distrugătoare) obstacole la ajungerea satisfacţiei sau înlăturarea pericolului.

Fig. 2. — Dinamica persoanei după Kemp.

un psiholog, fără pretenţia de a acorda acestor motive importanţa atribuită de Kempf. Clasificarea e propusă de Muray (33). E locul, însă, să menţionăm că ea nu se deosebeşte aproape cu nimic de oricare altă clasificare, acordul prihologilor în această privinţă fiind aproape unanim, aşa cum P. Young (45) arată. Muray împarte trebuinţele biologice în trei grupe, după cum ele duc (a) la împlinirea unei *lipse*, adecă la luarea a ceva înlăuntrul organismului, (b) la afectuarea unei *destinderi*, adecă la eliminarea a ceva din organism şi (c) la evitarea unui *rău*, pericol. Trebuinţele dela (a) şi o parte din cele dela (b)

www.dacoromanica.ro

sunt *pozitive;* celelalte *negative.* Fig. 3 ilustrează această clasificare.

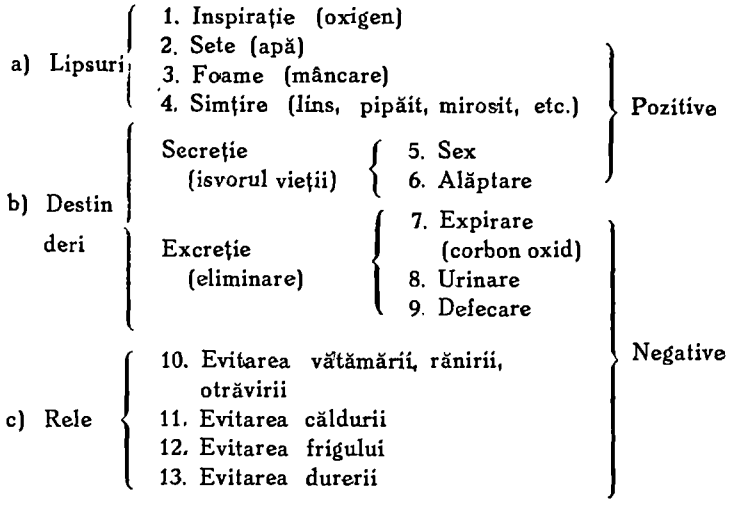

Fig. 3. — Clasificarea trebuințelor biologice după Murray (33).

Controlarea și regularea acestor motive biologice în general cade în sarcina organismului, cu excepția foamei și sexului și întrucâtva și acelea referitoare la evitarea inconfortului adus de lovire, rănire, frig, căldură și durere fizică în general. Ele fac parte, așa zicând din *înțelepciunea organismului* căreia *Cannon* (6) i-a dedicat o excelentă lucrare, demnă de geniul său, ce poartă ca titlu tocmai cuvintele subliniate.

E înafară de orișice îndoială că teoria biologică a motivației este foarte sugestivă. Cu toată unilateralitatea ei ea cuprinde și încearcă să cuprindă întregul câmp al motivelor, care stau la baza acțiunii umane, atât numai că trebuințele organice de nutriție și sex sunt considerate drept isvor generator al tuturor celorlalte tendințe, dorințe, aspirații, oricât de nobile și spirituale ar părea ele să fie. Toate acestea tendințe, aspirații, idealuri, sentimente, precum și inteligența și toate celelalte funcțiuni, își au origina în foame și sex; ele nu sunt decât *derivate* ale lor sau *mijloace* menite să asigure atât astâmpărarea foamei și a sexului, cât și satisfacția surogatelor derivate din foame și sex.

Că viața organică, vegetativă, din care foamea și sexul derivă, e anterioară vieții de relație, e înafară de putința îndoielii! Că procesele vegetative, organice, rămân și atunci când toate funcțiunile de relație sau aproape toate, dispar, e iarăși

www.dacoromanica.ro

adevărat! Faptele cuprinse în aceste argumente invocate cu o tărie, care termină în slăbiciune, sunt mult prea evidente, pentru a putea fi negate. Insemnează aceasta, totuși, că teza biologistă e adevărată și că motivația, care stă la baza acțiunilor umane, e dela început și *până la sfârșit* biologică? Dar atunci cum se face că atâția oameni sunt în stare să sacrifice orișice, adecă foame, sex și toate celelalte bunuri ale unei vieți vegetative bogate și comode, de dragul unor idealuri spirituale, ce nu au nimic organic în ele, ca libertatea conștiinței, libertatea credinței, conștiința, caracterul, idealul de adevăr și artă și așa mai departe? Au devenit „surogatele" chiar așa de puternice, încât să învingă isvorul, din care ele au „deriva"? Și dacă au devenit — căci acesta este cazul — atunci aceasta nu cumva însemnează că rolul și funcțiunea vieții sufletești, legată de sistemul nervos central, e mult mai mare decât acela de *a servi* pur și simplu nevoile vegetative ale sistemului autonom? Evident că da. Probă, dealtfel, însăși desvoltarea mult mai mare a sistemului nervos central, care a lăsat atât de mult îndărăt sistemul autonom! Intr'adevăr *prioritatea vieții vegetative*, judecată mai deaproape, nu însemnează și nu poate să însemneze sub nici un motiv *și* o funcțiune de stăpânire. A susține așa ceva însemnează a nu înțelege rostul evoluției, *care ar fi creeat totul la început și nimic după.* Nu. Acesta nu e și nu poate fi cazul. Faptul că vieața organică a început prin a fi stăpân, nu e un argument că ea nu poate termina prin a fi slugă. Vieața — cum a spus Claude Bernard — e *creatoare* prin însăși natura ei.

Concluzii asemănătoare pot fi trase și din inversarea argumentului celui de al doilea, al păstrării vieții organice în stările de completă idioție sau comă, când orice urme de vieață sufletească au dispărut. Că vieața organică s'a păstrat, e drept. Dar mai e *această vieață* și *vieață umană?* Evident că nu. Și dacă umanul a dispărut, atunci nu a dispărut însăși esența *persoanei,* care e tocmai această suprastructură umană, săditâ deasupra celei organice? Desigur că da[1]).

---

[1]) E locul, poate, să amintim că exagerările teoriei biologice a motivației nu sunt susținute întru nimic de faptele cercetate statistic și experimental, în condițiile de exactitate, pe care laboratorul modern le permite. Studiind mai deaproape corelațiile dintre dinamica vieții sufletești și vieața vegetativă, cu deosebită atenție la glande, W. Freeman

www.dacoromanica.ro

Dinamica socială

Acolo unde teoria biologică își arată și mai mult neputința e diversitatea, enorma diversitate, de motive, care există dela o clasă socială la alta, dela un stat la alt stat și — în general — dela o societate la altă societate. Intr'adevăr nu trebue să se uite că în vreme ce Europenii și Americanii doresc, de exemplu, să-și cultive cât mai mult puterea de inițiativă și să dobândească cât mai multă bogăție, pentru a avea cât mai multă prestanță și — așazicând — personalitate, Indienii, dimpotrivă, caută exact lucrurile opuse; în locul bogăției ei doresc desăvârșire spirituală, iar în locul personalității confundarea în Nirvana, cu unitatea de sine, pe care ea o aduce. Cum vom explica aceste deosebiri în funcție de trebuințele organice și sistemul autonom, de care ele sunt legate și care sunt aceleași, atât la Europeni, cât și la Indieni? Intr'adevăr pe plan endocrin deosebirea dintre Indian și European e aproape nulă; pe plan social și spiritual ea e, totuși, enormă. Dar atari deosebiri există și în sânul uneia și aceleași nații. Dinamica celor ce trăesc la sate e cu totul alta decât dinamica celor ce trăesc la orașe. Țăranii vreau pământ și îngrijesc de vite și grajd mai mult decât de ei și propria lor casă; orășenii, dimpotrivă, vreau întâiu de toate casă comodă, cu radio și telefon, încălzire centrală, mâncare aleasă și variată. Orășenii sunt sportsmeni și visează după vieața în aer liber, în vreme ce țăranii doresc odihna și adăpostul casei. Unii doresc cultură, teatru, operă, iar ceilalți se mulțumesc cu slujba dela biserică, din Dumineci și sărbători, care le ține loc de toate cele sufletești! Apa, baia, telefonul, tacâmurile scumpe, argintăriile, cărțile, călătoriile, tablourile și toate celelalte comodități, fără de care orășanul se simte nenorocit, pentru țăran sunt valori inexistente. Cum explicăm toată această diversitate de scopuri, care fac acțiunile țăranului atât de diferite de ale orășanului și invers? Baza biologică în ambele cazuri e aceeași; diferită e doar societatea. In spre ea, deci, trebue căutată și explicarea.

Multă vreme s'a crezut — lumea laică mai crede și astăzi —

(vezi Allport, 4), nu găsește nici o legătură, deși a studiat nu mai puțin decât 1400 de autopsii. Atari corelații se pare că există doar atunci când e vorba de glande și temperament. Asupra lor vom reveni în Cap. IX, referitor la contribuțiile biotipologice în psihologia persoanei.

www.dacoromanica.ro

că societatea e făcută de către om după chipul și asemănarea sa, așa cum *Contractul social* al lui Rousseau încearcă să arate. La început, deci, a fost individul, adecă omul, iar societatea după; ea nu e decât creația omului în acord cu obiceiurile și credințele sale. Ca atare ea nu putea fi decât o expresie a naturii umane. Instituțiile sociale respectă pe Dumnezeu fiindcă Dumnezeu e respectat de om, precum respectă și avutul omului, fiindcă orice om îl respectă etc. Tot ce e în societate e și în om; societatea nu e decât o emanație a naturii umane și a nevoilor, pe care omul le are.

Studiată mai deaproape această teză s'a dovedit cu totul inexactă. Studiile sociologice sunt în unanim acord în a arăta aceasta. Intr'adevăr origina societății e cu totul alta decât aceea pe care fantezia lui Rousseau a proiectat-o. Ea a isvorît din motive cu totul diferite și, după toată probabilitatea, a *precedat* individul, în așa fel încât individul e mai de grabă o creație, decât un creator. De fapt omul e om, adecă natură umană, fiindcă e creație socială și nu invers; trăsăturile sale, care-l ridică dela treapta biologică la cea umană, își au origina în societate. In consecință, omul e credincios fiindcă societatea e credincioasă; el ține la avere, fiindcă societatea ține la avere și vrea să-și desvolte sau nu personalitatea și puterea de voință, fiindcă societatea vrea așa ceva etc. *Normele umane sunt norme sociale.* Suntem creștini și prețuim valorile propovăduite de doctrina creștină, dacă trăim în o societate creștină, așa precum suntem budhiști și prețuim pierderea în Nirvana, dacă trăim într'o societate budhistă etc. Motivele care stau la baza conduitei umane și o determină sunt, deci, o reoglindire în individ a valorilor aduse de societatea în care trăim. Faptul de a mânca anumite mâncări, într'un anumit fel, faptul de a ne îmbrăca după o anumită modă și de a avea anumite credințe sociale, politice și religioase și așa mai departe cu alte multe relații dinamice, care determină conduita umană, sunt tot atâtea determinante sociale ale activității umane. Purtăm fuste scurte sau lungi ori pantaloni strâmți sau largi, după cum e moda, căutăm să ne nutrim cu vitamine, suntem și voim să fim creștini, naționaliști, urmărim bunuri materiale și avere, dorim o cât mai mare desvoltare a puterii de inițiativă și personalitate etc., fiindcă societatea socoate bune toate aceste scopuri, ridicându-le la rangul de valori. Aceste valori schimbate, ne vom schimba și noi. Urmărirea interesului personal din

www.dacoromanica.ro

societățile burgheze, cu bază capitalistă, e înlocuită cu urmărirea interesului colectiv și cu spiritul de jertfă și cooperație în statele totalitare. Aceiași oameni, care înainte erau burghezi, au devenit deastădată național-socialiști, fasciști sau comuniști, după cum forma de organizare a statului s'a schimbat. Legionarii și falangiștiii sunt în același timp și fervenți creștini, în vreme ce fasciștii și național-socialitii sunt în primul rând cetățeni, iar comuniștii atei. Scopurile urmărite de unii sau de alții își au originea tot în societate; ea e realitatea supraordonată individului, care-l influențează și determină în faptele și gândurile sale.

Teza sociologică a motivației umane este însușită de majoritatea covârșitoare a sociologilor și antropologilor americani și englezi, precum și de gânditorii sociali francezi și germani. Printre exponenții ei cei mai strălucițl sunt Profesorul W. I. Thomas (42), decanul sociologilor americani, și aderenții școalei sale de sociologie dela Chicago, printre care în deosebi Prof. Ellsworth Faris (8) — autorul sugestivei lucrări *Natura naturii umane*, în care militează pentru cea mai extrinsecă concepție sociologică a naturii umane, susținând că ea e în întregime socială — apoi Prof. Boas și școala sa de antropologie socială, reprezentată cu deosebire de Sapir (36), Mead (27, 28). Prof. Malinowski (26) în Anglia etc. Aceeași teză e susținută de aderenții sociologiei durkheimiste în Franța și de majoritatea gânditorilor sociali din Germania. Faimoasa teză a lui Spranger (38) asupra *formelor vieții* este întru totul identică cu teza lui Thomas, cu singura deosebire că haina ei e filosofică. Formele vieții, care reprezintă de fapt categoriile fundamentale de motivație umană, nu sunt decât rezultatul integrării spiritului individual, psihologic, în cel colectiv, obiectiv; anume ele sunt rezultatul atitudinilor, pe care spiritul individual le ia față de spiritul obiectiv și absolut. Cele șase categorii de valori: economice, politice, sociale, teoretice, estetice și religioase, reprezintă, astfel, *categoriile fundamentale de motive*, care stau la baza conduitei umane[1]). Idei cu totul asemănătoare întâlnim și în lucrările lui Litt (18), Freyer (10 și a altor mulți gânditori germani, în deosebi cei sub influență hegeliană.

O serie de cercetători caută să meargă mai departe și să

[1]) Asupra lor vom reveni pe larg în Cap. VIII.

www.dacoromanica.ro

arate cum unele din motivele de bază ale acțiunii umane, socotite ca isvorând din însăși natura umană și date dela naștere, pe bază de ereditate, sunt de fapt simple condiționări sociale și nimic mai mult. In acest mod societatea nu se limitează numai la regularea și controlarea elementelor dinamice ereditare, ci ajunge chiar la crearea unor noi elemente dinamice.

Așa, de exemplu, voința de putere, de care Adler face atât de mult caz și pe care o serie de psihologi, care urmează linia de gândire trasă de Nietzsche și Schopenhauer, o socot de natură eminamente ereditară, e, de fapt, mai mult o condiționare socială. Ea există numai în acele societăți în care inițiativa și cultivarea personalității e apreciată și lipsește în societățile în care atari valori sunt disprețuite, cum sunt celea mai multe din societățile indiene și chineze. Aceeași voință de putere, în una și aceeași societate, e mai desvoltată într'o clasă socială, cum e cea militară sau bancară și mai redusă în altele, cum e tagma preoțească. Sentimentul inferiorității însuși există numai dacă societatea îl creează. Piticii sufer din cauza lipsei lor de desvoltare doar în societatea noastră, în care constituția mică e socotită semn de boală și slăbiciune. Grăsimea e un motiv de jenă la orașe, dar un inliciu de sănătate și bogăție la sate. Regretatul scriitor Pavel Dan observă foarte bine că între înmulțirea pogoanelor și scoaterea voită a abdomenului — semn al bogăției — e o strânsă legătură; cu cât mai multe pogoane, cu atât mai proeminent abdomen. Situația e cu totul inversată la orașe, dominate de prestigiul siluetei și al vieții sportive.

Lucruri asemănătoare pot fi spuse și în ceeace prive.te dorința de achiziție, pe care McDougall și alți psihologi o socot instinctivă. In societățile în care noțiunea de avere personală nu a apărut, această dorință e inexistentă. După cât se pare ea e în proces de dispariție în societățile cu așezazre economică comunistă, cum e Rusia, așa cum Stagner (39) și Freeman (9) observă.

„Faptele — spune Freeman (9) — par să arate că de fapt nu instinctul de achiziție și proprietate duce la dorința după profit, ci că dorința de profit, admisă și susținută de societate, duce la instinctul de achiziție. Chiar și cele mai modeste rezultate din psihologie și antropologie sunt suficiente să arate adevărata relație. Intr'adevăr psihologicește profitul este cauza, iar instinctul de achiziție efectul; iar punctul de vedere opus e mai mult reflexul superficial al unor anumite norme sociale, unanim

www.dacoromanica.ro

admise în timpul nostru de societate, dar care pot fi totuşi simple artificii şi nimic mai mult.

Faptul că dorinţa de achiziţie e comună societăţii noastre nu e întru nimic o probă că această dorinţă e şi înăscută. E mult mai corect să o privim ca o manifestare a unei tendinţe mai fundamentale, care, în condiţii sociale diferite de ale noastre, ar putea îmbrăca forme cu totul diferite".

In Germania friptura se mânâncă cu cartofi; în România cu pâine. A trage concluzia, din această diferenţă, că Germanii au instinctul cartofilor, iar noi pe cel al pâinii, ar fi o mare greşală. Universalitatea obiceiurilor îşi poate avea explicarea şi în societate, nu numai în ereditate.

Lucruri asemănătoare pot fi spuse — socoate Freeman (9) — şi despre dorinţa de a fi aprobaţi şi nu blamaţi, pe care McDougall o socoate ca una din cele mai puternice trebuinţe şi o leagă de instinctul eului. La început copilul e cu totul insensibil la atari aprobări sau desaprobări; o atare sensibiltate el o capătă doar mai târziu, după ce e educat în acest sens. Explicarea dorinţei trebue, deci, căutată în condiţionarea socială şi nu în ereditate. De fapt în societăţile, în care se face prea puţin caz de această aprobare sau desaprobare socială, e mult mai puţin desvoltată şi dorinţa însăşi.

Condiţionări sociale cu totul similare au fost constatate şi în cazul iubirii, legată de pornirea sexuală. Freud vede în complexul Oedip origina culturii. Datorită lui, adecă datorită procesului de identificare a copilului cu tatăl şi a procesului de imitaţie, care derivă din această identificare, copilul îşi însuşeşte toate obiceiurile şi normele de conduită, pe care le constată la părinte, căutând să-şi refuleze obiceiurile şi normele infantile. In acest mod din mic animal, el devine o fiinţă socială şi culturală, care ştie să aprecieze bunurile spirituale. Atari lucruri, de fapt, pot fi constatate, spune Malinowski (26) şi Mead (27, 28), doar în tipul nostru de societate, nu şi în altele. In Melanesia, de exemplu, situaţia e cu totul diferită, iar complexul Oedip e cu totul inexistent. Complexul Oedip, deci, e o creaţie a societăţii şi culturii, în care el apare, şi nu un creator al acestei societăţi şi culturi. Iubirea, atât de caracteristică societăţilor civilizate, e, deasemenea, mai mult o creaţie socială decât un instinct; ea apare doar în societăţile care exercită o puternică cenzură faţă de manifestările sexuale, admiţându-le numai în conformitate cu anumite norme, adecă

www.dacoromanica.ro

numai după și în cadrele căsătoriei. In societățile cu atitudine mai liberală, cum sunt cele din Melanesia, sentimentele legate de manifestările sexuale, sunt mult mai scurte, cu mai puțină rezonanță și poate, și mult mai sănătoase. Probă lipsa întregului noian de manifestări isterice, provocate de cenzura atât de acerbă a tipului de societate în care trăim. In Melanesia atari isterii bat la ochi doar prin totala lor absență.

E înafară de orișice îndoială că punctul de vedere sociologic a aruncat o interesantă lumină asupra multor laturi din dinamica vieții umane. Faptele, invocate drept argumente, sunt mult prea convingătoare pentru a putea fi negate. A trage, însă de aci concluzia că valorile sociale sunt *singurele* motive ale acțiunii umane — așa cum Faris și alții înclină să creadă — e, desigur, o greșală. Dela o extremă ar însemna să sărim exact la cealaltă.

Intr'adevăr prezența influenței sociale nu e un argument contra influenței ereditare. Aceasta pentru simplul motiv că aceste acțiuni — cum vom vedea în capitolul următor — nu sunt opuse ci convergente; ele pot coexista și pot colabora. Mai mult: ele par să fie deadreptul reciproce, implicându-se una pe alta. In consecință faptul că dorința de aprobare sau cea de achiziție ori personalitate sunt mai desvoltate în societățile, care prețuesc mai mult aceste valori și mai puțin desvoltate în celelalte, nu e de loc o probă că aceste dorințe nu ar putea să aibă — înafară de determinarea socială — și una ereditară. Același lucru cu tendința de iubire, legată de sex. Erotica umană, desigur, variază atât în timp, cât și în spațiu; ea a fost alta în antichitate, alta în evul mediu și alta în contemporaneitatea pe care o trăim. Curtea, deasemenea, se face într'un fel la sat și în alt fel la oraș. Aceasta nu însemnează câtuși de puțin că dincolo de aceste forme istorice — ca să întrebuințăm fericita expresie a marelui Pârvan — nu există anumite forme biologice și psihologice comune, unele și aceleași la sat sau oraș, precum unele și aceleași în Europa sau Asia, etc. Ceeace l-a făcut pe Blasco Ilbanez să afirme — în jurnalul său de călătorie în jurul lumii — că în ceeace privește dragostea și felul ei de a o face, în cele din urmă, nu e nimic nou sub soare! Ori aceste forme comune, biologice și psihologice, desigur, pot fi ereditare. Deaceea problema, adevărată și marea problemă — pe care viitorul va trebui să o rezolve — nu e atât dovedirea că influența socială sau cea

www.dacoromanica.ro

biologică există, căci de aşa ceva cu greu ne mai putem îndoi azi, ci de a preciza *cât de mare e una şi cât cealaltă* şi *care e rostul uneia şi care rostul celeilalte.*

Dinamica psihologică

Insemnează cele de mai sus că natura umană nu e decât produsul interacţiunii dintre organism, socotit ca realitate biologică şi societatea şi că înafară de împlinirea dintre biologic şi social nu mai există nimic, aşa cum unii gânditori, printre care A. Compte în primul rând, înclină să creadă? Refuzăm să admitem. Probele contrare sunt mult prea evidente, pentru a putea fi contestate. Intr'adevăr pe lângă influenţele organice şi sociale natura umană cuprinde şi o serie de alte multe manifestări — poate cele mai esenţiale — care nu sunt nici biologice, nici sociale, ci psihologice pur şi simplu. In cele ce urmează ne propunem să ne ocupăm tocmai de aceste motive *pur psihologice,* care determină natura umană şi care reprezintă — poate — natura umană mai mult decât oricare altele. Meritul de a le fi scos în relief revine cu deosebire lui Freud şi McDougall, cei doi mari protagonişti ai psihologiei dinamice contimporane. Contribuţii importante au făcut şi Janet, Adler, Jung, precum şi alţi mulţi psihologi, ca Woodworth, Lewin, Troland, P. Young, Tolman, iar ultima vreme G. W. Allport şi H. Murray. Teoria lui Allport însemnează, probabil, cea mai sistematică şi psihologică teorie emisă în ultima vreme asupra persoanei umane.

1. *Teoria lui McDougall.* In psihologia clasică, reprezentată cu deosebire de Wundt şi pleiada sa de elevi, problema motivaţiei e bătătoare la ochi prin completa ei absenţă. Ceeace nici nu e motiv de mirare! Atenţia acestei psihologii, constituită ca ştiinţă a fenomenelor de conştiinţă, cădea cu deosebire asupra sensaţiilor şi reprezentărilor, alecă asupra conţinutului vieţii sufleteşti, care, desigur, sub aspectul conştiinţei e cel mai evident. Intrucât însă domeniul dinamicei umane e în primul rând inconştient, iar inconştientul rămânea înafară de câmpul preocupărilor psihologice, era natural ca tot înafară de acest câmp să rămână şi domeniul motivaţiei, cuprins în graniţele sale. Excepţie dela această regulă, au făcut doar James şi Ribot, care pe lângă faptul de-a fi fost mari psihologi. mai

www.dacoromanica.ro

erau și mari cunoscători de omeni, adecă psihologi însăcuți, nu numai făcuți. Nu e, deaceea, nici o mirare că talentul lor de mari cunoscători de oameni s'a lovedit a fi mai puternic decât preocupările de sistem; în locul unui sistem, ridicat la rangul de dogmă, ei au preferat apropierea de realitatea tumultuoasă a vieții, chiar și atunci când aceasta însemna un delict de lèse-majestate față de sistemul în vigoare.

Cel ce a luat o atitudine hotărîtă contra psihologiei fenomenelor de conștiință, care se mulțumia cu suprafața vieții sufletești — căci conștiința oricât de importantă ar fi, ea nu e decât o suprafață și încă din celea mai înșelătoare — e fără îndoială McDougall. In locul preocupărilor de suprafață el a întrodus — alături de Freud — preocupările de adâncime, deplasând centrul preocupărilor psihologice dela conștiință la comportament, care e și conștiință și inconștient, cu deosebire inconștient. Pe această cale el a descoperit și dinamica vieții sufletești, față de care conștiința e doar un simplu instrument. Chiar numai unul din instrumete, deși altfel cel mai important! Această dinamică el a văzut-o cu deosebire în noțiunea de instinct, care — după el — e mobilul principal al celor mai multe din acțiunile noastre.

Instinctul. „Instinctul — spune McDougall în cartea sa deschizătoare de epocă, *Introducerea în psihologia socială*, (p. 25) — ar putea fi definit ca o dispoziție psiho-fizică înăscută, care determină, pe cel ce-l are, să perceapă și să dea atenție la o anumită clasă de obiecte, să trăiască o exercitare emoțională de o calitate particulară și specifică percepției acestei clase de obiecte și să reacționeze față de ele într'un anumit mod sau cel puțin să simtă impulsul spre o atare acțiune". Instinctul, deci .e un imbold și o formă de acțiune, deobiceiu inconștientă, dată dela naștere, adecă în mod ereditar, ce nu are nevoe să fie învățată; e comun la toți indivizii aparținători aceleași specii și e legat de prezența anumitor situații specifice. *Nativitatea, universalitatea* — sub care cuprindem faptul că instictul e comun la toți oamenii, — desfășurarea *subită* și autonomă, mai mult inconștientă decât conștientă și *specificitatea* față de anumiți stimulenți, sunt, astfel, caracterele comune, după care instinctul poate fi recunoscut și definit. Prezența stimulenților specifici duce în mod automat la declanșarea reacțiunii, indiferent de concursul conștiinței, cu condiția numai ca instinctul să fie în stare de foame, apetit și nu în stare de supra-

www.dacoromanica.ro

săturare sau supra-exersare. Câteva exemple cu scop de ilustrare. La văzul şoarecelui pisica sare în mod subit, unii spun şi perfect automat, îl urmăreşte, îl prinde şi-l mânâncă, în cazul să îi e foame. Dimpotrivă, şoarecele, la văzul pisicei, o ia la fugă şi se ascunde în gaură sau în alt loc dosnic, mai la îndemână în acel moment şi care-l scapă din ghiarele pisicei. Atât actul de urmărire, prindere şi mâncare, cât şi acela de fugă al şoarecelui, sunt acte inconştiente; desfăşurarea lor nu are nevoe de concursul conştiinţei. Mai mult chiar; acest concurs mai mult ar încurca decât ar descurca. E caracterul *aconştient* al instinctului. Atât actul de urmărire al pisicei, cât şi acela de fugă al şoarecelui, se desfăşoară în mod spontan, automat aproape, dela început. E caracterul *automat* al instictului corelat cu cel aconştient. Şi într'un caz şi în celalalt nu e nevoe de învăţare. Atari acţiuni nu e nevoe să fie învăţate; ele sunt făcute dela început. E caracterul *ereditar*. Actele sunt comune oricărei pisici sau oricărui şoarece. E caracterul de *universalitate*. Ele se desfăşoară numai în prezenţa situaţiei specifice. Aceasta e caracterul de *specificitate*.

Multă vreme s'a crezut că instinctele sunt comnue numai animalelor, nu şi oamenilor. Oamenii, spre deosebire de animale, au raţiune. E o greşală. Omul, desigur, se deosebeşte mult, foarte mult, de şoarece şi toate celelalte animale — şi desigur în primul rând tocmai prin raţiune. Aceasta nu însemnează, totuşi, că el nu are cu ele şi puncte comune. Iar instinctele sunt fără îndoială printre aceste puncte comune. Copilul, caşi animalele, nu învaţă să sugă precum nu învaţă nici să se sperie şi să plângă, să se mânie ori să iubească; toate aceste porniri şi forme de acţiune fac parte din înzestrarea sa ereditară şi sunt date — în mod virtual cel puţin — dela naştere, chiar dacă actualizarea lor se întâmplă mai târziu, atunci când procesul lor de maturizare e terminat. Uneori, această maturizare, întârzie ani de zile, cum e cazul instinctului sexual, care — după toată probabilitatea — apare doar după 8 ani şi cu precădere între 12—16 ani. Ceeace nu e de loc un argument contra caracterului său instinctual, căci — excepţie făcând de această întârziere — caracterele de mai sus — adecă spontaneitatea, specificitatea, universalitatea, ereditatea — sunt evidente.

Unul din motivele pentru care prezenţa instinctelor este negată la om, este lipsa de rigiditate a formei lor de manifestare. Intr'adevăr forma de manifestare a instinctelor la om,

www.dacoromanica.ro

spre deosebire de forma, pe care ele o au la animale, este mult mai puțin fixă și mult mai puțin rigidă; ea este capabilă de ajustare și adaptare, așa cum minunata intuiție psihologică a lui James a presimțit. In acest mod și datorită procesului de învățare, de care producerea instinctului la om este capabilă, instinctul ajunge să se individualizeze, luând forme diferite, dela caz la caz. Minunea faimoasei insecte, care atacă și înțeapă altă insectă exact după cap, în singurul loc sensibil și susceptibil de a fi perforat — de care Fabre a făcut atâta caz în observările sale și pe care își bazează și Bergson o bună parte din teoria sa asupra instinctului — este — pentru oamenii de știință — de mult o poveste. O atare fixitate și siguranță de reacțiune nu găsim la instincte, fie chiar și la insecte, unde, altfel, gradul lor de fixitate e cel mai mare. Cercetate mai deaproape instinctele — fie chiar și la animale — sunt departe de siguranța, preciziunea, fixitatea și rigiditatea, de care Fabre vorbește. Două insecte, studiate mai de aproape — cu ajutorul filmului, de exemplu — se constată că la unele și aceleași situații reacționează mai mult sau mai puțin diferit. Ceeace însemnează că instinctul nu e formă de reacțiune absolut fixă, ci una maleabilă, susceptibilă de acomodare și modificare. Iar dacă în prima sa lucrare (29) McDougall s'a lăsat puțin furat de teoria fixității instinctului, în schimb în altele (30) și cu deosebire în ultima sa lucrare (31), el insistă asupra maleabilității și putinței de învățare a instinctului. In cazul omului aceste putințe ajung să fie atât de mari încât în loc de reacțiune fixă, instinctul ajunge doar o simplă *dispoziție* și o *directivă generală de reacțiune*, dar nicicând o *formă reactivă fixă;* câștigarea acestei forme e o chestiune de învățare. De aci și variabilitatea instinctului la om și caracterul de adaptabilitate individuală, pe care el îl evidențiază. Pentru a insista și mai mult asupra acestui caracter McDougall merge până acolo încât înlocuește noțiunea de instinct cu acea de *propensitate.*

O grupare a instinctelor, socotite ca dispoziții și propnesități de reacțiune, susceptibile de a se adapta dela caz la caz și individ la individ, îmbrăcând forme mai mult sau mai puțin individuale, este foarte anevoiasă. In consecință ea trebue făcută cu toate rezervele cuvenite. Sub titlul de „aproximativă și tentativă" McDougall propune următoarea clasificare: hrană, desgust, sex, frică, curiozitate, dragoste parentală, propen-

www.dacoromanica.ro

sitate gregară, dominare, supunere, mânie, ţipete în caz de primejdie, pornire constructivă, achisitivă, râs, dorinţă de confort, odihnă, propensitate migratorie şi un grup de propensităţi minore, dependente de corp[1]).

Caracterul. Se spune că unui om mai uşor îi scoţi un ochiu decât un nume oarecare, pe care lumea i l-a dat odată. Adevărul acestui proverb se aplică lui McDougall mai mult decât oricărui altul. Intr'adevăr dat fiind faptul că numele lui se leagă de teoria psihologică a instinctelor mai mult decât de a oricărui altul, lumea e dispusă să creadă că, înafară de instincte, el nu a mai văzut nimic şi — prin urmare — pentru el instinctul este totul, orice alt element dinamic lipseşte. Şi, de fapt, acesta nu e de loc cazul. Pe lângă instincte McDougall a susţinut dela început o serie de alte dispoziţiii ereditare, date numai ca dispoziţii generale de reacţiune, lipsite de orice formă specială, cum sunt imitaţia, sugestia şi simpatia, apoi obişnuinţele sau habitudinile şi cu deosebire *caracterul, care e organizarea ierarhică şi unitară a tuturor elementelor dinamice — instincte, dispoziţii şi habitudini — în jurul sentimentului de*

---

[1]) La început McDougall (29) a propus numai şapte instincte, apoi (30) 13, iar în ultima sa lucrare sintetică (31) 18. Această variaţie a listei sale, desigur, nu serveşte de loc plausibilitatea instinctelor propuse. E de remarcat, dealtfel, că lipsa de acord a psihologilor asupra numărului instinctelor a fost cauza principală de înlăturare a *teoriei instinctelor, socotite ca forme mai mult sau mai puţin fixe de reacţiune, date dela naştere.* Intr'adevăr Bernard (5) studiază nu mai puţin decât 500 autori, încercând o statistică bazată pe 5684 de cazuri, între care găseşte foarte puţin acord. Această lipiă de acord a discreditat în foarte mare măsură teoria instinctelor. Deaceea o serie de psihologi, care înainte admiteau teoria instinctelor, ca Dewey (7), Woodworth (46), etc., azi nici nu vor să mai audă de ele. Concepţia instinctelor ca formă fixă şi nativă de reacţiune este, astfel, aproape complet părăsită şi înlocuită cu acea de *dispoziţie* şi *direcţie* de racţiune, susceptibilă de a îmbrăca — pe baza de *învăţare — o formă sau alta.* Singurele dispoziţii în care forma de reacţiune pare să fie în bună parte şi înăscută sunt instinctul conservării, cel al sexului, frica şi mânia, precum, poate şi tandreţa parentală, deşi asupra ei discuţia e mult mai mare. In acest mod s'ar verifica vechea şi clasica listă, propusă de Ribot (35). Freud (11) — cum vom vedea — reduce lista la două grupe de instincte, ale Vieţii şi ale Morţii. Adler (1, 2), urmând linia de gândire a lui Nietzsche şi Schopenhauer, vorbeşte de un singur instinct, voinţa de putere. Acelaşi lucru cu Jung (24, 25), care admite numai noţiunea Libido, luată dela Freud, dar definită mai mult în termeni bergosonieni de elan vital.

www.dacoromanica.ro

eu şi în conformitate cu normele sociale. Câteva cuvinte despre aceste elemente dinamice câştigate sau învăţate.

Numărul obişnuinţelor este foarte mare. Ele sunt, deobiceiu, sădite pe dispoziţiile dinamice însăcute, fiind, aşa zicând, o suprastructură a lor. Desvoltarea acestei suprastructuri ia uneori proporţii de o atare mărime încât se poate vorbi — cum spunea James — de a doua natură a omului. Valoarea lor dinamică rezidă, după McDougall, în legătura lor organică cu instinctele şi în rezonanţa emotivă, provenită din legătura indisolubilă dintre obişnuinţe şi sentimente.

Interesante şi preţioase sunt cu deosebire contribuţiile lui McDougall asupra caracterului. La început propensităţile se manifestă mai mult sau mai puţin disparat şi independent unele de altele. Cum această manifestare disparată duce la diferite conflicte între două sau mai multe tendinţe, se pune problema şi necesitatea organizării. Sarcina acestei organizări şi-o asumă tendinţa cea mai puternică, adică instinctul eului. Cum însă tăria sa nu ajunge pentru învingerea tuturor celorlalte tendinţe, care sunt prea multe, instinctul eului ajunge să dea mâna şi cu normele sociale, cu care se pare că are cele mai mari afinităţi, în baza cărora, încheie un fel de pact. In virtutea acestui pact, pornirea sexuală, ori de mânie, frică, curiozitate etc., sunt libere să se manifeste, dar cu condiţia de a nu veni în contradicţie cu exigenţele eului şi ale sentimentului său de demnitate şi cu acelea date în normele sociale. Eul şi societatea exercită, astfel, o acţiune de disciplinare, admiţând manifestarea unora din pornirile legate de diferitele instincte şi oprind manifestarea celorlalte. Aşa, de exemplu, instinctul sexual e liber să se manifeste în măsura în care nu contrazice normele sociale, adecă în cadrele căsătoriei, şi anume în aşa fel încât sentimentul de stimă şi demnitate, legat de instinctul eului, să nu fie afectat. Orice alte manifestări, contrare normelor sociale şi sentimentului de demnitate al eului, sunt oprite. Atari acte sunt relaţiile sexuale ilicite, adulterul, onania, dragostea cu o persoană de rang mult inferior, atât ca inteligenţă şi cultură, cât şi ca poziţie socială etc. In general această acţiune de disciplinare, bazată pe una de ierarhizare şi ordonare, în funcţie de eu şi normele sociale, reuşeşte în cazul celor mai multe din instincte, cu excepţia câtorva, unde succesul e mai mult parţial decât total, cum e cazul cu instinctul sexual.

Actul de caracter e un *act de voinţă;* el e rezultatul unui

www.dacoromanica.ro

efort mai mult sau mai puțin mare și mai mult sau mai puțin îndelungat. Actul instinctiv, dimpotriva, e mai mult efectul unei *descărcări*, contra căreia nu ne mai putem opune. In primul caz avem o participare a întregii noastre personalități și un sentiment de victorie și satisfacție; în al doilea o participare parțială a unui singur segment din personalitatea noastră — în opoziție cu restul global, cu care personalitatea se identifică — urmată de un sentiment de ușurare, succedat imediat de unul de culpa și rușine.

Mecanismul acestei organizări a caracterului e pus, de McDougall, în seama instinctului dela baza eului, care colaborează cu normele sociale. Rolul de căpetenie îl are instinctul eului. Organizarea caracterului, deci, vine mai mult dinlăuntru, decât dinafară; ceeace însemnează că ea are o condiționare mai mult psihologică decât sociologică.

Considerații critice. Teoria lui McDougall asupra instinctelor și caracterului a fost obiectul unor numeroase și vehemente atacuri, venite cu deosebire din spre sociologie și psihologia socială. Centrul de focalizare al atacurilor a fost cu deosebire teoria instinctelor, socotite ca isvoarele fundamentale ale acțiunii umane. S'a contestat, anume, atât importanța și nativitatea lor, cât și rolul redus al mediului și al societății cu deosebire, în determinarea persoanei umane, inclusiv dinamica ei. Mecanismul caracterului, deasemenea, e văzut — de acești cercetători — în primul rând în societate și numai apoi în individ. McDougall (spun acești critici) a văzut omul — și chiar și societatea — aproape numai în funcție de om și cu totul prea puțin în funcție de societate. Insă, de fapt, situația e tocmai inversă: omul trebue văzut în primul rând în funcție de societate. Unii critici, mai geloși de punctul de vedere sociologic în explicarea naturii umane, merg chiar mai departe și contestă lui McDougall și meritul de a fi întemeietorul psihologiei sociale, susținând că el a văzut această psihologie numai ca o contribuție a psihologiei individuale la înțelegerea societății și nu invers, ca o contribuție a societății și sociologiei la înțelegerea omului.

E înafară de orișice îndoială că întemeierea psihologiei sociale ca știință s'a făcut în sensul afirmațiilor făcute de criticii lui McDougall, cu alte cuvinte ca o sistematizare a contribuțiilor sociologice în psihologie, adecă studiul influenței societății asupra individului. E iarăși drept că aceste contri-

www.dacoromanica.ro

buții s'au dovedit mult mai mari decât acelea, pe care McDougall le-a prevăzut. Ceeace implicit însemnează că rolul instinctelor în formarea personalității umane și în determinarea dinamicei ei e mai restrâns, iar acela al mediului social mai mare, astfel că mecanismul organizării caracterului trebue căutat în societate într'o măsură mult mai mare decât McDougall a crezut. Insemnează aceasta că psihologia lui McDougall e în întregime greșită? Evident că nu. Dinamica instinctivă a rămas, deși, e drept, nu în proporția atribuită de el și nici în forme atât de fixe, cum el credea. Cele ce urmează ne vor convinge despre aceasta. Și a mai rămas apoi — înafară de introducerea punctului de vedere dinamic în psihologie, în care meritele lui McDougall sunt egalate, poate chiar întrecute, de acelea ale lui Freud — *concepția psihologică* a acestei dinamice. Intr'adevăr instinctele și caracterul, așa cum ele sunt concepute de McDougall, deși biologic la începutul lor și sociale în terminație, *ele sunt, totuși, în primul rând psihologice.* Acesta e atât cazul instinctelor de afirmație și supunere dela baza eului, cât și acela al curiozității, fricei, mâniei etc., care sunt și rămân realități psihologice, dacă nu chiar pur psihologice. Intre biologie și sociologie s'a interpus deci psihologia, iar rolul ei în determinarea persoanei umane e cel mai important. Aceeași concepție psihologică o avem și în organizarea caracterului. Fără a contesta influența normelor sociale, McDougall are meritul de a fi arătat că tăria instinctelor — care e un factor psihologic prin excelență — are cuvânt decisiv și în organizarea caracterului, care se face cu înfrângerea unora din instincte și cu triumful altora, după cum *forța* lor de manifestare e mai mare sau mai mică. In ultimele sale lucrări McDougall (30, 31) a căutat să se ocupe de această forță sufletească mai deaproape, socotind-o ca energie aparte, de natură hormică, finalistă, deosebită de energia fizică, de natură mecanistă. Instinctele, dispozițiile generale de acțiune, obișnuințele și însăși organizarea caracterului, sunt în primul rând manifestări ale acestei energii sufletești. Suntem, astfel, în plin *psihologism.*

2. *Teoria lui Freud.* Spre deosebire de McDougall, care caută exactitatea mai mult în întindere, încercând să cuprindă toată diversitatea dinamicei sufletești, Freud caută aceeași exactitate în adâncime, râvnind să prindă însăși baza și esența dinamicei sufletești. In acest mod el e preocupat doar de trei elemente dinamice, Ego, Supra-Ego și Libido, în funcție de

www.dacoromanica.ro

care el vede tot restul, în vreme ce McDougall extinde aceeași dinamică la peste 18 elemente, de o frecvență și importanță cu totul inegală, plus nesfârșita serie a habitudinilor și sentimentelor, precum și organizarea lor unitară și ierarhică în diferitele tipuri de caracter. Alături de instinctul eului și cel sexual, de o importanță atât de capitală pentru întreaga dinamică a persoanei umane, care probabil explică totate aspectele majore ale dinamicei umane, McDougall pune instinctul achisiției sau construcției, ori pe cel al confortului sau călătoriei, de o importanță infinit mai redusă. Instinctul eului și instinctul sexului nu mai sunt aproape totul, cum e cazul la Freud, ci doar două din mai mult de 18, adecă aproximativ a noua parte din dinamica persoanei. Creșterea exactității în suprafață duce, astfel, la lipsa ei de coborîre în adâncime și cu aceasta la însăși pierderea esențialului, care zace tocmai în această adâncime.

Intr'adevăr succesul — unic în felul său — al teoriei lui Freud rezidă tocmai în această așezare a punctului exact unde trebue; teoria sa focalizează însași esența nucleară a dinamicei umane, față de care restul dinamicei, ce mai rămâne, e un simplu derivat.

In cele ce urmează încercăm să definim conceptele fundamentale, cu care psihanaliza lui Freud lucrează și mecanismul lor de operare.

Libido. Prin *Libido* Freud înțelege dorința generală de plăcere; el e una cu *iubirea,* luată în sensul cel mai larg al cuvântului, de Eros, Liebe, Amour, Love etc. și nu numai iubirea sexuală, care e doar una din manifestările ei, deși, desigur cea mai importantă[1]). Această iubire se confundă cu însași pornirea originară a vieții, fiind manifestarea energiei, care stă la baza acestei vieți. Ea se îndreaptă totdeauna spre un *obiect* oarecare din

[1]) „Nucleul a ceeace noi înțelegem prin cuvântul iubire — spune Freud (11) — consistă desigur în iubirea sexuală cu împerecherea drept scop (aceasta e și ceeace noi numim în mod obișnuit iubire și pe care poeții o cântă). Noi nu separăm însă de această iubire și socotim că nici nu putem separa, nici iubirea de sine, nici iubirea față de părinți, copiii, prieteni, precum nici iubirea omenirii în general, sau iubirea anumitor obiecte concrete sau idei abstracte. Iar justificarea noastră în refuzul de-a face această separare consistă în întreaga experiență psihanalitică, ce ne arată că aceste iubiri nu sunt decât expresia uneia și aceleiași activități instinctive".

www.dacoromanica.ro

care noi socotim că putem trage o plăcere sau alta; ea e înăscută şi variază dela un individ la altul; la unii e mai puternică, la alţii mai slabă; la unii se manifestă mai mult într'o direcţie, la alţii într'alta etc. Jung — cum vom vedea îndată — identifică Libido cu elanul vital al lui Bergson, iar McDougall cu energia hormică, ce e isvorul tuturor manifestărilor vitale şi e dată dela început, adecă dela naştere. Ea are o serie de puncte de contact cu *voinţa* lui Schopenhauer, profund iraţională în natura ei, precum şi cu voinţa de putere a lui Nietzsche.

Obiectele în spre care energia vitală se îndreaptă, în căutarea ei de plăcere, sunt (a) propriul nostru eu, identificat la început cu corpul, iar apoi cu întreaga noastră personalitate, (b) o serie de obiecte dinafara noastră, printre care în primul rând persoanele cu care venim în contact şi ne îngrijesc şi care la început sunt părinţii, mama cu deosebire, iar mai târziu persoanele de sex contrar, şi (c) lumea noastră interioară, a imaginaţiei şi gândirii interioare, concepută în opoziţie cu lumea exterioară a obiectelor dinafară.

Canalizarea energiei erotice în spre una sau alta din aceste trei direcţii e cuprinsă sub termenul de *catexis.* Avem, astfel, ego-catexis, obiect-catexis şi fantezie-catexis sau narcisism, introversiune, concepută ca îndreptarea energiei spre lumea gândurilor din interioritatea noastră. Extroversiunea, în acest caz — şi numai în concepţia lui Jung — ar corespunde fixării faţă de lumea dinafară, obiect-catexis.

Dacă ar fi să interpretăm pornirile instinctive, cuprinse în noţiunea generală de Libido, prin prisma concepţiei lui McDougall şi a celorlalţi psihologi, atunci, instinctele din grupa (a) ar putea fi identificate cu instinctul general de conservare, care ia calea nutriţiei — în ceeace priveşte corpul — şi calea eului şi a sentimentului de sine — în ceeace priveşte sufletul propriu zis. Scopul acestor instincte, interpretate în lumina teoriei lui Freud, e îngrijirea şi iubirea propriului nostru eu şi a propriei noastre personalităţi. Elementul erotic, de iubire, trebue luat în sensul strict al noţiunii clasice de Eros; el, evident, nu are nimic sexual în el, deşi, altfel, anumite corelaţii, de natură mai mult sau mai puţin incidentală, ar putea exista, în aşa fel încât unul, care-şi iubeşte corpul să iubească şi mai mult sexul şi invers[1]).

---

[1]) E foarte probabil însă că între iubirea corpului şi iubirea eului şi a idealului de personalitate spirituală, să fie oarecare antagonism. Iu-

www.dacoromanica.ro

Pornirile dela grupa (b) — privite prin prisma instinctelor lui McDougall — s'ar identifica cu iubirea parentală, iubirea oamenilor în general și iubirea persoanelor de sex opus, sau iubirea sexuală, legată de instinctul sexual propriu zis. Chestiunea rămâne în discuție cu pornirile dela grupa (c), unde e vorba de iubirea lumii interioare a individului, caracteristică persoanelor introvertite. Această iubire s'ar identifica — credem — mai mult cu introversiunea, socotită ca orientare generală a firii și temperamentului.

In opoziție cu *instinctele vieții* sau *Libido* avem, după Freud instinctele destructive de vieață sau *instinctele morții*. Spre deosebire de pornirile cuprinse în noțiunea de Libido, care sunt porniri ale vieții, în slujba vieții, instinctele morții sunt exact opusul lor, anume porniri contrare vieții, ce urmăresc negarea și distrugerea vieții sau cel puțin reîntoarcerea înapoi, spre fazele anterioare ale vieții și — dacă se poate — chiar spre faza premergătoare vieții, când ea încă nu a apărut. Ele reprezintă tendința de a ne reîntoarce înapoi la starea anorganică, cu scopul „de a restabili starea de lucruri care a încetat prin turburarea adusă în lume prin emergența vieții". Ele pot lua trei direcții: (a) impulsurile regresive sau tendința de reîntoarcere la fazele precedente ale vieții, anume la fazele copilăriei cu deosebire, (b) tendințele sadice de auto-distrugere, auto-mutilare, auto-chinuire și (c) tendințe agresive, față de lumea dimprejur, pe care dorim să o batem și distrugem. In termeni de psihologie McDougalliană aceste porniri ar echivala cu instinctul luptei și o parte din instinctul fricei. Restul ar rămâne în seama procesului general de regresiune, care e urmarea imposibilității de adaptare la fazele superioare și înaintate ale vieții.

Rolul instinctelor morții, în comparație cu acela al instinctelor vieții, e mult mai redus. După toată probabilitatea, ele intră în funcțiune doar atunci când seria insuccesele, pe care instinctele vieții le-au întâlnit, e prea mare. După unii psihanaliști, ca Ferenczi, Jones (vezi Healy, 14) etc. aceste instincte nici nu ar exista, după alții în schimb, ca Alexander (3) ele au un rol aproape echivalent cu acela al instinctelor vieții.

---

birea prea mare a plăcerilor corpului pare să ducă la o scadere a urmăririi idealului de personalitate și invers. — Se pare deasemenea, că iubirea personalității sufletești ar corcla în sens invers cu iubirea persoanelor de sex opus. Acesta e cazul persoanelor prea mult în dragoste cu ele însile, dintre care — în cazuri extreme — se recrutează narcisiști.

www.dacoromanica.ro

In general manifestările instinctelor vieții (Eros) sunt separate de acelea ale morții; uneori însă ele există și împreună. O parte din drama vieții rezultă din acest joc al instinctelor vieții cu instinctele morții. Ne iubim și urîm în același timp, precum iubim și urîm și alte persoane înafară de noi etc. Acte de tandreță sunt succedate imediat de acte de brutalitate și invers. Aceasta cu deosebire în cazul actului sexual, în care tandreța e adeseori corelată cu brutalitatea dusă până la sadism.

Principiul fundamental al pornirilor vitale cuprinse sub noțiunea generală, cu caracter eminamente colectiv, de Libido este căutarea plăcerii. „Principiul plăcerii — spune Freud — este principiul suveran, care stăpânește toate procesele vitale, determinate de pornirile originare, înăscute, ale vieții, cuprinse în Libido". „Aceste procese — spune el în altă parte— se străduesc totdeauna după plăcere, pe care ele o caută neîncetat; ori de câte ori ele dau de neplăcere, ele se retrag (represiune)". In general plăcerea corespunde unei „ridicări a nivelului vital; iar neplăcerea unei coborîri a acestui nivel; ele denotă, așa dar, o oscilație în sus sau în jos a vieții și a pornirilor, care-i stau la bază". In cazul instinctelor morții această regulă suferă însă unele excepții. Altfel însă principiul plăcerii se aplică atât instinctelor vieții, cât și celor ale morții.

In ceeace privește noțiunea de instinct, Freud o ia în sensul de „pornire generală", dată dela naștere, deci ereditară, comună la toți, deși în grade diferite. Uneori ea e *fixată* față de anumite situații specifice sau obiecte, ca să întrebuințăm propria sa terminologie. In general însă această legătură înăscută față de anumite obiecte specifice e foarte labilă și instinctul e capabil de foarte multă învățare. Rezerve asemănătoare sunt făcute și față de rigiditatea formei de reacție; forma de manifestare e maleabilă și susceptibilă de adaptare și modificare. Caracterele de universalitate și nativitate sunt, deci, păstrate aproape intacte; cele de specificitate și rigiditate, cu foarte mari rezerve. Unii deaceea și socot că pornirile vieții cuprinse în libido, ar puea fi definite în mod mai adecvat prin noțiunea de impuls, dorință, imbold.

Instictele vieții — sau Libido — și cele ale morții — sau negarea lui Libido — studiate mai deaproape, apar ca porniri irațională și inconștiente, pe care trebue să le admitem ca atare și să le satisfacem, indiferent de ceeace rațiunea ne-ar spune despre ele. Ele nu știu nici de moralitate, nici de lege, ci pur

www.dacoromanica.ro

și simplu vor să fie satisfăcute, adecă să parvină la plăcere. Ele — cum vom vedea atunci când ne vom ocupa de dimensiunea abisală a vieții și de structura ei — sunt cuprinse sub termenul general de Sine, (Es, Id, le Soi). Sinele e prin excelență inconștient; el reprezintă profunzimile cele mai îndepărtate și mai ascunse ale inconștientului, a cărora rațiune de a fi nu pătrunde nicicând în conștiință.

Fig. 4 rezumă instinctele vieții și instinctele morții, așa cum ele au fost expuse mai sus. In legătură cu această clasificare — precum și cu cele desvoltate mai sus — e, credem, locul să amintim că, după Freud, între diferitele porniri ale vieții sau morții există strânse legături, așa încât ele sunt *mai mult aspecte și părți din una și aceeași unitate*, instinctul vieții sau instinctul morții. In consecință ego-catexis, obiect-catexis și fantesie-catexis sunt *instincte-părți*, iar iubirea corpului, iubirea personalității etc. sunt *instincte-subpărți*. Același lucru și în ceeace privește pornirile cuprinse la instinctul morții. Foarte frecvente însă sunt și expresiile de *instincte ale vieții* și *instincte ale morții*. Intr'un atare caz e bine să nu se uite nici un moment legăturile organice dintre aceste instincte și susceptibilitatea lor de a fi cuprinse în două unități colective, cu caracter organic și bine definit.

Intrucât instinctele morții sunt tocmai opusul instinctelor vieții, ele, evident, ar putea fi reduse la una și aceeași dimensiune. Ele ar fi cei doi poli opuși ai ei. Instinctele vieții ar fi, astfel, instincte de *afirmare a vieții*, iar cele ale morții, instincte de *negare a ei*.

In ceeace privește apariția pornirilor libidinale[1]), la început avem iubirea corpului, adecă trebuințele organice și tendintele masochiste, manifestate în deosebi prin plâns. După câteva luni apare iubirea mamei și pornirile sadice, de mânie și lovire, care — probabil — apar chiar din prima lună. Urmează, apoi, iubi-

[1]) Spunem *libidinale* și nu libidinoase, tocmai pentru a evita accepția de plăcere sensuală, nepermisă, cu caracter strict sexual, pe care atributul de libidinos îl are. O atare accepție nu a fost nicicând în intenția lui Freud; noțiunea de libido, în accepția ei latină, însemnează căutarea de plăcere și fericire și nimic mai mult. Caracterul de sensualitate și sexualitate exagerată, în forme neadmise, l-a primit doar în vorbirea noastră curentă. Din acest motiv multă lume socoate că alegerea acestei noțiuni este foarte puțin fericită și a dus la foarte multe confuziuni și neînțelegeri.

www.dacoromanica.ro

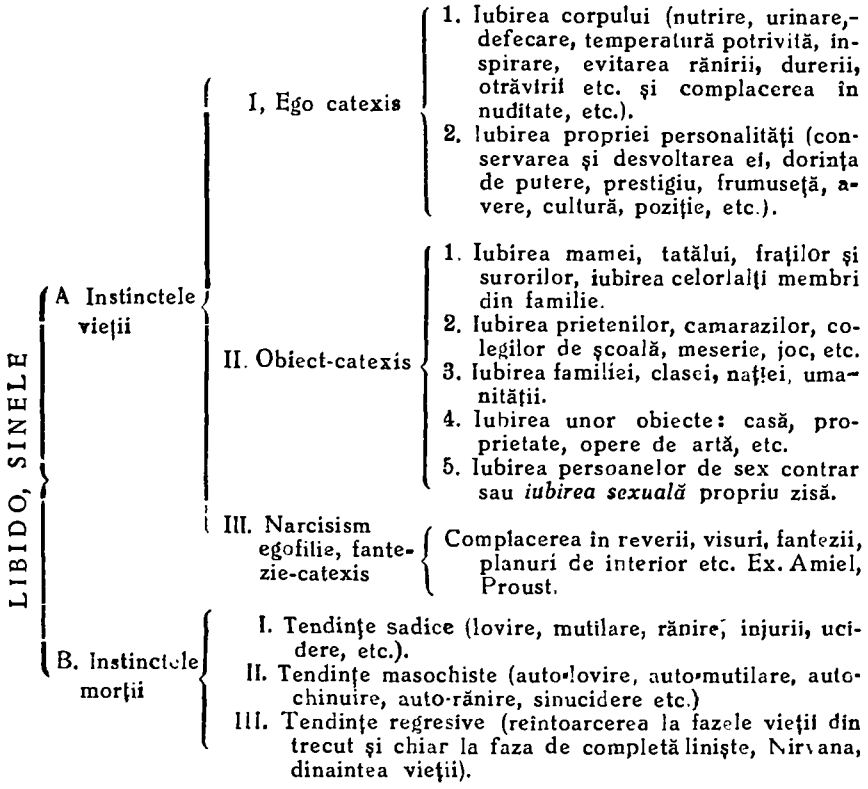
LIBIDO, SINELE
A Instinctele vieții
B. Instinctele morții
I, Ego catexis
1. Iubirea corpului (nutrire, urinare, defecare, temperatură potrivită, inspirare, evitarea rănirii, durerii, otrăvirii etc. și complacerea în nuditate, etc.).
2. Iubirea propriei personalități (conservarea și desvoltarea ei, dorința de putere, prestigiu, frumuseță, avere, cultură, poziție, etc.).
II. Obiect-catexis
1. Iubirea mamei, tatălui, fraților și surorilor, iubirea celorlalți membri din familie.
2. Iubirea prietenilor, camarazilor, colegilor de școală, meserie, joc, etc.
3. Iubirea familiei, clasei, nației, umanității.
4. Iubirea unor obiecte: casă, proprietate, opere de artă, etc.
5. Iubirea persoanelor de sex contrar sau iubirea sexuală propriu zisă.
III. Narcisism egofilie, fantezie-catexis
Complacerea în reverii, visuri, fantezii, planuri de interior etc. Ex. Amiel, Proust.
I. Tendințe sadice (lovire, mutilare, rănire, injurii, ucidere, etc.).
II. Tendințe masochiste (auto-lovire, auto-mutilare, autochinuire, auto-rănire, sinucidere etc.)
III. Tendințe regresive (reîntoarcerea la fazele vieții din trecut și chiar la faza de completă liniște, Nirvana, dinaintea vieții).

Fig. 4. — Pornirile libidinale, Libido, Sinele.

rea tatălui și a celorlalte persoane din familie și din imediat contact, iar după 3—5 ani iubirea propriei persoanei și pornirea narcisică. Pornirea narcisică devine dominantă și rămâne ca atare până la pubertate, când apare iubirea față de sexul opus, care joacă — în adolescență cel puțin — rolul principal, deși, uneori, ea e egalată de iubirea proprie persoanei. Cu maturitatea iubirea persoanei ajunge să domine pe cea sexuală, cel puțin în majoritatea cazurilor normale, a persoanelor sănătoase. In o bună parte din cazuri domină însă pornirea sexuală, iar în altele — mai reduse la număr — pornirea narcisică, pornirea sadică și cea masochistă. Dominarea pornirii sexuale e legată cu deosebire de tăria complexelor asociate cu ea, determinate de represiuni prea puternice și nesatisfăcătoare. Asupra lor vom reveni[1]).

[1]) *Forța* sau *tăria* pornirilor libidinale sau instinctive, evident, variază și dela individ la individ, nu numai dela pornire la pornire. In

www.dacoromanica.ro

Supra-Ego. El este cel de al treilea isvor al acţiunilor umane, pe care — din motive didactice — îl desvoltăm însă înaintea *Eului*, care e isvorul al doilea.

Supra-Eul este mandatarul normelor sociale, sădite în copil din fragedă copilărie, pe bază de sugestie şi dictat (urmat de pedeapsă sau recompensă, după cum e ascultat sau nu). Dat fiind faptul că plantarea sa începe înainte de apariţia conştiinţei şi raţiunii, el este în primul rând inconştient. Aceste norme, sădite adânc în natura noastră şi devenite inconştiente, devin un fel de *imperative categorice*, cărora noi trebue să ne supunem orbeşte, fără a mai întreba de raţiunea lor; ele apar, deci, ca *realităţi venite din interior*, ca un glas al conştiinţei lui Cain, deşi altfel — la origine — ele sunt realităţi venite dinafară, anume dela părinţii, dascălii şi celelalte persoane, care au contribuit la educaţia noastră din primii ani. Supra-Eul este, prin urmare, rezultatul procesului de socializare din prima copilărie.

Inceputul Supra-Eului trebue căutat în regularea hranei — mâncarea la ore fixe — urmată de regularea somnului, succedată apoi de regularea urinării şi defecării. Regularea hranei este efectuată în prima lună; a somnului în primele luni, iar cea a urinării şi defecării în anul doi şi trei. Asociată cu regularea urinării şi defecării este sădirea grijei faţă de curăţenie. In legătură cu hrana avem asociată grija de a mânca cu furculiţa, cuţitul. fără a murdări haina etc. Calea socializării, care stă la baza Supra-Eului, este pedeapsa şi recompensa, pe cale fizică şi apoi orală. Ea este făcută prin cuvinte lapidare, de „Da" sau „Nu" şi alte expresii similare. *Motivarea raţională lipseşte.* Ea apare doar după 3—5 ani şi joacă rol principal numai în pubertate şi adolescenţă.

Un rol fundamental în însuşirea vorbirii şi manierelor, îmbrăcămintei etc., îl are identificarea cu una sau alta din per-

acest mod există indivizi cu o forţă sau *energie vitală* mai mare, alţii cu una mai mică şi aşa mai departe. Accasta indiferent de felul cum se canalizează această forţă spre o pornire sau spre alta. Meritul de a fi insistat asupra acestei *forţe* sau *energii sufleteşti* revine cu deosebire lui Janet, care i-a dedicat o excelentă lucrare *(La force et la faiblesse psychologique).* O deosebită atenţie îi dă şi Freud şi McDougall. Indivizii cu forţă psihologică mare au o conduită plină de vieaţă, puternică, viguroasă; ceilalţi una slabă ,lipsită de vigoare etc. Asupra acestei forţe vom reveni în legătură cu temperamentul.

www.dacoromanica.ro

soanele adulte, deobiceiu cele din familie şi anume părintele de acelaşi sex, care este dat de exemplu. Complexul Oedip, de care ne vom ocupa ceva mai jos, derivă din această identificare. După părerea lui Freud el joacă un rol decisiv, în aşa fel încât Supra-Eul e în primul rând creaţia sa. De aci şi procesul de socializare *precipitată*, care stă la baza Supra-Eului. Origina acestei precipitării trebue căutată în faptul că micul copil, identificat cu părintele de acelaşi sex, imită orbeşte tot ceeace acest părinte face, fără să se mai întrebe de rostul acestei imitaţii. Intrucât acest părinte e o fiinţă socială, copilul va ajunge, şi tinde să ajungă, acelaşi lucru. Aceasta într'un tempo foarte accelerat, *precipitat*. Fără această identificare şi imitare oarbă, derivată din identificare, precipitarea ar fi cu neputinţă.

Socializarea precipitată din familie este continuată în şcoală, biserică, profesiune şi societate în general. Identificarea continuă să joace acelaşi rol. Copilul îşi însuşeşte cu deosebire manierele şi felul de a vorbi şi a se îmbrăca al învăţătorului sau profesorului, cu care s'a identificat. In adolescenţă această identificare se lărgeşte dincolo de grupurile sociale directe. Adolescentul ajunge să se identifice cu unul sau altul din persoanele celebre. La fetele de azi predomină identificarea cu stele de cinematograf.

Socializarea, care stă la baza Supra-Eului, fiind făcută pe cale de sugestie, imitaţie şi dictat, în care raţiunea şi acceptarea conştientă nu joacă aproape nici un rol, Supra-Eul şi normele, cuprinse în el, au caracterul de imperative, ce nu se discută, ci se respectă, execută. A le discuta şi căuta raţiunea însemnează un act de nesupunere şi lèse-majestate. Chestionarea normelor sociale, sădite în Supra-Eu, este, astfel, una cu „a mânca din pomul oprit", aspru pedepsită de Dumnezeu şi lege.

Intre pornirile libidinale şi exigenţele dictate de normele sociale, întrupate în Supra-Ego, există un etern conflict, mai mult sau mai puţin accentuat, a cărui soluţionare deplină nu are loc niciodată. Pornirile libidinale mână pe om spre mâncare şi gratificare sexuală, indiferent dacă hrana e câştigată prin muncă cinstită ori furt, sau dacă gratificarea sexuală prejudiciază ori nu altor persoane; exigenţele întrupate în Supra-Ego, dimpotrivă, cer respectarea tuturor normelor sociale, etice, estetice, religioase etc. Cu alte cuvinte omul e liber să mănânce orişice cu condiţia să-şi câştige această mâncare cu sudoarea frunţii sale, nu prin înşelăciune, furt sau banditism etc. Satisfacţia

www.dacoromanica.ro

pornirilor libidinale trebue, deci, canalizată prin tiparele sociale, luate în sensul cel mai larg al cuvântului, menite să asigure și satisfacerea pornirilor libidinale ale celorlalte persoane, cu care convietuim. Altfel Supra Eul se opune și dacă societatea însași nu ia măsuri contra individului — fie pe cale juridică, fie pe cale de oprobiu public — atunci rămâne Supra-Eul sau glasul conștiinței, de care, caşi Cain, nu putem scăpa nici unde, până nu ispășim ceeace am păcătuit. Conștiința *datoriei*, cinstea desăvârșită, corectitudinea dusă la extrem etc., sunt principiile fundamentale ale Supra-Eului, așa cum *plăcerea* era principiul și rațiunea de a fi a pornirilor libidinale din Sine. De o parte avem — cum ar spune Pirandello sau Klages — Viața de cealaltă Forma, Spiritul La un pol e — după Bergson — instinctul, la celalalt Rațiunea. Imperativul categoric al lui Kant nu e decât expresia prin excelență a Supra-Eului.

Ego. Ego sau Eul e o realitate dinamică intermediară așezată între Sine sau Libido și Supra-Eu între care trebue să țină cumpăna, balanța. El are, astfel, o funcțiune de sinteză, împăcare, conciliere, armonizare. Anume de împăcare și sinteză a pornirilor libidinale cu exigențele hiper-morale din Supra-Eu.

In acest scop el apucă mai multe căi, dintre care mai importante sunt următoarele: (a) *Imblânzirea* pornirilor sălbatece din Libido și *îndulcirea* exigențelor mult prea severe ale Supra-Eului. Eul încearcă o împăcare, pe bază de compromis, în care trebue să cedeze și o parte și cealaltă. (b) Căutarea situației în care acest compromis lucrează mai bine. Societatea e o realitate foarte vastă și complexă, care oferă meserii și meserii, tovărășii și tovărășii etc. Eul va căuta acea meserie și acea tovărășie, în care antagonismul dintre Libido și Supra-Eu să fie cât mai atenuat cu putință. Individul cu Supra-Eu foarte desvoltat va fi îndreptat — de către Eu — către profesiunea de preot; cel dominat de Libido va fi orientat în spre profesiunile mai liberale, de medic, etc. Unul cu porniri sadice prea puternice va alege meseria de măcelar, în care sălbătăcia pornirilor sale poate să fie sublimată și astfel manifestată încât să nu facă vreun rău etc. La fel cu tovărășiile sau societatea în sensul strict al cuvântului. Individul dominat de Libido va alege tovărășia semenilor, care nu sunt tiranizați de Supra-Eu în așa fel încât să-i facă mustrări etc. Invers, indivizii cu Supra-Eu foarte desvoltat vor căuta societatea celor cu un Supra-Eu asemănător. (c) In una și aceeași meserie, în unele și aceleași relații sociale

www.dacoromanica.ro

şi în una şi aceeaşi meserie sau familie, se va căuta *momentul potrivit* pentru a se da satisfacţie pornirilor din Libido şi momentul adecvat pentru satisfacţia imperativelor din Supra-Eu. Sa va glumi când e vorba de glumit, se va petrece când e vorba de petrecut şi se va lucra, atunci când e vorba de lucru. In acest mod Vieaţa nu va fi jertfită Formei, iar Forma nu va tiraniza Vieaţa. Forma va fi doar o modalitate de ridicare a Vieţii la trepte superioare, cu rezonanţă mai amplă, profundă, rafinată şi cultă.

Actele determinate de Libido sau de Supra-Eu au caracterul de *porniri* — cărora trebue să ne *opunem* — sau *dictat* — căruia trebue să ne *supunem*. Ele nu vin din *spontaneitatea, iniţiativa* şi *interioritatea noastră*, ci *dinafară* şi mai mult în contra acestei iniţiative şi interiorităţi proprii. *Eul*, care se identifică tocmai cu această proprie interioritate, iniţiativă şi spontaneitate, se simte, astfel, *sufocat* şi *tiranizat*, fie de Sine, fie de Supra-Eu. In consecinţă Sinele şi Supra-Eul apar ca un fel de Alter-Euri, care caută să-şi impue, fiecare, voinţa Eului, făcând din el un instrument pentru propria lor voinţă. Situaţia e cu atât mai neplăcută cu cât voinţele celor două Alter-Euri se bat cap în cap, aşezând Eul între ciocan şi nicovală. In măsura în care voinţa Eului e dominată, fie de acea a Sinelui, fie de cea a Supra-Eului, actele sale par *determinate dinafară;* în măsura în care voinţa Eului ajunge să stăpânească pornirile libidinale sau exigenţele hiper-morale, actele sale apar ca *ceva isvorît din propria sa spontaneitate, voinţă*. In primul caz avem un sentiment de *constrângere;* în cel de al doilea unul de *libertate*. Actele Eului sunt *acte autonome ,independente, libere*. Omul — care se identifică cu Eul — se simte autorul lor.

In general însă colaborarea dintre Eu şi Supra-Eu este mult mai mare decât aceea dintre Eu şi Sine. Ceeace nici nu trebue să ne mire. Supra-Eul e în cele din urmă o derivare din Eu[1]). In consecinţă sentimentul de constrângere, tiranie, determinare, îl avem mai mult în cazul pornirilor venite din Libido. El e Alter-Eul nostru prin excelenţă. El e acela, care adeseori, năvăleşte ca un puhoi peste toate barierele noastre — adecă ale Eului şi în bună parte ale Eului şi Supra-Eului — căutând plăcerea şi numai plăcerea, indiferent de forma socială şi spirituală, şi de demnitatea şi prestigiul nostru, angajat în respectarea acestor

[1]) Aşa cum vom arăta în Cap. VII.

www.dacoromanica.ro

forme. Atari manifestări duc la un profund sentiment de descordare, descărcare, urmat însa de unul de jenă şi ruşine. Mânat de acest sentiment de ruşine, omul caută să se auto-pedepsească, fie prin mustrare, fie prin auto-lovire, auto-mutilare etc. E momentul când ne dăm cu pumnii în cap, blestemând Alter-Eul, adecă pornirile libidinale, care ne-au făcut de ruşine. „Să tune dracu în ăla Ion, care o mai face aşa ceva" sau „Mi-am pierdut mintea, bate-m'ar Dumnezeu să mă bată" etc., sunt tot atâtea expresii, care ilustrează atari momente.

Uneori însă — e drept mult mai rar —se poate întâmpla ca Eul să dea mâna cu Libido, căutând să se răsbune pe Supra-Eu, care i-a tiranizat pe amândoi. Pustnicul din *Thäis*, a lui Anatole France, e o minunată ilustrare pentru această categorie de cazuri. „Las să beau, ce-mi pasă"?, „Fac cum vreau şi dacă mă fac de râs, ce-i"?, etc. — sunt expresii ce caracterizează atari situaţii. Crimele sunt, deobiceiu, rezultatul acestei alianţe dintre Sine şi Eu.

Dacă ar fi să definim în mod şi mai adecvat funcţiunea Eului — socotită prin prisma celor spuse mai sus — atunci am spune că *Eul e un fel de agenţie de ajustare, manifestare şi ajungere la scop, atât pentru Sine, cât şi pentru Supra-Eu.* Sinele şi Supra-Eul sunt, de fapt, realităţi strict dinamice. Ele sunt doar *pornire* sau *datorie*, dar nu şi mijloacele de satisfacere şi ajungere la scop. Aceste mijloace — adecă aptitudinile — sunt la dispoziţia Eului, care e şi realitate dinamică şi realitate funcţională, instrumentală. *Sentimentul realităţii* e, astfel, principiul de bază al Eului, aşa cum acela al *plăcerii* era principiul Sinelui, iar *datoria* principiul Supra-Eului. Eul *judecă* asupra pornirilor din Sine sau Supra-Eu şi *deliberează* dacă e sau nu cazul ca ele să fie urmate. Tot el face şi corectările necesare, de *îmblânzire* în cazul pornirilor libidinale şi de *îndulcire* în cazul exigenţelor hiper-morale. Odată ce această deliberare şi corectare e terminată, Eul trece la *condiţiile* şi *căile* de manifestare. In acest scop el trebue să judece situaţia dinafară în toată *obiectivitatea* ei, pentru a vedea dacă e sau nu cazul ca pornirea libidinală sau datoria hiper-morală să primească curs liber. Sinele şi Supra-Eul dau doar *dorinţa;* e *la* latitudinea Eului de a asigura *putinţa*, adecă traducerea dorinţei în faptă.

In acest mod principiul realităţii ajunge să servească principiul plăcerii, deşi altfel, el adeseori îl contrazice. De fapt opunerea, pe care principiul realităţii o face principiului plăcerii nu

www.dacoromanica.ro

e *definitivă* — cum e cazul cu opoziția Supra-Eului — ci doar *temporară*. Principiul realității se opune plăcerii *numai* atâta timp cât e necesar ca armonizarea ei cu Supra-Eul și asigurarea *putinței* de traducere în faptă, să fie efectuate. După aceea el intră în slujba plăcerii. Iar dacă uneori câteva plăceri sunt sacrificate, aceasta se face numai în vederea unor plăceri mai mari în viitorul mai mult sau mai puțin apropiat. Această sacrificare a plăcerilor mici și trecătoare din prezent pentru unele mai mari și durabile din viitor e funcțiunea prin excelență a Eului.

Care e originea Eului? E el înăscut sau dobândit? La început Freud socotea că e ereditar. Baza sa ar fi formată prin instinctul eului, care duce la conservarea și desvoltarea maximă a persoanei. Cu timpul însă Freud și-a dat seama că elementul erotic, e cuprins și în instinctul eului, *care e la urma urmei tot o iubire, anume iubirea propriei persoane,* suflet și corp, pe care dorim să o conservăm și desvoltăm cât mai mult cu putință. In consecință instinctele eului — adecă iubirea corpului, persoanei și sufletului — au fost înglobate în Libido. *Eros* devine una cu *Viața. Libido,* a început, astfel, prin a fi mai mult Sex, a devenit Eros și termină prin a fi însași Vieața, anume *toată Vieața, în măsura în care ea e pornire ereditară și inconștientă.* In consecință Eul — caşi Supra-Eul — care e o derivare din el — rămâne să fie explicat numai din experiență și învățare, anume din experiența și învățarea în contact cu mediul, cel social cu deosebire. El nu e decât totalitatea principiilor, ideilor, obișnuințelor și înțelepciunii, dobândite în contact cu mediul și *cernute* prin prisma intereselor vieții individului. Aceasta spre deosebire de Supra-Eu, care este egal cu totalitatea preceptelor și normelor sociale și morale, primite pe bază de sugestie și dictat, fără orișice discernământ conștient. Conștiința e, prin urmare, funcțiunea prin excelență a Eului, de care el se servește pentru îndeplinirea funcțiunilor sale de sinteză și armonizare dintre Sine și Supra-Eu. Tot de ea se servește și în traducerea în faptă a pornirilor, care presupune adaptarea la mediu.

Complexe, sublimare, travestire. In majoritatea cazurilor ciocnirile dintre pornirile libidinale, ale Vieții, și normele morale și sociale, ale Spiritului, ajung să fie rezolvate în mod satsfăcător. Eul își îndeplinește funcțiunea sa în mod normal. El reușește: (a) să îmblânzească pornirile din Sine, (b) să îndulcească pe cele din Supra-Eu și (c) să asigure traducerea lor în

www.dacoromanica.ro

faptă, atât prin căutarea locului şi momentului potrivit, precum şi prin executarea mişcărilor şi proceselor mintale, necesare în acest scop. In alte cazuri însă ciocnirea persistă, iar conflictul nu poate fi rezolvat. Pornirea libidinală nu vrea să ştie de nici o îngrădire şi îmblânzire, iar Supra-Eul — îndârjit — nu numai că nu cedează nimic, dar trece în extrema contrară şi taie orişice poftă pornirii libidinale. El nu mai vrea să mai ştie de ea şi o desmoşteneşte de orice drepturi.

Pornirea libidinală — în acest caz — e *refulată* în inconştient; ea e înlăturată din câmpul conştiinţei şi trecută la coş; de dosarul ei conştiinţa nu mai vrea să mai ştie. Conţinutul inconştientului este format, în primul rând, din aceste porniri refulate, pe care cenzura conştiinţei, dictată de Supra-Eu, nu le-a admis, contrastul dintre ele şi principiile morale ale Supra-Eului fiind prea mare.

Ajunsă în conştient pornirea libidinală refuză totuşi să se astâmpere; ea îşi caută drepturile ei la vieaţă. Iar fiindcă în conştiinţă nu mai poate reveni, accesul ei fiindu-i tăiat pentru totdeauna, ea încearcă o operă de deghizare, *travestire.* In consecinţă ea îmbracă haina altei tendinţe, căutând să înşele vigilenţa conştiinţei, cu ajutorul căreia Eul şi Supra-Eul *cenzurează* apariţia tuturor pornirilor şi dorinţelor. Aşa, de exemplu omosexualul îşi refulează pornirea sa sexuală, dar îşi permite altfel, înşelat de această tendinţă refulată, să militeze pentru o concepţie virilă în conducerea lumii, în care orice urmă de milă şi feminitate e înlăturată. El caută meseria în care contactul cu semenii de acelaşi sex e zilnic etc. Bolile sufleteşti şi simptomele pe care ele le prezintă, nu sunt decât tot atâtea travestiri, graţie cărora pornirile libidinale refulate reapar în câmpul conştiinţei şi-şi caută gratificarea, adecă manifestarea şi satisfacerea. Noţiunea de *complex* se referă la atari porniri libidinale refulate, care îşi caută gratificarea pe o cale sau alta, mai mult sau mai puţin travestită.

In opoziţie cu travestirea avem procesul de *sublimare*, în care pornirea libidinală e îndreptată în spre altă cale înrudită, superioară, admisă de Supra-Eu; ea se face cu ajutorul conştiinţei, deci cu concursul Eului şi Supra-Eului. E cazul celor mai multe din creaţiile artistice, în care individul — de geniu, desigur — îşi varsă tot amarul provenit din nesatisfacerea pornirii negratificate, ajungând să o consume şi apoi să o uite pe această cale. Cazul lui Goethe scriind *Suferinţele tânărului*

www.dacoromanica.ro

Werther este exemplul cel mai clasic. Alteori sublimarea poate lua forme laice; e, de exemplu, cazul măcelarului care-şi sublimează pornirile sălbatece prin uciderea vitelor etc.

Complexul, trauma sau conflictul mintal nerezolvat, este un important factor dinamic; el e un vulcan în continuă fierbere, care caută descărcare, reuşind să se manifeste doar sub forme deghizate, travestite. O persoană jignită şi umilită în amorul său propriu, adecă în dragostea de sine însuşi, fie de şeful său ierarhic, fie de altă persoană cu mai multă putere, caută să se afirme pe alte căi, ca fiinţă puternică şi temută, fie brutalizând familia, în care e tare şi mare, fie alte persoane din subordinea sa. E cazul clasic al portarului înrăit de un şef nemilos, precum e cazul plutonierului, umilit de ofiţer etc. E, deasemenea, cazul Don Juanului de aparenţă, lipsit de orice succes erotic şi care toacă toată lumea cu succesele sale amoroase. E, apoi, cazul misoghinului, care urăşte femeile, deoarece nu a găsit una să-l placă etc. Povestea cu strugurii acri sau schiţa lui Brăesku asupra unei inspecţii în armată etc., sunt tot atâtea ilustrări ale acestor complexe, care-l fac pe individ să sufere şi să caute compensaţie.

Durata unor complexe e relativ scurtă, iar adâncimea e de suprafaţă; durata altora, în schimb, e lungă, iar profunzimea lor mare; ele rămân motive de acţiune şi sunt responsabile pentru o bună parte din străduinţele vieţii. Acesta e cu deosebire cazul Complexului Oedip sau Electra, care joacă un rol deadreptul decisiv pentru întreaga noastră vieaţă.

Complexul Oedip deriva din refularea pornirii noastre libidinale către părintele de sex opus. Numirea e luată din tragedia eschiliană, în care nefericitul rege omoară pe tatăl său şi se căsătoreşte cu mama sa. La atari forme de reacţiune, desigur, ajungem rar, foarte rar; la forme de reacţiune mai atenuate ajungem însă aproape cu toţii, în special bărbaţii. Intr'adevăr prima persoană, faţă de care dragostea noastră e fixată, e mama. Ea e persoana cu care suntem mai mult în contact; ea ne alăptează şi spală; ea ne nutreşte şi îmbracă etc. Dela ea învăţăm primul surâs, primele cuvinte şi cu ea facem primii paşi. E natural, astfel, ca dragostea noastră să se fixeze de ea mai mult decât de oricare altă persoană. Cu timpul însă, anume atunci când avem primele licăriri de conştiinţă, noi ajungem să ne dăm seama că dragostea persoanei, pe care o iubim — desigur în sens cu totul asexual — nu ne aparţine numai nouă, ci şi altora,

www.dacoromanica.ro

anume fraţilor şi surorilor şi cu deosebire tatălui, cu care mama se culcă şi schimbă acte de tandreţă în faţa noastră. Reacţiunea pornirii libidinale nu întârzie să se manifeste; ea îmbracă haina urii şi geloziei în forme mai mult sau mai puţin desvoltate. Cu trecerea vremii ne dăm însă seamă că sentimentele de ură şi gelozie sunt fără rost. Şi chiar nedrepte! Tata ne iubeşte caşi mama, iar scoaterea sa din cale e fără sens şi cu neputinţă. Ura şi gelozia se transformă atunci în *complacere*, anume în complacere cu părintele de acelaşi sex, cu a cărui persoană ne place să ne *identificăm*, pe ale cărui maniere le imităm, această identificare şi complacere fiind singura consolare ce ne-a mai rămas. Comportarea noastră caşi tatăl are însă efecte pe cât de nebănuite, pe atât de bune. Voind să fim caşi el, adecă om mare şi puternic, cu maniere şi convingeri etc., nu facem decât să ne urmăm cursul evoluţiei vieţii noastre, căutând să-l accelerăm până la precipitare. Procesul de *socializare* luat în sensul larg al cuvântului e în primul rând un rezultat al complexului Oedip. Devenim fiinţe sociale, adecă cetăţeni cu maniere, obiceiuri şi convingeri umane, deoarece suntem în raport de continuă imitaţie faţă de tot ceeace face părintele nostru de acelaş sex, cu care ne identificăm şi complacem. Tot în complexul Oedip trebue căutată şi originea culturii, precum şi primele baze ale caracterului. El e primul act de sublimare, care zace la însaşi temelia organizării noastre conative.

Complexul Electra e pentru fată exact ceeace e complexul Oedip pentru băiat. Importanţa şi gravitatea sa e însă mult mai redusă. Explicarea trebue căutată în faptul că fixarea erotică a fetei faţă de tată este mult mai redusă decât aceea a băiatului faţă de mamă. Spre deosebire de mamă, care are o profesiune casnică, adecă grija copiilor şi a casei, tatăl are o profesiune extra-casnică. Contactul său cu copiii e, astfel, mult mai redus, ceeace face ca fixarea erotică a fetei faţă de el să fie mult mai scăzută.

Alte complexe sunt acela al naşterii, castraţiei, înţărcatului etc. Importanţa lor e minoră.

Importanţa copilăriei. Primele baze ale personalităţii noastre, care rămân decisive pentru întreg cursul ei, adecă pentru cristalizarea şi fixarea raporturilor dintre Libido, Ego şi Supra-Ego, au loc în prima perioadă din copilărie, anume până la 5 ani. De aci şi importanţa atât de mare pe care psihologia primei copilării o ocupă în structura şi arhitectonica psihanalizei.

www.dacoromanica.ro

Argumentele decisive în adoptarea acestei teze — atât de surprinzătoare prin conținutul ei — sunt derivate din analiza diferitelor cazuri patologice, a căror traumă sau cauză deobiceiu merge în primii ani din copilărie. Pot fi aceste argumente admise și pentru cazurile normale? Majoritatea psihologilor răspund negativ. Alții în schimb, printre care cu deosebire Charlotte Bühler și colaboratorii săi, răspund pozitiv. Argumente hotărîtoare pot fi trase și din analiza visurilor, care ocupă un rol atât de mare în tehnica psihanalitică și a căror motive coboară adeseori tot în prima copilărie.

Structura persoanei. Care din elementele dinamice, Libido, Eu și Supra-Eu, este mai puternic și mai decisiv pentru formarea personalității noastre și pentru totalitatea manifestărilor ei? Răspunsul lui Freud e în favoarea pornirilor libidinale, a celor sexuale cu deosebire. De aci și acuzația de pansexualism, de care teoria sa a fost — și e — atât de mult acuzată.

Dominarea manifestărilor umane de către pornirile libidinale, cu caracter sexual, are o dublă explicare: una ereditară, cealaltă dobândită. Dela naștere aceste porniri sunt cele mai puternice, iar mediul, anume societatea în care trăim, nu face decât să le întărească. Aceasta prin continua cenzură, pe care societatea o execută față de ele și *represiunile*, ce rezultă din această cenzură. Energia erotică reprimată și refulată în inconștient se transformă într'un complex sau altul și-și caută gratificarea pe o cale mai mult sau mai puțin travestită, substituită. In acest mod ea se dublează și triplează, caşi un mic râu, căruia i s'au pus prea multe zăgaze în cale și care — tocmai din acest motiv — ajunge în cele din urmă să se transforme în adevărat puhoi, ce rupe orice bariere, cutropind totul. Aceleași zăgaze, complexe și travestiri, determină, poate, și faptul, că porniri libidinale cu caracter cu totul asexual ajung să aibe acest caracter; în loc să fie ceeace ar fi destinate să fie, ele ajung doar simple travestiri ale sexualității. Acesta e cazul pretinselor prietenii neîmpărtășite dintre băieți și fete, etc.

Predominarea motivelor libidinale, cu caracter sexual, nu trebue, totuși, să fie interpretată în sens exclusivist: faptul că aceste motive sunt — și mai ales devin — cele mai importante, nu însemnează câtuși de puțin că înafară de ele alte motive nu mai există. Nu, atari motive există; ele sunt toate celelalte porniri, îndreptate spre propria personalitate, precum și cele îndreptate spre alte persoane — persoanele din familie în primul

www.dacoromanica.ro

rând — apoi prietenii, cercurile sociale în care ne învârtim şi omenirea în general, precum şi diferitele idealuri etc. Uneori aceste motive ajung chiar să domine pe cele sexuale. Acesta e în special cazul iubirii de sine, care reprezintă leit-motivul unei bune părţi din omenire. In cazul altor persoane, leit-motivul acţiunilor poate fi căutat în Ego şi Supra-Ego. Firile cu totul prea morale — şi moraliste —, foarte pedante, formaliste, dogmatice, punctuale din cale afară etc. sunt deobiceiu rezultatul dominării Supra-Eului, care a ajuns să tiranizeze atât Eul, cât şi Libido-ul. In cazul lor Forma, Spiritul, Inteligenţa, au ajuns să subjuge şi chiar să distrugă Vieaţa, Elanul, Dragostea; ele cunosc numai precepte, nu şi sentimente; dragostea lor de Raţiune, Formă, Regulă, Organizare, Cosmos, merge până la distrugerea a tot ceeace e Excepţie, Elan, lipsă de Sistem şi Organizare, Entuziasm etc., care fac totuşi parte din Vieaţă, poate chiar din însaşi esenţa Vieţii. E cazul lui Savanarola sau Robespière, precum e cazul tuturor tiranilor, lipsiţi de dragoste pentru oameni şi înţelegere pentru slăbiciunile lor. Firile balansate, cu un fericit echilibru între Vieaţă şi Raţiune, Spirit şi Elan, pedanterie şi boemie, precum şi cu o sănătate mintală demnă de invidiat, sunt rezultatul dominării Eului, care a reuşit să-şi îndeplinească cu succes funcţiunea sa de regulare şi armonizare a pornirilor libidinale cu cele ale Supra-Eului, în aşa fel încât energia originară a Vieţii, reprezentată prin Libido, să fie folosită spre folosul Formei şi Raţiunii, care e legea de bază a Supra-Eului. Goethe e un strălucit reprezentant al acestui prea fericit tip uman, despre care se poate spune cu atâta dreptate că *nimic din ceeace e uman, nu îi e strein.* Atitudinea acestui tip faţă de semeni e acea de dragoste şi profundă înţelegere. In cazul lui normele sociale sunt împăcate cu pornirile individuale.

Pansexualismul. Aceste precizări au — credem — darul de a ne permite să dăm un răspuns cu privire la pansexualismul, de care Freud a fost acuzat. Că Freud acordă pornirii libidinale cu caracter sexual un rol de căpătâiu, e înafară de orişice îndoială; că acest rol nu e singurul, e, iarăşi, nu mai puţin drept. Probă importanţa atribuită dragostei de sine — care e cea de a doua pornire fundamentală din Libido — precum şi însemnătatea acordată Eului şi Supra-Eului. In concluzie: de o predominare a pornirilor libidinale sexuale putem vorbi; de o

www.dacoromanica.ro

exclusivitate a lor în nici un caz. Pansexualismul e o acuzație nedreaptă.

Rămâne acum să mai fie discutată cuprinderea în aceeași noțiune, Libido, a celor trei categorii de porniri de dragoste: dragostea față de propriul corp, dragostea față de propriul suflet sau interioritatea spirituală a acestui corp și dragostea față de persoanele de sex contrar, precum și dragostea față de alte persoane, ca tandrețea parentală și prietenia, apoi dragostea față de umanitate, idei, idealuri etc. Că în toate cazurile avem de a face cu dragoste, adecă cu Iubire, Eros, precum și cu căutare de fericire, gratificare, plăcere — care e scopul acestei iubiri — e adevărat. Insemnează aceasta că înafară de acest caracter general, comun, care e puntea de legătură dintre toate aceste porniri, altfel atât de diferite în natura lor, nu mai există nici un alt caracter, suficient de important pentru a fi considerat? Evident că nu. Atari caractere există și e suficient să amintim doar unul singur, pentru a ne da seama imediat de necesitatea categorică de discriminare între o pornire sau alta. E vorba de *emoția* specifică *trăirii* fiecăreia *dintre pornirile de mai sus.* Intr'adevăr în cazul oricărei porniri noi trebue să distingem, pe de o parte, între căutarea de plăcere, fericire, satisfacție sau gratificare și evitarea neplăcerii, nefericirii, ori lipsei de satisfacție, care sunt *efectele pornirii,* anume rezultatul faptului dacă ele au fost încheiate cu succes sau insucces, ajungând sau nu la scop, și — pe de altă parte — între *starea emotivă* specială, legată de trăirea interioară a pornirii, din timpul *desfășurării* ei, care însoțește — nu urmează — procesul deschis prin intrarea în joc a pornirii. In primul caz avem de a face cu stările algedonice de plăcere-neplăcere, cu care desfășurarea pornirilor se încheie; în al doilea caz cu trăirile emotive, cu care desfășurarea pornirilor se colorează, cum sunt emoția de frică și mânie, voluptatea sexuală sau tandrețea față de părinți ori prietenia, sentimentul religios sau estetic ori sentimentul intelectual, etc. Spre deosebire de stările de plăcere-neplăcere, care sunt *genul proxim* al tuturor pornirilor — care le leagă împreună —, stările emotive — de frică, mânie, tandreță parentală ori filială, voluptate sexuală — sunt *diferențele specifice,* care le despart. Căutarea plăcerii și evitarea neplăcerii reprezintă numitorul comun al tuturor pornirilor libidinale, în baza căruia ele pot fi cuprinse în aceeași *clasă;* stările emotive sunt numărătoarele specifice în baza cărora, în aceeași clasă de fenomene, trebue

www.dacoromanica.ro

să distingem între *sub-clase deosebite* sau variabile. Cunoașterea științifică, evident, trebue să lucreze cu ambele criterii; altfel exactitatea ei suferă. E greșala lui Freud de a fi dat precădere prea mare primului criteriu și de a fi neglijat prea mult pe cel de al doilea. O reinterpretare a teoriei sale prin prisma teoriei lui McDougall, care ține cel mai fericit echilibru între ambele criterii ale definiției științifice, ar fi cum nu se poate mai potrivită!

Psihanaliza lui Freud reprezintă, fără îndoială, teoria cea mai *psihologică* emisă până acum asupra dinamicei umane. Caracterul psihologic al principiilor explicative, cu care ea lucrează, nu e numai *dominant*, ci pur și simplu *exclusiv*. Într'adevăr principiile biologice și sociale, în stare să arunce o puternică și importantă lumină asupra mobilului, care animă străduințele persoanei umane, strălucesc prin totala lor absență. In cazul lui Freud cel puțin!. Semnificația acestei poziții pur psihologice e cu atât mai mare, cu cât ea vine din partea unui medic, care, deși psihiatru, e, totuși, lipsit adeseori de cea mai elementară formație psihologică.

Spre sfârșitul vieții sale Freud pare a-și fi dat seama de această unilateralitate a teoriei sale. Într'adevăr în una din lucrările sale, impresionat de rezultatele obținute de endocrinologie și aportul lor în explicarea temperamentului, precum și de contribuțiile biotipologice, emise cu atâta talent de Kretschmer, socoate că nesocotirea totală a aspectului biologic, de care psihanaliza e vinovată, a fost o regretabilă greșală. Considerarea trăsăturilor morfologice și fiziologice, cu caracter eminamente constituțional, biotipologic, ar fi aruncat, poate, noui lumini asupra pornirilor libidinale, asupra celor sexuale în special. Un atare regret însă i-a lipsit în ceeace privește aportul sociologic. Pe aceeași poziție cu McDougall și ceilalți psihologi contimporani cu el, Freud a văzut societatea numai în funcție de individ, nu și individul în funcție de societate. El nesocotește, astfel, una dintre cele mai importante căi de înțelegere a dinamicei umane, pe care desvoltarea sociologiei și antropologiei post-belice a adus-o. Lipsit de această perspectivă sociologică de înțelegere a sufletului uman, Freud caută să explice mecanismul întregii vieți sufletești numai din individ, nicicând și din societatea din care individul face parte. Și aceasta a fost o mare greșală. Evitarea ei i-ar fi ușurat mult sarcina, scutindu-l de o serie de ipoteze cu substrat mai mult metafizic decât științific, cum e cu

www.dacoromanica.ro

deosebire cazul cu Supra-Eul, căruia el îi atribue un rol atât de mare în desvoltarea caracterului şi a cărui tărie şi energie Freud a reuşit să o explice atât de puţin. Aceasta tocmai pentru motivul că originea acestui Supra-Eu e strict socială, el nefiind decât mandatarul normelor sociale şi nimic mai mult. O explicare a sa înafară de societate e, astfel, cu neputinţă, societatea fiind însaşi raţiunea sa de a fi[1]). Aceeaşi explicare socială trebue dată şi Complexului Oedip[2]), care nu e întru nimic o etapă fatală în vieaţa individului, comună tuturor, ci doar o simplă condiţionare socială, comună câtorva — aşa cum vom vedea în capitolul referitor la *Aspectul social* al persoanei.

Reconsiderând psihanaliza lui Freud în lumina criticelor de mai sus, referitoare la gruparea oarecum silită şi nejustificată a tuturor pornirilor înăscute în aceeaşi noţiune, Libido, precum şi la desconsiderarea temeliei biologice a pornirilor înăscute şi la nesocotirea naturii eminamente sociale a Eupra-Eului, am putea spune că psihanaliza lui Freud — în asemănare cu doctrina lui McDougall şi celelalte teorii psihologice, de care ne vom ocupa — explică dinamica persoanei umane ca o combinare a pornirilor vitale înăscute — care sunt temelia —, împreunate cu normele sociale — care sunt coroana — şi armonizate prin Eul, care se interpune între pornirile înăscute şi normale sociale, cu scopul de a rezolva conflictul dintre porniri şi norme. Dar atunci ce mai rămâne din originalitatea psihanalizei, care a surprins până la biciuire gândirea psihologică din ultimele decenii? Rămâne idea de inconştient şi tehnica de analiză a pornirilor din el, precum rămâne şi ideea de cenzură şi refulare, apoi cea de travestire şi sublimare, raţionalizare, identificare etc., precum şi lumina atât de covârşitoare pe care aceste idei şi celelalte multe au aruncat-o asupra nevrozelor şi delictelor, apoi metodele

---

[1]) Convinşi de această explicare, azi aproape unanim acceptată, noi am şi renunţat la multe din explicările lui Freud, cu caractere metafizic, preferând explicarea sociologică.

[2]) Asupra complexului Oedip, care are — după părerea noastră — o condiţionare strict socială, fiind mult mai puţin frecvent, vom reveni în Cap. VI. In acest caz, la baza Eului ar fi, evident, instinctul de conservare îndreptat în spre corp, suflet şi idealul de personalitate. Teoria lui Freud ar putea, astfel, da mâna şi cu teoria lui McDougall asupra formării caracterului. Atât numai că societatea ar avea — pe cea mai bună dreptate — un rol mult mai mare decât cel atribuit de McDougall.

www.dacoromanica.ro

terapeutice preconizate etc., care așează numele lui Freud alături de numele celor mai mari gânditori și cunoscători ai sufletului omenesc[1]).

3. *Teoria lui Adler.* In opoziție cu Freud, care pune punctul de greutate pe pornirile libidinale cu caracter sexual, Adler — cel mai distins elev al său — pune acest punct de greutate pe *voința de putere* sau pornirile libidinale îndreptate spre propria personalitate, pe care o dorim cât mai mare și cât mai puternică.

Noțiunea voinții de putere, evident, nu e nouă; ea a existat și înainte, la alți gânditori, printre care Nietzsche în primul rând, așa cum Adler și recunoaște. Nouă însă e explicarea pe care Adler o dă acestei voințe și funcțiunea pe care el i-o atribue.

De regulă noi suntem obișnuiți să privim personalitatea umană, pe toate laturile ei, ca o desvoltare și o expresie fidelă a constituției native, a defectelor și calităților înăscute. Cu cât mai mare e capacitatea nativă a unei laturi, cu atât mai superioare sunt și manifestările ei și invers; evoluția și desvoltarea individului e în imediată dependență de dispozițiile native; dispoziția nativă e factorul evolutiv prin excelență. Adler, bazat pe numeroase și minuțioase cercetări și observații asupra unei bogate serii de indivizi cu mari insuficiențe organice native, susține tocmai părerea contrară: personalitatea individului nu se formează în direcția dispozițiilor și talentelor native, ci în direcția insuficiențelor native, fie de ordin organic, fie de ordin psihic. Insuficiența unui organ departe de a fi un motiv de regres în formarea personalității, e, dimpotrivă, un real factor de progres. In lupta pentru vieață și adaptare la mediu noi căutăm prea puțin punerea în activitate și exersarea organelor bine desvoltate, cu capacitate nativă mare. cât mai mult exersarea și desvoltarea organelor și aptitudinilor slabe, cu capacitate nativă redusă. Probă cazul lui Demostene, pe care gângăvia nu l-a oprit să fie cel mai mare orator al Grecilor sau cazul lui Beethoven, care, pe timpul când scria Simfonia a IX-a, era surd. Ei au ajuns ceeace au ajuns tocmai datorită insuficiențelor organice, de care au suferit și pe care, prin voință, au căutat să le învingă. Cazuri perfect identice sunt alte multe, de care istoria omenirii și a oamenilor mari e plină. Cei mai mulți sfinți au fost

[1]) Pentru marele McDougall contribuțiile lui Freud sunt egalate doar de acelea ale lui Aristot!

www.dacoromanica.ro

mari păcătoşi, iar eroii oameni mici şi fricoşi. Prin voinţă ei au ajuns să se învingă pe ei înşişi, excelând tocmai în direcţia insuficienţei lor. Bazat pe îndelungatele sale observaţii clinice, precum şi pe studiul oamenilor mari, Adler susţine că atari cazuri de *compensaţie* a insuficienţelor personale printr'o mare putere de voinţă nu sunt excepţii, cum s'a crezut şi se crede, ci pur şi simplu regulă. Voinţa de putere, care e la baza vieţii sufleteşti, e totdeauna o voinţă de compensaţie şi întregire a sentimentului de insuficienţă a unei laturi oarecare din personalitatea noastră, ori a personalităţii în întregime şi o tendinţă spre tot mai multă desvoltare, siguranţă şi dominare, faţă de semenii noştri.

Insuficienţele organelor sau aptitudinilor sunt date prin naştere; ele sunt de ordin constituţional. Ca natură sunt enorm de variate. Pot fi de ordin anatomic-morfologic sau de ordin fiziologic. Notăm ca cele mai dese lipsa de desvoltare a organelor sensoriale: văz (anomalie de pigmentaţie a irisului, miopie, asigmatism, hipermetropie, strabism), auz (urechi prea mari ori prea mici, defectuozităţi în labirint, aphasie etc.), tact, miros, gust; a organelor de reacţiune: mâini, picioare: lipsa de desvoltare normală a corpului: mic, nesimetric, prea înalt; urîţenia feţei şi a corpului etc. Deasemenea insuficienţa organelor de respiraţie şi nutriţie (secreţiune prea abundentă, anomalii ale gurii şi dinţilor, vegetaţie adenoidală, anomalii ale toraxului, anomalii la plămâni, intestinale); anomalii în circulaţia sângelui (nedesvoltarea suficientă a inimii); anomalii în organele sexuale, a organelor bucale etc. Enorm de importante sunt apoi insuficienţele glandelor cu secreţiune internă, care sunt dealtfel la baza tuturor celorlalte turburări şi insuficienţe. Nu trebuesc uitate nici insuficienţele de ordin psihologic, ca lipsa de diferite aptitudini etc., care sunt însă numai întâmplător amintite de Adler.

Insuficienţele organice, de orice natură ar fi ele, se repercutează totdeauna în conştiinţă sub forma unui sentiment al neputinţei, de *inferioritate* (Minderwertigkeitsgefühl). Rezultatul imediat al acestui sentiment e tendinţa de corectare a lui prin funcţiunile mintale, dependente de sistemul nervos central. Activitatea sistemului nervos e prin excelenţă compensatoare. Rostul întregii activităţi sufleteşti acesta e. Manifestările sufleteşti sunt întâiu de toate funcţiuni de compensare şi întregire a insuficienţelor organice, cu scopul de a mijloci o mai bună şi mai eficace desvoltare şi adaptare a personalităţii la mediu.

Sentimentul insuficienţei organice native apare deobiceiu dela vârsta de doi ani. Apariţia sa fiind aşa de timpurie trebue să menţionăm încă o trăsătură absolut fundamentală pentru înţelegerea sa, care adeseori e uitată. Copilul se naşte şi trăieşte într'un mediu social, care la început se identifică cu cel familiar, lărgindu-se apoi la cel social. Datorită instinctului gregar, de comunitate, copilul caută să se integreze tot mai mult în mediul în care trăeşte, identificându-se cu actele şi atitudinile

www.dacoromanica.ro

persoanelor din jurul său. Tendința sa de integrare în societate și de identificare cu semenii cei mari, adulți, se lovește de neputință legată de micimea sa. În acest mod se naște sentimentul inferiorității sale, care e totdeauna produsul unei comparări între neputința copilului, între inferioritatea sa și superioritatea semenilor adulți. Nașterea sentimentului de inferioritate e un fenomen general legat de copilărie ca atare. Sentimentul acesta general de inferioritate ia apoi o formă sau alta, în baza diferitelor insuficiențe organice speciale, care-i dau un colorit sau altul.

Existența sentimentului de inferioritate fiind dată, urmează, ca o consecință firească, tendința de corectare și depășire. Copilul din mic și nedesvoltat, cu unele defecte organice speciale, vrea să devină om mare și puternic, excelând tocmai în direcția organelor, în legătură cu care insuficiență e mai simțită. Dorința sa se cristalizează ca unicul ideal de viață, în slujba căruia sunt mobilizate toate forțele vitale. Înțelegerea întregii vieți a copilului, a formării personalității și caracterului adultului, e în dependență nemijlocită de felul și natura idealului de viață cristalizată în frageda copilărie. El e la baza voinții de putere; el e factorul dinamic și adânc, care se repercutează în toate actele copilului și omului mare. El constitue linia de conduită a persoanei umane și categoria fundamentală de înțelegere a personalității, care nu e decât realizarea și oglindirea sa. *El e stilul nostru de viață.*

Sentimentul inferiorității infantile se manifestă ca un sentiment al micimii, un sentiment de feminitate și un sentiment de nesiguranță. Sentimentul micimii e poate cel mai caracteristic. În baza lui copilul se simte mic, față de semenii săi, care sunt mari. El se simte jos, față de semenii săi, care sunt sus. Opoziția de mic-mare, jos-sus, tare-slab, etc., constitue tiparul general, prin care copilul vede și judecă lumea. Ea e un fel de categorie generală de gândire și raportare infantilă. Mic-mare, jos-sus etc., constituesc doi poli opuși, între care se înseriază în mintea copilului toate lucrurile. A doua categorie de opoziție e cea de virilitate-feminitate. bărbat-femeie. Pentru adult noțiunea de bărbat-femeie sunt simple noțiuni de distingere a sexului. Nu același lucru pentru copil, care le înțelege cu totul altcum. Bărbatul reprezintă în mintea sa forța, tăria, curajul, libertatea; femeia din potrivă, slăbiciunea, lipsa de curaj, supunerea, etc. E vorba de opoziția a două lumi fundamental deosebite. Copilul se simte aparținător lumii feminine și luptă pentru a aparține lumii bărbatului, lumii forței și curajului. Sentimentul de nesiguranță e legat de imposibilitatea de a-și ajunge singur pentru satisfacerea dorințelor și trebuințelor. Copilul se simte în imediată dependență de atitudinea celor din jurul său, de concursul și grija lor. Ca reacțiune față de acest sentiment el vrea libertate și independență; el vrea să-și ajungă lui însuși.

Conștiința copilului închide în sine două lumi: lumea sa, conștiința și sentimentul inferiorității sale și lumea idealului, conștiința planului său de viață, spre care-l mână voința de putere și siguranța. Desfășurarea activității sale e o necontenită sforțare în vederea realizării planului de viață, menit a-i da sentimentul siguranței și al puterii. Între sentimentul inferiorității și idealul de viață distanța poate fi mai mare sau mai mică. Două categorii de factori determină această distanță: constituția nativă,

www.dacoromanica.ro

care poate fi cu mai multe sau mai puține insuficiențe și mediul, familiar sau social, care poate face ca insuficiențele constituționale să fie mai intens sau mai puțin intens simțite. Cu cât constituția nativă e mai puțin normală, cu mai multe defecte și cu cât mediul, oamenii din jurul copilului, fac, prin prezența și judecata lor, ca insuficiențele organice să fie mai intens simțite, cu atât distanța e mai mare și invers.

Idealul de viață al copilului îmbracă totdeauna o imagine plastică, care poate varia foarte mult în decursul vârstei. Deobiceiu aceste imagini sunt concretizate în persoana tatălui, mai rar a mamei sau a fraților ori surorilor. Cu timpul ea poate fi întrupată și într'o persoană străină, deobiceiu oameni mari politici, artiști, figuri istorice etc. Persoanele care simbolizează planul de viață al copilului devin adevăratul lor *model* de *viață*. Copilul încearcă să se identifice în toate actele sale cu actele modelului. Procesul de formare a personalității copilului e în dependență nemijlocită de această activitate de imitare a modelului de viață. Personalitatea nu e atâta un produs al eredității, cât un produs al mediului, anume al modelului de viață fixat într'o persoană sau alta din lumea persoanelor înconjurătoare. Influența eredității, în comparație cu aceea a mediului, a persoanelor model, e indiscutabil mult mai redusă, crede Adler. Ereditatea poate să determine și ea sentimentul de inferioritate și prin aceasta, în mod indirect și idealul de viață, în baza căruia se formează personalitatea. Această influență, în comparație cu cea a mediului e însă mult mai redusă. Ființa noastră depinde întâiu de toate de mediul în care trăim, de felul cum în comparație cu el ne judecăm, precum și de felul cum el ne judecă, de felul cum îl imităm și cum încercăm să ne adaptăm, de persoane, care simbolizează idealul nostru de viață etc. Adler merge adeseori așa de departe încât uneori e de părere că educația, luată în sensul larg de exercițiu în contactul cu lumea ambiantă, e pur și simplu singurul factor determinant în formarea personalității.

Rezultă clar din cele spuse mai sus, că valoarea idealului și planului de viață e nespus de mare. Formarea personalității și integrarea ei în societate e opera sa. Multă vreme s'a crezut că valoarea idealului de viață consistă întâiu de toate în faptul de a fi sau nu adecvat realității individului, în măsura în care el reușește să realizeze o operă de compensare, întregire și depășire a inferiorității individuale. Faptul că idealul e o ficțiune sau o realitate obiectivă, e ceva ce cade pe al doilea plan. Esențialul e acțiunea de compensare și întregire.

Am comite totuși o greșeală negând necesitatea oricărui caracter de obiectivitate a idealului de viață. Pentruca idealul de viați să fie realizat e necesar ca el să păstreze un oarecare acord și cu realitatea obiectivă, nu numai cu cea personală. Aceasta pentrucă trăim dela început în societate. Indiferent care este idealul nostru de viață, fapt e însă că acest ideal, pentru a fi tradus în faptă, trebue să țină seamă și de exigențele și condițiunile sociale, care ne înconjoară. Desconsiderarea acestor obiective poate da naștere la un conflict, din care am putea ieși înfrânți. In baza acestor condițiuni *idealul de viață*, în momentul traducerii sale în fapte, e silit să îmbrace o nouă *formă*, o nouă haină. Această nouă haină poate să fie foarte asemănătoare cu idealul; ea poate însă să fie și

www.dacoromanica.ro

diferită, uneori chiar opusă.. Deghizarea idealului e mai mare sau mai mică, după cum acordul dintre ideal şi exigenţele sociale e mai mic sau mai mare. Intre deghizare şi acord există un raport invers proporţional.

In cazurile normale, când distanţa dintre ideal şi sentimentul de inferioritate nu e prea mare, nu e accentuat nici desacordul dintre ideal şi forma de vieaţă, pe care el e silit să o ia. In acest mod înfăptuirea sa e cu putinţă. Nu acelaşi lucru se întâmplă în cazurile anormale, când sentimentul inferiorităţii fiind foarte intens, idealul ia o formă foarte îndepărtată, înfăptuirea sa devenind prin aceasta foarte anevoioasă şi în vie contradicţie cu exigenţele mediului înconjurător, cu forma de vieaţă impusă de ele. Acestea sunt cazurile nevropatice.

Incercând a privi critic teoria lui Adler, se nasc două mari îndoieli, privitoare la ceeace e mai esenţial şi mai specific în opera sa. Le menţionăm: (1) E într'adevăr fenomenul compensării un fenomen cu totul general, care se produce în majoritatea unanimă a cazurilor, el fiind la baza formării întregii personalităţi? (2) E opera de formare şi compensare a personalităţii un produs prin excelenţă al mediului social, prea puţin al constituţiei native? E personalitatea ceva dobândit sau moştenit? Incercăm a răspunde pe rând.

Adler ajunge la ideia insuficienţei organice şi a compensării prin acţiunea sistemului nervos central, plecând dela experienţa sa de clinician psihiatru. In toate cazurile de nevroză l-a frapat acest fenomen. Plecând dela ideia că fenomenele patologice nu sunt decât devieri şi accentuări prea mari ale celor normale, a căutat a verifica dacă acelaşi fenomen nu se produce şi în cazurile normale. Răspunsul său a fost afirmativ. Multă greutate în acest răspuns a avut şi verificarea aceluiaşi fenomen în cazul unora din marile personalităţi. Lăsăm la o parte unilateralitatea şi insuficienţa procedeului de plecare dela cazurile anormale şi patologice la cazurile normale şi de judecare a normalităţii prin anormalitate. Ne îndoim de asemenea că toate cazurile de nevroză au la bază un pronunţat sentiment de inferioritate, aşa cum afirmă Adler şi cum, bineînţeles, majoritatea covârşitoare a psihiatrilor nu crede, precum nu credem nici noi. Să ne oprim o clipă la analiza cazurilor în legătură cu marile personalităţi. Luăm cazul lui Beethoven. Geniul muzical al lui Beethoven, după Adler, e produs al nevoiei de compensare a surdităţii sale. Datorită acestei compensări, el a ajuns a excela tocmai în direcţia surdităţii sale. Intreaga explicare e în funcţie nemijlocită de ipoteza că talentul şi geniul muzical se identifică cu funcţiunea auditivă a urechii. E acesta cazul? Evident că nu. Psihologia modernă a talentelor arată tot mai mult, cu probe care exclud îndoiala, că talentul nu e ceva periferic, senzorial, că e ceva central. Talentul muzical nu se reduce nici pe departe la aşazisul „auz bun", ci la o serie complexă de factori centrali: emotivitate, putere de fantezie şi combinare, un ritm special al vieţii, putere de reprezentare etc. Auzul bun constitue o condiţie printre alte condiţiuni şi nici pe departe unica condiţie. Ba e încă una din condiţiunile secundare! In consecinţă, geniul muzical nu poate fi deloc identificat cu energia nediferenţiată a sistemului nervos central, una şi aceeaşi la toţi indivizii, care ia diverse forme, după

www.dacoromanica.ro

modul de canalizare într'o direcție sau alta și care e menită a recompensa funcțiunea auzului, ci geniul muzical se identifică cu o totalitate bogată de dispoziții native centrale, care prin exercițiu s'au actualizat. Același caz la Demostene. Oratoria sa nu e deloc o simplă funcțiune a vorbirii, mai bine zis a mișcărilor limbii, a lungimii și scurtimii ei, ci e un produs al unor factori centrali, ca: inteligență, putere de convingere, emotivitate, sugestibilitate etc. Dealtfel faptul de a fi surd sau gângav, luat în sine însuși, nu e de loc un argument că din moment ce ești gângav trebue să fii și orator. Probă atâția surzi și gângavi, care nu sunt. Așa stând lucrurile, cazul lui Beethoven și Demostene nu e de loc radical deosebit de cazurile normale, când manifestarea talentului se face în direcția unor aptitudini native superioare, streine de orice insuficiențe. Atari aptitudini au avut și Beethoven și Demostene. Una singură a lipsit și nu toate. Genialitatea lor înseamnă întâiu de toate *actualizarea potențialităților geniale native. Ea e, deci, în primul rând expresie, nu compensație.* Compensația poate contribui cel mult cu 10—20% și nu mai mult. Dealtfel există foarte multe cazuri, când manifestarea talentului — care, accentuăm, e un produs central — se face și în direcția funcțiunilor periferice inferioare. E cazul lui Goethe, care s'a ocupat cu studiul culorilor, printre altele și din cauza extraordinarei sale vizualități. Admițând, prin urmare, că uneori unele insuficiențe ale organelor periferice pot duce la o mai mare sau mai mică intensificare a dispozițiunilor centrale, e foarte greu de admis că aceasta constitue regula.

S'ar putea susține că obiecția noastră e în fond neîntemeiată, întrucât Adler, de fapt, nu încearcă nici el explicarea talentului ca un produs al funcțiunilor periferice, ci ca un produs al sistemului nervos central. In definitiv și pentru el talentul e, deci, tot un produs central. Afirmațiunea e adevărată numai la suprafață. In fond, între teoria modernă a talentului, socotit ca produs central și aceea a lui Adler, e o deosebire radicală. Pentru psihologia modernă talentul e actualizarea unor dispozițiuni native specifice și bine precizate ca natură, care sunt date prin naștere. Pentru Adler situația e cu totul alta. Pentru el energia sistemului nervos central e ceva nediferențiat, neconturat. Ea e una și aceeași și devine specifică numai datorită faptului de a se canaliza într'o direcție sau alta. Același Beethoven dacă n'ar fi suferit de insuficiențe organice auditive, ci vizuale, ar fi ajuns probabil pictor. Pentru Adler talentul nu e dat prin naștere, ci se formează prin educație. Dela naștere e dată numai energia sufletească nediferențiată și nespecificată, care se conturează și specifică ulterior. Pentru cealaltă psihologie, energia specifică e ceva diferențiat și specificat dela început. Intreaga psihologie aplicată la examenul aptitudinilor și talentelor, care stă azi la baza unor revoluționare aplicări practice, are drept punct de plecare acest principiu.

O altă derivare din teoria lui Freud e aceea a lui Jung. Noțiunea de Libido rămâne mobilul fundamental al activității umane, cu singura deosebire că el e aproape complet desexualizat. Pornirea libidinală poate lua două căi: spre interior sau

www.dacoromanica.ro

înafară. Naşte astfel *introversiunea* şi *extroversiunea*, asupra căreia vom reveni în Cap. VIII, în legătură cu tipurile psihologice.

4. *Alte teorii.* In afară de teoriile de mai sus există o mulţime de alte teorii, mai mult sau mai puţin deosebite, printre care cele mai importante sunt legate de numele lui Woodworth, Lewin, Tolman, Troland, G. W. Allport, Murray, etc. In cele ce urmează încercăm câteva precizări sumare asupra lor, căutând să scoatem în relief aportul nou, specific, pe care ele îl aduc.

Teoriile de mai sus, spune Woodworth (46), fac o deosebire radicală între mecanism şi motivaţie. Motivaţia e reprezentată prin totalitatea pornirilor înăscute, plus cele dobândite; mecanismul prin complexul de funcţiuni şi aptitudini, de care pornirile se servesc, pentru ajungerea lor la scop. Intre aceste două realităţi nu e nici o legătură; ele zac pe planuri cu totul diferite, în aşa fel încât mecanismul sau funcţiunile nu se pot transforma în porniri, motive, aşa precum acestea nu se pot schimba în funcţiuni.

Această ipoteză — spune Woodworth (46) — e greşită. Mecanismul sau funcţiunile se pot transforma în motive. Talentul la desemn, muzică, matematică, limbă etc. *sunt ele însile şi un motiv spre acţiune, nu numai simplă acţiune;* cel ce le are caută cu orice preţ să le exerseze şi desăvârşească, oricare ar fi obstacolele, care îi stau în cale[1]). Probă atâtea cazuri din literatură, artă şi filosofie, precum şi din vieaţa practică sau politică. Chemarea omului spre filosofie, artă, literatură, politică a fost motivul fundamental pentru care individul a urmat calea filosofiei, artei sau literaturii etc., oricare au fost jertfele, pe care urmarea acestei chemări le-a cerut. E arhicunoscut cazul lui Gauguin, care la vârsta de aproape patruzeci de ani, căsătorit şi cu succes în vieaţa bancară, părăseşte totul pentru a-şi urma chemarea de pictor. Deosebirea dintre mecanism şi dinamism e, deci, numai parţială, nicicând totală; mecanismul e de cele mai multe ori şi dinamism.

Lewin. La concluzii asemănătoare ajunge şi Lewin (17), deşi, altfel, punctul său de plecare e cu totul diferit. O aptitudine sau funcţiune oarecare e, prin însaşi natura ei, o configuraţie; atât în timp cât şi în spaţiu. In consecinţă ea are totdeauna o anumită unitate şi o anumită continuitate, care caută să se

[1]) E, deci, o teză cu totul opusă celei susţinute de Adler.

www.dacoromanica.ro

desăvârşească. Cu alte cuvinte ea tinde — pe plan temporal — spre cât mai multă continuitate şi apoi închidere. Ea e totdeauna un *sistem,* iar sistemul e ceva *închis,* cu sferă delimitată, bine definită. In consecinţă un act de inteligenţă nu e numai o structură de raporturi cu înţeles — socotită numai pe plan spaţial, adecă într'un singur moment — ci şi o melodie în timp, care are un anumit început şi un anumit sfârşit, iar începutul e de aşa natură încât închide în sine — în mod virtual — şi necesitatea sfârşitului. Intr'adevăr un proces început — fie de inteligenţă, fie de memorie etc. — noi căutăm să-l ducem la sfârşit; altfel nu ne putem regăsi liniştea, aşa cum cercetările lui Zeigarnik şi Ovsiankina au arătat. In primul caz — al lui Woodworth — o funcţiune e şi un element dinamic, cu condiţia ca ea să fie dată în grad superior; în al doilea — al lui Lewin — ea are aceeaşi proprietate în însaşi virtutea ei de sistem sau configuraţie în timp, care tinde să se închidă, calitatea de sistem cerând acest lucru.

In ceeace priveşte motivele, care declanşează o funcţiune, punând-o în activitate, Lewin deosebeşte două: *tensiuni* şi *valenţe.* Tensiunile vin din interior; valenţele din exterior. Foamea, sexul şi toate celelalte porniri, diferenţiate şi definite de Freud sau McDougall, sunt tensiuni; văzul unei ciocolate, care provoacă pofta, apariţia unui sgomot neobişnuit, care provoacă frica etc. sunt valenţe. O tensiune devine dinamică numai dacă e în stare de insaţietate, apetit; ea încetează atunci vând ajunge în stare de suprasaturaţie. In caz de foame, apetit, tensiunea se manifestă indiferent dacă valenţa sau obiectul menit să o satisfacă, e prezent sau nu. Nu acelaşi lucru se întâmplă cu valenţa; pentruca să devină activă, ea trebue să găsească o stare de tensiune în condiţie de apetit; altfel ea rămâne neutră sau chiar poate provoca aversiune. E cazul omului suprasătul, căruia mâncarea îi face rău. In stare de semi-saţietate a tensiunii ea duce totuşi la o acţiune, care altfel, în lipsa ei, nu ar fi fost făcută.

O poziţie, asemănătoare cu a lui Lewin, ia şi Tolman (43), care vorbeşte de *apetite* şi *aversiuni.* Singura deosebire e că în vreme ce Lewin pleacă — în identificarea şi definirea tensiunilor — mai mult dela Freud, Tolman porneşte mai mult dela McDougall. Altfel, caşi Lewin, e un configuraţionist, deşi nu atât de mult integrat, cum e Lewin, care e unul din cei patru stâlpi ai şcoalei.

www.dacoromanica.ro

Allport. O poziție sintetică, cu un pronunțat caracter original, ia G. W. Allport (4). Teoria sa e cunoscută sub numele de *autonomia funcțională a motivelor,* iar ideia ei de bază e că motivele acțiunii umane nu trebuesc căutate în trecut — adecă în instincte, ca la McDougall sau în instincte și primele amintiri și structuralizări dintre Sine, Eu și Supra-Eu, ca la Freud — ci în prezent, adecă în actualitatea trăsăturilor, atitudinilor, intereselor și sentimentelor, care constituesc în momentul respectiv persoana. Ideia a apărut și la Woodworth și cu deosebire la Lewin și e desăvârșită — exagerată chiar — de Allport. Pentru a ne înțelege asupra acestei autonomii funcționale prezente câteva exemple, interpretate chiar de Allport.

„Să începem — spune el (4, p. 196) — cu exemple comune, de bun simț. Un fost marinar are nostalgia mării și dorința de a pleca din nou cu vaporul, un muzicant are dorința de a se reîntoarce la instrumentul, cu care nu a mai cântat de mult, un locuitor dela oraș tânjește după câmpiile copilăriei sale, iar un bandit nu părăsește banda chiar și după ce s'a îmbogățit. Acum, desigur, marinarul a putut câștiga dragostea sa de mare în lupta pentru existență, cu scopul de a-și asigura o pâine. Marea a fost, astfel, mai mult un stimulent asociat cu satisfacția instinctului său de conservare, nutrire. Dar deastădată el poate fi un bogat bancher; deci motivul originar a dispărut; dorul după mare persistă totuși și chiar crește în intensitate, cu cât el e mai îndepărtat de simpla pornire nutritivă. Muzicantul a putut fi atâțat la început din cauza că nu a putut stăpâni suficient instrumentul; acum însă e deplin măestru; deci nu ar mai fi motiv să continue; el totuși iubește instrumentul mai mult decât orice. Locuitorul din oraș a putut odată să-și câștige pâinea prin munți și câmpii, dar acum o câștigă mult mai bine în oraș, nu în munți; el totuși tânjește după munți, câmpii și văi. Banditul a putut ajunge să fure din nevoe mare sau din cauza vreunei perversiuni sexuale, cum ar zice Freud; el continuă însă să fure și atunci când nevoia a trecut și nevroza s'a vindecat.

Meseria e un bun exemplu în favoarea aceleiași autonomii funcționale. Un bun muncitor e obligat să facă lucruri bune în propriul său interes, pentru a-și câștiga pâinea. Cu timpul el ajunge la bogăție și nu ar mai fi obligat să muncească; zelul său totuși nu scade. Mai mult chiar. Uneori el acceptă să facă lucruri extrem de bune chiar dacă pe această cale el nu mai poate învinge concurența și are pierderi...

Creația literară, gustul după haine frumoase, întrebuințarea cosmeticei, cumpărarea unui automobil, plimbarea în parc, o iarnă în Miami, pot fi — la început — determinate de instinctul sexual. Cu timpul însă ele pot deveni scopuri în sine, deși altfel motivul erotic a dispărut cu totul. Oamenii adeseori află că au pierdut orice gust pentru ceeace la început erau să-și dea capul și aceasta de dragul unor preocuuări ivite în drumul spre ajungerea primului scop".

www.dacoromanica.ro

E foare probabil că la început vieaţa copilului e stăpânită mai mult de trebuinţele biologice şi de instincte; cu timpul însă pe aceste instincte sunt sădite o mulţime de obişnuinţe. E, deasemenea, sigur că la început satisfacerea trebuinţelor şi instinctelor se face pe căi foarte scurte şi simple, în aşa fel încât câteva mişcări ajung; cu timpul însă din ele derivă o serie de funcţiuni complicate, ca inteligenţa, imaginaţia etc. Insemnează aceasta că motivele şi funcţiunile superioare trebuesc explicate numai prin cele simple anterioare? Nu şi prin ele înşile? Evident că nu. E ceeace Allport răspunde. Mai mult chiar. El socoate că activitatea noastră e determinată *numai* de aceste motive şi funcţiuni superioare, anume de funcţiunile şi motivele din momentul respectiv dat. Cu alte cuvinte motivele sunt totdeauna prezente; nu trecute. „Vieaţa Atenei de azi continuă pe acea a cetăţii antice; aceasta nu însemnează câtuşi de puţin că ceeace se întâmplă în ea azi depinde de ceeace s'a întâmplat în antichitate". In consecinţă dinamica psihologică trebue căutată în *„trăsături, atitudini, interese* şi *sentimente,* care pot fi socotite ca ultimele şi adevăratele dispoziţii ale persoanei mature". Dar care — am adăuga noi — pot fi, sunt chiar, fructul trecutului. Ceeace însemnează că trecutul nu trebue sub nici un motiv desconsiderat!

Dar aceste trăsături, atitudini, interese şi sentimente, nu sunt numai realităţi *actuale, determinate* de prezent, ci şi realităţi *autonome,* dependente în primul rând de individ, adecă de realitatea sa sufletească şi numai apoi — şi în mod indirect — de organism sau societate. In consecinţă originea dinamicei umane trebue căutată în persoana însaşi şi nu înafară de ea; ea e intrinsecă, nu extrinsecă. De aci şi sentimentul de libertate al actelor noastre, al căror autor suntem noi, nu corpul sau societatea. Corpul şi societatea sunt doar condiţii, nu autor. Autor sunt şi rămân eu, cu trăsăturile, atitudinile, interesele şi sentimentele mele, cărora actele mele se conformează. *Autonomia* e, astfel, cea de a doua trăsătură de bază a dinamicei umane şi chiar cea mai de bază. *Actualitatea* — care e trăsătura dintâiu — pare să derive din ea.

Murray. Teoria lui Murray (33), de data cea mai recentă, este cea mai vastă încercare de sinteză asupra dinamicei umane, care ţine seama de toate teoriile de mai sus cu speranţa „de a le moşteni mai mult calităţile decât defectele". Ea este rezultatul cercetărilor de ani de zile, întreprinse de Murray cu un grup

www.dacoromanica.ro

de 27 colaboratori, în cadrele Clinicei Psihologice dela Universitatea Harvard.

Determinantele dinamicei umane, spune Murray, pot fi împărţite în două mari categorii, după cum vin din interiorul sau dinafara individului. In prima categorie intră *trebuinţele* individului (needs); în a doua *presiunile* mediului înconjurător. Primele sunt sinonime cu *tensiunile* din concepţia lui Lewin, instinctele din acea a lui McDougall şi pornirile libidinale şi o parte din cele din Supra-Eu din doctrina lui Freud. Celelalte sunt sinonime cu noţiunile de *valenţe* — în cazul lui Lewin —, *obişnuinţe şi sentimente, fixate de anumite obiecte* — în cazul lui McDougall — şi diferitele obiecte, faţă de care pornirile libidinale au stabilit raporturi de *catexis*, precum şi diferitele imperative din Supra-Eu — în cazul lui Freud.

Trebuinţele se împart în organice sau *viscerogenice* şi sufleteşti sau *psihogenice*. In total Murray distinge 28 de trebuinţe psihogenice, care — după părerea sa — nu fac altceva decât să rezume, pe bază de mai multă discriminaţie — propensităţile din teza lui McDougall, pornirile libidinale din psihanaliză, precum şi o bună parte din elementele dinamice, propuse de Adler şi Jung. Unele din aceste trebuinţe se referă la obiecte neinsufleţite: achisiţie, conservare, ordonare, reţinere, construcţie. Altele privesc prestigiul şi performanţa noastră; dorinţa de superioritate, performanţă şi recunoaştere, aprobare, laudă. Tot aci ar intra şi exhibiţionismul, adecă dorinţa de a ne expune şi atrage cât mai multă atenţie asupra noastră. Patru din trebuinţe privesc apărarea noastră şi evitarea umilirii: inviolarea, evitarea, apărarea, contra-acţiunea. Următoarele cinci au drept scop dominarea: atitudinea de dominare, deferenţă, empatie, autonomie şi unicitate-originalitate. Urmează apoi agresivitatea şi supunerea; evitarea blamării. Patru trebuinţe caută afecţia altora prin afiliere, excludere-rejecţie, simpatie-protecţie, plângere cu scop de compătimire. Jocul ar intra tot aci. Ultimele două sunt curiozitatea şi comunicarea-expunerea. Importante sunt cu deosebire vreo 20 din ele.

Lista de mai sus pare destul de arbitrară. Totuşi ea este bazată pe studii extrem de amănunţite, iar practica pare să o verifice. Controlul trebuinţelor şi fuziunea unor tendinţe cu altele, precum şi legătura lor cu diferitele presiuni, acte, cuvinte etc. este definită cu toată exactitatea posibilă. Dăm un singur exemplu în legătură cu *dominarea:*

Trebuinţa de dominare

Dorinţe şi efecte: A-şi controla şi stăpâni împrejurările de vieaţă în care individul trăeşte. A influenţa sau dirija conduita altor persoane prin

www.dacoromanica.ro

sugestie, persuasiune sau comandă. A sfătui, reține, frâna, opri. A determina alte persoane să acționeze conform sentimentelor, credințelor și intereselor noastre. A obține cooperarea și supunerea altora. A convinge pe alți despre corectitudinea și exactitatea opiniei noastre.

Simțiri și emoții: încredere.

Trăsături și atitudini: dominative, autoritare, decisive, executive, disciplinare, afirmative, dogmatice, pline de forță, de măestru.

Acțiuni: Generale: a influența, conduce, prevala, sfătui, dirija, regula, organiza, călăuzi, guverna, supraveghia. A stăpâni, controla, ordona, dicta. A judeca, legifera, enunța principii de conduită, a fixa opinii și atitudini, a decide, a pune concluzii. A opri, frâna, opune, pedepsi, băga la închisoare. A magnetiza, hipnotiza, câștiga inima, a fi ascultat, imitat, urmat. A fi un exemplu și model de conduită. *Speciale: Acte simple:* lovire cu pumnul în masă, aruncare, arătarea cu mâna și degetul. *Cuvinte stereotipe:* „Vino", „Stai", „Grăbește", „Afară". *Dominare ideologică:* stabilire de principii politice, estetice, științifice, morale și religioase. A-și impune propriul ideal. A influența climatul opiniei. A argumenta în contradicție. *Dominare socială:* a conduce și guverna o instituție socială.

Fuziuni frecvente cu alte trebuințe: agresivitatea în sens de:

Coercitări: constrângere cu forța.

Frânări: a opri, a pune limite, a interzice, a întări legea.

Fuzionări cu alte tendințe: performanță, exhibiție, afiliere, sex, tăcere.

Trebuințe subsidiare dominării: agresivitate (a pedepsi pentru a controla), exhibiție (a domina prin fascinare), plângere (a domina prin plâns și provocarea milei — dominare atât de caracteristică copiilor), afiliere (tovărășii pentru a câștiga voturile), sex (a controla prin fascinare asupra sexului opus — femeia fatală).

Trebuințe la care dominarea e subsidiară: performanță (a sfătui un grup să facă ceva), autonomie (argumentare pentru libertate), afiliere (pentru a aduce armonie între oameni), achiziție (pentru a termina cu succes o afacere).

Conflicte cu: supunerea, autonomia, plângerea sau compătimirea, deferența.

Condiții presup.: voința de putere, controlul de sine, propriul său stăpân, frână.

Surogate: magie și vrăjitorie. Controlarea forțelor ascunse.

Patologie: delir de omnipotență.

Forme sociale: conducerea unei țări: rege, președinte, senat, parlament, legislație, justiție. Cu agresivitatea: armată, marină, aviație, poliție".

In legătură cu acest tablou e întocmit un chestionar special, menit să pună diagnosticul tăriei și extinderii trebuinței în cazul fiecărui individ.

www.dacoromanica.ro

O încercare asemănătoare de clasificare şi sistematizare încearcă Murray şi în ceeace priveşte situaţiile, obiectele, persoanele şi instituţiile sociale, care exercită o acţiune stimulativă şi dinamică asupra noastră, provocând punerea în activitate a unei trebuinţe sau a altei trebuinţe ori a unui grup de trebuinţe. Clasificarea şi sistematizarea presiunilor e însă mult mai complicată. Deaceea Murray renunţă — deocamdată — la precizări cu caracter rigid. O definire a dinamicei umane va trebui însă să ne lămurească şi asupra principalelor isvoare de acţiune, venite dinafară de noi.

Obiecţia ridicată contra lui McDougall, care a fărămiţat prea mult dinamica persoanei, poate fi reînoită — chiar cu mult mai multă îndreptăţire — în cazul lui Murray. Precizările prea detailate duc aproape în mod fatal la pierderea esenţialului, în aşa fel încât pădurea nu mai poate fi văzută de copaci. Deaceea e nevoe de o revenire la metoda lui Freud de a vedea dinamica umană numai în funcţie de două sau trei forţe şi de a considera restul ca părţi diferenţiate — dar totdeauna cuprinse — în aceste forţe.

Paralel cu atari cercetări clinice făcute asupra motivaţiei acţiunilor umane, cum sunt acelea ale lui Murray şi ale altora, avem o serie de cercetări experimentale, făcute cu acelaşi scop. In această privinţă înafară de cercetările lui Lewin şi ale elevilor săi, precum şi înafară de acelea ale lui Tolman (43, mai avem şi monumentalele cercetări ale lui Thorndike (44), unice ca metodă şi exactitate ştiinţifică, apoi pe acelea ale lui Stone (40), Troland (45) etc. Să sperăm, astfel, că cu timpul vom ajunge la mai multă precizare şi simplificare a acestui domeniu — atât de important — al persoanei umane.

Aspectul subiectiv al dinamicei umane

Afecte, emoţii, sentimente

Am studiat până acum dinamica umană aşa cum ea apare privirii dinafară a cercetătorului, indiferent de ceeace persoana simte în conştiinţa sa în momentul când una sau alta, ori mai multe din tendinţele şi deprinderile sale, intră în activitate. Cu alte cuvinte dinamica umană ne-a interesat numai sub latura ei obiectivă, de comportament, nu şi sub aceea subiectivă, de conştiinţă. In consecinţă am privit-o numai extrospectiv, nu şi in-

www.dacoromanica.ro

trospectiv. In cele ce urmează ne propunem să spunem câteva cuvinte și despre aspectul subiectiv al dinamicei umane, adecă despre felul cum această dinamică se reoglindește în conștiința celui ce o trăește.

Tendințele și deprinderile în stare de insațietate, apar în conștiință ca o stare generală de apetit, *poftă*, neastâmpăr, etc. Individul simte că ceva îi lipsește, că echilibrul său are nevoe să fie refăcut. Cu timpul această stare generală se precizează. Din stare confuză de poftă, apetit, ea evoluiază în spre una mai precisă de *dorință*, în care persoana are conștiința tendinței în chestiune, precum și aceea a situației, ce poate duce la satisfacerea ei. Noțiunea de *aspirație* precizează același lucru pentru tendințele socializate, de grad superior, iar cea de *ideal* se referă la un scop major, urmărit de întreaga noastră ființă. Pofta depinde mai mult de Sine, aspirațiile de Eu și Supra-Eu, dorința de Eu, iar idealul de Supra-Eu. Atunci când pofta, deșteptată de vreo pornire libidinală din Sine, e în opoziție cu vreo normă oarecare din Supra-Eu, avem *ispita*.

Atât pofta și ispita, cât și dorința și aspirația, precum chiar și idealul, duc la o stare specifică de tensiune, încordare, excitare, efort. Incordarea și tensiunea caracterizează mai mult pofta, ispita și dorința, iar cea de efort idealul. Organismul se pregătește în vederea acțiunii, menite să aducă gratificare.

Odată tendințele intrate în proces de desfășurare, adecă în activitate, apar o serie de noi stări subiective, cu caracter și mai bine precizat, anume emoțiile și sentimentele. Ele semnalează în conștiință *calitatea*, adecă natura tendinței sau tendințelor intrate în joc. Atunci când avem de a face cu o activitate bazată pe o singură tendință, avem *emoțiile simple*, iar atunci când avem de a face cu o activitate determinată de mai multe tendințe, avem *emoțiile complexe*, zise și *emoții derivate, superioare* sau *sentimentele*. Frica, mânia, voluptatea sexuală, curiozitatea, tandreța parentală etc., sunt emoții simple; încrederea, admirația, mirarea, sentimentul religios, estetic, intelectual etc. sunt emoții superioare, complexe sau derivate.

Activitatea, determinată de o tendință sau alta, ori de un grup mai mare sau mai mic de tendințe, poate să se termine cu succes sau insucces. In primul caz se ajunge la scop; în al doilea nu. Stările algedonice de plăcere-neplăcere, adecă *afectele*, numite de unii și sentimente, anume sentimente de plăcere-neplăcere, au funcțiunea de a semnala în conștiință această gra-

www.dacoromanica.ro

tificare sau lipsă de gratificare a tendinței. Stările de plăcere, bucurie, fericire, însoțesc succesul; celelalte de neplăcere, tristeță și nefericire, insuccesul. Plăcerea-neplăcerea caracterizează gratificarea sau lipsa de gratificare a unei singure tendințe; bucuria-tristeța îndeplinesc aceeași funcțiune pentru cazul când e vorba de mai multe tendințe, iar fericirea-nefericirea sunt ecouri ale tuturor tendințelor, adecă ale întregii noastre personalități. Fericirea-nefericirea e pentru persoană, ceeace bucuria-tristeța e pentru un grup de tendințe, iar plăcerea-neplăcerea pentru o singură tendință. Plăcerea-neplăcerea caracterizează deci sfârșitul unei emoții, iar bucuria-tristeța pe acela al unui sentiment sau emoții complexe, derivate. In stările de fericire-nefericire răsună întreg destinul ființei noastre. Uneori sentimentele de plăcere-neplăcere nu oglindesc însă atât trăiri sufletești, cât mai mult trăiri organice. In acest caz ele îmbracă haina unei dispoziții organice vagi și ample, cu tonalitate plăcută sau neplăcută, de bună sau rea dispoziție, semnalizând așa zicând *biotonusul* organismului nostru. Unii cercetători restrâng noțiunea de afecte numai la aceste trăiri organice, rezervând pe cel de simțire (feeling) pentru trăirile psihologice. Restricția ni se pare complet îndreptățită. Din păcate însă limba românească, și limbile latine în general, nu au alt echivalent pentru *feeling* decât acela de sentiment, pe care ele îl întrebuințează și pentru emoțiile complexe derivate.

Stările de plăcere, bucurie și tristețe mai sunt însoțite și urmate de o serie de simțiri vagi de destindere, descordare, calmare. Ele sunt exact opusul stărilor incipiente de încordare, tensiune, excitare, care însoțeau dorința, adecă starea de apetit a tendinței. Această descordare, destindere și calmare lipsește însă în cazurile când scopul urmărit de tendințe nu a fost ajuns. In acest caz pe lângă stările de neplăcere, tristeță, nefericire, avem pe acelea de neliniște, nervozitate etc.

In general emoțiile simple și sentimentul de plăcere-neplăcere caracterizează copiii și oamenii simpli. E cazul lui Othelo, care vine, vede și omoară, precum e și cazul lui *Ion* din romanul lui Rebreanu. Motivul trebue căutat în imposibilatea copilului și a omului simplu de a se ridica la acțiuni mai complicate, bazate pe mai multe tendințe deodată. Cu timpul însă și din cauza mediului social în primul rând, copilul, devenit om matur și cult, e silit să reacționeze cu mai multe tendințe deodată. In acest mod emoția simplă face loc celei superioare, complexe, deri-

www.dacoromanica.ro

vate, iar sentimentul de plăcere-neplăcere celui de bucurie-tristeță. O importanță covârșitoare are în această privință organizarea ierarhică și unitară a tendințelor, pe care o aduce caracterul, care — prin însăși definiția sa — presupune cel puțin două tendințe, anume o tendință oarecare, indiferent care și tendința eului, care o controlează, încurajându-o sau frânând-o. Organizarea tendințelor în structuri unitare se face deobiceiu în legătură cu anumite persoane sau obiecte: biserica, familia, societatea în general, o operă de artă, o persoană oarecare etc. In acest mod între tendință și obiectul, persoana sau instituția respectivă are loc o anumită *fixare*, corelație, raport. Emoția complexă apare numai atunci când apare și persoana, obiectul sau instituția etc. Atunci când această fixare devine prea rigidă, rămâne timp îndelungat și acționează pe cont propriu, indiferent de controlul caracterului — avem pasiunile. Reacțiunea emotivă totală, cu întreaga noastră personalitate, se întâmplă — după părerea lui McDougall — doar în cazul actelor de creație, ale omului de talent și geniu. Atari trăiri sunt privilegiul lor. Fericirea e însă deobiceiu plătită prin nefericire, balanța între cei doi poli ai tonalității afective tinzând să se mențină. In acest mod omul de talent și geniu, singurul care are privilegiul de a cunoaște fericirea, e și singurul, care cunoaște nefericirea. Cine e mai norocos? Omul de rând, primitivul, copilul sau omul de geniu? Răspunsul e fără putință, deoarece planurile nu se confundă. E vorba de trăiri cu totul diferite, în așa fel încât ele nu pot fi puse în balanță. Fericirea, desigur, e mult mai amplă decât plăcerea sau chiar bucuria; mai amplă însă e și nefericirea. S'ar putea, deaceea, spune doar atât: fericirea a fost ajunsă cu jertfa nefericirii, așa precum bucuria a fost atinsă cu sacrificiul tristeții. Povestea lu Prometeu e totdeauna actuală! Focul, sau înălțarea noastră spirituală și socială, presupune — cere chiar — sacrificii.

Rostul stărilor de tensiune, încordare, excitare etc. premergătoare declanșării unei tendințe, precum și rostul celora de calmare, descordare, destindere și plăcere-neplăcere, este bine definit. Aceste stări îndeplinesc o dublă funcțiune, anume aceea de trezire a conștiinței și de pregătire a persoanei în vederea gratificării tendințelor și aceea de semnalare a felului cum activitatea, angajată în acest scop, s'a terminat, cu succes sau fără.

www.dacoromanica.ro

Lucrurile stau ceva mai încurcat în ceeace privește emoțiile simple și complexe. După McDougall ele însoțesc manifestarea tendințelor, cu scopul de a lămuri conștiința despre ce anume tendințe e vorba. Aceasta cu scopul final de a *calibra* persoana în așa fel, încât ea să facă față situației cu maximum de succes. In consecință emoțiile sunt stări normale, cu caracter *ajustativ*. *Adaptarea* persoanei e ajutată de ele, nu împiedecată. Aceeași teză a fost susținută și de către Ribot și James; ea e însușită de majoritatea psihologilor.

După Freud însă această teză e greșită. Emoția, spune el, nu e atât o stare normală, cu caracter ajustativ, ci o stare anormală, cu caracter mai mult sau mai puțin patologic. Noi ne emoționăm atunci când ne încurcăm — așa cum însași vorbirea curentă arată. Cu alte cuvinte emoția apare atunci când un lucru nu merge, fie că ceva în persoană e deranjat, fie că situația e prea complicată și depășește puterile noastre, fie oricare altă cauză și motiv de turburare, alarmă. Ne emoționăm când nu știm la examen, când avem o lucrare grea de făcut, când întreprindem ceva periculos, când avem o masă complicată de dat, când întâlnim o persoană, de care soarta noastră depinde în mare măsură, când plecăm în alt oraș, renunțând la o meserie în favoarea alteia etc. Altfel, adecă atunci când vieața își urmează cursul ei normal și adaptarea noastră nu suferă cu nimic, emoția nu apare. Emoția, deci, nu e o stare însoțitoare a oricărei trăiri, a cărei funcțiune ar fi simpla semnalare a trăirii respective, care e în joc, ci mai mult o stare de alarmă, care apare atunci când ceva nu mai merge cum trebue, cerând intervenția noastră, adecă a persoanei în întregime. Iar atari stări de deranj, alarmă — spune Freud — apar cu deosebire atunci când pornirile din Libido nu se pot manifesta, sunt refulate și reprimate. Emoția e semnul răsvrătirii lor surde; ea e fierberea vulcanului înainte de erupție.

De aci și definirea *complexelor* ca stări emotive, legate de o reprimare puternică, ce-și caută pătrunderea la suprafață, pentru a-și satisface dreptul la vieață și care, neputând apare pe cale directă, naturală, apar pe cale travestită, deghizată, de simptom. *Emoția e mai de grabă simptom, adecă semn de boală, decât semn de sănătate.* Omul perfect sănătos nu are reverii și nostalgii, nu visează, nu are ticuri, nici lapsuri și nici nu se emoționează etc. Acordul și balanța sa e atât de perfectă încât el aproape nu-și mai simte existența, care se face simțită doar

www.dacoromanica.ro

atunci când balanța a fost pierdută, când ceva s'a rupt, deranjat, adecă atunci când ceva apare în conștiință ca ceeace trebue refulat, reprimat, ascuns în inconștient, pentru a nu mai apare la lumina rampei, această apariție fiind neplăcută tuturor normelor, al căror mandatar e conștiința. Cum atari refulări sunt foarte multe, emoțiile sunt foarte frecvente. Ele desigur se colorează după natura pornirii, care a fost refulată. Atunci când refularea dă naștere unui complex puternic, naște pasiunea, care e o emoție, ce a rupt barierele Eului și Supra-Eului, manifestându-se înafară de controlul lor, cu toată opoziția pe care ele i-o opun. Cum multe din acțiunile noastre își au origina în diferitele refulări, emoția apare ca un fel de *energie a acțiunilor* subversive, provocate de respectivele refulări. Ea este, astfel, expresia dinamică a instictelor, anume a celora care au suferit mai multe și mai puternice refulări, cum e cel sexual cu deosebire. Roșirea, rușinea, tremurarea, precum și mânia, frica, ura, diferitele fobii etc., sunt tot atâtea derivate ale refulării instinctelor, a celui sexual în special.

O încercare de sinteză între aceste două teze, mai mult sau mai puțin opuse, caută Janet. Pornind dela aceeași ideie de turburare, deranj, criză de adaptare, el recunoaște, totuși, că în cele din urmă emoțiile devin — tocmai prin aceasta — motiv de adaptare. In consecință ele au și o funcțiune adaptativă, nu numai desadaptativă; ele sunt *regulări* ale acțiunilor noastre, anume ale organizării și sitematizării lor în vederea unor acte mai complicate și superioare ori mai simple și inferioare. Cu alte cuvinte ele sunt un fel de stări însoțitoare, următoare și regulatoare ale *tensiunii psihologice*[1]).

In acest mod pe lângă emoțiile de oboseală, jenă, tristeță, deprimare etc., care sunt semnele scăderii tensiunii, el admite și emoțiile de euforie, entuziasm, excitare, elan etc., caracteristice perioadelor de ridicare a tensiunii.

O altă teorie, care pe vremuri s'a bucurat de multă trecere, e aceea a explicării tuturor stărilor afective și emotive, din două, patru sau șase stări primare, originare. Așa, unii explică toate emoțiile din sentimentul de plăcere-neplăcere, care s'ar grupa în proporții diferite și în fel și chip, după situația, mai bine zis percepția, reprezentarea sau ideia, de care e legată; alții, ca

[1]) Vezi explicarea acestei noțiuni în Cap. V, asupra *Aspectului evolutiv al persoanei umane*, precum și în Cap. XII, referitor la *Aspectul anormal și patologic*.

www.dacoromanica.ro

Wundt, din sentimentul de plăcere-neplăcere, excitare-calmare, și încordare-relaxare. Combinarea lor în legătură cu un obiect oarecare, concret sau abstract, ne dă toată varietatea afectelor, emoțiilor și sentimentelor posibile, precum și toate formele de temperament, cu care emoțiile sunt atât de strâns corelate. Această teză, cu caracter eminamente asociaționist, a fost teza preferată a vechii psihologii, preocupată de explicarea stărilor sufletești în funcție de stări primare, elementare. Ea e tot mai mult părăsită azi, deși oarecare avocați mai are.

Atât o teorie, cât și alta, recunosc și insistă chiar asupra faptului că între emoții și procesele vitale, organice, există o strânsă legătură, în așa fel încât emoția e totdeauna însoțită de o anumită comoție, adecă de o serie de transformări și turburări în procesele metabolice și circulatorii, în așa fel încât circulația sângelui se accelerează sau încetinează, secreția glandelor e mai abundentă la unele și mai scăzută sau nulă la altele etc. Agitarea, înroșirea, tremurarea etc., sunt efectul acestor transformări profund organice. La început aceste fenomene organice erau considerate drept cauza trăirilor psihice, emotive, care apăreau, astfel, drept simple epifenomene. E cazul teoriei lui James-Lange, concretizată în faimoasa frază: „Sunt trist fiindcă plâng" sau „Sunt vesel fiindcă râd", și nu invers, adecă „Plâng fiindcă sunt trist", „Râd fiindcă sunt vesel", așa cum lumea laică crede. Cercetările care au urmat, acele ale lui Cannon (6) cu deosebire, arată totuși că acest raport poate fi și inversat, așa cum lumea laică crede. De fapt, spune el, nu e vorba atât de un raport de cauzalitate, cât de unul de reciprocitate și colaborare; persoana umană, deși corp și suflet, e o unitate și astfel trăirile corpului se răsfrâng asupra sufletului și invers, acelea ale sufletului se răsfrâng asupra corpului.

Concluzii

Unul din isvoarele principale ale rătăcirilor noastre în știință e — după părerea lui Jennings — explicarea fenomenelor în funcție de o singură cauză. Pentru mulți dintre noi prezența unei cauze — spune marele biolog american — nu este numai un argument că această cauză există — ceeace-i perfect justificat — ci e și o probă că alte cauze nu mai există — ceeace e cu totul greșit. Din judecăți pozitive, cu privire la o cauză, nu se pot trage concluzii negative. cu privire la alte cauze. Așa ceva

www.dacoromanica.ro

am fi îndreptăţiţi să facem doar atunci când cauzalitatea fenomenului ar fi strict singulară, nu multiplă şi când concluzia negativă nu ar fi decât reciproca judecăţii afirmative. Ori acesta nu e cazul fenomenelor sufleteşti; ele nu se explică nicicând în funcţie de o singură cauză, ci prin o colectivitate de cauze.

In consecinţă problema nu e să excludem o cauză, fiindcă am descoperit alta, ci problema, adevărata problemă — cum spuneam şi la încheierea teoriilor sociologice — e să descoperim *toate* cauzele, atât biologice cât şi sociologice, precum şi cele psihologice, care par să fie cele mai esenţiale. Iar după aceea, evident, să fixăm proporţia de acţiune a fiecărei cauze în parte, stabilind *cât* datorăm uneia şi *cât* celorlalte. O atare gândire, desigur, e anevoioasă şi dificilă, iar mintea noastră ar fi dorit una mai simplă. Simplificarea logică însă nu poate trece nicicând peste simplificarea ontologică; ea trebue să i se adapteze, nu să o forţeze.

„Individul separat — spune un alt mare gânditor american, Cooley[1]) — este o abstracţie necunoscută experienţei, precum o abstracţie e şi societatea, atunci când e socotită ca ceva aparte de individ. Adevărata realitate e *natura umană*, care poate fi considerată atât în aspectul ei individual, cât şi în acela social, general, dar care, de fapt, e deodată şi totdeauna şi individuală şi socială". Reconsiderând dinamica umană prin prisma acestui adevăr şi considerând individul în ambele sale aspecte, adecă atât biologic cât şi psihologic, am spune — introducând de astădată şi societatea — că motivaţia umană, adevărata motivaţie umană, reală şi concretă, nu e nici când *numai* biologică ori *numai* sociologică sau *numai* psihologică, ci totdeauna e *şi* biologică *şi* sociologică *şi* psihologică, cu alte cuvinte ea e bio-psiho-socială, aşa cum vieaţa însaşi este. Aceste trei feluri de motivaţii nu sunt trei categorii aparte, coexistente sau exclusiviste, ci *trei aspecte din una şi aceeaşi motivaţie*. Uneori, desigur, domină aspectul biologic — cum e cazul trebuinţelor organice de anabolism şi catabolism —, alteori aspectul social — cum e cazul atitudinilor, obiceiurilor şi credinţelor sociale —, iar în alte cazuri — cele mai multe — aspectul psihologic, cu tot noianul de porniri înăscute şi dobândite. Deodată şi totdeauna — pentru a repeta fraza lui Cooley — sunt însă toate trei aspectele; trebuinţa foamei nu se manifestă nicicând înafară de anumite

[1]) Human Nature and Social Order.

www.dacoromanica.ro

obișnuințe psihologice și sociale, cum e mâncatul cu furculița și cuțitul, pe care le folosim într'un fel mai mult sau mai puțin individual, așa precum o atitudine socială nu e niciodată cu totul independentă de constituția organică sau trectul persoanei.

Reconsiderând cele spuse în acest capitol prin prisma acestei încercări de sinteză, am spune că trebuințele organice dela baza metabolismului organic reprezintă motivația umană cu caracterul cel mai biologic, aproape numai biologic. In legătură cu ele trebuesc considerate pornirile instinctive, de relație, fixate de Freud și McDougall, apoi pornirile dobândite, ca diferitele obișnuințe și atitudini, credințe, cu caracter predominant psihologic sau social, care se suprapun trebuințelor organice, fiind la început mai mult servante, iar apoi mai mult stăpâne.

E foarte probabil că pornirile instinctive au dată dela naștere aproape numai *dispoziția* de manifestare, iar societatea le dă *forma*, așa cum Freud, spre deosebire de McDougall, susține. Aceasta nu însemnează, totuși, că în unele cazuri, anumite elemente formale nu sunt date, totuși, dela naștere. Frica de exemplu se manifestă prin anumite mișcări convulsive specifice, așa precum mânia îmbracă alte mișcări, cu totul diferite. Aceasta oricare ar fi tipul de societate din care individul face parte! Deaceea în cazul lor teza lui McDougall — în parte cel puțin — pare să rămână în picioare. Același lucru s'ar putea afirma și despre instinctul eului sau cel sexual. Ciocnirea eului cu altele e neplăcută și în India și în Europa, precum și în Melanesia, iar contactul sexual rămâne una din formele comune ale sexualității, oriunde sub soare. Ceeace, desigur, nu însemnează că pe această formă ereditară, comună întregii omeniri, nu se pot broda și transplanta alte forme, diferite în timp și spațiu, după cum e vorba de o epocă sau alta, de un popor sau altul etc.

E foarte probabil că o atare formă comună, nativă, lipsește în cazul celorlalte tendințe, altfel de o importanță minoră. In cazul lor poate fi vorba doar de dispoziții; nicicând de formă. Ceeace însemnează că teza lui Freud li se aplică.

Am face o mare greșală dacă am socoti însă că viața și societatea nu ar putea să dea decât formă, nu și dispoziții. Nu, viața noastră și societatea în care trăim, pot *crea* și dispoziții. Aceste dispoziții sunt chiar cele mai frecvente și importante. Probă totalitatea obișnuințelor, tabieturilor, atitudinilor și credințelor psihologice și sociale. E drept că aceste dispoziții nu sunt create *alături* de cele native; ele sunt *sădite, transplantate,*

www.dacoromanica.ro

altoite, pe ele, ceeace nu le micşorează însă întru nimic însemnătatea; ele sunt şi pot să rămână cele mai importante!

Pornirile înăscute, biologice sau psihologice, şi pornirile dobândite, psihologice sau sociale, nu sunt însă numai în raporturi de derivare şi suprapunere, unele fiind mai vechi, altele mai noi, ci ele mai sunt şi în raporturi de coexistenţă structurală, în aşa fel încât unele porniri sunt mai centrale, nucleare, durabile şi profunde, iar altele mai puţin. Acesta e cu deosebire cazul celor două porniri de bază, pornirea de conservare sau instinctul ori sentimentul eului — care e la baza conservării persoanei umane, socotită ca suflet şi corp — şi pornirea sexuală — care asigură înmulţirea speţei. Ele sunt un fel de rădăcină ultimă şi un fel de axă, faţă de care se aşează în mod mai mult sau mai puţin simetric şi structural toate celelalte. Deaceea importanţa lor e covârşitoare şi de ele dăm în analiza oricăror porniri, care sunt mai mult sau mai puţin corelate — uneori derivate — *cu* şi *din* ele. Insemnătatea lor întrece cu mult însemnătatea tuturor celorlalte. Structuralizarea dinamicei umane în jurul eului şi sexualităţii nu e, totuşi, de aşa natură încât stilul de vieaţă, pe care ele îl determină — şi care deja e dublu — să nu mai ia şi alte multe aspecte, mai importante sau mai secundare. Nu, atari aspecte există şi în consecinţă explicarea dinamicei umane numai în funcţie de eu şi sex riscă totdeauna să fie incompletă şi unilaterală. Deaceea considerarea celorlalte aspecte e absolut necesară. Mai ales că raportul dintre aceste aspecte şi celelalte e de multe ori un simplu raport de coexistenţă, nu şi de corelaţie, căci persoana e o unitate în multiplicitate, nu în simplitate; în consecinţă ea admite şi atari raporturi.

Dinamica umană nu se reduce, totuşi, numai la pornirile dinamice propriu zise, fie ele biologice, fie sociologice. Ea mai cuprinde şi dinamica provenită din transformarea mecanismelor, adecă a aptitudinilor, în motive, aşa cum Woodworth a arătat, precum şi din natura structurală a manifestărilor, care sunt configuraţii temporale, ce trebuesc închise, aşa cum Lewin a demonstrat. Talentele, adecă aptitudinile date în grad superior, sunt elemente dinamice în ele însile; ele sunt mobilul propriei lor desăvârşiri. O importanţă deosebită mai au, apoi, *complexele*, care în cazurile patologice pot ajunge să joace rolul principal. E foarte probabil că frecvenţa lor e mult mai mare decât credem. Importante sunt cu deosebire complexul inferiorităţii şi complexul Oedip.

www.dacoromanica.ro

Fig. 5 rezumă în mod sintetic dinamica umană, expusă în acest capitol şi văzută prin prisma concluziilor de mai sus.

Direcţia de manifestare a diferitelor porniri, care stau la baza dinamicei umane, nu e numai convergentă, ci şi divergentă; scopurile, pe care aceste porniri le urmăresc, nu sunt numai armonice, ci şi antagoniste. Pornirile biologice sunt în general în pronunţată opoziţie faţă de cele sociale, iar amândouă în oarecare opoziţie faţă de pornirile psihologice, care încearcă să ţină ba-

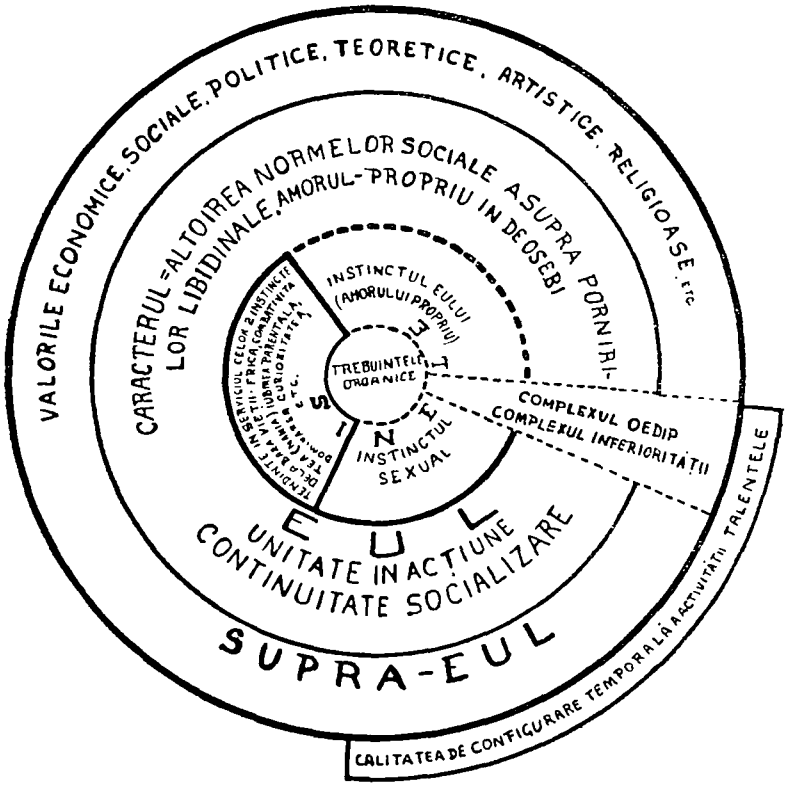

Fig. 5. — Dinamica persoanei umane.

lanţa între toate şi să ia un rol de conducere, organizare şi armonizare, dând în general mai mult câştig de cauză pornirilor sociale, cu care ele se aliază în lupta lor faţă de pornirile biologice şi fată de instinctul sexual. Instinctul eului şi normele sociale ajung — cel puţin în majoritatea cazurilor — să-şi asume rolul de conducător. In acest mod apare *caracterul* sau *Eul* şi *Supra-Eul*[1]) care nu sunt decât expresia acestei organizări, cu

[1]) Eul poate fi egalat cu caracterul în general, iar Supra-Eul cu caracterul moral, în sensul restrâns al cuvântului.

www.dacoromanica.ro

scop de armonizare. Caracterul asigură echilibrul dintre tendinţele în luptă şi continuitatea acestui echilibru în timp, dând activităţii persoanei constanţă, durabilitate, consistenţă. Graţie lui persoana scapă de sub tirania pornirilor biologice; ea le stăpâneşte şi controlează, oprind manifestarea unora şi facilitând desfăşurarea altora, după cum nevoile de echilibru, balanţă şi unitate, cer. *Procesele de inhibiţie şi persistenţă sunt procesele de bază, graţie cărora stăpânirea şi controlul de sine e obţinut şi menţinut.*

In general acest control de sine se face în conformitate cu normele sociale, anume cu normele generale, acceptate de marea majoritate. *Socializarea* e, astfel, condiţia de bază a caracterului. In cele din urmă însă caracterul ajunge să dea persoanei o oarecare independenţă şi faţă de societate. In acest scop armonizarea pornirilor biologice şi psihologice nu se mai face numai în conformitate cu normele sociale, ci şi în acord cu normele metafizice şi religioase, ca ideia de adevăr, bine, frumos, Dumnezeu, care sunt dincolo de realitatea socială. Uneori societatea poate să se abată dela aceste norme; omul de caracter în acest sens larg, metafizic şi religios, nu.

La aceeaşi independenţă — parţială şi relativă desigur — ajunge individul şi prin posibilitatea sa de a-şi alege un cerc social sau altul, care se potriveşte rezonanţei sale afective şi dinamice în măsură mai mare. E — această libertate — un fel de a juca în lanţuri, cum Nietzsche a spus aşa de bine. Ea e *totuşi* libertate. Desigur una relativă şi parţială, cum e — în cele din urmă — şi libertatea faţă de pornirile biologice. Acest caracter *parţial* însă — să nu se uite — e cerut de însaşi fiinţa noastră, anume de colaborarea dintre biologic, psihologic şi social, care sunt la urma urmei şi în cea mai mare parte, acţiuni convergente, nu divergente. El cere, deci, *dependenţă*, nu numai *independenţă*.

La baza vieţii sunt trebuinţele organice, care regulează viaţa vegetativă, adecă procesele de asimilare şi desimilare, cu toate anexele lor. Ele sunt primele, dar nu şi cele mai importante. Insemnătatea lor faţă de celelalte este în proporţie cu spaţiul, pe care ele îl ocupă în raport cu acela destinat celorlalte.

Pe trebuinţele organice sunt clădite pornirile libidinale din Sine. Pornirea cea mai importantă e socotită a fi acea dela baza eului, de conservare şi desvoltare a personalităţii, voinţa de putere, etc. In consecinţă ea şi ocupă spaţiul cel mai mare. Urmează apoi pornirea de conservare a spe-

www.dacoromanica.ro

ţei sau instinctul sexual. Spaţiul ei e puţin mai restrâns. Importanţa ei o socotim deci ceva mai mică. Instinctul eului şi cel sexual, luate împreună, reprezintă două treimi din dinamica libidinală, înăscută. Restul de o treime e ocupat de pornirile, care se află în slujba lor, anume frica şi mânia, curiozitatea, tandreţa parentală, etc. Ca număr ele sunt mai multe; ca importanţă şi rezonanţă în vieaţa persoanei reduse, anume abia o treime din dinamica, reprezentată prin instinctele vitale de bază, cu care vieaţa se identifică în primul rând.

Intre trebuinţele organice şi instinctul eului şi cel sexual există o serie de legături organice strânse, în aşa fel încât ele au un accentuat colorit biologic. Pentru a arăta acest lucru linia dintre trebuinţele organice şi ele este trasată în mod întrerupt, nu continuu.

Rolul principal în motivaţia umană îl are, desigur, Eul, care îndeplineşte rolul de ajustare şi armonizare a pornirilor libidinale cu normele sociale. Tot în sarcina sa cade şi traducerea în practică a pornirii din Libido sau Supra-Eu. Aptitudinile şi mişcările corpului, precum şi conştiinţa, sunt numai la dispoziţia sa. In consecinţă atât Sinele, cât şi Supra-Eul, au nevoe de el, de concursul său. El e *agenţia lor de ajungere la scop;* fără el, adecă fără concursul său, nu se poate nimic.

După McDougall, Eul e una cu caracterul, luat în sensul larg al cuvântului, care e organizarea ierarhică a tuturor tendinţelor, în mod armonic şi unitar şi în conformitate cu normele sociale. El e opera prin excelenţă a instinctului eului, de afirmare şi supunere a propriei personalităţi. Caracterul e, astfel, în oarecare opoziţie cu restul tendinţelor, dar nu şi cu instinctul eului. Cu aceasta el e în deplină armonie. In consecinţă între instinctul Eului şi Eu sau caracter nu ar trebui să fie nici o graniţă. Cum, însă, noi nu ne însuşim această teză, o atare linie e trasă. Intrucât însă socotim că rolul instinctului eului în organizarea Eului sau caracterului, luat în sensul larg al cuvântului, e cel mai important, în loc de linie continuă, am tras una discontinuă. Ea e menită să atragă atenţia asupra faptului că rolul şi contribuţia instinctului de conservare şi desvoltare a persoanei în organizarea caracterului e cel mai important. Instinctul de conservare şi desvoltare e un fel de axă de convergenţă, în jurul căreia acţiunea celorlalte tendinţe, precum şi aceea a normelor sociale, se centralizează.

Conţinutul Supra-Eului e identificat cu cele şase categorii de valori, definite de Spranger. Această identificare ar putea părea, la prima vedere, destul de bizară. Pentru a evita acest motiv de mirare e, poate, locul să spunem că atitudinea lui Spranger faţă de Freud nu e categoric ostilă. In orice caz sinteza, după părerea noastră, e posibilă.

Colaborarea dintre Sine, Eu şi Supra-Eu, nu e nicicând deplină. In anumite domenii ea lipseşte. Acesta e terenul de stăpânire al complexelor, al complexului Oedip şi al complexului inferiorităţii, cu deosebire.

Anexa dinafară figurii specifică motivaţia dependentă de calitatea de configuraţie temporară a acţiunii, relevată de Lewin, precum şi pe aceea isvorîtă din posesunea unei aptitudini în grad superior, adecă în stare de talent, relevată de Woodworth.

www.dacoromanica.ro

După Freud între Sine şi Supra-Eu exista un antagonism deplin în aşa fel încât convieţuirea lor în una şi aceeaşi persoană este cu putinţă numai datorită funcţiunii de pacificare a Eului. Altfel, adecă fără această acţiune de conciliere şi sinteză a Eului, pornirile din Sine s'ar bate cap în cap cu exigenţele hiper-morale din Supra-Eu. Acelaşi antagonism e susţinut şi de Klages sau Pirandello, precum şi de Nietzsche sau Schopenhauer. Cu mai puţin dogmatism el e militat şi de McDougall. El e însuşit aproape de toţi aderenţii concepţiei iraţionale a vieţii şi a dinamicei umane, în frunte cu Bergson.

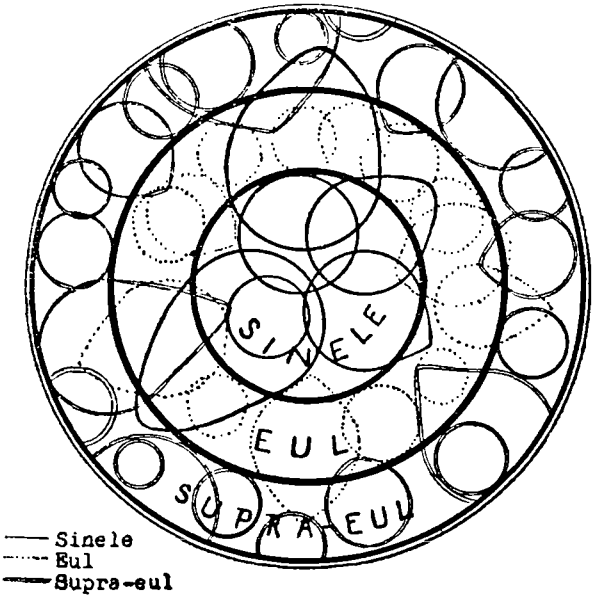

Fig. 6. — Raportul dintre Sine, Eu şi Supra-Eu.

Un antagonism asemănător e susţinut şi între instinctul eului şi cel sexual, între acestea şi cel combativ sau de frică etc.

Departe de noi gândul de a combate existenţa acestui dublu antagonism: între tendinţele vieţii, pe de o parte, şi aceste tendinţe şi normale sociale sau Spirit, Raţiune etc. pe de altă parte. Departe însă şi gândul de a-l accepta în întregime! Acest dublu antagonism, după părerea noastră, nu e nicicând deplin; el e totdeauna parţial, anume mai mult sau mai puţin parţial, după tendinţă şi tendinţă, individ şi individ, societate şi societate. Intr'adevăr instinctul eului merge mână în mână cu cel sexual şi nu numai în contra sa; iubirea e şi un motiv de creştere a

www.dacoromanica.ro

amorului propriu şi nu numai unul de scădere a sa. Acelaşi lucru şi atunci când e vorba de unul sau altul din aceste instincte şi oricare altul din restul celorlalte, sau atunci când e vorba de totalitatea normelor sociale sau Spiritul, Raţiunea, Forma. Intre individ şi societate nu e numai antagonism, ci şi colaborare, convergenţă, armonie, în aşa fel încât se poate spune că societatea, în bună parte — noi credem în cea mai mare parte — e făcută pentru individ şi după chipul şi asemănarea sa, aşa precum individul e făcut pentru şi după chipul şi asemănarea societăţii.

Eul, după părerea noastră, este întâiu de toate produsul spaţiului comun dintre diferitele tendinţe, pe de o parte şi totalitatea acestor tendinţe, adecă Sinele şi normele sociale sau Supra-Eul, pe de altă parte. Fig. 6 ilustrează această stare de lucruri.

Gradul de colaborare şi antagonism dintre diferitele tendinţe înăscute, pe de o parte şi dintre aceste tendinţe şi normele sociale, pe de altă parte, variază dela individ la individ şi societate la societate. La unii indivizi e mai mare colaborarea; la alţii — mult mai puţini la număr — antagonismul. Primii sunt balansaţi, armonizaţi; ceilalţi agitaţi, demonici, lipsiţi de echilibru şi balanţă. Dintre ei se recrutează bolnavii mintali şi delicvenţii. Colaborarea dintre Vieaţă şi Formă e mai mare în societăţile liberale, laice; mai mică în cele puritane; ea e mai mare în Franţa, mai mică în Anglia, mai mare în Melanesia şi mai mică în Europa etc. Totul depinde de spiritul de aşezare al societăţii.

Aportul dinamic ereditar sau Sinele, reconsiderat în această lumină, nu e atât *imoral,* cum Freud înclină să creadă, ci *pre-moral.* El devine moral şi imoral *numai* în contact cu societatea. Cu alte cuvinte, individul dela naştere, nu e nici bun, adecă *numai bun,* cum credea Rousseau, precum nu e nici *numai rău,* cum crede Freud, ci *şi bun şi rău.* In germene, desigur. Societatea, Eul şi Supra-Eul dau mâna cu ceeace este bun şi luptă contra a ceeace este rău. In consecinţă *imoralitatea,* caşi *moralitatea,* ia fiinţă *numai* în societate, anume prin interferenţa dintre ea şi individ; ea e posterioară societăţii, nu anterioară. Premergătoare e numai *premoralitatea,* din care moralitatea şi imoralitatea derivă, pe bază de diferenţiere, în funcţie de o cauzalitate socială.

www.dacoromanica.ro

B. ASPECTUL FUNCȚIONAL

Tendințele spre acțiune nu sunt acțiunea însăși; ele sunt doar mobilul, motivele, cauzele, care *duc* la acțiune. Acțiunea în ea însăși este compusă dintr'o serie de *procese* sau *funcțiuni*, care sunt *instrumentele* prin care tendințele sau motivele de acțiune ajung la scop și sunt satisfăcute. In consecință înțelegerea și explicarea acțiunii umane — și prin aceasta, desigur, și a persoanei umane — nu poate fi obținută numai prin considerarea *motivelor* acțiunii — oricât de importante ar fi ele — ci și prin luarea în considerare a funcțiunilor sau aptitudinilor, din care acțiunea se compune.

După unii psihologi — cei cu formație psihanalitică în deosebi — rolul aspectului funcțional, comparat cu cel dinamic, este mai redus; după alții, anume după reprezentanții psihologiei experimentale, el este mai mare. Mai aproape de adevăr pare să fie soluția intermediară, cu precădere însă față de aspectul dinamic. Intr'adevăr un om inteligent, dar lipsit de ambiție, adecă de pornire dinamică, nu face mare ispravă în viață; același lucru, însă, poate fi spus și despre unul plin de ambiție, dar privat de inteligență. Realizările sale vor fi tot modeste, deși ceva mai bune decât în cazul de mai sus. Inteligența, prin urmare, cași dinamica, e un factor decisiv în realizările noastre. Ea nu e singurul, precum — foarte probabil — nu e nici primul, adecă cel mai important; ea e însă printre primii factori, și anume dacă nu al doilea, atunci desigur al treilea. Ea are, dealtfel, o covârșitoare importanță chiar și în ceeace privește așezarea dinamică a persoanei, anume a felului cum Eul reușește să armonizeze Sinele cu Supra-Eul. E înafară de orișice îndoială că în una și aceeași societate, unul și același individ reușește să reducă antagonismul dintre Sine și Supra-Eu mult mai ușor, dacă e inteligent și mai greu, dacă e prost. Faptul e recunoscut și de către psihaniliști, care țin chiar să-l accentuieze. Deaceea a da o atenție de sute de pagini aspectului dinamic și doar de una sau două pagini inteligenței — așa cum fac o seamă de psihaniliști și chiar Murray cu grupul său de colaboratori — ni se pare o greșală. Aceasta poate să împiedece atât pătrunderea și diagnosticarea persoanei, cât și profețirea randamentului și conduitei ei în viitor, în care inteligența are un cuvânt decisiv, așa cum arată toate examinările din practica orientării și selecției profesionale.

www.dacoromanica.ro

Funcțiunile, cu concursul cărora motivele se transformă în acțiune și ajung la scop, sunt de două feluri: fizice și psihice, sau corporale și sufletești. Intre ele se află vorbirea, care e și fizică și psihică, făcând, astfel, legătura dintre acțiunea minții și cea a corpului.

La început, evident, au fost reacțiunile pe plan de activitate, urmate de reacțiunile verbale, care au fost succedate de cele mintale, de gândire. Aceasta atât pe plan filogenetic, cât și pe plan ontogenetic. Acțiunea e, astfel, forma originară de comportament, din care derivă atât conduita verbală, cât și gândirea sau conduita interioară. La origine limbajul este compus din o serie de împerecheri de sunete și sgomote, care ajung să aibe — prin învățare și condiționare — *o semnificație și pentru celelalte animale*. In acest mod din mișcări *strict expresive*, legate de trăirile organismului, pe care ele le traduc, ajung funcțiuni de *comunicare*, cu ceilalți semeni. Lătratul, miorlăitul, etc., sunt atari funcțiuni originare și elementare de expresie și comunicare, Funcțiunea de comunicare o primesc de obiceiu numai pentru anumite situații emergente, ca un atac sau pericol oarecare. La aceste expresii și comunicări nearticulate se adaugă — la om — expresiile *onomatopeice*. Din sunetele și sgomotele expresive și onomatopeice nasc apoi *sunetele simbolice*, de care se leagă un înțeles oarecare, fără ca respectivul cuvânt să mai aibă vreo valoare expresivă sau onomatopeică directă. In acest mod ia naștere limbajul omenesc, ca o creație a individului și a societății.

Avantajele limbajului, evident, sunt foarte mari. Ele aduc o simțitoare simplificare și economie a forțelor umane. Omul nu mai e silit să facă orice acțiune el singur, ci o poate porunci sau lăsa în seama celorlalți. Aceasta grație limbajului. Funcțiunea de comandă e, dealtfel, prima funcțiune a limbajului. Anume de comandă în situații emergente, de pericol sau atac. Cu timpul funcțiunea de comandă sau supunere se transformă în funcțiune de comunicare, pur și simplu.

Cu vreme însă omul ajunge să-și vorbească și lui însuși. In acest caz el scade vocea. Gândirea nu e decât rezultatul acestui proces continuu de scădere a vocii, până când vorbirea ajunge să se facă numai în interior, fără orice mișcări ale gâtlejului. *Gândirea, deci, e una cu vorbirea interioară*, perceptibilă numai individului, care gândește, nu și celorlalți. Vorbirea deci *premerge gândirea*.

In cazul omului și anume datorită societății și felului de viață pe care el o duce. gândirea și vorbirea ajung să ia o desvoltare atât de mare, încât ele aproape copleșesc acțiunea propriu zisă. Aceasta în deosebi în cazul meseriilor de birou.

In foarte multe cazuri vorbirea și mai ales gândirea ajung să fie nu numai *o continuare a acțiunii în slujba acțiunii, ci o substituire a acțiunii în detrimentul acțiunii*. E cazul persoanelor neurotice sau psihotice, care rezolvă orice conflict în gând, ne mai trecând la faptă. Reveriile și visurile sunt atari *surogate* sau substituiri anormale de acțiune. La unele din aceste persoane vorbirea și gândirea — anume gândirea autistă, care nu mai ține

www.dacoromanica.ro

seamă de realitate, pierzând orice contact cu acțiunea și lumea dinafară — ajunge să înlocuiască cu totul acțiunea. Asupra acestor lucruri vom reveni în Cap. XII, referitor la *Aspectul anormal și patologic al persoanei*

Acțiunile sufletești sunt reprezentate în primul rând prin inteligență, care e funcțiunea de temelie, pe care adaptarea vieții la mediu se bazează. Ea e ajutată de memorie — grație căreia experiența nu se pierde, ci se capitalizează, spre a fi fructificată de inteligență în împrejurările de mai târziu — apoi de atenție, memorie, etc.

Acțiunile corporale sunt reprezentate prin diferitele organe sensoriale și reactive, ca văzul, auzul, mersul, mișcarea mâinii etc. Văzul, auzul și celelalte simțuri sunt mijloacele de *sesizare* și *orientare* ale inteligenței, observării etc., așa precum mersul și mișcările mâinii sunt *instrumentele materiale*, cu ajutorul cărora inteligența etc., se transformă în activitate de ajungere la scop. Spre deosebire de procesele de metabolism, care sunt aproape strict organice, simțurile și mișcările sunt, de fapt, mai mult procese psiho-organice sau psiho-fizice. Ca atare ele cad și în domeniul fiziologiei și în acela al psihologiei.

Intre acțiunile sufletești și cele corporale — mai bine zis psiho-corporale — e limbajul, care are o poziție eminamente intermediară. Partea organică e reprezentată prin mișcările gâtlejului și toată mimica și pantomimica însoțitoare, iar cea sufletească prin intenția și înțelesul, care caută exprimare.

In cele ce urmează ne vom ocupa, bineînțeles, numai de funcțiunile psihice, anume de cele mai generale, centrale, durabile și diferențiale, cum sunt inteligența, imaginația, atenția etc. Restul celorlalte procese mai simple cad în seama psihologiei și psiho-fiziologiei, iar mișcările corporale în seama fiziologiei.

Aptitudinile

Noțiunea de funcțiune și cea de aptitudine sunt în bună parte echivalente. Aptitudinea, luată în sensul larg al cuvântului, este orișice funcțiune, privită din punctul de vedere al randamentului sau produsului. Inteligența, socotită ca proces de adaptare la împrejurările noi ale vieții, compus din prinderi de raporturi cu înțeles, este o funcțiune, anume o *funcțiune* a inteligenții; socotită însă din punctul de vedere al produsului, adecă al rezultatelor și randamentului, la care duce, ea devine,

www.dacoromanica.ro

este o *aptitudine.* Intrucât în educaţie inteligenţa şi funcţiunile în general nu ne interesează atât în ele însile, ca în psihologia generală, ci în rezultatele lor, adecă în ceeace ele ne dau, spunem că ele ne interesează ca aptitudini şi nu ca funcţiuni. Acest punct de vedere al inteligenţei ca aptitudine e, dealtfel, caracteristic tuturor disciplinelor aplicate ale psihologiei, care, spre deosebire de psihologia teoretică, nu sunt interesate în natura în sine a proceselor, adecă în punctul lor de vedere funcţional, ci în rezultatele lor, adecă în socotirea lor ca aptitudini.

Există două feluri de aptitudini: simple şi complexe. Primele au la bază o singură funcţiune; celelalte mai multe funcţiuni. Aptitudinea inteligenţei, memoriei, observării şi atenţiei sunt aptitudini *simple,* deoarece au la bază o singură funcţiune, anume funcţiunea inteligenţei, memoriei etc.; aptitudinile la desemn, muzică, limbă, matematică etc., sunt aptitudini complexe, deoarece au la bază mai multe funcţiuni. Exemplu: aptitudinea la desemn e bazată pe funcţiunea de observare, dexteritatea manuală, inteligenţă etc. Combinarea funcţiunilor, care stau la baza unei aptitudini complexe, nu e ceva *sumativ,* în care o funcţiune se adaugă la celelalte, ci ceva *structural,* sui generis, în care funcţiunile se leagă astfel împreună, încât dau ceva nou, cu o serie de însuşiri şi calităţi deosebite de însuşirile părţilor componente.

Aptitudinile simple fundamentale sunt inteligenţa, memoria, observarea şi atenţia. Câteva cuvinte asupra lor.

1. *Inteligenţa.* Inteligenţa este aptitudinea cea mai generală, pe care o întâlnim aproape în orişice activitate intelectuală: un fel de factor general, comun oricărui proces intelectual.

Una dintre cele mai cunoscute şi răspândite definţii şi teorii emise asupra inteligenţei, e acea biologică, preconizată şi formulată cu deosebire de Binet (3), Stern (50) şi Claparède (7), după care inteligenţa e *funcţiunea generală de adaptare la mediu,* anume *la condiţiile noi ale mediului*[1]). Definiţia inte-

---

[1]) Inteligenţa, desigur, nu e singura modalitate de conduită adaptativă. Ideia de adaptare o găsim, de fapt, în cazul oricărei funcţiuni sufleteşti, precum chiar şi în cazul funcţiunilor organice, cu singura deosebire că în cazul din urmă e vorba, cu precădere, de o adaptare *interioară,* a organismului la el însuşi, anume de o adaptare a diferitelor tendinţe şi funcţiuni la ele însile, în vreme ce în cazul dintâiu e vorba de adaptarea organismului, *luat în întregime, ca unitate,* la mediul în care el trăieşte, anume la mediul social în deosebi. Odată e vorba, deci, de o adaptare

www.dacoromanica.ro

ligenței în acest sens are, într'adevăr, marele merit de a pune punctul de greutate pe ceace, în cea mai bună parte, constitue însăși esența inteligenței, anume pe ideia de adaptare la condițiile noi ale mediului. Ea are, însă, și desavantajul de a nu ne spune nimic asupra *naturii* acestei adaptări, anume asupra proceselor de gândire, care o compun. Care sunt procesele ce stau la temelia acestei adaptări la împrejurările noi ale vieții și mai ales care este felul lor propriu și specific? Iată o întrebare la care teoria biologică a lui Stern și Claparède — teoria lui Binet face oarecare excepție — nu ne dă răspuns.

Cum fără de acest răspuns atât de important noi nu putem rămâne, el trebue căutat în altă parte. El, de fapt, poate fi găsit în teoria lui Spearman (46), care ne oferă, într'un mod care nu lasă îndoială, soluția cea mai bună. Inteligența, după Spearman, e operația generală de prindere de relații și corelații dintre lucruri și dintre lucruri și relații, cu alte cuvinte operația generală de prindere de raporturi cu înțeles. Cu aceste prinderi și stabiliri de raporturi suntem în însuși miezul inteligentei, ele reprezentând însăși esența ei. Teoria lui Spearman e, astfel,

---

organică, altădată de una psihologică. Inteligența e principala funcțiune de adaptare psihologică, anume acea funcțiune, care intră în joc atunci când e vorba de *situații noi*. Aceasta spre deosebire de celelalte modalități de adaptare, la *situații obișnuite*, cum sunt adaptările pe bază de reflexe sau instinct sau adaptările pe bază de învățare. *Reflexul, instinctul, învățarea* și *inteligența*, sunt astfel, cele patru modalități principale de adaptare ale organismului, socotit ca unitate, la mediul în care el trăește.

Suptul, închiderea ochilor în fața unei lumini puternice, retragerea mâinilor sau picioarelor dela un obiect, care doare, etc., sunt reflexe; fuga din fața pericolului, angajarea luptei în fața unui obstacol, ce poate fi învins, curiozitatea, iubirea propriei persoane, iubirea mamei, iubirea sexului opus, etc., sunt adaptări instinctive. Atât reflexele, cât și instinctele sunt adaptări *stereotipe*, limitate la unele și aceleași situații, care se repetă foarte des. In consecință ele sunt *universale*, adecă comune tuturor, *specifice* fiecărei situații, *automate* sau *aconștiente* și *date gata dela naștere*. Adecă *forme native* de adaptare, cu care organismul e prevăzut dela început, prin însăși structura sa genetică.

Intrucât mediul, în care ființa omenească e destinată să trăiască, e mult prea complex și, înafară de situațiile stereotipe, legate de condițiile și rădăcinile cele mai adânci ale vieții, mai există o altă serie aproape infinită, de alte situații — pentru care ereditatea nu ne mai putea prevedea cu mecanisme de adaptare fixă, cum sunt reflexele și instinctele — înafară de formele fixe de adaptare, avem și formele, mai bine zis *dispozițiile*, de adaptare *labilă, maleabilă*, cum e învățarea și inteligența. Aceste forme sau dispoziții de adaptare, evident, nu sunt așezate *alături* de celelalte, ci

www.dacoromanica.ro

o completare foarte fericită a teoriei biologice, care ne lămureşte însaşi natura proceselor, din care inteligenţa se compune. Ea trebue cu atât mai mult apreciată, cu cât elaborarea ei este bazată pe o tehnică foarte perfecţionată, anume tehnica matematică a analizei factoriale, pe care el a descoperit-o.

După părerea noastră această teorie e, totuşi, susceptibilă de o completare, menită să ne dea o nouă interpretare noţiunii de prindere de raporturi. Aceste raporturi nu sunt realităţi sumative, juxtapuse, ci realităţi conexate şi legate împreună în aşa fel încât ele reprezintă o structură, o configuraţie unitară, cu calităţi proprii, dependente de unitatea de ansamblu a structurii ca atare şi nu de părţile, din care ea se compune. E meritul şcoalei configuraţioniste şi al lui Koehler (23) în deosebi, de a fi scos în evidenţă şi de a fi accentuat la justa ei valoare, această noţiune de structură, în care raporturile inteligibile sunt totdeauna date. Ceeace leagă raporturile împreună, sistematizându-le într'o configuraţie unitară, este înţelesul (Insight, Sinn), pe care Koehler îl scoate atât de mult în evidenţă şi care pare

---

deasupra lor, legându-se cu ele în mod organic şi unitar. Suptul, de exemplu, e un act reflex, fie în cazul mamelei, fie în acela al biberonului; facerea pauzelor cuvenite, pentru înlăturarea oboselii şi — în cazul biberonului — pentru a intra aer, ca extracţia laptelui să devină mai uşoară, e un act de învăţare, *sădit* pe reflexul suptului. *Învăţarea acestor pauze* se face pe bază de exerciţiu şi efect, aşa cum vom vedea în Cap. V, în legătură cu legile învăţării.

Mecanismul învăţării. pe bază de exerciţiu, efect, condiţionare. cere timp foarte îndelungat. In consecinţă el nu poate face faţă situaţiilor emergente, pe care mediul, în care noi trăim, le aduce. Ideia de *situaţii noi*, apare şi în cazul lor, atât numai că modalitatea de a face faţă acestor situaţii cere timp foarte îndelungat şi, în consecinţă, în cazuri emergente, când soluţia de adaptare trebue dată imediat, adaptarea pe bază de învăţare dă greş. Astfel avem nevoe de o nouă modalitate de adaptare, iar aceasta e inteligenţa, care, de fapt, nu e decât tot o învăţare, anume o învăţare executată pe plan mintal, nu real. In acest mod energia e economisită, iar timpul foarte scurt. Aceasta deoarece diferitele încercări şi erori, urmate de reuşită, sunt făcute în cap, iar la faptă se trece numai în cazul soluţiei finale. Exemple: actele de adaptare ale maimuţelor, studiate de Koehler, devenite cu adevărat clasice, precum şi majoritatea actelor de adaptare ale omului, începând dela vârsta de un an şi mai ales dela cea de doi ani. Asupra acestor lucruri şi în special asupra învăţării şi transformării ei gradate în inteligenţă, vom reveni pe larg în Cap. V, referitor la *Aspectul evolutiv al persoanei*, în care vom analiza atât actele maimuţelor, studiate de Koehler, cât şi actele de învăţare şi inteligenţă specific umană.

www.dacoromanica.ro

să fie tocmai *funcțiunea de ansamblare unitară și structurală* a *raporturilor.*

Noțiunea de înțeles are două laturi: una obiectivă, cealaltă subiectivă. Așezarea tacâmului pe masă are o anumită regulă, să zicem chiar structură. Farfuria de supă e deasupra celei de friptură, într'o parte e furculița, într'alta cuțitul, apoi lingura etc. Toate aceste elemente, adecă farfurii, cuțit, furculiță, linguriță etc., se află, desigur, în anumite raporturi spațiale de contiguitate, precum și într'o anumită ordine și simetrie, care înglobează diferitele lor raporturi și care e dată și trăită ca un fel de *figură,* ce se desprinde de pe *fondul,* care e masa. Toate aceste raporturi, precum și întreaga lor structură unitară și simetrică în care ele se află, sunt raporturi de natură *obiectivă,* existente înafară și independent de persoana noastră. Tot obiective, adecă înafară de noi și libere de existența noastră, sunt și raporturile de contiguitate dintre un tacâm și altul, precum și raporturile și structura unitară a mesei, care cuprinde și înglobează toate tacâmurile. Masa, la rândul ei, e în raport de *figură pe fond* față de cameră etc. Spre deosebire de această clasă de raporturi obiective, date înafară și independente de noi, care există și atunci când noi încetăm să mai existăm, mai sunt însă și o serie de raporturi strâns legate de persoana noastră și care există numai prin și cu referire la noi. Ele sunt reprezentate prin *funcțiunea* sau *rostul,* pe care tacâmul și masa îl au față de noi. Masa e pentru a așeza mâncările și a le mânca, stând comod pe scaun; cuțitul e pentru a tăia, furculița și lingura pentru a duce mâncarea la gură etc. Spre deosebire de raporturile obiective, existente *în* și *prin natura lucrurilor dinafară de noi,* aceste raporturi subiective există numai *prin și cu referire la noi.* Ele sunt legate de existența noastră subiectivă și nu de cea obiectivă, dinafară, de care ele sunt legate numai prin inteligența noastră.

Inteligența, bineînțeles, lucrează cu ambele categorii de raporturi. Aceste categorii de raporturi sunt date împreună, unite și împletite unele cu altele, formând un tot unitar. Cu cât structura, în care ele sunt cuprinse, e mai bogată, cu atât inteligența e superioară și invers.

In concluzie la aceste considerații am putea spune că inteligența este funcțiunea principală de adaptare la împrejurările noi, anume acea funcțiune de adaptare, care este bazată pe înțelegere, adecă prinderea de raporturi în structuri unitare cu

www.dacoromanica.ro

înțeles. Să ne gândim la unul din exemplele, devenite clasice, ale maimuței studiate de Koehler (23). Maimuța e în cușcă, iar banana afară, la o distanță oarecare, în așa fel încât ea poate fi prinsă numai cu bățul. Situația e nouă. Raporturile sunt: banana și foamea, banana și mâna, pentru a o duce la gură, banana și bățul, deoarece mâna nu o ajunge. Atunci când maimuța e capabilă să prindă toate aceste raporturi într'o structură unitară cu înțeles, reușind să apropie banana cu bățul și apoi să o ducă la gură, pentru a o mânca, atunci avem de a face cu un act de inteligență.

Unii cercetători au ridicat problema dacă inteligența e una și aceeași la toți oamenii sau dacă ea ia o formă sau alta, după cum e vorba de o grupă sau altă grupă de oameni. Plecând dela aceste considerații Thorndike (53) a formulat cunoscuta sa teză asupra trifurcării inteligenței, susținând că există trei tipuri de inteligență, anume inteligență verbală, tehnică și socială. Inteligența abstractă, verbală, se aplică cu deosebire conținuturilor noționale, legate de anumite simboluri abstracte, cum sunt cele din logică, matematică, geometrie etc. Inteligența tehnică se aplică diferitelor raporturi date în mecanismul mașinilor, iar inteligența socială tactului în relațiile cu semenii. Măsurarea inteligenței prin testele Binet, care presupun un singur tip de inteligență, ar fi, astfel, greșită. Ea, de fapt, face apel mai mult la inteligența abstractă-verbală și mai puțin la cea tehnică și socială. Deaceea pentru aceste două tipuri de inteligență avem nevoe de alte teste.

Teoria lui Thorndike a făcut multă vâlvă și a fost supusă spre verificare de o serie de cercetători. Dintre aceștia citâm numai pe Holzinger (18), care a făcut dovada că Binet a avut, totuși, dreptate. Testele de inteligență, preconizate de Thorndike în conformitate cu teza sa asupra trifurcării inteligenței, supuse analizei factoriale, au arătat că măsoară un singur factor, factorul general de inteligență, preconizat de Binet și Spearman și nu trei factori. Caracterele inteligenței tehnice și sociale nu provin din inteligența însăși, ci din adăugarea unor noi factori, care funcționează alături de factorul general de inteligență. Inteligența tehnică nu ar fi, astfel, decât inteligența generală plus aptitudine tehnică, așa precum inteligența socială nu ar fi decât inteligență plus tact social.

Thorndike mai socoate că inteligența, indiferent de tipul ei, are totdeauna trei dimensiuni fundamentale: adâncimea, aria

www.dacoromanica.ro

sau extensiunea și rapiditatea. Aceste trei dimensiuni nu sunt desvoltate în mod uniform; la unii indivizi predomină adâncimea, la alții extensiunea, iar la grupa a treia rapiditatea. In consecință repeziciunea de judecată nu e o probă că judecata e și profundă sau amplă și invers; există persoane care gândesc încet, dar profund, precum există și persoane, care gândesc profund, dar fără amplitudine în suprafață etc. Contribuțiile lui Thorndike în această direcție s'au dovedit a fi nespus de utile.

E, poate, cazul să mai amintim că inteligența e funcțiunea sufletească ce poate fi măsurată cu cea mai mare exactitate. Această exactitate s'ar ridica, după Spearman, la 0,90, iar în unele cazuri poate merge chiar și la mai mult. Contribuțiile lui Binet, Thorndike și Spearman reprezintă în această privință una dintre cele mai strălucite achiziții ale științei în general și ale psihologiei în special.

2. *Observarea.* Noțiunea de observare se leagă de percepție în general, adecă de procesul general de intuire al lucrurilor concrete, fie pe cale vizuală, fie auditivă ori tactilă etc. Ea nu trebue, totuși, confundată cu percepțiile vizuale ori auditive sau tactile, fiind ceva deasupra lor, anume acea aptitudine generală de a ne servi de toate simțurile cu scopul de a prinde o situație așa cum este ea și în mod cât mai exact și complet cu putință. Se spune despre Wels, marele scriitor englez, că după o ședere de zece minute într'o sală cu zeci de persoane, este capabil să descrie toate persoanele, care au fost prezente, dând indicații asupra felului lor de a fi și a se îmbrăca, precizând în același timp felul sălii și al mobilei, etc. Aceasta fără a lăsa nimănui impresia că observă lumea în mod special, ci stând de vorbă în tot acest timp. Regretatul critic Ibrăileanu povestește, deasemenea, despre o călătorie cu plutele pe Bistrița. făcută în tovărășia lui Sadoveanu. In vreme ce el nu se mai sătura de priveliștea pe care desfășurarea peisagiilor o oferea, Sadoveanu juca tot timpul cărți, spre dezolarea lui Ibrăileanu! La sfârșitul călătoriei Sadoveanu a descris, totuși, toate minunățiile văii. dând dovadă că ochiului său ager nu i-a scăpat nimic. Și într'un caz și într'altul avem de a face cu o ilustrare a puterii de observare, care face pe bunul scriitor, precum face — cum a spune Darwin — și pe omul de știință. Evident în toate aceste cazuri avem de a face cu aptitudinea observării în gradul cel mai superior, pe care-l întâlnim doar la câțiva indivizi. In grade mai mult sau mai puțin reduse însă această aptitudine există

www.dacoromanica.ro

la toți; ea e caracteristică în deosebi la cei cu înclinări pentru științele naturale, care sunt științe de observare prin excelență.

In psihologia generală aptitudinea observării a fost puțin cercetată. Importanța ei în educație a fost însă totdeauna apreciată. Probă învățământul intuitiv. In ultima vreme Spearman (46) și-a îndreptat atenția și asupra ei. O serie dintre elevii săi, precum și Thurstone (54) au căutat să o definească mai în deaproape, reușind a-i stabili unitatea funcțională și factorială.

3. *Memoria.* Prin memorie înțelegem aptitudinea de fixare, reținere și reproducere a diferitelor evenimente trăite și observate. Alături de inteligență ea e, probabil, aptitudinea cea mai generală, pe care o găsim în toate celelalte aptitudini. Ea e de două feluri: mecanică sau biologică și logică sau inteligibilă. Memoria mecanică cuprinde toate fenomenele de fixare, reținere și reproducere, în care înțelesul nu joacă nici un rol, în vreme ce memoria logică se referă la acele fixări, reținеri și reproduceri, în care înțelesul joacă rolul principal. Cu alte cuvinte evenimentele — în cazul ei — sunt memorizate în baza faptului de a fi în anumite raporturi cu înțeles față de persoana noastră sau lumea, care ne înconjoară și a cărei imagine o purtăm în minte. Exemple: învățarea unor numere sau cuvinte streine, lipsite de orișice înțeles, e o memorie mecanică, în vreme ce învățarea unei fraze, poezii sau text, pe care-l înțelegem, e o memorie cu înțeles. Memorie mecanică au mai mult copiii; memorie logică mai mult adulții. O distincție radicală între aceste două genuri de memorie trebue evitată. De fapt nu e vorba atât de două spețe de memorie radical opuse, cum lumea adeseori crede, ci mai mult de două extreme ale unuia și aceluiași fenoment de memorizare, în care sunt totdeauna prezente atât fixarea, reținerea și reproducerea biologică, mecanică, automată. cât și asociațiile cu înțeles, grație cărora fixarea, reținerea și reproducerea se face cu mai multă ușurință. Uneori predomină un aspect, alteori altul; prezente sunt însă totdeauna amândouă. Un număr, literă sau cuvânt, zis fără înțeles, e de fapt lipsit de înțeles mai mult la aparență și mai ales prin contrast cu o frază, zisă cu înțeles, și al cărui înțeles, desigur, e mai evident. In fond însă numărul sau litera își au înțelesul lor. Acest înțeles e dat tocmai în noțiunea de număr sau literă, care sunt deosebite unele de altele, precum e dat și în fondul sau ansamblul din care litera sau numărul fac parte și din care ele se desprind ca figuri de pe anumite fonduri. Cu alte cuvinte faptul

www.dacoromanica.ro

însuși că numărul e număr și litera literă, e o operație de înțeles. Atât numai că sfera și conținutul acestui înțeles în comparație cu acelea ale înțelesului, pe care-l are o frază, sunt atât de mici, încât, prin contrast, ele apar aproape ca lipsă de înțeles. A interpreta însă această aparență ca faptă, ar fi o mare greșală. Asupra necesității de a evita această greșală au atras atenția cu deosebire Koehler (23) și Koffka (24), care susțin — așa cum vom vedea când ne vom ocupa de învățare — că orice act de memorizare are un înțeles.

O seamă de psihologi identifică procesele de memorizare cu acele de asociere, susținând că asociația și memoria nu sunt decât două aspecte ale unuia și aceluiași lucru: învățarea, care e totdeauna și un act de memorizare și unul de asociație. In consecință tot ceeace vechea psihologie studia sub titlul de asociație și memorizare, ei studiază sub acela de învățare. Cum socotim această soluție foarte justificată, de restul problemelor legate de asociere și memorizare ne vom ocupa mai pe larg la învățare.

4. *Imaginația.* Amintirile și reprezentările, pe care noi, grație memoriei, le ținem minte, nu sunt realități statice, înafară de schimbare, ci realități dinamice, supuse schimbării. Ele sunt, de fapt, într'o neostoită devenire și combinare. Uneori această devenire și combinare e determinată de legile logice, alteori de acelea ale dorințelor și sentimentelor. In primul caz avem gândirea care e la baza inteligenței, iar în al doila caz imaginația, care e un fel de gândire în funcție de sentimente.

Formele, pe care imaginația le poate îmbrăca, sunt foarte numeroase; ele merg dela simpla reverie sau fantezie liberă la imaginația logică, care termină în gândire. La primul pol avem simpla înșirare de icoane, fără ordine și sistem, iar la celalalt înlănțuirea mai mult sau mai puțin strânsă de imagini, pe un motiv sau mai multe motive constante, care dau caracterul de bază al desfășurării.

Spre deosebire de gândire, care e o înlănțuire de conținuturi abstracte, imaginația e o înșirare de imagini sau conținuturi concrete. E prima deosebire. Inlănțuirea dela baza gândirii e, apoi, stăpânită de legi obiective, logice; acea dela baza imaginației de legi subiective, psihologice. In primul caz lucrăm cu principii și regule; în al doilea cu aspirații și sentimente. E a doua deosebire.

De fapt însă imaginația și gândirea nu sunt două categorii

www.dacoromanica.ro

de operații aparte, ci două clase de operații înrudite. Gândirea deobiceiu începe cu imaginația, așa precum imaginația adeseori termină cu gândirea. E, astfel, vorba mai mult de doi poli ai uneia și aceleiași operații așa cum Ribot (40), Freienfels (30), etc. susțin, iar operațiile cele mai frecvente nu sunt atât operațiile dela extreme, adecă gândirea sau fantezia pură, ci operațiile intermediare de imaginație și gândire deodată. Intr'adevăr urme de imaginație și elemente emoționale găsim aproape în orișice proces de gândire, așa precum lipsită cu totul de regule logice imaginația nu e nicicând. Deaceea unii logicieni, ca Meyer, și vorbesc de o logică afectivă, așa precum psihanaliștii admit o anumită logică în visuri.

Meritul de a fi arătat că imaginația e o aptitudine psihologică distinctă de celelalte, revine cu deosebire lui Hargreaves (17).

5. *Atenția.* Prin atenție înțelegem starea de ajustare și calibrare, care premerge și însoțește desfășurarea proceselor de cunoaștere și acțiune. Grație ei procesele de cunoaștere devin mai clare; ele se desprind din ansamblul celorlalte, conturându-se mai viu și lămurit; ele sufer așazicând un proces de focalizare, în virtutea căruia ele devin centrul preocupărilor noastre din acel moment.

Psihologia asociaționalistă și în special G. E. Müller (29), iar la noi în țară Dl Prof. Rădulescu-Motru (38), văd în atenție funcțiunea principală de organizare a senzațiilor, reprezentărilor și ideilor în structuri unitare cu înțeles. Domeniul atenției e, astfel, limitat aproape numai la acela al percepțiilor și reprezentărilor, atenția devenind cheia de explicare a grupării și asocierii senzațiilor în percepții și a reprezentărilor în idei, a ideilor în judecăți etc. Cu alte cuvinte atenția e funcțiunea de organizare, asociere și structuralizare a părților în întreg. Cum însă în ultima vreme s'a dovedit că părțile nu au nevoe să fie organizate în întreguri, deoarece întregurile sunt anterioare lor, atenția, evident, și-a pierdut această funcțiune. Reacțiunea școalei configuraționiste contra atenției, socotită ca funcțiune de organizare a senzațiilor sau reprezentărilor în structuri perceptive sau ideaționale unitare, a fost atât de mare încât ea a mers până la eliminarea totală a noțiunii de atenție din psihologie, socotindu-se că ea a fost un fel de *Mädchen für alles*, bună la ascunderea ignoranței noastre asupra originii întregurilor sufletești. Astfel K. Bühler (5), Koehler (2) și Koffka (24) nu vor

www.dacoromanica.ro

să mai audă de atenție, socotind că ea a contribuit mai mult la încurcarea decât la descurcarea lucrurilor.

Această atitudine e probabil exagerată. Faptul că funcțiunea de structuralizare a atenției încetează, nu însemnează că nu rămân și nu pot să rămână altele. Aceasta cu atât mai mult cu cât funcțiunea de structuralizare a părților în întreg a fost atribuită atenției doar de o seamă de psihologi, nu de toți. Intr'adevăr cei mai mulți psihologi au considerat și consideră atenția ca o funcțiune de *ajustare a organismului și focalizare a trăirilor*, cu scopul de a le desăvârși cursul lor de desfășurare. In acest fel înțeleasă atenția rămâne.

In acest sens luată noțiunea de atenție trebue lărgită — în orice caz — și la procesele de reacțiune, nu numai la cele de cunoaștere. E meritul behaviorismului de a fi protestat contra acestei limitări artificiale a câmpului atenției și de a fi susținut lărgirea lui la toate procesele psihice. Intr'adevăr așa precum un act de imaginație sau gândire ori percepție poate fi făcut cu sau fără atenție, tot așa poate fi făcută, cu sau fără atenție, și o mișcare etc.

Problema, care se ridică acum, este dacă funcțiunea de focalizare a atenției și starea de mai multă vivacitate și claritate, pe care ea o aduce, este o funcțiune *generală*, adecă una și aceeași pentru toate actele individului, în așa fel încât un individ atent în percepțiile vizuale să fie atent și în cele auditive, precum și în reprezentări și gândire etc., sau ea e o funcțiune și stare *specifică, ce variază* dela o trăire la alta, în așa fel încât unul atent în percepții nu e atent în reprezentări sau gândire și așa mai departe? Un răspuns lămurit la această întrebare e încă greu de dat. Cert e că atenția e strâns legată de starea de interes, care o determină. Această stare de interes, care are drept scop focalizarea trăirilor spre care atenția, deteminată de ea, se îndreaptă cu scopul de a face trăirea mai vie, clară și precisă, variază după ecoul, pe care trăirea respectivă îl are față de ansamblul dinamic al ființei noastre. Cum însă elementele dinamice dela baza ființei noastre se deosebesc foarte mult ca tărie, vigoare și stare de saturare și apetit, e natural ca un gurmand să fie mai atent față de mâncare, un intelectual față de o carte, un libidinos față de sex etc. In acest caz, nu cumva fenomenul de calibrare și ajustare a organismului, cu efectul său de focalizare și prin aceasta de precizare, lămurire și înviorare a trăirii, nu e stare și funcțiune a parte, ci o serie de stări

www.dacoromanica.ro

specifice de interes, legate de diferitele elemente dinamice? Răspunsul ce se desprinde din ultimele cercetări pare să fie afirmativ. Ceeace înseamnează o nouă scoatere a capitolului atenției din psihologie, fenomenul de calibrare și ajustare fiind doar un simplu fenomen de interes, provocat de elementul dinamic în joc și nimic mai mult. E bine, totuși, să nu se uite că elementele dinamice nu sunt disparate și fără legătură între ele, ci organizate și structuralizate în caracter. In consecință starea de interes nu e nici ea ceva cu totul eterogen și neorganizat, ci ceva omogen și organizat, anume cu atât mai organizat cu cât individul are mai mult caracter și invers. In consecință atenția poate fi și o stare generală, cum general e și caracterul și voința. Cercetările de analiză factorială din ultima vreme, datorite elevilor lui Spearman și lui Thurstone (54), par să confirme acest punct de vedere. Se pare, dealtfel, că aceste rezultate factoriale nu contrazic nici teza contrară, a specificității atenției, existența factorilor generali fiind compatibilă cu aceea a factorilor specifici. In acest mod se pare că atenția e și poate să fie și o stare generală și una specială, anume o combinare a lor, cu predominarea elementului general sau specific, după cum e și dinamica, ce a pus în funcțiune activitatea persoanei.

Cu aceasta ajungem la cele două categorii de atenție: atenție spontană și atenție voluntară. Avem atenție spontană atunci când situația și obiectul, spre care ea se îndreaptă, ne trezește interesul în mod natural, nesilit, și atenție voluntară atunci când focalizarea acțiunii din centrul atenției cere efort și sforțare, adecă voință și — astfel — caracter. In primul caz se pare că avem de a face cu o atenție specifică, legată deobiceiu de o singură tendință și diferită dela tendință la tendință; în al doilea caz cu o atenție legată de voință și caracter, una și aceeași pentru individ, după cum unul și același e caracterul, de care voința e legată. Atenția spontană prin natura ei justifică mai mult teza specifică, în vreme ce atenția voluntară scoate în evidență validitatea tezei generale.

6. *Aptitudinile complexe.* Multă vreme noțiunea de aptitudine a fost identificată numai cu acea de aptitudine complexă, ca aptitudinea muzicală, la desemn, matematici etc. Noțiunea de aptitudine simplă era cuprinsă sub acea de funcțiune, iar între ea și aptitudinea complexă aproape nu era nici o legătură, caşi când ele ar fi fost două realități distincte, pe planuri cu totul diferite. Explicarea acestei curioase situații trebue căutată

www.dacoromanica.ro

în faptul că psihologia teoretică din acea vreme era streină de orice preocupare practică, limitându-şi sfera preocupărilor la aspectul strict teoretic al problemelor studiate. Astfel noţiunea de aptitudine, care e mai mult o problemă de psihologie practică, era pur şi simplu lăsată la o parte. Psihologia teoretică nu avea aproape nici un interes faţă de aptitudinea matematică ori tehnică, iar inteligenţa sau memoria erau studiate numai sub aspectul funcţional, nu şi sub acela de randament. Această situaţie, evident, nu mai poate continua astăzi, când psihologia aplicată a luat o desvoltare atât de mare. Considerarea funcţiunilor sub unghiul randamentului a devenit aproape o regulă. Deaceea noţiunea de aptitudine, cu care psihologia aplicată lucrează, se bucură de o foarte mare actualitate. In ultimul timp asistăm chiar la o introducere a ei şi în psihologia teoretică. E cazul cercetărilor de analiză factorială ale lui Spearman şi Thurstone. Ei şi botează factori descoperiţi cu termenul de aptitudine. Aptitudinea devine, astfel, o noţiune fundamentală şi în psihologia teoretică.

Spre deosebire de aptitudinile simple, care au la bază o singură funcţiune, aptitudinile complexe au la bază mai multe funcţiuni. Aceste funcţiuni, desigur, nu se combină în mod sumativ, prin adăugire; ci în mod structural şi sintetic, caşi atomii de oxigen şi hidrogen, care ne dau apa. Cu alte cuvinte produsul, care rezultă din combinarea aptitudinilor simple, are calităţi noi, sui generis, care depind de realitatea unitară a produsului ca atare, şi nu de părţile din care el derivă. In acelaşi timp aşezarea funcţiunilor, care compun aptitudinea, nu se face una lângă alta, ci una într'alta, în aşa fel încât din împletirea lor iese o structură unitară, cu o simetrie şi organizare proprie. Dacă ar fi să ne exprimăm în termeni de analiză factorială, atunci am spune că la urma urmei combinarea funcţiunilor în aptitudine se face în aşa fel încât la baza aptitudinei e tot un singur factor şi nu doi sau mai mulţi.

Aptitudinile complexe mai importante sunt aptitudinea matematică, tehnică, muzicală, verbală, la desemn şi dexteritatea manuală.

Aptitudinea muzicală este una dintre cele mai bine cercetate şi cunoscute aptitudini. Lumea laică tinde să o identifice cu fineţa auzului, legând-o numai de organul urechii, ceeace pare a fi o mare greşală. Aptitudinea muzicală e o realitate mult mai centrală şi mult mai puţin periferică. Cu alte cuvinte factorii

www.dacoromanica.ro

care o compun nu depind atât de simțul auditiv, dinafară, cât de acela de armonie și melodie, care e o realitate interioară, centrală, de natură cerebrală și emotivă. Cât de importantă e prezența acestor factori reiese din cazul lui Beethoven; multe din capodoperele sale sunt posterioare surdității sale. Unii susțin că această surzenie chiar l-ar fi ajutat! Cazul său, dealtfel, e în concordanță și cu relatările altor mari muzicanți, care susțin primordialitatea simțului interior de armonie. O sistematizare a cercetărilor făcute asupra aptitudinii muzicale face Seashore (44), iar la noi I. Creangă (12).

Mai puțin cunoscute — deși nu mai puțin importante — sunt aptitudinea la desemn și cea verbală. Cercetările asupra aptitudinii la desemn nu lipsesc; sunt chiar foarte multe. O punere a lor la punct e făcută în lucrarea Dlui Pârlog (35). Din păcate însă aceste cercetări privesc mai mult aptitudinea copiilor la desemn și nu urmăresc desvoltarea ei ulterioară și în special bifurcarea ei în desemn și pictură, care par să fie procese destul de diferite. In desemn e foarte important simțul liniei, simetriei și prinderea formei, apoi dexteritatea manuală, în vreme ce în pictură are tendință de dominare simțul împerecherii și armoniei cromatice. Insușirile dela baza desemnului pot, desigur, merge mână în mână cu acelea dela baza picturii, așa cum a fost cazul lui Dürer, Rembrandt și alți pictori; ele pot însă merge și separat, cum e cazul lui Cézane, Van Gogh, Gauguin, etc. Revoluția pe care Cézane a făcut-o în pictura contimporană pare să fie datorită, printre altele, și slabei sale aptitudini la desemn!

Și mai puțin e cunoscută aptitudinea verbală, care joacă un rol covârșitor în literatură și oratorie, luate în sensul larg al cuvântului. Inceputurile acestei aptitudini, adecă manifestările ei în copilărie, pubertate și adolescență, sunt în general destul de bine cunoscute. Judecată în lumina acestor cercetări aptitudinea verbală pare să fie în primul rând reprezentată prin bogăția vocabularului și folosirea lui. In acest sens s'au și elaborat teste, care măsoară cu destulă preciziune atât vocabularul, cât și întrebuințarea lui. Se știe deasemenea că aceste teste dau o mare corelație cu acele de inteligență generală, ceeace însemnează că între aptitudinea verbală și inteligență e o mare înrudire. Această înrudire nu merge însă nicicând la identificare. Ceeace, desigur, însemnează că verbalitatea și inteligența sub nici un motiv nu trebuesc confundate. Aceasta deoa-

www.dacoromanica.ro

rece dacă este adevărat că multă lume inteligentă se exprimă cu mare uşurinţă, în schimb altă lume, la fel de inteligentă, se exprimă în mod verbal cu greutate. O excelentă punere la punct a cercetărilor făcute asupra aptitudinii verbale, precum şi o bună lămurire a tehnicei atât de avansate, cu care această aptitudine e cercetată, e făcută de către Stephenson (47, 48).

Aptitudinea, care în ultima vreme şi din cauza civilizaţiei pe care o trăim, capătă o importanţă tot mai mare, e aptitudinea tehnică sau mecanică. Ea pare că se identifică cu ceeace Thorndike numea inteligenţă tehnică, fiind — credem — un fel de aplicare a inteligenţei la priceperea mecanismului, pe care maşinile se bazează. Ea joacă un rol imens în toate meseriile şi profesiunile mecanice şi tehnice, începând cu cel mai simplu lăcătuş şi până la cel mai perfecţionat inginer. Multă lume o confundă cu dexteritatea manuală, ceeace e o greşală. Aptitudinea tehnică şi dexteritatea manuală stau pe planuri cu totul diferite: cea tehnică pe plan mintal, iar cea manuală pe plan de dexterităţi. Prima depinde de cap; cealaltă de agilitatea mânii. Una e intelectuală; cealaltă psihomotorică sau manuală. In primul caz e vorba de prinderea de raporturi mecanice în structuri cu înţeles; în al doilea de executarea unei performanţe manuale cu cât mai multă dexteritate. In unele cazuri, desigur, aceste două aptitudini pot merge mână în mână; în alte cazuri însă pot merge şi diferit. Abilitatea mecanicului sau strungarului pare să fie determinată mai mult de dexteritate; acea a inginerului mai mult de aptitudinea tehnică. Numărul cercetărilor făcute asupra aptitudinii tehnice e imens. O sistematizare a lor avem la Cox (8) şi Paterson (34), precum şi la Moede (28), iar în româneşte la L. Rusu (42) şi D. Tudoranu (57), iar mai în urmă M. Peteanu (60).

Destul de bine cunoscută este şi aptitudinea matematică, care s'a bucurat dela început de atenţia lui Thorndike şi Ayres, precum şi de aceea a lui Binet (vezi 43) şi marele matematician H. Poincaré (37). Ea consistă în puterea de prindere a raporturilor cantitative dintre diferitele mărimi sau simboale numerice, în structuri cât mai simetrice, unitare şi cu înţeles. Poincaré (37, p. 12) spune: „O demonstraţie matematică nu este o simplă juxtapunere de silogisme, ci silogisme *plasate într'o anumită ordine*, iar ordinea în care aceste silogisme sunt plasate e mult mai importantă decât elementele însile. Dacă am sentimentul, mai bine zis intuiţia acestei ordine în sensul de a putea

www.dacoromanica.ro

cuprinde dintr'odată înlănţuirea raţionamentului, atunci nu mai am nici o teamă că voiu uita elementele, deoarece fiecare va veni şi se va înseria dela sine, fără ca eu să fac vreo sforţare de memorie".

C. ASPECTUL FORMAL

Temperamentul

Una şi aceeaşi aptitudine poate fi desfăşurată mai încet sau mai repede, cu oscilaţii mai mari sau mai mici, cu mai multă sau mai puţină inerţie şi încordare, tensiune, apoi cu mai multă emotivitate, precum şi cu un anumit fel de emotivitate, o anumită nervozitate, iritabilitate etc. Temperamentul — aşa cum el e definit în ultima vreme — se referă la toate aceste trăsături formale, care — după cum însuşi numele lor arată — caracterizează *forma* manifestărilor noastre. Primele trăsături — iuţeala acţiunii şi deciziunii, oscilaţia, perseveraţia, etc. — se referă mai mult la *formele acţiunii;* celelalte — emotivitatea, nervozitatea, predominarea calităţii plăcute sau neplăcute a emoţiilor — mai mult la afectivitatea, care însoţeşte acţiunea, fiind oarecum *formele afectivităţii.*

1. *Formele de acţiune.* Principalele forme de acţiune sau reacţiune, pe care desfăşurarea diferitelor aptitudini, care constituesc activitatea umană, pot să o îmbrace, sunt iuţeala acţiunii, iuţeala deciziunii, oscilaţia, perseveraţia, tensiunea sau încordarea, etc.

Prin iuţeala acţiunii înţelegem felul cuiva de a vorbi, umbla, scrie, lucra, gesticula etc., mai repede sau mai încet. Ea defineşte tempo-ul de desfăşurare al activităţii umane, care poate avea loc în timp mai îndelungat sau mai scurt. Incet sau repede, grăbit sau domol, iute sau alene, etc., sunt atributele prin care această trăsătură este caracterizată.

Clasificarea oamenilor în înceţi sau repezi, grăbiţi sau domoli etc., este una dintre cele mai vechi preocupări ale psihologiei din toate vremurile. O întâlnim atât la antici, cât şi la moderni, precum şi în evul mediu. Psihologia contimporană îi dă o egală atenţie. Numărul cercetărilor menite să lămurească această problemă este foarte mare[1]). Printre cele mai importante sunt

[1]) O expunere a lor a fost făcută în *Analiza factorilor psihici,*

www.dacoromanica.ro

ale lui Bernstein (4) şi Studman (51) în Anglia, Downey (13), Uhrbrock (57), Allport-Vernon (1) în America şi Ozeretzki (vezi 1) în Rusia. O parte din aceşti cercetători ajung la concluzia că iuţeala acţiunii e o variabilă unitară, în aşa fel încât unul iute la vorbă, e iute şi la mers etc. Această poziţie e însuşită de Spearman şi şcoala sa, precum şi de Kretschmer (25) şi Klages (21). Alţi cercetători, în schimb, susţin că iuţeala acţiunii e mai mult un nume colectiv pentru o serie de calităţi relativ independente şi diferite; iuţeala în acţiune, deci, nu merge paralel cu iuţeala în vorbire ori scris etc. O atitudine intermediară ia Allport şi Vernon (1), care susţin existenţa unui factor general de iuţeală, care se îmbină, totuşi, cu o serie de elemente specifice, ce fac posibilă o anumită variaţie dela iuţeala în vorbă la cea în scris ori mers, etc.

După unii cercetători, anume după aceia care susţin caracterul de generalitate al acestei trăsături de temperament, iuţeala acţiunii cuprinde şi iuţeala deciziunii sau hotărîrii. Kretschmer e un exponent al acestei concepţii. După alţii în schimb iuţeala hotărîrii e o trăsătură aparte, relativ independentă, de ordin mai mult interior, dependent de procesele mintale superioare, în vreme ce iuţeala acţiunii e mai mult ceva exterior, dependent de organele noastre reactive. Judecând după ultimele cercetări se pare că teza lui Kretschmer e cea mai apropiată de adevăr. In consecinţă iuţeala acţiunii şi deciziunii pot fi cuprinse — aşa cum el face — sub noţiunea generală de motilitate.

Desfăşurarea activităţii umane — indiferent dacă ea e înceată sau rapidă — nu merge în linie dreaptă, ci în linie ondulată, cu reluări periodice şi regulate. Noţiunea de oscilaţie se referă la lungimea şi adâncimea acestor unde ale activităţii umane, caracterizând oarecum *ritmul* activităţii umane, aşa precum iuţeala definea tempo-ul aceleiaşi activităţi. Flügel (15) are meritul de a fi fost primul cercetător în acest domeniu. Cercetările sale nefiind cu totul satisfăcătoare, problema e reluată de Philpot (36), care a scris cea mai bună monografie asupra ei. Alte cercetări sunt datorite lui Entwistle, Cattel şi Stephenson, toţi din şcoala lui Spearman.

Unii indivizi tind să se menţină în una şi aceeaşi activitate; alţii, dimpotrivă, tind să o schimbe cât mai des, înlocuind-o cu alte şi alte activităţi. Activitatea celor dintâiu are o puternică tendinţă spre inerţie; activitatea celor din urmă o puternică tendinţă spre schimbare, flexibilitate. Unii iubesc monotonia şi lip-

www.dacoromanica.ro

sa de schimbare; alţii noutatea şi variaţia. Primii se adaptează bine la una şi aceeaşi situaţie; ceilalţi la alte şi alte situaţii. Noţiunea de *perseveraţie-flexibilitate* tinde să caracterizeze această inerţie sau lipsă de inerţie a activităţii umane. Ea prezintă toate atributele unei trăsături fundamentale şi independente. G. E. Müller, Wiersma, Heymanns, Brugman (vezi Spearman, 45), au meritul de a o fi relevat; lui Wynn-Jones îi revine acela de a-i fi demonstrat independenţa şi unitatea. Cercetările sale au fost reluate, continuate şi perfecţionate de Pinard, Cattell, Bernstein, Clark, Jaspers, care au verificat teza lui Wynn-Jones. Indoieli asupra acestei teze au aruncat Lankes Oates şi Shevach[1]).

Prin *tensiunea psihică* se înţelege încordarea cu care o acţiune este făcută, adecă totalitatea de zel şi energie, pe care individul o pune. In unele cazuri intră în joc aproape toată energia organismului; e cazul acţiunilor făcute cu „toată inima". In alte cazuri acţiunea e făcută mai mult cu silă; e cazul indivizilor indolenţi, pasivi, predispuşi spre lenevie, care au silă de orice sforţare. In legătură cu tensiunea psihică e *impulsul motor*. Spre deosebire de tensiunea psihică, ce defineşte cantitatea potenţială de energie şi modul ei de cheltuire, impulsul motor se referă la raportul dintre energia totală, virtuală, de care individul dispune, şi energia reală, actuală, care a intrat cu adevărat în joc, pe care individul efectiv o cheltueşte. Ambele trăsături sunt studiate şi susţinute de Downey (13), o distinsă cercetătoare americană. Ele au fost reluate spre cercetare de alţi psihologi, Allport şi Vernon (1) în deosebi, iar la noi în ţară D. Tudoranu. Downey a mai propus şi alte trăsături, care au reuşit să fie verificate mai puţin.

In legătură cu tensiunea psihică sau încordarea sufletească ce determină tăria, forţa, energia cu care o acţiune e făcută, e locul să amintim că Klages (21) o consideră drept dimensiunea de bază a temperamentului, cu înclinarea de a limita temperamentul numai la ea. El o cuprinde sub numele de excitabilitate a voinţei. Intr'adevăr limbajul comun numeşte pe cei iuţi, vioi, energici, ca „oameni cu temperament", iar pe cei molatici, flegmatici, apatici, lipsiţi de energie, ca „oameni fără temperament". Precum vedem Klages cuprinde sub această dimensiune şi iuţeala acţiunii. E foarte probabil că teza sa conţine foarte mult

[1]) Pentru toată această bibliografie vezi. *Analiza factorilor psihici.*

www.dacoromanica.ro

adevăr. Fără a reduce temperamentul *numai* la ea, noi înclinăm, totuşi, a o socoti ca trăsătura temperamentală cea mai importantă.

2. *Formele emotivităţii.* Formele emotivităţii par să fie cu deosebire două: *emoţionabilitatea* şi iritabilitatea sau *nervozitatea.*

Prin *emoţionabilitate* înţelegem însuşirea omului de a se impresiona mai uşor sau mai greu, mai încet sau mai repede şi mai intens sau mai puţin intens. Ea e, astfel, o însuşire generală de temperament, anume forma pe care emoţiile şi sentimentele o îmbracă şi care e în general una şi aceeaşi la unul şi acelaşi individ, în aşa fel încât putem vorbi de indivizi emoţionabili sau neemoţionabili. După Oates (32) emoţionabilitatea este factorul general de temperament, aşa precum *G* este factorul general de inteligenţă.

Unii cercetători, cum e Kretschmer, iau în considerare şi tonalitatea algedonică a emoţiei sau coloratura afectivă de plăcare-neplăcere, bucurie-tristeţă, fericire-nefericire. El cuprinde această coloratură sub numele de proporţie diatesică şi distinge trei tipuri emotive de temperament, după cum predomină plăcerea, neplăcerea sau echilibrul dintre ele. Proporţia diatesică şi tipurile de temperament, determinate de ea, sunt caracteristice cu deosebire tipului ciclotimic[1]).

Alţi cercetători socot că emoţionabilitatea nu e atât o trăsătură unitară, cât mai mult un nume colectiv de trăsături mai mult sau mai puţin independente, determinate de diferitele emoţii. In acest mod unul şi acelaşi individ e emoţionabil atunci când e vorba, de exemplu, de instinctul sexual, dar nu e emoţionabil când e vorba de instinctul de conservare sau invers. Cu alte cuvinte emotivitatea s'ar descompune în diferitele emoţii şi sentimente, de care ne-am ocupat în sub-capitolul referitor la dinamica persoanei.

Prin *iritabilitate* înţelegem însuşirea unuia de a se enerva mai uşor sau mai greu, mai încet sau mai repede şi mai puternic sau mai slab. O împuşcătură sau un trăsnet ne emoţionează; o sgârietură în farfurie ne enervează. Intr'un caz e vorbă de emoţii; în celalalt de „nervi". După Kretschmer iritabilitatea sau ner-

[1]) Asupra acestor tipuri, precum şi asupra teoriei lui Kretschmer privitoare la temperament, vom reveni pe larg în Cap. IX, asupra *Aspectului biotipologic al persoanei.*

www.dacoromanica.ro

vozitatea e cea de a doua formă a temperamentului, caracteristică cu deosebire tipului schizotimic. Ea variază între nervozitate, iritabilitate, pe de o parte şi răceală, apatie, indolenţă, lenevie, obtuz, pe de altă parte. In primul caz avem temperamentul hiperestezic; în al doilea temperamentul anestezic. La mijloc avem temperamentul intermediar, caracterizat prin calmitate, echilibru, balanţă.

Unii cercetători consideră că încordarea psihică, de care ne-am ocupat la formele activităţii, ar putea fi clasificată mai mult aci, la formele afectivităţii. Cu aceasta temperamentul s'ar identifica cu cele trei dimensiuni fundamentale ale afectivităţii, distinse de Wundt, cu singura deosebire că emoţionabilitatea trebue — în acest caz — luată numai în sensul algedonic, de proporţie diatesică. In acest caz emoţionabilitatea ar deriva din dimensiunea afectivă plăcere-neplăcere, iritabilitatea din dimensiunea de excitare-calmare, iar dimensiunea din urmă, a tensiunii, din variaţia dintre încordare-relaxare.

Intre trăsăturile de temperament şi procesele organice, stăpânite şi controlate de sistemul autonom, simpatic şi parasimpatic, precum şi între constituţie, adecă arhitectonica organismului, există o strânsă legătură. Ea a fost constatată încă din antichitate, de geniul lui Hipocrat şi a fost verificată de către toţi gânditorii, care s'au perindat dealungul veacurilor, de atunci şi până azi. Secreţiunea glandelor, circulaţia sângelui şi constituţia organică sunt — după părerea unanimă a tuturor — determinantele de bază ale oricărui temperament. Asupra acestei legături vom reveni pe larg în Cap. IX, referitor la *Aspectul biotipologic al persoanei.*

Unii cercetători, plecând dela substratul organic al temperamentului, pe care-l socot drept cauza sa unică, sunt de părerea că temperamentul este o variabilă unitară, una şi aceeaşi, iar dimensiunile de mai sus, referitoare la formele activităţii şi emotivităţii, nu sunt decât aspecte din această variabilă unitară, singulară. Această teză, însuşită la început de majoritatea covârşitoare a psihologilor, este azi în declin. Şi pe bună dreptate! Dacă temperamentul e, într'adevăr, o variabilă singulară, atunci aspectele sale ar trebui să fie strâns corelate, în aşa fel încât dela iuţeală să putem deduce la oscilaţie, perseveraţie ori tensiune sau la emoţionabilitate, nervozitate sau încordare. Dar acesta nu pare să fie de loc cazul cu toate încercările de până acum. Corelaţiile dintre aspectele fundamentale

www.dacoromanica.ro

ale temperamentului sunt de aşa natură, încât chiar dacă uneori există, ele există în proporţii destul de reduse, aşa fel încât deducţia dela o formă de emotivitate sau reacţiune la altă formă e în general cu neputinţă. Independenţa funcţională a acestor forme copleşeşte dependenţa lor una faţă de alta. In consecinţă definirea temperamentului ca o *noţiune colectivă* de mai multe variabile, care au în comun ideia de *formă* a acţiunii şi reacţiunii, dar altfel sunt dimensiuni relativ independente, e mult mai plausibilă. Prin urmare, temperamentul — dacă e să-l asemănăm cu celelalte noţiuni, privitoare la dimensiunile dinamice sau funcţionale — atunci e analog mai mult cu noţiunea de intelect sau dinamică în general, decât cu una sau alta din variabilele cuprinse în aceste noţiuni generale, de clasă; el se referă la o clasă de variabile — care, e drept, au oarecare legături între ele, cum au, dealtfel, şi variabilele din celelalte clase — şi nu la o singură variabilă, una şi aceeaşi, oricare ar fi laturile sale.

D. ASPECTUL INTEGRAL

Firea

Pe lângă trăsăturile de temperament, care determină *forma* de activitate şi emotivitate a conduitei, persoana umană mai are şi o serie de trăsături *integrale*, care determină *direcţia*, sensul, de orientare al întregei sale activităţi. Ele sunt trăsăturile de *fire* sau *natură* a persoanei, care izvorăsc din întreg ansamblul dinamic, funcţional şi formal al vieţii, pentru a se răsfrânge apoi asupra tuturor. Cu alte cuvinte ele sunt trăsături globale, integrale, date în însaşi inima persoanei, deci cu ecou şi asupra tendinţelor şi asupra aptitudinilor, precum şi asupra temperamentului, în aşa fel încât ele fac parte *deodată* din toate cele trei aspecte, răsfrângându-se asupra tuturor. Specificul lor stă în *orientarea* persoanei într'un sens sau altul, aşa precum specificul trăsăturilor de temperament stătea în *forma* de activitate şi emotivitate.

Legătura dintre fire şi tendinţe, temperament şi aptitudini, adecă dintre aspectul integral şi cel dinamic, funcţional şi formal, desigur nu trebue interpretată ca fiind egal de puternică în toate trei cazurile. Nu, ea e diferită; e mai strânsă faţă de temperament, mai puţin strânsă faţă de tendinţe şi labilă, foarte

www.dacoromanica.ro

labilă, față de aptitudini, când singura legătură e doar cu genul și calitatea aptitudinilor, nu și cu cantitatea lor. Acest lucru e natural și e cerut de însași logica faptelor. Trăsăturile de temperament și fire sunt trăsături de *formă și direcție de orientare.* Prin aceasta ele zac pe două planuri înrudite, care în cele din urmă, pot fi reduse la un numitor comun, dat în ideia de structură, arhitectonică, deosebită — dacă nu opusă — ideei de *materie* și *forță,* care cuprinde tendințele și aptitudinile. In acest mod tendințele și aptitudinile ar forma *conținutul* vieții sufletești, anume *forța* și *mașina, instrumentul,* iar temperamentul și firea *arhitectonica* acestui conținut, adecă *forma* și *sensul, orientarea,* pe care el o ia. Pornind dela aceste fapte unii psihologi cuprind temperamentul și firea la un loc. La noi acesta pare să fie cazul Dlui Todoranu (55).

Există mai multe trăsături de fire, ca optimist-pesimist, închis la fire sau deschis, adecă introvertit-extrovertit, boem-filistin, etc. Trăsătura cea mai de bază, care să indice direcția *majoră* de orientare și sens a persoanei, asupra căreia acordul psihologilor pare să fie mai mare, pe zi ce trece, e introversiunea-extroversiunea — dacă întrebuințăm terminologia lui Jung — sau schizotimia-ciclotimia — în cazul că dăm preferință propunerilor lui Kretschmer.

Introversiunea sau extroversiunea, spune Jung (20), sunt cele două direcții opuse, de natură cu totul fundamentală, pe care energia vitală, adecă Libido, poate să le ia, anume înafară, spre lume — extroversiune — sau înlăuntru, spre interior — introversiune. Aceste două atitudini majore de orientare sunt corelate — cum Kretschmer arată — cu constituția corporală, în așa fel, încât introvertitul sau schizotimicul are un corp lungăreț, vertical, astenic, cu membre mai desvoltate decât trunchiul, iar extrovertitul sau ciclotimicul un corp lătăreț, orizontal, cu trunchiu mai desvoltat decât membrele. Introvertitul sau schizotimicul e predispus spre reverii și meditații, preferă solitudinea, dimensiunea nervoasă, de temperament, predomină pe cea emotivă, are gândire abstractă, nu e dispus la compromisuri etc.; extrovertitul, dimpotrivă, e sociabil, are gândire concretă și realistă, aleargă după plăceri și fuge de neplăceri, e fără nervi. Introvertitul are aptitudini mai mult spre matematici și științele speculative; celalalt mai mult spre științele naturale, de observație. La introvertit domină iubirea de sine, la extrovertit iubirea de oameni; primul e predispus spre narcisism, celalalt spre

www.dacoromanica.ro

semeni şi societate. *Iată deci cum firea e importantă atât pentru dinamică, cât şi pentru aptitudini şi temperament; ea e rezultanta şi determinanta tuturor; ea e sensul şi direcţia lor de orientare şi canalizare.*

Optimismul şi pesimismul se acoper în bună parte cu extroversiunea şi introversiunea, precum se acoper şi cu boemia şi filistinismul, care — deasemenea — coincid parţial cu amândouă, fără a fi totuşi identice între ele. Optimistul e plin de elan, cu exuberanţă de idei, lipsit de refulări, cu predominare a sentimentelor de plăcere, bucurie, fericire, entuziasm, excitare etc.; pesimistul e deprimat, gândeşte greoiu, e plin de refulări şi conflicte interioare, se lasă pradă sentimentelor de durere, tristeţă, nostalgie, disperare, descurajare, Nirvană etc. Boemul e o fire la care tendinţele vitale, adecă Eros, Libido, Vieaţă, domină exigenţele sociale, adecă Forma, Spiritul, Legea; filistinul e exact opusul său. Primul e uman, înţelegător, cu slăbiciuni, inconstant şi incongruent în acţiunile şi sentimentele sale, incapabil de efort îndelungat; celalalt e legalist, pedant, plin de superstiţii, dogmatic, lipsit de înţelegere pentru slăbiciunile umane, capabil de regulă şi efort îndelungat. La primul Vieaţa e incapabilă să se încadreze în Formă, anume în Forma socială a vieţii; la celalt Forma a distrus vieaţa, elanul, entuziasmul.

Inafară de aceste *orientări unidimensionale* ale persoanei umane, pe o singură dimensiune aşezată între doi poli opuşi, deci cu caracter eminamente dichotomic, există o serie de alte *orietări pluridimensionale,* cu două, trei sau mai multe direcţii, mai multe sau mai puţin diferite. Acesta e cazul *formelor vieţii,* sociale, economice, estetice, politice, teoretice şi religioase, propuse de Spranger. De astădată drecţia nu mai e luată din individ — ca în cazul de mai sus — ci din societate, anume din *Spiritul Obiectiv* în care *Spiritul Subiectiv, Individual,* e integrat. E vorba, deci, de orientările vieţii mai de suprafaţă, în ceeace ea are social — în sensul larg al cuvântului. *Formele vieţii* sunt, astfel, mai mult formele supra-vieţii, adecă ale suprastructurii sociale, care se aşează deasupra vieţii biologice şi psihologice originare. Ele au de-a-face mai mult cu *Supra-Eul* decât cu Sinele şi — în oarecare măsură — Eul.

Orientări şi mai periferice — şi prin asta mai trecătoare, mai puţin adânci, mai puţin individuale şi diferenţiale etc. — sunt *atitudinile* şi *credinţele* în faţa vieţii şi societăţii, aşa cum ele sunt definite de Thomas (52), Thurstone (55), sau Faris

www.dacoromanica.ro

(14) și majoritatea psihologilor sociali americani, care le acorda o importanță atât de mare (vezi Young, 59). Atitudinile sociale, definite de Thomas, sunt aproape identice cu *formele vieții*, precizate de Spranger, cu singura deosebire că ele sunt mai multe, adecă atâtea câte valori individul întâlnește. Factorul lor decisiv, deasemenea, nu mai e în individ, ci în societate. Numărul aptitudinilor, caracterul lor periferic, de suprastructură socială și importanța decisivă, dacă nu unică, a societății, sunt în creștere, la Faris (14) și ceilalți psiho-sociologi grupați de Kimbal Young în excelenta sa lucrare asupra *Atitudinilor sociale*.

Asupra firii și atitudinilor vom reveni pe larg în Capitolele VI și VIII.

Definiția persoanei

In lumina criteriilor de delimitare a domeniului persoanei, expuse în capitolul precedent și a celor desvoltate în cele două părți ale capitolului de față, privitoare la *materia* și *arhitectonica* acestui domeniu, putem încerca și o definiție a persoanei.

Persoana umană — privită prin prisma de mai sus — *e un sistem de tendințe, aptitudini și trăsături de temperament și fire.*

In noțiunea de *sistem* cuprindem atât (a) organizarea dinamică, cu raporturile dintre Sine, Eu și Supra-Eu, cât și (b) configurația funcțională, precum și (c) *forma* acestor două configurații și (d) *orientarea* configurației dinamice, funcționale și formale. Inlocuind noțiunea de *sistem* prin *aceste* variabile, definiția de mai sus va suna astfel: *persoana umană este o configurație funcțională* — de aptitudini — *în slujba unei configurații dinamice* — de tendințe instinctive și dobândite — *cu o anumită formă* — de activitate și emotivitate — *și cu o anumită direcție de orientare* — care se referă la configurația funcțională, mai mult la cea dinamică și foarte mult la cea formală, cu care ea șade pe acelaș plan, de *arhitectonică*, nu *conținut, materie*.

Atât tendințele și aptitudinile, precum și trăsăturile formale, de temperament, și de orientare sau fire, sunt și trebuesc socotite — prin însăși natura lor — numai în ceeace ele au general sau central, durabil, adânc, diferențial și — în anumită măsură — socio-constituțional. Aceasta spre deosebire de percepții, sensații, reflexe etc., care sunt periferice, trecătoare, de suprafață, nediferențiale și lipsite de valoare biotipologică sau

www.dacoromanica.ro

socio-constituțională ori bio-socială. Dacă ar fi să specificăm în definița de mai sus și aceste atribute, atunci această definiție ar fi completată astfel: *persoana umană este o configurație funcțională, în slujba unei configurații dinamice, cu o anumită formă și direcție de orientare, socotită* — în toate aceste cazuri — *în ceeace ea are mai central, diferențial, constant, abisal și biosocial.*

BIBLIOGRAFIE

ASPECTUL DINAMIC

1 ADLER, A., *Ueber der nervösen Charakter.* Wiesbaden. Bergmann, 1912.
2. ADLER, A., *Theorie und Praxis der Individualpsychologie.* München. Bergmann. 1924.
3. ALEXANDER, F., *Psychoanalysis of the Total Personlity.* Nervous und Mental Disease Publ. Co. N. Y. 1935.
4. ALLPORT, W. G., *Personality.* Holt. N. Y. 1937.
5. BERNARD, L. L., *An Introduction to Social Psychology.* Holt. N. Y. 1926.
6. CANNON, W., *The Wisdom of the Body.* Norton. N. Y. 1932.
7. DEWEY, J., *Human Nature and Conduct.* Holt N. Y., 1922.
8. FARIS E., *The Nature of Human Nature,* McGraw-Hill Co. N. Y. 1937.
9. FREEMAN, E., *Social Psychology.* Holt. N. Y. 1936.
10. FREYER, *Zur Teorie des obiektiven Geistes.* Teubner. Leipzig. 1928.
11. FREUD, S., *Das Ich und das Es.* International Psychoanalitical Press Wien. 1923.
12. FREUD, S., *Introduction à la Psychoanalyse.* Payot. Paris 1924.
13. FREUD, S., *Nouvelles leçons sur la Psychoanalyse.* Stock. Paris. 1937.
14. HEALY, BRONNER etc., *The Structure and Meaning of Psychoanalysis.* Knopf. N. Y. 1938.
15. HENDRICK, I., *Facts and Theories of Psychoanalysis.* Knopf. N. Y. 1934.
16. KEMPF, E. J., *The Autonomic Functions and the Personality.* Nerv. & Ment. Dis. Monogr. No. 28. 1921.
17. LEWIN, K., *A Dynamic Theory of Personality.* McGraw-Hill Co. N. &. 1935
18. LITT, T., *Individuum und Gemeinschaft.* Teubner. Leipzig. 1924.
19 LURIA, A. R., *Nature of Human Conflicts.* Liveright N. Y. 1932.
20. JAMES W., *Principles of Psychology.* McMillan. 1890.
21. JANET, P., *De l'Angoisse à l'Extase.* Alcan. Paris. 1829
22. JANET, P., *La Faiblesse et la Force Psychologique,* Chanine. Paris. 1930.
23. JUNG, Gh., *Psychologische Typen,* Rascher. Zürich. 1921.
24. JUNG, CH,, *Ueber die Energetik der Seele.* Rascher. Zürich. 1928.
25. JUNG, CH., *Wandlungen u. Symbole der Libido.* Deuticke, Leipzig 1935.
26. MALINOWSKI, B., *Sex and Repression in Savage Society,* Brace Co. N. Y. 1927.

www.dacoromanica.ro

27. MEAD, M., *Coming of Age in Samoa.* Garden City. N. Y. 1928.
28. MEAD, M., *Sex and Temperament in three Primitive Societies.* Morrow Co. N. Y. 1935.
29. MCDOUGALL, W., *Social Psychology.* Methuen. London. 1926.
30. MCDOUGALL, W., *Outline of Psychology.* Scribner N. Y. 1923.
31. MCDOUGALL, W., *The Energies of Men.* Scribner. N. Y. 1932.
32. MCDOUGALL, W.,*Hormic Psychology.* Murchison, Psychology of 1930. Clark Uriv. Press. Worcester. 1930.
33. MURRAY, H., *Explorations in Personality.* Oxford University Press. N. Y. 1938.
34. PLANT, J. S., *Personality and the Cultural Pattern.* Commonwealth Fund. N. Y. 1937.
35. RIBOT, TH., *La Psychologie des Sentiments.* Alcan. Paris. 1925.
36. SAPIR, (vezi Colloquium on Personality. Am. Psychiat. Asoc. N. Y. 1928).
37. SHAND, A., *Foundations of Character.* McMillan London. 1924.
38. SPRANGER, ED., *Lebensformen.* Niemeyer. Halle. 1922.
39. STAGNER, R., *Psychology of Personality.* McGraw-Hill Co. 1937.
40. STONE, C. P., Sexual Drive. Cap. XVII in Allen, E., Sex and Internal Secretions. Baltimore 1932.
41. STRONG, *Change of Interests with Age.* Stanford Univ. Press. 1931.
42. THOMAS, W. I., şi ZNANIECKI, F., *The Polish Peasant in Europe and America.* Knopf. N. Y. 1928.
43. THORNDIKE, E. L., *Psychology of Wants and Interests:* Century Co: N. Y. 1935.
44. TOLMAN, E. C., *Purposve Behaviour in Animals and Men.* Appleton. N. Y. 1932.
45. TROLAND, L. T., *The Fundamentals of Human Motivation.* Van Nostrand N. Y. 1928.
46. YOUNG, P., *Motivation of Behaviour.* J. Widey N. Y. 1936.
47. WOODWORTH, R. S., *Dynamic Psychology.* Holt. N. Y. 1918:
48. ROŞCA, A., *Motivele acţiunilor umane.* Inst. de Psihologie al Univ. din Cluj. Sibiu. 1943.

ASPECTUL FUNCŢIONAL, FORMAL ŞI INTEGRAL

1. ALLPORT, G. W., şi VERNON, PH. E., *Studies in the Expressive Movement.* McMillan. N. 1932.
2. BINGHAM, W., *Aptitudes and Aptitude Testing. Harpers* N. Y. 1937.
3. BINET, A., *Les idées modernes sur les enfants.* Flammarion. Paris 1924.
4. BERNSTEIN, E., *Quickness and Intelligence.* Brit. J. Psychol. Monogr. Suppl: No: 7, 1924.
5. BÜHLER, K., *Die Krise der Psychologie.* Fischer, Yena, 1927.
6. BURT, C., *Mental and Scholastic Tests.* King. London, 1921.
7. CLAPAREDE, ED., *Comment diagnostiquer les aptitudes chez les écoliers.* Flammarion. Paris, 1927.
8. COX, J. W., *Mechanical Aptitude.* Methuen, London, 1928.
9. COX, J. W., *Manual Skill.* McMillan. London.
10. CATTELL, R. B., Temperament Tests. Brit. J. Psychol. 1933. Vol. 23, 24, Pp.: 308—329 şi 20—49.

www.dacoromanica.ro

11. CATTELL, R. B., On the Measurement of Perseveration. Brit. J. Educ. Psychol. 1935: 5, 202—225.
12. CREANGĂ, I., Măsurarea aptitudinii muzicale prin metoda testelor. Rev. de Psihologie. 1940, 3, 129—169.
13. DOWNEY, J., *The Will-Temperament and its Testing.* World Book Co. N. Y. 1924.
14. FARIS, ELSW., *The Nature of Human Nature.* McGraw-Hill C. N. Y. 1937.
15. FLÜGEL, J. C., *Practice, Fatigue and Oscillation,* Brit. J. Psychol. Monogr. Suppl. 1928. No. 13.
16. GARNETT J. C., General Ability, Clevernes and Purpose. Brit. J. Psychol. 1919, 9, 345—366.
17. HARGREAVES, H. L., *The Faculty of Imagination.* Brit. J. Psychol Monogr. Suppl. No. 10, 1927.
18. HOLZINGER, K., Thorndike's CAVD is full, of G. J. Educ. Psychol 1932, 22, 161—166.
19. HOLZINGER, K., *Preliminary Report on Spearman-Holzinger Unitary. Trait Study.* Statistical Laboratory. Departm. of Educ. Univ. of Chicago, No. 1—8, 1930—36.
20. JUNG, K., *Psychologische Typen.* Rascher. Zürich. 1921.
21. KLAGES, L., *Les Principes de Caractérologie.* Alcan. Paris. 1931.
22. KELLEY, TR., *Essentials Traits of Mental Life.* Harvard Univ. Press. Cambridge, 1935.
23. KOEHLER, W., *Gestalt Psychology.* Liveright. N. Y. 1929.
23-a KOEHLER, W., *L'Intelligence des Singes.* Alcan. Paris. 1929.
24. KOFFKA, K., *Principles of Gestalt Psychology.* Brace, Harcourt & Co. N. Y. 1935.
25. KRETSCHMER, E., *Psychologie Médicale* Payot. Paris, 1927.
26. LASHLEY, K. S., *Brain Mechanism and Intelligence.* Chicago Univ. Press. 1929.
27. MĂRGINEANU, N., *Analiza factorilor psihici.* Inst. de Psihologie, Cluj. 1938.
28. MOEDE, W., *Lehrbuch der Psyhotechnik.* J. Springer. Berlin, 1930.
29. MÜLLER, G. E., *Komplextheorie and Gestalttheorie.* 1923.
30. MÜLLER—FREIENFELS, R., *Das Denken und die Phantasie.* Barth. Leipzig. 1925.
31. MÜLLER—FREIENFELS, R., *Gefühls und Willensleben.* Idem.
32. OATES, W. D., An Experimental Study of Temperament. Brit. J. Psychol. 1928, 19, 1—30.
33. OATES, W. D., Group Factors in Temperament Qualities. Brit. J. Psychol. 1929, 20, 118—136.
34. PATERSON, D., etc., *The Minnesota Mechanical Ability Tests.* The Univ. of Minnesota Press. Mineapolis. 1940.
35. PÂRLOG, C., *Psihologia desenului.* Inst. de Psihologie. Cluj. 1931.
36. PHILPOT, S. Z., *Fluctuation of Human Output.* Brit. Psychol. Monogr. Suppl. No. 17.
37. POINCARÉ, H., *Science et Méthode.* Flammarion. Paris, 1922.
38. RĂDULESCU-MOTRU, C., *Curs de Psihologie.* Cultura Națională. București. 1923.

www.dacoromanica.ro

39. RIBOT, T. H., *La logique des sentiments*. Alcan. Paris. 1920.
40. RIBOT, T., *L'Imagination créatrice*. Alcan. Paris, 1905.
41. ROȘCA A, *Măsurarea inteligenței și debilitatea mintală*. Inst. de Psihologie. Cluj, 1929.
42. RUSU, L., *Aptitudinea tehnică și inteligența practică*. Inst. de Psihologie Cluj. 1931.
43. ROGERS, A. L., *Experimental Tetst of Mathematical Ability*. Col. Univ. Contrib. to Educ. No. 99. N. Y. 1927.
44. SEASHORE, C. E., *The Psychology of Music*. McGraw-Hill. Co. N. Y. 1938.
45. SPEARMAN, CH., *The Nature of Intelligence and the Principles of Cognition*. McMillan. London. 1923.
46. SPEARMAN, CH., *The Abilities of Man*. McMillan. London. 1927.
47. SPRANGER, ED., *Lebensformen*. Halle. Niemeyer. 1922.
48. STHEPENSON, W., Tetrad Differences for Verbal Tests. J. Educ. Psychol. 1931, 22, 255—267.
49. STEPHENSON, W., Tetrad Differences for Verbal Subtests. Idem. 1931, 22, 334—350.
50. STERN, W., *Die Intelligenz der Kinder und Jugendlichen*. A. Barth. Leipzig. 1928.
51. STUDMANN, Measurement of the Speed and Flow of Mental Activity. Brit. J. Med. Psychol. 1934, 14, 121—131.
52. THOMAS, W., and ZNANIECKI, *Polish Peasant*. Knopf. N. Y. 1927.
53. THORNDIKE, L. E., *Measurement of Intelligence*. Teachers Coll. Columbia Univ. N. Y. 1926.
54. THURSTONE, L. L, *Primary Mental Abilities*. Chicago Univ. Press. 1937.
55. THURSTONE și CHAVE, *Measurement of Social Attitudes*. The Univ. of Chicago Press. 1927.
56. TODORANU, D., *Psihologia Temperamentului*. Inst. de Psihologie. 1932.
57. TODORANU, D., Problema aptitudinii tehnice. Rev. de Filosofie. 1934. 19, 176—198.
58. UHBRROCK, R. S., *An Analysis of the Downey Will-Temperament Tests*. Teach. Col. Contrib. Educ. No. 296. N. Y.
59. YOUNG, K., *Social Atitudes*. Holt. N. Y. 1931.
60. PETEANU, M., *Aptitudinea tehnică*. Inst. Psihotenic din Cluj. Sibiu. 1942.

www.dacoromanica.ro

Capitolul IV

ASPECTUL DIFERENȚIAL

Din cele desvoltate până acum am văzut că persoana umană este o realitate foarte complexă, cu nenumărate laturi. De-aceea cunoașterea ei e o operație nespus de anevoioasă. Spre deosebire de cunoașterea laică, ce se mărginește totdeauna cu una sau alta din laturi, cunoașterea științifică trebue să le considere pe toate; ea trebue să țină seama atât de inteligență și celelalte aptitudini, cât și de temperament, fără să piardă din vedere caracterul sau firea.

Complexitatea persoanei umane nu e însă singura greutate, pe care o întâlnim în năzuința noastră de a o cunoaște. Mai există și altele. Pe lângă faptul de a fi complexă, persoana umană mai e și *diferită.* Gradul de trăire și desvoltare al tendințelor, aptitudinilor și trăsăturilor de temperament, caracter și fire și mai ales arhitectonica lor, adecă felul lor de împreunare și organizare în structuri unitare, *variază dela individ la individ.* In consecință punctul de vedere *general,* care se ocupă cu trăsăturile persoanei, așa cum ele se prezintă la toți indivizii. trebue completat cu punctul de vedere diferențial, care să studieze formele specifice, pe care aceste trăsături și arhitectonica lor le iau dela individ la individ.

Dacă diferențele individuale s'ar produce fără nici o regulă, adecă în mod cu totul haotic, atunci desigur fiecare individ ar trebui să aibă psihologia sa aparte, care nu ar avea nici o legătură cu psihologia celorlalți. Ceeace ar însemna că orișice operație de generalizare a cunoștințelor dela un caz la altul ar fi cu neputință! Și ceeace ar însemna — în cele din urmă — că însăși psihologia ca știință ar fi imposibilitate, căci știință fără generalizare, adecă fără prevedere dela un caz la altul, nu se poate. Această prevedere cu scop de generalizare e tocmai una

www.dacoromanica.ro

din funcțiunile de bază ale științei, așa cum cu altă ocazie am încercat să arătăm[1]).

Din fericire pentru știința și cunoașterea conduitei umane, diferențele individuale nu sunt nicicând arbitrare și lipsite de regulă. Dimpotrivă, ele se conformează totdeauna unei regule de bază, care se aplică atât în cazul diferențelor dintre tendințe cât și a celora dintre trăsături ori funcțiuni, precum și diferențelor fiziologice și anatomice. Această regulă e legea probalilității, care stăpânește așa zisele fenomene de hazard și care e cheia de boltă a înțelegerii naturii umane, având o vastă aplicare în toate științele vieții.

In urmare la variația fenomenelor psihice, cunoașterea psihologică implică două operații: (a) diagnosticarea, dacă e cu putință în sens de măsurare, a realității individuale și apoi (b) diagnosticarea, preferabilă tot în sens de măsurare, a locului, mai bine zise a rangului, pe care realitatea individuală îl ocupă în realitate statistică a populației, adecă în totalitatea celorlalte realități individuale, cuprinse în curba de variație.

Operația (a) este comună atât lumii vii, cât și celei fizice; operația (b) este caracteristică numai vieții. In lumea fizică ea lipsește, dimensiunile fizice fiind lipsite de varație. Intr'adevăr o greutate de un kilogram sau o lungime de un metru, sunt o greutate de un kilogram și o lungime de un metru și nimic mai mult. Metrul sau kilogramul nu variază. Ele nu sunt altele când lemnul e scaun, masă ori altceva. Metrul și kilogramul nu cunosc variația; ele nu se individualizează dela caz la caz. Lucrurile se schimbă în lumea vieții, care e o lume a individualului și a variației. Aci adevărul științific, în virtutea fenomenului de variație și individualitate, devine adevăr cu două fețe. El se dublează. Măsurarea exactă a înălțimii unui individ nu ajunge. Ea nu ne spune mult. Ea ne spune doar că individul are 1.573 metri — să zicem — dar această cifră nu ne spune nimic cu privire la faptul *dacă individul e înalt sau scurt.* Pentru a ști aceasta trebue să raportăm realitatea individuală la cea statistică. Odată (a) diagnosticarea realității individuale făcută urmează (b) diagnosticarea locului și rangului acestei realități individuale

[1]) A se consulta primele două capitole din *Elemente de Psihometrie* și *Analiza factorilor psihici,* precum și articolele noastre cu caracter epistemologic, publicate în *Arhiva pentru Știința și Reforma Socală,* din 1936, și *Journal of General Psychology,* 1934. Deasemenea *La nature statistique de la loi scientifique et ses conditions d'exactitude,* în *Centenaire de Th. Ribot.* Alcan. Paris. 1943.

www.dacoromanica.ro

în realitatea statistică a populației, care cuprinde toate realitățile individuale. Numai prin această operație, putem ști și defini *semnificația* realității individuale. Numai grație ei putem ști dacă înălțimea de 1.573 m. *e inferioară sau superioară mediei,* dacă individul, care rezolvă *n* teste, e superior sau inferior ca inteligență etc. In sfârșit numai prin gruparea și înserierea tuturor adevărurilor individuale, adecă numai prin cunoașterea întregii populații, putem pretinde că actul de cunoaștere e deplin, el reprezintă o diagnosticare totală a realității, atât în latura ei individuală, cât și în cea statistică, de populație.

Psihologia a început prin a studia realitatea individuală, neglijând complet pe cea statistică. Acesta e cazul psihologiei până la Wundt, precum și acela al psihologiei lui Wundt și a psihologiei germane în general. Cunoscutul incident dintre Wundt și Cattell, în legătură cu teza de doctorat a celui din urmă, e în această privință plin de semnificație. Wundt, în acord cu întreg spiritul psihologiei germane, înțelege studiul timpului de reacțiune — caști oricare alt studiu — numai *sub aspect general,* făcut la unul, doi sau trei indivizi. *Diferențele individuale nu interesau; ele erau contingențe fără importanță, susceptibile de a fi socotite ca erori.* Cattel, dimpotrivă, socotea că aceste *diferențe* sunt tot atât de importante, caști media lor sau timpul de reacțiune *în general.* In consecință el a propus și măsurarea lor. Pe lângă medie, el a calculat, astfel, și variația medie, adecă cele două momente importante ale variației din stânga și din dreapta mediei. Lui Wundt, un atare procedeu, i s'a părut *ganz amerikanisch.* Marele său spirit de obiectivitate l-a determinat, totuși, să-l admită. Câteva decenii mai târziu această ciudățenie americană a cucerit întreaga psihologie experimentală, care a devenit o psihologie diferențială prin excelență. Contribuții fundamentale în aceeași direcție au mai dat Binet și în special Galton, dela care, de fapt, Cattell se inspirase.

Ideia de variație și diferențe individuale a câștigat azi întreg domeniul psihologiei. Singura deosebire consistă doar în metoda de abordare a diferențelor. Psihologia experimentală preferă metoda statistică; psihanaliza și celelalte discipline, venite din spre psihologia medicală, dau precădere metodei clinice, cazuistice, iar Spranger, Kretschmer etc. aleg metoda tipologică, care ține un drum intermediar între metoda cazuistică, a fiecărui caz în parte și metoda statistică, a tuturor cazurilor. Metoda statistică câștigă însă teren pe zi ce trece; după toată

www.dacoromanica.ro

probabilitatea ea va ajunge să domine întreg domeniul psihologiei.

Intrucât avantajele şi condiţiile sale de lucru, au fost desvoltate pe larg în altă lucrare (40), asupra lor nu mai revenim. In consecinţă trecem la cauzele, care stau la baza diferenţelor individuale şi le determină. Ele pot fi grupate în două mari grupe: unele dependente de ereditate ,altele de mediu. Vom începe cu primele şi vom continua cu celelalte, dând apoi — la sfârşit — şi cuvenitele precizări asupra grupelor majore de diferenţe individuale, ca rasă, naţiune, vârstă, sex, etc.[1]).

Ereditatea

1. *Cercetările lui Mendel.* Pe la mijlocul secolului trecut trăia la Brno un călugăr necunoscut, Gregor Mendel, cu o pasiune fără margini pentru horticultură. In dorinţa sa de a obţine specii cât mai diferite de mazăre, trandafiri etc., el a recurs la împerecherea a fel şi fel de soiuri, notând cu o scrupulozitate şi obiectivitate, demnă de toată admiraţia, atât felurimea împerecherilor, cât şi rezultatele obţinute. După o îndelungată serie de împerecheri el a ajuns să constate anumite repetiţii, care i-au permis formularea unor anumite regule, cărora împerecherile se supun. Cu aceeaşi conştiinţiozitate cu care a notat împerecherile şi rezultatele, Mendel a notat şi regulele, socotind a face, prin aceasta, un real serviciu persoanelor pasionate de horticultură. Un moment nu s'a gândit, totuşi, că ceeace el făcea însemna, de fapt, aşezarea adevăratelor temelii ale geneticei moderne, menită să joace un rol atât de mare în toate ştiinţele vieţii.

Decenii dearândul, descoperirile lui Mendel au rămas ceeace ele intenţionau să fie: regule practice pentru horticultori. Importanţa lor pentru genetică a fost ignorată, deşi altfel Darwin îşi publicase epocala sa teorie asupra originii speciilor, iar discuţia dintre neolamarckişti şi neodarwinişti, cu privire la

[1]) Cunoaşterea acestor cauze e extrem de importantă. Un individ poate avea dela naştere un coeficient de inteligenţă de 122. In lipsa unui mediu adecvat el poate rămânea însă şi la 110, 100, 90 şi chiar mai puţin, aşa precum în prezenţa unui mediu excepţional de puternic el poate ajunge la 130 şi poate chiar 135. In consecinţă nu e destul să ştim dacă cineva e prost sau deştept; mai trebue să ştim şi *cauza majoră* la care prostia sau inteligenţa sa trebue atribuită.

www.dacoromanica.ro

ereditatea caracterelor dobândite, era în toiu. Weismann specula deja asupra plasmei germinative, formulând o filosofie a ei, care — trebue să recunoaștem — nu s'a dovedit întru totul neîntemeiată. Aceste discuții ajungând pe plan cu totul prea speculativ, lumea s'a reîntors iarăși în spre fapte, revenind la vechea tradiție a lui Darwin, de a observa cât mai mult și de a discuta cât mai puțin. In această nouă căutare a faptelor, care caracterizează sfârșitul secolului trecut și mai ales începutul secolului nostru, s'a ajuns și la re-descoperirea legilor lui Mendel, sesizându-se de astădată pe depin neprețuita lor comoară.

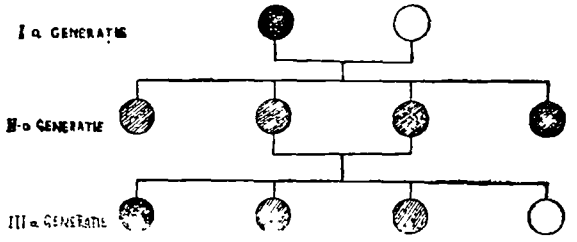

Fig. 7. — Mecanismul eredității.

Conținutul acestei comori e că *legile eredității*, așa cum ele sunt formulate de Mendel, *nu sunt decât legile probabilității, care par să stăpânească toate manifestările vieții*, așa cum Quetelet și Galton deja au arătat. Dealtfel înțelegerea operei lui Mendel fără opera lui Galton ar fi fost aproape cu neputință.

Să luăm un exemplu, menit să ilustreze legile mendeliene. Presupunem împerecherea unui trandafir alb cu unul negru. Trandafirii, ce rezultă din această împerechere sunt toți de culoare intermediară, cenușie, adecă hibrizi. Imperechind acești hibrizi, care reprezintă a doua generație, constatăm că urmașii lor, adecă a treia generație, devin trandafiri de trei feluri, adecă albi, negrii și cenușii, iar porția lor este de câte 25% pentru trandafirii albi sau negrii și 50% pentru trandafirii cenușii. Figura 7 exemplifică în mod intuitiv aceste afirmații.

Să comparăm acum această figură cu legile de probabilitate[1]). Să luăm exemplul cu aruncarea a doi bani și probabilitatea lor de cădere. Ei pot cădea le-leu, leu-coroană, coroană-leu și coroană-coroană. Intrucât ordinea nu importă, vom avea

[1]) A se vedea atari exemplificări și scheme în *Elemente de Psihometrie.*

www.dacoromanica.ro

deci câte *odată* leu-leu şi coroană-coroană şi de *două* ori leu-coroană sau coroană-leu, ceeace însemnează câte 25% pentru una sau alta din soluţiile leu-leu sau coroană-coroană şi 50% pentru soluţiile mixte leu-coroană sau coroană-leu. Identitatea dintre acest procentaj şi acela de mai sus, constatat de Mendel în legătură cu împerecherea trandafirilor, e deplină. Ceeace înseamnează că *legile eredităţii nu sunt decât o aplicare a legilor prababilităţii.* In consecinţă aşa precum putem prevedea împerecherea banilor, tot aşa putem prevedea pe aceea a trandafirilor. E vorba şi într'un caz şi într'altul de una şi aceeaşi ecuaţie, ale cărei rezultate sunt susceptibile de a fi exprimate în mod grafic prin aceeaşi curbă, în speţă curba lui Gauss, căreia producerea diferenţelor dintre oameni se supune.

2. *Cercetările lui Morgan.* Se aplică aceleaşi legi şi animalelor, deci, şi omului? Iată întrebarea, pe care şi-au pus toţi biologii, care şi-au dat seama de covârşitoarea importanţă a descoperirii lui Mendel. Cel care a reuşit să dea un răspuns pozitiv, reuşind — în acelaşi timp — să pătrundă şi în mecanismul intern al eredităţii, este marele biolog american Thomas Hunt Morgan (94, 95), fondatorul geneticei moderne, distins pentru opera sa cu premiul Nobel. Animalul, de care el s'a servit, a fost o insectă, *Drosophila*, devenită şi ea celebră şi care are avantajul de a se înmulţi foarte repede, fără a cere prea multe cheltuieli pentru întreţinerea ei. Constatările lui Morgan au fost că împerecherea Drosophilei se supune întru toate regulelor, care stăpânesc împerecherea trandafirilor. *Legile eredităţii animale sunt, prin urmare, tot legi ale probabilităţii.*

Morgan însă nu s'a mulţumit numai cu studierea caracterelor exterioare, care însoţesc împerecherea, ci a căutat să pătrundă şi în mecanismul genetic, care stă la baza regulelor de împerechere. In acest scop el s'a servit, bineînţeles, de toată tehnica perfecţionată, pe care un laborator modern de biologie, prevăzut cu microscoape şi colaboratori, o oferă. Pe această cale şi după îndelungate studii, el a ajuns să stabilească, într'un mod care exclude îndoiala, că elementele ultime, de care ereditatea diferitelor caractere depinde, sunt anumite părticele infinit de mici, pe care el le-a numit *gene*, date în nucleul celulei germinative. Aceste gene se grupează în anumite constelaţii unitare în formă de lanţuri, botezate cu numele de cromozomi. Figura 8 ne arată aceste gene şi gruparea lor în cromozomi.

Un cromozom poate cuprinde 20—30 de gene, uneori chiar

www.dacoromanica.ro

sute. La om avem 23½ perechi de cromozomi pentru bărbat și 24 perechi pentru femeie. Femeia, deci, are cu un cromozom mai mult, numit cromozomul *X*, care determină sexul. Se pare că acest cromozom există și la bărbat, însă în formă nedesvoltată. In această formă nedesvoltată el e numit cromozomul *Y*.

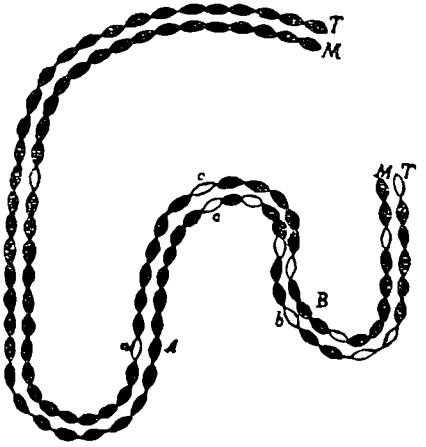

Fig. 8. — Așezarea genelor în cromozomi. (După Jennings, 29).

Numărul genelor din cromozomii dați în celula germinativă umană este cunoscut. E probabil însă că el se ridică la mii. Important pentru a fi cunoscut — spune marele biolog Jennings (29, p. 6) — este faptul că *„fiecare din miile de gene este o substanță aparte, care are o funcțiune definită, adecă un anumit lucru de îndeplinit; dacă una sau alta din ele este distrusă, sau schimbată, desvoltarea este alterată într'un anumit fel, iar individul, care rezultă arată o schimbare corespunzătoare a caracterelor sale: o schimbare în culoarea ochilor, în forma nasului, în statură ori în temperament sau altceva"*[1]).

La fel este cunoscut — spune tot Jennings (idem, p. 6) — că *„fiecare fel diferit de genă are în mod regulat și invariabil locul său în lanț sau cromozom. Astfel diferitele gene pot fi numite și numerotate și o anumită genă, să zicem No. 4 sau 47, este totdeauna aceeași, cu același rol de jucat și găsibilă în același loc al cromozomilor"*.

O altă chestiune la fel de importantă — spune Jennings în continuare — este *„faptul că fiecare din cei doi părinți ai noștri ne dau o serie completă de gene, înlănțuite împreună în forma descrisă mai sus. Astfel în fiecare celulă, noi avem două feluri de gene, fiecare complet în el însuși, așa cum am văzut în Fig. 8. In consecință noi suntem dubli cu privire la genele noastre. Fiecare din cele două lanțuri de gene conține tot materialul necesar pentru producerea unui individ; un fapt care are foarte stranii consecințe. Mama ne dă tot materialul cerut pentru producerea unui individ*

[1]) Sublinierile sunt ale noastre.

www.dacoromanica.ro

de un anumit tip; tata, pe de altă parte, ne dă tot materialul pentru producerea altui individ, de alt tip. In acest mod noi începem viața ca ființe duble. Fiecare suntem într'un anumit sens două persoane — destul de legate împreună în întregime, deși în anumite privințe legăturile nu sunt chiar complete. Această dublă natură a vieții noastre are mare efect asupra ei.

Duplicarea se aplică fiecărei părticele din miile de gene, cu care începem viața. Fiecare fel de substanță este prezentată în fiecare celulă în două doze, care formează o pereche de gene. O genă din fiecare pereche vine dela tată, ceealaltă dela mamă".

In aceeași lucrare, ceva mai jos: *„Diferitele perechi de gene au funcțiuni diferite în desvoltare. Cei doi membri ai fiecărei perechi de gene au una și aceeași funcțiune. Dacă una din cele două gene are de a face cu culoarea ochilor, atunci cu culoarea ochilor are de a face și cea de a doua. Dacă una din gene are de a face cu producerea și determinarea unei anumite părți din creer, cu același lucru are de a face și cealaltă. Dacă una influențează creșterea corpului, tot creșterea corpului o influențează și cealaltă. Acum un fapt de o extremă importanță practică! Deși cei doi membri ai unei anumite gene au de a face cu unul și același lucru, ei de obiceiu diferă însă în felul lor de a-l face. Gena, care vine dela tată tinde să producă o anumită culoare a ochiului, în vreme ce gena dela mamă tinde să producă o altă culoare. Gena dela tată produce un creer sărac și astfel un individ stupid; gena dela mamă un creer superior și astfel un individ superior. O genă poate produce ceeace e bun și sănătos; ceealaltă ceva ce e bolnav".*

Ceva mai jos: *„Avantajele de a avea doi părinți, adecă avantajul de a fi dubli, sunt deci evidente. O genă dela tată poate fi defectuoasă; dacă ea ar fi singura genă, care ar produce funcțiunea, copilul ar fi defectiv în acea funcțiune; el va fi, astfel, un albino, un stupid sau un înapoiat mintal. Se poate însă întâmpla ca gena corespunzătoare din aceeași pereche, care vine dela mamă, să fie normală. Această genă normală de obiceiu produce ea singură întreaga sarcină, așa încât copilul e normal; el nu e albino, nu e stupid, nici înapoiat mintal. In acest mod defectuositatea unei singure gene din pereche de obiceiu nu are urmări rele, sau dacă are, atunci are așa de mici încât nu pot fi observate. Dublura genelor activează, deci, ca o măsură de asigurare; individul are două șanse în loc de una de a-și desvolta fiecare din funcțiunile sale în mod normal. Numai atunci când ambele gene date într'o anumită pereche sunt defective — adecă atât cea dela mamă, cât și cea dela tată — numai atunci funcțiunea respectivă a urmașului e și ea defectivă și copilul e lipsit de pigmentația necesară, e stupid, leneș, înapoiat mintal sau ceva asemănător.*

Socotind dublarea genelor în această lumină, e lămurit că asigurarea pe care ea o aduce, constitue, rațiunea biologică pentru care avem doi părinți în loc de unul".

Gena normală, care produce funcțiunea sau organul în condiții normale, a fost numită *gena dominantă;* gena defectuoasă, a cărei funcțiune nu se mai manifestă, e *gena recesivă.* Gena, care produce inteligență, e o genă dominantă; aceea care

www.dacoromanica.ro

produce prostia, e o genă recesivă. Genele dominante sunt de trei ori mai numeroase decât genele defective.

3. *Mecanismul eredității.* In cele ce urmează dăm câteva cazuri, menite să ilustreze în mod concret felul cum ereditatea lucrează.

Presupunem un tată stupid, cu amândouă genele privitoare la inteligență recesive și o mamă inteligentă, cu ambele gene normale. In conformitate cu legile probabilității dela baza mecanismului eredității, copiii vor fi hibrizi, adecă vor prezenta o genă dominantă și alta recesivă. Cum însă caracterele genei recesive nu se manifestă decât atunci când ambele

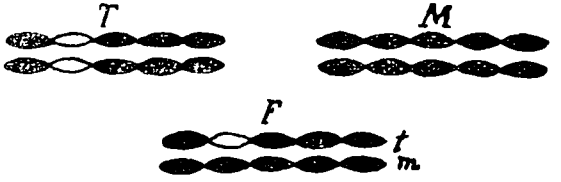

Fig. 9. — După Jennings (29).

gene sunt recesive și nu și atunci când cealaltă e dominantă, însemnează că gena dominantă își manifestă singură acțiunea. Copiii, rezultați din atari părinți, vor avea inteligență normală, ca și mama, atât numai că ei poartă cu ei, în mod latent și germenul stupidității, care — cum vom vedea îndată — poate apare la urmașii lor. Figura 9 ilustrează acest caz.

Presupunem acum că un atare copil cu o genă recesivă ajunge mare și se căsătorește cu un partener, care are două gene recesive. In conformitate cu legile probabilității jumătate din urmași vor avea ambele gene re-

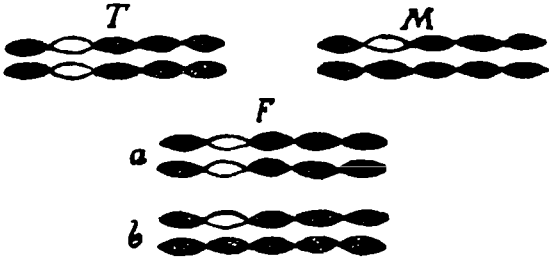

Fig. 10. — După Jennings (29).

cisive, și deci, vor fi proști; cealaltă jumătate numai o singură genă recisivă și astfel vor fi deștepți. Figura 10 ilustrează acest caz.

Presupunem acum că un urmaș din primul caz, cu o singură genă recesivă, se căsătorește cu un partener, care, la fel, are tot o singură genă recesivă. Intrucât caracterele nu se manifestă, ambii părinți sunt normali, adecă inteligenți sau sănătoși fizicește etc., atât numai că amândoi poartă sâmburele stricăciunii ascuns în structura lor genetică. In conformitate cu

www.dacoromanica.ro

legile probabilității ale cazului când aruncăm doi bani deodată, vom avea patru permutări și trei combinări. Cei doi bani pot cădea — cum am văzut — leu-leu, leu-coroană, coroană-leu și coroană-coroană. Ceeace ne dă patru aranjări în ordine diferită, adecă patru permutări. Intrucât însă ordinea nu importă, ci numai faptul dacă un element cel puțin e diferit, cele patru permutări pot fi reduse la următoarele trei combinări: odată leu-leu,

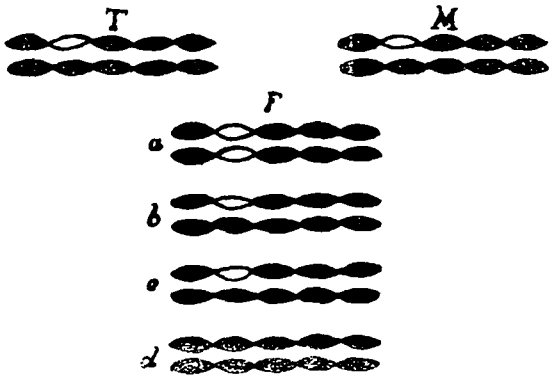

Fig. 11. — După Jennings (29).

de două ori leu și coroană sau invers, adecă ambele sensuri, și odată coroană-coroană. Figura 11 ilustrează acest caz. Avem astfel un individ complet normal și în fond și în aparență, adecă cu ambele gene dominante, un alt individ idiot, cu ambele gene recesive, deci fără putință de recurs și doi indivzi cu câte o genă recesivă și alta dominantă, în aparență normali ca și individul prim, dar în fond sănătoși numai pe jumătate și care

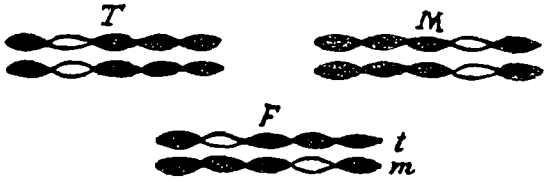

Fig. 12. — După Jennings (29).

la un recurs, adecă în căsătorie, pot pierde, dând 25% din urmași pe deaîntregul stupizi, atât în aparență, cât și în fond.

Presupunem însă că individul *a* din figura 11 se căsătorește cu un alt individ cu ambele gene corespunzătoare normale, dominante, dar cu o altă pereche complet recesivă. Urmașii acestor doi părinți, unul defectiv într'o privință, altul defectiv în altă privință, vor purta în ei sâmburele ambelor defecte, dar altfel, în manifestările lor, vor fi normali în amândouă privințele. Figura 12 exemplifică acest caz.

Se spune că o frumoasă artistă din cetatea filmului, Holywood, cu multă grijă față de ideile genetice de îmbunătățire a rasei omenești, a scris lui Bernard Shaw, care în ochii ei trecea drept cel mai deștept om din

www.dacoromanica.ro

lume, propunându-i sacrificiul de a-l lua în căsătorie, în credința că urmașii lor vor avea, apoi, inteligența lui și frumusețea ei, fiind astfel cei mai frumoși și cei mai deștepți din lume. Se mai spune, deasemenea, că Shaw ar fi respins oferta, temându-se ca lucrurile să nu se petreacă pe deandoaselea și copiii să moștenească... inteligența dela artistă și frumusețea dela

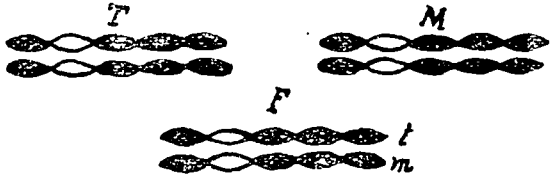

Fig. 13. — După Jennings (29).

el. Judecând după cazul ilustrat în Fig. 12, se pare totuși că artista a avut dreptate.

Doi părinți idioți, cu ambele gene ale inteligenței recesive nu pot avea decât doi copii idioți, ceeace în conformitate cu aceleași legi ale probabilității e perfect natural. Un ban ale cărui fețe sunt ambele *leu*, nu poate cădea decât *leu* și niciodată coroană. Figura 13 ilustrează acest caz.

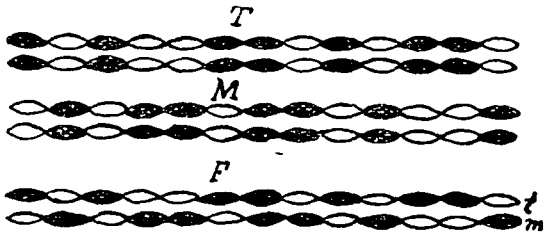

Fig. 14. — După Jennings (29).

Cât de salutar e faptul că înmulțirea noastră se face totdeauna prin unirea genelor dela doi parteneri, rezultă din Fig. 14, în care părinții sunt defectivi într'o serie de gene, fără a fi însă defectivi la unele și aceleași

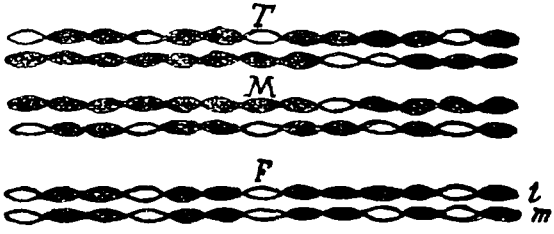

Fig. 15. — După Jennings (29).

gene amândoi deodată. In mod latent copiii poartă sâmburele tuturor defectelor părinților, dar pe plan de manifestare reală ei sunt deplin normali.

Din păcate însă lucrurile se pot întâmpla și invers, așa cum arată Fig. 15.

www.dacoromanica.ro

In lumina exemplelor de mai sus putem deja trage concluzia că posibilităţile de grupare a genelor şi astfel de determinare a indivizilor, sunt nespus de multe. Ele sunt aproape infinite. Intr'adevăr numărul combinărilor pe care le putem face cu cele 24 perechi de cromozomi se ridică — aşa cum Th. H. Morgan (4) a arătat — la astronomica cifră de 282.429.536.481. Ceeace raportat la populaţia globului, de aproximativ două miliarde indivizi, însemnează de 141 ori şi ceva mai mult. De fapt însă caracterele ereditare nu depind numai de cromozomi, ci şi de genele din care ei se compun şi al căror număr se ridică la cel puţin câteva sute, dacă nu mii, de fiecare cromozom. Numărul combinărilor posibile, pe care le-am obţine cu cele câteva mii sau zeci de mii de gene, depăşeşte pur şi simplu închipuirea omenească! Unde mai adăugăm şi faptul că unele din gene nu poartă un singur caracter, ci mai multe, aşa precum un caracter e legat, de cele mai multe ori de zeci de gene?[1]). Ceeace însemnează o nouă complicare a lucrurilor! Nu e deaceea absolut nici o mirare că pe lume nu sunt doi oameni la fel. Doi oameni la fel nu am găsi chiar şi de ar învia toţi morţii de acum 500 mii de ani şi până azi![2]).

Vieaţa a sute şi poate chiar mii de savanţi e azi dedicată operei de lămuriri a misterelor legate de ereditate. In *Institutul de Genetică* din California, condus de *Morgan*, precum şi în alte multe laboratoare similare, se lucrează de zor la întocmirea de mape, hărţi, a genelor, care determină fiecare însuşire în parte, fixându-se poziţia fiecărei gene în ansamblul sistemelor de cromozomi, din care ele fac parte. Aceasta în primul rând în cazul Drosophilei, precum şi în acela al altor animale, care se înmulţesc repede şi costă puţin. Atari hărţi ne lipsesc însă în ceeace priveşte însuşirile omului, care nici nu se înmulţeşte repede, nici nu poate fi supus experimentării, legile sociale opunându-se la aşa ceva şi care — în plus — are şi cea mai complicată structură ereditară.

4. *Familia Kallikak*. Ceeace, totuşi, nu însemnează că orişice speculaţii cu privire la ereditatea umană sunt excluse. Unele sunt posibile. Iar rezultatul unora dintre ele e din cale afară de semnificativ.

In decursul războiului pentru independenţa Americei un tânăr de 21 de ani, Martin Kallikak, descendent al unei familii foarte onorabile, dovedită ca atare trei generaţii posterioare, a avut — din cauza condiţiilor

---

[1]) Culoarea ochilor Drosophilei depinde, după calculul lui Morgan (45), de nu mai puţin decât 51 de gene!

[2]) Aprecierea e dată după Prof. E. S. Conklin (The Direction of Human Evolution). La atât evoluiază el intervalul de timp, care ne desparte de omul primitiv, descoperit în apropiere de Heidelberg.

www.dacoromanica.ro

speciale legate de războiu — relații sexuale ilicite cu o fată de tavernă, judecată a fi, după toate informațiile pe care le avem asupra ei, înapoiată mintal. Cu ea a avut un copil. Doi ani mai târziu, la sfârșitul războiului, Kalikak se căsătorește cu o fată perfect normală, corespunzătoare poziției sale sociale. Un individ normal are, astfel, copii cu o parteneră normală și cu una anormală.

Copiii care au rezultat din căsătoria cu fata normală s'au dovedit a fi cu toții normali, precum normali s'au dovedit a fi și urmașii lor, verificând astfel teza că doi bani cu ambele fețe coroană, nu pot cădea decât

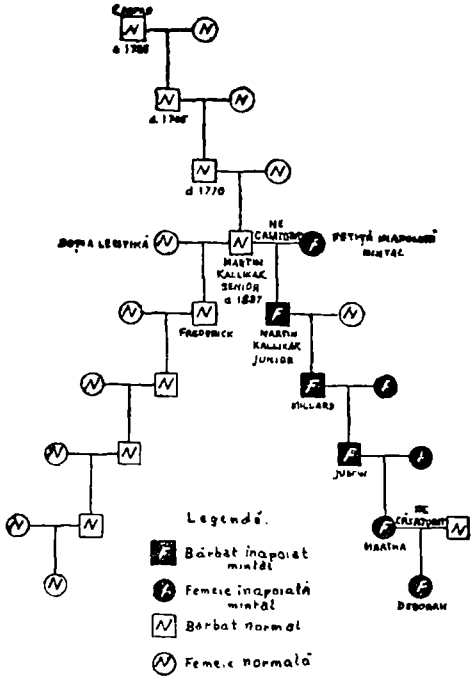

GENEALOGIA FAMILIEI KALLIKAK

Fig. 16. — După Goddard (25).

numai coroană. Lucrurile s'au petrecut însă diferit — cum și era de așteptat — cu urmașii proveniți din relațiile ilicite cu fata înapoiată mintal. Martin Kalikak junior, care a rezultat din aceste relații, a fost înapoiat mintal. (Ceeace înseamnează că Martin Kalikak senior avea predispoziții spre înapoiere mintală, atât numai că ele prin unirea cu parteneri normali au rămas în stare latentă și nu au putut fi actualizate). Milard, urmașul lui Martin Kalikak junior și al unei fete normale, s'a dovedit a fi din nou înapoiat mintal, ceeace înseamnează că fata cu care el s'a căsătorit avea și ea în mod latent gena sau grupul de gene, care determină înapoierea mintală. Urmașul lui Milard, căsătorît cu o fată înapoiată mintal, au devenit cu toții înapoiați mintali, deși astfel una din urmași, Marta, se căsătorește iarăși cu un partener normal. Fig. 16 ilustrează în mod grafic această genealogie a familiei Kalikak.

www.dacoromanica.ro

Genealogii asemănătoare cu aceea a familiei Kallikak cunoaştem azi multe. Toate dovedesc unul şi acelaşi lucru, anume că inteligenţa se moşteneşte în acelaş mod caşi culoarea ochilor sau oricare alt caracter morfologic sau fiziologic. Să mai considerăm un singur caz, la fel de faimos caşi acela al familiei Kallikak. E cazul celor cinci surori Jukes, studiate de Dugdale (18). La 1874, în una din închisorile Statului New York, se constată că sunt arestaţi şase indivizi înrudiţi, descendenţi din acelaşi sânge. Cercetându-se genealogia lor şase generaţii înapoi, se constată că e vorba de cinci surori Jukes, dintre care două s'au căsătorit cu doi fraţi, feciorii unui anumit Max, descendent pe la 1720 dintr'o familie daneză, despre care toate informaţiile arată că era beţiv şi debil mintal. Urmaşii celor două fete, căsătorite cu cei doi fraţi au fost beţivi, prostituate, în vreme ce descendenţii celorlalte trei surori, căsătorite cu bărbaţi normali, se dovedesc a fi cu toţii normali. Celculându-se suma cheltuielilor, pe care Statul a fost obligat să le facă cu descendenţii anormali ai celor două surori timp de şapte generaţii, fie în închisoare, fie în clinici etc., s'a constatat că ea se ridică la un milion şi jumătate dolari, ceeace ar face peste un sfert de miliard lei.

Genealogii asemănătoare, care să ilustreze aplicarea legilor mendeliene la ereditatea umană, avem şi pentru cazurile opuse, ale personalităţilor eminente, ca acelea întocmite de Galton (22), Cattell (11) etc.

Una din greutăţile mari, pe care aceste genealogii le întâmpină, este numărul mare de ascendenţi sau descendenţi, pe care noi trebue să-i considerăm. Un individ are 2 părinţi, 4 bunici, 8 străbunici, 16 stră-străbunici, 32 stră-stră-străbunici etc. Numărul generaţiilor merge în progresiune aritmetică, iar al ascendenţilor în una geometrică. In acest mod după câteva generaţii ajungem la numere pur şi simplu imense. Socotind aproximativ trei-patru generaţii de secol însemnează că numărul generaţiilor până la Christos se ridică la aproximativ 60—80. Ceeace însemnează că numărul străbunilor, socotiţi numai până la Christos, se ridică la câteva miliarde, adecă o populaţie mult mai mare decât întreaga omenire de azi. Pe toţi aceştia îi purtăm, aşazicând, în sânge. Deaceea moştenirea ereditară, cu care venim dela naştere, nu trebue limitată în nici un chip numai la părinţi. Ea trebue lărgită la întreaga serie a ascendenţilor. După cercetările şi calculele făcute de Galton, se pare că un părinte contribue cu aproximativ 50% din ereditatea noastră, un bunic cu 25%, un străbunic cu 12,5%, un stră-străbunic vu 6,25% etc. Contribuţia ascendenţilor descreşte în progresiunea geometrică.

www.dacoromanica.ro

Mediul.

Persoana umană nu e, totuși, numai produsul eredității; ea e și un produs al mediului. Ea e, anume, rezultatul interferenței acestor doi factori. Uneori predomină acțiunea unui factor; alteori acțiunea celuilalt. Proporția și modalitățile de combinare variază dela caz la caz și dela trăsătură la trăsătură ori funcțiune la funcțiune. Prezența ambilor factori, însă, nu poate fi nicicând și în nici un chip contestată.

Ereditatea, oricât de precise și lămurite ar fi legile care o guvernează, nu e, totuși, o fatalitate oarbă, care să excludă orice libertate. O anumită libertate rămâne totdeauna deschisă. Un om destinat să aibe 1,75 m. înălțime, poate, în cazul unui mediu bun, să ajungă și la 1,80, așa precum poate să rămână și la 1,70 m. sau chiar numai 1,60 m. La fel un om cu inteligență perfect normală din punct de vedere ereditar, poate — într'un mediu prielnic desvoltării inteligenței — să ajungă la un coeficient de 110, tot așa precum poate, în cazul unui mediu nefavorabil, să rămână la 90 sau chiar mai jos. In o serie de alte multe cazuri, ca formarea caracterului, posibilitățile mediului sunt — cum vom vedea îndată — chiar mai importante decât acelea ale eredității. In consecință ereditatea nu fixează *poziții fatale*, din care să nu putem ieși, ci *limite*, mai mult sau mai puțin largi și mai mult sau mai puțin rigide, după cum e vorba de o însușire sau alta, *în cadrul cărora mediul ne fixează poziția*. Ereditatea, pare a hotărî *cât* putem, iar mediul *ce* putem. Dar înainte de a da curs mai amplu acestor formulări, să lăsăm să vorbească faptele.

1. *Teoria gradientelor lui Child.* Părțile componente ale organismului uman, cași acelea ale oricărui altul, precum și celulele din care ele se compun, sunt totdeauna *organizate* într'un anumit *sistem*, cu o anumită *polaritate* și *simetrie*, atât pe plan morfologic, cât și pe plan funcțional. Acest *sistem de integrare* a părților componente are o axă majoră — axa longitudinală — și o axă minoră — axa laterală — precum și alte axe mai puțin importante. Ele împart organismul în anumite *zone morfologice* și mai ales *funcționale*, mai mult sau mai puțin distincte, în așa fel încât procesele vitale dintr'o zonă se deosebesc de procesele vitale din celelalte zone, atât cantitativ, cât și calitativ, fiind mai intense sau mai puțin intense, mai ample sau mai putin ample. de un fel sau de altul, etc.

www.dacoromanica.ro

Multă vreme s'a crezut că acest sistem de organizare şi integrare, cu zone vitale distincte, depinde numai de ereditate, precum s'a mai crezut şi aceea că zonele funcţionale sunt dependente şi explicabile prin zonele anatomice şi morfologice, care ar fi substratul lor explicativ. In ultima vreme însă ambele poziţii s'au dovedit ca neîntemeiate. Sistemul de organizare pare să fie mai mult *funcţional* decât anatomic şi morfologic — anatomia şi morfologia sa depinzând în foarte mare măsură de fiziologia sa — iar funcţiunile, din care el se compune şi care-l determină nu par să fie numai o *expresie a eredităţii,* adecă a virtualităţilor date în constelaţia genelor şi cromozomilor, ci şi *o expresie a mediului,* anume *o expresie a reacţiunii protoplasmei faţă de mediul din care ea face parte.* Meritul de a fi dovedit aceasta revine în deosebi Prof. Child dela Universitatea din Chicago, unul dintre cei mai mari biologi ai vremii în care trăim.

Child (13) a observat, în comun acord cu ceilalţi biologi, că sistemul de integrare al componentelor unui organism e dat dela început, pe bază de ereditate. Inmulţirea celulei ou se face în sensul acestui sistem, fixat dinainte. Cu ale cuvinte celulele derivate din ou pe cale de diviziune se aranjează în jurul unei axe majore şi minore, cu anumite zone funcţionale mai intense sau mai puţin intense etc., pe care Child le-a botezat *gradiente.* In partea axei majore, în care procesele vitale şi biochimice sunt mai accelerate, apare capul, în partea opusă ei, în care procesele vitale sunt mai lente, apar picioarele, la mijloc şira spinării, etc. Acţionând asupra acestor zone vitale sau gradiente, cum le-a numit Child, în sensul de accelerare sau încetinire a proceselor vitale, prin mijloace termice, de ridicare sau scădere a temperaturii, prin mijloace mecanice, de lovire şi mai ales prin mijloace chimice, cu ajutorul razelor *X* etc., Child a observat, spre marea sa surprindere, că sistemul de desvoltare şi integrare al organismului poate fi schimbat, în aşa fel încât acolo unde era să se desvolte picioarele se desvoltă capul, etc. Aceasta, desigur, cu condiţia ca influenţele chimice, mecanice sau termice să fie exersate din primele momente de desvoltare a oului pe cale de diviziune. Acţionând mai târziu, dupăce diferitele gradiente erau mai bine definite, Child nu a mai putut schimba poziţia capului cu a picioarelor şi aşa mai departe, dar a putut, în schimb, obţine o serie de anomalii şi diformităţi, ca picioarele mai lungi sau mai scurte, cap cu un

www.dacoromanica.ro

ochiu sau doi, trei și chiar cinci, precum și monștrii cu două capete, etc. Iată, deci, cum diferitele gradiente, de care integrarea și diviziunea funcțională și morfologică a organismului în desvoltare, depind, „nu apar în mod automat în protoplasmă, ci ca o *reacțiune* a protoplasmei față de un diferențial al mediului". Ele sunt tipare determinate de conduita protoplasmei (behavior pattern of protoplasm) și nu o fatalitate, pe deplin autonomă, a protoplasmei, anume a virtualităților ei ereditare. Viața și organismul nu sunt o simplă *actualizare* a virtualităților native, date în sistemul genelor, ci un rezultat al *interferenței* dintre aceste virtualități și mediul, în care configurația genelor se desvoltă. Desigur dintr'un ou de insectă nu putem ajunge la un măgar și nici chiar la o altă specie de insectă! Acțiunea mediului nu e fără frâu, ci cu limite, anume cu limite bine definite. Aceste limnite sunt totuși atât de *elastice* încât să ne permită ca prin acțiunea mediului să obținem o insectă cu picioarele mai mari sau mai mici și chiar cu un ochiu, doi sau trei, etc. Cu alte cuvinte putințele de desvoltare, pe care sistemul genetic le închide, nu se reduc nicicând la una singură. ci la mai multe, chiar foarte multe; din acest număr *mediul totdeauna alege una singură.*

2. *Semnificația unor cazuri celebre.* Cercetări de felul celor de mai sus, bineînțeles, nu pot fi făcute asupra omului, împiedecându-ne de condițiile sale biologice, precum și acele de natură etică și socială. Deaceea nu ne rămâne decât să luăm calea unor cercetări *indirecte,* compatibile cu condiția de existență umană. In acest subcapitol ne vom ocupa de câteva cazuri rămase celebre prin lipsa lor totală de mediu social uman, urmând ca în cel următor să ne ocupăm de o serie de cercetări, în care mediul social e prezent, dar sufere modificări radicale. Aceasta cu scopul de a vedea ce se întâmplă cu virtualitățile ereditare.

La 1799, într'o pădure din apropiere de Aveyron, trei vânători au dat de un copil, de aproximativ 11—12 ani, care după toate aparențele părea să fi fost lipsit de orice contact cu oamenii, părăsit fiind de foarte mic. El era complet gol, incapabil să vorbească și părea să fi dus o viață complet sălbatecă, dormind prin copaci etc. Cu timpul el a ajuns în grija unui distins medic francez, *Itard,* care l-a imortalizat în biografia sa (vezi Anastasi, 3). Reproducem câteva fragmente din această biografie:

„Privirea ochilor săi era nestatornică, fără expresie, vagabondând dela un obiect la altul fără a se opri asupra vreunuia din ele; ea era atât de

www.dacoromanica.ro

puțin experimentată și atât de puțin controlată prin simțul pipăitului, încât nu putea distinge nicicând între un obiect în relief și unul în pictură. Organul de auz îi era la fel de insensibil la cele mai mari sgomote, cași la cea mai duioasă muzică. Vocea sa era redusă la o stare de completă muțenie, iar din gură îi puteau ieși numai sunete guturale uniforme. Simțul mirosului îi era atât de puțin cultivat încât copilul era în aceeași măsură de indiferent și la mirosul parfumurilor, cași la cea mai grețoasă odoare, care emana din patul său, murdărit cu urină și excremente. In sfârșit organul pipăitului era limitat la funcțiunea mecanică a prinderii obiectelor. Procedând la starea funcțiunilor intelectuale... el apare cu totul incapabil de atenție (excepție făcând de obiectele strict trebuincioase nevoilor sale biologice) și — în consecință — cu totul neputincios în operațiile mintale, în care atenția e cuprinsă. El era lipsit de memorie, judecată, aptitudinea imitației și era atât de mărginit în ideile sale, fie chiar și în acele strâns legate de nevoile sale imediate, încât la început nu a reușit nicicând să deschidă o ușă sau să se urce pe un scaun pentru a ajunge la mâncare, la care altfel nu ar ajunge cu mâna. Pe scurt el era lipsit de orice mijloace de comunicație și nu lega nici un înțeles sau intenție de gesturile sau mișcările corpului său. El trecea repede și fără un motiv aparent dela o stare de melancolie și apatie la cele mai nemăsurate isbucniri de râs... Mișcarea sa era cu totul aparte de a noastră, foarte grea după ce purta ghete și remarcabilă în special prin greutatea de a se adapta la mersul nostru sobru și măsurat, precum și prin tendința constantă de a sări și galopa. El avea desul obiceiu de a mirosi tot ceeace i se dădea în mână, fie ele chiar și lucruri, pe care noi le socotim cu totul lipsite de miros. Amestecarea cu dinții era la fel de curioasă, fiind făcută prin acțiunea subită a dinților incisivi, care prin asemănarea lor cu aceia a animalelor rozătoare, erau o suficientă indicație că sălbatecii trăesc, cași aceste animale, mai mult din vegetație".

E interesant să notăm că pe cât de neadaptat apare copilul la felul nostru de vieață, pe atât de adaptat pare să fie la felul său de vieața sălbatecă din pădure. „Sgomotul, pe care-l face căderea unei nuci — spune Itard — sau a unui alt corp bun de mâncat, îl face să întoarcă imediat capul... deși altfel același organ apare cu totul insensibil la alte sgomote foarte mari, ca pocnetul unei puști".

Cu toate încercările stăruitoare și sistematice, pe care Itard le-a făcut timp de cinci ani, copilul nu a mai putut fi readus la nivelul celorlalți din mediul civilizat. Copilul s'a dovedit incapabil să învețe a vorbi deși altfel a reușit să învețe a reproduce câteva vorbe scrise, pe care le întrebuința pentru a-și exprima câteva dorințe etc. Desigur se poate ridica ipoteza că acest copil a fost un idiot, părăsit de părinți tocmai din această cauză. După părerea lui Itard ipoteza nu e totuși verosimilă deoarece copilul era capabil de foarte mare progres în învățarea unor

www.dacoromanica.ro

mișcări, necesare în adaptarea, pe care copilul a avut-o înainte, pe care mișcări copiii idioți s'au dovedit incapabili să le învețe. E, deci, mult mai plausibilă explicarea prin lipsa totală de mediu civilizat, care a determinat o ofilire a diferitelor dispoziții native.

Luăm un caz recent: La 1921 într'o pădure din India au fost găsite două copile, una cam de 2—4 ani, iar cealaltă de 8—9 ani, trăind într'o peșteră, cu o ceată de lupi împreună. Ele au fost luate într'un orfelinat, în care s'a încercat a li se face educația. Copila mai mică a murit după o lună, neputându-se adapta noilor condiții de viață și mai ales condițiilor de hrană. A doua fetiță a mai trăit opt ani. Observarea ei științifică a fost, astfel, posibilă. Informații detaliate asupra ei avem în lucrările a doi psihologi americani, Kellog (30) și Squires (54). Felul de viață al copilei semăna întru toate cu acela al haitelor de lupi. Copila era incapabilă să ucidă un animal, dar se arunca imediat să mânânce orice animal ucis. Ceeace ne arăta că ea se nutria, cași puii de lupi, din prada adusă de lupii mari. Auzul îi era foarte desvoltat. precum și mirosul. Văzul semăna întru toate cu al unui lup și după toată probabilitatea era mai bun noaptea decât ziua. După miezul nopții nu mai putea dormi, iar de umblat umbla în patru picioare. Cu timpul a putut învăța să se ridice și în picioare, dar altfel s'a dovedit incapabilă să învețe a merge în două piciore. Ea a putut să învețe 40 de cuvinte și fraze scurte cu 2—3 cuvinte. După părerea lui Kellog și Squires explicarea conduitei acestei copile e aceeași cași a copilului din Aveyron. Lipsa totală a mediului uman, civilizat și prezența celui animal, a făcut din copile „animale" și nu „oameni".

Să considerăm un al treilea caz și mai misterios. E vorba de Kaspar Hauser, care pare să fi fost descendentul unei familii domnitoare înlăturat din cale de inamici politici. El a fost găsit pe străzile din Nüremberg, la 1828, umblând în mâini și în picioare, exact în felul unui copil. Nu știa să vorbească, dar avea un miros excepțional de desvoltat și era capabil să vadă și în întunerec. Intrat în grija Prof. Daumer și după ani de instrucție și educație, el învață a vorbi. Povestește că nu-și aduce aminte de nimic altceva decât că a trăit tot timpul într'o celulă, nu destul de înaltă pentru a putea sta în picioare. Nu a văzut față omenească nicicând, deoarece mâncarea îi era lăsată totdeauna în timpul când dormea. Pare, deaceea, posibil că a fost închis din fragedă copilărie. Instrucția și educația sa nu au putut ajunge la nivelul obișnuit al omului de rând, cu toată stăruința și priceperea Prof. Daumer.

Să luăm acum un caz invers, care să ne arate latura opusă a problemei, adecă eficacitatea mediului. E vorba de curiosul experiment făcut de același psiholog, Kellog, care a studiat și copilele-lupi din India. Un pui de cimpanzeu de sex femenin, botezat de *Kellog* (3) cu numele de *Gua*, a fost izolat de mama sa la etatea de șapte luni și jumătate și crescut împreună cu fiul psihologului, Donald, în etate de 10 luni. Asociația sau — mai bine zis — coeducația a durat 9 luni. In tot acest timp micul cimpanzeu nu a fost tratat ca o maimuță, ci ca un copil adevărat, bucurân-

www.dacoromanica.ro

du-se de acelaşi tratament caşi Donald. Mica maimuţă era îmbrăcată exact în acelaşi fel ca Donald, avea aceeaşi mâncare, în acelaşi fel de farfurie, cu linguriţă etc. In scurt timp maimuţa s'a obişnuit cu acest fel de vieaţă, fiind capabilă să poarte ciorapi, ghete şi haine, să mânânce din farfurie cu linguriţa şi aşa mai departe. Caşi Donald ea avea o deosebită slăbiciune pentru hârtie şi creion, desemnând fel şi fel de linii. După câteva luni a ajuns să prindă înţelesul câtorva cuvinte, iar spre sfârşitul celor nouă luni de educaţie comună numărul cuvintelor, pe care le înţelegea, trecea de 50. Înţelegea chiar şi câteva fraze scurte, ca: „Arată nasul", „Vrei plimbare" etc. Progresele lui Donald s'au dovedit a fi, totuşi, mult mai rapide, deşi „umanizarea" s'a prins destul de mult şi de Gua.

In concluzie la toate aceste cazuri Prof. Stratton (vezi Anastasi, 3), spune:

„Lipsa de asociaţie şi contact cu adulţii, în timpul anumitor perioade critice din fragedа copilărie, pare să producă în câţiva sau în toţi copiii normali o serie de trăsături cu totul asemănătoare cu defectele congenitale, de natură ereditară. Evidenţa faptelor pare să fie cu totul contrară vechii păreri romantice că civilizaţia este un obstacol principal contra desvoltării personalităţii. Dimpotrivă, cele mai înalte forme de personalităţi devin posibile numai în şi prin comunitatea civilizată. Numai prin înzestrarea biologică nativă sau prin maturizarea şi învăţarea ei într'un mediu înfrauman, animal, noi rămânem oameni animale. Oameni adevăraţi noi devenim numai prin interferenţa continuă cu societatea acelora, care deja au devenit oameni".

3. *Cercetările asupra geniului.* Să trecem acum la analiza altor cazuri celebre mai fericite — acelea ale oamenilor mari sau genii — şi să încercăm a desprinde semnificaţia apariţiei lor din punctul de vedere al problemei, ce ne interesează.

E înafară de orişice îndoială că geniul e întâi de toate produsul unei fericite, foarte fericite, combinări de gene, care apare la câteva zeci sau sute de mii, poate chiar milioane, de omeni. *Geniul, deci, e născut, nu făcut.* Acordul asupra acestui fapt e unanim.

Insemnează aceasta că geniul, graţie puterilor sale cu totul excepţionale, se ridică şi reuşeşte să se manifeste, indiferent de pătura socială în care s'a născut? Atâtea cazuri celebre de oameni mari, ridicaţi din popor, mult prea numeroase pentru a le mai reaminti, ar părea să spună da. Ideia, dealtfel, e şi susţinută de Galton, în faimoasa sa lucrare asupra *Geniului Ereditar,* care însemnează prima mare încercare de tratare ştiinţifică a problemei. Un foarte mare număr din geniile, pe care el le-a

www.dacoromanica.ro

studiat, s'au ridicat din clasele de jos, învingând toate obstacolele, pe care le-au întâlnit în cale.

Concluziunile lui Galton s'au dovedit a fi, totuși, mult prea optimiste. Cercetărie ulterioare asupra apariției geniului, datorite lui Odin (47), de Candolle (8), Ellis (19), Cattell (12) etc. — pentru a nu cita decât pe cele mai reprezentative — par să confirme teza contrară. Faptul că *unele* genii au reușit să se manifeste, spun ei, învingând toate obstacolele, pe care le-au întâlnit în cale, nu e probă că *toate* geniile au reușit, greutățile vieții neînvingând pe nimeni. Cu alte cuvinte proba e concludentă numai pentru cei ce au reușit, adecă pentru aspectul pozitiv al problemei, nu și pentru cei ce nu au reușit, adecă pentru aspectul negativ al problemei. Pentru a fi pe deplin concludentă proba trebue făcută și în sens contrar, dovedind că nu există genii care să nu fi reușit. Dar atunci când acești cercetători au procedat și la această probă, ei au ajuns la concluzii cu totul diferite de acelea ale lui Galton. Statistica întocmită de Odin (47) arată că geniile nu apar decât în acele locuri unde șansele de educație și cultură sunt posibile. Ele nu apar acolo unde aceste șanse lipsesc. Lucruri asemănătoare reies și din cercetările statistice ale lui Ellis (19) și Cattel (12), privitoare la profesiunea părinților, din care geniile se nasc. Ele arată în mod neîndoios că geniile se trag cu precădere din părinți cu situație economică, socială și culturală superioară. „Noi putem conchide — spune Cattell (12) — că mai bine de jumătate din oamenii de știință se trag dintr'un procent din populație, anume din acela care, din punct de vedere economic, social și cultural, e mai în stare să-l producă. Băiatul unui părinte cu succes în profesiunea sa academică este de 50 de ori mai avantajat în a deveni un om de știință decât băiatul luat din întreaga populație, la întâmplare".

Făcând o altă statistică a locului de naștere a 1000 oameni de știință americani la 1903 și a 250 oameni de știință la 1932, Cattell (12) constată distribuția din Tabela 2.

Semnificația distribuției e clară. Starea economică, socială și culturală a statelor New-York și Massachusetts în 1903 e mult superioară celorlalte. După ele vin Connecticut, Pensylvania și Illinois. La coadă stau Minnesota, Nebraska, Kansas etc. Proporția oamenilor de știință se conformează acestor fapte; ea e foarte ridicată în statele cu nivel cultural ridicat și foarte scăzută în acele cu nivel cultural scăzut. In decursul celor 30 de

www.dacoromanica.ro

Tabela 2. — Distribuţia locului de naştere a 1000 oameni de ştiinţă americani la 1903 şi a 250 oameni de ştiinţă americani la 1932.

Locul naşterii	Numărul cazurilor (în promile)	
	1903	1932
Masachusetts	134	72
Connecticut	40	16
New York	183	128
Pensylvania	66	48
Illinois	42	88
Minnesota	4	32
Missouri	14	40
Nebraska	2	20
Kansas	7	32

ani, care urmează, situaţia se schimbă. Starea economică, socială şi culturală a statelor Illinois, Minnesota, Nebraska etc. se îmbunătăţeşte în mod simţitor. Rezultatul imediat e că şi ele devin pepiniere de genii, caşi statele mai vechi, New-York sau Massachusetts. In lumina acestor date Cattell (12) conchide:

„Cercetările de mai sus arată că un copil născut în Massachusetts sau Connecticut are de cincizeci de ori mai multe şanse de a deveni om de ştiinţă decât un copil născut în statele îndepărtate din cealaltă parte a Americei, ca Georgia sau Louisiana. Ele deasemenea arată că un băiat poate deveni om de ştiinţă de cincizeci de ori mai uşor decât o fată...

Dacă cei 174 copiii născuţi în Massachusetts şi Connecticut, care au devenit oameni de ştiinţă, ar fi fost duşi imediat după naştere în sud, e probabil că puţini dintre ei, sau nici unul, nu ar fi ajuns ceeace au ajuns... Dacă însă condiţiile din sud se vor schimba şi vor fi egale sau mai bune decât acele din nord, e probabil că tot atâţia, dacă nu mai mulţi oameni de ştiinţă ar fi apărut în sud".

E foarte probabil — spune mai departe Cattel (12) — că din punct de vedere ereditar distribuţia oamenilor de geniu e aceeaşi, peste tot. Pentruca geniile să ajungă însă să-şi actualizeze virtualităţile, ele au nevoe de mediu, adecă de posibilităţi fără de care geniile nu pot să se desvolte. Cum însă aceste posibiltăţi de *aer* spiritual sunt inegal distribuite, inegală va fi şi actualizarea virtualităţilor native ale geniului, adecă transformarea sa din geniu în potenţă, în geniu real, de fapte şi realizări. Ereditatea, spune Cattell, determină ceeace un om *poate* face; mediul hotărăşte de ceeace el — în aceste limite — cu adevărat

www.dacoromanica.ro

face. Deaceea pe cât de ridicolă ar fi explicarea apariției geniului numai în funcție de mediu, pe atât de absurdă ar fi explicarea sa numai prin ereditate.

4. *Cercetările asupra gemenilor și semenilor.* O altă cale pe care s'a încercat studierea influenței, pe care mediul și ereditatea o au asupra noastră, a fost aceea a gemenilor și semenilor (fraților și surorilor) crescuți în medii identice și diferite, precum și a copiilor lipsiți de orișice legătură de sânge, ajunși în medii identice, cum sunt copiii din orfelinate. In primul caz, al gemenilor și semenilor, avem o *ereditate identică sau similară, pusă în medii asemănătoare sau diferite,* iar în al doilea caz avem o *ereditate diferită, pusă într'un mediu asemănător.*

La aceste două grupe mari de cercetări mai poate fi adăugată o altă serie bogată de cercetări, privitoare la schimbările mai mult sau mai puțin radicale de mediu, în care influența factorilor fizici și culturali poate fi urmărită, ca imigrațiile, exodul dela sat la oraș, influența școalei, etc. Luăm aceste trei categorii de cercetări pe rând.

Gemenii au constituit și constituesc materialul cu cele mai bogate rezultate în problema, care ne preocupă. Ei singuri îndeplinesc condiția de a prezenta o ereditate mai mult sau mai puțin identică, pe care o putem pune în medii asemănătoare sau diferite. Deaceea ei au atras dela început atenția cercetărilor, iar numărul cercetărilor, făcute asupra lor, este enorm de mare. Printre cele mai importante cercetări trebuesc amintite acelea datorite lui Galton, Thorndike, Gesell, iar în ultima vreme Newman-Freeman-Holzinger (46).

Există două feluri de gemeni: identici și fraternali. Primii sunt proveniți dintr'o singură celulă și deaceea mai sunt numiți și univitelini, ceilalți din două celule, fiind numiți și bivitelini. Similaritatea genetică a primilor gemeni, proveniți dintr'o singură celulă, e deplină. Ei sunt identici. Similaritatea celor fraternali e mai mică; ei nu mai sunt identici. Criteriile, cu ajutorul cărora se face discriminația dintre aceste două categorii de gemeni, sunt datorite Prof. Newman, care se bucură de renumele de a fi cea mai mare autoritate în această problemă. El e unul din autorii cărții, pomenită mai sus (46), scrisă în colaborare cu un mare psiholog, Freeman și un mare statistician, Holzinger. Ea exprimă ultimul cuvânt asupra problemei.

Cercetându-se corelația dintre inteligența gemenilor crescuți în aceleași familii, cu aproximativ același mediu, ea s'a dovedit a fi de 0.88—0.90 pentru gemenii identici, de 0.60—0.70 pentru cei fraternali, după cum ei erau de sex diferit (0.60) sau identic (0.70). Aceasta față de corelația de 0.50, ce caracterizează legătura dintre inteligența fraților sau lipsa de orice inteligență, ce caracterizează indivizii, lipsiți de orice legături de sânge. Concluzia imediată a acestor fapte e că inteligența — judecată în

www.dacoromanica.ro

lumina corelaţiilor de mai sus — pare să fie produsă de ereditate în proporţie de 0.80—0.90. In cazul ei, deci, ereditatea ar fi aproximativ de 4—5 ori mai mare decât mediul.

Concluzii asemănătoare pot fi trase şi din studiul gemenilor crescuţi în medii diferite. Numărul acestor cazuri e foarte mic. Deaceea calculul corelaţiei nu a putut fi făcut. Din descrierea vieţii lor, aşa cum ea e făcută de Thorndike (58) şi Newman-Holzinger-Freeman (46), reiese o asemănare foarte mare, care merge aproape până la identitate, cu toată deosebirea de mediu. Sunt foarte frecvente cazurile când doi gemeni, a căror vieaţă s'a desfăşurat la distanţe de mii de kilometri unul faţă de altul, s'au îmbolnăvit de aceeaşi boală, în acelaşi timp etc.

Constatări asemănătoare, cu privire la prevalarea influenţei eredităţii faţă de aceea a mediului, s'au făcut şi în cazul unora dintre aptitudini, precum şi în cazul trăsăturilor de temperament şi fire. Constatări de natură cu totul inversă s'au făcut însă în ceeace priveşte trăsăturile de caracter şi aptitudinile sociale, care s'au dovedit — prin aceasta — a fi în primul rând funcţiuni ale mediului.

Lucruri asemănătoare au fost constatate şi în cazul fraţilor. Corelaţia dintre inteligenţa fraţilor şi surorilor s'a dovedit a fi aproximativ 0.50, în cazul când ei trăesc în acelaşi mediu. Ea scade la 0.40 şi chiar mai puţin, atunci când ei trăesc în medii diferite. Ceeace ar însemna că mediul ar afecta inteligenţa în aceeaşi proporţie caşi la gemeni, adecă aproximativ 20%. In schimb însă între caracterul fraţilor, care trăiesc în medii diferite se constată mari deosebiri.

O serie de alte cercetări au fost făcute asupra copiilor din orfelinat, care reprezintă o ereditate diferită într'un mediu uniform. Spre deosebire de copiii cu ereditate variată şi medii variate, a căror inteligenţă nu prezintă nici o corelaţie, inteligenţa copiilor din aceleaşi orfelinate s'a dovedit a corela în proporţie de aproximativ 0.15—0.20. Ceeace însemnează o conformare a concluziilor de mai sus, obţinută de astădată pe cale inversă.

Asociaţia Naţională de Educaţie din America a hotărît în anul 1929, când conducerea ei o avea Prof. Terman, dela Universitatea Stanford din America, să îşi dedice întregul an de activitate, precum şi întregul program al comunicărilor şi desbaterilor din congres, raportului dintre mediu şi ereditate. In cadrul cercetărilor, care au făcut obiectul comunicărilor din congres, apărute într'un mare volum, există două categorii de cercetări asupra copiilor adoptaţi, care reprezintă oarecum pivotul întregului congres şi volum. O categorie de cercetări e condusă de D-şoara *Burks* (6) la Universitatea Stanford, iar cealaltă de *Freeman* şi *Holzinger* (21) la Universitatea din Chicago. Atât Burks, cât şi Freeman şi Holzinger, au examinat inteligenţa a mai multe sute de copii în momentul când ei erau adoptaţi şi apoi la un an şi doi după adoptare, cu scopul de a vedea efectele adoptării în familii cu nivel economic, social şi cultural mai ridicat. Freeman şi Holzinger constată o simţitoare îmbunătăţire; D-şoara Burks o foarte mică îmbunătăţire. Această discrepanţă de concluzii dând naştere la o primă controversă. D-na Leahy (36) dela Universitatea din Minesota reia cercetarile asupra unui grup de copii adoptaţi din Minneapolis ajungând la concluzii intermediare, dar totuşi mai apropiate de poziţia D-şoarei Burks. In toate trei cazurile s'a constatat o reală îmbunătăţire pe latura de caracter.

www.dacoromanica.ro

Ereditate și mediu.

Dacă ar fi să tragem concluzii finale asupra raportului dintre acțiunea mediului și aceea a eredității, judecate în lumina cercetărilor de mai sus, atunci ne-am însuși întru toate concluziile lui Jennings (29, p. 512):

1. „Toate caracteristicile organismului pot fi alterate schimbând genele; presupunând, desigur, că știm care sunt genele și cum trebuesc schimbate.

2. Toate caracteristicile pot fi alterat schimbând condițiile de mediu, în care organismul se desvoltă; presupunând că știm care sunt aceste condiții și cum să le schimbăm.

3. Orice schimbare în o caracteristică oarecare a organismului, care poate fi produsă prin alterarea genelor poate fi la fel produsă și prin alterarea condițiilor de mediu. (Această afirmație însă, în comparație cu celelalte două, e susceptibilă de mai multă îndoială; ea se poate, totuși, dovedi ca fiind corectă)".

La concluzii asemănătoare ajunge majoritatea biologilor și psihologilor contimporani, ca Morgan (44), Child (13), Thorndike (58) etc. în America, Hogben (28) în Anglia, Rabaud (49) în Franța, Baur-Fischer-Lenz (4) etc. în Germania, pentru a cita numai cele mai reprezentative nume.

Ereditatea și mediul nu sunt acțiuni opuse, divergente, ci acțiuni reciproce, convergente; ele nu se exclud, ci se includ. Una fără alta e lipsită de orișice valoare; ele nu pot exista separat, ci numai împreună. Mersul în două picioare e, desigur, însăcut; în lipsă de mediu adecvat omul merge totuși în patru. Înăscută, la fel, e și inteligența, precum și simțul muzical, aptitudinea matematică, mirosul etc. și totuși sălbatecul dela Aveyron, care tresare la căderea unei nuci la zeci de metri și duce orice obiect inodor la nas, nu simte nicio mișcare la auzul unei melodii duioase, tot așa precum nu are nici un sentiment de repulsie la murdăria elementelor fecale din pat, pe care le vede, dar nu pare să le miroase. O inteligență strălucită în lipsă de mediu cât de cât prielnic tânjește, așa precum un idiot pus în condițiile cele mai favorabile de mediu nu devine un om deștept. Adevărata problemă, deaceea, nu e mediu *sau* ereditate, ci mediu *și* ereditate, anume *cât* mediu și *cât* ereditate. Aceasta în cazul fiecărui individ și al fiecărei trăsături.

A fost și mai e și acum obiceiul de a împărți personalitatea umană în însușiri și caractere înăscute și însușiri și caractere

www.dacoromanica.ro

dobândite, învăţate. Obiceiul e vădit cu deosebire în lucrările de psihologia educaţiei. Prima parte a celor mai multe din manualele, care se ocupă cu această disciplină, abordează echipamentul nativ, iar a doua pe cel dobândit, învăţat, care se suprapune structurii înăscute. Judecând acest obiceiu în lumina generalizărilor de mai sus, el ne apare complet greşit. Operaţiile de clasificare, pe care ştiinţa e silită să le întrebuinţeze, desigur, trebuesc să ţină în primul rând seama de exigenţele de abstracţiune ale minţii noastre, căutând să fie cât mai corespunzătoare lor, adecă cât mai comode. Aceste operaţii nu pot, totuşi, să neglijeze nici exigenţele intrinseci ale faptelor, ajungând să fie în contradicţie cu ele. Insă, după părerea noastră, împărţirea persoanei umane în două domenii aparte, unul înăscut,

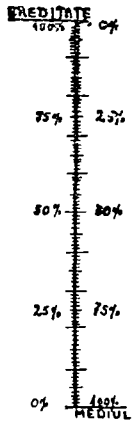

Fig. 17. — Continuul Ereditate-Mediu.

altul dobândit, nu e numai cu totul artificială, ci şi în flagrantă contradicţie cu realitatea concretă a persoanei, în care ceeace e înăscut se împlineşte în mod *organic* cu ceeace e dobândit, în aşa fel încât ceeace e dobândit apare ca o prelungire şi derivare din ceeace e înăscut. In această împletire a ceeace e dobândit cu ceeace e înăscut tonul uneori e dat de contribuţia ereditară, alteori de structura dobândită. Prezente sunt însă totdeauna ambele influenţe, ambele contribuţii, ambii factori. Deaceea a vorbi de funcţiuni, tendinţe şi trăsături înăscute şi funcţiuni, tendinţe şi trăsături dobândite, nu e numai un non-sens, ci şi o contradicţie a faptelor concrete.

In consecinţă nu ne rămâne decât să găsim o altă modalitate de reprezentare şi clasificare a persoanei, ca produs unitar

www.dacoromanica.ro

al eredității și mediului, în așa fel încât influența acestor două categorii de factori să fie totdeauna prezentă, combinându-se în proporții diferite. Realitatea unui *continuum biologic*, ai cărui poli să reprezenite ereditatea și mediul, iar linia care-i desparte proporțiile lor de combinare și contopire, ne apare drept singura soluție. Figura 17 exemplifică felul de înfăptuire al acestei soluții.

Figura 18 arată o atare clasificare a diferitelor aptitudini și trăsături de temperament, caracter și fire în continuul ereditate-mediu. Aceasta, desigur, numai sub titlul de ilustrare, deoa-

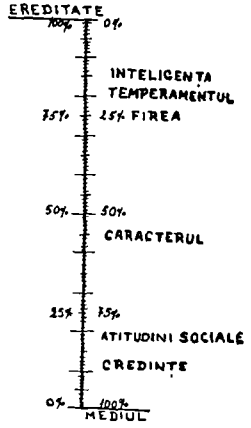

Fig. 18. — Clasificarea funcțiunilor și trăsăturilor în Continuul Ereditate-Mediu.

rece actualele cunoștințe asupra proporțiilor de combinare ale eredității cu mediul sunt încă destul de sărace și precare.

S'ar putea foarte bine ca în legătură cu continuul ereditate-mediu să precizăm nu numai proporțiile de combinare ale acțiunii mediului și eredității, ci și frecvența acestor proporții. Credem că nu facem o supoziție cu totul prea hazardată afirmând că această distribuție s'ar putea conforma curbei lui Gauss, ca în Fig. 19.

Părerile psihologilor asupra acestei distribuții sunt încă foarte împărțite. Unii vor înclina să dea mai multă greutate eredității, alții mediului, iar alții vor căuta să le socoată simetrice și egale. Supunând un atare continuu ereditate-mediu spre completare la unii dintre cei mai reprezentativi exponenți ai psihologiei americane, în timpul studiilor și cercetărilor noastre în America, am obținut — spre marea noastră surprindere —

www.dacoromanica.ro

curbe foarte diferite. Curba I e însuşită de o seamă de psihologi grupaţi cu deosebire în jurul lui Thorndike, Terman şi Gesell;

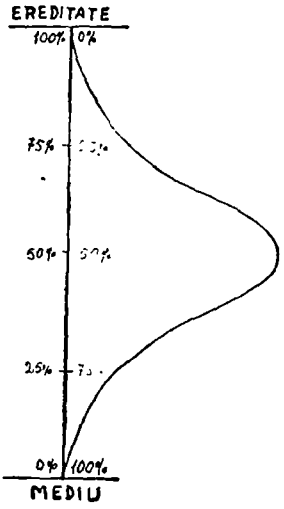

Fig. 19. — Distribuţia proporţiilor de combinare ale eredităţii cu mediul.

curba II are foarte mare trecere în majoritatea cercurilor sociologice şi cu deosebire în grupul dela Chicago, reprezentat prin

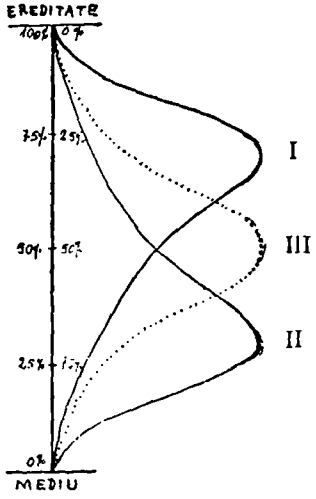

Fig. 20. — Clasificarea funcţiunilor şi trăsăturilor persoanei de către Thorndike etc.

W. I. Thomas, Park, Farris, K. Young, Blumer etc. Curba III

www.dacoromanica.ro

se pare a fi, totuși, aceea, care are cei mai mulți aderenți. Fig. 20 cuprinde aceste curbe.

Clasificarea din Fig. 20 are, bineînțeles, un caracter foarte general și e relativă la starea noastră de cultură și educație, în care acțiunea mediului asupra eredității e destul de puternică, actualizând în proporție destul de satisfăcătoare potențialitățile ereditare. Ea nu s'ar potrivi, de exemplu, sălbatecului din Aveyron sau copilelor găsite în haita de lupi din India, în cazul cărora mediul propice pentru desvoltarea inteligenței a lipsit aproape cu totul și a căror inteligență, tocmai deaceea e aproape numai produsul eredității. Astfel e foarte probabil că în cazul inteligenței lor proporția de combinare a eredității cu mediul nu mai e de 0.80 față de 0.20, ci de 0.90 față de 0.10, în favoarea eredității desigur.

Abateri dela proporția medie de combinare a eredității cu mediul pot să se întâmple și în sens invers. Proporția acțiunii mediului în cazul unui copil cu părinți culți, care se bucură de aproape toate oportunitățile posibile de desvoltare, e mai mare decât în acela al unui copil din clasa săracă, privat de atari oportunități. Inteligența primului copil poate fi datorită 30% și chiar 35% mediului, iar a celui din urmă numai 10% ori chiar 5%. Dacă am socoti toate posibilitățile de cultivare și educație, pe care societatea actuală le oferă tuturor copiilor, indiferent de clasa de naștere, e foarte probabil ca aceste oportunități să aibă o tendință de distribuție gausiană.

In orice caz ereditatea și mediul, judecate în lumina discuției de mai sus, nu pot fi confundate sub nici un motiv cu fatalitatea. Ereditatea nu poate fi confundată cu fatalitatea din cauza acțiunii corective de libertate, pe care mediul o oferă, așa precum mediul nu poate fi confundat cu fatalitatea din cauza multiplelor soluții, pe care ereditatea le aduce. Dela naștere, desigur, pot fi predispus să am o inteligență normală de 100. Aceasta nu însemnează că ajuns într'un mediu mai bun nu voiu parveni la 110, așa precum rămas într'un mediu mai rău mă voiu ridica doar la 90. Invers, mediul poate fi perfect uniform; el va face, totuși, din unii — anume din cei mai mulți — oameni cu inteligență normală, din alții oameni cu inteligență superioară, iar din grupa a treia oameni cu inteligență scăzută. Acțiunea sa e îngrădită de acțiunea mediului. Ceeace însemnează că grație mediului noi avem o anumită alegere, libertate, față de ereditate, iar grație eredității anumite posibilități și preferințe

www.dacoromanica.ro

față de mediu. Cu alte cuvinte mediul ne dă sentimentul libertății — al unei anumite libertăți numai — față de ereditate, iar ereditatea, în schimb, același sentiment, al libertății, față de mediu. Cum însă libertatea față de ereditate însemnează determinism față de mediu și invers, libertatea față de mediu determinism față de ereditate, rămâne pe seama filosofiei să judece dacă *această libertate cu o singură față, niciodată cu amândouă, e libertate adevărată sau simplă iluzie!* Nietzsche spunea odată că libertatea e să știi să joci în lanțuri. Cuvintele sale — judecate în lumina spuselor de mai sus — par să aibă o adâncă semnificație!

Grupe majore de diferențe individuale.

Să încercăm acum, după ce ne-am ocupat de legea de bază a diferențelor individuale și factorii care le determină, să considerăm grupele majore de diferențe individuale, care separă indivizii în diferite categorii mai mult sau mai puțin distincte. Aceste grupe sunt acelea legate de sex, rasă, vârstă și cultură. Diferențele legate de sex, rasă și vârstă, sunt dependente mai mult de ereditate, în vreme ce diferențele determinate de cultură depind mai mult de mediu. Intrucât de grupa diferențelor individuale, legate de vârstă, ne vom ocupa mai deaproape în capitolul referitor la aspectul evolutiv, în acest subcapitol ne vom ocupa numai de cele privitoare la sex, rasă și cultură.

1. *Sexul.* In general se crede că deosebirile dintre sexe sunt foarte mari și că, deobiceiu, ele sunt în defavoarea femeii, care ar fi o ființă inferioară.

Prima și cea mai decisivă probă cu privire la inferioritatea femeii e faptul că ea s'a manifestat atât de puțin în știință, artă, religie, politică, etc. Această părere, aproape unanim admisă în lumea laică, în deosebi în cercurile bărbaților, la aparență pare să fie confirmată de o serie de date statistice, referitoare la oamenii mari. Intr'adevăr după o statistică a lui Havelock Ellis (19) asupra geniului britanic, din 1030 persoane de geniu numai 55 sunt femei. Constatări asemănătoare a făcut și Cattell (12), care a întocmit statistica a o mie de genii din întreaga lume, între care a găsit numai 32 femei, dintre care 11 erau suverane, deci devenite celebre mai mult unor circumstanțe, ca nenorocire, frumusețe, etc. O statistică diferită a întocmit Cattell

www.dacoromanica.ro

(10) cu privire numai la geniile feminine, anume la 868, aparținătoare la 24 națiuni, începând cu secolul al șaptelea și terminând cu sfârșitul celui trecut. Ea pare să verifice concluziile lui Ellis și Cattell. Celebritatea celor mai multe femei, anume a 337, e datorită unor succese literare, apoi căsătoriei, religiei, nașterii, filantropiei, frumuseții. In puține cazuri e vorba de creații filosofice și științifice sau sociale și politice. Deaceea Castle și conchide că „femeia pare să fie mai mult o creatură de emotivitate, decât una de inteligență și rațiune".

In o nouă statistică a sa, întocmită la 1927, referitoare la oamenii de știință americani, Cattell constată totuși că femeia apare și în știință în proporție de 725 femei față de 9020 bărbați. In unele științe ca fizica și matematica, procentul femeii e foarte mic, anume 2.1%, în vreme ce în altele, ca psihologia, e mult mai mare, anume 22%. In același timp Cattell mai constată că cea mai mare parte din cele 725 femei de știință sunt foarte tinere, ceeace însenează că apariția lor e de dată recentă și — ceeace e și mai semnificativ — coincide cu accesul femeii în Universitate. Căci într'adevăr, cum ar fi fost femeia de știință cu putință, spune Cattell, atâta vreme cât universitatea era închisă pentru fete, așa cum a fost cazul până în timpul din urmă, iar pentru unele discipline, ca medicina și mai ales dreptul, e cazul — în foarte multe țări — până astăzi? Nu cumva explicarea situației că femeia nu s'a manifestat în știință, această disciplină a inteligenței și rațiunii prin excelență, e atunci datorită faptului că femeia pur și simplu nu a fost lăsată de legislația bărbătească să facă știință precum și faptului că din acest motiv, instrucția și educația ei, atât în școală, cât și acasă, era cu totul în altă direcție, anume în spre profesiunea casnică, a gospodăriei și copiilor? Cattell, precum și alți cercetători, înclină să răspundă în mod afirmativ. Profesiunea casnică, pe care femeia deobiceiu e chemată să o îndeplinească, instrucția și educația, pe care ea în acest scop o primește și idealul de vieață al femeii, căsătoria, și apoi gospodăria și copiii, par, astfel, să fie cauzele fundamentale pentru care femeia s'a manifestat atât de puțin în știință. Atunci când aceste cauze au început să dispară, cum e cazul în ultima vreme, femeia și-a făcut intrarea și în știință și — trebue să recunoaștem — destul de glorios. Uneori, cum e cazul psihologiei copilului în America, contribuțiile venite din partea femeilor au ajuns să fie cele mai numeroase și la fel de importante ca și ale bărbaților. Aceste

www.dacoromanica.ro

concluzii sunt azi tot mai mult justificate de către cercetările antropologice, care arată că cele mai multe deosebiri dintre bărbat și femeie sunt datorite condițiilor sociale. Numeroasele măsuri cu privire la inteligență și aptitudini arată, deasemenea, că teza inferiorității femeii e cu totul neîntemeiată.

Antropologii sociali mai noi, printre care în deosebi Boas (5), Malinowski (37), Mead (38) etc., au arătat, într'un mod care exclude orice îndoială, că multe din preocupările strict bărbătești, ca șefia casei, conducerea muncii câmpului la unele popoare primitive, sunt, în unele tipuri de societate, în atribuția femeii, în vreme ce unele din preocupările strict femeiești, cum e îngrijirea gospodăriei interne a casei și grija copiilor, sunt în sarcina bărbaților. Ducând o serie de jucării copiilor de pe o insulă din Noua Guinea, în care găsim deosebirile de mai sus, D-șoara Mead (38, 39) a constatat, spre marea ei surprindere, că fetițele alegeau în mod constant jucării asemănătoare cu instrumentele de lucru la câmp etc., în vreme ce băieții preferau păpușile! Ceeace însemnează că faimoasa teză a lui Groos asupra jocului, socotit ca o anticipare a preocupărilor din viața serioasă de mai târziu și ca o pregătire pentru această viață, trebue interpretată într'o lumină cu totul nouă, anume într'una mai mult sociologică decât biologică. Cu alte cuvinte fetițele noastre preferă păpușile, iar băieții mașinile, nu atât din cauza unei porniri lăuntrice, de natură ereditară, cât mai mult din cauza sistemului nostru social în care trăim și în care femeile îngrijesc de copii, în vreme ce bărbații execută însărcinările dinafara casei. Intrucât în Noua Guinee așezarea socială e exact deandoasele, deandoasele sunt și preferințele de joc. Deaceea D-șoara Mead și trage următoarele concluzii:

„Suntem siliți să concludem că natura umană este nespus de maleabilă și la condiții sociale contrastante răspunde în chipuri exact inverse. Diferențele dintre indivizii aparținători la sisteme diferite de cultură, cași diferențele dintre indivizii dinlăuntrul aceleiași culturi, sunt aproape în întregime diferențe de învățare și condiționare socială, dobândite în deosebi în copilărie, iar forma acestor învățări și condiționări depinde de cultura respectivă. Diferențele dintre sexe sunt în primul rând de această natură, cu alte cuvinte ele sunt creații și tipare culturale și sociale, cărora fiecare generație, băieți și fete, e educată să se conformeze".

D-șoara Mead face parte dintr'o școală de antropologie socială, ce dă un foarte mare rol culturii în formația personalității.

www.dacoromanica.ro

Deaceea afirmațiile ei ar putea fi primite cu oarecare rezevă. Ele cuprind, totuși, foarte mult adevăr și trebue serios meditate de toți aceia care mai cred în inferioritatea femeii și — eventual — mai atribue această inferioritate eredității.

Să trecem acum la cercetările experimentale, făcute asupra aptitudinilor și trăsăturilor de temperament și caracter ale celor două sexe. Numărul acestor cercetări e pur și simplu enorm. Puneri la punct fac Allen (1), Goudenough (26), Miles (43) etc.

Cu puține excepții, ca daltonismul (orbirea la anumite culori), care apare aproape numai la bărbați, simțurile și dexteritate manuală sunt aceleași, atât la băieți, cât și la fete. Băieții excelează însă în forța fizică, deci în vigoarea mișcării și rezistența la oboseală, precum — se pare — și în rapiditatea și preciziunea mișcării, în vreme ce fetele sunt superioare în finețea mișcării. In ceeace privește aptitudinile, băieții sunt superiori la matematică, aptitudinea tehnică și orientarea în spațiu, în vreme ce fetele excelează în aptitudinea verbală și memorie. Ele țin mai bine minte diferitele întâmplări și sunt mai amatoare de vorbă. Sunt aceste deosebiri datorite eredității sau mediului? Probabil amândora, In neîntrecuta sa lucrare asupra inteligenței, Burt (7) spune:

„Ținute și supraveghiate acasă, fetele... înclină spre vieață sedentară și vorbă multă..., în consecință ele excelează în activitatea linguistă și conversații. Băieții... au de a face mai mult cu lucruri practice, perceptive, înafară de casă. Ei sunt trimiși la prăvălie cu bani. Ei au voe să se joace și să umble pe străzi. Ei sunt încurajați să mânuiască instrumente, să facă jucării și unelte. Deaceea nu e nici o mirare... că în general băieți oresc cu mâna și cu ochiul mai mult decât cu gura și cu peniță". (p. 196).

O egalitate aproape deplină constatăm la inteligență. Până la 14 ani fetele sunt în general mai inteligente decât băieții, iar după această vârstă sunt puțin mai inteligenți băieții. Pretinsa teză a inferiorității femeii ca inteligență, socotită prin prisma numărului imens de cercetări făcute asupra acestei probleme, rămâne de domeniul fanteziei.

Pe același picior de egalitate găsim fetele și băieții și în succesul școlar. Notele fetițelor din clasele primare și liceul inferior sunt chiar ceva superioare. Băieții manifestă o vădită superioritate la Universitate. Cauza, probabil, trebue căutată în scopul urmărit. Băieții vin cu toții pentru a-și lua o diplomă, în vederea carierei, în vreme ce o bună parte din fete mai vine și pentru căsătorie.

www.dacoromanica.ro

Diferențe mari și semnificative găsim în domeniul preferințelor, intereselor și atitudinilor sociale. Interesul estetic, social și religios al fetelor e mult mai mare decât al băieților, care în schimb le sunt superiori în interesele teoretice, economice și politice, așa cum Allport și Vernon (2) au arătat. Deasemenea fetele sunt mai conservatoare și țin mai mult la obiceiuri și tradiție de cât băieții, care sunt mai revoluționari și mai dispuși la inovații și aventură. In ceeace privește caracterul, fetele sunt — așa cum reiese din cercetările lui Hartshorne și May (27) — mai dispuse la cooperație, mai persistente în urmărirea motivelor și cu mai multe inhibiții. Ele țin mai mult la reputație. In privința trăsăturilor de fire constatăm mai multă introversiune la fete și extroversiune la băieți. Instabilitatea emotivă și simptomele neurotice sunt mai frecvente și accentuate la fete, în deosebi între 15—18 ani, așa cum Mathews (24) a arătat. Fetele sunt mâncate de mai multă neliniște, au foarte multe reverii și visuri urîte, indispoziții etc., ceece l-a făcut, probabil, pe Michelet să spună că „femeia e o bolnavă". Băieții, dimpotrivă, sunt caracterizați prin mai mult curaj, încredere în sine; ei sunt firi mai dominante, mai predispuși spre faptă decât spre vis, etc.

In ultima vreme Terman și Miles (57) au întreprins un foarte vast studiu, de natură experimentală și statistică, menit să definească mai bine caracterele de masculinitate și feminitate, ce deosebesc bărbații de femei. Dat fiind caracterul de obiectivă și largă documentare a cercetărilor, reproducem concluziile la care ei ajung:

„Din orice punct de vedere au fost examinați bărbații, pe care i-am studiat, ei au arătat un deosebit interes față de aventură, explorare, și căutare de noi lucruri, față de activități fizice încordate, afară în aer liber, precum și față de mașini, știință, fenomene fizice și invenții, apoi, deși mai puțin, față de comerț și afaceri. Pe de altă parte femeile din grupurile pe care le-am studiat, manifestă mult interes față de treburile casnice și obiectele și chestiunile de artă; ele preferă mult mai mult vieața sedentară și preocupările casnice în deosebi pe acelea legate de copii, bolnavi și neputincioși. In sprijinul acestor diferențe și ca un supliment al lor, trebuesc considerate o serie de diferențe subiective, legate de dispoziția sufletească generală și emoții. Bărbații manifestă, în mod direct sau indirect, mai multă afirmare de sine și agresivitate; ei arată mai multă duritate și lipsă de frică, precum și mai multă vigoare și asprime în manieră, vorbă și sentimente. Femeile se arată a fi mai compătimitoare și simpatetice, mai timide, mai disprețuitoare, cu sensibilitate estetică mai fină, în general mai emotive . . . mai moraliste, deși predispuse să admită în ele însile mai multă

www.dacoromanica.ro

slăbiciune în stăpânirea și controlarea de sine și în constituția lor fizică". (pp. 447—448).

Bineînțeles, aceste deosebiri, care separă un sex de altul, nu pot fi atribuite numai eredității, ci și mediului. Ele sunt produsul ambilor factori. In măsura în care ele sunt datorite eredității ele sunt universale și vor caracteriza întreaga omenire; în măsura, însă, în care ele sunt datorite mediului, ele sunt relative sistemului de civilizație și cultură în care trăim. Intr'un alt sistem, ca cel din Noua Guinee, de care am vorbit, diferențele de sex ar lua, desigur, alt aspect.

2. *Rasa.* Rasa constitue una dintre cele mai desbătute teme ale vremii. Un stat de mărimea și cultura Germaniei, încearcă a-și baza întreaga sa politică și cultură pe ideia de rasă. Pe de altă parte, un alt stat, de dimensiunea și civilizația Americei, neagă rasei aproape orice importanță, socotind că națiunea e în primul rând o unitate culturală. Probă, spun cercetătorii Lumii Noi, înșiși Americanii, carе — cum a spus marele lor scriitor, Sinclair Lewis, distins cu premiul Nobel — sunt 25% Englezi, 15% Germani, 10% Francezi, 10% Italieni, 10% Polonezi, apoi Olandezi, Danezi, Ovrei, Cehi, Unguri etc. Ceeace, totuși, nu-i cprește de a se simți și de a fi Americani, adecă o largă, foarte largă comunitate socială cu obiceiuri, aspirații — și chiar puțin trecut istoric — comune.

Prin rasă în general se înțelege *o comunitate de trăsături psihice și mai ales fizice ereditare.* Definiția e simplă și clară și e însușită de majoritatea antropologilor. Greutatea începe însă atunci când e vorba de criteriul de care trebue să ne servim în izolarea și definirea unei rase de altă rasă. Luând criteriu culoarea pielei, Linnaeus a deosebit rasa albă, neagră, roșie și galbenă. Criteriul și clasificarea sa au devenit atât de populare, încât lumea laică le și socotea definitive, ceeace nu e, totuși, de loc cazul. Aceasta, deoarece criteriul pielei s'a dovedit a fi foarte labil. Sunt albi mai negri ca unii negri, mai roșii ca unii roșii și mai gabeni ca unii galbeni. Aceasta în special atunci când trăiesc în mediul originar, în care celelalte rase au trăit. Deaceea criteriul e învechit și singur nu mai e întrebuințat de nimeni. Broca, Gobineau, Chamberlain etc., au propus indicele cranian, alții pigmentarea ochilor sau compoziția pielei, iar în ultima vreme glandele interne și întreaga constituție a corpului. Legea germană de asigurare a purității de rasă are la bază șapte criterii:

www.dacoromanica.ro

înălțimea, indicele cranian, cefalic, indicele nasului, indicele facial, culoarea părului, culoarea ochilor și culoarea pielei.

Greutățile de deosebire între o rasă și alta totuși nu au încetat. Cele șapte criterii de multe ori se bat cap în cap. Un individ e nordic în ceeace privește culoarea pielei, ochilor și a părului, alpin în ceeace privește înălțimea și mediteranian în privința indicelui cranian și — eventual — nasal. O judecată definitivă în atari condiții evident e foarte anevoioasă. Cel puțin în o bună parte din cazuri. Deaceea judecata finală nici nu se mai face numai după unele criterii, ci după toate criteriile, cu atenție specială la structura lor.

Intrebuințând în mod combinat mai multe criterii Kroeber (34) a propus următoarea clasificare, însușită de cea mai mare parte din antropologii anglo-saxoni:

I. Rasa caucaziană sau albă:
   1. Nordică,
   2. Alpină,
   3. Mediteraniană,
   4. Indiană.

II. Rasa mongolă sau galbenă:
   1. Mongolă,
   2. Malaeză,
   3. Indiană americană.

III. Rasa neagră:
   1. Negrii,
   2. Polinesienii,
   3. Airu,
   4. Grupe mici indo-australiene.

Noțiunea de rasă, bine înțeles, nu trebue identificată cu cea de limbă, cultură și națiune, cu care în general merge adeseori mână în mână, dar față de care poate fi și distinctă. Rasa e o realitate ereditară, biologică, în vreme ce limba, cultura și în bună parte națiunea, sunt realități psihologice sociale. Uneori ele sunt paralele; alteori nu. Americanii sunt o națiune mai mult sau mai puțin unitară, cu obiceiuri și aspirații comune, mai puțin închegați ca limbă, dar diferiți ca rasă. Francezii sunt o națiune și o limbă, dar altfel un amestec de trei sub-rase diferite: mediteraniană, nordică și alpină, așa precum Italienii sunt alpini și mediteranieni, iar Germanii alpini și nordici. Arienii, care au la origine o singură limbă, sunt altfel sub-rase diferite. La

www.dacoromanica.ro

fel latinii, care se deosebesc totuși pe plan de națiune și cultură.

Amestecul raselor, dealtfel, nu trebue să ne mire. Istoria e plină de exemple. E destul să amintim împerecherile de rase, la care a dat naștere imperiul roman, năvălirile popoarelor barbare, etc.

S'a spus și se spune că rasele nu sunt egal de înzestrate dela natură. Unele sunt superioare, altele inferioare; unele produc cultură, altele nu. E teza ridicată de Gobineau și Chamberlain, adecă un Francez și un Englez, pe care politica germană și-a însușit-o în foarte mare parte. Care e adevărul?

Un răspuns precis la această întrebare e foarte greu dacă nu deadreptul imposibil. Condițiile științifice, pe care el le presupune ca satisfăcute în prealabil, sunt aproape cu neputință de respectat. Căci pentru a da un răspuns la această întrebare avem, în primul rând, nevoe de măsurări; aceste măsurări, apoi, trebue făcute la cel puțin câteva mii de indivizi; aceste mii trebue să fie omogene ca educație, cultură, clasă socială, nivel economic etc., deoarece toți acești factori de eterogenitate sunt în stare să producă diferențieri de natură aparentă. Mai sunt apoi deosebirile de natură psihologică ce depind în foarte mare proporție de limbă, care variază dela popor la popor. Cu alte cuvinte numărul greutăților e atât de mare, încât pare să fie aproape cu neputință de înlăturat. Din acest motiv cercetările, care au ținut seamă de toate aceste greutăți și care să lucreze cu grupe de populație suficient de mari și omogene ca nivel cultural, economic, social etc., cât și ca vârstă, sex, educație, mediu urban sau rural și așa mai departe și care — în același timp — să fie făcute cu teste independente de limba vorbită, sunt foarte puține. Printre ele cercetările lui Klineberg (32), profesor la Universitatea Columbia din New-York, sunt, desigur, cele mai importante.

Klineberg a aplicat testul de performanță Pintner-Paterson, care are avantajul de a măsura inteligența fără a face apel la limbă, la 7 grupe de populație rurală, cu aproximativ același mediu social și același nivel economic și cultural. In fiecare grup sunt 100 de copii între 10—12 ani. Două grupe sunt din Germania, trei din Franța și două din Italia. Tabela 3 dă rezultatele obținute în unități de medie aritmetică, median si întinderea dela cel mai prost la cel mai inteligent, cu excluderea celor 5% dela ambele ex'reme ale curbei.

www.dacoromanica.ro

Tabela 3.— *Inteligența unor grupuri rasiale și naționale, după Klineberg (32).*

Grupul	Provincia	Numărul satelor cercetate	Cota		
			Media	Medianul	Intinderea
1. German Nordic	Hanover	17	197.2	197.6	69—289
2. Francez Mediteranian	Pyrineii orientali	12	194.4	204.4	71—271
3. German Alpin	Baden	10	199.6	199.0	80—211
4. Italian Alpin	Piemont	10	186.8	187.3	69—306
5. Francez Alpin	Auvergne și Velay	19	180.2	185.3	72—296
6. Francez Nordic	Flandra	13	178.8	183.3	63—314
7. Italian Mediteranian	Sicilia	9	173 0	172.7	69—308

Diferențele dintre cele trei rase considerate sunt mai mici decât diferențele naționale. Combinând cele trei rase împreună, indiferent de naționalitate, obținem media 188.5 pentru nordici, 187.5 pentru alpini și 185.2 pentru mediteranieni. Ceeace înseamnează că nordicii sunt ceva mai inteligenți decât alpinii, care la rândul lor, sunt ceva mai deștepți decât mediteranienii. Aceste diferențe sunt însă departe de a justifica teza lui Chamberlain sau Gobineau, referitoare la superioritatea rasei nordice, singura capabilă de cultură. In orice caz diferențele dintre grupurile naționale sunt mai mari decât cele dintre grupurile rasiale, iar diferențele rasiale din sânul grupurilor naționale nu numai că nu verifică teza superiorității nordicilor, dar chiar o contrazic. Așa, mediteranienii francezi sunt mai deștepți decât cei alpini, care sunt mai deștepți decât nordicii, care se clasifică, astfel, tocmai la coadă. La fel cu alpinii germani, care sunt mai inteligenți decât nordicii germani. Singuri alpinii italieni par a fi mai inteligenți decât mediteranienii italieni.

Klineberg nu s'a limitat numai la testele de inteligență, ci — în colaborare cu Fjeld și Foley (33) — au aplicat și testul de interes Allport-Vernon, chestionarul de instabilitate emotivă și neurotism Bernreuter, testele de onestitate și persistență May-Hartshorne și un test de sugestibilitate. El constată și în această privință diferențe asemănătoare cu cele dela inteligență. Diferențele rasiale există, dar ele sunt mici, nu depășesc pe cele naționale și sunt departe, foarte departe, de semnificația atribuită lor de aderenții rasismului popular.

Concluziile lui Klineberg, desigur, frapează pe cei obișnuiți cu interpretarea romantică a unui Gobineau sau Chamberlain. Ele nu surprind, totuși, pe cei obișnuiți cu rezultatele celorlalte cercetări științifice, ca acelea datorite lui Porteus și Babcock (48), Reuter (50), Garth (23), Laughlin (35) etc. — pentru a nu cita decât numai câteva nume proeminente — și care concordă întru toate cu concluziile lui Klineberg. In același sens vorbesc și cercetările americane asupra inteligenței negrilor în compa-

www.dacoromanica.ro

rație cu aceea a albilor și al căror număr e prea mare pentru a-l putea cita aci. O anumită diferență între inteligența negrilor și albilor există și ea e în mod constant în favoarea albilor, așa precum există și o deosebire în aptitudinea muzicală în favoarea negrilor. Aceste deosebiri nu pot explica însă sub nici un motiv marile diferențieri, care există între cultura albă și neagră. Explicarea acestor diferențieri trebue căutată, deci, în complexitatea mediului social și cultural. Ceeace s'a susținut, dealtfel, despe negrii, comparați cu albii, s'a susținut și despre rasa galbenă și roșie. Totuși atunci când Japonezii și Chinezii au ajuns să se bucure de educația și cultura albilor, ei s'au dovedit la fel de capabili. Nu trebue să uităm, apoi, că așa precum negrii și galbenii ne apar inferiori nouă, la fel, adecă inferiori, suntem

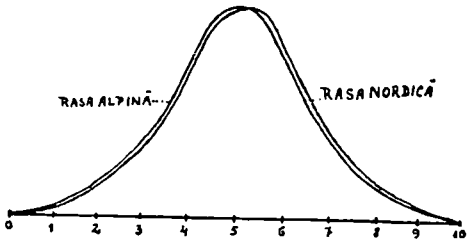

Fig. 21. — Natura diferențelor dintre rase.

și noi în ochii lor! Lectura acelei minunate cărți a Doamnei Buck, *Patriotul*, precum și lectura altor opere asemănătoare, este extrem de instructivă din acest punct de vedere. Sentimentul superiorității este mult mai ridicat la Japonezi, atât față de Chinezi, cât și față de Albi.

Evident că atât diferențele legate de sex și rasă, cât și acele legate de cultură, de care ne vom ocupa mai jos, trebue înțelese în sens statistic general și nu în sens individual. Cu alte cuvinte faptul că nordicii sunt mai inteligenți cu trei puncte (ditr'un total de aproximativ două sute de puncte, deci 1.5% numai) decât alpinii sau mediteranienii, nu însemnează de loc că orice nordic e mai deștept decât oricare alpin sau mediteranian. El poate, la fel de bine, să fie mai prost sau egal de deștept. Totul depinde de poziția la care el se plasează în ierarhia diferențelor din sânul uneia și aceleiași rase. Curbele din Fig. 21 sunt menite să ilustreze în mod concret și intuitiv aceste lucruri.

Precum se vede din Fig. 21, curba de variație a diferențelor

www.dacoromanica.ro

de inteligență dintre rasa nordică se suprapune — în mod exact în 98.5% — cu curba aceloraşi variații a rasei alpine. Mai rămâne numai un procent şi jumătate, care merge în favoarea nordicilor şi care, deci, nu se suprapune. Aceasta mai însemnează că diferențele dintre indivizii uneia şi aceleaşi rase sau sex sunt, bineînțeles, de zeci şi sute de ori mai mare decât acele dintre rasele sau sexele diferite. In cazul nostru — bazat pe interpretarea datelor lui Klineberg — diferențele dintre rase sunt de 3 puncte în vreme ce diferențele dintre cel mai prost şi cel mai deştept individ din aceeaşi rasă sunt de 200!

3. *Cultura.* Concluziunile de mai sus, referitoare la inexistența deosebirilor de dotație mintală nativă dela o rasă la alta, desigur nu trebuesc interpretate în sensul că orişice diferențe între rase sunt inexistente. Faptele sunt mult prea evidente pentru a ne dovedi că ele există. Atât numai că diferențele existente nu sunt determinate atât de ereditate, cât mai ales de mediu, anume de mediul social, economic, educațional şi cultural, în care popoarele trăiesc. Cu alte cuvinte ele sunt, în primul rând şi în proporție covârşitoare, diferențe de cultură şi ca atare explicarea lor trebue căutată în atmosfera şi tradiția culturală a diferitelor popoare şi mai puțin, foarte puțin, nebănuit de puțin, în înzestrarea lor ereditară.

Una dintre cele mai lămurite dovezi în sprijinul acestor afirmații o constitue faptul că diferențele de cultură nu există numai între popoare, ci şi în sânul aceloraşi popoare şi națiuni. Căci oricare ar fi deosebirile între un intelectual bucureştean şi unul dela Paris, Londra, Berlin, Roma sau New York, e cert că ele sunt mult mai mici decât acelea dintre acelaşi intelectual şi Ion sau Gheorghe dintr'o comună situată la câțiva zeci de kilometri distanță de București, unde nu e cunoscută nici electricitatea, nici baia, nici cinematograful, nici cartea, iar obiceiurile sunt cu totul altele decât acelea din capitală, aşa încât conviețuirea dintre intelectual şi țăran în aceeaşi cameră ar fi, de exemplu, foarte anevoioasă. Ceeace nu ar fi de loc cazul cu un intelectual dela Berlin sau Paris. Cercetările de psihologie şi antropologie socială, precum şi cele de sociologie a culturii. sunt unanime în a recunoaşte aceste fapte.

Se spune că Maiorescu nu prea credea cu putință creația românească în ştiință şi filosofie, fiind de părere că „celula nervoasă nu rezistă". Nu ştim dacă această afirmație e adevărată sau poveste. Fapt e că ea e de două ori greşită. Odată

www.dacoromanica.ro

fiindcă în cazul când celula nervoasă într'adevăr nu rezistă, atunci e o mare iluzie să crezi că ea va rezista în două, trei generații. Atari adaptări biologice în celule nu se fac decât în sute și mii de generații. In al doilea rând deoarece rezistența la care Maiorescu se referea, de fapt nu e de loc de ordin biologic, ci de ordin social și cultural. Intr'adevăr, judecând afirmația sa, prin prisma actualelor cunoștințe din biologie, psihologie și sociologie etc., nu avem nici un motiv, oricât de mic ar fi el, să credem că celula nu rezistă. Ceeace nu rezistă e cu totul altceva, anume mediul social, politic, științific și cultural. Proba o constitue însuși faptul că atunci când mediul cultural românesc s'a schimbat cât de cât, creația științifică românească a și apărut. Cum ar fi putut face Haret știință — deși dăduse toate probele prin faimoasa sa teză de doctorat — când reîntors în țară, cu colegul său Emanuel, și cerând fonduri Ministrului din acea vreme pentru procurarea revistelor și cărților necesare activității științifice, a primit mustrarea, pe care a primit-o?[1]) Trebuia schimbată însă atmosfera, pentruca Ministrul Educației să ajungă să înțeleagă că știința nu e nici încheiată, nici însușită toată cu un doctorat și că e în continuă perfecționare, iar această perfecționări nu poate fi desăvârșită fără reviste și cărți. De aci și diviziunea muncii pe care Haret — după propriile sale mărturisiri — a făcut-o cu Prof. Emanuel. Unul a rămas să facă numai știință, iar celalalt și politică pentru a schimba mentalitatea Ministerului în așa fel încât creația științifică să fie nu numai înțeleasă, dar și sprijinită. Și într'adevăr azi ne mândrim cu creația românească în matematici!

Se vorbește foarte mult despre inteligența popoarelor, susținându-se că unul e mai inteligent decât altul. Se spune că Francezii ar fi mai inteligenți decât Germanii sau Englezii ori invers și în tot cazul mai inteligenți decât noi sau alt popor mic și fără cultură prea desvoltată. Popoarele europene sunt, la rândul lor, mai inteligente decât cele din Africa sau Asia, pe care ele le-au și făcut colonii etc. Judecând aceste credințe, atât de înrădăcinate în mentalitatea noastră de toate zilele, prin prisma concluziilor de mai sus, referitoare la rasă și cultură, ele apar cu

[1]) Se spune că Ministrul, rămas de pomină, le-ar fi spus cam următoarele: „Cum să vă dau banii pentru cărți și reviste? Dar la Paris ce ați făcut? Deaceea v'a dat Statul burse, ca să învățați acum, acasă, nu la Paris, când trebuia?"

www.dacoromanica.ro

totul greşite. A spune, de exemplu, că Francezii sunt mai inteligenţi decât noi Românii, să zicem, însemnează acelaşi lucru cu a spune că un bucureştean tobă de carte şi umblat în lume e mai *deştept* decât un ţăran din Vlaşca, neumblat şi fără carte. Cu alte cuvinte, însemnează a confunda *educaţia* şi *cultura* cu *inteligenţa*. Dar ele sunt realităţi cu totul diferite, care stau pe planuri complet deosebite. Inteligenţa e o aptitudine individuală înăscută, în general una şi aceeaşi dela rasă la rasă — necum dela popor la popor — în vreme ce cultura e o realitate socială, alta şi alta dela popor la popor, după cum altele şi altele sunt şi condiţiile care o determină, ca organizaţia socială, mărimea populaţiei, poziţia geografică şi istorică etc. Intr'adevăr nu avem nici un motiv — înţelegem de ordin ştiinţific — să credem că poporul românesc, pus exact în aceleaşi condiţii ca cel francez, nu va produce tot atât cât geniul francez, şi invers.

BIBLIOGRAFIE

1. ALLEN, C. N., Studies in Sex Differences. Psychol. Bull. 1927, 24, 394—304.
2. ALLPORT, G. W. şi VERNON, PH. E., A Test for Personal Values. J. Abn. and Soc. Psychol. 1931, 26, 231—248.
3. ANASTASI, A., *Differential Psychology.* McMillan. N. Y. 1937.
4. BAUR—FISCHER—LENZ, *Erblichkeitslehre und Rassenhygiene.* Vol. I—II. Lehmann. München. 1931.
5. BOAS, F., *Anthropology and Modern Life.* Norton. N. Y. 1928.
6. BURKS, B. S., The Relative Influence of Nature and Nurture upon Mental Development 27th. Yearbook Nat. Soc. Educ. 1928, Part. I, 103—217.
7. BURT, C., *Mental and Scolastic Tests.* King. London. 1921.
8. CANDOLLE, de A., *Histoire des Sciences et des Savants depuis deux siècles.* Georg. Genève. 1873.
9. CASTLE, C. S., *A Statistical Study of Eminent Women.* Arch. Psyhol. No. 27. 1913.
10. CASTLE, W. E., *Genetics and Eugenics.* Harvard. Univ. Press. Cambridge. 1924.
11. CATTELL, J. MC., Statistical Study of American Men of Science. Science. 1906. 24, 732—742.
12. CATTELL, J. MC., *American Mon of Science.* Science Press. N. Y. 1933.
13. CHILD, C. M., *The Organism as a Behaviour Pattern.* Bull. Soc. for Soc. Research. 1926.
14. CHILD, C. M., *Physiological Foundations of Behaviour.* Holt. N. Y. 1924.
15. CONKLIN, L., *Hérédité et le Milieu.* Flamarion. Paris. 1920.
16. DANIELSON and DAVENPORT, *The Hill Folk.* Eugenics. Record Office Memoir No. 1. 1912.

www.dacoromanica.ro

17. DAVENPORT and ESTABROOK, *The Nam Family.* Idem. No. 2. 1912.
18. DUGDALE, R. L., *The Jukes: a Study in Crime, Pauperism, Disease and Heredity.* Putnam. N. Y. 1910.
19. ELLIS. H., *A. Study of Britisch Genius.* Hurts and Blackett. London. 1904.
20. ELLIS, R. S., *The Psychology of Individual Differences.* Appleton. N. Y. 1928.
21. FREEMAN, HOLZINGER, MITCHELL, The Influence of Environment on the Intelligence, School Achievement and Conduct of Foster Children. 27 th. Yearbook, Nat. Soc. Educ. 1928. Part. 1. 103—217.
22. GALTON, FR.,*Hereditary Genius.* McMillan. London. 1914.
23. GARTH, T. R., *Race Psychology.* McGraw-Hill Co. N. Y. 1931.
24. GESELL, A., *Infancy and Human Growth.* McMillan. N. Y. 1921.
25. GODDARD, H. H, *The Kallikak Family.* McMillan. N. Y. 1921.
26. GOUDENOUGH, F. L., The Consistence of Sex Differences in Mental Traits at Various Ages. Psychol. Rev. 1927, 34, 440—462.
27. HARTSHORNE, MAY etc., *Studies in Deceit,* Vol. I—III. McMillan. N. Y. 1928—1930.
28. HOGBEN, *Nature and Nurture.* Allen. London. 1933.
29. JENNINGS, H. S., *Biological Basis of Human Nature,* Norton. N. Y. 1930.
30. KELLOG, W. N., A further Note on the Wolf Children of India. Amer J. Psychol. 1924, 46, 149—150.
31. KELLOG, W. N. și L. A., *The Ape and the Child.* McGraw-Hill Co. N. Y. 1933.
32. KLINEBERG, O., *Race Differences,* Harper. N. Y. 1935.
33 KLINEBERG, FJELD and FOLEY, An Experimental Study of Personality. Differences between Racial and National Groups. (Vezi Anastasi, 3).
34. KROEBER, A. L.. *Anthropology.* Harcourt, Brace Co. N. Y. 1923.
35. LAUGHLIN, H. H.. An Analaysis of America's Modern Melting Pot. U. S. Gov't Printing Office. Washington. 1923.
36. LEAHY, A. M., *Nature-Nurture and Inteligence.* Genet. Psychol. Monogr. 1935, 17. 236—308.
37. MALINOWSKI, B., *Sex and Repression.* Brace Co. N. Y. 1927.
38. MEAD, M.. *Growing up in New Guinea.* Moroc. N.Y. 1930.
39. MEAD, M., *Sex and Temperament in three Primitive Societes.* Morrow. N. Y. 1935.
40. MĂRGINEANU, N., *Elemente de Psihometrie.* Inst. de Psihol. Cluj. 1938.
41. MĂRGINEANU, N., *Analiza factorilor psihici,* Idem. 1938.
42. MATHEWS. E., *A Study of Emotional Instability in Children.* J. Delinq. 1938, 8, 1—8.
43. MILES, C. C., Sex in Social Psychology. In Murchison, Handbook of Social Psychology. Clark. Univ. Press. Worcester, 1935.
44. MORGAN, T. H., BRIDGES, C. și STURTEVANT, A. H., *The Genetics of Drosophila.* Nijhof. Hague. 1925.
45. MORGAN, T. H. *Evolution and Genetics.* Princeton Univ. Press. 1925.
46. NEWMAN, HOLZINGER, FREEMAN, *Twins.* The Chicago Univ. Press. 1935.

www.dacoromanica.ro

47. ODIN, A., *Génèse des grands hommes, gens de lettres Français modernes.* Vol. I. Libraire Universitaire. Paris. 1895 şi Vol. II. Lausane. H. Mignot. 1895.
48. PORTEUS şi BABCOCK, *Temperament and Race.* Badger. Bostan. 1926.
49. RABAUD, E., *Biologie Générale.* Alcan. Paris. 1920.
50. REUTER, E. B., *Race Mixture.* McGraw-Hill Co. N. Y. 1931.
51. ROŞCA, A., *Măsurarea Inteligenţei.* Inst. de Psihologie. Cluj. 1930.
52. SANDERS, B. S., *Environment and Growth.* Warwick and York. Baltimore. 1934.
53. ŞTEFĂNESCU-GOANGĂ, FL., *Selecţia Capacităţilor şi Orientarea Profesională.* Inst. de Psihologie. Cluj. 1929.
54. SQUIRES, P. C., *Wolf Children of India.* Amer. J. Psychol. 1927, 38, 313—315.
55. SWESINGER, G., *Heredity and Environment.* McMillan. N. Y. 1933.
56. TERMAN, L., COX, etc., *Genetic Studies of Genius.* Vol. I—III. Standford. Univ. Press. Palo Alto. California. 1925—1930.
57. TERMAN and MILES, *Sex and Personality.* McGraw-Hill Co. N. Y. 1936.
58. THORDIKE, ED. L., *Educational Psychology.* Vol. I—III. Teachers College-Columbia Univ. N. Y. 1923.

www.dacoromanica.ro

Capitolul V

ASPECTUL EVOLUTIV

Bărbatului copilul i-a fost tată . . .[1]
Wordsworth

Persoana umană este o realitate profund dinamică, în continuă schimbare și devenire. Transformarea și devenirea ei e atât de inerentă firii noastre, încât unii filosofi, Bergson în deosebi, socot evoluția noastră în timp drept singura dimensiune a vieții. Aceasta în opoziție cu materia, care ar fi doar extensiune în spațiu[2]).

Acest proces de neostoită devenire nu poate și nu trebue să fie confundat cu acela de succesiune, în care momentul prezent ar fi oarecum *separat* de cel precedent sau de cel următor. Nu, atari *separări* între momente nu există; înserierea lor e continuă, nu discontinuă; prezentul *se scurge* din trecut, *prelungindu-se* în viitor. Cu alte cuvinte înlănțuirea e organică, în așa fel încât în *discontinuitate* avem totdeauna o *continuitate*, așa precum în *multiplicitate* avem oricând *unitate*. Totul se aseamănă curgerii unui râu sau torent, cum așa de bine a spus James. Continuarea în schimbare e, astfel, primul caracter de bază al devenirii persoanei.

Pe lângă el însă mai avem și pe al doilea. Continuarea are

---

[1]) Pentru traducere sunt îndatorat D-lui Prof. Grimm.

[2]) Această teză e contrazisă atât de evoluția științelor vieții, cât și de aceea a științelor fizice. A elimina dimensiunea spațială din științele vieții însemnează a face cu neputință analiza — precum și sinteza — statică a vieții, ilustrată în cele două capitole precedente, tot așa precum a înlătura dimensiunea temporală din fizică ar însemna a face *tabula rasa* peste toate contribuțiile fizice moderne, în cre timpul joacă un rol atât de important. Bergson a și luat, dealtfel, atitudine contrară acestor noi contribuții *(La théorie de la relativité.* Alcan), dar fără prea mare succes.

www.dacoromanica.ro

o *anumită direcție*, de obiceiu una și aceeași pentru toți, deși, altfel, scara diferențelor individuale se bucură, în această privință, de aceeași actualitate, ca și în ceeace privește caracterele statice. Schimbarea și transformarea noastră în timp are în permanență un anumit rost și un anumit scop, care ne imprimă o anumită orientare; ea e totdeauna o *evoluție*, nu o simplă devenire. Direcția acestei evoluții e de așa natură încât în cadrele ei putem vorbi de o perioadă de creștere și ascensiune, copilăria, urmată de o perioadă mai lungă, maturitatea, care se termină prin una de coborîre, ce caracterizează bătrânețea. In lăuntrul acestor trei mari perioade pot fi deosebite alte faze mai scurte, cum sunt copilăria, pubertatea și adolescența, în cazul primei perioade, apoi început de maturitate, plină maturitate și sfârșit

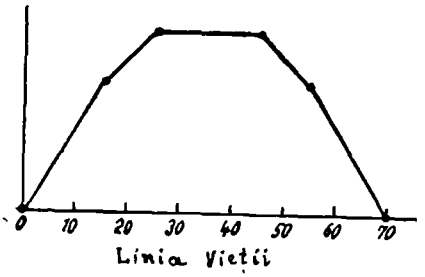

Fig. 22. — După Bühler (13).

de maturitate, în sânul celei de a doua, și așa mai departe. Dacă ar fi să prezentăm aceste faze și direcția căreia ele se supun, în mod grafic, așa cum Charlotte Bühler (13) a încercat, atunci, am spune că desfășurarea vieții se aseamănă unei linii curbe, cu accelerație negativă în copilărie, orizontală la maturitate și cădere mai mult sau mai puțin piezișă la bătrânețe. Figura 23 dă o atare linie a vieții. Bineînțeles că această curbă este de natură cu totul generală, reprezentând linia *medie* a vieții indivizilor, așa cum ea rezultă din liniile de creștere ale diferitelor aptitudini și trăsături de temperament, caracter și fire, care sunt altele și altele. Memoria ori temperamentul, de exemplu, ajung la maturitate mult mai repede decât inteligența, care se maturizează, totuși, mai curând decât caracterul. Instinctul fricei, de pildă, apare și îmbracă toate formele mature din primele zile — unii spun chiar înainte de naștere — în timp ce instinctul sexual întârzie până la pubertate. *Diferențe între indivizi și*

www.dacoromanica.ro

diferențe înlăuntrul aceluiași individ, atât pe plan static cât și pe plan dinamic — iată adevărul, singurul adevăr.

Cauzalitatea acestei linii, care reprezintă procesul de curgere a vieții e, bineînțeles, dublă; ea trebue căutată atât în direcția eredității, cât și a mediului. Uneori, desigur, mai mult în direcția mediului, alteori în acea a eredității. Proporțiile de combinare sunt infinite și deaceea e foarte probabil că una și aceeași proporție nu se repetă nici la doi indivizi, nici la două variabile dinlăuntrul unui singur individ. Certă este, în orice caz, *prezența ambilor factori la orice individ și la orice variabilă.*

In măsura în care fenomenul de creștere, maturizare și declin, e determinat de ereditate, avem de a face cu procesul de *maturizare;* în măsura în care el e determinat de mediu, avem de a face cu procesul de *învățare*[1]). In primul caz avem de a face cu un proces de coacere, în care un act sau o trăsătură oarecare apare în virtutea eredității, care-i determină *natura* și *momentul* de apariție; în al doilea cu un act de schimbare și acomodare, determinat de mediu, atât ca natură, cât și ca moment. Suptul, frica, mânia sau instinctul sexual sunt fructe ale maturizării; învățarea unei limbi, însușirea unor obiceiuri sau adoptarea unor atitudini, sunt rezultate ale învățării. Primele vin oarecum din interior; celelalte din exterior.

Ar fi, totuși, greșit să se creadă că învățarea și maturizarea sunt procese distincte și chiar opuse; dimpotrivă, ele sunt *convergente* și chiar *complementare.* Orice act de maturizare e și un proces de învățare și invers. Ceeace, desigur, nu împiedecă faptul ca uneori tonul să fie dat de învățare, iar alteori de maturizare. Prezente în orice caz sunt amândouă; totdeauna și fără excepție.

In general la început domină maturizarea. Acțiunea de învățare e covârșită de aceea de maturizare. Pe măsură ce persoana crește efectele maturizării devin tot mai mici, iar cele ale învățării tot mai mari. Cu începutul maturității efectele maturizării devin tot mai reduse, iar în unele domenii aproape nule; ele ajung să fie dominate de acelea ale învățării. Invățarea rămâne constantă dealungul maturității, intrând în declin spre bătrânețe, când ideile și obiceiurile se osifică și anchilozează,

---

[1]) Definițiile, desigur, rebuesc socotite, deocamdată, pe plan strict general și bineînțeles numai în legătură cu latura sufletească a persoanei.

www.dacoromanica.ro

devenind tot mai puțin sensibile la modificare și învățare. Figura 23 exemplifică aceste spuse.

Spațiul maturizării e prelungit dincolo de adolescență, deoarece faptul că până la sfârșitul adolescenței *poate* fi maturizată orice funcțiune sau tendință, nu trebue confundat cu însăși realizarea și *actualizarea* acelei funcțiuni sau tendințe. Un om poate avea talent la muzică, dar aceasta nu însemnează că el într'adevăr și-a actualizat și manifestat acest talent; talentul poate rămâne și ascuns, adecă în stare potențială, nu actuală. Ceeace

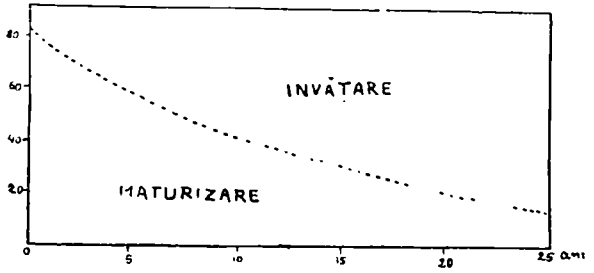

Fig. 23. — Raportul dintre maturizart și învățare.

însemnează că una e *putința* și alta *traducerea* ei în faptă. E foarte probabil că atari cazuri de *virtualități neactualizate* sunt împrăștiate prin multe din satele noastre, în care dormitează atâtea talente, și chiar genii, care nu-și găsesc calea actualizării și manifestării.

Pe de altă parte există o serie de lucruri, ca începutul bătrâneții sau chiar moartea, care deși apar atât de târziu sau chiar la sfârșit, sunt totuși dependente, în foate mare măsură, tot de ereditate, așa cum Charlotte Bühler (13) a încercat să arate. In orice caz o atare probă pare să fie făcută în legătură cu longevitatea și moartea de către celebrul biometrician R. Pearl (6) dela Universitatea din Baltimore, care a arătat că factorul primordial al lungimii vieții și al morții e cel ereditar. Longevitatea noastră depinde în primul rând de aceea a părinților și bunicilor, în cazul că ei nu au murit din accident. Iată încă un motiv pentru prelungirea efectelor eredității până la moarte.

Raportul dintre maturizare și învățare, exemplificat în Fig. 23, bineînțeles trebue socotit în general, pentru toți indivizii și toate funcțiunile și trăsăturile. Altfel, el e susceptibil de o infinită serie de individualizări dela caz la caz.

www.dacoromanica.ro

Intrucât domeniul învățării nu e limitat numai la învățarea postnatală, ci cuprinde și învățarea parentală, începutul învățării, caşi al maturizării, nu e şi nu poate fi legat de momentul naşterii, ci de acela al concepției. E foarte probabil însă că, învățarea prenatală, în comparație cu maturizarea prenatală, e mult mai restrânsă şi de dată mai târzie.

Maturizarea

Deobiceiu lumea crede că actele şi trăsăturile, cu care ne naştem, sunt ereditare, iar acelea, care apar mai târziu, învățate. Această credință, atât de răspândită, e de două ori greşită. Intâiu deoarece unele din actele şi trăsăturile, cu care ne naştem, sunt deja învățate[1]), aşa precum — în al doilea rând — multe din acelea care apar mai târziu sunt, totuşi, ereditare.

E drept însă că învățarea prenatală, care e un fapt experimental, de care nu ne putem îndoi, este foarte limitată. Deaceea dacă actele şi trăsăturile, cu care copilul se naşte, nu pot fi identificate cu *toate* actele ereditare, multe din aceste acte ivindu-se mai târziu, e nu mai puțin drept că, dată fiind neînsemnătatea proceselor de învățare prenatală, ele pot fi socotite, *grosso modo* cel puțin, acte ereditare. De aci şi importanța care li se atribue şi minuțiozitatea cu care ele au fost şi sunt înregistrate şi studiate.

Figura 24 rezumă situația comportamentului imediat după naştere, aşa cum ea rezultă din nenumărate cercetări, pe care Allport (5) le rezumă.

Câteva comentarii în legătură cu faptele pe care Fig. 24 le cuprinde în mod atât de sintetic.

Noțiunea de principiu vital sau iritabilitate protoplasmatică priveşte vieața în general, anume origina ei, aşa cum ea se studiată de filosofie şi biologie. In consecință studierea ei nu cade în seama psihologiei, care, în

---

[1]) Peiper, *Sinnesempfindengen des Kindes vor seiner Geburt.* (vezi Gravey (28). Peiper a măsurat, cu ajutorul unui tambur, ataşat la pântecele mamei, mişcările specifice fricei, pe care copiii le fac la auzul unui sgomot. Tot el a demonstrat că dacă unul şi acelaşü sgomot e repetat, copilul reacționează tot mai încet, până când ajunge să rămână complet indiferent. Ceeace înseamnează că avem de a face cu un act de învățare, copilul fiind în stare să se adapteze unei anumite împrejurări, repetată în mod constant.

www.dacoromanica.ro

Fig. 24. — Situaţia persoanei în momentul naşterii
După Allport (5)

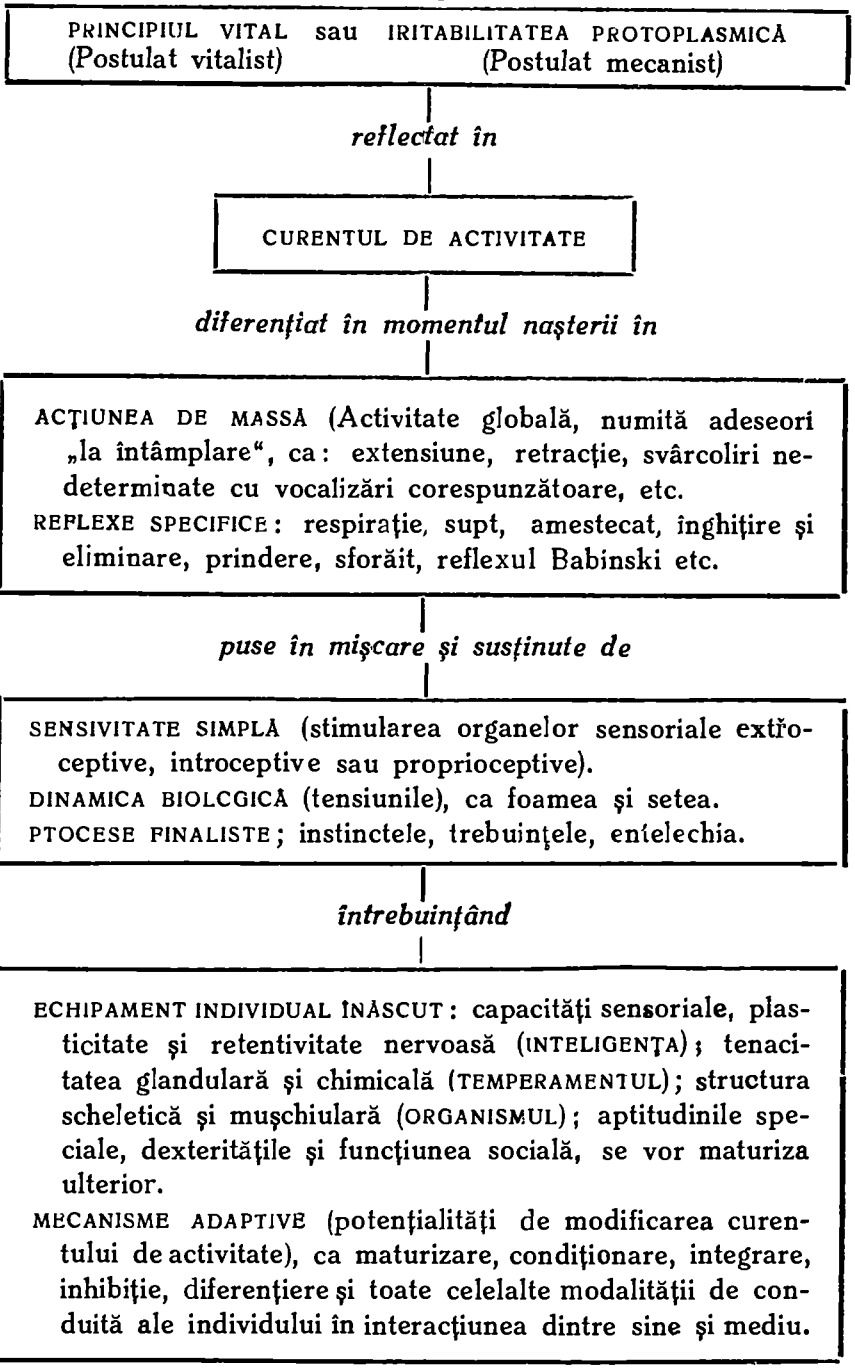
PRINCIPIUL VITAL sau IRITABILITATEA PROTOPLASMICĂ
(Postulat vitalist) (Postulat mecanist)
reflectat în
CURENTUL DE ACTIVITATE
diferenţiat în momentul naşterii în
ACŢIUNEA DE MASSĂ (Activitate globală, numită adeseori „la întâmplare", ca: extensiune, retracţie, svârcoliri nedeterminate cu vocalizări corespunzătoare, etc.
REFLEXE SPECIFICE: respiraţie, supt, amestecat, înghiţire şi eliminare, prindere, sforăit, reflexul Babinski etc.
puse în mişcare şi susţinute de
SENSIVITATE SIMPLĂ (stimularea organelor sensoriale extroceptive, introceptive sau proprioceptive).
DINAMICA BIOLCGICĂ (tensiunile), ca foamea şi setea.
PTOCESE FINALISTE; instinctele, trebuinţele, entelechia.
întrebuinţând
ECHIPAMENT INDIVIDUAL ÎNĂSCUT: capacităţi senzoriale, plasticitate şi retentivitate nervoasă (INTELIGENŢA); tenacitatea glandulară şi chimicală (TEMPERAMENTUL); structura scheletică şi muşchiulară (ORGANISMUL); aptitudinile speciale, dexterităţile şi funcţiunea socială, se vor maturiza ulterior.
MECANISME ADAPTIVE (potenţialităţi de modificarea curentului de activitate), ca maturizare, condiţionare, integrare, inhibiţie, diferenţiere şi toate celelalte modalităţii de conduită ale individului în interacţiunea dintre sine şi mediu.

www.dacoromanica.ro

această privință, e liberă să-și însușească una sau alta din ipotezele filosofice și biologice.

Domeniul propriu zis al psihologiei începe cu „curentul de activitate", care e realitatea completă și imediată, dela care psihologia pleacă și ca știință empirică trebue să plece. Acest curent se manifestă prin două categorii de acțiuni: o acțiune globală, de massă, cu întreg corpul și o serie de acțiuni specifice, în speță reflexele.

Aceste două categorii de activități diferite — de care ne vom ocupa mai pe larg puțin mai jos — sunt cauzate și puse în manifestare de o serie de elemente dinamice, unele mai mult biologice, ca simpla sensibilitate a organelor, determinată de contactul dintre organism și mediu, și trebuințele biologice de conservare, ca foamea, setea etc. Lor trebue să le adăugăm elementele dinamice de natură psihologică, cum sunt diferitele instincte. Ambele categorii de elemente dinamice au fost considerate în Capitolul III, dedicat analizei orizontale și statice a persoanei. Elementele dinamice, de natură socială, sunt, bineînțeles, apariții ulterioare, pe care, în consecință, nu le întâlnim la naștere.

Satisfacerea tendințelor dela baza activității noastre e făcută grație funcțiunilor și aptitudinilor cuprinse de noi la aspectul funcțional, intelectual, dintre care apar din momentul nașterii simțurile, plasticitatea, retentivitatea, adaptabilitatea sau învățarea, inteligența etc. Forma, pe care manifestarea lor o îmbracă, ne dă *temperamentul*. Cu aceasta lista funcțiunilor și trăsăturilor e terminată.

Dacă ar fi să rezumăm aceste spuse și tabloul, la care ele se referă, am spune că ne naștem (a) cu o serie de elemente dinamice, unele biologice: respirația, foamea, setea etc, altele psihologice: câteva din așa zisele instincte, probabil frica și mânia; (b) cu o serie de funcțiuni elementare, necesare satisfacerii celor două categorii mai mult sau mai puțin deosebite de tendințe, printre care în primul rând simțurile și plasticitatea sau memoria, adaptabilitatea sau puterea de învățare din care derivă și inteligența, precum (c) și cu o serie de trăsături formale, ce caracterizează intensitatea și mobilitatea tendințelor: ele ne dau temperamentul.

In legătură cu elementele dinamice urmează să mai apară restul instinctelor sau tendințelor psihologice, ca amorul propriu, instinctul matern-al-parental și cel sexual și apoi bogăția nesfârșită a tendințelor, atitudinilor și obișnuințelor sociale, care trebue însă atribuite mai mult învățării, precum și organizării tuturor acestor trei categorii de tendințe în caracter. Această organizare se face în baza mecanismelor de adaptare și în special al celui de condiționare, inhibire și integrare.

In ceeace privește aspectul funcțional, procesul de maturizare trebue completat cu timpul prin apariția percepțiilor, reprezentărilor, observației, atenției, imaginației, inteligenței și aptitudinilor speciale, care apar în anii următori, până către 7—10 ani.

Trăsăturile de temperament singure par să fie aproape în întregime coapte imediat după naștere, fapt explicabil prin legătura și dependența acestor însușiri de chimismul intern și funcțiunea glandelor interne, care (cu foarte puține excepții, printre care în deosebi glandele sexuale) sunt maturizate dela naștere. Mediul, cum vom vedea în capitolul următor, le

www.dacoromanica.ro

poate, totuşi, imprima anumite limite şi cadre de manifestare, înlăuntrul cărora rămân libere variaţiile individuale.

Este foarte probabil că procesul de maturizare al tendinţelor, funcţiunilor şi trăsăturilor, ce apar din primele zile, comparat la acela al funcţiunilor şi trăsăturilor ce apar mai târziu, este mai pur, iar rolul învăţării foarte redus.

Lucrurile, desigur, se schimbă în cazul tendinţelor şi funcţiunilor, ce apar — tot pe bază de maturizare — mai târziu. In cazul lor învăţarea joacă un rol mai mare. Aşa, de exemplu, suptul este în întregime produs al maturizării, în vreme ce instinctul sexual, care e o tendinţă egal de puternică, dar de apariţie mai târzie, este în bună măsură determinat şi de mediu, adecă de învăţare. Ceeace înseamnează că din două tendinţe, egal de puternice şi în acelaşi grad de ereditare, acelea care apar mai târziu vor fi afectate în măsură mai mare de învăţare, şi invers.

Maturizarea unei tendinţe, funcţiuni sau trăsături, nu se face dintr'odată, ci în timp. Inteligenţa, de exemplu, apare imediat după naştere, dar se desvoltă pe deplin abia la 14—16 ani, până când creşte mereu. Această creştere a ei, desigur, pe măsura ce înaintează în timp, e tot mai mult afectată de învăţare; ea nu încetează, totuşi, de a fi determinată în primul rând de ereditate, adecă de maturizare. In consecinţă, maturizarea nu trebue înţeleasă în sensul unei acţiuni subite, care se produce dintr'odată, ci în acela al unei acţiuni lente, care se produce în timp îndelungat. In cazul unor tendinţe şi funcţiuni acest timp e mai lung, aşa precum în cazul altora e mai scurt. In primul caz, probabil, intră instinctul sexual, inteligenţa, aptitudinea verbală şi tehnică, trăsăturile de caracter etc., iar în cazul al doilea sensaţiile, memoria, aptitudinea muzicală, trăsăturile de temperament, şi aşa mai departe.

Faptul că instinctul sexual se maturizează deabia în pubertate şi adolescenţă, nu însemnează câtuşi de puţin că maturizarea sa a început imediat după naştere şi apoi a continuat dealungul copilăriei, atingând momentul coacerii la 14—16 ani. O atare înţelegere a maturizării şi învăţării poate fi aplicată inteligenţei şi celor mai multe din funcţiuni, dar nu instinctului sexual şi tendinţelor în general. In cazul instinctului sexual maturizarea începe deobiceiu după 12—14 ani, desăvârşindu-se în doi sau trei ani. Inainte de 12—14 ani instinctul se află în stare

www.dacoromanica.ro

latentă, de strictă virtualitate, lipsit de orice importanță pe plan de actualitate. Ceeace înseamnă că noi de fapt nu moștenim numai tendințele și funcțiunile ca atare, ci și *momentul* lor de apariție, așa cum dela început am căutat să arătăm.

Evident, o tendință, o funcțiune sau o trăsătură, poate fi deșteptată și înainte de termen, precum și după. Totul depinde de excitațiile mediului, anume de faptul dacă ele sunt foarte frecvente, adecvate și intense, ori rare, neadecvate și slabe. Această acțiune de grăbire sau întârziere are însă anumite limite, peste care nu se poate trece. Astfel apariția instinctului sexual la băieți poate fi trezită și la 10 și chiar la 8 ani, dar nu mai de vreme, așa precum poate fi întârziată până la 16—18 ani, dar nu mai târziu.

Aceasta mai înseamnă că maturizarea nu e nicicând cu totul străină de învățare; excitațiile mediului adecvat sau neadecvat își au rolul lor. Ele pot accelera sau retarda maturizarea, după cum sunt absente sau prezente și adecvate ori neadecvate. Atât numai că ele nu pot fi privite drept cauze *eficiente* și *reale*, ci cauze *ocazionale* și deci, oarecum, întâmplătoare. Cauzele reale sunt și rămân în individ și nu în excitațiile mediului.

O altă chestiune foarte importantă, care se ridică în legătură cu creșterea și care, deci, privește și maturizarea, este dacă maturizarea începe prin tendințe, funcțiuni și trăsături generale, continuând apoi cu cele speciale sau invers? Unii biologi și psihologi înclină spre un răspuns, alții spre celălalt, iar cei mai mulți — printre care și Allport — spre o soluție intermediară. Intr'adevăr Fig. 24 dă și acțiuni de massă, globale, făcute cu întreg organismul, precum și acte specifice, reflexe, legate cu un singur organ, ca suptul, clipirea din ochi la apropierea unui obiect, prinderea cu mâna, percepția obiectelor etc.

Soluția la care Allport se oprește e, probabil, cea mai apropiată de realitate. Intr'adevăr actele copilului sunt și globale și specifice. Problema, care se ridică, însă, e: Care sunt cele mai frecvente, care domină conduita copilului? Cele generale sau cele specifice? Răspunsul la această întrebare pare să dea câștig de cauză priorității actelor generale, globale. Actele omului matur sunt, deobiceiu, actele unui organ sau altul. El merge cu picioarele, scrie cu mâna dreaptă, vorbește cu gura. Dimpotrivă, copilul merge și cu mâinile și cu picioarele, iar când începe să scrie, încordează atât mușchii mânei drepte, cât și pe aceia ai mânii stângi, precum și pe ceilalți, strângând și din dinți etc.

www.dacoromanica.ro

Actele sale — spre deosebire de acelea ale omului matur — sunt în primul rând acte ale organismului și numai apoi și acte ale organelor. Pratt, Nelson și Sun (65, p. 169) au arătat că, atunci când copilul e strâns de nas, el face următoarele mișcări:

„Învârtirea capului; darea lui înainte; darea lui înapoi;
deschiderea gurii, închiderea ei, strângerea buzelor în formă de pungă, plesnirea lor, lingerea lor, diminuarea salivei, scoaterea limbei, respirație pe gură;
strâmbături din obraz, încrețirea frunții și sprâncenelor, grimase, înroșirea feței;
învârtirea corpului, întinderea sa, sforțare, respirație accelerată, sforăire, activitate generală, smuncire, tremurare, prindere, turburări organice, încovoiarea corpului, svârcoliri, luptă;
ochi deschiși, închiși, strângerea pleoapelor;
plâns, tușit, sforăit, căscarea gurii, vomare, vocalizare; sunete înăbușite. sughițuri, amestec, sunete din gâtlej, miorlăire, supt;
mișcarea mâinilor la nas, lovirea mâinii experimentatorului, întindere, îndoire, rănire, lovire din picior, frecare, ventilare, tremurare, sculare, încrucișare și alte mișcări ale extremităților".

Mișcări mai definite, făcute cu scop și caracter specific, bine localizat, la prinderea și îndepărtarea mânei de pe nas, au fost considerate doar în *trei procente din cazuri.* Caracterul global, general, era însă evident chiar și în cazul acestor copii.

Bineînțeles că toate mișcările de mai sus sunt în așa fel făcute încât impresia generală, pe care ele ți-o dau, e că în general copiii reacționează cu întrecul corp, deși altfel excitația e specifică și ar cere, deci, reacțiuni specifice. De atari reacțiuni specifice copilul însă nu e capabil. Ele sunt rezultatul unui lung proces de diferențiere, care se termină aproape numai cu maturitatea și de care ne vom ocupa mai jos.

Ar fi, totuși, greșit, dacă dela acest aspect global și chaotic, care caracterizează începutul acțiunii umane, am deduce că maturizarea începe prin a fi totdeauna generală, devenind numai cu timpul *și specială,* așa cum aderenții unor școli, ca aceia ai configurației, înclină să creadă. De fapt în lista dată de Pratt și colaboratorii săi, găsim și unele acte reflexe, specifice, iar uneori aceste reflexe, ca clipirea ochilor, apar separate, neînsoțite de celelalte. Ceeace, evident, e o probă în favoarea tezei contrare a desvoltării și maturizării dela specific la general. Unii psihologi, ca Pavlow, Bechterew și Watson, socot că aceste acte separate ar fi singurele acte primare, combinarea lor venind ulterior. Pare de acea mai plausibil să ne însușim teza interme-

www.dacoromanica.ro

diară, admițând atât faptele specifice, cât și cele generale, cu accentul, evident, pe acestea din urmă, care sunt mult mai frecvente. In acest sens conchide, de fapt, și Pratt, precum și alți cercetători, care au studiat de aproape primul an al copilăriei, ca Gesell (30), Sherman (71) și în deosebi Shirley (72). In același sens vorbesc, deasemenea, și cercetările de neurologie comparată, printre care sunt demne de remarcat cu deosebire acelea ale lui Coghill (19) și Minkowski (58). Studiind sistemul nervos al animalelor mici, Coghill a constatat că ele nu sunt capabile decât de acțiune globală, generală, de massă, cu caracter chaotic, necoordonat și neprecizat. Din acest sistem nervos, care la animalele cele mai inferioare nu e nici măcar bine diferențiat de celelalte țesuturi, apar apoi sisteme tot mai diferențiate, capabile de acte specifice. Actele specifice, deci, derivă din cele globale. Interesant de notat însă e faptul că pe măsură ce sistemul nervos se diferențiază, ajungând să fie capabil de acte specifice, izolate și diferențiate, el se și integrează, iar actele sale devin coordonate, nu chaotice. Studiind reflexele copiilor avortați prin operație cezariană înainte de vreme, Minkowski (58) a verificat întru toate teza lui Coghill, anticipat fiind de altfel de către Sherrington (71)[1]).

De fapt lucruri asemănătoare pot fi dovedite și din evoluția individului, socotită din momentul nașterii. La început, în stare de ou fecundat, individul e o singură celulă. Prin diviziunea, nu prin asociația ei cu altele, această celulă dă naștere la două, apoi la patru, opt etc. După câteva săptămâni se precizează capul și stomacul, apoi șira spinări, urmată de membre etc. Ceeace însemnează că evoluția merge din interior spre exterior, dela centru spre periferie. Socotind evoluția numai în legătură cu sistemul nervos avem mai întâiu creerul mare, apoi șira spinării și după aceea ramificația nervilor, care pleacă din șira sipnării. E legea cefalo-caudalo-periferică de desvoltare a sistemului nervos.

O ordine asemănătoare poate fi constatată .i pe plan psi-

[1]) Desigur același principiu evolutiv a fost formulat și de Spencer. El s'a mulțumit însă numai cu formularea lui în general, cu referire la câteva fapte, care mai mult ilustrează teza decât o documentează. E meritul lui Sherrington și în deosebi al lui Coghill de a fi trecut dincolo de atari generalizări, precizând faptele așa cum ele într'adevăr au loc. Iar în știință atari precizări sunt aproape totul; progresul științific depinde în primul rând de ele.

www.dacoromanica.ro

hologic. Shirley (72) a studiat în mod foarte intensiv și amănunțit, cu teste și aparate, evoluția a 23 copii timp de un an de zile, începând imediat după naștere. Evoluția și actele copilului, așa cum reies din voluminoasele sale studii, au totdeauna o anumită ordine, în cadrul căreia actele generale apar înaintea celor speciale. Inainte de a-și controla mișcările picioarelor, copilul își controlează pe acelea ale mâinilor; controlul mâinilor — la rândul său — urmează după controlul capului, care e primul. Constatări asemănătoare a făcut și Charlotte Bühler (12) și colaboratoarele sale.

Invățarea

Se credea odată — unii mai cred și azi — că instinctele sunt forme înăscute de reacțiune, comune la toți indivizii, care odată ce sunt coapte, intră în activitate, îndată ce anumite situații specifice sunt prezente. In cazul lor, deci, ereditatea nu determină numai *dispoziția* de activitate — care, altfel, ar putea îmbrăca o formă[1]) sau alta — ci și *forma* însași. Ivirea acestei forme are loc în mod automat, imediat ce situația adecvată, specifică, e prezentă. Așa, în cazul fricei, de pildă, producerea unui sgomot cu totul neobișnuit, care e una din situațiile specifice acestui instinct, nu determină numai starea de fugă și emoție, care ar putea îmbrăca o formă sau alta, ci însăși haina ca atare, adecă seria de acțiuni și tulburări psiho-fiziologice, ca bătaia inimii, accelcrarea pulsului, apoi fuga etc. Odată ce sgomotul e prezent, toate aceste mișcări urmează în mod automat.

[1]) Pentru a înțelege deosebirea dintre *dispoziție* și *formă* să ne gândim la copiii crescuți de lupi, studiați în Cap. IV. Mersul și vorbirea ca atare sunt o *dispoziție;* faptul de a merge însă în două picioare sau în mâini și picioare, *e forma* de realizare a dispoziției de mers. Dispoziția e una; formele ei de realizare mai multe. Cu dispoziția, care stă la baza aptitudinii verbale, putem învăța egal de bine și limba română și cea franceză, ori germană sau oricare altă limbă din lume. Inclusiv aceea a lupilor, cum era cazul celor două fetițe! Puii de vrăbii, crescuți alături de canari, au început să cânte ca și canarii, așa cum Conradi (20) a arătat de mult. Cântatul ca atare e dispoziția; cântecul canarilor sau vrăbiilor e forma. Lucruri asemănătoare pot fi constatate și în legătură cu un instinct așa de puternic, cum e cel sexual. Copiii de același sex, crescuți împreună, devin aproape cu toții homosexuali. Craig (21) a mers chiar mai departe, provocând în mod experimental sexualitatea unor păsări față de diferite obiecte sau mână, în momentul când le da hrană.

www.dacoromanica.ro

Anume aceste mişcări şi *numai* aceste mişcări. Producerea şi desfăşurarea lor e dată dela naştere, caşi dispoziţia, care le stă la bază. Alţi gânditori merg chiar mai departe şi susţin, ca Bergson, de exemplu, că această formă de reacţiune nativă reprezintă de fapt cea mai perfectă reacţiune posibilă faţă de situaţia dată; ea e una şi aceeaşi la toţi indivizii; e pe cât de automată, pe atât de desăvârşită şi nu dă greş niciodată.

E inutil, poate, să mai spun că această concepţie a instinctului fix şi orb, incapabil de alegere şi discriminare, dar perfect totuşi, deoarece merge în mod sigur la ţintă şi nu dă greş nicicând, e cu totul greşită. Ea a putut fi verificată doar de observaţiile pline de fantezie ale lui Fabre şi Maeterlinck, nu însă şi de cercetarea rece şi obiectivă de laborator, cu instrumente de înregistrare exactă, sensibile doar la realitatea obiectivă a faptelor, nu şi la acea subiectivă a imaginaţiei noastre. De fapt, instinctele, aşa cum ele apar din aceste cercetări, nu sunt nici fixe, nici automate, precum nu sunt nici perfecte, ci variază dela individ la individ şi situaţie la situaţie, având doar tendinţa spre fixitate, perfecţiune şi automatism, fără să ajungă aşaceva vreodată. Şi, de fapt, idealul nici nu e automatismul sau fixitatea absolută, ci *adaptarea şi potrivirea la individ şi situaţie*, care se conjugă totdeauna diferit Ceeace însemnează imediat că instinctele nu sunt *numai* produsul eredităţii, care s'ar manifesta sub forma unei maturizări fixe şi imuabile, ci sunt şi opera învăţării. Aceasta în special atunci când e vorba de *forma* de reacţiune, care e, cel puţin în egală măsură, opera învăţării, ca şi a maturizării. Faptul e recunoscut nu numai de aderenţii mediului şi învăţării şi astfel duşmani ai teoriei instinctelor, ca Watson (84), ci chiar şi de protagoniştii instinctelor şi ai eredităţii, ca McDougall (52), de numele căruia teoria instinctelor se leagă mai mult decât de a oricăruia.

Dacă acest lucru este adevărat în cazul instinctelor, care sunt socotite drept cele mai fixe şi ereditare modalităţi de reacţiune, atunci desigur acelaşi lucru trebue să fie adevărat în măsură şi mai mare despre celelalte dispoziţii de reacţiune mai puţin fixe, aproape lipsite de forma de manifestare, cum sunt vorbitul, aptitudinea teinică sau verbală, etc., şi în cazul cărora — trebue să adăugăm — învăţarea joacă un rol mai decisiv şi important. De aceea dacă în cazul prim, al instinctelor, opera de învăţare se reduce la simpla *modificare a formei* de reacţiune, în cazul acesta, al dispoziţiilor de reacţiuni mai puţin fixe, ea se extinde la crearea şi determinarea formei în întregime şi — poate — la modificarea dispoziţiei ca atare, dacă nu chiar la crearea ei în întregime[1]).

[1]) Cum e, de exemplu, fumatul.

www.dacoromanica.ro

De fapt unii cercetători, în special sociologi și antropologi, merg mai departe și după ce neagă existența modalităților ereditare de reacțiune, ca instinctele, socot că trebue să atribuim aproape totul procesului de învățare, care ar crea și *dispoziția* și *forma*. Teza e susținută de o seamă de sociologi americani, Faris cu deosebire, care fugind de o extremă, se pare că au căzut în cealaltă.

Judecând procesul învățării în lumina discuției de mai sus, întâia concluzie, pe care am putea-o desprinde, e că întinderea domeniului, pe care el îl cuprinde, e foarte mare; el merge dela *modificarea* și *adaptarea formei de reacțiune* a tendințelor, funcțiunilor și trăsăturilor mai ereditare, până la *crearea formei de reacțiune* a tendințelor și funcțiunilor mai puțin ereditare, date numai ca dispoziții, nu și ca formă, cuprinzând — în același timp — dacă nu *crearea unor dispoziții cu totul noi, atunci cel puțin altoirea dispozițiilor ereditare cu altele dobândite*. El se aplică atât în domeniul conativ, dinamic al persoanei, cât și la cel funcțional, precum chiar și la fire și temperament, referindu-se — în toate aceste cazuri — la modificările dependente de mediu, spre deosebire de cele produse de ereditate.

Aceasta, bineînțeles, nu însemnează că acțiunea învățării ar fi separată sau opusă maturizării. Dimpotrivă, învățarea se leagă în mod organic cu maturizarea, nefiind decât o prelungire și altoire a ei. Atât numai că această prelungire și altoire e făcută în virtutea unei *funcțiuni*, cu totul distinctă de aceea a maturizării. Maturizarea e o *coacere* în funcție de interior, așa cum el e dat de ereditate, în vreme ce învățarea e o *modificare, adaptare* și *altoire* a dispoziiilor înăscute, dependentă de mediul exterior. Acest mediu, desigur, poate fi și intern, nu numai extern. Pentru alinarea unei dureri de cap sau stomac *învățăm* să luăm medicamente, să punem un termofor sau un prosop cu apă rece etc., așa cum pentru a ne feri de frigul iernii *învățăm* să ne îmbrăcăm etc.

Evident, faptul că învățarea se referă la modificările și adaptările condiționate de mediul extern sau intern, nu înseamnează că acest mediu determină însuși mecanismul învățării ca atare. Nu, acest mecanism depinde tot de creer și sistemul nervos, ca și maturizarea. Intr'adevăr învățarea ca atare, socotită în ea însăși, se aseamănă cu oricare din celelalte aptitudini, pe care unii o au în grad mai mare, alții în grad mai mic etc. după cum mecanismul ereditar, care-i stă la bază, e superior sau

www.dacoromanica.ro

inferior. In acest sens, deci, s'ar putea spune că maturizarea determină şi învăţarea.

Faptul dacă această aptitudine a învăţării e o aptitudine aparte, ca inteligenţa, memoria, atenţia etc. sau nu, precum şi faptul dacă ea e o singură aptitudine sau o colectivitate de aptitudini, constitue încă o chestiune nelămurită în psihologie. Unii psihologi înclină să o socotească o aptitudine generală, alţii, ca Watson, par să o identifice cu memoria, reflexologii, în frunte cu Pavlow şi Bechterew, vor să o socotească una cu asociaţia, în vreme ce configuraţioniştii, în cap cu Koehler, o leagă de inteligenţă. Soluţia cea mai apropiată de adevăr — şi însuşită de cei mai mulţi psihologi — e că învăţarea pare să fie mai mult un fruct al colaborării acestor funcţiuni, deci şi al inteligenţei şi al memoriei şi asociaţiei, precum şi al atenţiei şi imaginaţiei, fiind controlată în deaproape şi de afectivitate.

Cum felul acestei colaborări şi funcţiunea, care-i stă la bază, depind într'o foarte mare măsură de treapta de evoluţie a individului în scara animală şi cum, pe de altă parte, învăţarea la om pare să cuprindă toate formele de învăţare, descoperite la animale, o considerare a legilor fundamentale, pe care învăţarea în general se bazează, este bsolut necesară. Vom începe cu le-

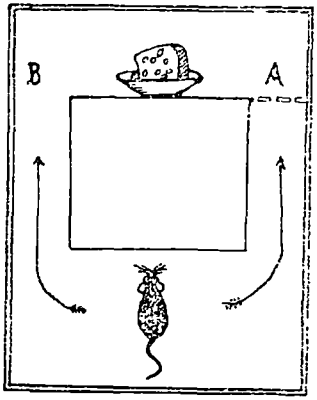

Fig. 25. — Legea exerciţiului.

gile, care stăpânesc învăţarea la animale şi vom termina cu acelea care controlează învăţarea la om.

1. *Legea exerciţiului.* Presupunem situaţia şoarecelui din Figura 25. El se află întrun mic labirint, la răscrucea a două drumuri. Unul din aceeste drumuri, drumul B, e liber; al doilea, drumul A, e barat cu curent elec-

www.dacoromanica.ro

tric, în așa fel că trecerea peste el e cu neputință, iar efectele încercării de a-l trece, adecă contactul cu curentul electric, foarte neplăcut. Șoarecele e flămând și simte miros de mâncare. Acest miros venind în proporții egale dinspre ambele drumuri, șoarecele o ia la întâmplare[1]), pe un drum sau altul. Ce se întâmplă aturci? De câte ori șoarecele merge spre coridorul electrizat, făcând să zicem comportamentul A, el e silit să vie înapoi și să o ia spre coridorul liber, făcând comportamentul B. Invers, mergând dela început spre coridorul deschis și executând comportamentul B, el nu mai e silit să mai meargă și spre coridorul închis, pentru a face comportamentul A. Presupunem că în total șoarecele a făcut 8 încercări de parvenire la mâncare, deci 8 comportamente. Distribuția lor e egală: 4 în spre coridorul închis și 4 în spre coridorul deschis. Seria lor e următoarea:

1. A B
2. B
3. A B
4. A B
5. B
6. B
7. A B
8. B

O singură privire asupra ei arată foarte clar că acțiunea de comportment B s'a produs de 8 ori, în vreme ce acțiunea A numai de 4 ori. Aceasta pentru simplul motiv că de câte ori șoarecele a făcut mișcarea A, a trebuit să facă și mișcarea B, pentru ajungerea la țintă. Totalul mișcărilor dela început bune cu totalul mișcărilor B, făcute după eșuarea mișcărilor A, formează tocmai 8. In consecință, dat fiind faptul că mișcările B sunt cele mai des repetate, ele devin și mișcările reținute, adecă învățate, mișcările A fiind eliminate. Legea mecanică a repetițiunii explică deci fără rest procesul învățării[2]).

2. *Legea efectului.* Legea exercițiului sau repetiției, propusă de Watson, e nespus de sugestivă și a fost primită cu entuziasm de multă lume. Cu toate acestea ea s'a dovedit a fi insuficientă. Sunt cazuri când mișcările selec'ate și reținute au fost mai puțin repetate decât cele eliminate. Atari cazuri au fost constatate înafară de orice îndoială de Morgan, Thorndike, Yerkes, etc. In timpul din urmă au apărut și studii speciale, făcute numai cu scopul deplinei lor demonstrări. Așa Zing Yang Kuo, constată că o foarte bună parte din șoareci aleg, în experimentul cu labirintul, drumul cel mai bun tocmai în opoziție cu legea exercițiului. Alți factori deci, spune el, determină învățarea. Tot în baza unor cercetări experimentale, Paterson conchide că chiar dacă legea repetiției poate da, uneori, o explicare faptului că șoarecii aleg prin învățare drumul bun, ea nu poate însă explica pentruce șoarecii elimină mișcările rele. In definitiv și aceste mișcări au fost, într'un anumit grad, repetate! Dece sunt totuși părăsite? Intr'un alt studiu, arată, tot eperimental, că dacă învățarea s'ar produce după factorii frecvenții și noutății, atunci șoarecii ar trebui să învețe adeseori mișcările eronate. Care e atunci explicarea acestor cazuri?

E acea cuprinsă în legea efectului, după care mișcările utile, ce duc

---

[1]) Că prima încercare e complet la întâmplare, reiese din faptul că dintr'un număr oarecare de șoareci, așezați pentru întâia dată în labirint, aproximativ 50% apucă drumul A, iar restul drumul B.

[2]) Pentru bibliografia referitoare la această lege și la celelalte, vezi lucrarea noastră, ***Psihologia învățării.***

www.dacoromanica.ro

la scop, sunt reținute deoarece sunt urmate de plăcere, adecă au un efect bun, în vreme ce mișcările greșite sunt înlăturate, deoarece sunt însoțite de neplăcere, având — deci — un efect rău. Plăcerea sau satisfacția au un efect pozitiv, de reținere, iar neplăcerea sau lipsa de satisfacție un efect negativ, de eliminare. Meritul de-a fi formulat această lege revine cu deosebire lui Thorndike (82).

Legea efectului, ca și aceea a exercițiului, pe care ea nu o elimină, ci doar o completează, e la fel de plausibilă și sugestivă. Ea nu e, totuși, înafară de unele obiecțiuni. Prima și cea mai importantă obiecțiune se referă la faptul că plăcerea-neplăcerea *urmează* actului și nu-l precedă. Ori a explica actul prin ceeace-i urmează însemnează a transforma efectul în cauză. Ceeace-i un non-sens. Pentru a înlătura acest non-sens unii cercetători încearcă o interpretare nouă, care păstrează spiritul legii, dar care înlocuește noțiurea de plăcere-neplăcere, ce urmează actul, prin unele noțiuni, ce *însoțesc actul.* Așa Hobhouse,, propune noțiunea de confirmare-inhibire, Holmes pe cea de congruitate-incongruitate, Perry pe cea de propensitate mică și propensitate mare, iar Carr pe cea de intensitate senzorială. Mișcările în conformitate cu principiul de confirmare, congruitate sau propensitate ridicată etc., sunt reținute, iar celelalte eliminate. McDougall merge chiar mai departe și susține ideea de *scop*, trăit în mod anticipativ. Ceeace înseamnează că din efect el devine cauză. Reluând în considerație aceste obiecții Thorndike încearcă să arate că pretinsa absurditate de explicare a cauzei prin efect e doar aparentă. Starea de plăcere-neplăcere ori congruitate-incongruitate, etc., nu e atât o urmare a actului, cât o însoțire. In același timp învățarea nu se referă la actul consumat, ci la cel din viitor. Ori, în acest sens ea precedă actul și, deci, poate fi foarte bine și cauză, anume ea e efect pentru actul prezent și cauză pentru cel din viitor.

E bine, poate, să mai adăugăm că înafară de legea exercițiului și a efectului, Thorndike mai precizează și a treia; legea maturizării (law of readiness). O modificare sau adaptare oarecare, în legătură cu o tendință sau o funcțiune, nu poate fi făcută înainte ca respectiva tendință sau funcțiune să fie coaptă, adecă maturizată ori pe prag de maturizare. Adăugând la aceste trei legi și pe aceea a *racentivității* susținută de Watson, urmează că în total avem patru legi. Rolul, pe care Thorndike îl atribue însă legii maturizării e tot atât de minor cași acela pe care Watson îl atribue legii recentivității. Prin recentivitate înțelegem că un act se învață mai repede la început, când e mai recent și mai greu ulterior, când el începe să plictisească.

Acțiunea legii exercițiului și a efectului, bineînțeles, poate avea loc și fără concursul conștiinței. Singurele condiții prealabile, pe care ea le presupune, e *memoria biologică*, în sens de fixare, reținere și reproducere, plus acțiunea de control a plăcerii și neplăcerii asupra memoriei. Atât una, cât și alta există, după toată probabilitatea, dela începutul vieții, așa cum Jennings (43) a erătat în cazul animalelor monocelulare, ca amoeba, care pare să fie capabilă de învățare în virtutea acelorași legi. Ceeace înseamnează că aceleași principii fundamentale stau atât la temelia învățării animalelor inferioare, cât și la temelia învățării animalelor superioare în frunte

www.dacoromanica.ro

cu omul. Această părere, de fapt, e însoțită atât de Thorndike, cât și de Watson. (Desigur Watson face rezerve față de aplicarea legii efectului, pe care o contestă și la om).

Lucrurile, totuși, nu par să stea așa de simplu. In acest scop să considerăm învățarea la unele animale superioare, cum sunt câinii.

3. *Teoria reflexelor condiționate.* Experiențele lui Pavlow cu câinii sunt azi cunoscute în toată lumea. Câteva cuvinte asupra lor. Studiind mai deaproape mișcările, care au loc în organismul câinilor în momentul când ei văd mâncarea, Pavlow s'a oprit în mod deosebit asupra salivării, pe care a socotit-o drept cel mai caracteristic proces, a cărui producere nu suferă nici o excepție. După aceasta el a procedat la următorul experiment. In momentul când da de mâncare câinilor punea să sune și un clopot. Acest lucru l-a repetat mai de multe ori. După vreo 20—30 de repetări a pus să sune clopotul fără să mai dee însă și de mâncare. Cu mirare a aflat că organismul câinilor sufere aceleași schimbări, printre care și salivarea, ca și când ei ar vedea de fapt mâncarea. Aceasta însemnează că reflexul salivării, ce apare la vederea mâncării — care e *stimulentul său specific*, ce-l provoacă în mod *automat* — a fost legat prin *învățare* și de condițiile date în *asociație* cu sistemul specific, adecă mâncarea.

După Pavlow și Bechterew — care a descoperit cam același lucru puțin înainte de Pavlow, dar fără să-i poată sesiza importanța prinsă de Pavlow și fără să poată executa măsurările atât de exacte ca el — *reflexele condiționate* — cum au botezat ei aceste acte de învățare — ar cuprinde, de fapt, toate actele de învățare. Afirmația, pe lângă partea ei de exagerare, are și partea ei de adevăr. Actele de învățare prin exercițiu și efect pot fi socotite în cele din urmă tot reflexe condiționate, așa cum Smith și Conklin (34) s'au străduit să arate. Așa, de exemplu, învățarea drumului B, în cazul experimentului cu șoarecele, analizat mai sus, nu ar fi decât o condiționare a reflexelor fugii după mâncare pe drumul B, dat în asociație cu mâncarea. Legea efectului și a exercițiului nu ar fi decât elemente din legea reflexelor condiționate, care le cuprinde pe amândouă.

Teza lui Smith și Conklin e, desigur, foarte interesantă și a fost însușită de alți mulți psihologi, care văd în reflexul condiționat cheia universală de explicare a oricărui act de învățare. Acești psihologi par, totuși, să uite un lucru. Principiul memoriei biologice și acțiunea de control a afectivității asupra ei sunt singurele ipoteze, pe care legea exercițiului și a efectului le presupun. Lucrurile par să se schimbe în cazul reflexelor sau mai bine zis al actelor condiționate. Procesul, de astădată, pare să fie mai complex și presupune și *memoria* și mai ales *asociația psihologică*. Spre deosebire de șoarece, care asociază numai drumul B cu mâncarea, câinele asociază și clopotul. Dar acest clopot nu e însuși *drumul* spre mâncare, ci doar o simplă *întâmplare, dată în raport de contiguitate cu drumul* spre mâncare. Deaceea învățarea lui cere nu numai o putere de percepție mai mare, cu un câmp mai bine precizat, ci și un proces de *asociere* a diferitelor lucruri, și o *amintire*, adecă o memorie psihologică a acestui câmp și a lucrurilor asociate cu acest câmp. Desigur toate aceste lucruri nu sunt nici noi, nici complet deosebite de acelea din cazul legii exercițiului

www.dacoromanica.ro

şi a efectului, pe care învăţarea la şoareci pare să se bazeze. Ele par, totuşi, lucruri mai complicate, în stare să apară numai la o treaptă mai ridicată de desvoltare. Probă că ceeace pot învăţa câinii prin *condiţionare*, nu pot şoarecii. Ceeace ne poate îndreptăţi să credem că pe lângă memoria strict biologică, pe care legea exerciţiului în special se bazează, şi pe lângă ipoteza controlului afectiv, care stă la temelia legii efectului, mai trebue să ridicăm ca plausibilă şi amintirea sau memoria psihologică, care derivă şi e în proces de derivare din cea biologică.

Oricare ar fi deosebirile, care despart teoria lui Watson de aceea a lui Thorndike, iar pe amândouă de aceea a lui Pavlow, între aceste teorii există, totuşi, o ideie comună, care le leagă împreună. E ideia că învăţarea porneşte şi se bazează pe actele simple, date dela naştere, ea nefiind decât o legare, conexare şi condiţionare a lor împreună. Uneori această legătură e simplă şi se reduce la asociaţia dintre foame, drum şi hrană, ca în cazul şoarecilor; alteori ea e mai complexă şi pe lângă drumul, care se interpune între foame şi hrană, intră unele elemente, date în raport de contiguitate cu hrana, ca în cazul câinilor, studiaţi de Pavlow. Altfel însă şi într'un caz şi într'altul e vorba de legături şi conexiuni între foame şi hrană, cum ar fi în cazul animalelor monocelulare, studiate de Jennings, între foame-drum-hrană, ca în cazul şoarecelui sau între foame-drum-clopot-hrană ca în cazul câinilor, studiaţi de Pavlow etc. Altfel, actele ca atare, care intră în aceste conexiuni, mai mult sau mai puţin complicate, sunt acte simple, elementare, date dela început, aşa cum pe vremuri se credea că sunt senzaţiile. Învăţarea nu e decât o operaţie de asociere a actelor simple, primare, date dela naştere, în structuri sumative, mai mult sau mai puţin complicate, care, spre deosebire de actele simple, primare, făcute la început la întâmplare, capătă un înţeles, dat tocmai în legătura dintre acte-situaţie, acte-drum-situaţie, acte-drum-situaţie-situaţii asociate situaţiei etc. In acest mod dela acte, simple, încercate la început la întâmplare, ajungem la acte asociate şi prin aceasta la acte cu rost şi înţeles. Învăţarea — indiferent de legile, care-i stau la bază — consistă tocmai în aceste *stabiliri de legături sau asociaţii*[1]) *între acte la întâmplare, care, graţie legăturilor dintre ele, ajung să fie acte cu înţeles.* Numărul asociaţiilor posibile, desigur, e cu atât mai ridicat, cu cât numărul elementelor simple, care intră în asociaţie, e mai mare. E foarte probabil că el e unul şi acelaşi lucru cu numărul permutărilor şi combinărilor posibile cu elementele iniţiale considerate. Ori cum atunci când numărul componentelor creşte în progresiune aritmetică, acela al combinărilor merge în progresiune geometrică, nu e nici o mirare că acest număr e foarte mic la amoebă, mai mare la şoareci şi câini şi pur şi simplu enorm, dacă nu deadreptul incomensurabil, la oameni. Ei sunt capabili să stabilească un infinit număr de legături.

---

[1]) Aceasta a şi făcut pe Robinson (67) să afirme că problema *învăţării*, aşa cum se pune azi de către Watson, Thorndike şi Pavlow, nu e decât o reînviere a vechei probleme a *asociaţiei*, prin care vechea psihologie încearcă să explice totul, aşa cum dealtfel încearcă noua psihologie a învăţării. Singura deosebire, spune el, e că *elementele* vechii psihologii erau *senzaţii*, în vreme ce acelea ale noii psihologii sunt *actele simple* sau *reflexe*, adecă senzaţie-trăire-reacţie.

www.dacoromanica.ro

Cu aceste lucruri în minte, precum și cu celelalte precedente, să trecem la analiza învățării la animalele superioare, pentruca, apoi, bazați și pe această analiză, să jungem la om.

4. *Cercetările lui Koehler și teoria configurației.* Cercetările lui Koehler asupra învățării la maimuțe sunt tot atât de cunoscute ca și acelea ale lui Pavlow asupra câinilor. Dat fiind faptul că ele sunt făcute asupra celor mai superioare animale, pentru scopul pe care noi îl urmărim, adecă învățarea la om, ele sunt, probabil, cele mai importante.

Principiul în conformitate cu care Koehler își organizează cercetările, este următorul: „Experimentatorul creează o situație de așa natură, în care drumul spre scop să nu poată fi făcut direct, ci numai indirect, printr'o acțiune de control. Animalul pus fiind în această situație, complet accesibilă observării experimentatorului, va trebui să arate până la ce tip de comportare e capabil să se ridice conform dispozițiunilor sale, pentru a rezolvi problema ajungerii la scop, făcând acțiunea respectivă de control". Pe baza acestui principiu el organizează o serie de experiențe, care după gradul lor de greutate pot fi distribuite în șase mari clase. Dăm trei exemple mai reprezentative din trei clase din cele șase clase. I. Maimuța se află într'o cușcă cu grilaj, închisă pe toate părțile, din care ea nu poate eși. In apropiere de cușcă sunt banane. Inlăuntrul cuștii e un băț. Maimuța, fiindu-i foame, încearcă a prinde bananele, pentru a le mânca. Numai cu mâna nu ajunge. La un moment dat pune dintr'odată mâna pe băț și cu ajutorul lui trage hrana. II. Maimuța e tot în cușcă. Bananele sunt de astădată și ele în cușcă și anume atârnate sus, în așa fel încât maimuța să nu poată ajunge la ele. Inăuntrul cuștii e o ladă transportabilă dintr'un loc în altul. Animalul văzând bananele încearcă să le prindă. Nu reușește. După scurgerea unui interval de timp aduce cutia în locul unde e hrana, se urcă pe ea și — în acest mod — prinde banana. Experiența se poate repeta cu două sau trei lăzi, care trebuesc puse una peste alta pentru ajungerea bananelor. III. Ocolul pentru ajungerea la țintă e de astădată și mai mare, animalul aflându-se în cușcă, caşi în cazul dintâi. In interiorul cuștii sunt două bastonașe date însă separat, dintre care unul se poate vârî în celălalt, pentru a forma unul singur. Maimuța încearcă întâiu prinderea bananei cu un singur baston. Nu reușește. Incearcă cu al doilea. Iar nu reușește, bananele fiind prea departe. Dezolată renunță la aceste încercări. Reluând ambele bastoane în mână, la un moment dat le potrivește unul într'altul. Ochi-i strălucesc. Imediat încearcă cu bastoanele astfel unite aducerea bananelor, acțiune ce-i reușește bineînțeles. Caracteristica acestor cercetări: întrebuințarea instrumentului în cazul I și II, construirea instrumentului în cazul III.

Care e intrepretarea pe care o dă Koehler acestor fapte? După Watson și Thorndike, explicarea știm care ar fi: maimuțele fac la început o serie de mișcări la întâmplare; din aceste mișcări, datorită procesului de selecțiune, ce se realizează în baza legii repetițiunii și efectului, se reține mișcările utile. Acest proces se face treptat, continuu. — Koehler e categoric contra unei atari explicări. O atare explicare e inexactă, spune el, mai întâiu deoarece, dacă procesul respectiv s'ar face conform principiilor de mai sus, el ar trebui să meargă *continuu, curba erorilor scăzând treptat. Dar*

www.dacoromanica.ro

aceasta nu se întâmplă în nici unul din cazurile de cai sus. In al doilea rând, explicarea e inexactă, mai ales pentru următorul fapt: nici o mişcare a maimuţei nu prezintă caracterul de întâmplătoare, toate apărând ca *reacţiuni făcute cu o anumită intenţie,* cu o anumită anticipare a scopului, *cu un anumit înţeles.* Ideea de hasard, cum vom velea, e inexistentă. Deasemenea reacţiunea însoţită de succes nu apare nici pe departe ca o combinare din reacţiunile precedente, ci apare *dintr'odată, originală şi nouă.* Ideea de selecţiune, nu mai puţin, e tot inexistentă. Principiul reacţiunilor întâmplătoare şi al selecţiunii reacţiunilor utile din cele inutile neputând explica realitatea faptelor, care e atunci adevărata interpretare, adevărata explicare?

Pornind dela principiul configuraţionist al percepţiunilor, susţinut de şcoala pe care Koehler atât de strălucit o reprezintă[1]), el socoteşte că maimuţa percepe situaţiile exterioare ca structuri unitare, de care se deagă totdeauna un anumit înţeles. In consecinţă pentru ea foamea-banana sau foamea-băţul-banana, ori foamea-beţele-banana, foamea-lăzile-beţele-banana, nu sunt elemente asociate, percepute la început fiecare separat, ci configuraţii unitare, în care aceste elemente intră ca părţi componente. De fiecare din aceste configuraţii se leagă totdeauna şi un înţeles, în cazul nostru unul şi acelaşi, prinderea bananei pentru a o mânca. El constitue funcţiunea şi rostul configuraţiilor. La început maimuţa, deobiceiu, vede întreaga situaţie în sensul celei mai simple configuraţii. In consecinţă ea întinde mâna după banană. Neputând însă ajunge la scop, această configuraţie cade. Din configuraţie adecvată, cu proprietatea de „bună", ea se schimbă în configuraţie neadecvată, cu proprietatea „rea". Este exact acelaşi lucru care se întâmplă cu copilul când vede focul, care lui i se pare „bun" şi în consecinţă întinde mâna la el, până ce se arde, şi când din cauza arsurii, ajunge să schimbe înţelesul, adecă proprietatea „bună" a focului, în proprietatea „rea". Actul învăţării, socoate Koehler, consistă tocmai în această schimbare de înţeles a configuraţiilor. După ce maimuţa a învăţat că prinderea bananei cu mâna e o configuraţie cu înţeles „rău", ea stă pe loc — şi într'adevăr — până ajunge să prindă situaţia într'o nouă configuraţie fie mâna-băţ-banană-gură, fie mâna-lada Nr. 1-lada Nr. 2-lada Nr. 3-băţ Nr. 1-băţ Nr. 2-băţ Nr. 3-banană-mână-gură. Bineînţeles că aceste configuraţii *nu sunt făcute la întâmplare, ci în conformitate cu ideea de înţeles.* Maimuţa încearcă întotdeauna acea configuraţie, care în acel moment i se pare că are proprietatea „bună" şi deci duce la scop, pe care apoi o desvoltă, adecă o schimbă în configuraţie cu proprietatea „rea", încercând apoi alte şi alte configuraţii cu înţeles „bun", până când una din ele se verifică drept configuraţie cu înţeles, într'adevăr „bun", şi banana poate fi prinsă şi mâncată. *Organizarea şi reorganizarea vâmpului perceptiv într'o configuraţie sau alta, toate cu înţeles, urmată de soluţia finală, care duce la prinderea bananei şi astâmpărarea foamei, decă în-*

[1]) Pentru lămurirea lui şi a şcoalei configuraţioniste, vezi *Psihologia Configuraţiei,* publicată în editura Institutului de Psihologie din Cluj, sau „Psihologia Germană Contemporană" a subsemnatului, publicată în aceeaşi editură.

www.dacoromanica.ro

chiderea comportamentului provocat de foame și percepția bananei, aceasta e învățarea. Învățarea selecției finale care duce la închiderea acțiunii sau configurației temporale, (pe lângă configurațiile perceptive, în spațiu, avem și pe cele de acțiune în timp), se face dintr'odată, spune Koehler, fără nici o încercare și eroare.

E aceasta adevărat? Pe planul comportamentului *exterior*, *deschis*, desigur că da[1]). Faptele studiate de Koehler arată lămurit acest lucru. Pe plan de comportament mintal, închis, socotim însă că lucrurile stau altfel.

Părerea noastră este că memoria *psihologică*, ce probabil a apărut în germene la câini — și poate chiar la șoareci — a luat o desvoltare mai mare la maimuțe. Intr'adevăr toate cercetările asupra maimuțelor[2]) ne îndreptățesc să credem că ele sunt capabile de *amintire*. Dacă nu în sensul amintirilor omului adult, atunci în acela al copiilor. Mai ales că inteligența maimuțelor, pe care Koehler le-a studiat, a lui Sultan în deosebi, se ridică — chiar după părerea sa — la inteligența unui copil de 3 și chiar 4 ani, dacă nu mai mult. Dar ce însemnează o amintire?

Ea însemnează de fapt reproducerea unui comportament real, deschis, pe plan mintal, în sens de comportament închis. Aceasta dintr'un elementar motiv de economie de timp și energie. Căci în vreme ce un comportament deschis, pe plan real, cere câteva clipe sau minute și o serie de sforțări și mișcări, cheltuitoare de energie, comportamentul mintal, închis, durează o clipă și nu cere nici o mișcare afară, desigur, de sforțarea creerului.

Luând în considerare toate aceste fapte ne socotim îndreptățiți să credem că actele maimuței, făcute *dintr'odată*, sunt, de fapt, dintr'odată numai la aparență, sub aspectul lor de comportament exterior, deschis, dar în fond ele sunt precedate de o serie de alte acte sau comportamente închise, pe plan mintal, în care maimuța *își reamintește* situațiile din trecut, adecă se folosește și de memoria ei psihologică, nu numai de cea biologică, așa cum fac șoarecii sau câinii și în deosebi animalele inferioare. Iar atunci când maimuța — pe baza amintirilor sale, în care ea a mai întrebuințat instrumente în prinderea bananei — a ajuns să identifice situația din prezent cu una sau mai multe din situațiile din trecut, — pe care le execută pe plan mintal, în sens de comportament închis — atunci ea trece și la traducerea ultimei soluții mintale, la care s'a oprit, în soluție reală, pe plan de comportament deschis. Ceeace însemnează că *procesul de încercare și eroare există și în cazul ei*, caș în cazul șoarecelui, cu deosebirea numai că în vreme ce șoarecele, ca ființă mult mai proastă, își pierde vremea și-și cheltuiește energia cu încercări pe plan real, de comportament deschis, maimuța cruță timp și energie, făcând aceleași încercări pe plan mintal, de comportament închis.

In ceeace privește faptul că încercările maimuței nu sunt întâmplă-

---

[1]) Noțiunea de comportament *deschis* se referă la comportamentul exterior, care se vede, spre deosebire de comportamentul *închis*, care se referă la comportamentul mintal, din interior, ce nu se vede.

[2]) Ne referim în deosebi la vastele cercetări întreprinse de Institutul Psiho-biologic dela Universitatea Yale, de sub conducerea Prof. Yerkes, care are o stațiune de experimentare cu peste 600 maimuțe.

www.dacoromanica.ro

toare, ci cu înțeles, scotim că Koehler are dreptate. Atât numai că acest înțeles e legat în primul rând de putința amintirilor, de care ne-am ocupat puțin mai sus. El depinde, anume, tocmai de raportarea situație prezente la situațiile asemănătoare din trecut. De fapt însă Koehler și Koffka merg mai departe și susțin ideia de înțeles și lipsa mișcărilor de hazard în cazul oricăror alte animale. Generalizarea ipotezei înțelesului în această măsură e — credem — riscată. Intr'adevăr nu trebue un moment să se uite că dintr'un număr oarecare de șoareci, puși în labirintul de care ne-am ocupat mai sus, aproximativ jumătate aleg drumul A și jumătate drumul B. Ceeace evident pledează pentru ideia de hazard[1]). În consecință negarea caracterului de hazard, pe care Koehler o face, rămâne verosimilă pentru maimuțe și îndoielnică pentru animalele inferioare.

In orice caz generalizarea concluziilor, care se desprind din cercetarea actului de învățare la maimuțe, la orice animale, precum și la copil, socotit din primele clipe, ni se pare profund eronată nu atât din acest motiv, legat de noțiunea de înțeles, cât în deosebi din acela legat de faptul că învățarea la maimuță sau copii mai mari și învățarea la câini sau șoareci stau pe planuri cu totul diferite: unele pe planul comportamentului exterior, deschis, altele pe acela al comportamentului mintal, închis. Dar aceste planuri nu pot fi confundate. In consecință nu ne-ar rămâne decât prelungirea planului mintal la toate animalele, ceeace indiscutabil ar fi o greșală. Deaceea dacă teoria lui Koehler are toate șansele de a fi adevărată pentru maimuță, în ceeace privește șoarecii sau câinii, zarurile cad, probabil, în favoarea teoriei lui Watson, Thorndike și Pavlow Singura modificare, pe care aceasta ar trebui să o sufere, ar fi înlocuirea ideii că actele animalelor sunt acte sumative, derivate din asocierea și combinarea reflexelor, prin ideea că ele sunt acte globale și că selecția se aplică acestor acte globale. In această privință cercetările din urmă dau câștig de cauză tezei configuraționiste[2]).

5. *Invățarea la om.* Maimuțele studiate de Koehler nu erau la fel de inteligente. Unele erau capabile să se folosească numai

---

[1]) Și ceeace a dat ocazie cunoscutului filosof englez, Bertrand Russel, renumit prin butadele sale, să plaseze unele ironii nespus de usturătoare, atât pentru Watson și Koehler, cât și pentru oamenii de știință în general și psihologi în special. Maimuțele lui Koehler, spune el, învață exact cași Germanii, iar șoarecii lui Watson ca Americanii. Maimuțele, înainte de-a trece la faptă, stau și se gândesc, adecă meditează; șoarecii, dimpotrivă, dau buzna în stânga și în dreapta până nimeresc. Maimuțele, deci, ar avea caractere germane, iar șoarecii trăsături americane.

[2]) E foarte probabil apoi că și *înțelesul* nu apare dintr'odată', ca Minerva din capul lui Jupiter, ci treptat. In acest sens considerate, urme de înțeles există — desigur — și la șoareci, precum există chiar și la animale mai inferioare. In general este însă bine ca în această privință să urmăm sfatul lui Morgan și conduita animală să o explicăm cu ipoteze cât mai simple cu putință. Deci fără a recurge la ipoteze, plausibile numai în cazul omului, ceeace aproape totdeauna duce la antropomorfism.

www.dacoromanica.ro

de un băț sau o ladă, altele de două, altele de două lăzi și două bețe etc.[1]). Aceste deosebiri erau în funcție de doi factori, anume de capacitatea nativă a fiecărei maimuțe în parte și de vârsta fiecăreia.

In legătură cu vârsta, evident, trebue să distingem două lucruri: gradul de maturizare și gradul de învățare sau bogăția de experiențe și amintiri, prin care maimuțele au trecut. O maimuță cu mai multă experiență, care a întrebuințat înainte mai multe bețe și s'a jucat cu mai multe lăzi, pe care le-a pus una peste alta, e capabilă de un act de învățare mai complex decât alta, cu egal nivel mintal, dar cu experiență și amintiri mai restrânse. Deosebirea e întru totul asemănătoare cu aceea dintre un adolescent de 16 ani, fără experiență și un bătrân de 50 de ani, cu același nivel de inteligență (căci după 16 ani inteligența nu mai crește), dar cu mult mai multă experiență. Cum înțelepciunea nu depinde numai de inteligența înăscută, ci și de experiența câștigată, e dela sine înțeles că felul cum omul matur se conduce în viață și face față împrejurărilor, e mult superior față de acela al adolescentului.

Același lucru, desigur, e adevărat și în cazul maimuțelor. Sultan nu era numai cea mai inteligentă maimuță, dar și cu foarte multă experiență. Din păcate însă Sultan nu putea transmite experiența sa și celorlalte maimuțe, precum nici puilor mai mici. In acest mod amintirile și experiența sa rămâneau bunuri individuale și nu se puteau transforma în bunuri colective, din cauza lipsei acelui organ de transmitere a propriei experiențe, care e *limba*[2]).

Spre deosebire de maimuță omul nu e numai mult mai inteligent, ci are și limbă. *Ceeace însemnează că micul copil nu e lăsat să învețe toate pe spinarea proprie, ci și din gura altora, mai ales din gura altora.* In acest mod el moștenește dela părinții săi, pe lângă bruma de avere materială, *și averea spirituală*, adecă totalitatea experiențelor lor, care rezumă experiența

---

[1]) In acest mod cele 6 trepte de comportare învățate, stabilite de Koehler, închid în sine și o scară de măsurare a inteligenței maimuțelor, analoagă cu scara Binet de măsurare a inteligenței omenești.

[2]) Inceputuri de limbaj, desigur, există și la șoareci și câini, deci cu atât mai mult la maimuțe. In general însă funcțiunea țipetelor și bâlbâielilor, pe care maimuța le face, sunt deobiceiu simple *expresii* ale unei stări emotive și nu *simboluri* ale unor fapte și conținuturi raționale, cu funcțiune de *comunicare*.

www.dacoromanica.ro

tuturor generațiilor, ce au trecut și care constituesc ceeace numim cultură în sensul cel mai larg al cuvântului. Iar aceasta îl avantajează enorm! Pentru a ne da seama de acest lucru, e suficient să ne gândim la un singur fapt, anume la deosebirea dintre omul primitiv și omul de azi! Ea e colosală! Și totuși psihologia a demonstrat, pe bază de experiment și măsură, că această deosebire e în primul rând, și aproape în întregime, deosebire de *cultură* și nu de *inteligență*. Aceasta pentru simplul motiv că deosebirea dintre inteligența medie a primitivilor și cea medie a noastră este, dacă nu aproape nulă, atunci în orice caz foarte mică. Dar dacă un factor, inteligența, nu s'a schimbat, atunci proba e făcută că s'a schimbat celalalt, cultura, un al treilea factor fiind inexistent. Intr'adevăr cultura s'a schimbat enorm. Ceeace nu constitue nici un motiv de mirare, cultura de azi fiind, după toată probabilitatea, sinteza unei experiențe de aproximativ 500 mii de ani, câți pare că s'au scurs dela omul primitiv, descoperit la Heidelberg[1]).

De fapt însă dealungul acestor 500 mii de ani cultura nu a crescut în mod egal. Probă puținul progres care s'a făcut dela începutul vremurilor istorice până la sfârșitul evului mediu, deci timp de aproximativ 10.000 ani. Progresul făcut însă dela sfârșitul renașterii și până acum un secol e, în orice caz, mult mai mare. Explicarea trebue căutată în *litera tipărită*, descoperită la apusul evului mediu de Gutemberg. *Verba volant, scripta manent* — socotită în această lumină — primește o deosebită semnificație. De fapt însă nu e numai atât. Inafară de fenomenul reținerii, pe care litera scrisă îl aduce, mai avem și pe acela al răspândirii: vorba spusă o aude unul sau doi ori — în cazul cel mai bun — câțiva; cea scrisă o pot ceti mii și milioane.

In ultimele secole omenirea și-a dat seama că experiența omenească face progrese mult prea încete. Deaceea ea a descoperit laboratoarele și știința, care o iau mult înaintea cunoașterii laice, în așa fel încât cunoașterii laice nu-i mai rămâne decât să-și dea maximum de sforțări pentru a se ține după cunoașterea științifică.

Intrucât experiența, acumulată de generații și îmbogățită de știință, a devenit mult prea bogată pentru a mai fi transmisă prin familie, de vreo două mii de ani am descoperit și *școala, care*

[1]) Vezi Conklin, Op. cit.

www.dacoromanica.ro

nu e decât instituția, menită să transmită noilor generații experiența de veacuri, a generațiilor trecute și a științei. Ea completează începutul făcut acasă în familie. Învățarea în școală a luat proporții atât de mari încât multă lume a ajuns să confunde noțiunea de învățare cu aceea de învățare în școală, care, oricât de vastă ar fi, nu e și nu poate fi singura învățare. Ea e, de fapt, precedată de cea din familie, care, din punctul de vedere al caracterului și al manierelor, e cea mai importantă. Nu trebue, deasemenea, trecută cu vederea nici învățarea prin biserică, ziar, carte, cinematograf, radio, etc., care sunt tot atâtea mijloace în slujba răspândirii culturii, adecă a experienții și înțelepciunii umane. Învățarea la om ajunge astfel să fie învățarea cea mai complexă și vastă cu putință. Grație ei omul trebue să-și însușească bagajul de înțelepciune și cunoștințe, pe de o parte, de maniere și obiceiuri, pe de altă parte, care luate împreună constituesc noțiunea de cultură în accepția cea mai adecvată a cuvântului.

Faptul că învățarea din carte și dela alții constitue învățarea *specifică* ființei umane, spre deosebire de toate celelalte animale, precum și faptul că această învățare specific omenească reprezintă domeniul cel mai extins și important din întreaga învățare omenească, nu însemnează, totuși, că această învățare, rapidă și ușoară, cu rezultate atât de mari și pe spinarea altora, e singura formă de învățare umană. Pe lângă ea mai există și alte feluri de învățare, anume atât învățarea pe care am găsit-i la maimuță, cât și aceea studiată în legătură cu șoarecii și câinii. In anumite perioade ale vieții aceste forme de învățare animală sunt chiar formele predominante. Așa e cazul cu învățarea, pe care am găsit-o la maimuțe și care pare să domine viața copilului dela șase luni la un an și jumătate și chiar până la doi-patru ani. Tot așa e cazul și cu învățarea pe bază de exercițiu și efect sau cu învățarea pe baze de reflexe condiționate, care stăpânesc conduita copilului șase luni după naștere și — foarte probabil — chiar și câteva luni înainte de naștere. In acest mod am putea spune că omul trece prin toate formele de învățare studiate. In primele momente, după concepție, copilul învață ca un animal inferior, apoi ca unul ceva mai superior, câteva luni înainte de naștere și vreo șase luni după, ca șoarecii și câinii, apoi, până la doi ani — în anumite privințe chiar până la patru — ca maimuțele și, în sfârșit, ca omul.

De fapt însă apariția unei forme superioare de învățare

www.dacoromanica.ro

nu însemnează de loc înlăturarea formelor inferioare. Aceste forme — oricât s'ar părea de ciudat — rămân. Anume ele rămân în legătură cu funcțiunile mai simple, apoi în legătură cu funcțiunile mai puțin simple etc. Celebrul fiziolog american, distins cu premiul Nobel, Cannon (16), cunoscut în psihologie pentru strălucitele sale cercetări asupra substratului fiziologic al emoțiilor, a arătat — într'un mod care exclude îndoiala — că diferitele noastre organe, care fac parte din sistemul vegetativ, sunt capabile de o serie de procese de adaptare, bazate pe procesul de învățare prin repetiție și efect. Aceste procese de adaptare organică sunt atât de perfecte încât Cannon vorbește de o adevărată „înțelepciune a organismului". Dar legea exercițiului și efectului, precum și aceea a actelor condiționate, rămân în vigoare și în cazul actelor psihologice, cum e nesfârșita serie de obișnuințe. A mânca într'un fel sau altul, cu siestă mai lungă sau mai scurtă, urmată eventual de un scurt somn, a te îmbrăca mai gros sau mai subțire, a dormi mai de vreme sau mai târziu, a bea și a fuma, și toate celelalte obișnuințe — care sunt, cum spune James, a doua noastră natură — sunt toate acte de învățare pe bază de repetiție, efect și condiționare. E foarte probabil că mecanismul acelorași legi e și la baza întregului complex al așa ziselor principii și maniere, care stau la baza caracterului. Deaceea socotim că nu exagerăm de loc susținând că forma de învățare specific umană, pe care nu o întâlnim la animale, adecă *învățarea dela alții și prin cărți*, e mai mult la baza așa zisului proces de *instrucție*, adecă de însușire de cunoștințe, în vreme ce *educația*, sau însușirea de obiceiuri și maniere — care constitue cel de al doilea aspect major al învățării — e bazată pe formele de învățare animală, adecă pe exercițiu, efect și condiționare. Aceasta chiar și în cazul caracterului, care, altfel, reprezintă cea mai înaltă culme la care persoana umană se ridică.

6. *Imitație, sugestie, simpatie.* Invățarea la om, socotită în lumina discuției de mai sus, e în primul rând învățarea pe spinarea altora. Cu alte cuvinte ea e însușirea pe de-a-gata a ceeace de fapt au învățat alții. Noul născut găsește diferitele obiceiuri, instituții, cărți etc., adecă întreaga experiență a generațiilor, care l-au precedat, și înainte de a găsi el însuși noi bunuri și valori culturale, el își însușește și trebue să-și însușească valorile existente, de care se servește apoi ca de un punct de plecare în cucerirea de noi bunuri și valori.

www.dacoromanica.ro

Această însușire a experienței generațiilor, care ne-au precedat, desigur e în primul rând o operă de învățare, care cere inteligență și *înțelegere*, așa cum am încercat să arătăm. Cum însă individul are atâtea ocazii de a se convinge de valoarea și superioritatea bunurilor și valorilor, care constitesc cultura și civilizația, în foarte multe cazuri el își însușește aceste obiceiuri și valori fără să-și mai bată prea mult capul dacă ele într'adevăr sunt bune sau rele, corecte sau incorecte. Faptul că ele sunt împărtășite de toată lumea, precum și faptul că ele sunt recomandate de către părinți, dascăli sau alte persoane cu prestigiu, constituesc pentru el o suficientă probă a validității lor. In consecință toate aceste obiceiuri sunt admise așazicând *pe bază de credință*, fără pretenție de argumentare și documentare. Aceasta cu atât mai mult cu cât credința înlocuește argumentul nu numai la cel ce învață, ci și la acel dela care el învață. Într'adevăr la cele mai multe întrebări ale copilului, care vrea să știe de ce trebue să facă un lucru sau altul, i se răspunde pur și simplu *că așa trebue*, și atât. Din moment ce mama sau tata ori altă persoană, în care copilul are încredere, socote că așa ceva e bine, atunci acest fapt constitue un argument suficient pentruca micul copil să se supună fără oricare alte lămuriri. La acest prestigiu al părinților, dascălului sau persoanei, pe care copilul o respectă, se mai adaugă și limbajul, care, în ceeace privește pe copil, e în primul rând o operație de comandă și mai puțin de simplă schimbare și comunicare a gândurilor și intențiunilor. Ceeace însemnează că limbajul devine prin sine însuși un argument.

Cum atari acte de învățare a obiceiurilor și normelor, socotite bune pentru simplul motiv că toată lumea le acceptă, sunt foarte frecvente, copilul ajunge cu timpul să facă ceeace alții fac în mod automat, fără să se mai întrebe dacă într'adevăr ceeace el face e bine sau rău, adevărat sau neadevărat, necesar ori inutil, etc. Noțiunea de imitație și sugestie se referă și delimitează acest soiu de acte. In cazul imitației e vorba de îndeplinirea în mod mai mult sau mai puțin automat a unor acțiuni pentru simplul motiv că ele sunt făcute și de alții, iar în cazul sugestiei de executarea unor acțiuni asemănătoare, deoarece așa s'a spus de către alții în care avem încredere.

A fost o vreme când noțiunea de imitație era luată într'un sens atât de vast încât ea cuprinde întreg procesul învățării. După Bagehot, Baldwin, Ross și în special Tarde, ea era chei-

www.dacoromanica.ro

universală de explicare a societății și mai ales de difuziune a culturii, fie dela popor la popor, fie dela individ la individ.

Aplicarea noțiunii de imitație în sens atât de *universal* e întrecută doar de lipsa oricărei încercări de înțelegere și delimitare a mecanismului, care-i stă la bază. In această privință orice precizări sunt absente, iar prin imitație Tarde înțelegea și urmărirea turmei de către o oaie sau alta și pictarea unui tablou, precum și faptul că o persoană execută ceeace i se cere într'un somn hipnotic. Atari fenomene, evident, sunt mult prea diferite pentru a putea sta pe unul și același plan. In orice caz atunci când actul de imitație a fost analizat mai deaproape și supus experimentării, s'a constatat că multe din exemplele clasice de imitație, zisă oarbă, sunt mai mult anecdote decât adevăr, iar restul pot fi explicate aproape în întregime ca acte de învățare prin încercare — eroare — reușită, reflexe condiționate sau învățare cu înțeles, apoi în special învățare pe de-a-gata, specific umană. Aceasta chiar și în cazul maimuțelor, care trec drept animalele, care imită mai mult (așa de mult încât noțiunea de imitație a ajuns să fie sinonimă cu cea de maimuțăreală!) și care atunci când au fost cercetate mai deaproape de Thorndike, Watson și Yerkes, au dat dovadă aproape numai de acte de învățare și aproape nicicând de imitație. Atari acte de imitație, dacă apar, au acest caractere imitativ doar în acel moment și mai mult la aparență; considerate însă în geneza lor, ele nu sunt decât acte de învățare, pe bază de condiționare, așa cum exemplul de mai jos arată.

„Presupunem — spune K. Young (85) — o herghelie de cai, ce pasc liniștiți într'o livadă. Un suret puternic și neobișnuit sau o gazetă dusă de vânt, provoacă frica tuturor și ei o iau cu toții la fugă. Faptul că ei au fugit cu toții împreună ajunge să fie, pe bază de condiționare, el însuși un stimulent care provoacă frică. In consecință în viitor calul se va înfrica de simpla fugă a celorlalți și în consecință văzând pe alții fugind, o va lua și e' la fugă"

Situația e întru totul analoagă cu procesul de salivare al câinilor la auzul clopotului. Același proces de *condiționare*, adecă de legare a răspunsului de stimulentul asociat stimulentului adecvat, îl avem și într'un caz și în celalalt.

Lucruri asemănătoare au fost constatate și în psihologia copilului. Așa zisele acte de imitație sunt — cel puțin în majoritatea cazurilor — acte de învățare. Deaceea cei mai mulți

www.dacoromanica.ro

cercetători din domeniul psihologiei copilului studiază imitația la un loc cu învățarea, socotind-o ca o formă a ei, mai mult sau mai puțin specială. Alții mai prudenți, ca Thorndike (82), după ce critică ambiguitatea termenului, care cuprinde la un loc elemente mult prea eterogene pentru a putea coexista împreună, socot totuși că termenul nu trebue înlăturat cu totul și că cel puțin în anumite condiții el pare încă adecvat. Atari condiții sunt, după Thorndike, următoarele:

„Zâmbetul când alții zâmbesc, râsul când alții râd, țipătul când alții țipă; aleargă în direcția în care alții aleargă, fug din partea din care alții fug; flecărirea când alții flecăresc, tăcerea când alții tac, ghemuirea unde alții se ghemuiesc, atacarea, lovirea și ducerea a ceeace alții vânează, prinderea obiectelor, pe care alții le prind". (82, vol. I, pp. 120—121).

Fl. H. Allport (3) socoate însă că chiar și atari acte sunt la origina lor tot reflexe condiționate, anume o specie a lor, pe care el o cuprinde sub numele de *reflexe circulare*. Modificările organice, pe care le simțim, când spunem *da*, revin atunci când auzim cuvântul *da* și astfel percepția acestui sunet e în ea însași o repetare. In acest mod reproducerea acestui cuvânt nu e decât un *ecou* al percepției, spune Holt (37). Învățarea primelor cuvinte se bazează, probabil, pe acest ecou.

Sugestiile lui Allport și Holt, cași acelea ale lui K. Young și Watson, sunt, desigur, foarte interesante. Explicarea imitației numai în termeni de reflexe condiționate — precum chiar și numai în termeni de învățare — pare să fie, totuși, departe de a fi un fapt împlinit. Ipoteza unei tendințe generale de imitație, așa cum o susține McDougall (52) — care e, totuși, departe de forma rigidă a unui instinct, cum credea Tarde — rămâne o ipoteză plausibilă. E foarte probabil însă că domeniul de aplicare al acestei ipoteze e mult mai restrâns decât credea McDougall însuși și că el cuprinde numai o parte din actele de imitație zise automate, la care orice probă de învățare condiționată lipsește. Actele de imitație conștientă, cu înțeles, desigur vor trebui încadrate la învățarea propriu zisă. In cazul lor e vorba de reproducerea unor acțiuni, pe care — prin asemănare cu altele — le socotim bune și pentru noi.

Un element esențial, care nu trebue nicicând pierdut din vedere, e și prestigiul persoanei, pe care o imităm. Asupra lui vom reveni mai pe larg în legătură cu procesul de identificare, bazat pe simpatie. Pentru moment e bine să reținem că acest

www.dacoromanica.ro

prestigiu, privit în lumina cercetărilor actuale, e un produs eminamente social, ce domină individul şi poate fi explicat numai în funcţie de societate şi mai puţin în dependenţă de individ şi imitaţie, aşa cum Tarde susţinea. El e o cauză a imitaţiei şi nu un efect.

Câteva cuvinte despre *sugestie*. „Sugestia — spune McDougall — este un proces de comunicare în care acceptăm cu convingere ceeace ni se spune în lipsa oricăror argumente logice, care ar urma să ne facă proba că ceeace ni se spune e adevărat". Ea e, deci, tot un fel de imitaţie, cu deosebirea că stimulentul acţiunii de astădată e limbajul, cu mimica şi pantomimica însoţitoare, iar urmarea e convingerea interioară, adecă un comportament închis, nu o acţiune sau un comportament deschis. Argumentul suprem e, bineînţeles, persoana celui ce sugerează.

Sugestia, caşi imitaţia, depinde într'o foarte mare măsură de prestigiul celui ce sugerează. Una şi aceeaşi persoană, care socoate greşit orice spuse ale unor indivizi inferiori în grad, admite, totuşi, fără orice urme de ezitare tot ceeace i se spune de persoanee superioare în grad. Cei care au înţeles mai bine acest lucru par să fie conducătorii politici, care — graţie unei propogande foarte abile — crează în jurul lor o aureolă aparte, menită să le crească în aşa fel prestigiul în faţa mulţimii, încât orice cuvânt al lor să fie luat literă de evanghelie.

Alt factor decisiv în sugestie e limbajul. Aceasta nu numaî datorită faptului că el reprezintă mijlocul şi calea prin care sugestia e făcută, ci şi datorită funcţiunii sale organice, care e acea de comandă. In cazurile de sugestie limbajul îşi păstrează această funcţiune originară.

„Cuvintele — spune Allport (5) — aduc cu sine o anumită greutate, pe care le-o dă formele preexistente de gândire socializată, pe care ele le închid în sine chiar şi atunci când ele sunt întrebuinţate ca un simplu mijloc de comunicare şi cu maximum de discriminare. Rezultatul este că noi, în măsura în care gândirea noastră depinde de concepte verbale, ne străduim să ne conformăm tot mai mult normelor sociale, pe care cuvintele le cuprind şi simbolizează. E foarte probabil că unul din motivele pentru care oamenii se aseamănă aşa de mult între ei, înlăuntrul uneia şi aceleiaşi culturi, este întrebuinţarea aceleiaşi limbi, care dă, prin ea însaşi, anumite norme de gândire, evaluare şi conducere, comune la toţi membrii grupului".

O seamă de psihologi, începând cu Sidis şi Binet, şi terminând cu cei mai recenţi, ca Hurlock (39) etc., înclină să creadă că su-

www.dacoromanica.ro

gestibilitatea e o dispoziție mai mult sau mai puțin generală, ce variază dela individ la individ, iar la individ, dela un domeniu de viață și gândire la alt omeniu. Hull (38) și colaboratorii săi înclină însă să o lege mai mult de învățare, socotind-o drept una din formele speciale, cum e imitația. Ei mai cred, în același timp, că înlăuntrul unuia și aceluiași individ, ea variază foarte mult, îmbrăcând diferite forme specifice, cu grade de intensitate foarte diferite. E foarte probabil, însă, spune Hull, că rolul pe care ea-l joacă în procesul de evoluție și socializare e colosal. Iar aceasta e, poate, și un avantaj. Aceasta deoarece însușirea normelor sociale de conduită și gândire, pe bază de sugestie, însemnează o foarte importantă economie de timp, anume de timpul care s'ar pierde cu încercarea de a admite un lucru numai după ce-l înțelegem și-l socotim justificat și nu înainte, pe simpla garanție a celui ce ni-l spune. Dar colaborarea noastră în viața socială, așa cum ea e organizată, în deosebi în unele instituții, cum e armata, biserica și în multe privințe și școala primară și chiar cea secundară, are nevoe de acceptarea unor norme, înainte ca înțelegerea și prețuirea lor să fie făcută în mod rațional și conștient. Aceasta pentru simplul motiv că nu avem timpul necesar pentru o atare operă de înțelegere și prețuire. De aci și principiul fundamental din organizarea militară, că un ordin se execută, nu se discută. E bine doar să știm că în viață facem acest lucru mult mai des. Chiar și atunci când avem impresia că înainte de a-l executa, îl discutăm. Discuția însași, dealtfel, e în mare parte operă de sugestie, venită din partea aceluia care are mai mult prestigiu, adecă mai multă pricepere ori poziție socială mai înaltă. „Un profesor universitar — spune Allport (5, p. 167) — află adeseori și spre marea sa surprindere că lecțiile sale, precum și ideile și sfaturile date în contactul personal cu studenții, precum chiar și alte afirmații ale sale, spuse mai mult pentru necesitatea unei conversații oarecare, sunt adoptate ca principii călăuzitoare și norme de conduită de toți acei studenți în ochii cărora el se bucură de prestigiu". Oricât de binefăcătoare ar fi această influență, e cert — spune Allport — că ea ar putea avea și urmări rele, întrucât studentul trebue să fie obișnuit să gândească și în mod propriu. Am socotit de bine să facem, totuși, uz de acest citat pentru a arăta rolul imens pe care sugestia îl joacă chiar și în acele sfere — cum e universitatea — unde prima preocupare, a celor ce o servesc, e desvoltarea și cultivarea gândirii proprii. Ce să mai spu-

www.dacoromanica.ro

nem atunci despre rolul sugestiei în domeniul religios și mai ales politic, unde preocuparea e cu totul de altă natură, anume unitatea și conformitatea de idealuri și credințe! Și unde, tocmai deaceea, sugestia nu numai că nu e înlăturată, ca în universitate, dar e căutată și exploatată în modul cel mai rațional cu putință, așa cum tehnica propagandei moderne arată. Deaceea e și foarte probabil că credințele religioase și politice sunt în majoritatea lor produse ale sugestiei.

McDougall și o serie de alți psihologi mai admit, alături de sugestie și imitație, o a treia dispoziție generală, *simpatia*. După părerea lui McDougall ea e — pe latura de emoții — exact ceeace imitația e pe latura de mișcări, iar sugestia pe cea de idei. Cu alte cuvinte ea e trăirea emoțiilor, pe care alții le simt. Faptul de a fi vesel, fiindcă și alții sunt, de a fi trist și chiar a plânge deoarece și alții plâng etc., sunt tot atâtea fenomene și stări de simpatie. O seamă de psihologi și esteticieni germani, în frunte cu Scheler (69), socot că simpatia e la baza cunoașterii psihologice, precum și la aceea a trăirii estetice. Atât cunoașterea psihologică, cât și trăirea estetică, nu sunt decât retrăiri emotive, pe bază de simpatie. Pe de altă parte K. Young (85), Fl. Allport (3) și Watson (84) o socot un simplu reflex condiționat.

„Dacă un copil plânge — spune K. Young (84) — atunci plânsul său devine stimulent secundar pentru sine însuși, în așa fel încât din cauza că plânge, copilul va plânge și mai tare. Cu timpul însă — și din motive de condiționare — plânsul va deveni un stimulent secundar de îndemn la plâns, chiar și atunci când e vorba de alt copil, care plânge. Ceeace înseamnă că mișcările, pe care le observăm la alții, pot îndeplini — prin asociere — aceeași funcțiune, pe care o îndeplinesc propriile noastre mișcări, așa cum am constatat și în cazul imitației. In consecință expresia fricei pe fața cuiva va determina propria noastră frică, datorită faptului că în trecutul experienței noastre diferiți stimulenți adecvați fricei au fost dați împreună cu expresia fricei de pe fața altora, cu care am trăit frica împreună. In acest mod lucruri cu totul distincte, cum sunt stimulenții fricei și expresia ei pe fața altora, ajung să fie asociați și să determine în mod egal aceeași trăire... Presupunem — spune K. Young în continuare — că mă înțep cu un ac. Trăesc o sensație de durere, văd sânge și simt o emoție neplăcută. Presupunem acum că văd pe altul înțepându-se cu un ac. Desigur eu nu simt durere, dar în schimb retrăiesc emoția de neplăcere, asociată cu această durere. Pe măsură ce creștem mari și imaginația se desvoltă și lărgește la reprezentări și idei, precum și la emoții și simțiri, percepția emoției și simțirii altora va procura, prin asociere, trăiri asemănătoare".

www.dacoromanica.ro

Plecând dela atari considerații de condiționare Fl. Allport socoate că emoția simpatetică, pe care o trăim la moartea soției unui prieten, nu e atât „o emoție de simpatie trăită în legătură cu durerea prietenului, cât o emoție de simpatie, trăită în legătură cu mine, adecă cu referire la ideia că așa ceva mi s'ar putea întâmpla și mie".

Explicarea simpatiei în termeni de act condiționat e, desigur, foarte interesantă, precum și foarte plausibilă. Trebue, totuși, să accentuăm că ea e încă mai mult o ipoteză și nu un fapt. In consecință nu e exclusă nici ipoteza contrară, susținută de James, McDougall și în special Scheler, după care simpatia e o tendință generală înăscută.

In unele cazuri simpatia merge atât de departe încât persoana încearcă să se *identifice* în întregime cu alta, față de care ea are o deosebită simpatie și respect și pe care, din aceste motive, și-o ia drept model de viață. Procesul e cunoscut sub numele de *identificare* și a fost studiat în deosebi de psihanaliști, care-i atribue o importanță cu totul deosebită. Jung (4) definește identificarea în modul următor:

„O înstreinare a subiectului din el însuși în favoarea unei alte persoane, cu care el se simte într'un fel sau altul asemănător. De exemplu, identificarea copilului cu persoana tatălui însemnează adoptarea obiceiurilor și manierelor tatălui, ca și când copilul ar fi una cu tatăl și nu un individ separat de el".

La început copilul se identifică cu persoanele din jurul său, de precădere cu părintele de același sex, apoi cu frații și surorile mai mari sau cu alte persoane mai înaintate în vârstă, în școală cu profesorii sau profesoarele ,iar în adolescență cu diferitele personalități mari, deobiceiu poeți în cazul copiilor și artiste de cinematograf în cazul fetelor. Cazurile de identificare a băieților de liceu cu Eminescu și a fetelor cu Greta Garbo sunt frecvente până la banalitate.

Procesul de identificare sau introjecție, cum îl mai numesc alții, are o deosebită importanță în ceeace privește educația, pe latura de obiceiuri și maniere, așa cum Stanley Hall a arătat. Faptul că un adolescent are drept model de gândire și conduită o personalitate sau alta, un poet sau om de afaceri, își are desigur, însemnătatea sa. Felul de viață al persoanei, cu care ne-am identificat, are importante repercusiuni asupra adolescentului, modelându-i atât manierele, cât și felul de a gândi. O serie de obiceiuri și atitudini nasc pe această cale.

www.dacoromanica.ro

7. *Funcțiunea copilăriei.* In lumina faptelor de mai sus, referitoare atât la maturizare, cât și mai ales la învățare, înțelegem mai bine, poate, și funcțiunea și rostul copilăriei. Omul se naște copil și nu om mare și are copilăria cea mai lungă — care în anumite clase ale societăților civilizate merge până la 26—30 ani — din două mari și importante motive: unul legat de maturizare, celalalt de învățare. Bagajul virtualităților noastre native, cu care luăm ființă în momentul concepției, e atât de mare și bogat, încât actualizarea, adecă maturizarea sa, durează aproape douăzeci de ani, dacă nu chiar mai mult. Aceasta spre deosebire de sărăcia virtualităților native ale animalelor inferioare, care — tocmai deaceea — se actualizează într'un an, o lună, uneori o zi și — în cazul animalelor inferioare — în câteva clipe. Actualizarea virtualităților date pe cale de ereditate mai cere însă, pe lângă timp îndelungat, și cooperația mediului. Prin faptul de a fi atât de multe și atât de complexe, ele nu se pot desvolta dintr'odată, ieșind — atunci când le-a venit timpul — pe deplin perfecte, ca Minerva din capul lui Jupiter, ci cer concursul și colaborarea mediului. Dat fiind apoi faptul că virtualitățile native nu sunt forme fixe, ci simple dispoziții maleabile, mediul nu are numai funcțiunea de declanșare — ceeace ar însemna că el e o simplă cauză ocazională — ci și pe aceea de modelare și creare, așa cum Child a arătat că e cazul în primele momente ale vieții și așa cum procesul învățării arată. In virtutea acestei maleabilități a virtualităților native și a acțiunii de modelare și transformare a mediului asupra lor, individul ajunge ca moștenirea biologică dată pe cale de ereditate să și-o mărească cu moștenirea socială, care e cultura. Dar atât pentru actualizarea moștenirii biologice, cât și pentru însușirea celei sociale, era nevoe de copilărie, anume de o copilărie cât mai lungă, în care individul să nu facă altceva decât să-și desvolte virtualitățile din el prin însușirea culturii, care rezumă experiența de veacuri a omenirii. Omul e om, spune Fiske în celebra sa lucrare asupra *Înțelesului copilăriei,* tocmai prin faptul de a avea cea mai lungă copilărie.

„Această continuă creștere a culturii — spune el (25) — grație căreia strămunii noștri au devenit oameni, a adus cu sine o continuă creștere a copilăriei. Pe măsură ce vieața sufletească a devenit tot mai complexă și variată și lucrurile, care trebuiau învățate, s'au înmulțit fără întrerupere, pe aceeași măsură vieața omenească putea fi dată tot mai puțin pe de-a-gata, înainte de naștere, urmând să se desvolte, mai mult după naștere, anume

www.dacoromanica.ro

în timpul copilăriei. Astfel, în loc să ne naștem numai cu câteva capacități simple, date pe de-a-gata și în mod pe deplin organizat dela început, noi am ajuns să ne naștem numai cu sâmburele unei bogate serii de capacități complexe, care cresc și se desvoltă prin experiența individuală a fiecăruia, într'un mod adaptat fiecăruia în parte... Numai prin lungirea copilăriei animalele cele mai superioare au ajuns *Om* — adecă o creatură cu anumite relații sociale și cu o plasticitate a organizării sale de așa natură, încât grație ei, deosebirile de grad, dintre noi și animale, au ajuns deosebiri de calitate și natură".

Diferențiere și integrare

Procesul de creștere și desvoltare al persoanei umane, luat atât ca produs cât și ca rezultat al învățării, nu e un simplu proces de *succesiune* și *cumulare* de momente, în care o tendință, funcțiune sau trăsătură, se *adaugă* celorlalte, ci un continuu și complicat proces de *structuralizare*, în care o tendință sau funcțiune *derivă* în mod organic din celelalte, deja existente, *integrându-se* apoi în mod unitar lor. In acest fel structura originară devine tot mai bogată și complicată, cu trăsături, tendințe și funcțiuni tot mai *diferențiate*, dar în același timp — anume în baza organizării însăși a persoanei — și tot mai *integrate*. *Diferențierea* și *integrarea* sunt, astfel, cele două aspecte și mecanisme de bază ale procesului de creștere și desvoltare, care — în baza lor — e un continuu și complex proces de *organizare* și *structuralizare*. Câteva cuvinte asupra naturii și desfășurării acestui proces de organizare și structuralizare, precedate de unele lămuriri prealabile asupra diferențierii și integrării.

1. *Diferențierea*. Să ne reamintim comportamentul copilului, în momentul când e prins de nas, descris de Pratt, Nelson și Sun (65). In loc să facă o reacțiune localizată, specifică și adecvată, anume retragerea nasului sau înlăturarea mâinii experimentatorului, copilul face o reacțiune globală, generalizată și neadecvată, dând din mâini și din picioare, cu mișcări din cap, țipete, plâns, respirație grea etc. De fapt însă aceste reacțiuni globale, nediferențiate și — cu excepția câtorva foarte reduse la număr — cu totul neadecvate, au fost observate de Pratt și colaboratorii săi nu numai în cazul prinderii nasului cu mâna, ci și în tragerea urechii, strângerea prea puternică a mâinii, lovirea corpului sau un sunet prea puternic, țipăt ori răcnet, o lumină prea puternică, dată în mod subit etc. Ceeace înseamnează că oricare ar fi natura excitației și organul prin care ea e acceptată,

www.dacoromanica.ro

reacţia e deobiceiu aceeaşi, adecă globală, totală, cu întreg organismul, în aşa fel încât ea ne reaminteşte — cum ar spune Coghill (19) — reacţiunile amoebei, ce nu are nici mâini, nici picioare, nici gură, nici stomac, dar care, prin strângerea şi extinderea corpului, îşi creiază de toate, putând fi orice, dar totdeauna în întregime, cu întreg corpul, adecă celula din care ea se compune.

Lucruri cu totul asemănătoare celor constatate de Pratt, Nelson şi Sun, au fost verificate şi de Lewin (51), Gessel (30), Irwin (41), W. Stern, Ch. Bühler şi colaboratoarele sale şi alţi mulţi cercetători, care s'au ocupat cu comportamentul copilului din primul an şi mai ales din primele zile. Dacă un obiect oarecare este îndreptat în spre copil şi-i atrage atenţia, la vârsta de patru luni el întinde după obiect şi mâinile şi picioarele, mişcându-şi — în acelaşi timp — capul etc. Două luni mai târziu însă, adecă la vârsta de şase luni, copilul întinde numai mâinile şi picioarele, pentruca la nouă luni să întindă o singură mână. Dacă după şase luni întindem două obiecte, copilul nu ia decât unul, iar după aceea, când ia pe al doilea, pe primul îl pune jos. La nouă luni însă el ţine un obiect într'o mână, iar pe celalalt în cealaltă, iar 25—50% din copii sunt capabili să ia şi pe al treilea obiect, aşa cum Gessell (30) a arătat. Studiind comportarea a patru copii, în primele zece zile după naştere, Irwin (41) constată lucruri asemănătoare. Copiii reacţionează cu tot corpul, chiar dacă, în multiplele reacţiuni, una sau alta dă tonul. In baza acestei reacţiuni dominante, care dă tonul, desigur — spune Irwin — putem vorbi de un comportament de nutrire, defecare, supt, frică, mânie etc. Acţiunea aceasta dominantă are, totuşi, o puternică iradiere, răsfrângându-se asupra întregului corp, aşa că s'ar putea spune fără exagerare şi „în sensul literal al cuvântului că toate se petrec deodată". Adecă micul copil reacţionează în orice moment şi la orice excitaţie, cu toate mişcările, de care e capabil.

Cu timpul însă, adecă pe măsură ce organismul creşte, atari iradieri devin tot mai mici, iar acţiunea dominantă tot mai proeminentă, până când ea ajunge, după ani de zile, să fie singură. In acest mod dintr'un comportament global — precedat în perioada prenatală de comportamentul foetusului din primele zile, care închide în sine atât vieaţa de relaţie, cât şi pe cea vegetativă — ajungem la subcomportamente sau grupe de comportamente separate, ca mişcările capului, mişcările trunchiului, mişcările mâinilor sau acelea ale picioarelor — pe latura motrice —

www.dacoromanica.ro

emoția de mânie, frică etc. — pe latura emotivă — acțiunea de mâncare și joc — pe latura dinamică Din aceste subcomportamente sau grupe de comportamente, apar, apoi, alte subgrupe, ce se descompun — la rândul lor — în altele și așa mai departe. Procesul de diferențiere continuă până la mișcările multiple, specifice și adaptate, ale omului adult, mai mult sau mai puțin diferențiat, după cum e gradul său de cultură și starea sa socială și profesională. Spunem aceasta deoarece gradul de diferențiere, legat de aceste condiții, variază împreună cu ele. Omul dela țară scrie încă cu întreg corpul și vorbește și din mâini și din picioare. confundând o credință politică cu una religioasă ori socială, unind inteligența cu caracterul etc. Spre deosebire de el orășanul cult, cu formație academică, știe să separe sfera valorilor politice de aceea a valorilor culturale și religioase, precum știe să distingă percepția de reprezentare, fantezia de vis; reacțiunile sale sunt specifice și diferențiate, adecvate scopului urmărit.

Pentruca acest proces de diferențiere să fie cu putință, e nevoe de două lucruri și anume de *inhibiția* mișcărilor neadecvate și de *selecția* celor adecvate. Diferențierea mișcărilor și gruparea lor în clase aparte, cu rosturi și scopuri diferite, este produsul acestor două procese. Care este mecanismul acestor procese de inhibiție și selecție, pe care diferențierea — precum și integrarea — se bazează, e o chestiune puțin lămurită, al cărei substrat nerologic încă nu-l cunoaștem suficient de bine. Cercetările lui Child, de care ne-am ocupat, precum și acelea ale lui Coghill (pe care le-am discutat mai sus, în legătură cu matcrizarea), la care ar mai trebui adăugate acelea ale lui Adrian (1) și Lashley (5) etc. par să indice unele căi de explicare.

E bine, în orice caz, să mai reținem și faptul că inhibiția și selecția, precum și diferențierea, pe care ele o determină, au totdeauna o funcțiune bine definită: aceea de a face mișcările cât mai adecvate cu putință, în așa fel încât orice *cheltuială* inutilă de energie să fie înlăturată. Diferențierea e, astfel, cum ar spune Durkheim, un fel de diviziune a muncii în sânul individului, grație căreia fiecare organ și funcțiune își primește rolul său bine precizat, de a cărui execuție e responsabil. Anume în așa fel încât cu minimum de efort să obțină maximum de randament.

2. *Integrarea.* Procesul de creștere, adecă de maturizare și învățare, nu însemnează, totuși, numai diferențiere (adecă divi-

www.dacoromanica.ro

ziune a vieții în vieață organică și de relație, iar a celei de relație în mișcări pe plan real sau acțiuni și mișcări pe plan mintal sau gândire etc.), ci și unul de integrare, grație căruia organele și funcțiunile diferențiale, cu rosturi diferite, se leagă prin mii și mii de căi împreună, colaborând toate spre unul și același scop, feririrea individului, adecă armonia sa interioară și armonia sa cu lumea. In acest mod individul, oricât de multe laturi ar avea, e totdeauna unul și numai unul. *Ex pluribus unum* se aplică individului uman mai mult decât oricărei alte ființe. Acest proces de integrare, adecă de colaborare a părților diferențiate, începe încă din primele momente ale vieții, imediat ce oul s'a divizat în două, patru, apoi mai multe celule, așa cum arată Scherrington (70), iar mai târziu Child (17), Adrian (17) și în deosebi Coghill (19). El continuă apoi dealungul întregii vieți, jucând un rol cu totul deosebit în ultima perioadă a copilăriei, când funcțiunile și părțile separate prin diferențiere trebuesc reorganizate, adecă legate și împletite împreună cu scopul celei mai depline colaborări. Aceasta atât pe latura organică, cum a arătat Cannon (16), cât și pe acea psihologică, cum a evidențiat Burnham (15).

Plecând dela ideia *arcului reflex*, pe care o seamă de cercetători, ca Bechterew (8), Pavlow (60) și Watson (84) îl socot ca acțiunea elementară, primară, ce nu mai poate fi descompusă în altele, și pe care Sherrington — autoritatea cea mai mare în procesul de integrare — o socoate doar „o convenabilă dar prea puțin probabilă abstracție", Allport (5) distinge următoarele cinci trepte ierarhice de integrare:

„(a) *Reflexele condiționate*, cele mai simple forme învățate de comportament adaptat, care presupun o substituire a stimulenților congenitali și efectivi prin stimulenți asociați, cu rezultatul că individul e capabil să reacționeze cu acte înăscute și la situații diferite de cele specifice și adecvate dela naștere.

(b) *Habitudini*, sisteme integrate de reflexe condiționate, care închid în sine nu numai substituiri de stimulenți, ci și substituiri de răspunsuri, și care duc la forme destul de stereotipe de răspunsuri față de anumite situații, ce se repetă mai des și regulat.

(c) *Trăsături*, dispoziții mai dinamice și flexibile, ce rezultă — în parte cel puțin — din *integrarea diferitelor habitudini specifice*, exprimând diferite modalități de adaptare la mediul înconjurător. Aparțin la această treaptă de integrare diferitele dispoziții, cunoscute sub numele de sentimente, atitudini, valori, complexe (Oedip, Electra, de inferioritate, etc.) și interese.

(d) *Euri*, sisteme de trăsături coherente în ele însile, dar susceptibile

www.dacoromanica.ro

de a varia dela o situație la alta, ceeace l-a îndreptățit pe James să spună că „omul are atâtea euri sociale cu câte grupuri de persoane, la care el ține, stă de vorbă".

(e) *Personalitatea*, integrarea finală și progresivă a tuturor sistemelor de răspunderi, în baza cărora individul își desăvârșește adaptarea sa la diferitele medii în care trăiește". (pp. 139—140).

Pentru a arăta mecanismul de elaborare și integrare al acestor trepte ierarhice, pe care arhitectonica individualității noastre se razimă, să luăm un singur exemplu în legătură cu reflexele condiționate.

„Copilul nou născut — spune Allport (5) — are capacitatea reflexă, dată dela naștere, de a retrage mâna depe un obiect cald, cu care a venit în contact. Cutreerând în lung și în lat camera, probabil cam pe la 10 luni, el ajunge și la calorifer și atinge cu mâna radiatoarele prea calzi, pentru a și-o retrage imediat din cauza arsurii. Proxima dată când mai vede radiatorul el îl evită dela început, căutând să-și stăpânească și oprească pornirea, dată tot dela naștere, de a atinge obiectele strălucitoare. Acesta e un exemplu de *reflex condiționat*, precum și un exemplu de integrarea cea mai simplă cu putință; văzul radiatoarelor, la origine lipsit de orice legătură cu pornirea de retragere și evitare, este acum integrat împreună cu această pornire, în așa fel încât la ivirea lui apare și pornirea. Ceeace înseamnează că un nou sistem funcțional a fost elaborat. Ceeace e și mai important însă e faptul că, odată ce acest sistem a fost elaborat, copilul evită caloriferul totdeauna, adecă chiar și atunci când el e rece, fără a desface integrarea făcută atunci când caloriferul e rece, pentru a o reface numai atunci când el e cald etc. *Sistemul de evitare, odată stabilit, continuă să opereze ca un întreg dinamic.* Această *autonomie funcțională* a sistemelor dobândite dealungul experienței prin integrare este și devine adeseori unul din cele mai importante principii în psihologie"[1]).

Sistemele superioare de integrare, desigur, sunt în general precedate de cele inferioare. Reflexele condiționate apar în primele luni după naștere, iar habitudinile încep cu anul al doilea și domină viața copilului înainte de a ajunge la școală. Tot în perioada preșcolară încep să se cristalizeze și unele trăsături și euri, care se desăvârșesc în adolescență. Unele dintre ele încep mai târziu. Acesta e în deosebi cazul trăsăturilor și „eurilor" dependente de viața profesională. Personalitatea e dată, ca potențialitate, dela începutul vieții, se desăvârșește în maturitate și se încheie cu moartea. Ceeace nu e cazul eurlior sau

[1]) E principiul *autonomiei funcționale*, de care ne-am ocupat în capitolul referitor la dinamica persoanei.

www.dacoromanica.ro

trăsăturilor, dintre care unele încep să dispară din timpul maturității și chiar al adolescenții, Fig. 26 ilustrează în mod grafic aceste spuse. In orice caz distincții precise, dela o epocă la alta, pot fi făcute cu greu. Unele habitudini sau trăsături sunt, într'adevăr, caracteristice anumitor vârste. Așa zisele „habitudini" și „slăbiciuni", caracteristice maturității ori bătrâneții, sunt apariții foarte tardive, cu totul inexistente în copilărie. In schimb din așa zisele „copilării" și „naivități", care caracterizează copilăria și adolescența, nu rămân nici urme în perioada maturității. Alte multe habitudini și trăsături încep însă în copilărie

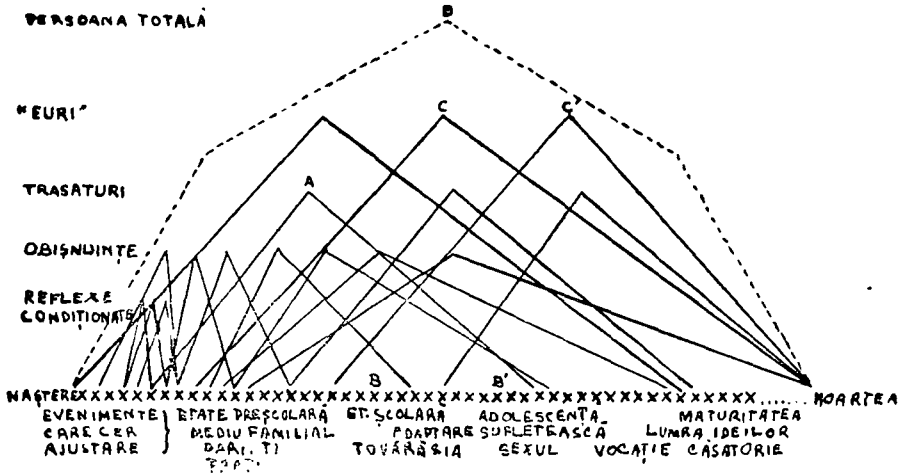

Fig. 26. — Integrarea psihică. (După Allport, 5).

și continuă până la maturitate sau bătrânețe, făcând orice distincție între copilărie, adolescență și maturitate, cu neputință. In orice caz se pare că la vârsta de aproxmativ 30 ani avem momentul cel mai reprezentativ al unei persoane, în așa fel încât, dacă ea e cunoscută bine în acest moment caracteristic, atunci cu greu putem avea surprize mai deosebite. In special în ceeace privește personalitatea, eurile și chiar trăsăturile sale. „Caracterul la această vârstă — spune James (42, p. 121) — s'a încheiat și uscat cași cleiul, care nu se va mai muia niciodată".

Reprezentarea schematică a integrării din Fig. No. 26, ar putea lăsa impresia că treptele ierarhice, din care personalitatea se compune, derivă din euri, eurile din trăsături și așa mai dsparte până la reflexele condiționate, ce integrează reflexele, care sunt

www.dacoromanica.ro

elementele primare ale acțiunii omenești. Deci totul se construește de jos în sus, dela elementele ultime în spre integrarea supremă, care e personalitatea, așa cum Pavlow și Watson susțin. O atare interpretare, desigur, ar fi în contrazicere cu afirmațiunile noastre făcute în legătură cu maturizarea și diferențierea. Ea e, de fapt, streină și de intenția lui Allport.

Intr'adevăr reflexele nu sunt numai „o convenabilă dar foarte puțin probabilă abstracție", cum așa de bine a spus Sherrington, din care ar deriva apoi *toate* reflexele condiționate, care ar da naștere la *toate* habitudinile, din care ar deriva *toate* trăsăturile etc., ci doar elemente din care ar deriva *unele* reflexe condiționate, care ar da naștere la *unele* habitudini, ce ar duce la *unele trăsături* și așa mai departe. Aceasta deoarece unele din trăsături și habitudini apar dintr'odată, fără a deriva din alte elmente prealabile. Așa e cazul instinctelor și tot așa e cazul introversiunii-extroversiunii etc., care apar *dintr'odată*, ca *sisteme organizate dela început.* Deaceea, în cazul lor nu poate fi vorba în nici un chip de o *derivare* din integrări inferioare prealabile; ele apar din ele însile în baza procesului de *maturizare* și nu au de a face aproape nimic cu acela de *învățare*, pe care derivarea integrărilor superioare din cele inferioare se bazează. In capitolele referitoare la structura persoanei vom vedea că același lucru poate fi susținut și în cazul „eurilor" și poate chiar al personalității însăși. Biotipologiile lui Kretschmer, Penle etc., sunt încercări în acest sens.

Reconsiderând Fig. No. 26 în această lumină, am spune că linia orizontală, care reprezintă reflexele și ca atare e baza de plecare a celor mai simple integrări, nu e și baza de plecare a oricăror integrări. Unele din integrări au origina în ele însile, fiind așazicând realități primare, nu derivate. In acest mod fiecare treaptă de integrare, inclusiv aceea a eurilor, poate fi bază de plecare pentru integrările superioare următoare.

In lumina acestor considerații sperăm să putem lămuri mai bine și raporturile dintre diferențiere și integrare. Care e cea dintâiu și care e cea mai importantă? Integrarea sau diferențierea?

Reflexologii, în frunte cu Pavlow, Bechterew și Watson, desigur, răspund în favoarea integrării. La început, după părerea lor, sunt reflexele, care sunt elementele smple și deci ultime ale comportamentului, din care — prin *integrare* — derivă totul. Dimpotrivă, Lewin (51) și ceilalți exponenți ai concepții-

www.dacoromanica.ro

lor configuraționiste și totalitare, susțin primordialitatea întregului, iar origina complexității vieții umane o văd în *diferențierea* unității primare. Integrarea, după ei, joacă un rol secundar, cu funcția de a *reorganiza* părțile diferențiate, organizate înainte în alte unități mai simple.

Recunoscând că rezultatele celor mai multe cercetări experimentale — în special acelea ale neurologiei comparate — vorbesc *mai mult, dar nu decisiv,* în favoarea tezei configuraționiste — așa cum am căutat să arătăm în legătură cu maturizarea — noi înclinăm, totuși, spre o soluție mai intermediară. In consecință noi admitem că integrarea, chiar dacă e precedată de diferențiere, nu e sub nici un motiv vizată *numai* la unirea părților diferențiate, ci — cel puțin în cursul de mai târziu al vieții — merge pe picioare proprii, anticipând chiar diferențierea, cum e cazul instinctului sexual și al multor trăsături tipologice și biotipologice, pe care le-am mai amintit. Ceeace înseamnă că problema nu e diferențierea *sau integrarea* — care e întâia și care e a doua, care e mai importantă și care mai puțin importantă? — ci adevărata probemă e cași în cazul eredității și al mediului ori al generalității și specificității — diferențierea și integrarea, anume colaborarea dintre ele. Aceasta deoarece ele sunt, în fond, procese strict complementare, care se întregesc reciproc. A căuta după întâietatea unuia sau altuia înseamnează a repeta eterna poveste a priorității oului sau găinii.

3. *Structualizarea.* Faptul că diferențierea și integrarea sunt procese *simultane, reciproce și complementare,* mai însemnează că persoana nu e nici simplă derivare și integrare din părți, cum Watson și Pavlow susțin, nici simplă diferențiere a unei unități primare, cum Lewin soccate, ci *e, deodată, și una și alta.* Cu alte cuvinte ea începe prin a fi o unitate omogenă, cum a spus Spencer, susceptibilă de a fi împățită în câteva părți, mai mult sau mai puțin integrate și devine — în cursul creșterii sale și pe bază de diferențiere — o unitate tot mai complexă și eterogenă, cu părți mai numeroase și — pe bază de integrare — mai bine închegate laolaltă. E foarte probabil că acest proces nu e tocmai atât de simplu cât Spencer înclina să creadă și nici nu poate fi explicat numai în termeni de diferențiere și integrare. Explicarea sa — după părerea noastră — mai cere o nouă noțiune, anume pe aceea de *structuralizare.*

Diviziunea celulară, în baza căreia oul se transformă în organism, se face totdeauna în așa fel încât integrarea celulelo-

www.dacoromanica.ro

are o anumită *polaritate a energiei vitale*, legată de o anumită *axă fundamentală*, față de care se așează una secundară etc. In acest mod organismul reprezintă totdeauna *o anumită simetrie*, atât anatomică, cât mai ales fiziologică — și desigur și psihologică — așa cum Child (17) și Coghill (19) au arătat. Capul, de exemplu, se desvoltă în acea parte a conglomeratului de celule, care concentrează maximum de energie vitală, picioarele la polul opus capului, mâinile pe axa minoră, laterală, care taie axa principală, longitudinală și așa mai departe. In acest fel *organismul reprezintă o anumită structură, configurație, ordine*, a tuturor părților sale, care se leagă într'un *sistem*, cu o simetrie bine definită, ce nu poate fi explicată din părți, pe cale de integrare, deoarece isvorește din însăși natura sa, care e dela început o unitate, anume o unitate în continuă interferență cu mediul, așa cum cercetările lui Child atât de strălucit arată. Ceeace mai însemnează că dacă această simetrie e să fie interpretată în termeni de diferențiere ori întegrare, atunci ea trebue atribuită mai degrabă diferențierii — oricât de paradoxal s'ar părea aceasta din punctul de vedere al reflexologiei lui Watson și Pavlow. Mai verosimilă socotim însă atribuirea acestei simetrii unui proces mai sintetic, care s'ar confunda cu însăși creșterea și organismul și pe care l-am boteza proces de *structuralizare*. Integrarea și diferențierea nu ar fi decât cele două aspecte reciproce și complementare ale sale, care nu ar epuiza însă întreaga sa funcțiune, *domeniul polarității și simetriei fiind oarecum propriul său câmp de acțiune*. Ipoteza acestui proces, pe care se bazează creșterea, ne-ar scuti, credem, și de încercările fără rost de a mai explica în sens exclusivist fie părțile, anume toate părțile, din întreg, fie întregul, anume toate întregurile, din părți. Intregul e fapt concret; ca atare el nu are atât nevoe de explicare, cât mai mult de cercetare și constatare. El nu e însă singurul fapt concret; fapte concrete sunt și părțile. Aceasta deoarece întregul nu e nicicând întreg absolut, desăvârșit, perfect, ci relativ, nedesăvârșit și lipsit de perfecțiune, care — tocmai deaceea — are, și poate să aibă, *și părți*. In consecință problema nu e să explicăm întregul *numai* din părți sau părțile numai din întreg, ci ambele din amândouă. Adecă să explicăm întregul din întreg și părți, precum și din mediul, ce-l înconjoară (care e întregul supraordonat persoanei umane), tot așa precum părțile vor fi explicate și din întreg și din părți, anume din părțile precedente, de același grad de complexitate și pe

www.dacoromanica.ro

aceeaşi treaptă ierarhică şi din părţile mai mici, de pe treptele inferioare de organizare ierarhică.

Drept exemplu, şi în scop de ilustrare concretă a spuselor de mai sus, să luăm apariţia şi desvoltarea instinctulut sexual. E cert că acest instinct nu poate fi explicat din integrarea habitudinilor, care ar deriva din reflexele condiţionate. Dacă vreo trăsătură sau un proces oarecare apare dintr'odată, ca Minerva din capul lui Jupiter, atunci acesta, desigur, e instinctul sexual. Ceeace însemnează că explicarea sa prin derivare şi integrare e dela început condamnată. Ar fi, totuşi, o greşală să credem că acest instinct poate fi, deci, explicat numai pe bază de maturizare şi diferenţiere, ca parte desprinsă din întreg şi rămasă sub completa stăpânire a întregului, care e persoana. Mai întâiu, deoarece stăpânirea şi controlul persoanei asupra acestui instinct sunt deobiceiu foarte relative şi apoi fiindcă unele habitudini, reflexe condiţionate şi chiar reflexe simple, îşi au partea lor de înrâurire asupra acestui instinct, oricât de puternic şi autonom ar fi el. E suficientă o schimbare în glande şi chiar numai în nutriţie sau somn, ori o modificare radicală în condiţionările şi habitudinile prin care energia noastră erotică e, deobiceiu canalizată, pentruca desfăşurarea instinctului sexual să fie imediat afectată. Ceeace constitue o vădită probă că oricât ar fi de autonomă sexualitatea, ea e, totuşi, determinată şi de unele acte de pe planurile inferioare ale organizării ierarhice a persoanei, precum şi de planurile superioare ale acestei ierarhii, adecă de euri şi mai ales de persoană. In consecinţă explicarea sa integrală cuprinde, şi trebue să cuprindă, atât explicarea de sus în jos, adecă dela persoană şi euri la instinct, cât şi explicarea de jos în sus, dela habitudini şi reflexe condiţionate la instinct, precum şi explicarea autonomă a instinctului sexual prin el însuşi, anume prin tăria şi amploarea structurii sale, pe de o parte, şi prin trecutul sau istoria sa, pe de altă parte.

Dar faptul că instinctul sexual nu poate fi explicat numai de jos în sus, adecă prin integrare, sau de sus în jos, prin diferenţiere, ci şi prin el însuşi, adecă prin intensitatea, amploarea şi trecutul său, mai însemnează — în acelaşi timp — că structura şi unitatea persoanei nu e nicicând deplină, în aşa fel încât „totul în persoană — cum a spus Lavater — să fie progresiv şi congenial, astfel că unul şi acelaşi spirit se manifestă în toate, adecă în formă, statură, complexiune, păr, piele, vine, nervi, oase, voce, mers, maniere, stil, pasiune, iubire, ură". Nu, aşa

www.dacoromanica.ro

ceva, în actuala stare a cunoașterii științifice cu greu poate fi susținut! Că între variabilele amintite vor fi multe legături, se prea poate. E chiar foarte probabil. Că aceste legături nu sunt însă nici pe departe totul, e sigur; multe, foarte multe calități sunt proprii și specifice fiecărei variabile în parte. Altfel părul ar fi identic cu statura, care ar fi una cu mersul și vocea ori iubirea etc.! Ori, realitatea este că dincolo de stilul de viață, comun tuturor acestor trăsături, există o serie mult mai mare de calități, caracteristice fiecărei variabile în parte, care fac din aceste variabile și realități independente, nu numai dependente. Uneori, desigur, dependența poate domina independența; alteori invers. Prezente însă sunt amândouă și totdeauna. Mai mult chiar. Structura, la care aceste combinări de calități dependente și independente duc, e de așa natură, încât o desvoltare a diferențierii pare să implice o desvoltare mai mult sau mai puțin proporțională a integrării și invers. Aceasta, poate, în virtutea însăși a noțiunii de simetrie și polaritate, care e la baza structurii sufletești și care — prn însăși definiția sa — însemnează, și nu poate să însemneze, decât balanță[1]).

Vârsta

Evoluția vieții sufletești e de așa natură încât ea poate fi împărțită în anumite etape, cum sunt copilăria, adolescența, maturitatea și bătrânețea. In vechea psihologie evolutivă importanța acestor etape, corespunzătoare la ceeace în limbaj popular numim vârste, era socotită atât de mare, încât ele constituiau punctele fundamentale de reper, în conformitate cu care materialul era organizat și desvoltat. In celași timp vârstele erau așa definite încât ele lăsau impresia unor perioade bine distincte și chiar separate prin granițe bine precizate, în așa fel încât copilăria, de exemplu, constituia ceva aparte de adolescență, care se deosebia de maturitate și așa mai departe. Deosebirile dela o vârstă la alta nu erau numai cantitative, ci și calitative, de natură. Una era structura sufletească a copilăriei și alta acea a adolescenții, maturității sau bătrâneții.

Situația e aproape cu totul schimbată astăzi. Pe măsură ce

[1]) Pentru lămuriri mai ample asupra acestei încercări de explicare integrală, a se vedea articolul nostru *Intreg și Parte*, Rev. de Psihologie, III, 1940.

www.dacoromanica.ro

metodele psihologiei infantile au fost perfecționate și evoluția diferitelor funcțiuni și însușiri a fost stabilită, pe bază de experiment și măsură, împărțirea vieții în etape — distincte unele de altele, cu organizare și structualizare proprie, care să afecteze toate trăsăturile și funcțiunile sufletești — a fost confirmată prea puțin de fapte. Desvoltarea diferitelor tendințe, funcțiuni și trăsături — socotită în lumina acestor cercetări — e de așa natură încât unele din ele ajung la maturitate după doi, trei ani, altele după zece, iar unele abia după 25 ani. In primul caz intră percepțiile și funcțiunile sensoriale, tendințele nutritive, emoția de frică și mânie; în ultimul maturizarea caracterului, iar la mijloc, între aceste două extreme, restul celorlalte trăsături și funcțiuni[1]).

In orice caz independența de desvoltare a diferitelor variabile sufletești e așa de mare, încât dacă e să mai împărțim viața în diferite vârste, atunci aceasta o putem face numai prin referire la câteva variabile principale, care domină și dau tonul, reprezentând astfel caracterul specific al fiecărei vârste în parte.

La aceste deosebiri înlăuntrul individului, care fac atât de anevoioasă distingerea unei vârste de alta, trebue să mai adăugăm și deosebirile extra-individuale, dintre un individ sau altul, cu privire la una și aceeași dimensiune. Chiar și o funcțiune atât de biologică — și deci mai regulată decât celelalte — cum e menstruația, la unele fete apare înainte de zece ani, iar la altele abia în spre douăzeci. Iată cum deosebirea pubertății, legată de această apariție, devine imediat atât de anevoiasă. Căci dacă în mod excepțional, am putea admite începutul pubertății la 9 și chiar la 8 ani, în schimb ne e imposibil să-l fixăm la 19—20 de ani, când persoana e la sfârșit de adolescență. Deaceea problema se complică din nou și distința între o vârstă și alta devine adevărată operă de acrobație științifică.

[1]) Deaceea unii psihologi au și renunțat la ideia unei vârste în general, studiind evoluția fiecărei dimensiuni în parte. Soluția aceasta are marele avantaj de a permite întrebuințarea unor mijloace de cercetare foarte perfecte, cum sunt curbele de creștere, construite pe bază de experiment și măsură. Ea are însă desavantajul de a nu vedea pădurea din cauza copacilor, adecă de a pierde din vedere unitatea vieții, care, se pare, are o anumită evoluție unitară, oricât de independentă și disperată ar fi creșterea unor variabile. Căci un anumit echilibru și o anumită proporție, precum și un anumit ritm în creștere și desvoltare, unul și acelaș pentru toate variabilele individului, e mult prea evident pentru a putea fi negat și neglijat.

www.dacoromanica.ro

Dar lanțul greutăților încă nu s'a încheiat. Pe lângă inconvenientul diferențelor *intra-* și *extra-*individuale, care fac atât de anevoioasă deosebirea unei vârste de alta, mai avem și pe acela legat de caracterul de *continuitate al creșterii.* Intr'adevăr curbele de creștere sunt totdeauna continue, și anume de tipul curbei *A* din Fig. 27 și nu de tipul curbei *B* ori *C*. In cazul curbei *B* o deosebire între copilărie și adolescență e posibilă; ea ne e indicată de însăși orientarea curbei, anume de etapele ei de ascensiune. O atare distincție însă e aproape cu neputință în cazul curbei *A*, când curbura e continuă, fără platouri. Aceasta în-

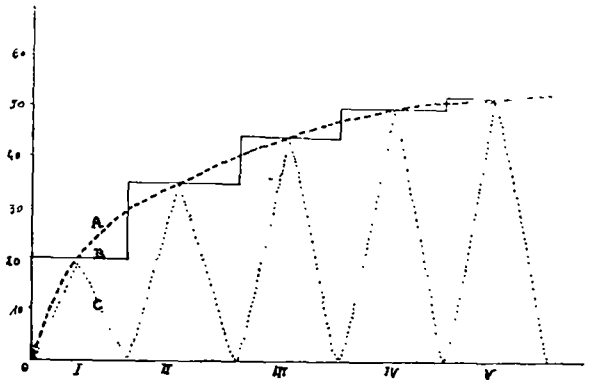

Fig. 27.

semnează că de fapt deosebirea dintre vârste nu are la bază atât criterii biologice sau psihologice, dependente de însăși natura intrinsecă a faptelor, cât mai mult criterii sociale, cum este scolaritatea, profesiunea etc. Deaceea unii psihologi merg atât de departe încât socot că singurele criterii de separare a perioadelor de vârstă, sunt cele sociale. In consecință ei împart cursul vieții în copilăria preșcolară, copilăria din timpul grădiniței, copilăria școalei primare, a școalei secundare, universitare și apoi perioada profesiunii, care termină prin bătrânețe sau perioada pensiei. Obținem, astfel, curba *C*. Dacă aceste etape, spun ei, ar fi și biologice și psihologice, atunci curbele de creștere *C* ar trebui să fie de tipul *B*.

Lucrurile nu stau, totuși, nici chiar așa de simplu, cum s'ar părea, în cazul că recunoaștem numai criteriile sociologice. Aceasta deoarece deosebirile dela o vârstă la alta nu sunt numai de *grad*, așa cum majoritatea curbelor de creștere arată, ci și de calitate și natură. *Intr'adevăr* cu vârsta noi nu devenim

www.dacoromanica.ro

numai mai inteligenți, ci ajungem să avem și o altă inteligență. Așa, de exemplu, inteligența copilului e concretă, plastică, lucrează numai cu imagini și ține seama aproape numai de exigențele subiective ale individualității, în vreme ce inteligența adultului e abstractă, lucrează cu idei și ține seama de exigențele logice, obiective, admise de toată lumea, deci și sociale, dacă nu complet sociale. Dar atunci, dacă criteriile biologice și psihologice, aplicate numai pe latura creșterii cantitative, exprimată în curbele de creștere, nu ne ajută și nu pot să ne ajute în discriminarea vârstelor, nu ar putea ele, totuși, să ne servească în același scop în cazul când ele ar fi aplicate pe latura calitativă? Răspunsul în general e afirmativ.

Intr'adevăr diferitele curbe de creștere nu încep deodată. Momentele lor de apariție, desvoltare, apogeu și declin, nu corespund. Dimpotrivă fiecare variabilă sufletească nu are numai curba ei de creștere specifică, ci și momentele ei de începere, desvoltare și cădere. Așa, de pildă, instinctul sexual apare de obiceiu la 12—14 ani, ajunge la maturitate după 3—4 ani și intră în declin la 45—50 ani, în vreme ce acela al fricei și mâniei apar din primele săptămâni, dacă nu chiar înainte de naștere, ajungând să fie aproape deplin maturizate cu încheierea primului an. Intrucât însă rolul pe care instinctul sexual îl joacă în ansamblul personalității e deadreptul covârșitor, individualitatea dinainte de pubertate va apare cu totul alta decât aceea după. Ceeace însemnează că apariția mai întârziată a instinctului sexual produce diferențe calitative profunde, de care ne putem servi în deosebirea și definirea vârstelor. Lucruri asemătoare constatăm și în legătură cu gândirea și concepția despre lume și viață, care — din cauza materialului și a condițiilor în care lucrează — e concretă și animistă în copilărie, abstractă și obiectivă la maturitate. La fel în ceeace privește caracterul. El se definește abia cu începutul maturității, închegându-se doar la 25—30 de ani. Iată tot atâtea puncte de reper, de natură psihică, de care ne putem servi în identificarea și definirea epocelor de evoluție ontogenetică, cunoscute sub numele de vârste. Existența lor, bineînțeles, nu exclude prezența celorlalte criterii biologice și mai ales sociologice. Dimpotrivă — dată fiind dificultatea și delicatețea problemei — e mult mai prudent să ne înarmăm cu toate trei criteriile, lăsând punctul de greutate pe unul sau altul, după cum e vorba de o vârstă sau alta.

www.dacoromanica.ro

Copilăria

In general prin copilărie înțelegem perioada dela naștere până la pubertate, legată de maturizarea organelor sexuale, diagnosticată prin apariția menstruației la fete și a părului pubic la băieți. Cum însă acest criteriu biologic e susceptibil de o foarte mare variație, care merge până la un interval de zece ani, în așa fel încât la unele fete mentruația apare înainte de zece ani, iar la altele abia în preajma la douăzeci, criteriul biologic trebue completat cu unul psihologic și social. Criteriul psihologic principal e legat tot de sex, anume de apariția conștiinței sexului în sensul de atracție conștientă spre sexul opus, care pare să aibe o regularitate mai mare fiind — în același timp — destul de corelată cu maturizare organelor sexuale. Criteriul social e legat de scolaritate, anume de terminarea învățământului primar. El, desigur, e cel mai regulat, atât numai că, tocmai prin aceasta, e mai sensibil la greșeli.

In ceeace privește caracterele psihologice fundamentale, după care recunoaștem și definim copilăria, ele sunt (1) gândirea concretă și animistă, prea puțin distinctă de fantezie, (2) jocul și (3) lipsa trăirilor legate de atracția spre sexul opus.

1. *Gândirea copilului.* Caracterele fundamentale ale gândirii copilului sunt, după Piaget (62—64), trei: realismul, animismul și artificialismul. Ele se aseamănă foarte mult cu gândirea primitivă, studiată de Baldwin (7), Fraser și în special de Lévy Brühl.

„*Realismul* copilului — spune Piaget (64, p. 377) — ca și realismul în general, poate fi definit ca un fel de confuzie între interior și exterior sau ca tendința de a vedea în obiectele exterioare ceva ce rezultă din activitatea individului care gândește. Cu toții știm cât de încet se desvoltă conștiința eului la micul copil. Tot ceeace el simte, cunoaște și vede, lui îi apare ca ceva comun întregii lumi și anume parte din realitatea exterioară. Pentru el nimic nu e interior și subiectiv. Acest fenomen, care durează mai mult decât am crede, e ceeace numim realismul copilului".

Prima manifestare a realismului este confuzia dintre fizic și psihic, asupra căreia observările făcute de Baldwin (7), Sully (79) și Stern (77) ne dau foarte multe indicații. Copiii mici, așa cum rezultă din aceste observații, nu pot distinge între gândire, pe de o parte și materie pe de altă parte. Intrebată cu ce gândește, copila lui Stern (77) a răspuns „cu gura și limba". La fel au răspuns toți copii sub șapte ani, studiați de Piaget.

www.dacoromanica.ro

„Noi gândim cu gura". „In ceeace priveşte animalele — adaugă un copil studiat, de şase ani — ele gândesc tot cu gura. Deosebire face numai calul, care gândeşte cu urechile, deoarece el nu ne aude când îi vorbim, dar el nu-şi vorbeşte sie-şi". „Dar — am obiectat — tu nu poţi gândi cu gura închisă". „Nu — a răspuns băiatul. Bine — am spus eu. — Acum închide gura şi gândeş-te la mama ta. Poţi?". „Da". — „Bine, cu ce ai gândit? — Cu gura". (Piaget, p. 378).

In decursul perioadei următoare, care durează cam dela şapte la zece, unsprezece ani, se simte influenţa creşterii. Copilul răspunde că gândeşte cu capul, deoarece aceasta e credinţa populară, pe care el acum şi-o însuşeşte. De fapt însă sub aceste cuvinte se ascunde aceeaşi concepţie de mai înainte, cu care ne-am întâlnit în răspunsurile de mai sus. Noi gândim „cu o mică voce înlăuntrul capului" — spune un copil de nouă ani; cu „o gură mică" spune altul; „noi auzim înlăuntrul capului", spune al treilea. Gândirea e „ceeace ni-se poate întâmpla". „Noi nu o putem pipăi sau vedea, dar o putem simţi cu degetul când ea vine pe limbă" etc. (Piaget pp. 377—78).

O altă confuzie — caracteristică copiilor — e aceea dintre lumea interioară şi exterioară, care se contopesc împreună. Visul e una cu realitatea, gândirea e una cu materia etc. Dualismul dintre suflet şi materie, atât de caracteristic adulţilor, e inexistent, gândirea copilului fiind — cum a spus Baldwin — prin excelenţă adualistă.

O fată întrebată de Sully, dece nu vrea să intre în cameră, a răspuns că îi e teamă, deoarece acea cameră e „plină de visuri". „Visurile — răspunde un copil lui Piaget — sunt ceva în faţa mea. E ca şi cum ai vedea ceva. Dar totuşi acolo nu e nimic". La fel e confundat lucrul sau obiectul cu numele sau simbolul, care-l reprezintă. „De unde ştiu oamenii — a întrebat Piaget — că pe soare îl chiamă soare? — Ei au văzut — răspunde copilul — că pe el îl chiamă soare, deoarece ei au putut vedea că e rotund şi cald". — La fel cu nourii: „Ei au văzut că pe nour îl cheamă nour, deoarece ei au văzut că el e cenuşiu ca toţi nourii". — „Numele soarelui — spune alt copil — e în soare". Distincţia dintre interior şi exterior e atât de mică, încât copiii cred că soarele se mişcă. Când mă întorc, se întoarce şi el. Nu te urmează într'una şi pe tine?" — „Dar dece se mişcă? — Deoarece când umblu, umblă şi el", — „Dar de ce umblă şi el? — Să audă ce spun! — Da ce, el trăieşte? — Sigur că da. Păi altfel cum ar veni după mine. Şi cum ar încălzi? — Dar luna — continuă Piaget — se mişcă? — Sigur că da, când umblu, umblă şi ea şi chiar mai repede decât soarele, deoarece când eu fug, fuge şi ea şi pentrucă atunci când eu fug soarele numai umblă. Asta fiindcă luna e mai tare decât soarele şi aşa ea merge mai iute. Soarele nici nu poate să o prindă".

www.dacoromanica.ro

Către 10—11 ani noţiunea de *vieaţă* începe să fie limitată numai la plante şi animale. Lucrurile fizice sunt lăsate la o parte. E începutul dualismului. „Vântul — întreabă Piaget — umblă? — Nu — răspunde băiatul — el nu umblă fiindcă îl împinge vântul".

Lucrurile vii, deci şi plantele şi animalele, sunt — bineînţeles — dotate cu toate caracterele omului. Ele gândesc, au sentimente, intenţii, voinţă etc. Cu alte cuvinte ele au cu toate suflet. *Animismul* e, astfel, cel de al doilea caracter fundamental al gândirii copilului. „Luna — spune un altul — vrea să ştie tot ce facem". — „Soarele — spune un altul — vrea să ştie cât de curat sunt Dumineca, când sunt îmbrăcat ca un om mare". — „Luna vrea să ştie dacă suntem buni şi ne purtăm bine". Antropomorfismul — atât de caracteristic gândirii primitive şi omului de rând — aşa cum Tylor a arătat — nu e decât un alt nume pentru animism.

Artificialismul — care e cel de al treilea caracter al gândirii copilului — poate fi constatat cu uşurinţă în toate răspunsurile legate de origina lucrurilor şi a omului. Totul e făcut de cineva. Luna şi soarele, de exemplu, sunt „nişte mingi mari, pe care omul le-a făcut, le-a aprins şi apoi le-a aruncat pe cer". — „Soarele a început când a început vieaţa". — „Ce înţelegi tu prin asta — întreabă Piaget. — Prin asta — răspunde copilul — înţeleg atunci când noi am început să trăim". — Dar soarele cum a început să trăiască? — Printr'un chibrit — răspunde copilul. — „Ce trebue să facem noi — întreabă Piaget pe o fetiţă — ca să avem copiii? — Eu ştiu. Mă duc la măcelar, cumpăr nişte carne şi facem din ea".

Criteriile de împărţire, clasificare şi definire a lucrurilor şi fiinţelor sunt subiective, nu obiective. Furculiţa-i pentru a mânca, cuţitul pentru a tăia, calul e pentru a trage etc. Clasificarea şi definirea în funcţie de ideia de serviciu faţă de noi, sunt aproape singurele în uz până către 9—10 ani, aşa cum Binet a arătat. Constatări asemănătoare au fost făcute de toţi ceilalţi cercetători.

2. *Jocul.* Jocul şi copilăria sunt noţiuni atât de strâns legate împreună, încât aproape nu ne putem gândi la una fără să nu ne gândim imediat şi la cealaltă. Intr'adevăr aşa precum vieaţa adultului se caracterizează prin ocupaţiile profesionale, vieaţa copilului se caracterizează în primul rând prin joc. Vieaţa *serioasă* a copilului el e.

www.dacoromanica.ro

Există mai multe teorii asupra jocului. Una dintre cele mai vechi şi răspândite e aceea a surplusului de energie, susţinută de Spencer şi Schiller, cu o serie de aderenţi până în zilele noastre. Jocul, după această teorie, nu e decât consumarea energiei necheltuite în treburile serioase, legate de exigenţele profesionale în cazul adultului şi de cele şcolare în cazul copilului. Cum surplusul de energie al copilului e — în comparaţie cu al adultului — mult mai mare, el, bineînţeles, se joacă mult mai mult decât adultul. In perioada preşcolară mai ales jocul cuprinde aproape întreaga activitate, excepţie făcând de cea de nutrire.

Jocul, bineînţeles, are o foarte mare valoare bioligică. Cauzat de nevoia de consumare a surplusclui de energie, el ajunge să fie şi o exersare a organelor şi funcţiunilor. Dar această exersare e absolut necesară procesului de maturizare, care joacă un rol atât de mare în copilărie. Această maturizare, adecă actualizare a virtualităţilor native, fără exerciţiu, adecă fără joc, ar fi cu neputinţă.

O altă teorie devenită şi mai populară, e aceea a lui Groos (32), după care jocul nu e decât un preexerciţiu şi o pregătire pentru vieaţa serioasă şi profesională de mai târziu. Studiind mai reaproape jocul copiilor, precum şi pe acela al animalelor, Groos a constatat două lucruri, anume o mare deosebire între jocul băieţilor şi cel al fetelor şi apoi o mare asemănare între jocul copiilor şi activitatea părinţilor de acelaşi sex. Astfel băieţii se joacă cu maşini, unelte şi alte instrumente, care *imită* uneltele, de care se servesc în meserie şi profesiune oamenii maturi, în vreme ce fetiţele se joacă cu păpuşi, unelte de bucătărie etc., care imită activitatea casnică a femeiei. Se pare, deci, că jocul nu e numai o simplă consumare a surplusului de energie, cu importanţă pentru maturizare diferitelor funcţiiuni, tendinţe şi trăsături şi deci explicabil numai cazual, ci şi o *anticipare şi pregătire a vieţii serioase de mai târziu*, explicabilă în sens finalist. El pare, deci, să aibă un anumit scop, anume exersarea şi pentru vieaţa serioasă de mai târziu, care e anticipată şi imitată.

Teoria lui Gross a stârnit multă vâlvă şi o bună bucată de vreme a fost considerată ca explicarea cea mai verosimilă a jocului. In ultima vreme ea a făcut, totuşi, obiectul unor serioase obiecţiuni, unele de natură psihologică, altele de natură sociologică.

S'a constatat anume că de fapt între jocul copilului şi activitatea serioasă de mai târziu a oamenilor maturi de acelaşi sex rămân deosebiri mult prea mari şi esenţiale, pentru a mai putea vorbi de o anticipare şi identificare. Aşa, de exemplu, puii de pisică sau căţeii se joacă de-a prinsele — ceeace ar însemna o anticipare şi pregătire pentru operaţia prinderii şoarecilor de mai târziu — dar de fapt ei nicicând *nu muşcă*. Anticiparea, prin urmare, nu e deplină, deoarece tocmai ceeace e esenţial lipseşte. Fapte asemănătoare găsim şi la copii. Identificarea cu vieaţa serioasă a oamelior maturi nu e niciodată deplină; ceeace e cu adevărat serios lipseşte. Deaceea de o asemănare cu vieaţa adultă poate fi vorba; de o anticipare a ei însă cu greu. Aceasta ar însemna să vedem cu orice preţ copilul *numai* prin psihologia adultului, însă aceasta se dovedeşte, pe zi ce trece, a fi o mare greşală. Copilul trebue văzut în el însuşi, anume aşa cum el de fapt e, şi înţeles ca atare, nu în funcţie de adult ori de pri-

www.dacoromanica.ro

mitiv ect.[1]). Inainte de a fi om, sau după ce eventual ar fi fost animal, ei — copilul — e întâiu de toate copil, adecă o ființă autonomă, care se aseamănă foarte mult și cu animalele și cu omul — mai ales cu omul — *dar care e totuși, și rămâne, copil.* Nu cumva atunci jocul nu e nici o recapitulare a evoluției filogenetice, nici o simplă cheltuială a surplusului de energie, nici o anticipare a vieții serioase a omului adult, *ci activitatea copilului pur și simplu.* Iată părerea, care începe a fi însușită tot mai mult de cei mai mulți psihologi. Printre aceia, care au militat mai mult și în deosebi mai de vreme pentru această nouă teorie, trebue socotit McDougall.

Dar teoria lui Groos a primit lovituri și mai serioase din partea sociologiei. S'a dovedit anume că așa zisa anticipare a vieții serioase de mai târziu nu e ceva inerent ființei noastre, și ca atare dat dela naștere, așa cum Groos credea, ci o simplă învățare și codiționare socială. Băieții se joacă cu mașini și unelte bărbătești, deoarece părinții lor le cumpără atari jucării și-i îndeamnă la atari jocuri, în vreme ce fetițele sunt învățate tot de ei să se joace cu păpuși etc. Determinarea, deci, vine din afară, din spre mediul social și nu dinăuntru, adecă din spre ereditate. La aceasta mai trebue să adăugăm și influența procesului de identificare, care se face cu persoanele de același sex și aduce după sine, deasemenea, imitarea activității caracteristice sexului. Aceste lucruri devin și mai lămurite atunci când ele sunt privite în lumina noilor cercetări antropologice. In societățile matriarhale, în care femeile îndeplinesc treburi extracasnice, iar bărbații se ocupă mai mult de copii și de treburile casnice, băieții se joacă cu păpuși, iar fetițele cu unelte, așa cum D-șoara Mead (57) a arătat. Iată deci cum lucrurile sunt mult mai complicate și explicarea jocului, ca și explicarea oricărui alt fenomen sufletesc, e foarte complexă și pe lângă punctul de vedere biologic și psihologic mai cere și pe cel sociologic. Interesante — și foarte prețioase — contribuții a adus în această privință Dl Herseni, în legătură cu jocul copiilor dela sate[2]).

In ultima vreme o serie de cercetători americani au încercat o descriere și clasificare amănunțită a tuturor jocurilor la copii, înregistrând atât enorma lor varietate în spațiu, cât și pe aceea în timp. S'a dovedit, astfel, că jocul variază dela țară la țară, dela clasă socială la clasă socială etc., precum și dela vârstă

---

[1]) Cum făcea Stanley Hall, care a emis și o interesantă teorie asupra jocului, socotindu-l ca o *recapitulare* a vieții strămoșilor, începând cu cele mai inferioare animale. Astfel jocul în bae, de exemplu, era socotit de el ca o recapitulare a vieții strămoșilor noștri când ei erau pești, etc. Teoria sa asupra jocului, de fapt, face parte din o teorie mai vastă, după care ontogeneza nu e decât o reproducere a filogenezei, așa cum Haeckel a susținut. E de prisos să spunem că această teorie nu a putut fi confirmată de fapte și argumentele lui Stanley Hall s'au dovedi a fi simple asemănări, analogii și corespondențe mai mult sau mai puțin accidentale și nimic mai mult.

[2]) Arhiva pentru știința și Reforma Socială. XI. Nr. 1—4, 1933.

www.dacoromanica.ro

la vârstă. Lămuriri asupra acestor cercetări dau Brooks (11) și Strang (78).

3. *Sexualitatea infantilă.* Sexualitatea infantilă constitue unul din cele mai desbătute subiecte din psihologia contimporană. O seamă de psihologi, în frunte cu Freud, îi atribue o importanță capitală și socot că personalitatea e în primul rând opera ei, în vreme ce alții îi atribue o valoare minoră sau pur și simplu o ignorează. O direcție intermediară reprezintă marele sexolog englez Havelock Ellis (23), precum și Magnus Hirschfeld, Moll, apoi W. I. Thomas (81), Malinowski (53), Hamilton (34), Davis (22) etc.

Una dintre cauzele pentru care în acest domeniu suntem încă departe de o soluție mai definită este lipsa de precizare a noțiunii de sexualitate și mai ales definirea și judecarea ei aproape numai în funcție de sexualitatea adultă. Dar a considera sexualitatea infantilă numai prin prisma celei mature s'a dovedit a fi un isvor de nenumărate greșeli. Motivul e același, pe care l-am întâlnit puțin mai sus, când a fost vorba de joc, precum și în alte multe ocazii și anume faptul că perioada copilăriei își are autonomia ei și ca atare ea trebue privită în primul rând în ea însași și numai apoi și în funcție de perioada maturității. Aceasta atât în ceeace privește sexualitatea, cât și în ceeace privește gândirea sau oricare altă latură a vieții sufletești.

Pentru a înțelege sexualitatea — spune Havelock Ellis (23) — trebue să distingem între trei lucruri: (a) sexualitatea legată de organele sexuale și îndreptată spre sexul opus, (b) plăcerea legată de organele sexuale, dar fără conștiința sexului opus și (c) plăcerea în general, cu vădită nuanță erotică, dar fără legătură directă cu organele sexuale, deși cu oarecare dependență și corelație față de ele, precum și față de alte organe, ca gura și părțile anale. Avem toate motivele să credem că sexualitatea începe cu faza ultimă, continuă cu a doua și termină cu prima.

După Freud faza sexualității generale, fără o legare fixă de organele sexuale, dar cu oarecare dependență de gură, anus și nuditate în general, începe în primele zile. Definiția sexualității devine, astfel, atât de largă încât cuprinde aproape orice plăcere legată de corp. In acest mod ea ajunge — așa cum am arătat în Capitolul III — să facă uz aproape numai de *genus proximum,* nu și de *differentia specifica,* așa cum trebue să fie cazul cu orice definiție corectă. Intr'adevăr Freud definește

www.dacoromanica.ro

libido ca ideia de plăcere în general, anume căutarea ei, uitând că această stare emotivă e cu totul generală şi se leagă de orice altă tendinţă ce e satisfăcută. In consecinţă definiţia noţiunii *libido* nu poate fi făcută numai în funcţie de plăcere, deoarece plăcerea e comună — genus proximum — tuturor tendinţelor, deci şi celor legate de eu, ci şi în funcţie de diferenţele specifice, adecă de coloratura emotivă propriu zisă, legată de natura şi desfăşurarea tendinţei ca atare. Şi de fapt Freud a şi încercat o atare referire, adăugând că libido cuprinde numai acele plăceri care sunt asociate cu zonele erogene, atât numai că aceste zone — spune el — nu pot fi limitate la organele sexuale, ci trebuesc extinse şi la gură, anus, precum chiar şi la alte părţi ale corpului şi la nuditatea sa în general. După toată probabilitatea, spune Freud, libido începe prin fi fixat de gură — faza bucală — se leagă apoi de anus — faza anală — şi termină prin asocierea sa cu organele sexuale propriu zise, urmată de conştiinţa sexului opus. Un exemplu de sexualitate legată de sex, dar fără conştiinţa sexului opus, e onania din frageda copilărie, când conştiinţa sexului opus lipseşte.

E înafară de orişice îndoială că o anumită asociaţie între emoţia sexuală şi zonele amintite există. Bogata experienţă psihiatrică, în deosebi acea adunată de Krafft Ebbing (49), Charcot, Hirschfeld, Moll, Ellis, Steckel şi Freud însuşi, constitue în această privinţă o probă lămurită. Toată problema e dacă deducţia dela cazurile patologice la cele normale e validă sau nu. Majoritatea psihiatrilor înclină spre un răspuns afirmativ; psihologii au serioase motive să aleagă un răspuns negativ. Sexualitatea patologică, legată de gură sau anus, nu e regulă; ea e doar excepţie. Insă existenţa ei ca excepţie nu poate fi socotită drept probă validă în favoarea universalităţii ei.

E iarăşi drept, spun Ellis, Hirschfeld şi Moll, că aceste zone par, totuşi, să aibe un rol secundar şi în cazurile normale, devenind perversiuni, adecă fenomene patologice, umai atunci când ajung să joace rolul principal. Ceeace însemnează că la urma urmei — şi cel puţin în principiu — Freud poate avea dreptate. Problema e dacă această *posibilitate* de dreptate e, de fapt, o realitate sau nu. Hotărîrea asupra cestui răspuns e în mâinile psihologiei infantile, anume a observaţiilor sistematice şi îndelungate de care ea şi face uz. Privind problema prin această prismă şi considerând materialul imens, pe care diversele institute de psihologie infantilă din America l-au adunat, posibili-

www.dacoromanica.ro

tatea de mai sus nu se confirmă. Teza lui Freud asupra sexualității infantile din primii ani cade; ea nu poate fi susținută cu fapte. Dealtfel îndoiala a pătruns chiar și în rândurile psihanalitice. E cazul să amintim pe Alexander (2) și în special pe Rank (66), de numele căruia se leagă unele dintre cele mai importante noțiuni de sexualitate infantilă, cum sunt complexul Oedip, complexul Electra și complexul castrației, socotite de Freud drept pietre de temelie în doctrina sexualității infantile. Sexualitatea infantilă, de natură bucală și anală, pare să rămână lucru îndoielnic. In deosebi atunci când e vorba ca ea să fie socotită fază evolutivă cu totul generală și fatală, adecă dependentă de ereditate și — deci — comună tuturor indivizilor.

Două lucruri se pare, totuși, că au rămas din toată această lungă și aprinsă discuție: (a) faptul că sexualitatea infantilă apare — și mai ales *poate* să apară — mult înainte de pubertate, anume pe la 8 și chiar 5—6 ani, indiferent dacă e sau nu precizată legătura dintre ea și organele sexuale și (b) faptul că în unele cazuri excepționale, dar totuși mult mai frecvente decât am crede, ea apare chiar înainte de 6 ani, așa cum Charlotte Bühler (12, 13) a arătat. Cauza acestei apariții atât de precoce nu trebue însă căutată atât în constitutia ereditară, cât mai ales în mediul familiar, anume în sănătatea mintală a părinților și în relațiile maritale dintre ei, precum și în întreaga atmosferă de discreție asupra chestiunilor sexuale, fie în familie, fie în vecinătate, fie în comunitate. Cazul mamei nesatisfăcute în relațiile ei maritale și care își proiectează energia erotică nesatisfăcută asupra copilului, pe care-l omoară cu dragostea și atentia, adorându-i nuditatea și chiar gâdilându-i organele sexuale, culcându-l cu ea în pat etc., ilustrează aceste spuse. Cazul, desigur, poate fi și invers, adecă al tatălui. Un efect similar îl poate avea și conștiința contactului sexual dintre părinți etc.

Unul dintre fenomenele caracteristice sexualității infantile e *onania*. Analizând o serie de cercetări statistice făcute în Germania, Anglia, America, Rusia și Franța, H. Ellis ajunge la concluzia că între 8—14 ani frecvența onaniei variază între 92—97% la băieți și 70—75% la fete. Uneori ea apare chiar înainte de etatea de șase ani și continuă până după 16 ani. In cazuri patologice ea rămâne întreaga vieață și înlocuește legătura normală cu sexul opus.

S'a spus — și multă lume mai crede și azi — că masturbația e una dintre bolile cele mai îngrijorătoare, care trebue com-

www.dacoromanica.ro

bătută cu orice preț. Mai ales că frecvența ei e atât de mare. Deaceea orice sacrificiu din lume nu ar fi prea mare[1]). S'a mai spus, deasemenea, că onania duce la pierderea memoriei, scăderea inteligenței și — în cele din urmă — la idioție completă. Și așa mai departe cu alte multe fantezii, pe cât de lugubre, pe atât de stupide! Unii văd în ea cel mai mare flagel al copilăriei și educației și o leagă chiar... cu sfârșitul lumii. In sfârșit nu cred că mai există alt subiect pe lume, asupra căruia să fi fost debitate mai multe și mai grosolane prostii, uitându-se un lucru, pe cât de elementar, pe atât de simplu și anume că onania din moment ce bântuie în 99% din cazuri e *regulă*, nu *excepție* și, deci, prin însăși natura ei de regulă, ea nu poate fi boală, boala fiind totdeauna — și prin definiție — excepție și numai excepție. Intr'adevăr începând dela Krafft Ebbing și până azi lumea psihiatrică e de comun acord că onania ca atare, socotită în ea însăși, nu duce și nu poate duce la boală, precum nu duce nici la scăderea memoriei, nici la cea a inteligenței etc. In întreaga sa experiență clinică Freud nu a găsit un singur caz de înebunire din cauza onaniei. Constatări asemănătoare au fost făcute și de Kraepelin, Forel și alți mulți psihiatri, rezumați de Ellis (23). In puținele cazuri de îmbolnăviri mintale, conexate cu onania, s'a constatat că de fapt nu abuzul de masturbație a dus la boală, ci boala la abuz. Intr'adevăr toate cercetările de sexologie și psihologie infantilă din ultima vreme sunt de unanim acord în a arăta că onania e în general o fază normală, care, deci, se produce aproape cu necesitate și e caracteristică perioadei dela 8—14 ani, așa precum caracteristic e și jocul, ori gândirea animistă și artificialistă. Ea devine anormală și patologică numai atunci când ajunge la manifestări ce depășesc norma și se substitue altor faze — ca aceea de mai târziu, legată de sexul opus — a cărei apariție ar face-o imposibilă. In aceeași măsură însă ar putea fi anormală și prelungirea jocului sau gândirii

[1]) Bătăile date copiilor surprinși în actul de onanie sunt pur și simplu regulă, fie în școală, fie în familie. Un director de internat pentru a pune punct acestui îngrozitor flagel — cum îi spunea el — culca băieții cu lampa aprinsă toată noaptea, recompensând pierderea, pe care o avea cu consumarea curentului electric prin economii la mâncare! Un altul pur și simplu recomanda băieților mai mari contactul cu prostituate, iar pe cei mici îi usca în bătăi etc. S'ar putea scrie zeci de volume cu măsuri de acest fel, una mai nebună decât alta, pe care părinții și pedagogii le iau cu un zel demn de o cauză mai bună.

www.dacoromanica.ro

animiste, cu tendință de substituire a gândirii realiste și profesionale. Toată problema e să evităm atari exagerări, prelungiri și substituiri atât într'un caz cât și în celalalt. In acest scop lucrul cel mai cuminte, desigur, e să nu încurajăm în nici un chip onania, să o combatem cu înțelepciune și blândeță și mai ales să reducem cât mai mult frecvența ei prin viață sportivă și socială. In consecință atunci când o descoperim să nu fim prea severi și să nu facem caz de toate amenințările iadului, provocând, astfel, un sentiment de culpabilitate și inferioritate, menit să împiedice adaptarea erotică și socială a copilului ani de zile, dacă nu toată viața. Intr'adevăr dacă onania în ea însăși nu e periculoasă și, cu trecerea vârstei, dispare și ea, în schimb sentimentul de vină, păcat și inferioritate, pe care-l provocăm cu toate amenințările iadului și cu tot oprobiul societății, *afectează în măsură foarte serioasă sănătatea sufletească a copilului, determinând o neurozǎ sau alta.* Așa zisa neurastenie a copiilor nu e decât una — și anume cea mai frecventă — din aceste neuroze, cu a căror descriere s'ar putea scrie alte multe volume. Va trebui — într'adevăr — să nu pierdem un moment din vedere faptul că buna noastră intenție nu anihilează întru nimic efectele greșelii, pe care ea se bazează; ba chiar le mărește. Iar dacă vreodată efectele ei sunt mai rele decât răul ca atare, pe care ea-l combate, atunci acesta desigur e cazul metodelor cu care deobiceiu combatem onania.

Adolescența

Adolescența este, fără îndoială, perioada cea mai agitată din viață. Ea este epoca marilor răsvrătiri, în care felul de viață și idealurile de mai înainte sunt date peste cap, pentruca altele să le ia locul. Cum această schimbare și transformare, pe care adolescența o aduce, ia forme mai mult sau mai puțin dramatice, adolescentul ne lasă impresia unui ins, care și-a pierdut busola de orientare; totul în el e fierbere, totul e furtună — și chiar agonie — până când noile idealuri și forme de viață se plămădesc și prind rădăcini, redând individului baza de orientare și cu ea liniștea. Expresia imortalizată de Goethe — Sturm un Drang — e aceea care o caracterizează mai bine.

Adolescența începe cu pubertatea, care se leagă de apariția menstruației la fete, părul pubic și putința de ejaculare la băieți, și se termină cu maturitatea, care apare pe la 16—18 ani,

www.dacoromanica.ro

definindu-se abia în spre 20—25 ani și chiar mai târziu. Totul depinde de mediul social, economic, cultural și profesional, precum și de constituția ereditară, care ne explică deosebirile atât de mari în unul și același mediu. Cu cât mediul social și cultural e mai simplu, cu atât adolescența se termină mai de grabă și invers. Astfel țăranul ajunge să fie matur la 18—20 ani, în vreme ce orășanul cu cultură academică atinge același nivel la 25 ani și după, anume cu intrarea în profesiune.

Explicarea caracterului revoluționar și dramatic, ce caracterizează adolescența, după vechea psihologie — care neagă sexualitatea infantilă — trebue căutată în apariția instinctului sexual, legat de maturizarea organelor sexuale. După noua psihologie, care admite sexualitatea infantilă, ea trebue pusă în legătură cu apariția celei de a treia faze a sexualității, legată de maturizarea organelor sexuale și conștiința sexului opus. Atât în cazul unei teze, cât și în cazul celeilalte, e vorba de o transformare bruscă, în care rostul sexualității e lămurit atât în funcție de organe, cât și în funcție de sexul opus, indiferent dacă aceste precizări sunt sau nu precedate de fazele erotice.

Cum se face însă că această lămurire asupra rostului organelor sexuale și al sexului opus are o rezonanță atât de profundă în întreaga noastră personalitate? Există trei răspunsuri: unul e în legătură cu forța și intensitatea instinctului sexual, al doilea depinde de apariția întârziată a acestui instinct, iar al treilea atârnă de atitudinea și concepția societății asupra acestui instinct.

In ceeace privește intensitatea, forța și energia instinctului sexual, unii psihologi, în frunte cu Freud, susțin că el ar fi — pur și simplu — instinctul cel mai puternic, legat de rădăcinile cele mai adânci ale vieții noastre. In consecință apariția sa are efectele cele mai profunde, pe care nici un alt instinct nu poate să le aibă. Alți psihologi, ca McDougall și cu deosebire Adler, se îndoiesc de acest lucru, recunoscând primordialitatea amorului propriu, care ar fi instinctul cel mai puternic, cu forța cea mai mare. Manifestările amorului propriu sunt însă admise și de societate; cele ale instinctului sexual nu. Ele sunt îngrădite de anumite norme, cărora ele trebuesc să se supună. Cum însă această îngrădire, pe care normele sociale o impun, e prea mare, energia necheltuită a instinctului sexual se acumulează zi de zi, ajungând cu timpul energia cea mai mare tocmai în baza și din cauza acestei îngrădiri. Totul se petrece cași în cazul unui

www.dacoromanica.ro

râu mic, care întâlneşte prea multe zăgaze în cale, care-l fac să-şi adune apa şi să-l transforme în adevărat puhoiu ce rupe în cele din urmă orice piedecă.

Această teză a acumulării energiei erotice, bineînţeles, e admisă şi de Freud, atât numai că el susţine superioritatea instinctului sexual dela început. Ingrădirile sociale devin astfel şi mai puternice, iar ciocnirea dintre ele şi instinct şi mai violentă.

La cele două cauze de mai sus, dependente de forţa instinctului şi de întărirea ei prin ciocnirea cu zăgazele sociale, mai trebue adăugată a treia: manifestarea tardivă a acestui instinct. Apariţia sexualităţii, legată de maturizarea organelor şi conştiinţa sexului opus, găseşte persoana umană la o treaptă de organizare bine închegată. Copilul a ajuns deja să-şi socializeze toate trebuinţele biologice; el a învăţat, deasemenea, să-şi stăpânească frica şi mânia, pe care le-a pus sub controlul eului şi al normelor sociale. Cu alte cuvinte avem o organizare ierarhică şi unitară, care cuprinde toate elementele dinamice, în aşa fel încât satisfacerea trebuinţelor biologice e făcută în acord cu atitudinile sociale şi exigenţele eului, care a devenit principiul organizator al tuturor. Avem, deci, o definitivare a caracterului, cu singura deosebire că integrarea dinamică, pe care el se bazează, nu cuprinde şi sexualitatea.

Apariţia sexualităţii, legată de cunoaşterea rostului, pe care-l au organele sexuale şi de conştiinţa sexului opus, găseşte persoana copilului organizată şi închegată. Astfel ea nu mai poate intra, pur şi simplu, alături de celelalte, deoarece sistemul, care leagă pe celelalte împreună, e acum închis. Deaceea condiţia prealabilă a intrării este întrucâtva distrugerea întregului sistem şi apoi refacerea lui din nou şi anume în sens mai larg, în aşa fel încât să cuprindă şi sexualitatea. Cum această operaţie e grea şi complicată, destrămarea persoanei, cristalizată în mod unilateral în decursul copilăriei şi recompunerea ei în adolescenţă, în aşa fel încât să cuprindă şi sexualitatea, este un proces dramatic şi îndelungat, ce începe către 12—14 ani şi continuă până către 16—18 ani în clasele sociale inferioare şi până către 20—25 ani în clasele superioare.

Unul dintre indiciile cele mai simptomatice în definirea adolescenţii şi a tumultului de transformări, pe care ea le cuprinde, este sentimentul unei revolte surde, pe care adolescentul îl are în legătură cu conştiinţa nedreptăţii, care i s'a făcut şi i se face în legătură cu faptul că nu a fost şi nu este lămurit

www.dacoromanica.ro

asupra chestiunilor sexuale. El are impresia vagă că ceva i se ascunde pe nedrept, anume ceva mult prea important, pentru a nu avea dreptul de a-l şti. De aci şi continua sa nemulţumire şi revoltă, urmată de mai multă retragere în sine, deci de tot mai multă introversiune şi narcism[1]). Introversiunea atinge în această epocă apogeul.

Acest sentiment de nemulţumire şi revoltă, precum şi închiderea în sine şi toate celelalte trăsături de „adolescent", încep însă să scadă cu îndreptarea spre sexul opus şi anume în legătură cu primul succes erotic — care deobiceiu nu e şi nici nu trebue să fie sexual. Cu urmarea succesului sexual, precum şi cu intrarea în carieră şi căsătoria, sau chiar numai cu succesele şcolare universitare, simultaneizate toate de reorganizarea persoanei, ca un sistem armonic, ierarhic şi unitar de trebuinţe, tendinţe, habitudini şi atitudini sociale, ajungem în pragul maturităţii.

Maturitatea

Maturitatea însemnează echilibru şi adaptare. Revoluţia, deschisă de ivirea instinctului sexual, ajunge să fie închisă, iar instinctul sexual se integrează alături de celelalte şi în armonie cu normele sociale. Căsătoria nu e decât consfinţirea acestei integrări a sexualităţii în sistemul dinamic al celorlalte tendinţe şi în conformitate cu normele societăţii în care trăim.

Pe de altă parte omul matur e şi un om independent. El îşi câştigă pâinea, atât pentru el, cât şi pentru familie. In consecinţă responsabilitatea actelor sale îi revine lui şi nu părinţilor. Cu timpul, anume după căsătorie şi după ce are copii, responsabilitatea se extinde şi asupra soţiei, precum şi asupra copiilor.

Efectele căsătoriei, independenţii şi responsabilităţii profesionale şi familiale, sunt foarte mari. Ele cer foarte multă stăpânire şi control, precum şi o mai mare respectare a normelor şi obligaţiilor sociale. Deaceea omul matur e un om chibzuit, precaut, stăpânit; el e un om de caracter şi voinţă. Caracterul

[1]) Sentimentul de culpă legat de onanie, e, deasemenea, foarte probabil că joacă un rol destul de însemnat în intensificarea acestei retrageri în sine. Sentimentul de ruşine, caracterizat prin roşirea feţei, e strâns corelat cu ideia de culpă şi cu toate complexele, legată de erotica infantilă, atât de puţin înţelept şi atât de *neurotic* rezolvată în cultura noastră.

www.dacoromanica.ro

desăvârșit abia cu începutul maturității e, probabil, trăsătura de bază, care deosebește mai bine maturitatea de toate celelalte vârste prealabile.

Echilibrul, pe care cu începutul maturității reușim să-l stabilim între diferitele noastre tendințe, pe de o parte, și între tendințele și normele sociale, pe de altă parte, nu trebue, totuși, confundat cu liniștea deplină. Furtuna, deslănțuită în adolescență, e doar stăpânită, nu potolită; forțele sunt încă și rămân antagoniste, instinctul sexual luptându-se cu amorul propriu, frica cu mânia, iar toate împreună cu normele sociale. Atât numai că lupta e controlată și înfrânată și astfel din mulțimea variată și opusă a tonurilor se desprinde totdeauna o anumită armonie. Uneori această armonie evoluiază spre o melodie, mai mult sau mai puțin simplă, cu mai multă asemănare și contopire a tonurilor; alteori, dimpotrivă, ea termină în chaos, în care contrastele par ireductibile. La unii indivizi predomină mai mult liniștea, melodia, echilibrul; ei sunt firi olimpice. La alții, în schimb, stăpânește contrastul, lupta, răsvrătirea, învăpăierea; ei sunt firile demoniace. Totul depinde de moștenirea cu care ne-am născut și de mediul în care trăim.

Cum ruperea echilibrului dintre tendințe în favoarea uneia sau alteia e deobiceiu însoțită și de destrămarea armoniei dintre tendințe și societate, urmările acestor crize sunt pe cât de profunde, pe atât de dramatice. Ele reprezintă tema favorită a literaturii din toate veacurile, începând cu Sofocle și Eschil și terminând cu Ibsen, Bernard Shaw ori O'Neill, Thomas Mann, Gide, Charles Morgan, Galsworthy, Dreiser ori Tolstoi, Dostoewski sau Eminescu, Rebreanu, Sadoveanu, etc.

In urma integrării sale sociale și a responsabilității, legată de această integrare, omul matur ajunge la o apreciere justă și obiectivă a valorii sale; el încetează să mai fie plin numai de sine însuși și e capabil să judece și aprecieze și pe alții. Unul din fenomenele, după care putem judeca mai bine această justă apreciere a valorii sale și a valorii celorlalți, o avem în noțiunea de umor. Spre deosebire de copil și adolescent, omul mare — spune Allport (5) — știe să rândă și de propria sa persoană, nu numai de celelalte. Ceeace însemnează că el e capabil de o obiectivare a persoanei sale, pe care o poate vedea în mod obiectiv, alături de celelalte, atât cu virtuți, cât și cu defecte. Conștiința persoanei sale, luată ca centru al Universului, atât de caracteristică adolescentului și copilului, este în declin.

www.dacoromanica.ro

Bătrâneţa

Ea este perioada potolirii. Instinctul sexual, care este cauza principală a majorităţii covârşitoare a tensiunilor dinlăuntru şi dinafara individului, dispare; armonia sufletească dintre diferitele tendinţe şi dintre ele şi societate, devine mult mai uşoară. In consecinţă omul îşi găseşte liniştea şi echilibrul.

Dar bătrâneţa însemnează şi o atenuare a amorului propriu, legată de încetarea activităţii profesionale. Renunţând la exercitarea meseriei, omul renunţă şi la o bună parte din amorul propriu, necesar concurenţei în meserie. Apare, astfel, înţelepciunea, care este, deobiceiu, urmarea renunţării. Uneori conştiinţa valorii ajunge chiar mai mică decât valoarea adevărată. Bătrânii sunt, deobiceiu, persoane modeste, care nu mai fac caz de deşărtăciunile legate de amorul propriu şi ştiu să se mulţumească cu puţin. Această renunţare la vieaţa profesională, la amorul propriu şi întregul şir de obişnuinţe legate de amorul propriu şi vieaţa profesională, ia adeseori forme destul de sbuciumate. Multe persoane refuză să o facă, încăpăţinându-se să continue mai departe meseria, cu toată concurenţa atât de avantajată a elementelor tinere. De aci o serie de conflicte între oamenii maturi şi bătrâni şi mai ales între părinţii ajunşi la bătrâneţă şi copiii lor, deveniţi oameni maturi. Conflictele devin deosebit de încordate în familiile cu organizare patriarhală, cum sunt cele dela sate, în care părinţii păstrează conducerea până la adânci bătrâneţe. Ele sunt mai reduse la oraş, unde familia se reduce, deobiceiu, la convieţuirea dintre soţi şi copiii necăsătoriţi.

BIBLIOGRAFIE

1. ADRIAN, *The Mechanism of Nervous Action*. Univ. of Penna. Press. 1932.
2. ALEXANDER, F., *Psychoanalysis of Total Personality*. Nervous and Mental Disease Publ. Co. N. Y. 1935.
3. ALLPORT, FL., *Social Psychology*. Houghton Mifflin Co. Boston. 1924.
4. ALLPORT, FL., *Institutional Behaviour*. Univ. of North. Carolina Press. 1933.
5. ALLPORT, G. W., *Personality*. H. Holt. N. Y. 1937.
6. BAGEHOT, *Physics and Politics*. International Scientific Series. London.
7. BALDWIN, J. M., *Thoughts and Things or Genetic Logic*. Vol. I—III. McMillan. N. Y. 1906, 1908, 1911.
8. BECHTEREW, V. M., *Reflexologie*. Deuticke. Wien. 1926.

www.dacoromanica.ro

9 BENIUC, M., *Invățarea și inteligența la animale*. Inst. de Psihologie. Cluj. 1938.
10. BERGSON, *L'Evolution Créatrice*. Alcan. Paris. 1926.
11. BROOKS, F. D., *Child Pscyhology*. Houghton Mifflin. Boston. 1937.
12. BÜHLER, C., *Kindheit und Jugend*. Hirzel. Leipzig. 1928.
13. BÜHLER, C., *Der menschliche Lebenslauf*. Hirzel. Leipzig. 1933.
14. BÜHLER, K., *Die geistige Entwicklung des Kindes*. Fischer. Jena. 1930.
15. BURNHAM, W. H., *The Wholesome Personality*. Appleton N. Y. 1932.
16. CANNON, *The Wisdom of the Body*. Norton. N. Y. 1932.
17. CHILD, C. M., The Organism as a Behaviour Pattern. Bull. Soc. Research. 1926.
18. CONKLIN, E. S., *The Direction of Human Evolution*. Oxford. Univ. Press. 1921.
19. COGHILL, G. E., *Anatomy and the Problem of Behaviour*. McMillan. N. Y. 1929.
20. CONRADI, E., Song and Call-Notes of English Sparrows when Reared by Canaries. Amer. J. Psychol. 1905, 16. 190—199.
21. CRAIG, W., Male Doves Reared in Insolation. J. Anim. Behaviour. 1914, 4, 121—123.
22. DAVIES, B. K., *Factors in the Sex Life of Twenty-two Hundred Women*. Harped. N. Y. 1929.
23. ELLIS, H., *Psychology of Sex*. R. Long & R. E. Smith. N. Y. 1933. Tradusă în limba franceză. O lucrare de neprețuită valoare, scrisă de cea mai competentă autoritate în acest domeniu.
24. FARIS, EL., *The Nature of Human Nature*. McGraw-Hill Co. N. Y. 1935.
25. FISKE, J., *The Meaning of Human Infancy*. Houghton Mifflin Co. 1909.
26. FREUD, S., *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*. Int. Psychoan. Verlag Leipzig & Vienna. 1910.
27. FREUD, A., *Einführung in die Technik der Kinderanalyse*. Leipzig, Vienna, Zürich. Intern. psychoanalit. Verlag. 1925.
28. GRAVEY, (vezi Brooks, II, pg. 49—80).
29. GEORGIADE, C., *Psihologia gândirii copilului*. Soc. Rom. de Filosofie. București. 1934.
30. GESELL, A., *Infancy and Human Growth*. McMillan. N. Y. 1928.
31. GESELL and THOMSON, *Psychology of Early Growth*. McMillan. N. Y. 1938.
32. GOUDENOUGH, G. H., *Developmental Psychology*. Century Press. N. Y. 1934.
33. GROOS, K., *Die Spiele der Menschen*. Fischer. Jena. 1928.
34. CONKLIN and SMITH, *General Psychology*. Appleton. N. Y. 1921
35 HAMILTON, G. V., *A Researh in Marriage*. N. Y. 1929.
36. HIRSCHFELD, M., (Vezi Ellis, 23).
37. HOLT, E. B., *Animal Drive and the Learning Proces*. N. Y. 1931.
38. HULL, C. L., *Suggestion and Hypnosis*. Century Co. N. Y. 1934.
39. HURLOCK, E. B., Will-Temperament of White and Negro Children. J. Genet. Psychol. 1930, 38, 231—406.
40. IRWIN, O. C., The Amount and Nature of Activities of Newborn Infants. Genet. Psychol. Monogr. 1930, 8, 1—92.

www.dacoromanica.ro

41. IRWIN, O. C., WEISS, L. A. and STUBBS, E. M., *Studies in Infant Behaviour.* I. Univ. of Iown. Study. Child. Welfare. 1934. 9. No. 4.
42 JAMES, W., *Principles of Psychololgy.* McMillan. N. Y. 1890.
43. JENNINGS, H. S., *The Behaviour of the Lower Organisms.* Columbia Univ. Press. N. Y. 1906.
44. JUNG, K., *Wandlungen und Symbole der Libido.* Deuticke. Leipzig. 1925.
45. KOEHLER, W., *The Mentality of Apes.* Harcourt. Brace. N. Y. 1925.
46. KOFFKA, K., *Principles of Gestalt Psychology.* Harcourt. Brace. N. Y. 1934.
47. KOFFKA, K., *The Growth of Mind.* Harcourt. Brace. N. Y. 1935.
48. KRAEPELIN, *Psychiatrie.* 8. Aufl. Leipzig. 1909—1915.
49. KRAFFT-EBBING, *Psychopatologia sexualis.* Stuttgart. 1924.
50. LASHLEY, K. S., *Brain Mechanism and Intelligence.* Chicago. Univ. Press. 1929.
51. LEWIN, K., *A Dynamic Theory of Personality.* McGraw-Hill Co. 1935.
52. McDOUGALL, W., *Outline of Psychology.* Scribner. N. Y. 1923.
53. MALINOWSKI, B., *Sex and Represion in Savage Society.* Harcourt. Brace. N. Y. 1927.
54. MĂRGINEANU, N., *Psihologia Exercițiului.* Inst. de Psihologie. Cluj. 1929.
55. N. MĂRGINEANU, *Psihologia Învățării.* Idem. 1930.
56. MEAD, M., *Coming of Age in Samoa.* Gardner City. N. Y. 1928.
57. MEAD, M., *Sex and Temperament in Three Primitive Societies.* Morrow. Co. N. Y. 1935.
58. MINKOWSKI, M., Sur les mouvements, les réflexes, les réactions musculaires du foetus humain de 2 á 5 mois et leurs relations avec le système nerveux foetal. Rev. Neur. 1921, 37, 1105—1235.
59. MOLL, (Vezi Ellis, 23).
60. PAVLOW, I. P., *Lectures on Conditioned Reflexes.* International Publishers. N. Y. 1929.
61. PEARL, R., Longevity. Scientific Monthly. 1939 (probabil).
62. PIAGET, J., *La représntation du monde chez l'enfant.* Alcan. Paris. 1926.
63. PIAGET, J. *La causalité physique chez l'enfant.* Alcan. Paris. 1927.
64. PIAGET, J., Children's Philosophies. Chapter 11 in Murchison, Handbook of Child Psychology. Clarck University Press. Worcester. 1931.
65. PRATT, K. C., NELSON, A. K. and SUN, K. H., *The Behaviour of the New-born Infant.* Ohio State. Univ. Contrib. in Psychol. No. 10. 1930.
66. RANK, O. T., *Trauma of Birth.* Harcourt. Brace. Co. N. Y. 1929.
67. ROBINSON, E. S., *Association Theory To-Day.* Appleton-Century Co. N. Y. 1931.
68. ROSS, E. A., *Social Psychology.* McMillan. N. Y. 1908.
69. SCHELER, M., *Wesen und Arten der Sympathie.* Bonn. 1923.
70. SHERRINGTON, C. S., *The Integrative Action of the Nervous System.* Scribner. N. Y. 1911.
71. SHERMAN, M. & SHERMAN, I. C., Sensori-motor Responses in Infant. J. Comp. Psychol. 1925, 5, 5, 53—68.
72. SHIRLEY, M., *The First Two Years.* 3 Vol. Univ. of Minnesota Press. 1931, 1933.

www.dacoromanica.ro

73. SPRANGER, ED., *Psychologie des Jugendalters*. Quelle-Meyer. Leipzig. 1928.
74. STANLEY-HALL, G., *Adolescence*. Appleton. N. Y. 1904.
75. STAGNER, R., *Psychology of Personality*. McGraw-Hill Co. 1937.
76. STECKEL, W., (Vezi Ellis, 23).
77. STERN, W., *Psychologie der frühen Kindheit*. Quelle & Meyer. Leipzig. 1914.
78. STRANG, *Child Study*. McMillan. N. Y. 1938.
79. SULY, J., *Study of Childhood*. Appleton. London. 1908.
80. TARDE, G., *Legile imitației*. Cultura Națională. București. (trad.). 1927.
81. THOMAS, W. I. and THOMAS, D. S., *The Child in America*. Knopf. N. Y. 1928.
82. THORNDIKE, E. L., *Educational Psychology*. Columbia Universită N. Y.
83. THORNDIKE, E .L., *The Fundamentals of Learning*. Columbia Univ. N Y. 1932.
84. WATSON, J. B., *Behaviorism*. Norton. N. Y. 1925.
85. YOUNG, K., *Social Psychology*. Knopf. N. Y. 1931.

www.dacoromanica.ro

Capitolul VI.

ASPECTUL SOCIAL

Să ne reamintim pentru o clipă cazurile atât de stranii ale celor două fetițe adoptate de haita de lupi din India sau pe acela al sălbatecului din Aveyron ori al nefericitului Caspar Hauser din Nüremberg, descrise în capitolul antepremergător! Atât fetițele din India, cât și micul sălbatec din Aveyron, nu purtau haine și nu știau vorbi; se hrăneau cu carne crduă și nu știau nici măcar să umble în două picioare. Deosebirea dintre conduita lor și conduita animală era atât de mică! In schimb deosebirea dintre ei și noi, ființe sociale, e atât de mare!

Să ne mai reamintim, deasemenea, un alt fapt, care surprinde încă atât de mult imaginația laică, deși el reprezintă un bun câștigat de mult în psihologie. E vorba despre lipsa de deosebire dintre inteligența înăscută a omului primitiv și inteligența înăscută a omului cult, fie el chiar din secolul al XX-lea, precum și de lipsa de deosebire dintre inteligența nativă a omului dela sate și a celui dela oraș. Sub aspectul eredității suntem aproape egali; sub acela al culturii atât le deosebiți! Ceeace înseamnează că deosebirile, imensele deosebiri, care ne despart, sunt toate în funcție de mediul social și cultural, neavând aproape nimic de a face cu înzestrarea ereditară, cu care venim dela naștere. Ele sunt produse ale *învățării*, nu ale maturizării, anume ale învățării specific umane, grație căreia omul nu învață — așa cum am văzut în capitolul trecut — atât din propria experiență, cât din experiența altora, anume din experiența tuturor înaintașilor săi, pe care el o găsește păstrată și cristalizată în formele și instituțiile de cultură și civilizație, date — pentru el — pe de-a-gata. Ori, crearea acestei culturi și civilizații *fără societate* nu se poate face; societatea e cadrul în care ea se depune și păs-

www.dacoromanica.ro

trează. Înțelegem, astfel, imediat și dintr'odată, marea și covârșitoarea ei importanță. Dacă suntem ceeace suntem, adecă *oameni*, aceasta o datorăm în primul rând societății. Intr'adevăr omul e om, în măsura în care e social; socialul e, astfel, aproape una cu umanul.

S'a vorbit și se vorbește foarte mult de deosebirile dela nație la nație, precum și despre superioritatea unor nații față de altele. Atari deosebiri, desigur, există. Atât numai că ele nu trebue puse în seama factorului de rasă propriu zis, adecă în funcție de înzestrarea dela natură, ci în seama factorului social, de cultură. Aceasta chiar și atunci când e vorba dela o rasă la alta, necum dela popor la altul! Probă deosebirile, enormele deosebiri, dintre Cluj și Feleac, de exemplu, separate doar de câțiva kilometri, precum și dintre oricare alt oraș și satul învecinat, în cadrele uneia și aceleiași rase. In ceeace privește cultura, felul de a se îmbrăca, mânca, etc., locuitorii din Cluj sau București, se aseamănă mult mai mult cu cei dela Paris, Londra sau Berlin — și chiar din New York, Los Angelos ori Tokio — decât cu aceia din statele imediate învecinate, atât de aproape geograficește, dar atât de îndepărtate culturalicește!

Desigur toate aceste fapte nu însemnează că realitatea socială a naturii umane e singura ei realitate, aș cum Faris (21) și o altă seamă de sociologi și antropologi sociali înclină să creadă. Probă faptul că în unul și același mediu social, oricare ar fi uniformitatea sa, deosebirile de inteligență, temperament și caracter sunt așa atât de mari, încât nu găsim doi oameni la fel, chiar dacă i-am căuta — ca Diogen — în plină zi cu luminarea în mână. Aceasta însemnează însă că în înțelegerea persoanei, pe lângă factorul ereditar, biologic, trebue să considerăm și pe cel social, care e cel puțin tot atât de important ca și primul, poate chiar mult mai mult. Aristot spunea despre om că e un animal social. Actualitatea definiției sale — judecată prin prisma cunoștințelor de azi — e mai mare ca oricând.

„Era odată obiceiul — spune Kimbal Young (33, p. 232) — ca persoana umană să fie descrisă ca un individ, ce ar trăi într'un anumit vacuum și ar fi constituită numai din caracteristice biologice și procese mintale strict individuale. A fost o mare greșală. Personalitatea e ceva mai mult decât simplu organism biologic, care ar veni în lume numai grație procreației, aducând cu sine anumite trăsături biologice fundamentale. Caracterele biologice, desigur, reprezintă baza din care personalitatea derivă și se formează. Organismul la început consistă dintr'o anumită structură fizică și

www.dacoromanica.ro

anumite funcțiuni, legate de ea, ce operează pe plan strict biologic. Conținutul reacțiunilor noastre, înțelesul lor pentru noi și alții, cresc și se desvoltă numai grație participării noastre în viața socială. Aceasta înseamnă că de fapt nu există conduită umană și socială fără o continuă interacțiune a membrilor din diferitele grupuri sociale. Această participare începe la *naștere* și *continuă* până la *moarte*. Participarea înseamnă condiționarea constantă față de alte persoane și, prin aceasta, condiționare față de modalitățile de acțiune, fixate în diferitele tipare ale culturii din care facem parte. Această interacțiune a organismului și a celorlalte ființe sociale cu realitatea culturală e ceeace formează și crează personalitatea. Cu alte cuvinte, organismul posedă dela naștere, și prin maturizare, mecanismul dela baza conduitei sale. El fixează *felul*, maniera și mijlocul de activitate. Ceeace noi facem, direcția conduitei noastre, conținutul și înțelesul ei, e determinat de influențele personale-sociale și culturale".

„Persoana — spune Park (26), distinsul sociolog dela Chicago — este un individ cu un anumit *stat social*. Noi venim în lume ca indivizi. *Statul* nostru social îl dobândim și astfel devenim persoane. Acest stat înseamnă poziția noastră în societate. Individul are în mod inevitabil un stat oarecare în fiecare grup social, la care el aparține. Intr'un anumit grup statul fiecăruia e determinat de relațiile dintre el și ceilalți membri. Conștiința de *sine* a individului, concepția rolului său în societate, „eul" său, sunt toate bazate și derivate din statul său în grupul sau grupurile sociale din care individul face parte".

James mergea chiar mai departe și susținea că omul are atâtea „euri", cu câte persoane sau grupuri vine în contact. In continuarea aceluiaș fir de gândire, Dewey socoate că omul e un fel de ființă ca membru al unei biserici și altfel de ființă ca membru al unei asociații de joc sau distracții.

„Individul separat — spune Cooley în faimoasa sa operă *Natura Umană și Ordinea Socială*, care a influențat atât de mult gândirea americană — este o abstracție necunoscută experienței, precum o abstracție e și societatea, atunci când e socotită ca ceva aparte de indivizi. Adevărata realitate e *Natura Umană*, care poate fi considerată atât în aspectul ei individual, cât și în acela social sau general, dar care, de fapt, e deodată și totdeauna și individuală și socială. Cu alte cuvinte „societatea" și „indivizii" nu denotă fenomene separate, ci simple aspecte colective și distributive ale unuia și aceluiași lucru..."

Afirmații asemănătoare ar putea fi găsite aproape la toți psihologii și sociologii, care s'au ocupat de această problemă. In cele ce urmează vom descrie și analiza influența principalelor grupuri sociale asupra individului, fără să mai revenim asupra proporției și cantității acestei influențe, lămurită în capitolul antepremergător, precum și fără să anticipăm mecanismul, pe care această influență se bazează, de care ne-am ocupat

www.dacoromanica.ro

în capitolul precedent. Intrucât mijlocul şi calea principală, prin care acţiunea grupului social se exercită, este limbajul, precizările referitoare la acţiunea grupurilor sociale vor fi precedate de câteva lămuriri asupra limbajului.

Limbajul

Limbajul este mijlocul principal de comunicare între oameni. Celelalte mijloace sunt expresiile şi gesturile, care constituesc mimica şi pantomimica umană şi care deobiceiu însoţesc limba, putând exista, totuşi, şi separate. Dar limba nu este numai o simplă *cale*, ci şi un *factor* şi *funcţiune* de socializare. Citatul de mai jos ne va dovedi aceasta:

„Tot ceeace este în jurul nostru — spune regretatul Prof. Ch. Blondel (5, p. 32) — oameni şi lucruri, ne obligă, încă dela naştere, să acceptăm concepţia despre lume şi vieaţă, caracteristică veacului şi ţării în care trăim.

Copilul zilelor noastre, fie că face primii paşi pe Rue Mouffetard sau în cele mai inaccesibile cătune de munte, el vine dela început în contact cu o natură, pe care industria modernă a mecanizat-o în foarte mare parte. Inainte de a avea cea mai mică ideie despre descoperirile ştiinţifice şi spiritul experimental, care le stă la bază — şi aceasta deoarece el e cu totul înafară de putinţa de a-şi face cea mai mică ideie despre aşa ceva — copilul zilelor noastre e deja familiarizat cu rezultatele lor graţie obiectelor, pe care le vede şi manipulează, hainelor, pe care le poartă, ziarului pe care-l citeşte tata, automobilului, care trece pe stradă sau graţie atmosferei mai mult sau mai puţin pasteuriană din timpul boalei. Inainte ca inteligenţa să-l facă să înveţe şi să înţeleagă, cum a ajuns la atâta stăpânire asupra naturii, tehnica produsă de această stăpânire pătrunde adânc în toate simţurile sale.

Acest contact continuu cu natura civilizată, creată de om, duce totuşi cu greu la altceva decât la o familiarizare senso-motrică cu această lume. Această familiarizare, desigur, însemnează foarte mult pentru desvoltarea a ceeace numim inteligenţă, dar e departe, totuşi, de a constitui singura ei condiţie de desvoltare. Copilul, evident, nu va şti nicicând să treacă prin propriile sale mijloace dela aceste date pur sensibile, ce-l încunjoară, la ideile, care stau la baza lor şi le-au creat, fiind, desigur, opera înceată şi răbdătoare a generaţiilor, care l-au procedat. Pentru aşa ceva i-ar lipsi şi timpul şi capacitatea. E de nepriceput cum un copil şi-ar da singur seama de toată această operă, pentru care au trebuit atâtea secole ca să fie creată. Deaceea este absolut necesar să găsim un mijloc oarecare, cât mai puţin personal cu putinţă şi cât mai economic, rapid şi eficace posibil, pentruca copilul să intre în comuniune sufletească cu toţi membrii grupului din care face parte. Acest mijloc este limbajul. Pentruca copilul să înveţe nu numai să judece şi raţioneze, ci să simtă şi perceapă ca noi,

www.dacoromanica.ro

el trebue să înveţe să vorbească. Oricare ar fi raporturile dintre inteligenţă şi limbaj, e, totuşi, evident caşi lumina zilei că copilul merge mult mai puţin dela obiect la cuvinte decât dela cuvinte la obiect şi că învăţarea limbei *îi impune acceptarea dinafară şi fără control din partea sa, a viziunii şi concepţiei despre lume, proprie locului şi timpului, în care copilul trăieşte*[1]). Graţie limbajului şi numai limbajului ia naştere în mintea copilului această icoană a Universului, în care trăim şi în care pentru a trăi şi a deveni om el, copilul, trebue să se integreze.

Dar limbile moderne, pe care copiii noştri le învaţă, au fără îndoială un trecut foarte lung, în care asupra lor s'au exercitat foarte multe influenţe, care, în cea mai mare parte a lor, au fost logice şi obiective. Spiritul, care le-a animat şi care a apărut mult înaintea literei scrise, a avut ceva pozitiv şi obiectiv. Desigur am face o mare greşală dacă am identifica acest spirit cu analiza ştiinţifică, caracteristică vremii noastre. Am putea însă spune că dacă scopul ar fi fost acest spirit, atunci evoluţia limbii ar fi fost exact aceea, de care geniile creatoare ale civilizaţiei noastre ar fi avut nevoe ca să se exprime.

Cuprinzând realitatea în reţeaua de raporturi verbale logice, care stau la baza limbei noastre, aceste raporturi ajung să constitue un vast ansamblu de idei abstracte şi generale, legate sau opuse unele faţă de altele — după cum sunt caracterele obiective ale lucrurilor, la care ele se referă — şi ierarhizate unele faţă de altele în aşa fel încât dela noţiunea de existenţă la aceea de non-existenţă, noi dispunem de o serie întreagă de noţiuni intermediare, ca materie, materie vie, plante, cereale, grâu, etc., care se leagă împreună în mintea noastră, aşa cum se leagă părţile în Univers. In măsura în care copilul prinde felul lor de grupare împreună, acest sistem ierarhic de noţiuni penetrează întreaga sa gândire în mod atât de perfect, încât în sunetele, pe care el le aude şi pronunţă sau în literele pe care el le citeşte sau scrie, el uită sunetele şi literele, ne mai prinzând decât ideia. De aci şi faptul că pentru noi gândirea nu se distinge de ceeace cuvântul e făcut să fie. Intr'adevăr noi vorbim cum gândim şi gândim cum vorbim nu numai în vieaţa concretă, de toate zilele, ci chiar şi în cazul gândirii raţionale în proces de elaborare şi care devine perfectă atunci când formula a fost găsită".

Se spune despre Francezi că au o limbă clară, concisă şi simplă, deorece gândesc în acest fel, în vreme ce Germanii au o limbă mai complicată, susceptibilă de orice nuanţă şi detaliu, fiindcă aşa le e gândirea. Argumentul, desigur, conţine mult adevăr, dar nu întregul adevăr. Aceasta deoarece afirmaţia de cauzalitate de mai sus poate fi şi inversă. Intr'adevăr avem toate motivele să credem că Francezii gândesc simplu, clar şi precis, deoarece limba lor, creată de Rabelais, Racine sau Boileau, *îi obligă* la aceasta, aşa precum structura complicată şi stufoasă a limbei germane determină gândirea corespunzătoare, cu aten-

[1]) Sublinierea e a noastră.

www.dacoromanica.ro

ție la orice fel de nuanță și detaliu, care — desigur — îngreuiază întregul. Că acest lucru e adevărat rezultă în deosebi din comparația pe care o putem face între gândirea contimporană, logică și obiectivă și gândirea primitivă, alogică și subiectivă. Una dintre cauzele principale — avem toate motivele să credem chiar cea mai principală — pentru care noi gândim logic, cauzal și în funcție de criterii obiective, dependente de realitatea exterioară a obiectelor dinafară de noi, este desigur și limba, anume cuvintele, pe care ea le întrebuințează și felul lor de a se lega și structura. Ideile de cauză, efect, forță, materie, suflet, corp etc. înainte de a fi idei și — eventual — concepte filosofice, sunt realități concrete, legate de cuvintele și frazele în care ele se încheagă. Tot din aceste cuvinte și fraze aflăm despre Dumnezeu și Univers, Spirit și Materie și toate celelalte noțiuni fundamentale. Concepția noastră despre lume și viață, *noi o primim pe de a gata grație limbei,* anume cuvintelor, pe care ea le conține și frazelor, în care cuvintele sunt închegate. „Unde nu este foc, nu iese fum"; „Bate fierul până e cald"; „Așchia nu sare departe de butuc", și așa mai departe cu întregul șir al proverbelor, adunate cu atâta dragoste de Anton Pan, precum și nesfârșitul șir al principiilor și legilor științifice, învățate în școală și intrate cel puțin în limbajul familiilor culte, sunt tot atâtea adevăruri *primite pe de a gata,* pe care ni-le însușim ca atare, *grație limbei,* urmând să le înțelegem și explicăm mai târziu, uneori mult mai târziu. *Exprimarea lor în cuvânt e o garanție a validității lor.* Cel puțin pentru copil!

Parafrazând versetul biblic Goethe spunea că „la început a fost fapta, nu cuvântul". Pe plan filogenetic e foarte probabil că el a avut dreptate. Origina limbajului, care se pierde undeva departe în regnul animal, dovedește aceasta. Cuvântul derivă din conduită și rămâne un simbol al ei. *Aceasta însă pentru acel care-l descopere. Lucrurile se schimbă pentru urmași, care învață cuvântul pe de a gata.* Pentru ei versetul biblic conține întregul adevăr, deoarece cuvântul precedă fapta. Intr'adevăr înainte de a prinde sensul Divinității copiii spun Dumnezeu, înainte de a ști ce e corp și suflet, ei folosesc și un cuvânt și altul, înțelegându-le într'un sens cu totul diferit de acela de mai târziu. La fel învață ei gândirea cauzală și finalistă grație prepozițiilor „deoarece", „pentrucă" etc. Dealtfel în tot acest timp cuvântul pentru copii nu e un *simbol,* care ar putea fi foarte bine înlocuit cu altul, ci *parte integrantă în mod organic* în lu-

www.dacoromanica.ro

crul respectiv, aşa cum Piaget atât de bine a arătat[1]). Aci, probabil, trebue căutată şi origina credinţelor magice, legate de rostirea cuvântului. Forţa atribuită pronunţării cuvântului nu e decât urmarea acestei legături intrinsece şi organice dintre cuvânt şi ceeace el exprimă. Tot aci, probabil, trebue căutată şi origina sugestiei.

Blondel, Lévy Brühl, Sapir şi alţi mulţi antropologi sociali socot că unul din factorii explicativi ai mentalităţii primitive, descrisă cu atâta talent de Frazer, Lowie, W. I. Thomas şi însuşi Lévy Brühl, trebue căutată în limbajul primitiv. *A încerca să gândeşti logic în limbajul primitiv e tot atât de absurd ca şi cum ai încerca să gândeşti prelogic în limbajul ştiinţific contimporan.* Motivele principale, pe care boerii munteni le-au invocat în sprijinul scepticismului lor faţă de şcoala românească a lui Gheorghe Lazar, au de a face tot cu limbajul. Lor nu le venia să creadă că adevărurile ştiinţifice ar putea îmbrăca haina limbei româneşti, socotită — în comparaţie cu cea grecească — limbă proastă şi inferioară. Iar atunci când ei s'au convins de contrarul, au început să plângă de bucurie, cum spun mărturiile. Faptul e un argument în plus în favoarea aceleiaşi forţe a cuvântului. Origina celor mai multe obiceiuri şi maniere, din care cultura noastră se compune, trebue căutată în aceeaşi direcţie, a cuvântului. Intr'adevăr, noi vorbim copilului din primele luni, şi chiar zile, deşi ştim prea bine că la această vârstă el nu înţelege şi nu poate să înţeleagă absolut nimic. Metoda, evident, e pe cât de prematură, pe atât de neadecvată; ea constitue, totuşi, o nouă probă în plus a credinţei noastre, conştiente sau inconştiente, în puterea fără margini a cuvântului, pentru care Vlahuţă a găsit expresii atât de adecvate.

F a m i l i a

Dintre toate grupurile sociale, care influenţează şi modelează persoana umană, familia e, fără îndoială, grupul cel mai important. Unii merg chiar mai departe şi susţin că acţiunea ei asupra persoanei e atât de mare, încât ea egalează, dacă nu întrece chiar, acţiunea tuturor celorlalte grupuri sociale. Aceasta este cu deosebire cazul cercetărilor, care vin din spre psiha-

[1]) Asupra teoriei sale am insistat în capitolul precedent.

www.dacoromanica.ro

nalizã, psihologie socială şi sociologie. Adevăratul laborator de formare a persoanei, spun ei, e familia. Transformarea „individului" în „persoană", adecă în „individ cu stat social", cum ar spune Park, e întîiu de toate opera ei. Dacă ar fi ca acţiunea mediului social să fie egală cu aceea a eredităţii, fiind astfel susceptibile de a fi exprimate în procente, anume 50% pentru fiecare grupă de factori, atunci din cele 50% acordate mediului, 25% ar trebui puse în seama familiei.

Două sunt cauzele, care explică această covârşitoare influenţă a familiei asupra persoanei. Una e legată de faptul că acţiunea familiei se exercită mai de timpuriu, iar a doua de acela că multă vreme, anume în primii ani, familia e calea prin care se canalizează oricare altă acţiune de socializare, ea fiind identică — sau aproape identică — cu întreaga lume socială a copilului.

Una dintre caracteristicele fundamentale ale curbelor de învăţare — de care ne-am ocupat — e, că toate urcă foarte repede la început şi apoi tot mai încet mai târziu, având, deci, o accelerare negativă. Aceasta însemnează că eficacitatea acţiunii mediului e foarte mare în primii ani, mică mai târziu, şi foarte mică după 25—30 ani, când totul devine fix şi imuabil, ca o pastă de ghips întărită, cum spune atât de frumos James. Familiei îi revine, astfel, privilegiul de a-şi exercita influenţa dela început.

Acest privilegiu al ei mai e dublat de un al doilea: acţiunea familiei nu e numai cea mai timpurie, dar multă vreme, anume aproximativ 4—6 ani, e şi singura. In acest mod ea are deplin monopol, fiind singurul factor de socializare al copilului din perioada preşcolară. Influenţa celorlalte grupuri, în măsura în care ea există, poate să se canalizeze tot numai prin intermediul familiei.

Cercetările referitoare la influenţa familiei asupra persoanei sunt nespus de numeroase şi a le rezuma pe toate ar însemna să scriem un volum întreg. Cum aşa ceva depăşeşte scopul, pe care-l urmărim, rămâne să ne ocupăm doar de câteva, care ni se par mai importante. In dorinţa de mai multă sistematizare să împărţim problema familiei, socotită ca o interacţiune unitară a membrilor care o compun, în două, după cum e vorba (a) de interacţiunea dintre fraţi sau (b) de cea dintre părinţi şi copii.

1. *Interacţiunea dintre fraţi şi ordinea naşterii.* Faptul de a

www.dacoromanica.ro

fi născut întâiul sau ultimul, precum şi acela de a fi copii mulţi sau puţini, are importante repercursiuni asupra desvoltării persoanei. Meritul de a fi atras atenţia asupra acestei probleme revine cu deosebire lui Adler. In celea ce urmează încercăm să rezumăm teza, pe care el şi alţii o susţin.

Luăm cazul primului copil. Multă vreme — un an cel puţin — el e singurul copil. In consecinţă, întreaga dragoste a mamei şi a celorlalţi membri ai familiei este concentrată numai asupra lui. El e centrul de interes al tuturor. Când e certat de tată, e răsfăţat de mamă sau bunici şi invers, în aşa fel încât copilul unic e deobiceiu şi un copil răsfăţat. Conştiinţa de sine, pe care el ajunge să o desvolte, e eminamente egoistă — egocentrică e totdeauna. Părinţii şi ceilalţi semeni din jur nu sunt decât instrumente şi tentacule, de care el se serveşte pentru satisfacerea trebuinţelor sale şi — probabil — făcute anume pentru îndeplinirea acestor trebuinţe. Copilul ajunge astfel să fie un mic tiran, care stăpâneşte mai mult sau mai puţin arbitrar pe toţi ceilalţi, aservindu-i printr'o metodă sau alta, printre care plânsul cu deosebire.

La început, desigur, plânsul e expresia unei dureri, provocată de o lovire sau altă lipsă de confort, cu cauză internă sau externă. Părinţii, natural, aleargă cu toţii la primul ţipăt, căutând să facă copilului pe voe, pentruca plânsul să-i înceteze. Cum această prezenţă a părinţilor, prin grija pe care ei şi-o dau ca să facă pe voe copilului, e foarte plăcută şi cum ea se produce totdeauna când copilul plânge, după aproximativ 10—20 de repetări, copilul ajunge să înveţe legătura dintre plâns şi sosirea părinţilor. In consecinţă, el nu va plânge numai atunci când simte o durere, ci şi atunci când doreşte pur şi simplu atenţia părinţilor. In acest mod plânsul ajunge să fie primul act de interacţiune orală cu cei din jur, a cărui funcţiune e cea de comandă, anume de comandă către cei din apropiere pentru a-i face toate pe plac. Asupra acestui punct cercetările de psihologie infantilă contimporană nu mai lasă nici o îndoială.

Dacă primul copil nu mai e urmat de al doilea, din copil prim el ajunge să fie *copil unic*. In atari condiţii atenţia părinţilor faţă de el nu numai că nu va scădea nici către 3—5 ani, ci va creşte. Părinţii socot că-i pot îndeplini orice capriciu pentru simplul motiv că „un copil au şi ei şi nici aceluia să nu-i facă pe voie?" Acesta mai ales atunci când copilul se îmbolnăveşte şi când părinţii ajung să trăiască fiorul fricei de a-l pierde. In

www.dacoromanica.ro

consecință copilul e numai răsfățat, satisfăcându-i-se orice dorință, justă sau nu, dar mai e și „cocoloșit" cu fel și fel de griji exagerate, pentru a-l feri de orice răceală sau boală, uitându-se că această continuă grijă și pază exagerată, cu scopul de a evita orice microb sau cădere, e calea cea mai sigură de a distruge orice rezistență a organismului, care poate fi desvoltată numai prin antrenament și oarecare risc. In majoritatea acestor cazuri copilul ajunge un debil fiziceşte și un mare egoist sufletește, care socoate că lumea și părinții sunt făcuți numai de dragul lui. Dorințele sale sunt legi inexorabile, ce trebuesc observate de oricine.

Rezultatele acestei răsfățări și griji exagerate încep să se arate cu intrarea în școală. Integrarea normală a copilului unic în școală și stabilirea de raporturi normale, sănătoase, cu ceilalți copii și cu învățătorul, ajunge să fie critică din primele momente. Copilul vrea același tratament de favoare, pe care l-a avut și în familie. Cum ceilalți copii, precum și învățătorul, nu sunt dispuși la atari privilegii — care se acordă doar prinților de coroană — copilul unic ajunge să prindă antipatie față de școală, să o urască și să caute orice prilej să o evite. Micile dureri de cap, indigestii etc., caracteristice copiilor mici tocmai înainte de a merge la școală, sunt tot atâtea fenomene de mici „histerii", cu motive școlare, altfel atât de frecvente.

Integrarea e la fel de anevoioasă și în asociațiile de joc. Neprimind concurența și lupta inevitabilă în aceste asociații, copilul unic, se retrage tot mai mult în mediul familiar, unde primește oricând toate compensațiile, menite a-i reîntări sentimentul de putere și a-i reda încrederea clătinată în școală și în tovărășiile de joc. Lucrurile încep să ia o turnură tragică la intrarea în viața serioasă, anume în profesiune și căsătorie. Copiii unici se dovedesc de multe ori incapabili pentru ambele îndatoriri. In cazul profesiunii le lipsește capacitatea de concurență și inițiativă, iar în cazul căsătoriei, reciprocitatea de sentimente. Obișnuiți numai să primească afecțiа altora, fără să dea în schimb nimic, ei vor avea aceeași pretenție și în meserie și în căsătorie. Dar deastădată sistemul de a primi totul, fără a da nimănui, nu mai merge. Astfel copilul unic se dovedește adesea un incapabil atât în ceeace privește datoriile profesionale, cât și în ceeace privește obligațiile căsătoriei. Cursul vieții nepútându-se desfășura în sens ascendent, se va întoarce în cel descendent. Vom avea astfel o serie de fenomene de *regre-*

www.dacoromanica.ro

siune[1]), care duc la una sau alta din bolile mintale. Procesul de *ratare*, atât de caracteristic felului de a termina al copiilor unici, nu e decât o expresie a acestei încheieri atât de puțin glorioase a vieții.

Curios însă este că fericirea copiilor unici, exagerat de „cocoloșiți", este foarte mică chiar și în adolescență, pubertate și copilărie. Ceeace e foarte ușor de explicat. Intr'adevăr se pare că dorința de aventură, concurență, joc și cheltuire a forțelor, e atât de mare în copil, încât nesatisfacerea ei lasă totdeauna un anumit sentiment de desuetudine. E ceva din fenomenul ce se întâmplă în cazul animalelor sălbatece, atât de puternic ilustrat de *Rața sălbatecă* a lui Ibsen. Dorința de neobosită luptă pare a fi — după Ibsen — însași esența vieții. La același lucru s'a gândit, probabil, și Goethe, când — în Faust — a schimbat versetul biblic în sensul că la început a fost fapta, nu cuvântul. Gândurile lor au primit o strălucită confirmare în psihologia contimporană, prin excelență dinamică. Dorința de acțiune, cu toate aventurile și riscurile, pe care ea le implică, constitue — se pare — însăși natura vieții. Deaceea lipsa oricărei oportunități de luptă pare să ducă la o adevărată ofilire a elanului vital, care sufere oarecum o dureroasă tăiere de aripi. Schizofrenia — cum vom vedea — e rezultatul final al celor mai multe din aceste cazuri.

„Iată — spune Drul Healy (15, p. 140) — copilul unui tată viguros, sănătos, ambițios și plin de resurse vitale, care și-a făcut drumul în viață încoronându-l cu succes și al unei mame harnice și cum se cade, gata să facă orice pentru familie. Băiatul nu are de făcut absolut nimic, tatăl și mama făcând totul pentru el. Cu toată dorința copleșitor de arzătoare, pe care părinții au avut-o, de-a vedea pe copil făcând un drum strălucit în viață, ei i-au înlăturat, totuși, orice putință de antrenament și încercare, făcând totul pentru copil, în așa fel că lui nu-i mai rămânea nimic. Astfel acest copil, care se bucură de o splendidă sănătate fizică și o reală capacitate mintală, ajunge să nu facă nimic. Părinții făcând totul pentru el, el nu numai că nu face nimic, dar — ceeace-i măi rău — ajunge să nu mai dorească nimic, mulțumindu-se să primească totul pe de a gata dela părinți. Scopurile, pe care părinții săi le urmăresc, sunt pentru el realități cu totul abstracte, față de care nu are nici o înțelegere; el nu cunoaște nici ce e datoria, nici ce e efortul.

Iată un alt caz al unei fetițe, *al unei sărace fetițe bogate* — cum spune Drul Healy — strălucitoare ca inteligență, sarcastică, nenorocită, a că-

[1]) Vezi lămurirea noțiunii în capitolul referitor la aspectul anormal și patologic.

www.dacoromanica.ro

rei satisfacție, marea ei satisfacție, e să facă pe toți cei din jurul său să sufere. Toată viața a crescut cu o guvernantă, numai a ei, și cu un servitor, care-i aducea și servia masa numai pentru ea. Ea nu are absolut pe nimeni pentru care să facă și ea cel mai mic lucru, decât doar în mod cu totul artificial, cum e înmânarea vreunui cadou cumpărat de părinți".

De aci — spune Drul Healy — întreaga ei nenorocire, precum și toate apucăturile ei, pe cât de rele, pe atât de nevropate.

Luăm un alt caz de copil unic, care termină prin schizofrenie, relatat tot de Drul Healy (16):

„E băiatul unic al unui fabricant, care și-a facut drumul în viață singur, fabrica fiind opera sa, și al unei mame, devotată peste măsură tatălui și băiatului. Copilul a fost ferit de orice greutate în lupta pentru viață. Tatal său avea sentimentul că a cunoscut greutățile vieții îndeajuns singur. Voia deaceea ca cel puțin copilul său să fie scutit de ele. Pentru copil, socotea el, totul trebue să fie plăcut. Atunci când deplasarea la școală nu i-a mai placut, a fost adus imediat învățătorul acasă. Dacă tezele sale erau proaste, urma ca meditatorul să facă altele mai bune. Intrucât copiii vecinilor erau prea puțin buni pentru a se juca cu el, contactul cu ei a fost înlaturat. Băiatul tânjea totuși după viață, după adevărata viață, de încercari și lupte și, fiindca nu o putea avea în realiate, trebuia să se mulțumească cu ea în vis. Astfel a visat și a visat după o viață reală, serioasă, dramatică, cu peripetii, până când, în adolescență, visul s'a transformat în viață și cu aceasta orice contact cu lumea reală, de dincolo de vis, a fost rupt, făcând o schizofrenie".

Să trecem acum la cazul când primul copil e urmat de al doilea. Din copil unic el ajunge unul din cei doi copii, anume cel mai mare, care, astfel, trebue să fie și cel mai cuminte, renunțând — în orice conflict — în favoarea celui mai mic. Atenția și dragostea părinților trece dintr'odată și în mod destul de subit asupra copilului mai mic. Copilul prim, care a fost un copil unic, ajunge, astfel, să fie trecut pe planul al doilea. De pe plan principal, el cade pe plan secundar. Fenomenul, în aparență, e lipsit de orice importanță mai deosebită. In fond însă — susține Adler — lucrurile stau cu totul altfel. Copilul prim, spune el, sufere. Apariția copilului al doilea ajunge să însemneze pentru el un fel de *detronare* a sa din poziția de *prinț moștenitor de coroană*, pe care o avea înainte, în situația de copil unic. In consecință el desvoltă o atitudine dușmănoasă față de copilul mai mic, fiind gelos față de orice atenție, acordată de părinți acestui copil. Uneori dorește chiar moartea copilului mai mic și fiindcă ea întârzie, unii copii ajung să o grăbească, provocând un accident fatal pentru copilul cel mai mic sau sugru-

www.dacoromanica.ro

mându-l pur şi simplu. Atari cazuri, desigur, sunt enorm de rare şi de natură eminamente patologică. Existenţa lor nu poate fi, totuşi, negată.

„Ioana B. — spune Kimbal Young (33, pp. 240—241) — este un copil strălucit şi atractiv, anume primul copil din trei. Ea nu vrea să aibe nimic de a face cu mama sa, pe care caută să o evite. Când Ioana a fost de 26 luni, mama ei a mers la spital pentru a doua naştere. Inainte de aceasta ea a văzut pe mama ei pregătind albiturile şi hainele copilului, care era aşteptat şi întrebând de rostul lor, i s'a răspuns că familia aşteaptă al doilea copil. Neavând însă nici o experienţă în această privinţă, ea nu şi-a putut da seama pe deplin de adevărata semnificaţie a faptului că mama va avea un nou copil, frate sau soră. La o zi sau două după naşterea celui de al doilea copil, un băiat, Ioana a fost luată de către tatăl ei la spital pentru a vedea micul ei frăţior. Ea a manifestat un viu interes faţă de noul membru al familiei şi a fost foarte afecţionată faţă de mamă. In decursul celor zece zile, cât mama a stat la spital, Ioana şi tatăl său s'au cunoscut pentru prima dată mai deaproape. Tatăl ei i-a făcut o serie de servicii, pe care înainte le făcea numai mama. La spital Ioana a văzut micul copil de mai multe ori fără să fie întru nimic contrariată de prezenţa lui. Faţă de mamă nu s'a arătat decât afecţionată şi a fost foarte veselă, când mama i-a spus că în curând se va întoarce acasă.

La sfârşitul celor zece zile Ioana a fost însă foarte surprinsă să constate că se întoarce acasă nu numai mama, ci şi copilul. In puţine zile ea şi-a dat seama că pentru ea se deschide o nouă vieaţă. Mama era atât de preocupată de micul copil, încât îşi întrebuinţa aproape tot timpul cu grija lui, rămânându-i atât de puţin pentru Ioana, deşi înainte era cu totul altfel. In acest mod Ioana a început a manifesta o oarecare nervozitate faţă de micul copil, întrebând de ce nu a fost lăsat la spital şi dece a fost adus acasă, care-i casa ei. Cu timpul nervozitatea s'a desvoltat şi Ioana a ajuns să supoarte tot mai puţin atât pe micul ei frăţior, cât şi pe mama sa, arătându-se, în schimb, tot mai afecţionată faţă de tată. Intr'o bună zi, când micul ei frăţior era de câteva săptămâni, Ioana l-a găsit în pat singur şi fără să mai aştepte un moment l-a împins jos pe parchet. Din fericire copilul nu a fost rănit, dar, bineînţeles, el a început să plângă. La sosirea mamei Ioana era aşezată peste micul copil şi i-a spus într'un mod destul de hotărît: „Nu-mi place copilul".

Pe măsură ce timpul s'a scurs antipatia Ioanei pentru frăţior şi mamă a devenit tot mai mare. Deaceea îi şi ocolea cât mai mult cu putinţă. Pe de altă parte tatăl a devenit tot mai mult centrul de concentrare al aţenţiei şi afecţiunei sale. La un moment dat, când mama şi-a întâlnit soţul înaintea Ioanei şi i-a arătat ceeace Ioana a cusut, Ioana a fost cuprinsă de mânie şi a început să tremure de necaz că mama i-a luat-o înainte, anticipând plăcerea la care simţea că numai ea are dreptul".

In diferitele conflicte dintre copilul mai mare şi cel mai mic, victoria, desigur, poate fi de partea celui mai tare. Deobiceiu însă lucrurile se întâmplă invers. Părinţii se amestecă în

www.dacoromanica.ro

conflict și au partea celui mai mic. Astfel cel mare trebue să renunțe în favoarea celui mic.

Datorită acestor *continui renunțări* pe care copilul mai mare e silit să le facă în favoarea celui mai mic, precum și datorită lipsei de afecție, care e concentrată mai mult asupra celui mai mic, copilul mare desvoltă o personalitate de *învins*, cu o orientare a firii mai mult în spre interior, decât în spre exterior. El ajunge să fie o fire supusă și introvertită. In cazurile când complexul acesta al detronării ia forme mai grave, copilul mai mare ajunge la o serie de acte mai mult sau mai puțin bolnăvicioase, cu care reacționează față de părinți, în sens — oarecum — de răsbunare. Urinatul în pat e una dintre aceste reacțiuni.

Dimpotrivă, copilul mai mic, datorită faptului de a se bucura mai mult de afecția și concursul părinților, reușește — cu ajutorul lor — să iasă învingător în cele mai multe conflicte și desvoltă o personalitate agresivă și combativă, caracteristică învingătorului. El ajunge să aibe foarte mare putere de inițiativă și o fire îndreptată spre exterior, adecă extrovertită.

In cazul când copilul mai mare e fetiță, iar cel mai mic băiat, această orientare a firii și personalității celor doi copii are efecte destul de bune. Cu condiția, desigur, să nu se facă exagerări. Aceasta deoarece firea agresivă și puterea de inițiativă se potrivesc foarte bine vieții, pe care băiatul e chemat să o ducă, tot așa precum supușenia fetei e o trăsătură foarte potrivită pentru vieața, pe care ea e chemată să o trăiască. Lucrurile stau mai puțin norocos în cazul invers, când copilul mai mare e băiat și cel mai mic fetiță. Aceasta deoarece desvoltarea personalităților se va face oarecum în contradicție cu firea și rostul lor. Fetița, care e mai mică, va desvolta mai mult însușiri masculine, de agresivitate și inițiativă, în vreme ce băiatul va avea mai mult trăsături feminine, adecă supușenie și lipsă de inițiativă.

In cazul cu trei copii, copilul mai mare își păstrează aceleași caractere, deși puțin mai atenuate. Aceasta deoarece el găsește o anumită consolare în faptul că rivalul său, copilul al doilea, ajunge să fie copil mijlociu și să sufere și el pe urma copilului mai mic. Intrucât însă copilul mijlociu are un frate mai mare și un altul mai mic, el ajunge să aibe desvoltarea cea mai echilibrată, având o justă balanță între agresivitate și supușenie, retragere în sine și spirit de inițiativă etc. Aci e și

www.dacoromanica.ro

cheia de explicare a faptului pentru care dintre copiii mijlocii se recrutează cei mai puțini delicvenți și neurotici. Copilul ultim va desvolta caracterele specifice copilului celui mai mic. Intrucât însă dragostea părinților s'a mai răcit între timp și astfel afecțiunea lor a devenit mai potolită, concursul și afecțiunea, pe care el va primi-o din partea părinților, vor fi mai reduse. In acest mod trăsăturile de agresivitate, caracteristice copilului celui mai mic, vor fi mai atenuate. O atare atenuare constatăm de fapt și la trăsăturile copilului celui mai mare, care dându-și seama de detronarea copilului al doilea, care a fost dușmanul său, prinde sentimente mai bune față de el și față de părinți și mai ales față de copilul cel mai mic. Se pare astfel că situația cu trei copii e, din punct de vedere psihologic, situația cea mai fericită, capabilă să dea rezultatele cele mai normale și sănătoase.

Lucrurile iau o trăsătură cu totul diferită la apariția celui de al patrulea sau al cincilea copil. Acest copil nu numai că nu este așteptat cu dragostea și înfrigurarea, cu care era întâmpinat întâiul sau al doilea, dar, dimpotrivă, e primit cu oarecare nemulțumire. Avem astfel cazul *copilului nedorit*, socotit ca o sarcină pentru familie, atât din punct de vedere familial și social, cât și din punct de vedere economic. De unde copilul prim era înbuibat cu prea multă dragoste, copilul nedorit e tratat cu prea multă răceală. Urmarea poate fi un sentiment de culpabilitate neexplicată pentru copil, care-i sapă voința și încrederea în cei din jur și-i închide firea sau — eventual — o revoltă contra familiei, urmată — mai târziu — de o revoltă contra oricărei ordini sociale și — foarte curios — o căutare și sete de dragoste, pe care însă cu greu o poate găsi, din cauza lipsei de încredere în oameni. Copilul nedorit are sentimentul de a fi fost *frustrat* de ceva ce i se datora, anume de dreptul de a iubi și a fi iubit, în sensul cel mai larg al cuvântului. Tot aci, în acest grup al copiilor nedoriți, trebuesc grupați și copiii din flori, care sunt adeseori și copii nedoriți. O bună parte din marii revoluționari se recrutează din acești copii nedoriți. Constantin Stere, este un strălucit exemplu. Setea de iubire și ura contra oricărei ordine sociale deja așezate, a rămas, indiscutabil, leitmotivul dramei lui Stere, revoluționar permanent prin însași așezarea arhitectonicei sale sufletești. Cazul său e cazul altor mulți revoluționari. Laswell (19) ne dă una dintre cele mai interesante colecții.

Printre cercetările, care au verificat teza lui Adler, cele

www.dacoromanica.ro

mai importante sunt acelea datorite lui Goudenough și Leahy (14). O altă parte din cercetări, e drept ceva mai redusă, în frunte cu cercetările lui Thurstone-Jenkins (32), tind, însă, să arate că regularitatea conflictelor și rezultatelor, de care vorbește Adler, e mult mai mică decât înclină el să creadă, dacă nu chiar foarte mică. Jones (18), care face cea mai bună punere critică la punct asupre acestei probleme, ajunge la concluzii asemănătoare cu acelea ale lui Thurstone și Jenkins, deși accentuiază totuși marea importanță a atitudinii părinților în desvoltarea personalității copiilor. El recunoaște că atunci când această atitudine e prea puțin înțeleaptă și trece brusc dela o dragoste prea mare la una pre sgârcită, ea în stare să provoace toate efectele, de care Adler vorbește.

2. *Relațiile dintre copii și părinți.* Relațiile dintre frați și surori nu depind însă numai de ordinea nașterii, ci și de atitudinea părinților, așa cum s'a arătat în discuția de mai sus. In majoritatea cazurilor atitudinea părinților e de așa natură încât copilul prim e mult mai dorit decât al doilea ori al treilea; în alte cazuri însă, desigur mai reduse la număr, situația poate să fie și inversă. Părinții — într'un atare caz — răsfață mai mult copilul din urmă. Atitudinea părinților devine, astfel, un factor independent de ordinea nașterii.

O tratare separată a atitudinii părinților mai e necesară și din alt motiv. Atitudinea părinților nu e una și aceeași în orișice familie. Dimpotrivă, ea variază dela familie la familie. In acest mod și repercusiunile relațiilor legate de ordinea nașterii, vor fi altele și altele, dela familie la familie, după cum e atitudinea părinților. Unii părinți, cu dragoste prea mare pentru copii, ajung să-i răsfețe pe toți, nu numai pe primul, în vreme ce alții tratează chiar și primul copil ca pe unul vitreg și nedorit.

Pentru mai multă sistematizare a discuției să tratăm relațiile dintre părinți și copii sub două aspecte: unul de autoritate și disciplină, legat mai mult de sentimentul eului, Ego, și altul de dragoste și afecțiune, legat mai mult de sentimentul erotic, Libido. Să începem cu problema autorității și disciplinei, atât de mult legată de formarea caracterului și de succesul în viață.

Familia e o conviețuire de mai multe persoane, legate prin sânge și tradiție socială. Ca în oricare altă conviețuire fiecare persoană e liberă pe actele și aspirațiile sale, în măsura în care ele nu vin în conflict cu actele și aspirațiile celorlalți. Pentruca ciocnirile de interese ale diferiților membri ai familiei să fie

www.dacoromanica.ro

cât mai restrânse ca număr şi cât mai atenuate cu putinţă, educaţia noilor membri, în speţă a copiilor, trebue astfel făcută, încât ei să-şi însuşească dela început anumite norme de acţiune, care respectă interesele comune ale familiei, precum şi pe acelea ale societăţii din care familia face parte. Opera de educaţie, luată în sensul unei largi acţiuni de socializare, adecă de *conformare a individului la legile şi obiceiurile sociale,* începe şi aproape se desăvârşeşte în familie. Familia e adevăratul laborator de închegare a caracterului şi de desăvârşire a bunelor maniere şi moravuri.

In vederea acestei largi opere de educaţie socială şi morală, cu respect pentru normele societăţii din care familia face parte, părinţii, cărora le revine în primul rând responsabilitatea acestei educaţii, au două metode, vechi de când e lumea, anume pedeapsa şi recompensa. Pedeapsa începe cu nemulţumirea şi admonestarea, privaţiunea de plimbare, haine sau hrană, terminând — pentru copiii mai mici — cu bătaia. Analog, dar în sens opus, se desfăşoară acţiunea de recompensă, care merge dela arătarea satisfacţiei la laudă, sfârşind cu acordarea unor privilegii, ca bomboane, prăjituri, haine, jucării etc.

E înafară de orişice îndoială că educaţia unui copil, judecând după toată experienţa pedagogică de veacuri, precum şi după rezultatele obţinute de nesfârşitul şir al cercetărilor experimentale şi statistice, de laborator, nu se poate obţine nici numai prin pedeapsă, nici numai prin recompensă, ci prin o justă combinare a lor. Această combinare variază dela individ la individ, după cum natura sa e mai recalcitrantă sau nu, şi după împrejurări, dependente de situaţia socială şi economică a familiei şi bunătatea sufletească a părinţilor. Uneori balanţa e păstrată, alteori nu, pedeapsa sau recompensa trăgând mai greu în cumpănă.

Să luăm cazul când balanţa e în favoarea metodelor corective, de pedeapsă. E cazul părinţilor răi la inimă dela natură sau înrăiţi pe urma împrejurărilor prea vitrege, în care au trăit. La fel e cazul părinţilor mult prea moralişti, preocupaţi într'o măsură excesivă de desăvârşirea morală a odraslelor lor. In toate aceste cazuri copiii sunt pedepsiţi — şi adeseori în modul cel mai brutal — pentru cele mai mici transgresiuni ale codului familial şi social. Uneori, această pedeapsă le e aplicată chiar din senin, pentru simplul fapt că părinţii au un necaz strict personal, care nu priveşte cu nimic copiii. In alte cazuri pedeapsa

www.dacoromanica.ro

e aplicată deoarece părinților li se pare că progresul copiilor merge prea încet, iar alteori fiindcă soții sunt certați sau — eventual — bărbatul a suferit o admonestare sau pedeapsă în slujbă.

Rezultatele — în toate aceste cazuri — pot lua două căi: supunerea copiilor sau revolta lor. In primul caz copilul desvoltă o personalitate foarte supusă, care nu are nici o părere și inițiativă, neieșind nicicând din voia părinților; în al doilea caz, copilul ajunge să-și formeze o personalitate de revoltat, în care dorul răsbunării clocotește în continuu și care așteaptă prima ocazie de manifestare a rebeliunii sale. In primul caz avem de a face cu un copil înfrânt, lipsit de voință și inițiativă, bun numai să asculte; în al doilea cu un revoluționar dela natură, pornit contra oricărei ordine și discipline, căutând să răstoarne totul.

Cazul dintâiu e cazul celor mai mulți din copiii cu părinți prea severi. Ei ajung personalități învinse, cu voințe frânte și mentalitate de sclav, gata oricând să execute un ordin, dar incapabili de a da ordine, fie chiar lor înșiși. Datorită normelor, care prevalează în societatea noastră, ei sunt însă socotiți drept copii cuminți și buni și dați de model, atât în familie, cât și în școală. Ei nu ies nicicând din cuvântul părinților sau dascălilor, indiferent dacă acest cuvânt e just sau nu. Situația lor devine însă foarte neplăcută — și încă dintr'odată — atunci când ei părăsesc familia și școala și intră în lupta aprigă a vieții. Deastădată ei se dovedesc, de cele mai multe ori, niște învinși. Ei sunt cu totul prea lipsiți de inițiativă și curaj, nu știu să meargă pe picioare proprii și ajung să fie repede dezarmați.

In alte cazuri când acțiunea corectivă a părinților depășește măsura, copiii nu sunt numai complet supuși și dezarmați, dar desvoltă și o fire extrem de închisă, terminând în cele din urmă prin nebunie, schizofrenie cu deosebire. Drul Healy (16), dă cazul unui polițist, care voia cu orice preț să facă din băiatul său un mare avocat. In acest scop întreaga vieață a băiatului era aranjată numai pentru studiu. Orice încercare de abatere a băiatului era pedepsită, plimbarea și jocul interzise etc. Copilul trebuia să fie „serios", să stea acasă și chiar așezat pe scaun la birou, cu cărțile înainte, fără încetare. „Și în scaunul cel mai confortabil — continuă Drul Healy — copilul a alunecat dela jocul de stradă cu ceilalți copii la o lume de visuri, ajungând cu timpul să-și piardă și notele bune la școală, până când în cele

www.dacoromanica.ro

din urmă gândul unui mare avocat sau inventator l-a înnebunit complet". Să luăm un alt caz:

„Doamna V. — spune Kimbal Young (33, p. 246—247) — este tipul femeii energice și autocrate. Ea este mare la statură, agresivă în manieră, cu un mers și o purtare foarte hotărîtă. A cetit foarte multă fiziologie aplicată la creșterea copiilor și este foarte ocupată de sănătatea familiei ei, care, în ciuda grijei sale, e predispusă spre boală. Copilul al doilea, un băiat de trei ani și jumătate, suferea de constipație în timpul când studierea cazului său era în curs. Deasemenea el avea destul de multă aversiune față de mâncare, nutrindu-se cu foarte multă greutate. La masă însă mama lui stătea totdeauna lângă el, controlându-i mâncarea și obligându-l totdeauna să mânânce tot. Imediat după dejunul de dimineață, la ora 8.30, era trecut direct la toaletă, pe care copilul nu o putea părăsi până nu avea scaun. „Și totdeauna am reușit — spunea mama sa cu mândrie. — Chiar eri dimineață l-am obligat să stea la toaletă până la 9,30, când a avut scaun. Altfel i-am spus că sub nici un motiv nu poate părăsi toaleta!".

Voința băiatului a fost distrusă complet, iar sănatatea sa mintală și chiar fizică a devenit foarte șubredă.

Să luăm acum cazul contrar, când rezultatele disciplinei iau calea opusă a răsvrătirii. E cazul firilor virile, cu forță sufletească puternică, ce nu pot fi supuse și modelate după voința părinților.

„La sfârșitul unei conferințe, al cărui subiect privea educația copiilor, un om de afaceri, care a obținut mari succese în viață, a venit la mine — spune Drul Healy (15, p. 143—144) — cerându-mi o convorbire intimă, deoarece după părerea sa — spunea el — psihologia și psihiatria trebue să lumineze lumea asupra relelor efecte ale bătăii corporale. Venind mi-a făcut o scurtă biografie a vieții sale. La 12 ani, spune el, a fost bătut de tatăl său fără nici o milă, pentru un fleac de greșală, de care tatăl său voia să-l debarasează pe această cale. Revoltat în întreaga sa ființă de injustiția acestui act, a părăsit casa părintească, fugind într'un oraș îndepărtat, unde a apelat la mila unei familii, dându-se drept copil orfan. Această familie — afectată de poveste — l-a primit. Dovedindu-se foarte harnic, el a fost luat în întreprinderea, pe care familia o conducea. Relațiile cu familia lui adevărată le-a restabilit numai după ce a ajuns să facă o carieră foarte frumoasă și chiar și atunci numai după moartea tatălui său".

„Un alt caz — spune K. Young (33, p. 247) — e acela al unei persoane foarte distinse, dar și foarte vagabonde și mai ales foarte criticiste față de ordinea socială, economică și politică în vigoare, în care nu găsește nimic bun. Această atitudine a sa pare să fie determinată de experiențele copilăriei sale. Mama sa era o femeie foarte capabilă, dar excepțional de fanatică în credințele ei religioase și cu o conștiință a păcatului extrem de acută, așa cum numai în generațiile din trecut ar mai fi putut fi găsite câteva exemplare. Copilul a fost, astfel, crescut în cea mai severă disciplină. Pentru curiozitatea sa referitoare la sex, de exemplu, suferea cele

www.dacoromanica.ro

mai aspre bătăi. Trăind însă la țară, el a aflat totuși o seamă de lucruri, ajungând astfel să-și formeze despre sex idei cu totul eronate, elaborate fie din cele auzite dela servitori, fie din cele observate la animale. Bineînțeles că era obligat să meargă la biserică în orice zi de Duminecă și orișice joc sau distracții în zilele de sărbătoare îi erau interzise. Îi era interzisă până și plimbarea în pădure sau scăldatul în râu, toate fiind socotite păcate. Mai târziu, în adolescență, trebuia să stea departe în special de fete. Această tiranie a mamei asupra atitudinei sale morale, lipsită de orice contact și folos pentru viață și pentru judecățile sale, această disciplină și forțare a conduitei sale în conformitate cu normele puritane cele mai severe, precum și observația proprie, pe care copilul a făcut-o în contact cu cealaltă lume, streină de familia sa, au dus, în cele din urmă, la o formidabilă revoltă. In timpul studiilor universitare, această revoltă a luat forme negative, cu deosebire față de religie, studentul ajungând să fie unul din cei mai declarați atei. Cu timpul acest ateism a dus la un radicalism complet în domeniul politic și economic, cu o atitudine vădit negativă față de orice ordine existentă. Criticismul și radicalismul studentului a mers în continuă creștere până la sfârșitul studiilor. Ceeace e, totuși, foarte curios, e faptul că acest student, cu tot revoluționarismul său, e, în foarte multe privințe, copilăros până la infantilism".

Plecând dela atari cazuri, Prof. Laswell dela Universitatea din Chicago a întreprins o serie de studii biografice asupra unora dintre cei mai mari revoluționari ai omenirii. El a găsit că în majoritatea cazurilor origina revoluționarismului lor merge în familie, unde, în copilărie, ei au fost obiectul unei discipline mult prea tiranice.

Să considerăm acum situația inversă, când atitudinea părinților păcătuește prin prea multă bunăvoință, dragoste și răsfățare.

„Sunt absolut hotărît — spune un părinte Drului Healy (15, p. 135—136) — ca în ceeace privește copiii mei, ei să aibă o soartă mai bună și să nu lucreze atât de greu și atât de mult cât am lucrat eu în tinerețe; nu vreau ca ei să aibă o viață atât de grea și trudită, cum am avut eu". Și întrucât el a ajuns și un om bogat — spune Drul Healy în continuare — a dat copiilor ori ce. Ei nu au fost puși să lucreze și pur și simplu nu se ocupă cu nimic. Unul dintre cei mai fini oameni, pe care-i cunosc, simpatic în cea mai mare măsură cu putință, cu succes desăvârșit în carieră, dar fără copii, spunea odată: „Ce aș putea eu face pentru alții, așa fel ca ei să nu se trudească atât de mult cât m'am trudit eu". Pornind dela acest gând el a adoptat trei copii și le-a aranjat viața astfel ca ei să nu ducă lipsă de nimic și să aibă absolut tot ceeace el a râvnit să aibă în copilăria și tinerețea sa chinuită. Rezultatul a fost că acești copii au primit toate aceste avantaje ca ceva obișnuit, dacă nu chiar datorat lor, fără a mai manifesta cea mai mică recunoștință; doi dintre ei nici măcar nu-și îndeplinesc cea mai elementară datorie de a învăța la școală. Ei nu numai că nu arată

www.dacoromanica.ro

nici un sentiment de gratitudine către părinții lor adoptivi, dar nu manifestă nici cea mai mică simpatie. Necerându-li-se nicicând să facă ceva, pentru ei sau alții, ei nu fac nimic, pentru nimeni; ei primesc totul, fără a mulțumi nimănui, cașicând totul li s'ar cuveni.

Să luăm un alt caz al unei hibride din Jamaica, care a trăit în cea mai neagră mizerie, până când a venit în America, unde a făcut o strălucită și rentabilă carieră de croitoreasă. Indată ce a ajuns la parale a trimis după copilul ei și l-a adus în America, pentru a-l cruța de munca prea grea. Aici și-a cheltuit toate economiile cu educația lui, dându-i totul fără a-i cere nimic. Drept urmare el a devenit în curând un trântor, bun de nimic".

In opoziție cu vieața acestor ratați din cauză de prea multă dragoste, să considerăm vieața unui Carnegie sau Rockefeller, Averescu ori Panait Istrati, ridicați dela treapta cea mai de jos la onorurile și bogățiile cele mai mari și ne vom da seama îndată de *marea valoare biologică a conflictului, generator de luptă, singurul care întărește vieața.* Se pare, de fapt, că adevăratele plăceri, adânci și durabile, nu pot deriva decât direct din lupta vieții și nu din răsfățarea, generatoare de trândăvie. Cu nimic nu distrugem mai mult copiii noștri — spune Watson (35) — decât cu prea multele sărutări și prea multele răsfățări. Și unul dintre marile păcate ale epocei pe care o trăim, epocă de prea multă bogăție și confort — spune Drul Healy (15, p. 135) — este tocmai acest exces de răsfățare și „cocoloșire", secondat de eliminarea oricărei noțiuni de luptă și vieață trudită și chiar periculoasă. *Copiii sunt ținuți în case, ca papagalii în cutie, singura grijă fiind să-i îndopăm cu prea multă hrană și dragoste până la silă, fără a le da putința de a lua ei înșiși parte la lupta vieții, cu toate riscurile, neplăcerile, dar și victoriile, ei.* Aci, în această grijă și dragoste fără măsură, nu avem de a face numai cu o greșală, ci cu un adevărat păcat. Scutind copiii de orice grijă și dându-le totul de-a-gata, e un fel de a le tăia aripile și a le face cu neputință sborul de mai târziu, în vieața în care nu vor mai fi nici părinți binevoitori, gata să facă totul, ci elemente viguroase, capabile de concurență și victorie!

Să trecem acum la relațiile dintre părinți și copii, socotite pe latura de dragoste și afecțiune erotică.

E foarte probabil că iubirea filială și cea sexuală sunt realități adânc deosebite una de alta, așa cum de secole ne place să credem și așa cum și psihologia sentimentelor — atât de săracă — tinde să arate. Deaceea a uni aceste două realități într'una singură, așa cum Freud înclina la început, e, credem, o

www.dacoromanica.ro

greşală. Natura şi conţinutul acestor două stări emotive sunt mult prea deosebite pentru a nu protesta contra unei atari contopiri. Şi dealtfel Freud însuşi a revenit asupra lor.

Anumite puncte comune între aceste două categorii de fenomene par, totuşi, să existe. Aci, desigur, trebue căutată şi originea cuvântului general de iubire (Eros, Amour, Love, Liebe), existent cu această accepţie în toate limbile şi care — cum am văzut cu altă ocazie — cuprinde toate afecţiunile erotice laolaltă, distinse unele de altele numai prin atributul, care, deobiceiu, însoţeşte cuvântul iubire, dând astfel noţiunea de iubire sexuală, iubire filială, iubire maternă şi paternă, iubirea deaproapelui, iubirea de patrie, iubirea de Dumnezeu, etc. Ceeace acest atribut arată, ar fi în legătură cu îndreptarea şi fixarea energiei erotice într'o direcţie sau alta.

Această interpretare a noţiunii de iubire în general şi iubire sexuală, filială etc. în special, este, desigur, compatibilă cu ideea că între diferitele feluri de iubiri există şi note comune, precum şi posibilităţi de travestire a unui fel de iubire într'alt fel şi invers. Cu privire la aceste posibilităţi, contribuţiile lui Freud şi ale celorlalţi psihanalişti, precum şi acelea ale psihologiei patologice în general, par să nu mai lase nici o urmă de îndoială.

Să privim relaţiile dintre părinţi în lumina acestor consideraţii, care admit iubirea sexuală alături de cea filială, fără a le considera însă ca realităţi radical deosebite, lipsite de orice bază comună, în aşa fel încât travestirea uneia într'alta să fie cu neputinţă. Pentru a ilustra plausibilitatea acestei ipoteze, să luăm câteva situaţii concrete. Presupunem cazul unei femei al cărui bărbat îi acordă prea puţină atenţie, îndreptându-şi manifestările erotice înafară de familie. Unul din rezultatele imediate ale acestei discordii familiale va fi o accentuare a dragostei pe care mama o simte faţă de copii. In consecinţă, ea va petrece cu ei mai mult timp, le va arăta mai multă atenţie, îi va culca, eventual, cu ea, motivând că îi e teamă să stea noaptea singură etc. Legătura dintre copii şi mamă va deveni astfel mai strânsă decât aceea dintre copii şi tată Mai ales dacă mama îşi va destăinui copiilor, direct sau indirect, necazurile ei contra bărbatului, făcând din copii un fel de complici, care să-i ţină partea. De aci şi până la desvoltarea complexului Oedip nu mai e decât un pas, care se va face pe nesimţite şi cu multă uşurinţă Mai ales dacă lipsa de canalizare normală a energiei sexuale

www.dacoromanica.ro

a mamei va fi prea mare şi-i va turbura sănătatea sufletească, provocându-i una sau alta din multiplele trăsături isterice posibile. Mama va ajunge, astfel, să facă baia copilului chiar după 12—15 ani, asistând la îmbrăcarea şi desbrăcare lui, etc.

Presupunem cazul invers, al bărbatului înşelat de nevastă. Vom asista la acelaşi fenomen, dar deastădată locul mamei îl va lua bărbatul. Lipsa de canalizare normală a energiei erotice în spre soţie va duce la o accentuare a afecţiunii faţă de copii, faţă de care va juca tot mai mult rolul de mamă, îngrijindu-se într'un mod exagerat de hrana şi îmbrăcămintea lor şi cu o preocupare tot mai vie faţă de afecţiunea lor, pe care vrea să o cucerească, având — aşazicând — atâta sete de ea. E calea pe care se va ivi complexul Electra.

Rezultate analoage, dar poate şi mai grave, vom obţine în caz de deces al unuia din soţi. Un băiat crescut numai de mamă, într'o casă în care nu e nici un bărbat, va putea fi recunoscut dintr'o mie , tot aşa precum va putea fi identificată şi fata crescută într'o casă, în care mama lipseşte. Băiatul va fi o fire mai feminină, cu o dragoste excesivă şi bolnăvicioasă faţă de mamă, care va accepta cu greu atât lupta vieţii, cât şi întemeierea unui nou cămin. Fata crescută de tată va semăna foarte mult cu băieţii, va avea maniere prea aspre şi dure şi — foarte probabil — va putea înţelege dragostea şi căsătoria numai în măsura în care ea va avea rolul conducător, fiind — cum limbajul popular atât de bine a spus —un fel de cocoş, iar băiatul găină. Majoritatea elementelor tragice, obţinute de neîntrecutul dramaturg american, distins cu premiul Nobel, O'Neill, în special în *Straniu Interludiu* şi *Doliul şade bine Electrei*, sunt obţinute pe aceste teme. Acelaşi lucru în *Fii şi Amanţi* a lui Lawrence.

Rezultate asemănătoare, dar mult mai atenuate, obţinem şi în cazul lipsei mai îndelungate a vreunui soţ, cum este lipsa bărbatului în caz de război. E unanim recunoscut obiceiul multor mame de a-şi culca în atari cazuri copiii cu ele în pat, sub un pretext sau altul, chiar atunci când ei sunt băieţi şi destul de mari.

Steckel analizează atari cazuri mai mult sau mai puţin anormale şi arată cum efectele lor rele merg din generaţie în generaţie. O mamă suferindă de frigiditate şi care — din acest motiv — nu poate avea relaţii normale cu bărbatul ei, a cărui dragoste a îndepărtat-o, îşi va fixa atât de mult afecţiunea ei asupra fiicei şi-i va da o atare educaţie a sentimentelor erotice,

www.dacoromanica.ro

încât va face cu neputință și integrarea ei erotică normală, pentruca, la rândul ei, fiica sa să facă o educație similară fetei sale etc. Păcatul se va răsbuna — cum Biblia așa de bine spune — până în a șaptea generație.

Pe lângă aceste situații, care acționează asupra personalității copiilor în mod latent, dar sigur, mai există o serie de alte situații, cu acțiune bruscă și intensă, la fel de eficace, dacă nu chiar mai eficace, ca și situațiile de mai sus. Printre aceste situații cea mai specifică, mai frecventă și cu repercusiuni mai adânci în acțiunea ei, e, desigur, surprinderea părinților în contact sexual, precum chiar și îmbrățișările lor prea dese în fața copiilor. Efectul acestor acte — și în special acela al conștiinței contactului sexual la părinți — e aproape totdeauna pe cât de stăruitor ca amintire, pe atât de dăunător sănătății sufletești a copilului. El provoacă în copil un sentiment de scârbă și desgust, care-l urmărește fără încetare, putând, uneori, îndepărta nu numai dragostea copilului față de părinți, dar chiar și încercarea de fugă de acasă, precum și o foarte mare aversiune față de tot ceeace e sexual. Uneori acest desgust se termină prin impotență la bărbat și frigiditate la femei. Conștiința aceluiaș act venită însă dela alte persoane sau — eventual animale — este lipsită de orice graviditate și poate chiar de importanță mai deosebită.

Relațiile dintre părinți și copii privite, fie sub latura de disciplină, fie sub cea de dragoste, variază foarte mult după poziția socială, spirituală și economică a familiei. Posibilitatea de a lua cunoștință de contactul sexual direct dela părinți e mult mai mare într'o familie săracă, în care toată lumea doarme la un loc, decât într'o familiei bogată, în care părinții dorm separat. Lucrurile, deasemenea, variază dela sat la oraș. La sat cunoașterea actului sexul, dela animale cu deosebire, e un fenomen, care nu mai surprinde prea mult. Deosebiri asemănătoare avem și în ceeace privește disciplina. Ea e, deobiceiu, mult mai aspră în familiile sărace decât în cele bogate; în primul caz se tinde spre mai multă pedeapsă, în al doilea spre mai multă răsfățare. Deosebit de importantă e și atmosfera spirituală a familiei și în special concepția despre păcat, în măsura în care el e asociat cu chestiunile sexuale. E înafară de orișice îndoială că atitudinea naturalistă dela țară față de sex, în care fenomenele sexuale sunt privite ca procese naturale, deci fără prea multă rușine și exces de fățărnicie, e mult mai prielnică sănă-

www.dacoromanica.ro

tăţii sufleteşti decât atitudinea hipermoralistă a multor familii dela oraşe, pentru care orişice chestiune legată de sex e tabu.

Ar mai fi unele lucruri de spus asupra relaţiilor dintre copii şi părinţi în cazul când unul dintre părinţi e vitreg. Atari cazuri au intrat de mult în poveste. Şi pe bună dreptate. Afecţiunea părintelui vitreg e — cu foarte puţine excepţii — mult mai redusă, iar severitatea mai mare. Integrarea copilului în familie suferă; el desvoltă o dorinţă de evadare, care uneori poate să sfârşească prin fuga dela casă. Setea de afecţiune a copilului orfan nefiind satisfăcută, ea devine mai mare şi astfel ajunge să handicapeze întreaga vieaţă a copilului.

Vecinătatea

La început familia e singura lume a copilului; ea e întregul său Univers. Cu timpul şi anume pe măsură ce copilul creşte, lumea se lărgeşte, ea cuprinde curtea, apoi strada şi întreaga comunitate. In mintea cetitorului poate mai stăruie acea minunată descriere, pe care Teodoreanu a făcut-o acestui proces în cartea sa de debut, *Uliţa copilăriei.*

Uliţa satului, desigur, e mult deosebită, de *strada dela oraş* şi deaceea şi comparaţia dintre ele e foarte anevoioasă. Uliţa satului e de cele mai multe ori întreg satul sau cel puţin o bună parte din el; cea dela oraş e doar o stradă şi gata. Ea e un fragment dintr'un întreg mult mai mare, cu care ea nu poate fi identificată. Deaceea pentru a descrie în mod adecvat atât procesul de lărgire al orizontului social şi spiritual dela sat, cât şi pe acela dela oraş, e mai bine să întroducem o noţiune nouă, aceea de *vecinătate,* comună şi satului şi oraşului. Prin vecinătate înţelegem uliţa satului sau cartierul urban, cu o anumită configuraţie economică, socială şi psihologică aparte, în aşa fel încât el poate fi deosebit cu uşurinţă de altul.

Pentru a ne da seama de importanţa cu totul nebănuită, pe care vecinătatea o are în formarea personalităţii, ajunge o scurtă rezumare a cercetărilor făcute în această privinţă în America.

Oraşul american, spre deosebire de cel european, prezintă cinci zone bine hotărîte. Intâia e zona de afaceri, aşezată în inima oraşului. E ceeace Americanii numesc „loop". In ea sunt prăvăliile, birourile, agenţiile, etc. Ea e zona de afaceri, „business", prin excelenţă. In ea trăesc 70% şi chiar

www.dacoromanica.ro

80% din populaţia lucrătoare, pentru ca seara şi peste noapte să rămână numai un procent sau două, reprezentate de păzitori, portari, etc.

A doua zonă, trasă ca un cerc în jurul celei dintâiu, e zona locuinţelor de pe vremurile când automobilul nu apăruse. In ea locuia burghezia mijlocie — marea burghezie locuia în centru La periferia ei erau fabricile.

De când cu apariţia automobilului, această zonă a suferit schimbări radicale. Lumea bună, care a putut să-şi cumpere automobil, şi-a mutat locuinţa din centru afară la câmp. In loc de un apartament, într'un mare hotel sau clădire, ea şi-a construit vile. Familia rămâne în aceste vile, iar bărbatul vine singur în oraş pentru afaceri! Când maşinile au devenit mai eftine, burghezia mijlocie a urmat exemplul burgheziei bine instărite. Neputând să-şi facă cu toţii vile, s'au mutat în noile clădiri de dincolo de fabrici, cu utilaj şi confort mult mai modern, cu ferestre largi, etc. Vechea zonă rezidenţială de dinainte de apariţia automobilului a rămas, astfel, părăsită. Valoarea clădirilor a devenit nulă sau aproape nulă. Chiria nu trece mult impozitul. Drojdia societăţii, oamenii fără căpătâiu, şomeurii, streinii, etc. s'au concentrat cu toţii în ea.

Intre zona apartamentelor moderne şi fabrici s'a interpus zona lucrătorilor. Ea conţine clădiri cu 30—40—50 apartamente, de două şi trei camere apartamentul. In total deci cinci zone: centrul sau zona afacerilor, zona lucrătorilor, zona burgheziei, compusă din lucrători „cu guler alb", cum sunt funcţionarii şi ceilalţi lucrători cu condeiul şi apoi zona vilelor. Figura Nr. 28, care urmează, are drept scop să concretizeze faptele afirmate.

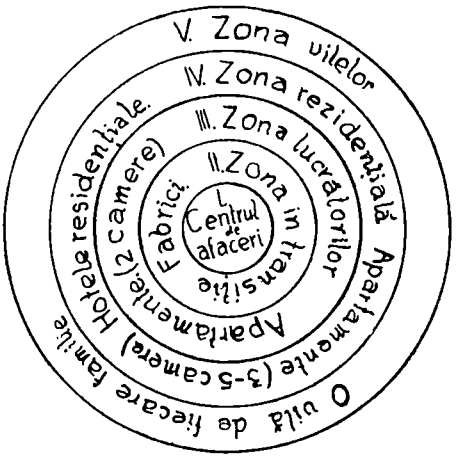

Fig. 28. — Ecologia oraşului american (după Burgess, 7).

Fundaţiunea Judge Baker, Institutul de cercetări infantile dela Chicago şi întâi de toate Departamentul de Sociologie al Universităţii din Chicago, care a făcut intense cercetări asupra crimei, au fost permanent frapate de constatarea unui raport strâns între proporţia crimei şi cele cinci zone ale oraşului, cu caracter economic, social şi cultural bine distincte. Intrucât e în firea Americanilor de a nu se mulţumi cu simplul fapt

www.dacoromanica.ro

de a şti ceva, ci de a şti ceeace ştiu în mod exact, instituţiile de mai sus au alcătuit diferite tabele statistice cu scopul de a reliefa în mod obiectiv şi cantitativ legătura bănuită. Rezultatele au fost revelatoare şi sunt cuprinse în Fig. 29.

In vreme ce aproximativ 30% din copiii şi locuitorii din zona a doua au trecut pe la tribunal, din zona a treia au trecut numai 2%, din zona a patra numai 1%, iar din zona a cincea aproape nici un procent. Zona a doua, a necăpătuiţilor şi prostituatelor, a şomeurilor şi noilor veniţi, dă

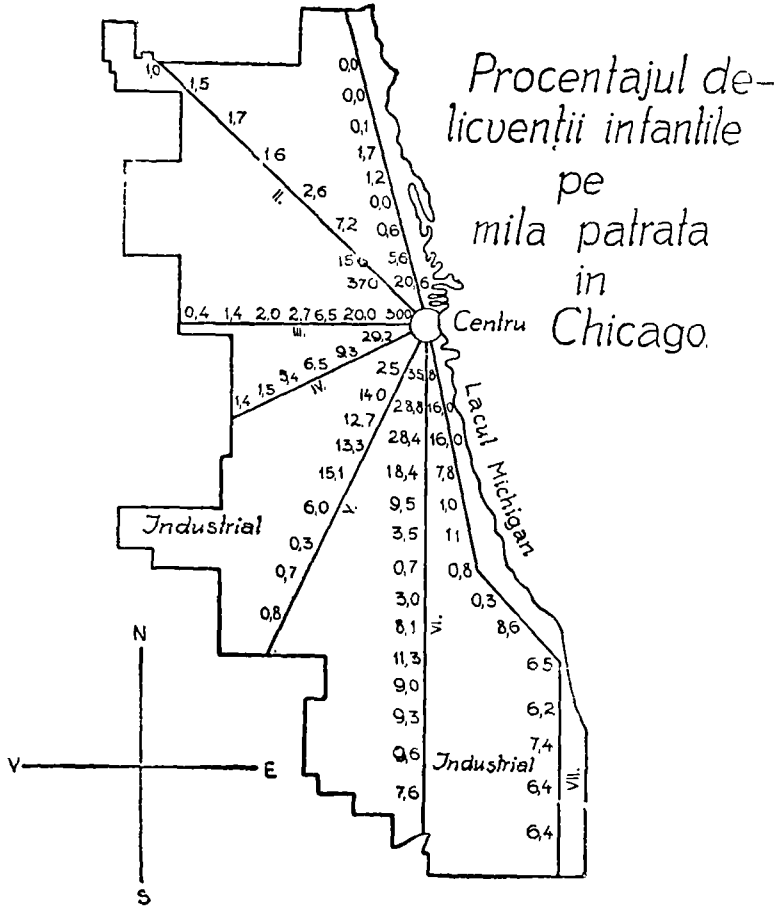

Fig. 29. — Legătura dintre criminalitate şi zone. (După Burgess, 7).

un procent mult mai mare decât toate celelalte zone împreună. Procentul e de 10 ori şi chiar de 30 de ori mai mare decât al celorlalte zone.

Factorii, care explică această distribuţie a crimei pe diferitele zone, sunt mai mulţi, aşa cum am încercat să-i analizăm în unul din studiile noastre[1]). Crima fiind în primul rând o acţiune psihologică, dependentă de personalitatea criminalului, ea, evident, depinde de toţi factorii, care

[1]) *Aspectul social al crimei.* Revista de Psihologie, 1938.

www.dacoromanica.ro

condiționează această personalitate, adecă de ereditate, familie, școală, poziție socială și economică, biserică etc. Ea depinde însă și de vecinătatea și tovărășia de joc, pe care această vecinătate o oferă.

Intr'adevăr unul dintre fenomenele cele mai curioase în legătură cu distribuția crimei de mai sus este că în decursul unui an populația din zona interstițială, a crimei, se schimbă aproape jumătate. Procentul crimei rămâne totuși același, deși, altfel, copiii din această zonă, înainte de a ajunge în ea nu erau criminali și încetează de a fi după ce o părăsesc. Desigur, acum, că prezența în zona respectivă nu e singurul factor al crimei. Cu el se mai asociază alți mulți factori, ca sărăcia, șomajul, desfacerea familiei etc. Vecinătatea ca atare rămâne, totuși, unul din factorii decisivi.

Un vechiu proverb românesc zice: „Spune-mi cu cine te însoțești, ca să-ți spun cine ești". Dacă acest lucru este adevărat despre adulți — și este — atunci el trebue să fie cu atât mai adevărat despre copii, a căror personalitate e atât de sensibilă și maleabilă. Deaceea *tovărășia de joc*, determinată de obiceiu de vecinătate, e, și rămâne, unul din factorii decisivi ai formării persoanei umane. Dealtfel ceeace e foarte curios și în egală măsură de semnificativ, e faptul că în 91% din crimele comise de minori în Chicago, conform distribuției arătate în Fig. 29, ele au fost comise în grupe și abia 9% izolat, de către unul singur. Ceeace constitue o vădită indicație a covârșitoarei importanțe, pe care factorul social de tovărășie o are. La fel de semnificativ e și faptul că bandele majore, care bântue liniștea Americei (gangsterii), își au originea în majoritatea cazurilor în bandele minore, nefiind decât o creștere a lor; ele păstrează atât numele cât și ierarhia și conducătorul, care le-a organizat în tinerețe.

Spre deosebire de familie și mai ales de școală — de care ne vom ocupa îndată — vecinătatea este o realitate socială mult mai puțin instituționalizată. Organizarea ei e o expresie mai mult naturală a pornirilor de asociație și joc ale copiilor, în care societatea, ca instituție organizată, a intervenit prea puțin, acordându-i până în ultima vreme o foarte mică importanță. Ea e — cum a spus Tönnies — aproape numai *comunitate* și foarte puțin *societate*. Aceasta nu micșorează însă întru nimic acțiunea ei de modelare a individului. Ea reprezintă de fapt întâia ocazie, înafară de sânul familiei, în care se stabilesc raporturile de ierarhie, atât de inerente oricărui grup social. Copilul va fi un conducător sau un condus, după cum forța sa fizică și intelectuală, precum și tăria de caracter, e mai mare sau mică etc. Avem, astfel, de a face cu prima școală, atât de importantă și necesară, a *conducerii în sens activ sau pasiv*, constituită înafară de familie și în funcție de criterii cu totul diferite de ea și dependente de puterea de validitare a copilului ca atare. A învinge sau a fi învins în aceste tovărășii, a conduce sau a fi condus, e un examen — primul examen — de

www.dacoromanica.ro

care va depinde în foarte mare măsură victoriile ulterioare şi mai ales examenul final al luptei din viaţa adultă de mai târziu. Un copil, al cărui rol e acela de a fi condus în toate tovărăşiile de joc, va fi un condus şi în asociaţiile profesionale şi politice de mai târziu; invers, unul în stare de a-şi asuma totdeauna rolul de conducător, are toate şansele de a conduce şi ulterior.

Dar tovărăşia de joc, determinată şi condiţionată de vecinătate, mai are o foarte mare importanţă şi din alt punct de vedere, anume acela al integrării sau neintegrării sociale, fie în sens de conducător, fie de condus, fie de cooperator. Un copil, care dintr'un motiv sau altul — legat de organismul sau conduita sa ori de starea socială sau economică a părinţilor — nu se poate integra în tovărăşia de joc a celorlalţi şi rămâne un izolat, va fi handicapat în întegrarea sa socială de mai târziu, în şcoală sau profesiune şi invers.

Tot vecinătăţii şi tovărăşiilor de joc trebue atribuită şi prima noţiune mai precisă a claselor sociale şi a moralei, legată de această clasă. Tovărăşia de joc e prima ocazie în care copilul află că sunt săraci şi bogaţi, clase inferioare şi superioare, etc. E drept că în această privinţă amestecul părinţilor e destul de mare şi activ; ei, deobiceiu, intervin şi dau recomandaţii; ei primesc în casă copiii cu părinţi de rang social egal sau mai înalt şi pun piedeci accesului celor cu părinţi de rang social inferior. Recomandaţii asemănătoare sunt date şi pentru întovărăşirile dinafară de casă, dependente de stradă, în special atunci când e vorba de cartiere mixte, cu familii din toate straturile sociale. In acest mod şi pe această cale, copilul primeşte primele noţiuni de ierarhie socială, noţiuni ce se vor adânci în şcoală şi mai ales în viaţa profesională de mai târziu. In ultima vreme aceste noţiuni au evoluat şi evoluiază, totuşi, spre mai multă nivelare şi omogenitate, dată fiind mobilitatea claselor şi a societăţii în care trăim. Rolul, pe care ele l-au jucat în vremurile trecute, a fost însă covârşitor de mare. El şi-a păstrat aceeaşi importanţă în societăţile cu stratificări fixe, cum sunt, de exemplu, cele indiene şi chineze.

Şcoala

Spre deosebire de familie sau tovărăşiile de joc, care sunt realităţi sociale naturale, dependente de pornirile originare ale

www.dacoromanica.ro

naturii umane, caracteristice — tocmai prin aceasta — oricăror forme de așezare socială, școala este o realitate socială mai mult sau mai puțin artificială, creată din și prin voința rațională a societății din care ea face parte. Primele sunt — în limbajul lui Tönnies — *comunități;* cea de a doua, alături de biserică sau Stat, *societăți.* In cele dintâiu domină instinctele, adecă pornirile umane înăscute; în cele din urmă voința, anume voința socială, de natură eminamente rațională, rezultată din organizarea și ierarhizarea pornirilor naturale, cu scop de mai multă durabilitate, mai puține conflicte și mai multă prevedere a viitorului. Intr'adevăr școala e o instituție rațională, pe care societatea a creat-o pe bază de motive logice, atunci când bagajul de cunoștințe acumulate dealungul generațiilor a devenit prea mare pentru a-l mai putea transmite familia, așa cum vom vedea în capitolul următor. Ea e — în același timp — și un fruct al diviziunii muncii, atât de desvoltată în societatea civilizată contemporană, precum și un produs al raționalizării eforturilor umane, în așa fel încât cu minimum de efort al câtorva persoane anume pregătite pentru acest scop — în speță învățătorii — să îndeplinim ceeace nemărginitul număr al familiilor, luate în mod izolat, nu mai putea îndeplini, anume însușirea culturii, care sintetizează experiența umană susceptibilă de a fi întrebuințată cu folos și provenită fie din acumularea ei în veacuri, fie din efortul organizat al oamenilor de știință, artă, filosofie, etc.

Intr'adevăr școala, spre deosebire de familie sau tovărășiile de joc, care sunt comunități, adecă emanații spontane ale naturii, are toate caracterele unei creații voluntare și raționale. Programul ei nu mai e spontan și la întâmplare, ci sistematic și rațional, în așa fel încât totul se desfășoară după plan, unul și același pentru toți. Elevii trebue să vină și să iasă la o anumită oră, să fie liniștiți și să asculte, să răspundă, când sunt provocați, etc. Activitatea școlară, deci, e regulată după ceas și program; ea e una și aceeași pentru toți elevii și toate școlile, cu unele și aceleași materii, alternate de scurte pauze de recreații, etc. Totul e prevăzut, totul e rațional, nimic nu e lăsat la voia întâmplării. Aceasta începând cu intrarea și ieșirea din școală, cu vacanțele mai lungi sau mai scurte, cu învățatul lecțiilor și așa mai departe. Deaceea școala e fără îndoială prima acțiune organizată de disciplinare și raționalizare a forțelor umane, egalată în această privință doar de profesiune, pentru

www.dacoromanica.ro

care ea e o pregătire. Datorită ei, noţiunea de disciplină, ale cărei baze au fost puse în familie, ia o desvoltare mult mai mare, pentru a fi continuată şi desvoltată apoi în profesiune. Instrucţia şi disciplina reprezintă, deaceea, funcţiunea de bază a şcoalei, socotită ca instituţie raţională, creată de societate.

In forma ei actuală şcoala mai e şi o instituţie de educaţie socială, în care diferenţele de clase, cu repercusinui vădite în tovărăşiile de joc, nu au importanţă; valoarea individului, adecă putinţa sa de învăţare, e singurul criteriu de ierarhie.

1. *Organizarea autocrată a şcoalei.* In acţiunea de disciplinare şi uniformizare a spiritului uman se pare că şcoala, în special aşa cum ea a funcţionat în ultima vreme, a mers chiar mult prea departe. Explicarea trebue căutată în anumite condiţii istorice, anume în mentalitatea autocrată a evului mediu, când şcoala a apărut, şi care mentalitate se pare că a influenţat atât de mult organizarea şi spiritul şcoalei, încât urmele ei sunt vizibile până astăzi. Uniformitatea codului social, religios şi moral al evului mediu, în comparaţie cu aceea a codului din zilele noastre, a fost infinit mai mare. Oamenii se închinau la unul şi acelaşi Dumnezeu, conform unuia şi aceluiaşi rit, indiferent dacă trăiau în cetăţi sau afară de ele. Acest cod, unul şi acelaşi pentru toţi, era *impus* tuturora fără să li se ceară consimţământul. Metoda autocratică, emanată din ideea de autoritate, era singura metodă în vigoare.

Lucrurile sunt mult schimbate azi. Uniformitatea de credinţe, obiceiuri şi idealuri, a devenit o realitate mai mult istorică. Codul omului dela oraş se deosebeşte de acela al omului dela sat, precum deosebită e şi mentalitatea unuia şi altuia. Deosebiri asemănătoare găsim şi în cadrul unuia şi aceluiaşi oraş, unde felul de vieaţă al intelectualului e diferit de al burghezului, cu parale, diferenţiindu-se amândouă de felul de vieaţă al muncitorului. Aceste coduri — apoi — nu sunt atât impuse cât mai mult consimţite. Ideea de autoritate pare a fi înlocuită cu aceea de libertate, omul fiind stăpân pe sine pentru a opta în favoarea unuia sau altuia din diferite obiceiuri şi coduri, cu deosebirea câtorva, legate de existenţa comună a tuturor şi a statului din care toţi fac parte şi cristalizate — şi unele şi altele — în legile civile, penale şi militare.

In general, organizarea şi spiritul şcoalei moderne s'au resimţit şi ele de acest nou spirit, care animă timpurile, pe care

www.dacoromanica.ro

le trăim. Așa zisa *școală activă*, în care elevul nu mai primește adevărul pe de-a-gata, pentru simplul motiv că *învățătorul așa a zis*, ci deoarece el se convinge, prin propria sa încercare, că așa e, precum și așa zisul curent *regionalist*, care admite o variație a codului social și moral dela regiune la regiune, sunt o probă în acest sens. Se pare, totuși, că în această privință — a relativității istorice a codului social și moral, a instrucției și mai ales a metodei autocrate, grație căreia codul este impus — școala a rămas mult înapoia vremii în care ea se află. Intr'adevăr regionalismul în educație și învățământ e încercat abia în ultimele reforme, iar metoda activă, cu cunoașterea individualității, atât de strâns legată de ea, a rămas încă mai mult literă de lege decât realitate concretă. Elevul primește încă și trebue să primească adevărurile pe de-a-gata, în baza vechii devize *magister dixit*, iar convingerea și consimțământul elevului e mai mult un ideal decât o realitate. Disciplina încă vine dinafară și foarte puțin dinlăuntru; ea e mai mult un fruct al autorității și sancțiunii și mai puțin al libertății de alegere și convingere. Acest spirit e oglindit aproape în întreaga organizare spirituală și materială a școalei.

„Micul copil — spune K. Young (33, p. 296—297) — este condus în clasa cu băncile aranjate în ordine și așezat într'una din ele, în așa fel încât catedra profesorului e în față tuturor, pentru a le reaminti autoritatea nediscutabilă a celui care o ocupă. Această așezare ordonată și autocrată a clasei e păstrată chiar și în orele de program mai liber, când copiii cântă, lucrează și se joacă după libera lor alegere, în așa fel încât rolul de conducător și autoritate al învățătorului e păstrat aproape neștirbit și în aceste ocazii.

Așezarea aceasta e menținută dela început până la sfârșit, atât în școala primară, cât și în celelalte. Invățătorul de azi seamănă mult cu cel din evul mediu, fiind încă în foarte mare măsură un predicator și preceptor moral. Insăși aranjarea băncilor și a catedrei, împrumutată dela biserică, reoglindește aceasta. Astfel învățătorul, caşi preotul, are aerul de a predica adevăruri absolute, care trebuesc admise ca atare, fără altă chestionare, deși menirea și rostul său, judecate în funcție de ceeace el predă, ar trebui să fie, totuși, altele.

Docilitatea atitudinii, liniștea deplină și altele la fel sunt cerute și în școală, ca și în biserică. Orice sgomot e *tabu*. Tăcerea e, și poate fi, întreruptă numai la întrebarea profesorului. Felul oarecum sgomotos de a lucra al copiilor în școlile de experimentare, adecvat spiritului vremii noastre, e desconsiderat chiar și de către părinți, care privesc la el cu neîncredere. Invățătorii — în orice caz — sunt foarte greu de convertit la această nouă metodă pedagogică. Intr'adevăr este mult mai ușor și simplu să-ți impui cunoștințele pe bază de autoritate, pretinzând docilitatea și

www.dacoromanica.ro

ascultarea elevilor, decât să le câştigi atenţia şi interesul, făcându-i să înveţe cu plăcere şi să primească adevărul cu convingere"[1]).

Repercusiunile acestei organizări autocrate a şcoalei asupra personalităţii elevului sunt foarte mari. Docilitatea elevului — apărută încă din familie — este în creştere. Intrucât însă docilitatea este deseori cerută în grad prea mare, copilul ajunge să desvolte în măsură destul de mare şi ipocrizia, căutând să pară mai docil şi mai ascultător decât e de fapt.

Datorită programului fix, elevul ajunge la o mai bună organizare a vieţii, cu mai mult plan şi sistem. Desfăşurarea activităţii sale e întocmită de dinainte. In general ea urmează acest curs prestablit fie de alţii, fie de el însuşi. In acest mod dela o activitate neorganizată, iraţională şi întâmplătoare, trecem la una organizată, sistematică şi raţionalizată.

2. *Personalitatea profesorului.* De fapt însă organizarea autocrată a şcoalei e o realitate, pe care copilul nu o simte atât direct, prin regulamentul şi programul şcoalei, cât mai mult indirect, prin personalitatea profesorului. Programul cel mai încărcat şi legile cele mai severe, aplicate de un profesor blând şi drept, devin foarte puţin simţite, în vreme ce un program uşor

---

[1]) Dela o extremă, evident, nu e bine să trecem la alta; ideea de autoritate nu trebue înlocuită pe deplin cu aceea de libertate, aşa precum metoda expositivă, predicatoare, nu trebue eliminată în întregime în favoarea celei active, interogatoare. Inţelepciunea, ca de obiceiu, poate fi găsită mai uşor pe calea de mijloc. Ideia de autoritate, de fapt, trebue combinată cu cea de libertate şi interes, aşa precum expunerea trebue împerechiată cu întrebarea, care poate — şi e chiar bine — să vină direct dela elev. In cazul codului social şi moral, legat de existenţa vieţii în comun a Statului, va prevala autoritatea şi expunerea; în cazul credinţelor şi obiceiurilor, diferite dela regiune la regiune, precădere va avea libertatea de alegere. La consimţământ şi interes se va recurge, pe cât e cu putinţă, totdeauna. In acest scop participarea activă a elevului e cât mai de dorit. Metoda activă şi regionalistă, atât în instrucţie, cât şi în educaţie, pot să ducă la o bună acordare a spiritului şcoalei la etosul vremii, cu condiţia numai ca ele să nu fie rău înţelese şi metoda activă să nu fie confundată cu anarhia, iar regionalismul cu lipsa culturii universale. Metoda activă şi regionalistă trebue însă să meargă mână în mână cu individualizarea şcoalei şi învăţământului, pentru a ţine seama de deosebirile de aptitudini, fire, temperament şi caracter ale elevului, cu o mai bună utilizare a clasei prin bifurcarea sau trifurcarea ei în funcţie de inteligenţă, caracter, etc. O scurtă expunere asupra acestor principii am încercat în *Idei conducătoare în psihologia educaţiei,* publicat în *Rev. Gen. a Invăţământului,* din 1940.

www.dacoromanica.ro

și reglementat, blând, devine nesuferit dacă profesorul e nedrept și prea aspru. *Personalitatea profesorului rămâne, astfel, factorul decisiv în influența pe care școala o are asupra personalității elevului.* Un profesor drept, capabil și blând, care știe câștiga inima elevilor, își exercită acțiunea sa plăcut și binefăcător. Dimpotrivă, un profesor aspru, brutal și incapabil, face nesuferită cea mai frumoasă materie, pentru care elevul simte cea mai plăcută atracție. O notă nedreaptă, o pedeapsă prea severă sau o palmă, afectează personalitatea elevului în așa măsură încât școala devine o corvoadă pentru întreaga sa viață; o vorbă blândă o atitudine de înțelegere, o laudă meritată, etc., câștigă inima elevului pentru totdeauna. Viața multor oameni mari a fost hotărîtă de dascălii lor, anume de înțelegerea și prețuirea, pe care ei le-au arătat-o. Atâtea mărturii, pe care le avem, reprezintă proba. In toate aceste cazuri personalitatea profesorului constitue un model de conduită, pe care elevul, pe bază de „introjecție" și-l însușește, imitându-l în toate actele sale.

Efectul organizării școlare și al profesorului asupra elevului, desigur, nu e unul și același pentru toți elevii. Dimpotrivă, el variază dela elev la elev. O notă nedreaptă provoacă o revoltă de mai multe zile la un elev sensibil; în schimb ea e uitată aproape îndată de unul nepăsător. O palmă, în primul caz, e o catastrofă; în al doilea, un lucru neplăcut. Unul și același act are alt și alt ecou, după cum e rezonanța specifică a fiecăruia. Un elev inteligent se integrează mult mai ușor în școală decât unul prost; unul cinstit mai ușor decât unul necinstit. In acest mod, în una și aceeași școală, la unul și același profesor, avem elevi integrați și elevi neintegrați, după structura sufletească a fiecăruia.

Demnă de menționat — în ceeace privește ușurarea sau îngreuiarea integrării copilului în școală — mai e și situația familiei. Elevii crescuți în familii cu stare socială și economică bună, în care au avut de toate, desigur, se vor integra mai greu decât elevii din familiile sărace și pentru care simplul fapt de a fi alături, și în condiții egale, cu copiii din familiile bogate, constitue deja o satisfacție. Aceasta mai ales atunci când forțele lor intelectuale sunt mai superioare, în așa fel încât elevii mai bine îmbrăcați, cu părinți situați sus în ierarhia socială, sunt vizați la ajutorul lor. In acest mod ei desvoltă o atitudine de sârguință, zel și dragoste pentru școală și fug de familie, în vreme ce ceilalți ajung la antipatie pentru școală, neîncredere, jenă,

www.dacoromanica.ro

dorind reîntoarcerea în familie. Primii privesc, aşazicând, înainte şi văd şcoala ca o punte spre vieaţă; ceilalţi privesc înapoi şi o văd ca un obstacol, care le-a turburat liniştea, confortul şi dragostea, de care s'au bucurat în familie şi a căror nostalgie îi urmăreşte fără încetare.

Comunitatea

Vieaţa dela sat sau oraş are o foarte mare influenţă asupra persoanei. Probă deosebirile atât de mari dintre trăsăturile sufleteşti ale orăşanului şi acelea ale săteanului, deşi distanţa geografică dintre oraş şi sat e adeseori aproape nulă. In cele ce urmează ne propunem să delimităm şi analizăm aceste deosebiri, dintre comunitatea rurală şi urbană, dependente de natura comunităţii ca atare. Din motive de economie descrierea va fi limitată la satul reprezentativ, cu ocupaţie dominantă agricolă şi la oraşul tip, cu caracter industrial, comercial şi administrativ.

A. — *Mentalitatea rurală*

1. *Munca.* Vieaţa dela ţară, spre deosebire de cea dela oraş e mult mai aproape — şi prin aceasta, desigur, şi mai dependentă — de natură. Această apropiere şi dependenţă e vădită în deosebi în munca agricolă, în funcţie de care comunitatea rurală se explică în primul rând.

Munca agricolă, spre deosebire de cea industrială, comercială sau administrativă, nu depinde atât de om, cât de natură. Natura este factorul de bază căruia ea trebue să i se adapteze. Sămănatul e făcut târziu toamna sau de timpuriu primăvara, culesul vara sau toamna. La fel cu săpatul porumbului sau plivitul holdei, cositul ierbii sau culesul cânepii. *Ritmul şi variaţia naturii determină ritmul şi variaţia muncii,* iar înţelepciunea agricultorului e să ştie să se acomodeze acestui ritm al naturii, în aşa fel încât să nu samene prea de vreme ori să culeagă prea târziu. Deasemenea el trebue să ştie deosebi între sămânţa bună şi cea rea, între pământul bun pentru cultura grâului şi cel bun pentru cultura porumbului, între locul de fânaţă şi cel de vie sau pomi, etc.

Dar condiţionarea naturii nu se reduce numai la această determinare generală, dependentă de anotimp, climă şi sol, ci merge şi mai departe, la o serie de factori, dependenţi de vre-

www.dacoromanica.ro

me, care acţionează înlăuntrul celor generali, de climă şi anotimp. Secerişul sau cositul poate fi făcut numai pe vreme frumoasă, cu soare, nu şi pe ploaie, iar sămănatul numai dacă pământul a avut destulă ploaie şi e îndeajuns de umed. Deaceea, pentruca strădania omului să dea roade, ea trebue să ţină seamă şi să se acomodeze la toate aceste condiţii ale naturii, care trebuesc prevăzute şi folosite. De aci acea cunoaştere excepţională pe care ţăranul o are despre natură, despre ploaie sau secetă, frig sau cald şi aşa mai departe. Şi tot de aci şi munca de o zi şi o noapte, aproape întreagă, vara, după două sau trei zile ploioase, în care nu se caută numai câştigarea timpului pierdut, ci şi reparaţia răului, pe care întârzierea l-a provocat în creşterea porumbului sau grâului ori uscatul fânului.

Din păcate însă prevederea condiţiilor atmosferice de ploaie sau secetă, toamnă lungă sau scurtă, primăvară timpurie sau întârziată, este departe de a fi exactă sau chiar numai aproape de exactitate. In deosebi atunci când este vorba ca prevederea să se facă cu luni înainte, cum agricultura adeseori cere. In această privinţă greşeşte atât de des chiar şi meteorologia şi cu atât mai mult intuiţia empirică a ţăranului, oricât ar fi ea ajutată de o serie de semne, corelate cu schimbările naturii, al căror rost a fost prins de veacuri. Deaceea agricultorul ştie foarte bine că rodul muncii sale nu depinde numai de truda sa şi potrivirea ei cu natura, ci şi de o mulţime de elemente arbitrare şi imprevizibile, cum e o furtună cu grindină, o inundaţie sau un foc. Atari evenimente capricioase şi neprevăzute sunt atribuite divinităţii, care conduce toate. Ele pot dubla roada, precum o pot şi distruge.

In consecinţă la acţiunea acestor noi factori, sforţarea omenească şi potrivirea ei la mersul vremii, nu ajunge. Mai e nevoe şi de noroc, adecă de bunăvoinţa divină, care să abată furtuna sau focul, ce pot nimici rodul dat de truda unui an întreg. Judecând după mentalitatea rurală din orice ţară şi dela noi în deosebi, se pare că acest al treilea factor — atât de capricios şi imprevizibil — e factorul decisiv. Intr'adevăr credinţa în noroc şi bunătatea divină pare să prevaleze pe acea în muncă, precum şi credinţa în potrivirea acestei munci la ritmul vremii.

Dependenţa muncii agricole de anotimp şi vreme e atât de mare, încât ea ia un aspect cu totul diferit de cea dela oraş. Stabilirea unui plan prealabil e adeseori cu neputinţă. Omul dela ţară trebue să muncească 16 şi 18 ore vara, aproape nimic iar-

www.dacoromanica.ro

na. In unele zile de vară, cu ploaie, e silit, totuşi, să întrerupă orice activitate, pentruca a doua sau a treia zi să lucreze şi noaptea. In acest mod organizarea efortului şi activităţii rurale după un plan raţional şi sistematic, bine stabilit de dinainte, devine aproape cu neputinţă. *Cuvântul asupra acestui plan nu-l are numai omul, ci şi natura. Mai ales natura.* Iar dacă ritmul general al naturii şi factorii ei de bază, reprezentaţi prin climă şi anotimp, pot fi întrucâtva prevăzuţi, nenorocul unei furtuni cu grindină sau acela al unei secete nemiloase, scapă oricărei anticipări. Prin urmare nu rămâne decât: (a) putinţa unui plan general, acomodat mai mult după natură decât după om, cu 18 ore de muncă vara şi 20 ore de odihnă iarna, care plan (b) să poată ţine seamă de capriciile vremii, de ploaie, secetă sau vânt şi (c) apelul făcut, prin rugăciune, către Dumnezeu, a cărui bunăvoinţă trebue câştigată.

Repercusiunile acestor condiţii de muncă şi vieaţă asupra mentalităţii persoanei sunt bineînţeles foarte mari. Intr'adevăr mentalitatea dela sat e o mentalitate profund patriarhală. Omul dela sat crede — ca şi orăşanul — în muncă şi plan, dar spre deosebire de orăşan, el crede mai mult în Dumnezeu şi natură. In consecinţă organizarea vieţii sale nu oglindeşte numai voinţa sa proprie, ci aşa zicând şi pe cea a naturii şi a divinităţii, care conduce natura şi copleşeşte voinţa umană.

Comuniunea dintre om, natură şi Dumnezeu, fiind atât de strânsă, viziunea omului dela ţară e, deobiceiu, profund panteistă. Omul nu e decât o verigă în nemărginirea naturii, cu care e una, dar care e mai puternică decât el şi condusă de voinţa divină, căreia omul trebuie să se supună. *Mioriţa* şi atâtea alte creaţii populare sau baladele lui Coşbuc sunt expresia fidelă şi lămurită a acestui suflet. Ingrădirea iniţiativei umane în cursul naturii şi supunerea ei voinţei divine, unirea deplină a omului cu natura, din care el face parte, după voia lui Dumnezeu, ale cărui planuri şi gânduri omul nu le poate pătrunde, dar cărora el trebue să se supună —, iată elementele constitutive ale mentalităţii rurale, numită deobiceiu mentalitate patriarhală.

Vieaţa şi gospodăria ţărănească fiind legate atât de strâns de pământ, pământul ajunge să fie în ochii ţăranului bunul suprem. El asigură hrana şi bogăţia, îi dă prestigiu şi putere şi e mai neperitor decât aurul şi argintul. De aci dragostea şi preţuirea sa faţă de pământ, cristalizată dealungul veacurilor aproape în instinct, pe care *Ion* al lui Rebreanu îl ilustrează atât

www.dacoromanica.ro

de bine. Nimic nu are destul preț pentruca să nu poată fi sacrificat setei de pământ. Aceasta începând cu dragostea și terminând cu așezarea familiei. Căsătoria dealtfel e în primul rând o afacere de pământ, aranjată deaceea cu mai multă chibzuială de cei bătrâni, adecă de părinți[1]).

Aproape la fel de desvoltată e și dragostea pentru animale, în special boii, care sunt un subiect atât de favorizat în cântecele populare. De aci acea excepțională grijă pentru grajd, care întrece adeseori pe acea pentru casă.

Dar înrîurirea condițiilor vieții dela țară nu se oprește numai la concepția despre lume și viață, ci merge mai departe, la însăși structura sufletească a persoanei ca atare.

Inteligența țăranului e practică și intuitivă. spre deosebire de cea a orășanului, care e mai abstractă și tehnică. La unul și același nivel — căci, în această privință, deosebirea pare să fie foarte mică — cele două categorii de inteligențe lucrează cu material diferit și au altă direcție și orientare. Inteligența țăranu-

---

[1]) „... pentru țaranul nostru — spune tot Dl Rebreanu în discursul său de recepție la Academie — pământul nu e obiect de exploatare, ci o ființă vie, față de care nutrește un sentiment straniu de adorație și teamă. El se simte zămislit și născut din acest pământ ca o plantă fermecată care nu se poate stârpi în vecii vecilor. Deaceea pământul e însuși rostul lui de a fi".

Tot în această legătură strânsă dintre pământ și țăran, trebue căutată și independența politică a țăranului. Pământul e, fără îndoiala, forma cea mai sigură de proprietate. O casă poate fi bombardată sau distrusă de cutremur ori foc, economiile pot fi pierdute prin falimentul băncii, o întreprindere comercială sau industrială poate fi lichidată din cauza concurenței sau a crizei economice generale etc. Să nu mai vorbim de funcționari, fie privați, fie de Stat, care sunt la cheremul patronului, al superiorului sau al partidului, obligați, astfel, să-și țină spinarea în continuu plecată. Țăranul, singur, nu depinde nici de politică, nici de falimentul băncii, liber fiind și de concurență și de „șefi". In acest mod el singur poate sta cu spinarea dreaptă. „Țăranul — spune Dl Rebreanu în acelaș discurs — a rămas român și sub barbarii cei vechi și sub cutropitorii ceilalți; în schimb orășenii s'au cam arătat turci cu turcii, greci cu fanarioții, ruși cu muscalii, nemți cu austriacii, până să devină români sută în sută, sub români... Când se abat marile urgii, oamenii bogați, posedanți de toate felurile, sunt imediat gata de ducă. Ei n'au legături organice cu pământul țării și se despart ușor de orașele sau castelele în care locuesc, siguri că vor găsi, în alte țări, cu aurul lor, alte orașe și alte castele, unde vor putea continua viața ușoară de belșug... Țăranul nu pleacă nici de voe, nici de nevoe. El n'are unde să-și mute sărăcia, pentrucă, smuls de pe ogorul lui, ar fi osândit să piară ca un arbore smuls din rădăcini. De aceea țăranul e pretutindeni păstrătorul efectiv al teritoriului național".

www.dacoromanica.ro

lui e mai mult o viziune a legăturilor concrete de spațiu și timp, concepute totdeauna în realitatea concretă din care fac parte și în legătură cu evenimentele reale, care se întâmplă, și nu o manipulare de relații între simboale abstracte, ce nu au nimic de a face cu natura. Ea lucrează cu percepții și reprezentări, mai puțin cu noțiuni și idei. Interesul, care o stârnește și-i dă direcția, e, deobiceiu, ceva util, nu teoretic.

Repercursiunile sunt viu resimțite și în domeniul caracterului. Organizarea și ierarhizarea pornirilor dela baza acțiunii, pe care țăranul o face, nu e făcută numai în funcție de propria sa persoană și în conformitate cu normele sociale, ci și în funcție de natură și viziunea cosmică despre ea, pe care religia o oferă. Voința și inițiativa individuală, din axă majoră — cum e cazul la orășan — a devenit o simplă axă, alături de axa socială, la care s'a adăugat cea cosmică, de natură eminamente religioasă, care subordonează primele două. Săteanul nu-și organizează viața numai în acord cu el însuși și normele grupului social, din care face parte, ci și în armonie cu natura și divinitatea. Opoziția dintre natură și om, lui îi e necunoscută. El și societatea din care face parte, nu sunt decât parte în natură și sub cârma lui Dumnezeu. Deaceea, important în viață nu e numai inițiativa individuală și planul personal, ci și potrivirea cu legile naturii și favoarea divină, care ocrotește toate.

Existența axei sociale și cosmice în organizarea tendințelor, care stau la baza caracterului, desigur, nu poate fi negată nici în cazul orășanului. Ele determină și conduita sa. Rolul, pe care ele îl au în cazul său, în comparație cu acela pe care ele îl joacă în cazul țăranului, e însă mult mai mic.

Inafară de influența condițiilor de viață dela țară nu a rămas nici temperamentul. Activitatea manuală fiind în primul rând o *sforțare corporală îndelungată*, de 10—18 ore, ea nu poate fi făcută în grabă, ci domol, încet. „Cine o ia încet, ajunge departe". Astfel mișcările țăranului, în comparație cu acelea ale orășanului, sunt făcute cu încetineală și fără grabă. La această încetineală contribue în foarte mare măsură și faptul că munca agricolă e deobiceiu asociată cu unele animale cu mișcări încete și domoale, cum sunt cu deosebire boii. Doina, cu ritmul ei domol, e legată în mod indisolubil de coarnele plugului sau ceglăul dela car. A cânta mai viu și mai repede ar fi să se încurce pasul acestor animale blânde, a căror sensibilitate la muzică e atât de prețuită de țăran. La fel cu doinele ciobănești,

www.dacoromanica.ro

resimțite de mersul agale al oilor, dar alternate, totuși, de intervale cu ritm sprinten și vesel, ce se desprind din încetineala cântecului ca jocul mieilor din mersul încet al turmei. Semnificativ e și faptul că aceste motive vesele și sprintene sunt totdeauna legate de joc — deobiceiu învârtită, sârbă sau horă — care e aproape singura activitate țărănească făcută cu pași repezi, ceruți, probabil, atât de vâlvătaia tinereții celor care joacă, cât și de acțiunea jocului ca atare.

Acțiunea factorilor de mai sus, dependenți de condițiile în care munca agricolă se desfășoară, poate fi directă și indirectă. In primul caz ea vizează felul de a fi al persoanei; în al doilea, felul de a fi al tuturor persoanelor de dinainte, care au precedat persoana în chestiune. Calea dintâiu e din domeniul psihologiei individuale; cea de a doua din acela al psihologiei sociale. In cazul ei e vorba de totalitatea obiceiurilor și metodelor de lucru și vieață, sedimentate dealungul generațiilor și cristalizate în tradiția socială, care modelează atât de mult vieața individuală. Cultura și tehnica de lucru a individului sunt în primul rând produsul acestei tradiții. *Deaceea e foarte probabil că drumul indirect, de canalizare al influenței condițiilor dela țară asupra individului, e mult, mult mai important decât cel direct.*

2. *Satul.* Satul fiind o așezare de case în mijlocul moșiilor din hotarul său, în așa fel încât distanța dintre el și moșii să nu treacă de o oră, cel mult două, e, prin însași natura sa, o comunitate mică, a cărui populație începe dela câteva sute de oameni și merge la câteva mii. Așezarea caselor se face deobiceiu pe câteva străzi, uneori chiar pe una singură. Ele au la mijloc biserica, drept *memento* a supremației pe care voința divină o are asupra omului. Oamenii se cunosc cu toții, cu nepoți și bunici împreună. Ei au aceeași profesiune, aceleași obiceiuri, merg la aceeasi biserică, învață în aceeași școală etc. Contactul social e viu, imediat și deplin; nimeni nu-i poate scăpa. De aci conformismul de obiceiuri și moravuri, care — sub stapânirea credințelor religioase — dau satului o unitate spirituală necunoscută de oraș. Abaterea și liberarea din această unitate e aproape una cu crima. De aci egalitatea de putere, pe care normele sociale o au în organizarea caracterului, față de sentimentul eului, crescut pe amorul propriu și instinctul de conservare. Si tot de aici și tăria credințelor religioase, cărora normele de conduită socială și individuală în general se supun.

Dar limitarea geografică și demografică a satului nu duce

www.dacoromanica.ro

numai la o formidabilă întărire a normelor sociale și a influenței lor asupra individului, ci și la o întărire a relațiilor dintre membrii aceleași comunități. Legăturile dintre ei sunt personale și imediate, luând adeseori un caracter de oarecare intimitate. Contactul social propriu zis nu se limitează la rubedenie și vecinătate — care aduc totuși o focalizare cu totul deosebită — ci se extind la întreg satul. Cu toții își vorbesc, iar la nevoe sar în ajutor pentru oricine. Limitarea relațiilor sociale la așa zisele „cunoștințe" e un fenomen cu totul necunoscut. Și pe bună dreptate. „Cunoștință" în sat e oricine.

Conștiința satului — în urmare la condițiile de mai sus — e o realitate foarte vie. Cetățeanul din satul X se simte deosebit de cel din satul Y. Există chiar o întreagă serie de trăsături sufletești, pe care el le aplică numai în descrierea locuitorilor din celalalt sat și invers. Termenul de „noi" și „voi" în vorbirea referitoare la satul propriu, conturat în opoziție cu un sat strein, este foarte întrebuințat. Atari lucruri — cum vom vedea — sunt aproape inexistente la oraș

In acest mod și pe această cale, vieața săteanului e aproape cu totul contopită în vieața satului, din care el face parte. Obiceiurile și moravurile satului sunt pentru el un fel de imperative categorice, cărora se supune. Normele sociale, legate de tradiția satului, sunt, astfel, aproape tot atât de importante — dacă nu chiar mai importante — ca și sentimentul eului, legat de tendința individuală de conservare.

3. *Familia.* Dar rolul, pe care sentimentul eului îl joacă în organizarea elementelor dinamice care determină conduita persoanei, nu este îngrădit numai de normele sociale, legate de comunitate ci și de acelea legate de familie.

Celula socială, după unii sociologi, e familia; după alții individul. Părerea noastră e că si unii și alții au dreptate, dar pe planuri diferite, după cum e vorba de comunitatea urbană sau rurală. In orice caz, dacă în ceeace privește orașul avem mai multe motive să identificăm celula socială cu individul, în ceeace privește satul, identificarea e mai nimerită dacă o facem cu familia.

Intr'adevăr, familia rurală domină individul. Conduita individului e stăpânită de normele ei. Actele unei persoane, dintr'o anumită familie, nu sunt numai ale sale, ci și ale familiei, din care el face parte. Vorbirea la plural — cu referință la familie — e aproape tot atât de frecventă ca și vorbirea la singular.

www.dacoromanica.ro

Unul din factorii principali, care explică această dominație a familiei e, probabil, legătura organică dintre familie și gospodărie. Familia rurală nu e atât o realitate biologică și socială, legată de sex și copii, cât o realitate economică, legată de moșie[1]), așa cum Thomas și Znaniecki (31), sau Sorokin, Zimmerman și Galpin (28) atât de bine observă. Familia dela țară e, astfel, o adevărată comunitate socială, ce cuprinde laolaltă două sau trei familii — luate în sensul dela oraș — puse toate sub ascultarea celui care are responsabilitatea gospodăriei. A te desprinde din normele acestei comunități, cristalizate în persoana celui care conduce gospodăria, însemnează bineînțeles să părăsești casa, iar uneori chiar satul. Altfel nu-ți rămâne decât supunerea și ascultarea, până când îți vine vremea de a lua însuți cârma, pentru a o preda mai târziu copiilor. Reală și durabilă e familia și gospodăria de care ea se leagă; individul e mai mult o verigă, de care uneori familia se poate lipsi. Pământul și averea moștenită nu pot fi înstreinate fără a nu ți se cere socoteala din partea celor chemați să urmeze la conducere și — desigur — fără oprobiul întregului sat.

Unitatea familiei și autoritatea celui care o conduce, e foarte mult întărită și de faptul că membrii ei, deci atât părinții cât și copiii, au una si aceeași ocupație profesională. Intr'adevăr copiii nu moștenesc numai averea, ci și ocupația, legată de această avere. Continuitatea familiei și gospodăriei e, astfel, aproape desăvârșită. Averea și familia în general rămâne aceeași; indi izii doar se schimbă.

Legătura indisolubilă dintre familie și gospodărie, pe de o parte, gcspodăria și pământul pe de altă parte, precum și aceea dintre sătean și pământ, de care ne-am ocupat mai sus, ne explică și așa zisul individualism — sau mai bine zis reacționarism — al țăranului față de cooperația și munca în comun. Țăranul înțelege să muncească o zi sau două la vară in clacă, pentru primar sau altcineva, dar altfel nu se asociază cu nimeni și preferă să muncească separat, pentru el și familie, chiar dacă în acest fel își prejudițiază interesele sale. Deaceea tovărășia cu alți săteni pentru a cumpăra o mașină ori o pereche de boi sau

---

[1]) De aci și greutățile, pe care le-a întâmpinat și le întâmpină recensământul într'o țară cu populație urbană și rurală. Legăm familia de unirea a două persoane, cu scop de satisfacere a sexului și a dorinței de a avea copii, care trăiesc în aceeași casă sau o legăm de gospodărie, în care — în acest caz — trăiesc mai multe familii, luate în sensul de mai sus?

www.dacoromanica.ro

pentru a vinde produsele împreună cu un preț bun, nu reușește aproape nicicând. Munca, uneltele, animalele și vânzarea produselor, sunt afaceri personale și de familie, nu de comunitate.

Se pare totuși că explicarea acestui individualism economic nu trebue atribuit numai legăturii indisolubile dintre avere și familie, ci și simțului de dreptate, pe care țăranul îl are și în conformitate cu care omul trebue să se bucure de roadele muncii sale după truda și priceperea depusă. E, poate, aci locul să mai amintim și faptul că roadele muncii agricole, după care se poate controla cantitatea și calitatea muncii, nu apar imediat, cum e cazul în munca industrială, comercială sau administrativă, ci mult mai târziu, după luni și chiar ani de zile. Astfel șansele de înșelăciune sunt mai mari.

In orice caz existența acestui individualism — mai bine zis, poate, *familialism* economic — nu constitue întru nimic o probă decisivă că țăranul e individualist din cap până în picioare, uitându-se astfel colectivismul atât de desvoltat pe latura relațiilor sociale, religioase și artistice. Intre așa zisul individualism economic și colectivismul acestor manifestări culturale nu e imediat opoziție. Ele pot viețui și împreună.

4. *Deosebiri verticale.* Dar mentalitatea dela sat și cea dela oraș nu sunt numai pe planuri deosebite de vieață, ci și pe trepte diferite de cultură, anume de evoluție a culturii. Precizări lămurite în această privință sunt — prin însași natura lor — pe cât de anevoioase, pe atât de delicate. Cultura sătească și cultura orășenească sunt realități atât de diferite, pe planuri atât de îndepărtate și cu finalități atât de divergente!

Prima și cea mai lămurită indicație cu privire la inferioritatea culturii sătești e lipsa de diferențiere a valorilor. Economicul se confundă cu socialul și politicul și se amestecă cu elemente religioase, morale și artistice. Mintea săteanului și gospodăria, pe care el o conduce, cuprinde laolaltă, într'un tot mai mult sau mai puțin închegat, atât valorile economice, cât și pe acele religioase sau artistice. Munca câmpului începe cu rugăciunea, continuă cu cântecele și termină cu rugăciunea. Prețul diferitelor produse nu e cântărit numai în termeni de munca depusă și legile de cerere și ofertă, ci depinde și de o serie de factori religioși, morali și naționali. Omul frumos e și om bun, cu frică de Dumnezeu și respect față de oameni. Un cântec e apreciat și după melodie și după conținut, precum și după ecoul său social, moral și economic. O icoană e și o operă de pictură, dar

www.dacoromanica.ro

și un simbol religios. Sufletul se leagă pe toate căile de corp, precum se leagă și de gospodărie și natură.

Valorile, care domină pe toate celelalte, fiind axa lor de convergență, sunt fără îndoială valorile religioase. Credința în Dumnezeu este legea supremă a țăranului; ea e legea legilor; din ea derivă toate celelalte. Ea e cheia de boltă a întregei concepții despre lume și viață. In această privință Durkheim a văzut adevărul mai aproape decât toți, oricare ar fi exagerările tezei sale[1]).

Interesele și scopurile, pe care valorile din mentalitatea sătească le servesc, sunt mult mai aproape de pornirile biologice — foame și sex în deosebi — și, prin aceasta, mult mai simple. Pornirile spirituale superioare, ca arta pentru artă, știință pentru știință și înțelegerea pentru plăcerile mai fine, cum e curățenia, confortul, mâncări variate și delicate și alte multe satisfacții mai mult sau mai puțin *gratuite*, de lux, lipsesc. Resonanța emotivă a țăranului e simplă, naturală, biologică și lipsită de complexitatea resonantei orășanului cult. Ion — imortalizat de Rebreanu — vrea pământ și fată frumoasă și deoarece chiar și aceste două scopuri nu pot fi ajunse deodată, el urmărește întâiu pământul și apoi fata. Alt conflict — afară de această luptă aproape biologică, care-l orbește — nu mai cu-

[1]) „In ea (religie) se rezumă — spune Dl Rebreanu în același discurs — concepția de viață a țăranului român, resemnarea și încrederea lui în dreptatea divină Legea morală e suportul moral al țăranului. Ea i-a dăruit puterea de a rezista și de a birui încercările veacurilor. Creștinismul nostru, așa cum îl practică și-l trăiește țăranul, ascunde într'însul toate fazele și peripetiile istoriei poporului român, întocmai cași limba românească..." Dragostea de pământ, limba și credința în Dumnezeu, sunt — după Dl Rebreanu — factorii fundamentali de explicare a mentalității noastre țărănești. Asupra factorului de limbă am insistat la începutul acestui capitol.

O interpretare amplă și științifică a acestei mentalități poate fi găsită în studiile și monografiile școalei sociologice dela Universitatea din București, condusă de Dl Prof. D. Gusti..

Preocupările lucrării de față, evident, sunt limitate la mentalitatea rurală și urbană în general. Mentalitatea românească în special depășește scopul lor. In această privință recomandăm lucrările școalei sociologice dela București. Deosebit de intaresante din acest punct de vedere sunt și discursurile de recepție la Academie ale marilor noștri maeștri, Sadoveanu și Rebreanu, precum și acela al Dlui Prof. Blaga și răspunsul Dlui Prof. Petrovici. Deasemenea unele din lucrările Dlui Prof. C. Rădulescu-Motru, în deosebi *Cultura română și politicianismul*, *Românismul* și *Etnicul Românesc*.

www.dacoromanica.ro

noaşte. Astfel fericirea sa se reduce la plăcerea biologică a hranei şi a speţei; ea nu se ridică nici măcar la treapta bucuriei şi tristeţei, în care — după McDougal (22) — e vorba de satisfacerea sau nesatisfacerea a două sau trei tendinţe deodată. De fericirea adevărată, socotită ca o bogată vibrare a întregii persoane, considerată ca realitate biologică şi suprastructură socială, evident, nici nu poate fi vorba. Ea e privilegiul omului cult, din ţări cu bătrână şi rafinată cultură, care au dat eroii descrişi de un Gide, Thomas Mann, Maughan, Shaw etc.

Lipsa de complexitate a vieţii sufleteşti a săteanului, precum şi amestecul valorilor, are, desigur, şi unele avantaje. Conduita săteanului e, graţie lor, mai închegată şi mai armonică. Conflictul şi măcinarea unor forţe prin altele e un fenomen mai rar[1]).

Curios, totuşi, e faptul că această închegare, care caracterizează structura sufletească a săteanului, nu e atât o operă de întrepătrundere şi integrare, cât mai mult un drum comun şi paralel între două sau trei tendinţe de bază. Integrarea în sens de întrepătrundere pare să fie o apariţie ulterioară, care presupune în prealabil mai multă complexitate şi diferenţiere.

Intrucât pe ţin mai sus ne-am întâlnit şi cu noţiunea de civilizaţie, câteva cuvinte şi asupra ei. Civilizaţia satului, spre deosebire de acea a oraşului, e infinit mai mică. Realitatea creaţiilor artificiale, care se interpun între natură şi om, făcând viaţa omenească mai confortabilă şi mai liberă de intemperiile şi neajunsurile naturii, e foarte redusă. Ea se reduce la hainele simple, pe care ţăranul le îmbracă la hrana, pe care o mănânca şi care — afară de fiert — e aproape naturală, la casa cu o cameră sau două, în care se adăposteşte şi la câteva instrumente cu care pământul se lucrează. Intrebuinţarea furculiţei sau cuţitului şi a tacâmului cu două sau trei farfurii, cu două trei sau patru feluri, variate dela o zi la alta, sunt fenomene cu totul

[1]) Pornind dela această armonie şi închegare a numarului redus de forţe elementare şi simple, care stau la baza conduitei săteanului, unii gânditori au crezut că au găsit în ea şi cheia unei culturi sufleteşti superioare, trăgând concluzia că daca orasanul e mai civilizat, săteanul, în schimb, e mai cult. Dacă superioritatea de cultura însemnează doar mai multă armonie şi lipsă de conflicte, nu şi mai multă complexitate, mai mare diferenţiere a valorilor şi mai ampla şi rafinată resonanţă afectivă, atunci ei, desigur, au dreptate. Altfel, evident, nu. In orice caz convingerea noastră e că problema e mult prea complexă pentru a permite o soluţie atât de simplistă. *Ridicol de simplistă!*

www.dacoromanica.ro

necunoscute. La fel separarea bucătăriei de sufragerie sau chiar și de dormitor. Același lucru în ceeace privește îmbrăcămintea. Noțiunea de carte e limitată la calendar și eventual cartea de rugăciuni. Mintea țăranului e, astfel, simplă, naivă, streină de complicațiile civilizației și de acelea ale luxului și rafinăriei pe care ea le aduce.

B. *Comunitatea urbană*

1. *Munca.* Spre deosebire de munca dela sate, care are loc afară, în natură, munca dela oraș se desfășoară înlăuntru, în atelier, birou sau prăvălie. Natura, cu condițiile ei de climă, sol, ploaie, furtună, rămâne, astfel, un factor fără importanță. Influența ei asupra muncii urbane — industriale, comerciale, administrative sau intelectuale — e aproape una cu zero. In atelier sau birou se poate lucra și vara și iarna, precum și în timp de ploaie sau secetă.

Dar natura, ca factor determinativ al muncii, își pierde importanța nu numai pe latura ei mai regulată, accesibilă regulei și prevederii, cum sunt anotimpurile și clima, ci și pe latura arbitrară și capricioasa, ce nu poate fi prinsă în lege, cum e o furtună sau secetă. Munca de atelier sau birou e, astfel, o activitate regulată, al cărei randament poate fi prevăzut, neputând fi afectat nici de anotimp, nici de intemperiile zilei. Dacă ziua e scurtă, ea poate fi prelungită prin lumină artificială; dacă e frig, se face foc; în caz de furtună, se trag obloanele etc. Intre natură și om sunt interpuse creațiile tehnice, care constituesc civilizația și care liberează pe om de tirania și dependența naturii. In acest mod roadele muncii dela oraș depind aproape numai de cantitatea și calitatea sforțării depuse și au de a face foarte puțin, sau chiar de loc, cu natura.

Munca dela oraș depinzând numai de om, nu și de natură, omul a căutat să și-o potrivească cât mai mult puterilor sale și felului lor de manifestare. Primul și poate cel mai însemnat pas în această direcție a fost împărțirea ei după program, cu unul și același număr de ore zilnice, cu unele și aceleași întreruperi pentru odihnă, recreație și masă. In acest mod munca dela oraș a devenit o activitate sistematică, făcută după un program rațional, în așa fel încât puterile omenești să fie ferite de abuz și extenuare. Din activitate independentă de natură, munca dela oraș a devenit activitate programată, cu desfășurare rațională și economică.

www.dacoromanica.ro

Munca urbană depinzând numai de om, nu şi de natură, omul a devenit mai activ şi întreprinzător. Roadele muncii, pe care el o depune, fiind o funcţiune a trudei sale *şi numai a trudei sale*, el caută să lucreze mai mult şi mai regulat. Iniţiativa sa a crescut iar sentimentul liberării de natură s'a desvoltat. Atitudinea patriarhală, acomodarea la ritmul naturii, credinţa în noroc şi toate celelalte trăsături, care caracterizează omul dela sate, au devenit mai rare. Orăşanul a devenit liber; el acomodează natura după el şi nu invers, iar norocul crede că-l face omul singur, anume puterea sa de iniţiativă şi pricepere, împreună cu puterea sa de muncă. Viziunea panteistă a lumii a fost înlocuită cu una mecanică, în care fenomenele se leagă împreună ca roţile unei maşini. Ele pot fi cunoscute, prevăzute şi stăpânite. Din rob al naturii, orăşanul devine stăpân al ei. Ştiinţele naturii şi tehnica creată de ele reprezintă calea şi instrumentul acestei stăpâniri[1]).

2. *Maşina.* Cu timpul instrumentele şi maşinile, pe care ştiinţa le-a pus la îndemâna muncii dela oraş, au ajuns atât de mult desvoltate, încât ele nu numai că au copleşit natura, pe care au făcut-o aproape inexistentă, dar au copleşit şi omul, determinând întregul său fel de a fi. Ţăranul umblă încet şi cântă domol şi legănat, pentru a fi în acord cu mersul boilor: orăşanul mănâncă, aleargă şi cântă repede, pentru a fi în armonie cu maşina. Influenţa maşinii asupra omului a ajuns atât de mare încât unii vorbesc de o adevărată sclăvie a ei[2]). Omul

---

[1]) E drept că această stăpânire a condiţiilor de muncă e acum plătită cu supunerea — să nu zicem sclavia — faţă de patron sau superior. Munca dela oraş, fie în întreprindere privată, fie în Stat, e deobiceiu o muncă colectivă, cu şefi, sub-şefi, directori etc. In acest mod lucrătorul sau funcţionarul *depinde totdeauna de cineva,* care-l controlează şi de a cărui apreciere atârnă în foarte mare măsură întreaga sa carieră. In consecinţă el e silit să caute bunăvoinţa şi favoarea superiorului prin fel şi fel de mijloace, mai mult sau mai puţin cinstite, care încep cu munca onestă şi termină cu linguşirea şi slugărnicia. Spinarea dreaptă ajunge, astfel, un fenomen rar. Ea e mai mult o „relicvă rurală, decât o „calitate urbană".

[2]) E teza lui Rabindranath Tagore, care a fascinat atât de mult spiritul postbelic, precum şi teza a foarte mulţi gânditori — Germani cu deosebire — care atribue toate relele vieţii moderne maşinii. Maşina — după părerea lor — a adus capitalul şi somajul, disproporţia dintre luxul şi bogăţia câtorva şi mizeria celor mulţi, comercializarea distracţiilor şi plăcerilor, descompunerea familiei şi sclavia omului faţă de maşină, care a luat locul tuturor idolilor. Aceeaşi teză a fost susţinută şi de Ruskin cu o jumătate de veac înainte. O replică realistă contra acestei filosofii anti-

www.dacoromanica.ro

modern, identificat cu cetățeanul dela oraș, a devenit astfel un *homo faber*. Visul său e să doarmă în o locuință confortabilă, cu calorifer, bae și apă caldă în permanență, să umble în mașină, să aibă radio, să meargă la cinematograf, să călătorească în avion, să aibă bucătărie electrică, cu mașina de gătit și spălat. Mașina e idolul suprem în toate domeniile, iar influența sa se resimte pretutindeni. Pentru a o avea el e capabil de orice sacrificiu, începând cu munca încordată și îndelungată, ce înbătrânțește înainte de vreme și continuând cu renunțarea la contactul cu natura, comunicarea cu biserica și divinitatea, pentru a sfârși cu tot ceeace e spiritualitate independentă de mașină.

3. *Familia*. Exigențele vieții, pe care omul modern o duce, fiind foarte mari, el trebue să muncească din zori până târziu seara, indiferent de vreme sau lumina zilei. Timpul său a devenit bani și trebue întrebuințat rațional, sistematic și cu economie. Deaceea orășanul nu mai umblă, ci aleargă, căutând să ajungă la cât mai mulți bani cu putință. Banii au ajuns rațiunea sa de a fi; cu ei ai de toate; ei aduc confortul și mâncarea bună, prestigiul și plăcerea, puterea și iubirea. Intrucât banii câștigați de tată nu ajung, se produce și intrarea mamei în profesiune. Astfel tata lucrează într'o parte, mama în alta, iar casa și copiii sunt lăsați... în grija servitorilor!

Datorită acestor împrejurări noțiunea de gospodărie și moșie, pe care familia rurală se clădia în primul rând, dispare. Dispariția ei e grăbită și de faptul că în general copiii nu mai urmează profesiunea părinților, iar casa o părăsesc înainte de însurătoare. Familia patriarhală, legată de moșie și gospodărie, cu părinți, copii și bunici împreună, îndeplinind una și aceeași muncă, dispare și e înlocuită cu familia urbană, legată numai de sex și copii, care nu are nimic de a face cu profesiunea deoarece cei care o compun lucrează în locuri cu totul diferite. Dominația părinților asupra copiilor încetează. Copiii devin liberi odată cu terminarea școalei, precum chiar și în timpul ei, în special atunci când școala e în alt oraș decât acela în care se află părinții. Ei își aleg profesiunea, pe care o vreau, se căsătoresc cu fata, care le place, și-și organizează vieața așa cum

---

mașiniste, au încercat Americanii (Beard, 4), care au căutat să găsească drumul împăcării dintre mașină și om, integrând cultura și civilizația într'o singură unitate în slujba vieții și a omului.

www.dacoromanica.ro

cred ei de bine. Autoritatea şi conformismul familiei încetează chiar şi atunci când e vorba de credinţele politice, sociale şi religioase. In acest mod familia intră în descompunere şi în locul ei apare *individul.*

4. *Individul.* In urma procesului de destrămare, pe care familia urbană îl suferă, individul se conturează tot mai mult ca adevărata celulă socială. Datoriile şi plăcerile sale ajung să fie în primul rând ale sale şi numai apoi ale familiei. In majoritatea cazurilor ele au loc înafara familiei, la birou, cafenea, cofetărie, restaurant sau stradă. Singurul lanţ, care mai leagă strâns familia, sunt copiii, mai puţin sexul şi apoi în măsură mai mică locuinţa, obişnuinţa şi... legea civilă. Celelalte legături: gospodăria, casa, credinţele religioase şi chiar cele sociale şi politice, grijile economiei etc. au dispărut. Ele sunt în atribuţia individului, nu ale familiei; el, individul, are latitudinea de a alege, pe acelea pe care le vrea. Faptul că părerile, convingerile şi obiceiurile sale sunt şi ale celorlalţi sau numai ale sale, e o chestiune care nu-l mai interesează. Fiecare îşi are individualitatea sa, spre disperarea părinţilor, obişnuiţi cu alte vremuri şi alte aşezări sociale.

5. *Oraşul.* Dar persoana dela oraş nu se desleagă numai de legăturile familiei, ci şi de acelea ale comunităţii. Oraşul e o comunitate mare, în care oamenii nu se mai cunosc între ei. In una şi aceeaşi clădire vieţuiesc oameni fără legături sociale, care adeseori nu-şi ştiu nici măcar numele sau profesiunea. Conduita unora nu are de a face cu conduita celorlalţi; vecinătatea în spaţiu e singurul factor comun, care-i leagă. Incolo deosebire de ocupaţie, deosebire de păreri, divergenţă de obiceiuri şi credinţe. Nimeni nu se sinchiseşte de părerile şi obiceiurile celorlalţi; fiecare îşi potriveşte vieaţa după obiceiurile şi convingerile sale.

Varietatea aproape nesfârşită de obiceiuri, credinţe şi păreri, pe care orăşanul le întâlneşte în contactul său zilnic cu semenii, îl fac mai sceptic chiar faţă de propriile sale convingeri. El devine mai înţelegător, mai indulgent şi mai puţin dogmatic. El nu se mai jeneză de a sta în unul şi acelaşi local, eventual chiar la aceeaşi masă, cu oameni de altă religie, altă naţie şi altă creştere.

6. *Deosebiri verticale.* La toate deosebirile de mai sus, care fac sufletul orăşanului mai individualist, mai întreprinzător, mai organizat şi mai raţional, liber şi tolerant, sceptic şi relati-

www.dacoromanica.ro

vist, mai trebuesc adăugate și diferențele de civilizație și cultură, legate de treapta de evoluție la care el se află.

Orășanul e mai civilizat, cu maniere mai fine, îmbracă haine mai frumoase și costisitoare, la masă se servește cu mai multe feluri, întrebuințând tacâmuri complicate. El are mai multă școală și știe mai multă carte. Plăcerile sale sunt mult mai complexe și variate; ele merg dela mâncări și îmbrăcăminte mai fină la teatru și cinematograf, restaurant, cafenea, cofetărie și bar, cărți și tablouri, serate și baluri, călătorii și vilegiatură etc. Complicarea vieții, pe care o duce, îl face să-și pună în joc toată inteligența și experiența, precum și două, trei sau mai multe tendințe deodată. Preocuparea la o masă de gală nu e atât gastrică, cât socială și estetică. Felul cum mânâncă e mai important decât ceeace mânâncă, iar arta de a întreține conversația e apreciată mai presus de orice. Trebuința simplă a mâncării cade, astfel, pe un plan cu totul secundar; pe planul principal intră amorul propriu, cu tot angrenajul sentimentelor legate de el, ca prestigiu, mândrie, fineță, onoare, apoi instinctul sexual, emoția de frică, mânie etc. Rezultatul unei mese reușite nu e simpla plăcere gastrică, ci o stare de bucurie mai amplă și complexă, cu rezonanță mai bogată, ce cuprinde sectoare mai largi din persoană, atât în latura ei organică, cât și în suprastructura socială.

Condițiile de vieață urbană, cultă și civilizată, fac, astfel, sufletul celui dela oraș mai bogat și mai complicat. Dela inteligența practică și intuitivă a săteanului, orășanul evoluiază spre inteligența tehnică și socială, care operează cu un material, pe cât de vast și bogat, pe atât de variat și abstract, pe care cultura și experiența sa i-l pune la îndemână. In ceeace privește temperamentul, el devine mai repede în mișcări, cu resonanță afectivă mai amplă și cu mai mult simț de sistematizare, prevedere și raționalizare. Controlul exercitat de normele familiale și sociale a devenit însă mai slab. Mai puțin închegată și mai labilă e și unitatea persoanei sale, care, din doină sau horă simplă, a devenit simfonie complexă, cu motive variate și deseori opuse, ce se unesc și ciocnesc împreună, dând naștere la conflicte numeroase și bogate, din care unele tendințe ies învingătoare, pentru a fi ulterior învinse. Axa de învârtire și acțiune a întregului proces e individul, anume amorul propriu și sentimentul eului, legat de el. Din simplă axă, alături de celelalte, dependente de familie, societate, natură și divi-

www.dacoromanica.ro

nitate, ea a devenit axă majoră, care stăpânește pe toate celelalte; ea e leitmotivul, care poate fi găsit la baza oricărei acțiuni umane.

C. *Conflictul de cultură*

Portretele de mai sus, referitoare la sat și oraș, și la influența lor asupra persoanei, sunt desigur mult prea sărace pentru a cuprinde întreaga panoramă sufletească a satului și orașului. Ele au un caracter foarte schematic și cuprind doar aspectele generale ale problemei discutate. Descrierea acestor portrete e făcută cașicum satul și orașul ar fi două realități cu totul distincte una de alta, iar în unele privințe chiar opuse.

De fapt însă acesta nu e cazul. Deosebirile dintre sat și oraș nu sunt discontinui, ci continui. Satul și orașul, descrise în sensul de mai sus, sunt mai mult două extreme ale uneia și aceleiași realități, comunitatea socială, ce variază dela satul de munte, aproape compet izolat de restul celorlalte, la orașul mare, între care sunt însă orașe mai mici și sate mai mari, ajunse târguri. Trecerea e, astfel, continuă, fără goluri prea mari.

La acest fapt mai trebue adăugat și contactul dintre sat și oraș. Dacă e adevărat că în satele așezate la distanță de 20—30 km. de București mai există oameni, care nu au avut curiozitatea să meargă în Capitală, nu mai puțin e adevărat și faptul că unii au avut această curiozitate chiar dela distanțe de sute și aproape o mie de km. Intre sat și oraș există, astfel, un contact neîntrerupt, care are drept rezultat o vie înrâurire a orașului asupra satului și — mai rar — invers.

Urmările acestui contact dintre sat și oraș, adecă dintre două realități culturale profund deosebite, desigur, își au partea lor de comedie și dramă. De comedie atunci când contactul și influența, care naște din el, e ceva de suprafață și trecător; de dramă atunci când contactul e îndelungat, iar influența adâncă și durabilă In primul caz avem de a face cu urmările unei călătorii, cu mai multă sau mai puțină treabă; în cel de al doilea, cu transplantările îndelungate, ale celor ce părăsesc statul, pentru a rămâne, poate, pentru totdeauna la oraș.

Numărul acestor transplantări fiind considerabil, iar importanța lor colosală, problema adaptării elementelor rurale la vieața urbană a format și formează obiectul unor discuții foarte aprinse, atât în străinătate, cât și la noi. Unii gânditori, cu

www.dacoromanica.ro

formaţie mai mult literară, ca Eminescu sau Barrès, au ajuns la concluzii pesimiste; alţii cu formaţie mai mult industrială sau ştiinţifică, la concluzii, pe care dacă nu le-am putea numi optimiste, le-am putea, totuşi, eticheta sub denumirea de realiste. In orice caz, atât argumentarea, pe care se bazează o teză, cât şi aceea pe care se sprijină cealaltă, e foarte unilaterală. Protagoniştii lor văd deobiceiu numai documentele favorabile tezei, prezenţa lor fiind socotită drept suficientă probă că teza contrară e greşită. Ceeace, desigur, e o mare eroare. Prezenţa unei categorii de cazuri nu exclude întru nimic existenţa celorlalte şi invers. Realitatea e destul de bogată pentru a le cuprinde pe amândouă şi încă altele multe. De aci nevoia unei atitudini mai obiective şi a unei judecăţi mai nepărtinitoare, pe care numai cercetarea rece a ştiinţei o poate da.

De fapt în ultima vreme şi-a făcut apariţia şi această atitudine. Ne referim cu deosebire la cercetările americane iniţiate de Thomas şi a cărui monumentală lucrare asupra ţăranului polonez, scrisă în colaborare cu Znaniecki, constitue o strălucită probă a acestei metode. Un început asemănător a fost făcut în ultima vreme şi la noi, de şcoala sociologică dela Bucureşti, de sub conducerea profesorului Gusti.

Judecând procesul urbanizării în lumina acestor cercetări, întâia şi cea mai importantă constatare, pe care o facem, este enorma sa complexitate şi varietate. Alături de procesele de urbanizare reuşite, avem procese nereuşite, iar între ele un enorm număr de procese intermediare, în care succesul se împleteşte cu insuccesul în doze ce variază dela caz la caz. Problema, deaceea, nu e să vedem numai succesul sau insuccesul, ci amândouă şi mai ales numărul şi mai mare în care succesul se combină cu insuccesul, dând tonul unul sau altul.

Constatări interesante pot fi făcute şi cu privire la natura succesului sau insuccesului. Deobiceiu insuccesul e aproape inexistent pe latura intelectuală, mai frecvent pe cea de caracter şi afectivitate, mai redus pe cea de fire şi temperament.

Ceeace pare a fi mai dramatic în acest proces nu e atât pierderea busolei de orientare, din cauza că manierele ,obiceiurile, credinţele şi valorile rurale sunt pierdute înainte de altoirea celor urbane, ci faptul că familia nu poate da nici o mână de ajutor în noua orientare. Nivelul cultural al familiei rurale, în comparaţie cu acela al odraslei urbanizate, este mult mai scăzut. Prestigiul părinţilor este, astfel, diminuat. Ei aşteaptă

www.dacoromanica.ro

mai de grabă să fie conduşi, decât să conducă. Astfel copilul e lipsit de sfaturile cele mai sincere şi binevoitoare, pe care numai părinţii le pot da. Dar din păcate, în această privinţă părinţii sunt mult prea dezarmaţi şi dezorientaţi ei înşişi. Neliniştea lor e cel puţin tot atât de mare cât şi a odraslei, care pleacă, cu inima în dinţi şi prea multe noduri în gât, să cucerească oraşul, miraj al unei vieţi mai bune. Mai bune pentru el, care pleacă, şi mai bune pentru cei ce rămân, care-şi leagă visul unei soarte mai fericite de cel plecat să înfrunte lupta vieţii în condiţii atât de inegale. La aşteptări aşa de mari, atât din partea celui plecat, cât şi din partea celor rămaşi, nu e mirare că chiar şi cele mai frumoase realizări sunt încă motive de nemulţumire, să nu zicem amărăciune. Ceeace, desigur, e o greşală!

In orice caz această luptă lasă urme adânci. Una dintre ele, e, credem, terminarea prea timpurie a copilăriei, simultaneizată şi urmată de o seriozitate prea precoce. Copilul plecat dela ţară a devenit om mare chiar din preziua plecării. Legată cu această seriozitate avem şi o oarecare asprime în vorbă şi maniere, a cărei cauză nu trebue căutată atât în trecut, ci mai ales în continua teamă de a nu face o gafă în prezent, din care „ţăranul" să iasă la iveală. La mijloc, e, probabil, un sentiment de inferioritate, cauzat de clasa din care copilul se ridică[1]). De aci o continuă preocupare de cultură şi maniere fine, alternate cu ieşiri primitive, ce caracterizează atât de mult persoana transplantatului, făcându-o mai închisă la fire, mai neîncrezătoare şi temătoare[2]).

---

[1]) Una din curiozităţile oraşanului, ridicat din pătura ţărănească, precum şi a celora ridicaţi din clasele de jos în general, e jena originei lor. Aceasta în flagrantă opoziţie cu America, de exemplu, unde o atare origină e un certificat de mândrie. In ultima vreme lucrurile au început să se schimbe şi la noi. Origina ţărănească a devenit — în politică cel puţin — motiv de oarecare mândrie şi argument în favoarea unei origini etnice certe.

[2]) E foarte probabil că observaţiile de mai sus strălucesc întâiu de toate prin inaniţia lor. Cauza acestei inaniţii nu trebue totuşi atribuită numai celui ce scrie aceste rânduri, ci sărăciei de informaţii precise cu privire la acest proces, de o importanţă atât de mare pentru cultura românească, care este în cea mai bună parte *cultură de transplantaţi*. Să sperăm că lucrurile se vor schimba în viitor. Ar fi o datorie. A transplantaţiilor în deosebi!

www.dacoromanica.ro

Profesiunea

Activitatea profesională, prin regularitatea și durata ei, lasă urme adânci asupra persoanei, determinând un anumit tip, specific fiecărei profesiuni, care poate fi deosebit cu ușurință de toate celelalte. Medicul poate fi deosebit de avocat, care e altfel decât inginerul sau profesorul, care au altă structură sufletească decât negustorul și bancherul etc. In cele ce urmează vom căuta să schițăm trăsăturile fundamentale, care caracterizează și diferențiază tipurile profesionale.

1. *Medicul.* Contactul profesional al medicului cu oamenii are loc în momentele când aceștia se află în grea suferință. El e chemat să le salveze viața și să le aline durerea. Dată fiind natura acestor condiții speciale, maniera și vorba medicului trebuesc să fie blânde, domoale și convingătoare; ele trebuesc să pătrundă la inima bolnavului, pentru a-i da convingerea însănătoșirii. Conduita medicului e, și trebue să fie, profund umană, în sensul cel mai nobil al cuvântului. Ideea de caritate și apostolat e principiul ei de bază.

Această atitudine de umanitate și caritate, blândeță, mai e dublată și de una de confesor. Intre bolnav și medic se spune că nu trebue să fie secret. Intr'adevăr bolnavul, care e la grea încercare, spune medicului tot. Mai ales atunci când vindecarea sa depinde și de această mărturisire, fără ea diagnosticul și terapia fiind cu neputință. Pe această cale medicul află din viața umană mai mult decât știu ceilalți. In dosul unor acte de mândrie el găsește slăbiciuni și dureri. Deaceea el devine mai înțelegător și iertător, știind prea bine că sufletul omului nu e numai conștient, ci și inconștient, precum nu e nici numai înger, ci și drac, în sfârșit un corp și un suflet cu defecte și calități. Înțelegerea, iertarea, caritatea, umanitatea, însoțite de idei liberale, favorabile progresului — iată trăsăturile de bază ce caracterizează și fac măreția medicului.

2. *Avocatul.* Spre deosebire de medic, care vede persoana umană în realitatea ei intimă și organică, avocatul o vede în latura ei de suprastructură socială, în măsura în care ea se conformează sau nu cu normele legale în vigoare. De aci preocupările sale de convenționalitate, prestigiu social, legalitate, etc. Spre deosebire de medic, care e uman, fără prejudecăți, sincer, cu înțelegere și iertare pentru slăbiciunile umane, avocatul e social, convențional, cu respect față de normele în vigoare și

www.dacoromanica.ro

chiar față de cele mai multe din prejudecăți. Ocazii de a pătrunde în intimitatea oamenilor, are și el destule. Această intimitate însă îl interesează numai în măsura în care există probe că legea e vizată. Altfel ea e o chestiune lipsită de interes, invocabilă doar la curtea cu jurați, în cazul că ea e favorabilă clientului. Desigur dacă ea poate fi dovedită. Altfel avocatul preferă să construiască o intimitate imaginară, dând clienților o personalitate fantomă, care le servește mai bine cauza. Preocuparea continuă de aparență și legalitate, precum și aceea de respect față de așezările sociale în general, fac din avocat o fire convențională, mai mult conservatoare, cu o vie preocupare de prestigiul social, precum și de treburile politice și publice în general. Datorită acestor preocupări, meseria de avocat e aceea care dă cel mai mare număr de politicieni.

3. *Inginerul*. Pregătirea sa matematică și tehnică îl face un om calculat și pozitivist. E preocupat de fapte și de interpretarea lor exactă. Ajunge să fie o fire obiectivă, analitică și mecanistă. Vede lumea ca o mașină, al cărui mecanism trebue pătruns, pentru a-l face să meargă bine. Datorită rolului covârșitor, pe care tehnica l-a jucat în timpurile din urmă, el se crede un om al epocei, pe care o trăiește, și mai ales al viitorului. Datorită contactului cu oamenii de afaceri, ajunge să fie practic și întreprinzător. Are o conștiință de clasă foarte accentuată și socoate că însușirea de „tehnician" îi dă o auroeolă de specialist în toate domeniile vieții tehnice, industriale, economice și — uneori — chiar politice.

4. *Corpul didactic*. Cuprinde pe învățători, profesori secundari și profesori universitari.

Învățătorii din comunele rurale sunt, alături de preoți, conducătorii spirituali ai satelor. Această poziție le impune o purtare aparte, cu atenție la prestigiul lor moral și social. De acest prestigiu ajung uneori să fie deadreptul geloși. E foarte probabil că din cauza proastei salarizări, care — la începutul carierei cel puțin — îi pune într'o stare de inferioritate față de bogații satului și mai ales față de unele elemente din administrația și ordinea publică, inferioare ca pregătire școlară, ei ajung la un ușor sentiment de inferioritate. Contactul cu elevii îi face pedanți, formaliști, punctuali etc., iar cu timpul nervoși.

Trăsături asemănătoare găsim și la învățătorii dela oraș. Sentimentul de inferioritate e în creștere. Ca și cei dela sate,

www.dacoromanica.ro

ei ajung să fie firi didactice, moraliste, gata totdeauna de a învăța pe alții sau de a da sfaturi.

Aceeași atitudine didactică, moralistă etc. caracterizează și corpul profesoral secundar. Pedanteria e chiar în creștere. In specialitatea sa profesorul secundar știe tot și chiar în mod perfect. Ignoranța nu e admisă. Cum elevii din ultimele clase au, totuși, ocazia de a surprinde o greșală sau alta, profesorii socot că pedanteria și dogmatismul sunt singura cale pe care trebue să o apuce, pentru a evita atari situații neplăcute. Sentimentul inferiorității a dispărut, deși oarecare urme par să fi rămas. Ele sunt, probabil, dependente de sentimentul de castă al celorlalte grupuri profesionale cu formație academică, precum și în funcție de bogăția mai mare a celorlalți profesioniști. Deaceea se pare că acest sentiment dispare abia la învățământul superior. Universitarii în general încetează de a face și pe moraliștii. Faptul dacă studentul învață sau nu, e o chestiune, care, în cele din urmă, îl privește pe student. Cultura lor superioară îi face liberali, lipsiți de prejudecăți, prea puțin preocupați de convenții și mai presus de toate slujitori ai ideii de adevăr. Deși specialiști, ei își permit totuși luxul de a recunoaște că nu știu tot nici chiar în specialitatea lor. De aci sensibilitatea lor la orice idei noi, care pot să însemneze un pas înainte în lupta omenirii contra necunoscutului.

5. *Preoții.* Ei au, probabil, situația cea mai ingrată. Prin poziția, pe care o cupă, ei trebue să fie model de cinste, onestitate, atitudine blândă, cuviincioasă, iubitoare, gata să sară în ajutorul celui obidit și sărac. Cum toate aceste însușiri pot fi obținute cu greu, preotul e silit să desvolte, adeseori, și o bună parte de ipocrizie. E formal, cu respect față de normele sociale și chiar față de prejudecăți. In intimitate — adecă în familie și între prieteni — apare adeseori ca o persoană cu totul deosebită, mai puțin sfântă și mai laică.

6. *Alte meserii.* Lucruri asemănătoare pot fi spuse despre orișice altă meserie. Toate influențează persoana umană în așa fel încât ea ajunge să-și elaboreze o anumită structură, cu anumite trăsături, susceptibile de a fi definite sub eticheta unui anumit tip. Măcelarul poate fi deosebit de cofetar, amândoi de frizer, cu toții de mecanic și așa mai departe, indiferent de ce meserie e vorba.

Deosebiri profesionale de ordin mai general pot fi făcute și între patron și angajat. Patronul — oricare ar fi meseria sa —

www.dacoromanica.ro

e pentru liberă concurență, contra etatizării sau sindicalizării, pentru normele sociale în vigoare, conservator în principiile sale politice, sociale și religioase; angajatul e pentru sindicalizare, pentru cuvântul în treburile întreprinderii, pentru etatizare, contra normelor sociale în vigoare, precum chiar și contra normelor morale și religioase, și socialist în politică. Primul e o fire întreprinzătoare, activă, muncitoare; al doilea una pasivă, muncește numai cât i se cere, neavând nici o poftă să îmbogățească patronul și e lipsit de spirit de întreprindere. Deosebirile acestea atât de antoganiste se incorporează adeseori în spiritul de clasă, care a frământat și frământă atât de mult preocupările sociale și politice contimporane.

Biserica

Aparținerea la una sau alta din diferitele religii, precum și gradul de mai mare sau mai mică religiozitate, sunt fenomene cu adânc răsunet în sufletul omenesc.

Să considerăm primul factor legat de diversitatea religiilor. Un budhist e deosebit de un creștin, așa precum, împreună cu creștinul, sunt deosebiți de mohamedan. Primul e resemnat, lipsit de inițiativă, socotind existența pământească fără valoare; al doilea e activ, întreprinzător, crede că judecata din lumea de dincolo depinde de străduința și faptele bune din lumea asta; al treilea — în sfârșit — e fatalist și ocupă o poziție în multe privințe intermediară între cele două religii amintite, în așa fel încât fără a fi prea stăruitor, nu e totuși lipsit de o atitudine activă și dinamică în fața lumii. Deosebiri asemănătoare găsim chiar și în cadrul religiilor creștine. Catolicul — în general — e mai activ și organizat, cu mai multă atenție pentru formele și treburile lumești; el, deasemenea, e mai raționalist și încearcă să justifice dogma și prin rațiune, nu numai prin credința mistică. Ortodoxul, dimpotrivă, e mai pasiv și mistic, mai puțin întreprinzător și mai puțin organizat, precum și cu mai puțină atenție la treburile lumești. Situația se schimbă la protestanți, calvini, luterani, puritani etc. In general contactul dintre credințele lor religioase și treburile laice e mai strâns, iar ritualul și formele exterioare au o importanță mai redusă. Credința și stăruința interioară e elementul esențial al religiosității lor. Severitatea ascetică, împreună cu un foarte ascuțit simț de inițiativă, e una din caracteristicele de bază ale puritanilor. A fi protestant

www.dacoromanica.ro

sau catolic, puritan sau ortodox, înseamnă, deci, a avea o anumită organizare a vieții, cu un anumit stil de viață, cu o anumită rezonanță atât în gândire, cât și în sentimente, precum și în ceeace privește caracterul.

O importanță și mai mare par să aibă deosebirile de grad din sânul uneia și aceleiași religii. Necredinciosul poate fi deosebit de credincios nu numai după credințele sale religioase, ci și după credințele și obiceiurile sale sociale, după ideile sale în domeniul culturii și după felul practic de a-și aranja viața. Credinciosul e cu respect pentru formele sociale, și mai ales morale, în vigoare, cu considerație față de avutul altora, cu mai multe represiuni morale, în deosebi sexuale; necredinciosul, dimpotrivă, e cu mai puțin respect față de normele sociale și morale, pe care le socoate învechite, cu mai puțin control și frână asupra pornirilor instinctive, cu mai puține inhibiții, mai liberal, uneori chiar revoluționar. Primul ține mai mult la religie; celalalt la știință. Cel dintâiu are atenția îndreptată spre lumea de dincolo; cel din urmă spre lumea de aici. Unul e pentru darwinism, altul contra. Credinciosul e mai tradiționalist și naționalist, în vreme ce necredinciosul înclină spre comunism și revoluționarism. Unul face mai mult politică de dreapta; celălalt de stânga.

Demne de luat în seamă sunt și diferențele verticale de religiositate, ce caracterizează vârsta unui om. Cu toții începem prin a fi areligioși, devenim religioși la 3—5 ani, atingem maximum de religiositate în preajma pubertății, intrăm în oarecare criză cu pubertatea, evoluăm în spre laicism dealungul maturității, pentru a cunoaște o puternică reînviere religioasă în spre apusul vieții.

— *Statul*

Faptul de a trăi într'un stat totalitar, care pune interesele sale deasupra celor individuale sau într'un stat liberal, în care se socoate că statul e făcut pentru individ și nu individul pentru stat și, în consecință, drepturile elementare ale individului nu pot fi încălcate de autoritatea de stat, etc., nu influențează numai opiniile politice ale individului, ci într'o oarecare măsură întreaga sa personalitate, în deosebi pe latura conativă și de atitudini sociale. Persoana individului din statul totalitar e așa fel organizată încât caracterul și supușenia primează inteligența

www.dacoromanica.ro

și inițiativa individuală. Credințele politice și sociale ale individului sunt de natură profund dogmatică și venite în mare parte dinafară, adeseori pe cale de poruncă și constrângere. Cetățeanul democrat, liber și burghez, apreciază inteligența în egală măsură cu caracterul, iar spiritul de inițiativă și inventivitate, legat de cel de libertate, au întâietate față de oricare alte virtuți. El e pentru disciplină și autoritate, dar pentru una rațională și consimțită, nu și pentru una silită.

In societatea liberală democrată varietatea de opinii și credințe sociale, religioase și politice, e foarte mare; în societatea totalitară foarte mică. In deosebi atunci când e vorba de opiniile politice și sociale.

Deosebiri asemănătoare pot fi găsite și înlauntrul aceluiaș stat, dela un partid la altul. Fizionomia intelectuală, morală și socială a unui comunist poate fi deosebită cu ușurință de aceea a unui fascist, așa precum ambele pot fi diferențiate de aceea a unui liberal burghez. Comunistul e revoluționar, contra bisericii, vrea să răstoarne ordinea existentă; fascistul e pentru întărirea ordinei, pentru respectul trecutului, pentru ideea de autoritate și armată; în vreme ce burghezul democrat vrea împăcarea acestor două extreme în așa fel încât libertatea și bunăstarea individului să nu stânjenească autoritatea statului, care e și trebue să fie, și rămână, factorul principal de ordine și disciplină socială și politică. Și așa mai departe cu alte multe deosebiri, prezentate de panorama atât de variată a lumii, pe care o trăim și din care am fixat doar câteva aspecte cu scop de ilustrare.

Momentul

Acțiunea factorilor sociali, expuși mai sus, nu e juxta-pusă, ci intra-pusă; ea nu e una lângă alta, ci una într'alta. Astfel factorii analizați sunt izolați doar pe plan abstract, din motive didactice, nu și pe plan real, de concretă existență. Pe acest plan, al existenței concrete, ei sunt contopiți unii cu alții, în proporții diferite, ce variază dela individ la individ și dela caz la caz, chiar când e vorba de același individ. La unii indivizi domină influența familiei, la alții aceea a școalei sau vecinătății ori a profesiunii și comunității. La unul și același individ, apoi, *la un moment dat*, dă tonul influența familiei, în alt moment cea a comunității sau profesiunii și așa mai departe. Totul

www.dacoromanica.ro

depinde de constelația permanentă a diferiților factori, așa cum ea e dată în individ, precum și de situația prezentă, legată de un anumit moment, care dă o coloratură sau alta acestei constelații.

Unii scriitori — literați cu deosebire — socot că influența momentului e aproape totul. Conduita individului, în lumina acestei concepții, atât de populare, depinde în primul rând de *clipa respectivă; trecutul,* cu toți factorii săi, are o însemnătate de a doua mână. Intrucât acțiunea acestui moment e adeseori capricioasă și neprevăzută, ce aduce mai mult a întâmplare și accident decât a lege și regulă, această explicare a conduitei umane în funcție de moment mai e cunoscută și ca o explicare în funcție de întâmplare. Se vorbește, astfel, despre întâmplări sau clipe *fatale,* fie în dragoste fie în meserie, de natură eminamente incidentală, care pot schimba aproape complet întreg cursul vieții. Intâlnirea unei persoane, o întârziere de câteva minute sau alte evenimente de această natură, pot să schimbe radical vieața individului, dându-i o întorsătură cu totul neașteptată.

Departe de noi gândul de a nega influența, pe cât de subită, pe atât de profundă, a unor evenimente întâmplătoare asupra vieții. Atari evenimente, desigur, există și acțiunea lor a fost recunoscută. Inclinăm, totuși, să credem că cele mai multe din atari evenimente fortuite, de moment, determinate de o anumită situație, cu caracter mai mult sau mai puțin incidental, au acest caracter incidental, de hazard, doar la suprafață, nu și în adâncime. Intr'adevăr noi trebue să distingem între acțiunea potențială, latentă, a factorilor determinanți ai persoanei și acțiunea lor reală, deschisă. In primul caz e vorba de o influență înceată, ale cărei efecte nu se resimt imediat, ci au nevoe de o anumită incubație, trecând pe planul real doar atunci când ele sunt îndeajuns de coapte. In al doilea caz vorbim de influențe cu efect imediat. Părerea noastră este că majoritatea așa ziselor schimbări subite ale persoanei, determinate de o situație oarecare, cu totul momentană, nu sunt decât rezultatul unor atari schimbări latente, rămase pe plan potențial, virtual și care — atunci când incubația e deplină — isbucnesc deodată, trecând în întregime pe plan real .Conversiunile, de orice natură ar fi ele, constituesc cea mai strălucită dovadă. Ele nu sunt decât momentul final al unui lung și profund proces de incubație, ce a săpat structura persoanei ani de zile și care, atunci când procesul de

www.dacoromanica.ro

maturizare e încheiat, trec dintr'odată pe plan de realitate. A vedea cauzele lor în momentul final, care a provocat declanşarea, ar fi să atribuim viteza glonţului capsei, care a aprins praful de puşcă, şi nu prafului ca atare.

O explicare asemănătoare întâlnim şi în cazul celorlalte momente şi evenimente fatale. O dragoste fatală, de exemplu, care apare dintr'odată, schimbând aproape în întregime structura persoanei, nu apare în cazul oricărei persoane, ci numai în acela al câtorva, cu inhibiţiuni erotice numeroase şi adânci ce-şi caută ieşirea la suprafaţă şi care, atunci când procesul de declanşare e gata, isbutesc să se manifeste. La fel cu îndreptarea sau înrăirea subită a unui elev în şcoală sau cu aceea a omului matur în profesiune ori căsătorie. In toate aceste cazuri, momentul nu e decât veriga finală a unui lung, foarte lung, proces de incubaţie, ce şi-a ajuns finalitatea. A nu vedea acest lucru însemnează a înţelege persoana umană numai la suprafaţă, în periferia prezentului şi nu în adâncimea, în care s'au depus efectele trecutului, împletite cu acelea date dela naştere, de către ereditate.

In ultima vreme această teză a momentului şi-a făcut apariţia şi printre unii cercetători, de formaţie psihologică, sociologică şi antropologică. Ne referim la teza situaţionalistă a lui W. I. Thomas (30, 7), însuşită de May şi Hartshorne (14), în monumentalele lor cercetări asupra caracterului, precum şi de către Sullivan şi Plant (26 a) în psihiatrie, Sapir şi Dollard în antropologie etc. Ea e mult simpatizată şi de către Watson, fondatorul behaviorismului. După această teză conduita individului depinde în primul rând de *situaţia* în care el se află. Unul şi acelaşi copil, de exemplu, minte pe profesor, dar nu minte pe colegi, spunând adevărul pe jumătate părinţilor etc. Minciuna sa nu depinde. deci, atât de structura sa psihologică, cristalizată dealungul vârstei, ci de *situaţia socială*, în care el se află. La fel cu furtul, mila şi alte multe însuşiri sufleteşti. Un copil fură în o situaţie, e cinstit în alta, pentru a fura din nou în a treia etc. Acelaşi lucru probabil vrea să exprime şi Dewey, atunci când spune — cum am văzut la începutul acestui capitol — că un om are o personalitate la biserică şi alta, cu totul alta, în prăvălie sau la restaurant, precum acelaşi gând pare să fi animat şi afirmaţia lui James că avem atâtea personalităţi, cu câţi oameni stăm de vorbă.

Părerea noastră e că această teză păcătueşte prin acelaşi

www.dacoromanica.ro

neajuns ca și cea precedentă. Ea neglijează trecutul persoanei și acțiunea lui latentă, care determină acțiunea prezentă. De fapt elevul minte într'o anumită situație și spune adevărul într'alta deoarece în concepția sa așa e bine și necesar față de profesori și așa e camaradereşte față de colegi. In acest mod acțiunea sa e contradictorie în aparență, dar congruentă în fond, animată fiind de același motiv de bază, pe care Wertheimer l-a botezat atât de sugestiv cu termenul de rădăcină, *radix*. In orice caz, în acord cu acest motiv el și-a desvoltat anumite obișnuințe sau sisteme de reacțiuni adecvate la anumite categorii de situații, iar conduita sa e determinată în primul rând de aceste sisteme de acțiune sau habitudini, dependente de individ și mai puțin de situație. Deaceea peste trecutul individului și urmele săpate dealungul lui de diverșii factori, nu se poate trece. El e o realitate vie — nu o *tabula rasa* — care determină în fiecare moment conduita individului, oricare ar fi situația în care el se află. Una și aceeași femeie fatală a întâlnit sute și mii de alți bărbați fără să aibe această calitate, până când întâlnește persoana, a cărei resonanță erotică o copleșește dintr'odată din motive specifice acestei persoane și nu numai ei. La fel cu una și aceeași întâmplare, care pe unii îi apropie de Dumnezeu, iar pe alții ii îndepărtează, precum la fel și cu diferitele schimbări de atitudini politice și orice alte transformări subite ale persoanei. Situația prezentă e doar o cauză ocazională, de declanșare a cauzei reale, adevărate, dar ascunse.

Există, totuși, unele ocazii în care momentul are efecte decisive. Sunt momentele de psihologie colectivă, cunoscute sub numele de psihologie a massei, cum sunt momentele de panică, momentele de acțiune revoluționară etc. Descrierea lor a fost făcută în mod magistral de către Gustave Le Bon în a sa celebră *Psihologie a mulțimii*. Completări ulterioare, cu totul excepționale, au făcut E. D. Martin (21) și faimosul ziarist american W. Lipmann (20), precum și Freud (10) și McDougall (22, 23). Nu e locul să analizăm aci psihologia mulțimii din toate punctele de vedere. Ne interesează doar influența ei asupra persoanei. Efectele acestei influențe sunt cu deosebire scăderea nivelului intelectual și a rațiunii, pierderea controlului personal, desvoltarea exagerată a afectivității și declanșarea tuturor instinctelor și refulărilor. Datorită acestor efecte individul ajunge un instrument al massei, acționând ca și când ar fi „hipnotizat" de ea. Voința massei devine voința sa, iar faptele

www.dacoromanica.ro

sale sunt fapte ale massei. Descrierea răscoalei din 1907, făcută de Rebreanu, ilustrează în mod clasic desfășurarea acestor fenomene.

O altă grupă de fapte, în care momentul are un rol mai mult sau mai puțin decisiv, sunt acelea sugerate de anumite persoane, care se bucură de un prestigiu excepțional în ochii noștri, fiind pentru noi un fel de modele de acțiune și rațiune supremă. Acesta e cu deosebire cazul conducătorilor politici.

BIBLIOGRAFIE

1. ADLER, A., *Characteristics of the first, second and third child.* Children. 1928, 3, 14—52.
2. ALLPORT, FL., *Social Psychology.* Houghton Mifflin Co. Boston, 1924.
3. ALLPORT, FL., *Social Behaviour.* The Univ. of North. Carol. Press. 1933.
4. BEARD, CH., *Toward Civilization.* Longmanns, Green and Co. N. Y. 1939.
5. BLONDEL, CH., *La mentalité primitive.* Stock. Paris. 1926.
6. BLONDEL, CH., *Psychologie collective.* Collin. Paris. 1932.
7. BURGESS, E. W., *Personality and the Social Group.* The Univ. of Chicago Press. Chicago. 1929.
8. COOLEY, C. H., *Human Nature and the Social Order.* Scribner's Sons N. Y. 1902.
9. DEWEY, J., *Human Nature and Conduct.* H. Holt Co. N. Y. 1922.
10. FREUD, S., *Group Psychology and Analysis of the Ego.* Intern Psychoan. Libray. London. 1922.
11. FARIS, ELSW., *The Nature of Human Nature.* McGraw-Hill Co. N. Y. 1937.
12. FOLSOM, J. K., *Social Psychology.* Harper. N. Y. 1931.
13. GOUDENOUGH, F. L., and LEAHY, A. M., The Efect of Certain Family Relationships upon the Development of Personality. J. Genet. Psychol. 1927, 34, 45—71.
14. HARTSHORNE, H., *Character in Human Relations.* Scribner's N. Y. 1932.
15. HEALY, W., *The Constructive Values of Conflicts, Successes and Failures.* In Building Character. The Univ. of Chicago Press. 1928.
16. HEALY, W., *Personality in Formation and Action.* W. W. Norton Co. N. Y. 1938.
17. HELLPACH, W., *Elementares Lehrbuch der Sozialpsychologie.* Springer. Berlin. 1933.
18. JONES, H. E., *Order of Birth in Relation to the Development of the Child.* In Murchison, Handbook of Child Psychology. Clark Univ. Press. 1931.
19. LASWELL, H. D., *Psychopatology and Politics.* Chicago. 1930.
20. LIPPMANN, W., *Public Opinion.* McMillan. N. Y. 1922.

www.dacoromanica.ro

21. MARTIN, E. D., *The Behaviour of Crowd*. Harper. N. Y. 1920.
22. McDOUGALL, W., *Social Psychology*. Methuen. London. 1926,
23. McDOUGALL, W., *The Group Mind*. The Univ. Press. Cambridge. 1927.
24. MURCHISON, CH., ed., *Hanrdbook of Social Psychology*. Clark Univ. Press. Worcester. 1935.
25. MURPHY, G., MURPHY, L. B. and NEWCOMB, *Experimental Social Psychology*. Harper & Brothers. N. Y. 1937.
26. PARK and BURGESS, E. W., *Introduction to the Science of Sociology*. The Univ. of Chicago Press. 1921.
27. PLANT, J. S., *Personality and Cultural Pattern*. Common Wealth Fund. N. Y. 1937.
28. SAPIR, E., *Language*. Harcourt, Brace. N. Y. 1921.
29. SOROKIN, ZIMMERMANN, GALPIN, *A Systematic Source Book in Rural Sociology*. The University of Minnesota Press. Vol. I—III. 1932.
30. SPRANGER, ED., *Lebensformen*. Niemeyer. Halle. 1922.
31. THOMAS, W. and ZNANIECKI, *Polish Peasant*. Knopf. N. Y. 1927.
32. THOMAS, W., *Primitive Mentality*. McGraw-Hill. N. Y. 1937.
33. THURSTONE, L. L. and JENKINS, K. L., Birth Order and Intelligence. J. Educ. Psychol. 1929, 29, 641—651.
34. YOUNG, K., *Social Psychology*. Crofts & Co. N. Y. 1931.
35. YOUNG, K., *Source Book in Social Psycohlogy*. Idem. 1931.
36. WATSON, J. B. & WATSON, R. R., Studies in Infant. Psychology. Scient. Mo. 1921, 13, 493—515.

Arbeiten des XIV Intern. Soziologen Kongresses. Vol. I—V. Herausgegeben von Prof. D. GUSTI, Vorsitzender. Institutul Social Român. Bucureşti, 1940.

Deasemenea *Arhiva şi Reforma Socială*, precum şi Biblioteca de Sociologie, Etică şi Politică, de sub direcţia Prof. D. GUSTI.

www.dacoromanica.ro

Capitolul VII.

ASPECTUL ABISAL

Viața sufletească are totdeauna o anumită adâncime. Percepțiile, reprezentările și ideile sunt mai puțin adânci decât funcțiunile de percepție, reprezentare și gândire, care sunt mai puțin adânci decât dispoziția generală de a cunoaște, care e mai puțin adâncă decât tendința în slujba căreia se află; tendințele dobândite sunt mai puțin adânci decât cele înăscute; conștiința e mai puțin adâncă decât sub-conștiința, care e mai la suprafață decât inconștientul. In consecință persoana umană nu trebue explorată numai pe latura de generalitate-specificitate sau pe cea diferențială, de unicitate, ori pe cea temporală de continuitate, ci și pe latura abisală de adâncime, cu scopul de a stabili treptele fundamentale ale profunzimii vieții sufletești, în termeni de care o serie din caracterele fenomenelor sufletești pot fi explicate. Capitolul de față se ocupă de această dimensiune.

Conștiința

James spunea odată că dacă dimineața când ne spălăm am face fiecare mișcare în mod conștient, atunci am obosi așa de tare, încât ar trebui să ne culcăm din nou pentru a ne reface cât de cât forțele sleite. Aceasta — spune James — deoarece energia sufletească, pe care conștiința și funcționarea ei o cere, este energia cea mai redusă și pe care, tocmai deaceea, trebue să o cheltuim cu mai multă economie. In consecință ea nu e întrebuințată pentru orice mișcare, ci doar pentru organizarea și cursul mișcărilor, adecă pentru acțiunea de spălat ca atare și nu pentru orice mișcare de spălat aparte. Conștiința — dacă ar fi să vorbim în termeni mai tehnici — dă și îngrijește de

www.dacoromanica.ro

intenția spălării, anume de configurația ei de ansamblu, atât în spațiu, cât și în timp, iar restul — adecă părțile acestei configurații de ansamblu — e lăsat în seama inconștientului. Odată intenția și configurația dată, restul urmează dela sine, în mod mai mult sau mai puțin automat. Intrucât intenția sau trăirea anticipativă a configurației, în care acțiunea de spălat este cuprinsă, reprezintă doar o mică parte din totalitatea acțiunii de spălat, iar restul, adecă mișcările din care ea se compune, partea cea mai mare, noi, desigur, putem spune că acțiunea de spălat e conștientă doar câteva procente și inconștientă în rest[1]).

Același lucru putem spune și în cazul vorbirii sau cetirii ori scrierii. Conștientă — în toate trei cazurile — e fraza, trăită pe plan anticipativ, ca intenție; literele, înscrierea lor în cuvinte, precum și cuvintele și înscrierea lor în frază, vin dela sine, în mod mai mult sau mai puțin inconștient. Literele cel puțin vin în mod complet inconștient; a ne gândi la ele, ar însemna să nu mai putem închega fraza. Același lucru și cu mersul. A ne gândi la fiecare pas, anume la fiecare parte din pas, însemnează a ne pierde mersul. Probă că atunci când facem aceasta — cum e cazul când trecem pe o punte — ajungem să nu mai putem merge, pur și simplu! Deaceea așa zisele acțiuni conștiente — cum e scrisul, mersul și chiar vorbitul — sunt, de fapt, conștiente numai în o mică, foarte mică măsură, anume în partea lor de *înțeles, intenție* și *organizare generală*, atât în timp, cât și în spațiu; restul, adecă producerea părților și ansamblarea lor în configurație, e o operație inconștientă. Ceeace însemnează că specificul conștiinței trebue căutat tocmai în această operă de intenționalitate, care leagă împreună diferitele acte într'o structură unitară, *cu înțeles*.

Conștiința e, astfel, un fel de semnal de alarmă, care intră în funcțiune în împrejurările mai complicate ale vieții, când conflictele nu mai pot fi rezolvate prin formele simple de reacțiune. Specificul ei pare să consiste în *opera de organizare și călăuzire*, precum și în *cunoștința despre această operă*, adecă în *con-știința* despre ea. Grație conștiinței noi ajungem să facem anumite lucruri — să mergem, să vorbim, să cetim etc. — și *să*

[1]) Conștiința, deaceea, s'ar putea asemăna cu acțiunea de conducere a volanului. Ea e, anume, omul dela volan, care dă direcția și viteza, restul, adecă tot ceeace urmează după rotirea volanului sau apăsarea pe pedală ori schimbarea vitezei, căzând în seama motorului sau inconștientului.

www.dacoromanica.ro

ne dăm seama că mergem, vorbim etc. Conștiința e, astfel, un fel de supra-stare și supra-funcțiune, care controlează stările și funcțiunile persoanei, anume pe acelea mai complexe și anevoiase, legate cu deosebire de situațiile noi, pe care vieața socială le aduce. Ea nu e o stare sau o funcțiune *alături* de celelalte stări și funcțiuni, ci una suprapusă lor, anume suprapusă tuturor stărilor și funcțiunilor inteligente, precum și la o bună parte din funcțiunile și stările legate de memorie, percepție și formele inferioare de adaptare.

Care sunt cauzele pentru care conștiința apare? Ele sunt două: una e legată de complexitatea la care sufletul uman a ajuns, iar cealaltă de mediul social, în care acest suflet s'a desvoltat.

Corelația atât de strânsă dintre conștiință și inteligență e o probă în favoarea cauzalității dependente de individ. Comportamentul inteligent este fără îndoială comportamentul cel mai complicat, iar performanța sa cea mai anevoiasă. In consecință asigurarea acestei performanțe mai cere — înafară de precauțiile luate în funcțiunea inteligenței însăși — și concursul conștiinței, socotită ca un fel de supra-inteligență, ce reprezintă o garanție în plus pentru buna îndeplinire a îndatoririlor inteligenței. Același lucru și cu amintirea trecutului, prinderea prezentului, anticiparea viitorului și formele de adaptare mai complicată. Executarea lor în condițiile anevoiase, pe care vieața umană le aduce cu sine, are nevoe și de concursul conștiinței.

Cauzele sociale trebuesc căutate în apariția individului, pe care societatea o aduce, precum și în numele și statul social, pe care ea îl impune fiecărui individ. Inainte de a fi conștient de sine însuși copilul e conștient de numele său, pe care îl întrebuințează însă și la persoana întâia și la a doua și la a treia. Identificarea dintre nume și propria persoană, urmată de întrebuințarea numelui numai la persoana întâia, e un fenomen posterior, care apare doar după trei ani. Desvoltarea conștiinței de sine, născută din această logodire a numelui cu sinele — grație căreia psihologicul se unește cu socialul —, ia un nou avânt prin precizarea statului social, adecă prin lămurirea poziției în familie, școală, sat, comunitate etc.

O importanță deosebită în ambele procese are limbajul. El intră și în amintirea trecutului, care găsește în cuvinte imaginea concretă de fixare, precum și în sesizarea prezentului, care e deobiceiu raportat la categoriile, pe care limba le impune etc.

www.dacoromanica.ro

Comportamentul inteligent e, deasemenea, cu precădere un comportament vorbit. De aci şi corelaţia atât de strânsă, care merge dela 0.60—080, dintre inteligenţă şi limbaj sau aptitudinea verbală. Şi tot de aci şi concretizarea conştiinţei în funcţie de unul sau altul din simbolurile, pe care limba ni le pune la dispoziţie.

1. *Conştiinţă obiectivă şi conştiinţă subiectivă.* Conştiinţa, socotită ca funcţiune de însoţire şi controlare a formelor superioare de adaptare, pe care inteligenţa le aduce cu precădere, este uneori îndreptată mai mult spre individ, alteori mai mult spre societate. In primul caz avem de a face mai mult cu o *conştiinţă subiectivă,* în al doilea cu una *obiectivă.* Conştiinţa obiectivă e mai mult *ştiinţă* despre lume, iar cealaltă ştiinţă despre noi înşine, adecă *conştiinţă.*

Unii psihologi, ca Locke de exemplu, identifică noţiunea de conştiinţă numai cu acea de ştiinţă despre noi înşine. De aci şi termenul de con-ştiinţă. Alţii — veniţi mai târziu — şi-au dat însă seama că această limitare e greşită. Câmpul conştiinţei — în acest sens conceput — e unilateral şi parţial. El trebue să cuprindă totul, adecă şi ştiinţa despre lume, nu numai pe aceea despre noi. Aceasta cu atât mai mult cu cât desvoltarea ştiinţei despre lume merge mână în mână cu cea despre noi şi invers. E vorba, deci, despre două aspecte reciproce, ce se implică unul pe altul.

Conştiinţa subiectivă mai e cunoscută şi sub numele de conştiinţă de sine, care e expresia cea mai des întrebuinţată. După unii însă această identificare e greşită. Conştiinţa de sine ar fi numai o parte din conştiinţa subiectivă, anume aceea, care focalizează cu deosebire prezentul, în vreme ce conştiinţa subiectivă dă un rol destul de mare şi trecutului.

2. *Cenzură şi proiecţie.* Conştiinţa subiectivă şi conştiinţa obiectivă nu sunt oglindiri totale, în care să se răsfrângă întreaga lume interioară şi exterioară, ci oglindiri parţiale, în care intră doar o mică parte din aceste două lumi. Anume acea parte *care serveşte adaptarea noastră la lumea în care trăim. Selecţia,* discernarea, este, astfel, prima funcţiune a conştiinţei. In virtutea ei conştiinţa este preocupată de configuraţia generală a frazei sau a mersului etc. dar nu este preocupată de pronunţarea literelor sau cuvintelor, precum nu este preocupată nici de executarea paşilor etc. Atari operaţii cad *sub* sau *dincolo* de conştiinţă. Ele sunt şi rămân realităţi *sub* sau *in-conştiente* ori

www.dacoromanica.ro

— mai bine zis — *para-* sau *a*-conștiente[1]). Interferența dintre organism și mediu, care e la baza adaptării, nu are nici un interes față de ele; ele pot să aibă loc și fără de concursul conștiinței.

Dar în afară de funcțiunea *selectivă*, conștiința mai îndeplinește și o funcțiune *transfigurativă*. Ea nu e preocupată atât de oglindirea obiectivă a lumii — interioare sau exterioare — așa cum ea într'adevăr e, ci mai mult de oglindirea acestei lumi *așa cum ea ar trebui* și ar fi bine să fie. Criteriile acestei transfigurări trebuesc căutate tot în interesele vitale, legate de procesul de adaptare, anume în exigențele celor doi poli ai adaptării: individ și societate. În conformitate cu aceste exigențe lumea interioară este deobiceiu acomodată și potrivită cerințelor lumii dinafară, iar lumea dinafară este ajustată după pornirile imanente, venite dinlăuntru. Lumea exterioară, de exemplu, cere indivizi frumoși, deștepți, cinstiți etc. In consecință noi ne vedem — și ne dăm toată silința să ne vedem — cât mai frumoși, cât mai deștepți, cât mai cinstiți și fără defecte, depășind astfel realitatea, care, probabil, e mult mai modestă. Același lucru și pe latura opusă, a transfigurării lumii exterioare. Un temperament combativ va vedea lumea mai mult sub aspectul unei lupte, unul pașnic mai mult în culori liniștite. Unul va vedea esența vieții în luptă, altul în pace, liniște. Unul se aseamănă lui Van Gogh, altul lui Corot; unul lui Ibsen, altul lui Marcel Proust, etc.

In general procesul de selecție este cunoscut în psihologie sub numele de *cenzură*, iar procesul de transfigurare sub cel de *proiecție*. E meritul lui Freud de a le fi descoperit și de a fi atras atenția asupra lor.

Intre lumea reală și cea transfigurată, cenzurată și proiectată, deosebirea și distanța este mai mare sau mai mică. Primele cazuri duc la boală mintală, celelalte la sănătate. Intre gradul de deosebire sau distanță dintre cele două lumi și gradul de neurotism este un raport direct proporțional. Cu cât deosebirea este mai mare, cu atât neurotismul și boala sufletească sunt mai accentuate și invers.

---

[1]) Vom vedea ceva mai jos, dece preferăm noțiunea de *aconștient* celei de *inconștient*.

www.dacoromanica.ro

Inconştientul

Inconştientul e tot ceeace nu este în conştiinţă, fie că a fost odată, dar nu a rămas, ci a căzut sau a fost reprimat, fie că nu a fost nicicând.

Realitatea inconştientă, care a fost odată în conştiinţă, se împarte în (a) realitate automatizată şi (b) realitate reprimată sau refulată.

In primul caz e vorba de toate actele şi deprinderile automate, care au fost odată conştiente, dar care — din motive de economie a forţelor — se automatizează şi devin inconştiente. Aşa de exemplu: pronunţarea sau scrierea literelor şi — în unele cazuri — chiar aceea a cuvintelor, executarea paşilor în mers, cea mai mare parte din conducerea unei maşini, scrierea la maşină şi aşa mai departe cu o bună parte din manifestările noastre zise conştiente, care — de fapt — au acest caracter cel mult în 10—20%, restul fiind inconştiente. Scrierea — ca să analizăm un exemplu mai deaproape — la început, în copilărie, este un proces aproape deplin conştient. Copilul controlează fiecare parte a ei, judecând fiecare curbă, schimbare sau inversare a liniei, pe care o trage cu peniţa sau cu creiorul. Desfăşurarea acestui proces e atât de conştientă, încât copilul participă în el cu întreaga sa fiinţă, adecă şi cu sufletul şi cu corpul, anume cu întregul suflet şi întregul corp. Acelaşi lucru la ţăranul desvăţat de scris, care asudă mai rău la semnarea numelui decât la coasă. Cu timpul însă, şi anume după un exerciţiu mai mult sau mai puţin îndelungat, literele ajung să fie scrise dintr'odată; bătaie de cap mai dau doar cuvintele, adecă integrarea literelor împreună. Dela faza de configuraţie a literei ajungem, astfel, la acea de configuraţie a cuvântului. După ani de zile trecem, apoi, la faza finală a frazei, adecă a ansamblării structurale a cuvintelor în propoziţie. In acest mod ceeace a fost configuraţie la început, adecă literă, devine parte în configuraţia cuvântului, care devine parte în configuraţia frazei. Conştientă rămâne totdeauna numai configuraţia; partea trece în inconştient şi se execută în mod automat. Ea cade în seama şi grija inconştientului, nu şi a conştientului; conştientul e preocupat numai de configuraţie, nu şi de părţile sale. Procesul de învăţare este, astfel, o continuă înglobare şi ansamblare de configuraţii simple în configuraţii complexe, care urmează să fie — apoi — înglobate în configuraţii şi mai complexe etc. Con-

www.dacoromanica.ro

știința e preocupată totdeauna numai de desfășurarea configurației, pe care — în acest scop — o și trăește în mod anticipativ, ca intenție, înțeles. Restul, adecă părțile configurației, cad în seama inconștientului. In acest mod activitatea noastră — cetit, scris, vorbit, umblat, conducerea unei mașini, etc. — este conștientă în partea ei de intenție, înțeles, configurație supremă și inconștientă în rest, adecă în părțile din care ea se compune și care — odată ce înțelesul e dat — urmează și se ansamblează dela sine. Chiar și în activitatea științifică. „O demonstrație matematică — spune Poincaré (21) — nu e o simplă juxtapunere de silogisme, ci silogisme *așezate într'o anumită ordine,* iar ordinea în care aceste silogisme sunt așezate e mult mai importantă decât elementele însile. Dacă am sentimentul, mai bine zis, intuiția acestei ordine în sensul de a putea cuprinde dintr'odată înlănțuirea raționamentului, atunci nu am nici o teamă că voiu uita elementele, deoarece fiecare va veni și se va înseria dela sine, fără ca eu să fac vreo sforțare de memorie". Același lucru în muzică. E cunoscut cazul lui Mozart, care a reprodus o bucată muzicală după o singură audiție. El a prins configurația totală a melodiei; restul, sau părțile din care el se compune, au venit dela sine. Adecă în mod automat, mai mult sau mai puțin inconștient.

O altă mare parte din inconștient este constituită din pornirile refulate, reprimate, pe care normele sociale nu le admit și de care eul — ca mandatar al normelor sociale — nu vrea să mai știe, ca de niște copii desmoșteniți. In consecință el le înăbușe, aruncându-le în adâncurile inconștientului, ne mai vroind să știe de ele. După Freud, aceste porniri refulate constituesc partea cea mai mare a inconștientului. Așa este cazul cu diferitele perversiuni sexuale, cu dragostea exagerată spre părintele de sex contrar, cu pornirea de furt și bruscare etc. In general reprimările cele mai frecvente sunt legate de instinctul sexual, ale cărui manifestări nu mai sunt admise decât în cadrele căsătoriei. După Adler însă, refulări asemănătoare — și cel puțin în egală cantitate — sunt și pe latura sentimentului de putere, al eului. Tot ceeace nu sprijină și nu facilitează acest sentiment, este refulat. In acest mod schiopul nu știe și nu vrea să știe — sau cel puțin să atribue vreo importanță oarecare — faptului de a schiopa etc. Același lucru cu chiorii, miopii, surzii etc., care ascund și maschează, pe toate căile posibile, defectele lor,

www.dacoromanica.ro

căutând să pozeze ca ființe superioare tocmai în direcția inferiorității.

Inafară de această grupă a tendințelor și funcțiunilor, care au fost odată în conștient și au ajuns — de bună voe sau silite — în inconștient, există a doua grupă a funcțiunilor și tendințelor, care nu au ajuns nicicând în conștiință, rămânând totdeauna în inconștient.

In ceeace privește tendințele, care nu au ajuns să pătrundă în conștiință, Freud și Jung socot că e vorba de unele porniri cu totul arhaice, care au servit în viața anterioară a individului și a speței. Deaceea Jung le și împarte în inconștient individual — în care cuprinde și tendințele refulate — și inconștient colectiv sau arhi-inconștient, care cuprinde toate pornirile originare, comune tuturor indivizilor și în care el înglobează și unele porniri, care au servit formele anterioare ale vieții, când noi ne aflam la o treaptă mai joasă în scara animalelor. Așa, de exemplu, Stanley Hall socoate că înnotatul și plăcerea, pe care o simțim în apă, este o reminiscență cu totul îndepărtată de pe vremea când eram pești! E — poate — cazul să menționăm că explorările de acest gen — de care multe din lucrările psihanalitice abundă — sunt mai mult de domeniul fanteziei.

Situația se schimbă în cazul funcțiunilor. Atari funcțiuni și acte există. Reflexele și diferitele grupări de reflexe, comandate de măduva spinării și bulbul rachidian, poate și de creerul mic, sunt un exemplu. Copilul, în momentul când pune mâna pe foc sau pe ceva ce arde, și-o retrage imediat, așa precum atunci când simte ceva în gură ,suge etc. Toată problema este dacă atari acte pot fi socotite acte inconștiente pur și simplu. Sau ar fi mai bine ca ele să fie cuprinse sub o rubrică nouă, pe care am botezat-o *aconștientă*, dând acestei expresii aceeași accepție, ca și în cazul cuvintelor de moral, imoral și amoral. Aceasta pentru motivul că atari acte nu au, de fapt, de a face, nici cu conștientul, nici cu inconștientul, fiind premergătoare diviziunii dintre conștient și inconștient. Intr'adevăr această diferențiere dintre conștient și inconștient este o apariție tardivă în domeniul vieții sufletești, pe care, după toată probabilitatea, nu o întâlnim decât la om. Ea lipsește în cazul maimuțelor sau celorlalte animale, ca șoareci, câini etc. Ceeace nu însemnează de loc că aceste animale ar fi lipsite de memorie, percepție, inteligență etc. Conștiința, ca dare de seamă a operațiilor de inteligență, învățare etc. nu este întru nimic o condiție *sine qua non*

www.dacoromanica.ro

a bunei desfășurări a tuturor acestor acte. Atari acte pot avea loc egal de bine și fără concursul ei.

Dar dacă așa stau lucrurile și dacă diferențierea dintre conștient și inconștient este mult posterioară funcțiunilor sufletești, pe care conduita minus conștiința se bazează, atunci nu este deplasat ca noi să aplicăm această diferențiere chiar și la actele, care au fost mult înaintea conștiinței — mai bine zis a diferențierii dintre conștient și inconștient — și care au rămas până azi înafară de această diviziune, neavând nimic de a face cu ea, așa cum e cazul reflexelor? Credem că da. In consecință atari acte preferăm să le cuprindem sub noțiunea de *aconștient*. Aconștientul cuprinde în primul rând reflexele și alte acte, legate în special de viața organică, vegetativă, precum și alte forme primare de reacțiune, cum ar fi reflexele circulare, care au existat mult înainte de conștiință și nu au nici azi nimic de a face cu ea. Celelalte acte, care au premers conștiința, dar care azi au intrat în sfera ei, indiferent de faptul dacă au rămas sau nu, căzând, eventual, în inconștient etc., vor fi cuprinse în dichotomia conștient-inconștient.

Este foarte probabil că *aconștientul* este și depozitarul actelor automatizate, adecă al actelor care au fost odată conștiente, dar au devenit, prin repetare și automatizare, acte inconștiente, cum este scrierea literelor în cuvânt, pronunțarea lor în vorbire etc. In acest caz noțiunea de inconștient ar urma să cuprindă numai aspectul dinamic al vieții, adecă tendințele, indiferent dacă ele sunt refulate sau arhaice. De fapt Freud și Jung, în bună parte și Adler, precum chiar și Morton Prince, înclină să reducă inconștientul numai la aceste elemente dinamice. De aci și afirmația ridicată la rang de dogmă că inconștientul este o realitate eminamente dinamică, pe care o găsim la toți psihanaliștii sau aderenții psihologiei lui Adler, Jung, etc.

Subconștient sau preconștient

Intre conștient și inconștient trecerea nu este bruscă, ci treptată, în așa fel încât inconștientul se prelinge în mod mai mult sau mai puțin continuu din conștient și invers. Zona în care conștientul este amestecat cu inconștientul, în proporții ce variază dela caz la caz, mai este numită și *subconștient* sau *preconștient*. Ea cuprinde toate actele și tendințele, care au fost și pot reveni în conștiință. Actele și tendințele, pre- sau sub- con-

www.dacoromanica.ro

ştiente, sunt toate actele pe care ni-le putem reaminti, spre deosebire de cele inconştiente, de care nu ne aducem şi nu ne mai putem aduce aminte, decât doar în stare de hipnoză sau după o îndelungată explorare psihanalitică. Primele sunt, aşa zicând, acte de memorie psihologică, celelalte acte de memorie biologică. In primul caz simţim şi ne dăm seama de efectele lor şi de conţinutul lor; în cel de al doilea resimţim doar efectele, fără să le putem lega de cauzele, care le determină, şi pe care conştiinţa nu le mai poate readuce în sfera ei. In general amintirile din preconştient sunt legate de unul sau altele din simbolurile verbale; ceeace nu era cazul celor mai multe din ascunzişurile inconştiente, definite mult înaintatea limbajului.

Preconştientul e, astfel, o arhivă, ce poate fi oricând actualizată, cercetată, spre deosebire de inconştient, care e mai mult o arhivă înmormântată, ce nu mai poate fi cercetată, dar care îşi manifestă totuşi efectele ei puternice asupra noastră. In ceace priveşte funcţiunea sa preconştientul e o stare intermediară, cu rol de mediaţie, care încearcă să mai îmblânzească mişcările din inconştient şi să mai îndulcească exigenţele şi ameninţările venite din conştient.

Dată fiind poziţia intermediară a preconştientului sau subconştientului între conştient şi inconştient, precum şi funcţiunea sa de legătură între aceste două realităţi opuse, s'ar putea spune că inconştientul şi conştientul sunt, de fapt, mai mult doi poli opuşi, care în stare pură nu există niciodată, ci numai în stare amestecată, predominând când unul, când altul. Preconştientul ar reprezenta, în acest caz, starea de balanţă dintre cei doi poli opuşi, conştient şi inconştient.

Eu, Supra-Eu şi Sine

Psihanaliza a început prin a fi o explorare a inconştientului. Conştient, inconştient şi preconştient, au fost, astfel, categoriile de bază, cu care ea a lucrat, încercând să explice prin ele întreaga vieaţă sufletească. Spre sfârşitul carierii sale Freud şi-a dat însă seama că explicarea, pe care aceste categorii o oferă este adeseori insuficientă, iar faptele, pe care ele le cuprind, au tendinţa de a se centraliza şi focaliza asupra unor nuclee diferite, al căror câmp de manifestare coincide foarte mult cu acela al conştientului, preconştientului şi inconştientului, fără o fi totuşi identic. Aceste noi nuclee, ridicate la prin-

www.dacoromanica.ro

cipii explicative fundamentale ale persoanei, sunt Eul, Supra-Eul şi Sinele, cu care ne-am mai întâlnit la aspectul dinamic.

1. *Sinele.* Sinele este egal cu totalitatea pornirilor libidinale din inconştient, comune tuturor indivizilor. Caracteristicile sale fundamentale, după Freud, — aşa cum ele sunt rezumate de către Healy-Bronner-Bowers (11) — sunt următoarele:

„El conţine toate achiziţiile filogenetice.
E isvorul energiei instinctive a individului.
Reprezintă marele rezervor al libido-ului.
Instinctele vieţii şi instinctele morţii luptă înlăuntrul său.
E regiunea, hinterlandul pasiunilor, instinctelor şi obişnuinţelor, devenite aproape instinctive.
E inconştient.
Principiul plăcerii îl domină în întregime.
Condus de principiul plăcerii, el evită orice neplacere şi durere.
El urmăreşte gratificarea pornirilor libidinale.
E amoral, ilogic şi nu are unitate de scop şi aspiraţii.
Pornirile reprimate, refulate, ajung să facă parte tot din el".

Caracterul său amoral provine din principiul plăcerii, care-l stăpâneşte cu deosebire. In consecinţă pornirile din Sine caută cu orice preţ plăcerea, indiferent de căi şi mijloace. Orice stă în calea acestor plăceri e obstacol ce trebue înlăturat, indiferent care sunt normele morale şi sociale, care au ridicat acest obstacol.

Caracterul ilogic e strâns legat de cel amoral. El provine din faptul că manifestarea pornirilor libidinale şi asociaţiile de idei şi evenimente sunt lipsite de orice principiu logic. Logica sentimentelor, pe cât de iraţională, pe atât de arbitrară, e singura logică cunoscută. In consecinţă lucrurile aflate pe calea plăcerii sunt asociate împreună şi invers, indiferent de caracterele lor logice, adecă de contiguitatea în timp şi spaţiu, de principiul identităţii, contradicţiei sau terţiului exclus, etc. Logica autistă, în deosebi aşa cum ea se manifestă în visuri, este expresia cea mai pură a logicei afective, căreia Sinele se supune.

2. *Eul.* El este rezultatul organizării vieţii sufleteşti, în mod ierarhic şi unitar, în aşa fel încât pornirile libidinale sunt armonizate cu exigenţele sociale — de care ne vom ocupa la Supra-Eu. Caracterul, aşa cum l-am definit prin prisma concepţiei lui McDougall, este o expresie a sa. Eul e, pe latura de conştiinţă, ceeace caracterul e pe latura de conduită. El are unitate în motivaţii şi aspiraţii, se supune logicei, e moral, social,

www.dacoromanica.ro

fără a-şi pierde însă caracterul de vital. El e sufletul, care uneşte materia cu spiritul, ţinând — aşazicând — balanţa între pornirile instinctive, telurice, ce isvorăsc din adâncimile fiinţei noastre pământeşti şi între aspiraţiile nobile, spirituale, graţie cărora tindem să ne ridicăm spre cer. El e — dacă ar fi să parafrazăm dictonul latin — expresie a fiinţei omeneşti şi nimic din ceeace este omenesc, nu-i e strein. Caracterele sale fundamentale — rezumate de Healy-Bronner-Bowers — sunt:

„Este o organizare coherentă a proceselor mintale.

Aşa precum în Sine rolul fundamental e jucat de instincte, în Eu acest rol e jucat de percepţia lumii dinafară, anume percepţia normelor şi legilor, după care ea se conduce.

Despărţirea dintre el şi Sine nu este tranşată, radicală, ci treptată, continuă.

E reprezentantul lumii dinafară, adecă mandatarul ei.

Reprezintă ceeace noi numim raţiune şi balanţă, sănătate.

E o entitate, care porneşte din spre lumea dinafară în spre cea dinăuntru şi începe prin a fi subconştient.

In natura sa este o precipitare a fixării erotice externe, asupra obiectelor dinafară; e format în cea mai mare parte din identificările, care succed diferitele fixări erotice neisbutite, neadmise de lumea dinafară şi care tocmai deaceea au trebuit să fie părăsite; el e un rezervor al tuturor acestor amintiri.

Parte din el e conştientă, altă parte inconştientă; partea inconştientă, în momentul când devine conştientă, are efecte foarte puternice.

Regulează toate procesele sale; e, deci, propriul său regulator.

Represiunile pornesc din el; el e punctul lor de plecare.

El ţine în frâu Supra-Eul, îndulcind exigenţele sale hiper-morale şi hiper-exigente.

Sublimarea are deobiceiu loc prin intermediul Eului; graţie mediaţiei sale energia libidinală erotică, îndreptată spre o persoană de sex dinafară, e transformată în energie erotică, narcisică, întreptată spre propriul corp.

In somn el doarme, deşi mai continuă, totuşi, să mai exercite oarecare cenzură asupra visurilor.

El caută să fie moral.

In virtutea relaţiilor sale cu sistemul perceptiv, în care este cuprinsă lumea dinafară, procesele mintale, interioare, sunt aşezate în ordine, atât pe plan temporal, cât şi pe plan spaţial, puse fiind în acord şi cu realitatea.

E în serviciul a trei stăpâni şi în consecinţă este ameninţat din trei părţi: lumea externă, pornirile libidinale din Sine şi severitatea Supra-Eului.

Controlează modalitatea şi descărcarea excitaţiilor".

www.dacoromanica.ro

In una din lucrările sale, publicate spre sfârşitul vieţii lui, Freud revine cu o serie de precizări, privitoare la raporturile dintre Sine şi Eu. Reproducem aceste precizări după rezumatul aceleiaşi lucrări a Drului Healy şi a colaboratorilor săi:

„Sinele produce puterea care mână; Eul e instrumentul, maşina, roata, prin care această putere ajunge la scop.

Pornirile libidinale din Sine vreau gratificare imediată şi nu sunt dispuse să aştepte, de unde şi eşecul lor atât de des; Eul e pacient şi precaut, el vede pericolul, care e iminent din cauza antagonismului dintre Sine şi normele după care se conduce lumea dinafară şi deaceea încearcă o mediaţie şi împăcare.

Eul, în îndatoririle sale faţă de Sine, trebue (a) să pândească momentul cel mai bun pentru gratificarea pornirilor libidinale, în aşa fel, încât exigenţele lumii dinafară să nu fie bruscate; (b) sfătuind — în acelaşi timp — Sinele să fie mai cumpătat, mai pacient şi să se mulţumească cu mai puţin, eventual şi cu substitute, compensaţii şi chiar acestea numai la momentul prielnic, oportun.

Pe măsură ce Eul creşte şi se desvoltă, el trebue să înveţe că există şi o cale indirectă de gratificare a pornirilor libidinale, anume aceea, care „consistă în schimbarea condiţiilor în lumea dinafară în aşa fel încât noile condiţii să fie mai înţelegătoare şi binevoitoare faţă de pornirile atât de capricioase ale Sinelui, care e şi rămâne un mare copil". Aceasta este suprema performanţă a Eului.

El apreciază când este oportun ca pasiunile să capete frâu liber şi când e nevoe de anumite lupte şi bravări, pentruca manifestarea lor să nu fie împiedecată. Acest discernământ este Alfa şi Omega înţelepciunii practice.

Intre Ego şi Sine nu este o opoziţie inerentă; în cazul persoanei normale, sănătoase, ele merg mână în mână.

In copilărie Eul e slab şi puţin diferenţiat de Sine, cu care în bună parte se confundă; în consecinţă el este capabil să intre deadreptul în panică în faţa unei porniri libidinale puternice. Astfel în loc să-şi îndeplinească funcţiunea sa de canalizare a pornirilor libidinale şi de acordarea lor cu exigenţele lumii, el fuge din calea ei, dându-i frâu liber, sau angajează lupta faţă de ea şi o reprimă".

3. *Supra-Eul.* El creşte şi se desvoltă din Eu, anume din acea parte a Eului care se ocupă cu respectarea normelor sociale şi morale. El se identifică cu aceste norme făcându-se avocatul lor şi servindu-le cu cel mai mare zel posibil. Caracterele sale, aşa cum ele sunt rezumate de Healy, sunt următoarele:

„El e în mare parte inconştient; e independent de Eul conştient şi în mare parte inaccesibil lui.

E mai departe de conştient decât Eul.

www.dacoromanica.ro

Este „moştenitorul complexului Oedip", adecă un fel de precipitat al procesului de identificare cu părinţii „într'un fel oarecare combinat împreună".

E un fel de depozit al primelor fixări libidinale asupra obiectelor şi persoanelor externe.

Reprezintă, totuşi, o reacţiune împotriva preferinţelor, legate de primele fixări de mai sus.

Are o serie de puncte de contact cu înzestrarea filogenetică a fiecărui individ, adecă cu moştenirea arhaică, comună speţei.

E un împumut al Eului infantil din puterea părintelui, cu care copilul s'a identificat; acest împrumut e folosit, totuşi, în reprimarea complexului Oedip.

Funcţiunea sa principală este critica, pe care el o exercită faţă de Eu, pe care îl găseşte prea binevoitor cu Sinele, duşmanul său de moarte. De aci sentimentul de vină, pe care îl dă Eului, care ajunge să se simtă — din cauza acestui sentiment — un fel de complice cu Sinele.

El lucrează în felul unui imperativ categoric, care nu discută şi cere totală supunere. De aci caracterul său compulsiv.

E una cu ceeace în limbaj popular se numeşte conştiinţă.

Tinde să fie hiper-moral şi tiranic faţă de Eu.

El e totuşi în strâns contact cu Sinele şi uneori poate să acţioneze faţă de Eu ca un reprezentant al Sinelui.

Altfel este foarte puţină comunicaţie între pornirile libidinale şi exigenţele Supra-Eului.

Ştie mai multe asupra Sinelui decât asupra Eului.

E susceptibil de influenţare şi în perioada matură a vieţii, deşi altfel îşi păstrează dealungul întregii vieţi caracterul fixării sale din prima tinereţă.

E o expresie permanentă a influenţelor părinţilor.

Eul matur ajunge uneori în stare să domine Supra-Eul".

Precizările de mai sus arată în mod, care exclude orice îndoială, natura socială a Supra-Eului. El nu e decât mandatarul normelor morale şi sociale, sădite în persoana copilului din primii ani, în formă mai mult sau mai puţin imperativă. De aci şi faptul că el este în cea mai mare parte inconştient. Sădirea normelor morale a început din prima copilărie, cu regularea nutriţiei, somnului şi mai ales a sfincterului şi a scaunului, apoi spălarea, îngrijirea îmbrăcămintei, mâncarea cu furculiţă şi cuţit, însuşirea bunelor maniere, respectul părinţilor etc. Este foarte probabil că identificarea cu părintele de acelaş sex are o foarte mare importanţă. Este foarte îndoielnic însă că pentru acest lucru e absolută nevoie şi de complexul Oedip. Această identificare se poate face şi fără acest complex. In acest scop e suficientă influenţa socială, a familiei în deosebi, care reco-

www.dacoromanica.ro

mandă „fii cuminte ca tata", „iubeşte pe tata, fiindcă el ne aduce de mâncare", „ascultă de tata, fiindcă el e bun", „fii cuminte că te spun lui tata" etc. Toate aceste recomandaţii, precum şi prestigiul de care părintele se bucură în actuala organizare a familiei, sunt suficiente motive pentru a determina pe copil să vadă în el persoana cea mai însemnată, cu care să se complacă mai mult şi pe care să-l imite în cea mai mare măsură.

Fig. 30 ilustrează în mod concret raporturile dintre Eu, Supra-Eu şi Sine, aşa cum ele sunt văzute de Healy, Bronner şi Bowers.

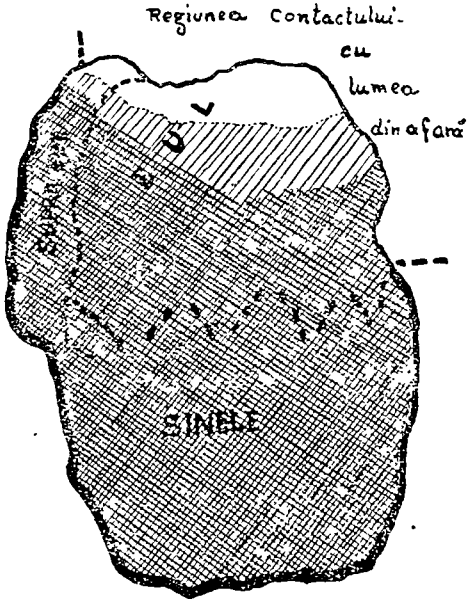

Fig. 30. — Raporturile dintre Eu, Supra-Eu şi Sine.
După Healy, Bronner şi Bowers (11).

Datorită faptului că altoirea normelor sociale începe din fragedă copilărie şi se face pe bază de imitaţie, sugestie şi învăţare mai mult sau mai puţin inconştientă şi nu pe bază de discuţie şi argumentare raţională, aceste norme ajung să fie, cu timpul — anume atunci când altoirea a prins —, realităţi mai mult interioare decât exterioare. Ele isvoresc şi par să isvorască dinlăuntru, nu dinafară. Noţiunea de *introiecţie* e destinată să specifice acest caracter interior al normelor sociale,

www.dacoromanica.ro

care au fost asimilate în interioritatea individului şi astfel sădite, încât ele au prins vieaţă în vieaţa sa, devenind, aşazicând, una cu el. Din realităţile interioare, obiective, ele devin — graţie acestei introiecţii — realităţi interioare, subiective; din *norme sociale* — cum ar zice Durkheim — ele devin *imperative morale* — cum ar spune Kant[1]). In acest mod respectarea lor nu e

---

[1]) După Durkheim conduita morală a individului e de origine strict socială. Anume ea e rezultatul condiţionării sociale, care începe din fragedă copilărie şi evident variază cu tipul de societate, în aşa fel că ceeace e tabu într'un tip de societate, e admis, şi chiar recomandat, în altul şi invers. Adulterul, de exemplu, e pedepsit cu moartea în unele societăţi, dar e un act de atenţie şi favoare, acordată celor mai buni prieteni, în altele. In consecinţă revolta noastră, în caz de adulter, nu e expresia unui instinct ci rezultatul unei condiţionări sociale, sădite însă atât de adânc în individ, încât ea pare că vine din însaşi inima fiinţei sale, aşa cum ea e dată dela naştere. Ceeace — spune Durkheim — l-a făcut pe Kant să afirme că legea morală face parte din însaşi fiinţa noastră, aşa cum ea vine dela naştere. Cu alte cuvinte noi suntem morali, deoarece aşa ne e firea, anume legea ei de bază, care e legea morală, dată sub formă de *imperativ categoric*. Acest caracter, spune Durkheim, într'adevăr există, atât numai că el nu e rezultatul eredităţii, ci produsul societăţii. Legea şi baza morală a omului, e, deci, societatea, nu individul. Individul, aşa cum e dat dela naştere, e pur şi simplu amoral, şi devine moral sau imoral, după cum e societatea, în care el trăieşte.

Freud îşi însuşeşte teza lui Durkheim. Atât numai că el, spre deosebire de Durkheim, consideră că *legea morală nu e, totuşi, ceva exterior, ci ceva interior*. Anume ea e exterioară la început, în copilărie, adecă în momentul altoirii, dar e interioară mai târziu, în momentul actualizării. Pentru adult, deci, reacţiunea faţă de adulter e tot atât de interioară şi puternică, caşicând ar fi înăscută, nu dobândită. Aceasta deoarece altoirea s'a făcut de mult, anume din fragedă copilărie, când sufletul era la început de desvoltare. In acest mod norma nu mai e luată în interior ca ceva *separat, adăugat*, alături de cele date dela naştere, ci ca ceva *altoit* în sensul strict al cuvântului, anume altoit pe dispoziţiile ereditare şi în aşa fel încât condiţionarea socială devine una şi aceeaşi tulpină cu dispoziţia ereditară. Aceasta datorită faptului că, în baza complexului Oedip, condiţionarea socială e *cerută din interior şi nu impusă din exterior*. Sădirea normelor morale e fructul *dorinţei* copilului de a fi ca şi părintele său şi nu acela al constrângerii sociale, venite dinafară peste voinţa nativă a individului şi în bună parte contra ei. In acest mod teza lui Durkheim primeşte o fericită completare. Misterul transformării unei realităţi exterioare într'una interioară primeşte o satisfăcătoare explicare, graţie procesului de *introiectare*, derivat din complexul Oedip.

Explicarea lui Freud e, totuşi, încă nesatisfăcătoare. După părerea noastră anumite norme morale cu caracter general, ca „să nu ucizi" etc. sunt atât de adânc înrădăcirate în fiinţa noastră, încât ele sunt, probabil, mai mult produsul unui comandament, venit din însaşi fiinţa noastră, aşa

www.dacoromanica.ro

atât un fenomen de *constrângere*, venit dinafară, ci unul de *actualizare, împlinire*, venit din lăuntru. Aceasta tocmai grație faptului că sădirea și altoirea normelor sociale a devenit o realitate introiectată, și anume introectată chiar în inconștient. Cel puțin în cea mai bună parte!

Ar fi, totuși, o greșală, dacă această introiectare am con-

---

cum ea e așezată dela naștere. Probă, dealtfel, și faptul că această normă e comună tuturor societăților, oricare ar fi tipul lor de așezare. In consecință între teza lui Durkheim și cea a lui Kant înțelegem să luăm o poziție intermediară, susținând că legea morală e și înăscută și dobândită. (Ar fi greu să precizăm proporția de nativitate și condiționare. E — în orice caz — foarte probabil că proporția de condiționare e mult mai mare decât cea de nativitate, în așa fel că dreptatea e mai mult de partea lui Durkheim decât a lui Kant). In acest fel, evident, renunțăm — și credem pe cea mai bună dreptate — și la antinomia dintre individ și societate sau la aceea dintre Sine și Supra-Eu, care la Freud joacă un rol atât de mare. Societatea — oricât de opusă ar fi ea uneori individului — e făcută, totuși, pentru individ și anume pentru nevoile sale interioare, care o cer, așa precum individul, la rândul său, e făcut *și el* pentru societate, *anume pentru traiul în comun*, indiferent de așezarea istorică și geografică a acestui traiu. Același lucru și în cazul Sinelui și al Supra-Eului. Dacă antagonismul dintre ele e, probabil, mult mai mare decât congruența, colaborarea, convergența, aceasta nu însemnează, că orice convergență lipsește. Nu, o atare convergență există și trebue să fii cu totul orbit de anumite prejudecăți — fie ele chiar cu haină științifică — pentru a nu le vedea. „Creșteți și vă înmulțiți", care e, în cele din urmă, cel mai de seamă imperativ categoric din Supra-Eu, merge în bună colaborare cu pornirea libidinală de iubire a eului și iubire a sexului opus. Societatea — și Supra Eul, care e avocatul ei — îngrădește și contrazice doar unele *forme de manifestare ale energiei vitale și nu energia însăși*. Ea limitează metodele de conservare și desvoltare ale individului, precum și pe acelea de înmulțire, dar nu însăși conservarea și desvoltarea sau înmulțirea. Ea cere să nu furi, nu să nu mânânci, și să te înmulțești în cadrele căsătoriei, nu înafară de ea, dar nu mai mult. Iar aceasta o cere nu de hatârul ei ca atare — care ar putea să fie cu totul arbitrar pentru individ — ci *tocmai din grija pentru individ, anume din grija pentru toți indivizii*, fie ei cetățeni, fie soți, fie copii. Căsătoria și societatea e afacere între mai mulți; în consecință societatea nu vrea decât stabilirea unor anumite norme comune, care *să asigure libertatea fiecăruia, în așa fel și în așa măsură încât libertatea unuia să nu vină în contrazicere cu libertatea celorlalți și invers.*

Dar această colaborare dintre Sine și Supra-Eu e și mai mare grație funcțiunii de sinteză și balanță a Eului, care — după părerea noastră — e îndrudit cel puțin 51%, atât cu Sinele, cât și cu Supra-Eul. In acest mod dacă între Sine și Supra-Eu, există, probabil, 60—80% antagonism și doar 20—40% conlucrare, în schimb între Sine și Eu, pe de o parte și Eu și Supra-Eu, pe de altă parte, colaborarea întrece totdeauna antagonismul, 51% pentru colaborare fiind — credem limita minimă. De aci și faptul că individul

www.dacoromanica.ro

sidera-o (a) deplină ori (b) una și aceeași pentru toți indivizii sau (c) toate normele. De fapt deplină ea nu e nicicând, ci doar mai mult sau mai puțin deplină, anume după cum e vorba de o normă sau alta și de un individ sau altul.

Ea e mai mare în cazul normelor legate de imperativele categorice ale conviețuirii noastre împreună — cum e „să nu furi, să nu ucizi" și așa mai departe cu toate celelalte regule de conduită din cele zece „porunci" și șapte „taine" — și e mai mică în cazul normelor recomandabile, cum sunt „ajută-ți deaproapele, cinstește pe bătrâni" și așa mai departe. Ea e mai mare, apoi, la indivizii crescuți în familii morale, în acord cu normele sociale, și mai mică la indivizii crescuți în familii în dezacord cu aceste norme.

Persoana cu normele aproape deplin introiectate se va purta în acord cu ele, oricare ar fi situația prezentă; celelalte, cu normele mai puțin introiectate, vor rămâne sub stăpânirea acestor situații. In consecință individul va fi blând cu cei blânzi, rău cu cei răi; el va fura la școală, dar nu va fura acasă, va minți pe profesor, dar nu pe colegi etc. Situația va avea, deci, o suficientă ascendență asupra individului, fiind — în acest caz — unul din factorii decisivi ai comportamentului. E cu deosebire meritul sociologilor americani *situaționaliști* — de care ne-am ocupat la sfârșitul capitolului trecut — de a fi dovedit și accentuat această importanță a situației. De fapt, însă, după acești sociologi, situația e decisivă totdeauna. Deci și atunci când introiecția e puternică și chiar și atunci când e vorba de ereditate. Aceasta desigur e o greșală, o foarte mare greșală, dovedită de întreaga orientare contimporană a psihologiei persoanei.

Faptul că în unele cazuri situația e dominantă, nu înseamnă nicidecum că situația e dominantă în toate cazurile și invers. Comportamentul uman, de fapt, e determinat totdeauna și de situație și de ereditate, precum și de introiecție sau situațiile

— oricât de împărțit ar fi el în Sine, Eu și Supra-Eu — el e, totuși, individ, adecă unitate, anume cu atât mai definită, cu cât individul e mai sănătos și invers, sănătatea fiind una cu integrarea. Și ceeace mai însemnează că în psihologie — în bună măsură chiar și în psihiatrie — avem, în cele dir urmă, de a face cu *individul* — în primul rând cu individul — și numai apoi cu cele trei straturi fundamentale, din care el se compune. Aceste straturi trebuesc, deci, luate ca ceeace ele cu adevărat sunt — și numele arată — iar nu ca entități *solipsiste*, din a căror asociere ar deriva persoana. Persoana e și rămâne unitatea lor supra-ordonată.

www.dacoromanica.ro

din copilărie, altoite în natura individului. Uneori, desigur, predomină ereditatea, alteori situaţia şi alteori introiecţia. Noţiunea de introiecţie, preconizată de Freud, are marele merit de a fi aruncat o excelentă punte de legătură *între situaţie şi ereditate*, care sunt oarecum poli opuşi.

In această lumină privind lucrurile, „să nu ucizi" e, probabil, aproape jumătate, dacă nu mai mult, ereditate, 30—40% introiecţie şi câteva procente situaţie, în vreme ce „ajută-ţi deaproapele" e, probabil, doar câteva procente ereditate, 60—80% introiecţie şi aproximativ 10% — să zicem — situaţie, iar „să nu furi" cam tot atâtea procente ereditate, 60—75% introiecţie şi 15—18% situaţie, etc.

4. *Interacţiunea dintre Eu, Supra-Eu şi Sine.* Intre Sine, Eu şi Supra-Eu, există o continuă interferenţă. Sinele vrea satisfacerea tuturor pornirilor sale, Supra-Eul admite doar câteva şi numai în anumite forme sociale accesibile, iar Eul încearcă o operă de împăciuire, îmblânzind pornirile din Sine şi îndulcind exigenţele morale din Supra-Eu, în aşa fel încât *Forma* — cum ar zice Pirandello — să nu sufoce *Vieaţa*, iar *Vieaţa* să nu distrugă *Forma*. In această operă de sinteză, echilibru şi împăciuire, Eul dă uneori dreptate mai mult Sinelui, alteori mai mult Supra-Eului. In primul caz avem indivizii predispuşi spre boemie, lipsiţi de organizare, pradă ispitelor şi pornirilor, care-i stăpânesc în mod capricios şi lipsit de logică; în al doilea caz indivizii pedanţi, formalişti şi dogmatici, predispuşi spre filistinism, punctuali, organizaţi etc. până la a distruge Vieaţa. Intre ei avem indivizii cumpăniţi, oameni în sensul cel mai adecvat al cuvântului, cărora dictonul latin *Homo sum et nihil umanum a me alienum puto*, li se potriveşte în sensul cel mai larg al cuvântului.

Echilibrul dintre Sine şi Supra-Eu, evident, este o operă în timp. El începe din fragedă copilărie, când Eul ţine loc şi Supra-Eului şi continuă apoi dealungul copilăriei, când apare şi Supra-Eul. In general Supra-Eul nu reuşeşte nicicând să controleze toate pornirile din Sine. Anumite porniri rămân înafară de controlul său. Ele constituesc partea de *infantilism* şi copilărie a fiecărei persoane mari. Numărul pornirilor libidinale, controlate de Eu şi Supra-Eu, este în creştere la persoanele nevropate şi ajunge să distrugă aproape în întregime atât Supra-Eul, cât şi Eul, cu excepţia Eului infantil, din prima copilărie, la care bolnavul mintal revine şi se fixează. Fig. 31, preconizată

www.dacoromanica.ro

de Hendricks (12), încearcă o ilustrare concretă a raporturilor dintre Sine, Eu și Supra-Eu la copii și adulți, anume la adulții sănătoși, la cei neurotici (isterici și psihastenici) și la cei psihotici (schizofrenici și maniaco-depresivi).

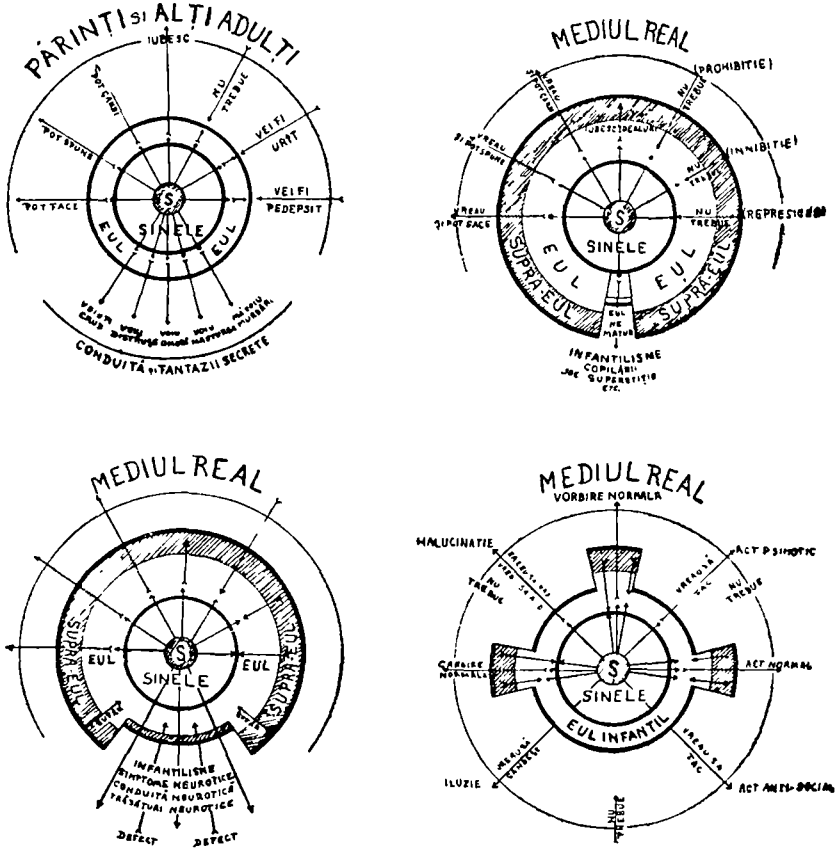

Fig. 31. — Relațiunile dintre Sine, Eu și Supra-Eu: la copii (A), adulți normali (B), adulți neurotici (C) și psihotici (D). (După Hendricks, 12).

„*A*, în copilărie nu e Supra-Eu, iar Eul încearcă să ducă la bun sfârșit dorințele Sinelui, în măsura în care mediul, anume părinții și ceilalți adulți cu care copilul vine în contact, nu se opun. Opunerea lor e indicată prin săgeți centripetale. Săgețile centrifugale arată dorințele Sinelui.

B, la adulții normali, Supra-Eul interzice anumite acte, gânduri etc. Orice Supra-Eu are, totuși, anumite goluri, prin care anumite porniri din reacțiunile infantile, emanate din Sine, pătrund. Cel puțin din când în când.

www.dacoromanica.ro

C, adultul neurotic are atari goluri mult mai mari, în aşa fel încât o bună parte din pornirilie libidinale din Sine nu ţin seamă de mediu şi Supra-Eu.
D, psihoticul, din Supra-Eu nu au mai rămas decât fragmente, în aşa fel încât pornirile libidinale sunt relativ libere, fără frâu. De aci delirul, halucinaţiile şi actele disociate, care caracterizează pe psihotic".

Activitatea Sinelui şi cea a Supra-Eului, sunt — după Freud — acţiuni eminamente antagoniste. Sinele caută plăcerea, Supra-Eul datoria; primul vrea gratificarea instinctelor, celalalt respectarea normelor sociale; unul e moral, celalat amoral etc. Gândirea dichotomică, bipolară, este una din trăsăturile cele mai caracteristice şi esenţiale ale gândirii psihanalitice, fie că e vorba de Freud, fie de Jung, ori Abraham, Jones, Rank, Alexander, etc.

Departe de noi gândul de-a contesta antagonismul dintre Sine şi Supra-Eu. O atare încercare ar fi dela început condamnată; ar fi să cărăm apă cu vase fără fund, caşi Tantalus. Atât numai că antagonismul — oricât ar fi el de predominant — nu e singurul. Colaborarea — oricât ar fi ea de redusă — e realitatea sa complementară. Iar vieaţa rezultă tocmai din colaborarea acestor forţe antagoniste, dar complementare, anume parţial antagoniste şi parţial complementare. E foarte probabil că acţiunea antagonistă predomină pe cea convergentă; ea nu o suprimă însă nicicând. Prima poate fi de 80% şi chiar mai mult, iar cealaltă de 20% sau mai puţin. Prezentă însă ea e totdeauna. In cele mai multe cazuri ideea de datorie merge, e drept, contra ideii de plăcere; uneori ea merge, totuşi, şi paralel. E cazul cu datoria de a ne desvolta cât mai mult personalitatea, care mângâie atât de plăcut iubirea propriului eu, precum e şi cazul datoriei de conservare a speţei, care e paralelă — în parte cel puţin —cu pornirea sexuală etc. Deaceea a vedea persoana numai ca o luptă pe vieaţă şi pe moarte între pornirile libidinale din Sine, date dela naştere şi între imperativele morale din Supra-Eu, sădite de societate, însemnează a o vedea unilateral. Şi, deci, greşit. Vieaţa nu e numai luptă, ci şi pace; ea nu e numai discordie, ci şi armonie. Ea e, de fapt, un amestec de melodie împletită cu elemente discordante, mai mult sau mai puţin turburătoare[1]).

[1]) Asupra acestei chestiuni am insistat şi în Cap. III, în legătură cu dinamica persoanei. Fig. 8 ilustrează atitudinea noastră.

www.dacoromanica.ro

Uneori tonurile opuse, discordante, copleşesc pe cele înrudite, asemănătoare. E cazul persoanelor „blestemate dela naştere", a căror instincte se luptă pe vieaţă şi pe moarte, neputând ajunge la înţelegere. Atât între ele înşile, cât şi între ele, pe de o parte, şi normele sociale, pe de altă parte. Din aceste persoane se recrutează criminalii şi nebunii. Ei sunt persoanele a căror integrare, întreprinsă de Eu, nu a reuşit.

Alteori armonia domină discordanţa; acordul copleşeşte dezacordul. E cazul firilor fericite, care pornesc cu dreptul din momentul naşterii. Pornirile lor libidinale se împacă unele cu altele şi toate împreună cu imperativele sociale. Eul a reuşit în misiunea sa. Acestea sunt persoanele cumpănite, lipsite de conflicte puternice, urmărite de noroc.

Intre aceste două extreme se grupează restul indivizilor, care reprezintă majoritatea omenirii. Ei sunt indivizii mai mult sau mai puţin sănătoşi, fericiţi, armonici, sau turburaţi, frământaţi, neliniştiţi. Una şi aceeaşi constituţie nativă, într'un mediu mai potrivit va ajunge în grupa persoanelor mai fericite, într'un mediu mai rău în grupa persoanelor mai dezechilibrate. Variaţia e — şi din acest punct de vedere — legea firii.

Dar această variaţie nu e numai individuală, ci şi colectivă; ea nu se referă numai la indivizii din sânul uneia şi aceleiaşi societăţi, ci şi la diferitele tipuri de societate. La unele societăţi colaborarea dintre Sine, Eu şi Supra-Eu, e mai mare; la altele mai mică. Cercetările lui Malinowski, Mead etc. arată, de exemplu, într'un mod care exclude orice putinţă de îndoială, că integrarea celor trei componente fundamentale ale persoanei este mult mai desăvârşită la primitivii din Melanesia şi mult mai puţin reuşită la popoarele culte din Europa şi America. Balanţa sufletească a primitivilor din Melanesia şi felul cum ei au rezolvat problema integrării sexuale sunt atât de reuşite încât schizofrenia, de pildă, e o apariţie necunoscută. Aceasta în contrast cu populaţia cultă din New York, Paris sau Londra, unde ea bântue aproape caşi tuberculoza. Deaceea unii au şi vorbit de „epoca noastră nevropată", socotind că civilizaţia şi cultura însemnează nu numai mai mult sifilis şi tuberculoză, ci şi mai multă nebunie, nevroză. Aceeaşi idee — dar în forme mult mai atenuate — o găsim la Freud (9), care vorbeşte de sentimentul de înăbuşală, atât de inconfortabil, pe care cultura ni-l dă.

Lucruri asemănătoare constatăm şi în cadrul claselor so-

www.dacoromanica.ro

ciale. Integrarea sufletească a ţăranului e mai deplină decât cea a orăşanului; a medicului mai mare decât a preotului sau profesorului, a bărbatului mai mare decât a femeii şi aşa mai departe. Totul depinde de exigenţele imperativelor categorice din Supra-Eu, care pot fi (a) mai multe sau mai puţine şi (b) mai exigente sau mai puţin exigente. Integrarea — şi deci sănătatea mintală — e mai mare în cazul când imperativele din Supra-Eu sunt mai reduse şi mai blânde — cum e cazul cu medicul, laicul liber profesionist, săteanul — şi mai redusă, atunci când imperativele din Supra-Eu sunt mai exigente, mai categorice şi mai multe — cum e cazul cu preotul, femeia, profesorul, etc.[1]).

BIBLIOGRAFIE

1. ABRAHAM, K., *Selected Papers.* Hogarth Press. London. 1927.
2. ADLER, A., *Praxis und Theorie der Individualpsychologie.* Bergmann. München. 1924.
3. ADLER, A., *Ueber den nervösen Charakter.* Bergmann. Wiesbaden. 1912.
4. ADLER, A., *Menschenkenntnis.* Hirzel. Leipzig. 1912.
5. ALEXANDER, F., *Psychoanalysis of the Total Personality.* Nerv. & Ment. Disease Publ. N. Y. 1930.
6. DEUTSCH, H., *Zur Psychologie der weiblichen Sexualfunktion.* Intern. Psychoan. Verlag. Wien. 1925.
7. FENICHEL, O., *Outline of Clinical Psychoanalysis.* W. W. Norton. N. Y. 1934.
8. FREUD, S., *Gesamellte Schriften.* Vol. I—X. Intern. Psychoan. Verlag. Wien. In special: *Vorlesungen*, Vol. VII, *Traumdeutung*, II şi III; *Neurosenlehre*, VIII; *Drei Abhandlungen über Sexualität des Kindes.*
9. FREUD, S., *Das Unbehagen der Kultur.* Intern. Psychoan. Verlag. Wien. 1930.

[1]) Ar fi, totuşi, o mare greşală dacă din aceste fapte am trage concluzia că idealul nostru, al celor culţi, e fuga de cultură şi civilizaţie şi reîntoarcerea spre formele de vieaţă mai simplă. Regresiunea, adecă inversarea evoluţiei, e semn de *agravare* a boalei şi nu de vindecare. Deaceea nu ne rămâne decât mersul înainte, dar cu atenţie, *cu mult mai multă atenţie*, la potrivirea civilizaţiei şi culturii cu fondul sufletesc din care ea a purces cândva, în trecutul îndepărtat, care se confundă cu însuşi începutul omenirii. Sinele, Eul şi Supra-Eul vor trebui, deci armonizate din nou, dar fără a renunţa la complexitatea şi bogăţia aproape imensă a Eului şi Supra-Eului cult, care face mândria veacului ce-l trăim. Deci, fără a renunţa la Goethe, Beethoven, Rodin, Eminescu, Thomas Mann, Wordsworth, Bergson, O'Neill şi toţi ceilalţi străluciţi exponenţi ai culturii noastre, care trebuesc urmaţi şi depăşiţi, nu lăpădaţi!

www.dacoromanica.ro

10. GRODECK, G., *The Book of It.* Nerv. & Ment. Disease. N. Y. 1928. Cea mai populară scriere.
11. HEALY, BRONNER, BOWERS, *The Structure and Meaning of Psychoanalysis.* Knopf. N. Y. 1930. Lucrare de valoare cu totul excepțională pentru specialist.
12. HENDRICKS, I., *Facts and Theories of Psychoanalysis.* Knopf. N. Y.
13. JONES, E., *Papers on Psychoanalysis.* Tindal & Cox. London. 1923.
14. JUNG, K., *Psychology of Dementia Praecox.* Nerv. & Ment. Disease. Publ. Co. N. Y. 1914.
15. JUNG, K., *Psychologische Typen.* Rascher. Zürich. 1921.
16. JUNG, K., *Wandlungen und Symbole der Libido.* Deuticke. Leipzig. 1925.
17. MALINOWSKI, M., *Sex and Repression in Savage Society.* Harcourt Brace. Co. N. Y. 1927.
18. MEAD, M., *Coming of Age in Samoa.* Gardner City. N. Y. 1928.
19. MEAD, M., *Sex and Temperament in three Primitive Societies.* Morrow. N. Y. 1935.
20. MORTON PRINCE, *Clinical and Experimental Studies in Personality.* Sci. Art. Publishers. Cambridge. 1929.
21. POINCARÉ, H., *Science et Méthode.* Flammarion. Paris. 1909.
22. RANK, O., *Art and Artist. Creative Urge and Personality Develop ment.* Knopf. N. Y. 1932.
23. STEKEL, W., *Peculiarities of Behaviour.* Liveright. N. Y. 1924.
24. *The Unconscious: a Symposion.* Ed. Dumer. Knopf. N. Y. 1928.

www.dacoromanica.ro

PARTEA A III-A

STRUCTURA PERSOANEI

Odată ce variabilele fundamentale ale persoanei au fost izolate şi definite în principalele lor aspecte, urmează acum să trecem la cea de a doua problemă centrală din psihologia persoanei, anume la *relaţiile dintre aceste variabile, cu scopul de a desprinde structura şi arhitectonica, cărora ele se supun.* Capitolele ce urmează încearcă precizarea acestei structuri, aşa cum ea a fost abordată de tipologie, biotipologie şi analiza factorială. Capitolul final va rezuma concluziile, care se desprind din capitolele precedente, şi va schiţa atitudinea noastră faţă de această problemă de bază — cea mai de bază — a psihologiei persoanei, precum şi a psihologiei teoretice în general.

www.dacoromanica.ro

Capitolul VIII

TIPOLOGIA

Am văzut în capitolul introductiv cum psihologia, constituită ca știință experimentală, cu metode strict analitice, era cu totul inadecvată pentru înțelegerea persoanei umane, așa cum această persoană se manifestă în artă, istorie, viața economică și socială. Ea era mai mult o știință a senzațiilor și prea puțin a structurii sufletești, care stă la baza persoanei și-i determină conduita, diferită de a oricăror ale persoane.

Una dintre primele reacțiuni contra acestei psihologii analitice a senzațiilor a fost psihologia lui *Dilthey*. Pornind dela nevoia înțelegerii persoanei, așa cum ea apare în creațiile de artă, filosofie și istorie, el a preconizat o psihologie nouă, pe care a botezat-o cu numele de *psihologia înțelegerii*. Spre deosebire de psihologia experimentală analitică, numită de el *psihologie explicativă*, care pleacă dela senzații, căutând să explice fenomenele sufletești și individul ca o asociere a lor, psihologia înțelesului pleacă dela individ și caută să înțeleagă manifestările sale ca părți integrate în mod organic în unitatea lui. Pornită pe acest drum ea se ocupă cu individul concret, pe care-l găsim în viața de toate zilele și nu cu individul abstract, existent doar în mintea noastră, și socotit ca o sumă de caractere generale, pe care le întâlnim la toți indivizii.

Apucat pe această cale Dilthey și-a dat însă seama că noua psihologie, pe care el a căutat să o formuleze, nu poate rămâne, totuși, la individ. Aceasta ar însemna să renunțe la orice generalizare a cunoașterii și prin aceasta la însăși ideea de știință. In consecință el a căutat un drum intermediar, între abstracțiile psihologiei experimentale și numărul imens al indivizilor concreți, reali. Acest drum a fost găsit în vechea idee de *tip*, a cărei origine probabil merge până la Platon și Aristotel, dacă nu chiar mai departe.

www.dacoromanica.ro

Noţiunea de tip se referă la aceea de clasă, anume la clasa, pe care o putem distinge înlăuntrul uneia şi aceleiaşi spețe. Cu referire la om ea e, deci, mai concretă decât cea de individ în general şi mai abstractă decât cea de individ concret, ţinând aşa zicând un just echilibru între ele. In consecinţă psihologia tipologică încearcă un drum mijlociu între abstracţiile psihologiei generale, care pierd aproape orice contact cu realitatea concretă a individului şi psihologia fiecărui individ în parte, care e refractară la orice proces de generalizare şi abstracţie, atât de inerent ştiinţei, fiind oarecum însăşi raţiunea ei de a fi.

De fapt însă această idee de just echilibru şi potrivită poziţie intermediară între individul concret şi cel abstract, nu e singura proprietate a noţiunii de tip. Mai există şi a doua, care — ulterior — s'a dovedit a fi mult mai importantă decât întâia. E ideea de *structură*. Caracterul de bază, în funcţie de care tipul e definit, se leagă cu alte caractere şi anume *în conformitate cu anumite norme de polaritate şi simetrie*, în aşa fel încât toate împreună reprezintă totdeauna o structură bine definită. Această structură se aplică tuturor indivizilor care fac parte din acelaşi tip. Pornirile, funcţiunile şi trăsăturile lor se leagă în acelaşi fel. In virtutea acestei structuri prezenţa unui caracter e un indiciu pentru prezenţa celorlalte şi invers.

In baza acestei structuri, care stă la baza noţiunii de tip, generalizarea cunoaşterii e posibilă nu numai dela un individ la altul, ci şi dela un caracter la altul, în măsura în care caracterele se constelează împreună, formând o structură comună. Ştiinţa, socotită ca economie de cunoaştere, e, astfel, posibilă; ideea de clasă şi cea de structură pe care noţiunea de tip se bazează, o fac cu putinţă[1]).

Metoda tipologică s'a bucurat — şi încă se bucură — de foarte mult succes. Cu deosebire în Germania. Numărul diferitelor sisteme tipologice e foarte mare[2]). Aproape nu există

---

[1]) Pornind dela această posibilitate de generalizare a cunoaşterii tipologice, Dilthey (5) şi urmaşii săi, Spranger (13), Jaspers (9), precum şi ceilalţi tipologi de proveniență teoretică diferită, au mers chiar mai departe, susţinând că metoda tipologică e singura metodă de cunoaştere şi pătrundere a sufletului omenesc, spre deosebire de metoda analitică, explicativă, adecvată fenomenelor naturii fizice.

[2]) Chiar mult mai mare decât trebue. Ceeace constitue o vădită probă a slăbiciunii lor, mulţimea soluţiilor fiind totdeauna o probă că drumul apucat e în bună parte greşit.

www.dacoromanica.ro

aderent al psihologiei tipologice, care nu să aibă și tipologia sa.

In cele ce urmează vom insista în mod mai deosebit asupra a două din ele, care s'au bucurat și se bucură de cea mai largă popularitate. Ele sunt preconizate de Jung și Spranger. Intâia — tipologia lui Jung — lucrează cu criterii strict psihologice; cea de a doua — tipologia lui Spranger — cu criterii sociale, pornind dela categoriile fundamentale de valori. In capitolul următor ne vom ocupa mai pe larg cu diferitele sisteme *bio*-tipologice, care încearcă definirea tipului de bază prin criterii biologice, psihologice și sociale. Accentul în expunere va cădea pe ideea de structură, pe care o socotim nespus de valoroasă și de care ne vom ocupa mai pe larg în capitolul referitor la contribuțiile analizei factoriale[1]).

Tipologia lui Jung

Tipologia lui Jung e fără îndoială cea mai cunoscută și populară. Noțiunea de introversiune și extroversiune și tipurile legate de variațiile ei dichotomice au intrat în limbajul de toate zilele.

Pornind dela experiența sa clinică Jung a observat că între demență și isterie există o serie de deosebiri mai mult sau mai puțin opuse. Această opoziție devine mai evidentă atunci când ea e considerată în legătură cu atitudinea bolnavului față de lumea sa exterioară. Bolnavul isteric se caracterizează printr'o sensibilitate cu totul exagerată față de lumea exterioară, pentru care dementul arată o indiferență totală. Privind lucrurile mai deaproape prin prisma noțiunii de Libido, luată în sensul larg de elan vital sau voință de a trăi și a fi fericit, putem spune că în cazul isteriei avem de a face cu o tendință centrifugală a elanului, iar în cazul demenței cu una centripetală. In urmare la această direcție de orientare a energiei libidinale, voința de viață a istericului e îndreptată în spre lumea exterioară; dorințele, trebuințele și aspirațiile sale sunt legate de semeni și societate, având de a face cu iubirea și ura lor. Dim-

[1]) In ceeace privește valoarea celeilalte idei, de poziție intermediară între individul abstract și concret, avem foarte mari rezerve. Ele au fost expuse în Cap. III din *Elemente de Psihometrie*. Asupra lor vom reveni pe larg în volumul menit să completeze această lucrare, *Cunoașterea persoanei*, în care ne vom ocupa de diferitele metode de cunoaștere a persoanei umane.

www.dacoromanica.ro

potrivă, voința de viață a dementului precoce e îndreptată asupra individului însuși; dorințele și aspirațiile sale privesc interiorul său. Dementul este cu totul prea puțin incomodat de iubirea sau ura semenilor, de stăpânirea sau nestăpânirea lor. Lumea dementului precoce e lumea interiorității sale, adecă lumea sa însăși; el evită societatea și semenii, retrăgându-se în el însuși; lumea sa interioară e singura care-l mulțumește și orice încercare de scoatere afară din ea îl supără și enervează. Gândirea sa e — cum a spus Bleuler (4), dela care Jung în bună parte pleacă — prin excelență autistă, dependentă de exigențele psihologice din interior și cu desconsiderare față de acele logice, dependente de exterior. Gândirea istericului, dimpotrivă, e realistă și naivă; ea ține seamă aproape numai de exterior, anume de aparențele sale cu deosebire. In concluzie la toate aceste caracterizări Jung socoate că atitudinea istericului e o atitudine extrovertită, cu centru de interes și atenție înafară, în vreme ce atitudinea dementului e o atitudine introvertită, cu centrul de atenție și interes spre interior. E vorba de două boli, cu două lumi, mai mult sau mai puțin, opuse.

Regularitatea fenomenelor de mai sus l-a determinat pe Jung să cerceteze dacă nu cumva în dosul celor două boli se ascund două tipuri umane, fundamental deosebite, și care ar putea fi găsite și verificate și la oamenii normali. O îndelungată observație a oamenilor normali și mai ales unele îndelungate studii asupra diferitelor încercări tipologice făcute în filosofie și artă, l-au dus la un răspuns afirmativ.

Mulțimea nenumărată a oamenilor poate fi repartizată în două tipuri fundamentale: *tipul introvertit* și *tipul extrovertit*. Indivizii aparținători tipului extrovertit manifestă un interes primordial pentru lumea dinafară. Atitudinea semenilor, mediul social și cosmic, determină imediat modul lor de a fi, bucuriile și tristețile lor. Lumea dinafară e un fel de magnet, care atrage și concentrează tot interesul lor. Invers la indivizii aparținători tipului introvertit. Lumea dinafară n'are valoare decât în măsura în care e legată nemijlocit de lumea interioară. Lucrurile și fenomenele exterioare interesează numai atât, cât intră în sfera de acțiune a acestui centru magnetic intern.

Realitatea acestor două tipuri se poate verifica foarte ușor în fiecare domeniu de activitate omenească. Cele două tipuri au fost observate și de alți foarte mulți filosofi, în legătură cu diferitele domenii de activitate filosofică, artistică și

www.dacoromanica.ro

științifică. Printre cei mai importanți filosofi, care și-au dat seama de realitatea acestor două tipuri, sunt Schiller, Nietzsche, James, Worringer, Ostwald, etc. *Schiller*, în studiile sale estetice, distinge între tipul nativ și tipul sentimental. Primul este orientat în spre natură și lumea dinafară. Trăsăturile sale se aseamănă cu acelea ale tipului extrovertit. Tipul sentimental se identifică cu tipul introvertit. Atenția sa e îndreptată asupra lumii interioare. Tipul dionisiac al lui *Nietzsche* corespunde tipului extrovertit, iar cel apolinic tipului introvertit. Aceeași corespondență în ce privește tipologia lui *Worringer*. Artistul, la care predomină empatia, se identifică cu tipul extrovertit; dimpotrivă, tipul de artist, caracterizat prin abstracție, se identifică cu tipul introvertit. Distincția făcută de *James* între filosofii empiriști și raționaliști, corespunde deasemenea distincției dintre extrovertit (empirist) și introvertit (raționalist). Deosebirea între două tipuri s'a făcut și în știință. Tipul omului de știință romantic și tipul omului de știință clasic, fixate și precizate de *Ostwald*, corespund tipului extrovertit (romantic) și celui introvertit (clasic). Faptul că realitatea celor două tipuri a fost precizată în același fel și de către alți mulți gânditori, în legătură cu alte domenii, pledează strălucit pentru socotirea celor două tipuri ca două realități, de care nu putem să ne îndoim.

Formează cele două tipuri două categorii de oameni fundamental deosebite, între care orice trecere să fie cu neputință? Categoric nu, răspunde Jung. Dimpotrivă, după părerea sa, cele două tendințe, isvorîte din libido, tendința introvertită și extrovertită, se află în fiecare om. La unii predomină una, la alții cealaltă. Predominarea exclusivă a unei singure tendințe se poate constata numai în cazurile patologice, nu și în cele normale. Fapt foarte explicabil, o atare predominare exclusivă făcând vieața normală cu totul imposibilă. Intre cele două tipuri poate să existe chiar un perfect echilibru. Sunt cazurile normale prin excelență. In restul cazurilor, care sunt cele mai numeroase, predomină mai mult sau mai puțin una sau alta din cele două tendințe. Predominarea e în funcție de cauze interioare, de ordin constituțional, precum și în funcție de cauze exterioare, dependente de mediul înconjurător. In măsură mai mică însă. Conștiința e o manifestare a tendinței dominante. Tendința refulată se resimte foarte puțin, ea fiind reprimată, în inconștient. Tendința refulată în inconștient nu încetează de a influența însă manifestările conștiinței. Dimpotrivă acțiunea ei

www.dacoromanica.ro

asupra conştiinţei nu încetează un moment. Rolul acestei acţiuni a tendinţei din inconştient e contrabalansarea tendinţei dominante din conştiinţă, cu scopul excluderii predominării ei exclusive, care ar periclita vieaţa şi adaptarea la mediu. Prin aceasta, inconştientul are rolul unui fel de regulator al vieţii conştiente, cu scopul înlăturării cu orice preţ a tiraniei unei singure tendinţe. In consecinţă atunci când conştientul e introvertit, inconştientul e extrovertit şi invers.

Descrierea celor două tipuri, făcută de Jung, şi precizările legate de ea au avut un foarte mare răsunet. Introversiunea şi extroversiunea şi cele două tipuri legate de ele au devenit noţiuni excepţional de răspândite şi populare. O serie de psihologi americani, printre care Laird, Marston, şi cu deosebire Heidbreder, au încercat să sistematizeze simptomele şi trăsăturile specfice celor două tipuri, căutând — apoi — să le măsoare cu ajutorul unor chestionare. In cele ce urmează dăm o listă a caracterelor specifice introvertitului, aşa cum ele rezultă din chestionarul întocmit de Heidbreder (7, pp. 19—131):

Introvertitul

1. Limitează cunoştinţele sociale la câteva persoane.
2. Se ofensează uşor şi e foarte sensibil la orice fel de aprecieri făcute la adresa sa.
3. Suspicionează foarte mult intenţiile altora.
4. E îngrijat de necazuri, care ar putea să i se întâmple.
5. Se complace în compătimirea de sine, atunci când lucrurile merg rău.
6. Se încurcă uşor; în momente de bucurie sau necaz îşi pierde capul.
7. La diferite reuniuni sociale preferă să stea îndărăt; evită rolul de conducător în afaceri şi amuzamente.
8. Faţă de alţii are o atitudine foarte critică.
9. Preferă să lucreze mai mult singur, decât cu alţii, deasemenea preferă lucrul, care nu-l aduce în contact cu lumea.
10. Are schimbări de dispoziţii în bine sau în rău fără cauză reală şi vizibilă.
11. E meticulos; e foarte îngrijit şi curat în îmbrăcăminte şi ţine enorm de mult la ceeace-i aparţine lui, evitând cu neplăcere împărţirea cu alţii.
12. Roşeşte uşor; e foarte conştient de sine.
13. Dă foarte mare atenţie la gura lumii.
14. Se exprimă mai bine în scris decât în vorbă.
15. Ii place disciplina şi ordinea.

www.dacoromanica.ro

16. Își limitează cunoștințele la persoane aparținând aceluiași sex.
17. Evită orice ocazie de a vorbi în public. Se exprimă cu greu.
18. E un radical; în loc să se adapteze lumii, vrea să o schimbe, adaptându-și-o lui.
19. Spune lucrurile pe față, indiferent dacă adevărul lor supără sau nu.
20. E meditativ; îi place să se ocupe de el însuși și de gândurile sale proprii.
21. Preferă jocurile și întrecerile intelectuale celor atletice.
22. E foarte mândru și sensibil față de orice ar afecta onoarea sa.
23. Are dese reverii; visează în amiaza mare.
24. E egoist.
25. Îi displace și evită orice proces de vânzare sau persuasiune, pentruca cineva să adopte vreun punct oarecare de vedere (cu excepția chestiunilor legate de religie, în care-i place să facă prozeliți).
26. E sentimental.
27. Preferă să trăiască viața din cetit decât pe cea din realitate.
28. E foarte prudent cu prietenii pe care-i alege; înainte de a-și face pe cineva prieten, vrea să-l cunoască pe deplin.
29. Fuge de acțiuni, care cer inițiativă și nervi.
30. Preferă să facă orice în felul său propriu; ezită să primească sau să dea ajutor.
31. Vorbește cu sine însuși.
32. Simte o mare plăcere scriind despre sine însuși.
33. Ține jurnal personal.
34. Tremură în fața unei crize.
35. Dacă se deranjează pentru cineva, atunci aceasta o face numai pentru prieteni intimi sau rude.
36. E discret și retras; nu vorbește ușor și cu spontaneitate.
37. Are predilecție față de idei și lucruri excentrice.
38. Lucrează cu opriri și începuturi, nu continuu.
39. Dacă a pierdut ceva, se obișnuește foarte greu cu gândul pierderii și e indispus multă vreme.
40. Disprețuește propriile sale aptitudini, dar față de alții se arată ca și când ar fi deplin mulțumit.
41. E distrat.
42. Ezită să ia vreo hotărîre oarecare chiar în chestiuni obișnuite, de toate zilele.
43. Crede în „cura mintală" și înclină spre o filosofie idealistă, care pune sufletul deasupra materiei.
44. Retranscrie scrisorile și le recitește înainte de a le trimite.
45. E încet în mișcări.
46. E stăpânit mai mult de rațiune decât de emoții; găsește scuze la orice.
47. In literatură și artă prețuește mai întâiu de toate forma.
48. Face greșeli în judecățile despre caracterul și aptitudinea altora.
49. E sgârcit și foarte prudent și dificil în a da împrumut.
50. E afemeiat (dacă e bărbat și invers).
51. E persistent în atitudinile și credințele sale.

www.dacoromanica.ro

52. Îi place lucrul, care cere pacienţă şi meticulositate.
53. E foarte conştiincios.

Contrarul acestor trăsături, bineînţeles, ne dă profilul psihologic al extrovertitului.

Precizările făcute de Heidbreder, precum şi acele datorite lui Laird, Marston şi alţi cercetători americani, au darul de a defini în mod precis comportamentul introvertitului şi extrovertitului în diferite situaţii specifice, cu caracter concret. Această precizare cu atenţie la diversitatea situaţilor concrete aduce însă cu sine oarecare pierdere din vedere a esenţialului acestor două tipuri, care are nevoe să fie definit mai deaproape, în funcţie de câţiva numitori comuni. Aceşti numitori comuni ar fi după Allport (1, pp. 419—20) următorii:

„Extroversiunea implică:	*Introversiunea implică:*
preferinţă pentru participarea la lumea obiectivă (socială) a realităţii şi pentru preocupările practice;	preferinţă pentru lumea imaginilor, care este bogată şi creatoare;
realismul drept cheie de boltă pentru lucru şi comunicare;	produceri şi expresii colorate de sentimente subiective; polarizarea în funcţie de Ego şi nu de Alter;
vieaţă afectivă mai puţin fină; expresiune spontană şi naturală în sfera emoţională;	vieaţă afectivă în general delicată; tendinţă de a nu exprima emoţiile imediat şi de a întârzia exprimarea lor ori de a o varia în diferite feluri;
desconsiderarea eşecurilor şi rezoluţie asupra conflictelor în timpul acţiunii;	lipsă de rezoluţie deschisă asupra conflictelor, tendinţă de interiorizare a lor şi reacţiune imaginativă;
absenţă de analiză de sine şi de autocritică;	foarte multă analiză de sine şi autocritică;
independenţă relativă faţă de opiniile altora;	sensibilitate la critică; experienţele cu caracter personal ţinute în minte vreme îndelungată, în special acelea de laudă sau blam;
lipsit de susceptibilitate şi nesupărăcios, nu-i sare din orice;	susceptibilitate şi tendinţă de a lua toate lucrurile personal;
predispoziţie pentru o concepţie pragmatică asupra lumii.	predispoziţie pentru o concepţie idealistă asupra lumii".

Atât precizările detailate ale lui Heidbreder, cât şi acelea

www.dacoromanica.ro

cu accent pe ceeace e esențial, făcute de Allport, par să arate într'un mod, pe cât de lămurit, pe atât de clar, că de fapt introversiunea-extroversiunea nu e atât o singură variabilă sau trăsătură a persoanei, cât mai mult o *structură, o* configurație de variabile mai mult sau mai puțin corelate. Guilford J. P. și Guilford R. B., pe de o parte, Murray și colaboratorii săi, pe de altă parte, au încercat să prindă ramificațiile de bază ale acestei structuri. Primii pe bază de analiză factorială, aplicată la 32 de expresii, referitoare la conduita introvertitului și extrovertitului în diferitele situații concrete, ceilalți pe bază de îndelungată observație clinică, timp de aproximativ zece ani.

Guilforl J. P. și R. B. (16) găsesc că totalitatea situațiilor, caracteristice introvertitului și extrovertitului, se grupează în trei constelații deosebite, susceptibile de a indica trei factori, mai mult sau mai puțin deosebiți: S, E și M. Primul factor, S (extroversiune socială), arată participarea sau lipsa de participare socială; factorul al doilea, E (emotivitate), arată prezența sau absența unei emotivități deosebite, însoțită de jenă, rușine, timiditate, iar factorul al treilea, M, indică gradul de masculinitate ce caracterizează pe extrovertit, spre deosebire de cel de feminitate, ce caracterizează pe introvertit.

Bazat pe o profundă și detaliată analiză a lucrărilor lui Jung, pe de o parte, și pe o îndelungată experiență clinică, pe de altă parte, Murray (12) ajunge să distingă șase ramificări generale, mai mult sau mai puțin dependente și independente, în care introversiunea-extroversiunea poate fi descompusă. Ele sunt:

a) *Gradul și felul de expresie și participare socială.* „Extrovertitul este social din inimă, el leagă prietenii ușor, se simte acasă între streini și rareori pierde contactul cu spiritul de adunare; introvertitul, dimpotrivă, preferă singurătatea sau compania unui singur prieten, în care are toată încrederea; întrun grup oarecare el se simte cașicând toată lumea ar privi pe furiș la el; preferă să rămână neobservat decât să ajungă centrul de interes al tuturor și să fie obligat să se exprime într'un fel sau altul. Extrovertitul este lipsit de inhibiții în acțiunile sale sociale, el ia inițiativa și poate, în acord cu natura sa, să fie afecționat în mod cordial, dominant, exhibiționist sau agresiv; introvertitul, fiind mult mai sensitiv și mai conștient de sine, se ține la o parte sau ratează orice încercare de manifestare, fie din motive de frică, fie de rușine ori din cauza sentimentului de inferioritate. Extrovertitul este demonstrativ, deschis, accesibil; introvertitul este reticent, taciturn, închis în sine și impenetrabil, ca și când ar fi păzit de o armură de fier de nepătruns. Extrovertitul este mai încrezător

www.dacoromanica.ro

în buna credință și bunele intenții ale omului de rând și mai sigur de abilitatea sa de a tăia dela început ostilitatea, pe care eventual ar întâlni-o; introvertitul, dimpotrivă, e capabil să suspicioneze pe toți și nu are încredere nici în el însuși că va fi capabil să facă ceeace trebue în vreun moment de oarecare emergență. In luptă extrovertitul ia ofensiva, în vreme ce introvertitul preferă defensiva. Extrovertitul exprimă emoțiile sale toate și pe deplin; introvertitul, totdeauna nesigur de urmări, reține expresiunea liberă a emoțiilor, fără a le putea stăpâni însă până la capăt, așa că în cele din urmă ele exploadează, chiar dacă momentul nu e de loc potrivit".

b) *Catexiune*[1]). „Extrovertitul atribue o valoare predominantă lumii dinafară (relații sociale, posesiuni, putere, prestigiu, opinie publică); introvertitul lumii dinlăuntru (emoții, sentimente, judecată personală, reflexii, teorii). Extrovertitul e stimulat și se adaptează la evenimentele contemporane în care el dorește să joace un rol activ, în vreme ce introvertitul, absorbit de sine, rămâne la această lume indiferent, fiind deobiceiu sub stăpânirea reveriilor interioare, a dilemelor personale, a ideilor proprii sau a unui proiect utopic, destinat să fie înfăptuit în viitor. Extrovertitul se ocupă prea puțin de sine, de interioritatea sa, el scapă de sine însuși prin necontenită activitate și astfel ajunge să fie deadreptul superficial în ceeace privește vieața sa sufletească interioară; în contrast cu el, introvertitul e pornit spre visuri, meditație, preocupare și analiză de sine, de motivele acțiunii sale și de scopurile, pe care el le urmărește. Extrovertitul vorbește aproape oricui asupra a ceeace el a văzut și făcut, dar are puține de spus despre vieața sa subiectivă, pentrucă chiar și atunci, când el e conștient de ea — fapt ce se întâmplă destul de rar — această vieață nu-l interesează în mod prea deosebit; introvertitul, dimpotrivă, deși defensiv și taciturn față de streini, poate ajunge, totuși, la desvăluirea gândurilor sale cele mai intime și ascunse, atunci când e vorba de un prieten la care ține și care-l înțelege și simpatizează. Extrovertitul vorbește pentruca să placă, sau ca să informeze ori să influențeze lumea, în vreme ce introvertitul este preocupat mai mult de cuvintele cele mai educate pentru a exprima gândurile sale. Extrovertitul e stimulat să gândească și să spună gândurile sale în prezența altora; introvertitul preferă să le desbată cu sine însuși, să le consemneze în jurnalul său".

c) *Gradul de conformitate socială.* „Acțiunea extrovertitului este determinată de dorința sa de aprobare socială; el e mulțumit cu orice fel de prețuire sau aclamare publică. Introvertitul, pe de altă parte, e dispus să facă numai ceeace-i place lui; el evită aplauzele ieftine și este satisfăcut numai când ajunge să-și îndeplinească idealul său de performanță. Extrovertitul lucrează pentru recompense imediate; introvertitul pentru un scop îndepărtat, din viitor (uneori pentru posteritate sau un ideal). Extrovertitul este superficial; introvertitul este mândru. Extrovertitul își ține ochii ațintiți la ceeace fac alții, se conformează și e modelat de grupurile în care el e membru. Introvertitul ajunge rar să se simtă un participant *bona fide;* el poate să accepte și să se acomodeze întrucâtva, dar în interioritatea sa rămâne separat, izolat și unic. Extrovertitul ia normele morale, admise de toată lumea, ca exacte, el poate uneori să nu ajungă să se conformeze lor,

[1]) Indreptarea, canalizarea și fixarea energiei erotice.

www.dacoromanica.ro

dar el nu se îndoieşte de ceeace „lumea cea mai bună" spune că este „corect"; introvertitul, pe de altă parte, e mai capabil să nu accepte dogmele admise de toţi şi să ajungă la concluziile sale proprii; el poate să nu fie neîncrezător, dar este adeseori radical în sentimentele sale şi stăruitor în punctul său de vedere. Extrovertitul este gata pentru orice oportunitate, aşa cum ea vine, e sugestibil la invitaţii şi se acomodează imediat şi cu uşurinţă, aşa cum ocazia cere; introvertitul, pe de altă parte, e refractar la sugestii, doreşte să urmeze calea sa fără întrerupere şi, dacă e constrâns, ajunge un negativist. Extrovertitul se aventurează în acţiunile sale şi nu ezită să ceară favoruri sau să facă apel la prieteni, atunci când e la necaz sau ar putea profita întrun fel sau altul de ei; introvertitul, deşi poate în mod secret mai dependent, refuză în general asistenţa, preferând să-şi urmeze drumul singur, să ia singur toate hotărîrile şi să-şi asume întreaga răspundere a faptelor".

d) *Gradul de activitate şi liberă energie.* „Extrovertitul este activ şi kinetic, introvertitul pasiv şi potenţial. Extrovertitul este responsiv, impulsiv şi impacient, lucrează cu încredere în sine şi fără multă reflectare, în vreme ce introvertitul este încet, deliberat şi prevăzător, gândind totul dinainte".

e) *Gradul de perseverenţă contractivă.* „Extrovertitul este caracterizat prin mişcările largi, expansive, de luat şi dat; el caută, ia, distruge şi cheltueşte; introvertitul, dimpotrivă, e contractiv, el asimilează numai ceeace are un înţeles pentru el, restul îl elimină. Extrovertitul riscă şi se uită după câştiguri mari; introvertitul caută să păstreze ceeace are. Extrovertitul caută schimbare, excitare, aventură; introvertitul se mulţumeşte să rămână în unul şi acelaşi loc, înconjurat de obiecte familiare şi văzându-şi de ocupaţiile sale preferate. Extrovertitul este gata imediat să primească ultimele idei şi să le pună în practică; introvertitul, neîncrezător în noutăţi, înclină să adere numai la credinţele sale fundamentale. Extrovertitul preferă să facă lucrurile dintr'odată şi repede, pentru a începe ceva nou, fără atenţie la detalii şi gata să părăsească o încercare care-l plictiseşte; introvertitul, pe de altă parte, perseverează, nu-i place să fie grăbit, distrat sau silit să-şi schimbe felul de gândi şi lucra, el rezistă la monotonie şi este adeseori plictisit de persistenţa ideilor obsesionale. Extrovertitul este fără griji şi poate chiar iresponsabil şi dezordonat, în vreme ce introvertitul e scrupulos, îngrijit, pedant, meticulos, precis, perfecţionist. Extrovertitul este difuz, implicat în o mulţime de relaţii foarte deosebite; introvertitul este concentrat, focalizat asupra unui cerc restrâns de idei, prieteni şi invers".

f) *Aptitudinea perceptivă şi cognitivă.* „Extrovertitul percepe, înţelege şi valorifică lumea aşa cum ea impresionează simţurile sale, în special simţul tactil, substanţa grea fiind pentru el faptul ultim; introvertitul, dimpotrivă, e influenţat în primul rând de procesele psihice, percepe motilitatea, iar îndărătul mobilităţii acţiunea forţelor energetice şi directive. Extrovertitul accentuiază faptele observabile şi inducţiunile, care derivă din ele; introvertitul asimilează faptele sistemului său propriu de imaginaţie, gândire şi deducţii speculative. Introvertitul este lipsit de sensibilitate fina, obiectiv, practic, impersonal şi experimental; introvertitul sensibil, subiectiv, teoretic, personal şi filosofic. Extrovertitul este materialist şi valorează

www.dacoromanica.ro

numai ceeace e evident şi irefutabil (bani, poziţie, prestigiu); introvertitul este idealist şi ia propriile sale păreri şi sentimente drept criteriu a ceeace e adevărat, bun şi frumos. Extrovertitul e la largul său atunci când are de a face cu materia, introvertitul atunci când are de a face cu emoţiile umane".

In timpurile din urmă problema introversiunii-extroversiunii a fost reluată pe baze noi de Kretschmer în sistemul său biotipologic, de care ne vom ocupa în capitolul următor. Tipul introvertit corespunde tipului schizotimic, în vreme ce extrovertitul se acopere cu tipul ciclotimic. Tipul schizotimic e legat de Kretschmer tot de demenţa precoce, anume de categoria mai largă, schizofrenia, din care demenţa face parte, iar tipul ciclotomic de psihoza maniaco-depresivă. Precizările sale vor fi o excelentă întregire a celor făcute de Murray. Ele ne vor fi de un real folos în capitolul final.

Tipologia lui Spranger

Tipologia cea mai cunoscută, după aceea a lui Jung, e fără îndoială tipologia lui Spranger (13), popularizată atât de mult de testul lui Allport şi Vernon (2).

După Spranger, caşi după Dilthey, dela care el pleacă, înţelegerea actelor unui individ e totdeauna condiţionată de prinderea rostului, pe care ele îl au în unitatea individului. Intrucât însă individul nu e o realitate în sine şi pentru sine, ci o parte integrantă în mod organic în spiritul colectiv, dependent de societatea din care el face parte, înţelegerea finală a individului cere şi considerarea rostului pe care el îl are în societate.

Comportarea individului faţă de societate e foarte variată. Ceeace e foarte explicabil. Spiritul subiectiv, adecă individul, şi spiritul colectiv sau societatea, socotite ca realităţi complimentare, fiind foarte variate, e natural ca şi interferenţa dintre ele să ia forme cât mai diferite. Se poate chiar spune, fără exagerare, că fiecare act şi fiecare trăire e singulară, specifică. Departe de a avea a face cu unul şi acelaşi act, avem de a face cu o infinită pluralitate de acte. Am comite totuşi o eroare socotind că între aceste nenumărate acte nu există afinităţi şi posibilităţi de trecere. Atari afinităţi şi posibilităţi există şi pot fi prinse cu uşurinţă. In baza lor putem distinge mai multe clase fundamentale de acte şi trăiri spirituale.

www.dacoromanica.ro

Criteriul de distingere al acestor clase e format prin categoriile fundamentale de valori, care directivează manifestările spiritului subiectiv şi obiectiv. In acest mod distingem între actele şi trăirile economice, religioase, teoretice, sociale, politice şi etice. Totalitatea actelor şi trăirilor aparţinătoare uneia sau alteia din aceste categorii are un înţeles şi un rost comun, identic. Înţelesul şi rostul lor e dat prin categoriile fundamentale de valori, care subordonează manifestările spirituale subiective sau obiective: valorile economice, teoretice, estetice, religioase, sociale şi politice. Desigur aceste domenii de valori nu sunt realităţi radical separate, ci numai gradual deosebite. Trecerea între ele e continuă. Mai mult. In fiecare act spiritual, teoretic sau economic etc. sunt date simultan toate celelalte categorii de acte. Atât numai că predomină un act, care dă tonul şi care umbreşte pe celelalte. Predominarea poate să fie mai mare sau mai mică. Astfel avem diferitele categorii de acte în formă mai pură sau mai puţin pură. Toate aceste 6 categorii de acte şi trăiri spirituale pot fi grupate în două mari categorii: acte spirituale individuale şi acte spirituale sociale. Primele acte sunt posibile chiar dacă am trăi înafară de societate. Aşa sunt actele economice, teoretice, estetice şi religioase. Ele sunt posibile şi pentru Robinson, izolat în insula sa. Invers cu cele din a doua grupă; ele caracterizează persoana umană atât cât ea trăeşte într'un mediu social, venind în contact cu diferiţi semeni.

Fiecare din aceste şase categorii de acte şi trăiri are un înţeles propriu, delimitat de înţelesul celorlalte categorii. Incercăm a-l preciza în legătură cu fiecare categorie luată în parte.

Actul teoretic înseamnă o dublare între eu şi non-eu, între realitatea individuală subiectivă şi cea obiectivă, dinafară, care stă în faţa ei. Această dublare efectuată, se tinde la o cunoaştere cât mai obiectivă, mai înafară de subiectivitatea personală, a lumii exterioare. Cunoaşterea înseamnă o depăşire a aparenţei fenomenale şi o pătrundere în natura intimă a lucrurilor. Ea nu e o simplă oglindire a lucrurilor, ci şi o atitudine creatoare a individului. Materialul venit dinafară prin simţuri este prelucrat şi ordonat de funcţiunile şi categoriile minţii noastre. Aceasta nu însemnează de loc o falsificare a cunoaşterii datelor venite dela lumea exterioară. Intre lumea exterioară şi între noi este identitate de natură. Dacă această

www.dacoromanica.ro

identitate n'ar exista, cunoașterea lumii exterioare ar fi cu neputință. Numai în baza ei cunoașterea e posibilă. Idealul cunoașterii este adevărul absolut și pura obiectivitate. Interesează lumea ca existență. Orice altă atitudine de valorificare a lumii sub un aspect sau altul e înlăturată. Complet aceasta nu reușește niciodată. Ceeace nu înseamnă că ea nu constitue și nu trebue să constitue idealul, pe care fără încetare trebue să-l urmărim.

Cunoașterea teoretică avea drept scop prinderea naturii lucrurilor. Pentru ea lumea apărea ca realitate abstractă și schematică, care îmbracă diferite adevăruri. Partea de concret și intuitiv nu interesa, socotite fiind drept contingență fenomenală. Cu totul invers în cazul actului estetic. Acum interesează tocmai partea de concret și intuitiv. Aceasta e o notă caracteristică. Mai există și a doua. Actul teoretic e caracterizat prin dublarea dintre eu și non-eu, dintre individ și lume. Această dublare există și în actul estetic, însă cu totul sub altă formă. In actul estetic impresiunile venite dinafară ne apar drept o expresie a firii noastre. Prin aceasta se realizează un fel de contopire între cele două lumi. Realitatea noastră o simțim în lumea dinafară și lumea dinafară o simțim în noi înșine.

Realitatea noastră individuală e un complex unitar de trebuințe și instincte, care trebuesc satisfăcute. Datorită lor lumea ne apare ca existență utilă sau inutilă, după cum ea ne duce la satisfacerea sau nesatisfacerea trebuințelor noastre. Concepția lumii ca ceva util și inutil e specificul actului economic.

Situația actului religios e cu totul deosebită de toate celelalte acte. El nu trebue socotit ca un act specific, sui generis, dat pe lângă celelalte acte, ci ca o colaborare armonică a lor, colaborare însoțită de note specifice, noi, datorită procesului de sinteză creatoare dela baza lor. Natura actului religios stă în sensul, pe care fiecare act parțial îl primește față de rostul general al vieții. In celelalte acte spiritul subiectiv era interesat numai pe o latură sau alta; în actul religios el e interesat ca unitate, pe toate laturile. E vorbă de rostul spiritului subiectiv ca atare, anume de rostul său față de lumea care-l înconjoară, socotită și ea tot ca unitate, pe toate laturile ei. E vorba, în cele din urmă, de rostul spiritului subiectiv în spiritul absolut, personificat în noțiunea de Dumnezeu.

Spre deosebire de actele de mai sus, pe care individul

www.dacoromanica.ro

poate să le aibă chiar dacă ar exista singur, ca un Robinson în insula sa, sunt actele sociale, pe care individul poate să le aibă numai trăind într'o societate, în contact cu diferiți semeni. In ele e dat felul cum individul trăește ființa societății, ce crede el despre natura acestei existențe supraindividuale și despre raporturile și datoriile sale față de ea și față de semeni. Aceste raporturi se reduc la două categorii: la raporturi de iubire și la raporturi de forță. In cazul dintâiu e vorba de trăirea societății ca o existență, la baza căreia e solidaritatea indivizilor, bazată pe sentimentul iubirii dintre semeni. Acesta e actul social. In cazul al doilea e vorba de trăirea societății ca existență în funcție de voința cuiva, care e forța de unire a celor supuși lui. Avem de a face cu actul politic.

In cele urmează dăm trăsăturile celor șase tipuri — ce decurg din dominarea unuia sau altuia din actele de mai sus — așa cum aceste trăsături sunt precizate de către Allport și Vernon (2):

„1. *Tipul teoretic.* Interesul dominant al omului aparținând tipului teoretic este descoperirea adevărului. In urmărirea acestui scop el ia ceeace numim o atitudine de cunoaștere, care caută pretutindeni după asemănări și deosebiri; o atitudine lipsită de orice preocupări pentru frumusețea sau utilitatea lucrurilor, căutând numai să le observe și judece. Intrucât interesele omului teoretic sunt empirice, critice și raționale, el este în mod necesar, un intelectualist, adeseori om de știință sau filosof. Ținta supremă a vieții sale este sistematizarea și ordonarea cunoștințelor sale.

2. *Tipul economic.* Omul, ce aparține tipului economic, este preocupat întâiu de toate de ceeace este *util*. Preocupat în primul rând de satisfacerea trebuințelor legate de corp, are un viu interes față de toate lucrurile legate de această satisfacere, care constitue obiectul așa ziselor afaceri, luate în sensul cel mai larg al cuvântului — cuprinzând producția, distribuția și consumația bunurilor, obținerea și manipularea creditului și acumularea bogăției, în măsură cât mai mare cu putință Acest tip de om este în întregime *practic* . . .

Atitudinea economică vine adesea în conflict cu celelalte. Omul economic vrea, de exemplu, ca educația să fie numai practică și privește la orice cunoștință de utilitate ca la o pierdere de timp. Științele aplicate, ca ingineria, organizarea științifică a muncii, psihologia aplicată, sunt în mare parte un produs al cererii pe care omul practic o face celor ce conduc învățământul. Țelurile utilitare vin, deasemenea, în conflict și cu valorile estetice. Singura artă pe care omul practic o admite este aceea care servește un scop util . . . In viața sa personală el e foarte dispus să confunde frumusețea cu luxul. In relațiile cu prietenii el e mai preocupat de întrecerea lor în bogăție, decât în putere (valori politice) sau asistența socială (valori sociale). In unele cazuri putem spune că adevărata religie a omului economic e cultul lui Mamon. In alte cazuri însă el are un deose-

www.dacoromanica.ro

bit respect față de Dumnezeu, înclinând să vadă în El pe dătătorul de bani, bogăție, daruri, prosperitate și alte bunuri.

3. *Tipul estetic.* Estetul vede valoarea supremă în *formă* și *armonie.* Orice experiență este judecată din punctul de vedere al grației, simetriei și potrivirii. Viața e privită ca o panoramă de evenimente; fiecare impresie e gustată pentru valoarea ei însăși. El nu e imediat un artist creator, precum nu e nici un decadent; e doar un estet, care-și află plăcerile cele mai fine și durabile în părțile artistice ale vieții.

Valoarea estetică e într'un anumit sens diametral opusă valorii teoretice; ea e preocupată de diversitatea experienței, în vreme ce cea din urmă dă precădere identității ei. Estetul socoate, ca și Keats, că adevărul e echivalent cu frumosul și crede, ca și Mencken, că „a face lucrurile plăcute e de un milion de ori mai important decât a le face adevărate". În manufactură, comerț, reclamă și alte procese din domeniul vieții economice, estetul vede o distrugere a celor mai prețioase valori ale omului. In ceeace privește afacerile sociale se poate spune că estetul e interesat mai mult în oameni ca atare decât în ajutorarea lor; astfel el înclină spre individualism și suficiența de sine. El manifestă adeseori o deosebită predilecție pentru pompă și putere, dar, altfel, e contra politicei care împiedică desvoltarea liberă a personalității. In domeniul religios el înclină să confunde experiența religioasă cu frumusețea.

4. *Tipul social.* Valoarea cea mai înaltă pentru acest tip uman este *iubirea* oamenilor, fie că e vorba de unul, fie de mai mulți, fie iubirea conjugală, fie filială, amicală sau filantropică. Omul social prețuiește semenii săi ca scopuri, nu ca mijloace și deaceea e gentil, atent și lipsit de egoism față de toți. Inclină să creadă că atitudinea teoretică, economică și estetică e prea rece și neumană. In contrast cu tipul politic, tipul social socoate că iubirea de oameni e, și trebue să fie, singura forma a puterii, altfel e dispus să repudieze orice concepție despre putere, văzând în ea o primejdie pentru integritatea persoanei umane. In forma sa cea mai pură interesul social e lipsit de orice egoism și se apropie strâns de atitudinea religioasă.

5. *Tipul politic.* Omul politic este preocupat întâiu de toate de *putere.* Activitatea sa nu e imediat nevoie să se desfășoare numai în domeniul politic; ea poate avea loc și în meserie sau în orice altfel de activitate, dovedindu-se totdeauna un *Machtmensch.* In general conducătorii din ori și ce domeniu au un foarte acut simț pentru putere. Intrucât concurența și lupta joacă un important rol în viața sa, mulți filosofi au socotit lupta pentru putere drept motivul de bază al activității noastre, ceeace pare să fie discutabil. Există totuși, se pare, anumiți oameni la care dorința de putere este scopul suprem al vieții lor, care caută cu orice preț influență, renume, prestigiu și teamă.

6. *Tipul religios.* Valoarea cea mai înaltă pentru omul religios e ceeace putem cuprinde în ideea de *unitate.* In general el e un mistic și caută să înțeleagă lumea ca un întreg unitar în care el e o mică parte. Spranger definește acest tip uman ca pe unul „a cărui structură sufletească este permanent îndreptar în spre ajungerea valorii supreme și absolut satisfăcătoare". Unii indivizi, ce aparțin acestui tip, sunt „mistici imanenți". Cu alte cuvinte ei găsesc că experiența religioasă e una cu afirmarea

www.dacoromanica.ro

vieții și participarea ei la spiritualitatea ce animă lumea. Faust, cu zelul și entuziasmul său, vede ceva divin în orișice întâmplare. Alții sunt „mistici transcendentali". Ei socot că spiritualitatea divină e dincolo de viață și deaceea caută să se apropie de ea, lepădându-se de tot ceeace e plăcere corporală; ei sunt asceți și află — ca sfinții indieni — fericirea supremă în completa negare de sine și contemplație".

Chestionarul elaborat de Allport și Vernon pentru diagnosticarea acestor tipuri s'a bucurat — caşi cel de introversiune și extroversiune — de foarte largă răspândire. Rezumând rezultatele obținute, Allport și Cantril (3) ajung la concluzia că exactitatea diagnozei e mai mare în cazul tipului religios, estetic, economic și politic și mai mică în acela al tipului teoretic și în deosebi în cazul tipului social. Lurie (11), supune chestionarul analizei factoriale, verificând în cea mai mare parte concluziile lui Allport.

Inafară de aceste două tipologii, există alte multe, în analiza cărora nu mai intrăm, ele variind dela autor la autor. Unii autori iau drept criteriu tendințele înăscute și aspirațiile de bază ale persoanei, ca W. Thomas; alții dominarea laturii vitale, cu care venim dela naștere, față de cea spirituală, de proveniență mai mult socială, ca Klages, Kronfeld, Klüver. Franck, Lundholm, Mauerhofer, etc.; alții raportul dintre activitate și emotivitate și funcțiunile primare și secundare, ca Heymans și Wiersma; alții funcțiunile excitatorii și inhibitorii, ca Pavlow; sau reacțiunile maginației, ca Rorschach și Beck. O seamă de alți cercetători pleacă dela bolile mintale, cum e cazul lui Bleuler, Menninger, Kahn, Adler, Freud, Healy, etc.[1]). Se poate astfel spune cu bună dreptate că numărul criteriilor și al tipologiilor e aproape fără de sfârșit. Intrucât însă cu excepția celor două expuse, niciuna din cele enumerate mai sus nu a putut fi impusă în atenția unui număr mai mare de psihologi, tipologiile amintite rămân mai mult formulări personale și subiective decât precizări apersonale și obiective[2]).

---

[1]) O expunere succintă a acestor tipologi poate fi găsită în *Allport-Vernon, The Field of Personality,* Psychological Bulletin, 1931.

[2]) Pe lângă aceste tipologii, oarecum *integrale*, cu aplicare la psihologia persoanei ca atare, există un număr și mai mare de tipologii *parțiale*, referitoare la unul sau altul din aspectele persoanei, care — prin natura lor — țin mai mult de domeniul psihologiei generale și diferențiatle ca atare. Așa, avem tipurile funcționale, legate de predominarea unei funcțiuni

www.dacoromanica.ro

BIBLIOGRAFIE

1. ALLPORT, G. W., *Personality. A Psychological Interpretation.* Holt. N. Y. 1937.
2. ALLPORT, G. W. and VERNON, PH. E., A Test for Personal Values. J. Abnorm. & Soc. Psychol. 1931, 26, 233—248.
3. ALLPORT, G. W. and CANTRIL, H., Recent Applications of the Study of Values. J. Abnorm. & Soc. Psychol. 1933, 28, 259—273.
4. BLEULER, E., *Textbook of Psychiatry.* McMillan. London. 1924.
5. DILTHEY, W., Ideen über eine beschreibende und zergliedernde Psychologie şi Beträge zum Studium der Individualität. Ambele în *Gesammelte Schriften.* Teubner. Leipzig.
6. GUILFORD, I. P. and R. B., Personality Factors S, E and M, and their Measurement. J. Psychol. 1936, 2, 120—134.
7. HEIDBREDER, Measuring Introversion and Extroversion. J. Abnorm. & Soc. Psychol. 1926, 21, 120—127.
8. JASPERS, K., *Psychologie der Weltanschaungen.* Springer. Berlin. 1925.
9. JUNG, K., *Psychologische Typen.* Rascher. Zürich. 1921.
10. LURIE, W. V., A study of Spranger's Values-Types by the Method of Factor Analysis. J. Psychol. 1937, 8, 17—38.
11. MURRAY, H., *Explorations in Personality.* Oxford University Press. London. 1938.
12. SPRANGER, ED., *Lebensformen.* Niemeyer. Halle. 1921.
13. TODORANU, D., *Psihologia Temperamentului.* Inst. de Psihol. Cluj. 1931.

---

sau alta, ca tipul gânditor, tipul imaginativ, tipul receptiv, precum avem şi tipuri emotive sau voluntare, etc. Intrucât în toate aceste cazuri şi în altele multe de felul lor, noţiunea de *structură personală* interesează prea puţin, tipurile fiind înafara realităţii nucleare a persoanei, definită prin criteriile persoanei, atari tipologii, evident, cad dincolo de preocupările noastre, anume în domeniul larg al psihologiei în general.

www.dacoromanica.ro

Capitolul IX

BIOTIPOLOGIA

Raporturile dintre corp și suflet reprezintă una dintre cele mai vechi și mai importante preocupări ale științei. Numărul soluțiilor date este imens, iar conținutul lor variază dela o extremă la alta. Unii au văzut și văd în corp două realități cu totul distincte și chiar opuse, atât ca natură cât și ca funcțiune, în vreme ce alții le consideră mai mult ca două aspecte ale uneia și aceleași realități. Alți mulți aleg drumul intermediar.

A. Comte obișnuia să spună că pentru a dovedi cuiva existența legăturii dintre corp și suflet, e suficient să-l ținem cu capul în jos și picioarele în sus, cerându-i să gândească în atari condiții. Legătura organică dintre corp și suflet va fi imediat evidentă. Desigur, argumentul e foarte sugestiv; judecat în actuala lumină, pe care știința o aruncă asupra raportului dintre suflet și corp, el e, totuși, complet greșit. Noi trebue să facem distincția între raporturile de *condiționare*, de natură temporară, și raporturile de *corelație*, de natură constantă, durabilă. Oamenii, evident, nu pot gândi cu capul în jos, așa precum nu pot gândi în lipsă de oxigen, apă și hrană; aceasta nu însemnează câtuși de puțin că, din moment ce-i ținem cu capul în sus și le-am da mai mult oxigen, mai multă apă și mai multă hrană, ei ar gândi mai bine. In consecință poziția cu capul în jos, apa, oxigenul și chiar hrana, sunt simple cauze *ocazionale* ale gândirii și nu *reale*, cum, de exemplu, ar fi un creer bun. Cauza ocazională e un raport de întâmplare sau condiționare; cea reală un raport de corelație. Prima e vremelnică și adevărată numai în anumite condiții; a doua e permanentă și adevărată în toate condițiile. Cea dintâiu e legată de manifestările de suprafață, fără legătură cu realitatea nucleară a sufletului sau

www.dacoromanica.ro

corpului; cea de a doua e legată — şi chiar se contopeşte — cu această realitate centrală, esenţială şi originară.

Pe noi, desigur, ne interesează numai raporturile de corelaţie, adecă de legătură reală, permanentă, indiferent dacă această legătură e de natură cauzală ori de reciprocitate sau chiar numai de simplă coexistenţă. Putem sau nu putem deduce dela corp la suflet şi invers, dela suflet la corp? Dacă un om are statura mai lungăreaţă şi altul mai lătăreaţă sau capul cu fruntea mai lată ori mai îngustă, putem spune că el e mai deştept sau mai prost ori mai închis sau mai deschis la fire? Iată adevărata şi marea problemă, pe care psihologia persoanei şi biologia contimporană a persoanei se trudesc să o rezolve.

Noţiunea de constituţie

Problema corelaţiei dintre suflet şi corp se poate pune în două feluri: analitic şi sintetic. In cazul dintâiu, analitic, ne interesează legătura permanentă, dar specifică, dintre un organ, ţesut, funcţiune sau celule, adecă o parte oarecare a corpului şi un conţinut sau o funcţiune oarecare a sufletului; în cazul al doilea, sintetic, ne interesează legătura dintre întreg corpul, mai bine zis structura şi arhitectonica sa de bază şi întreaga persoană sufletească, socotită, desigur, în configuraţia ei de temelie. Cazul dintâiu e acel al vechilor preocupări ale psihologiei, anatomiei şi fiziologiei, foarte la modă în cea de a doua jumătate a secolului trecut şi în preajma războiului mondial; soluţia a doua e cuvântul de ordine al noii psihologii, fiziologii şi biologii, dela război încoace. Intrucât precupările naastre se limitează la domeniul persoanei, *adecă la structura şi configuraţia de bază a vieţii sufleteşti, în ceeace ea are esenţial, durabil, adânc şi semnificativ,* problema raportului dintre corp şi suflet, bineînţeles, ne va interesa şi ea numai sub aspect sintetic, nu şi analitic. Cu alte cuvinte raportul, care ne interesează, e acela dintre persoană, luată în întregime şi în sensul strict definit de noi, şi între corp, luat tot în întregime, adecă în structura sa totală, de bază, numită şi *constituţie* corporală, considerată atât pe plan morfologic, cât şi pe plan fiziologic.

Noţiunea de constituţie organică şi corporală este pe latura morfologică şi funcţională exact ceeace noţiunea de persoană, luată numai în sens psihologic, este pe latura sufletească. Cu alte cuvinte, ele sunt noţiuni strict echivalente şi pot fi

www.dacoromanica.ro

întrebuințate și într'un sens și într'altul. Așa precum spunem constituție fizică sau organică și persoană psihologică sau sufletească, tot așa putem spune constituție psihologică și persoană organică. Ceeace însemnează că noțiunea de constituție se referă și prinde realitatea nucleară a persoanei, socotită atât sub aspect corporal, cât și psihologic și cuprinde tot ceeace e general, esențial, permanent, profund și semnificativ în structura și arhitectonica ființei noastre, socotită ca unitate vitală de bază, care e, deodată, și viață organică și viață sufletească. De fapt viața sufletească și organică, considerate în lumina ultimelor cercetări, care formează tocmai obiectul acestui capitol, par să fie separate numai în mintea noastră, nu și în realitatea de concretă palpabilitate; ele par să fie mai mult rezultatul unui proces de abstracție, inerent pornirii de simplificare a minții și mai puțin, mult mai puțin, expresia fidelă a realității. Iar cum împărțirile abstracte au totdeauna nevoe de un corectiv, așa și psihologia și anatomia, morfologia, fiziologia — după ce au studiat fiecare câte un singur aspect al vieții, desprins în mod artificial din ansamblul celorlalte — au nevoe de o disciplină *integrală*, care să studieze structura și împletirea tuturor aspectelor în ansamblul concret și real al persoanei, socotită deastădată și pe latura sufletească și organică, și numită — în această lumină — *constituție* sau *biotip*. Așa precum — în baza discuției din Cap. II — am putea-o numi foarte bine și persoană, cu deosebire că acum luăm această noțiune în sens integral, deplin, deci pe ambele ei laturi. Pentru a arăta acest lucru am mai putea, eventual, adăuga atributul de integral, spunând *persoană integrală, cu latură sufletească și corporală*. Socotind biologia ca știință generală a vieții, care subordonează atât științele organice, cum sunt anatomia, morfologia și fiziologia, cât și psihologia, cercetările de constituție, luate în ambele ei aspecte, ar mai putea fi cuprinse și sub numele de *biologie a persoanei*, care ar însuma, și mai ales sintetiza, anatomia, fiziologia și psihologia persoanei[1]).

Constituția sau biotipul ori persoana, luată în sens integral, e bineînțeles determinată atât de ereditate, cât și de mediu. In ceeace privește proporția de contribuție a eredității și a mediului, cercetătorii germani înclină să pună punctul de greutate pe

[1]) Datorită lui Brugsch (1) și Kraus (12), această expresie tinde să se popularizeze tot mai mult.

www.dacoromanica.ro

ereditate, cei francezi pe mediu, iar italienii și anglo-saxonii pe amândouă, căutând a menține un just echilibru.

Unii cercetători germani, ca Tandler (29) în deosebi, merg chiar mai departe și limitează noțiunea de constituție numai la ereditate, socotind că ea este „totalitatea caracterelor ereditare ale individului". Caracterele ereditare sau — dacă am întrebuința terminologia lui Johanes — *genotipice* sunt, după această concepție, singurele esențiale, constante și semnificative, în vreme ce acele *feno-* sau *para-tipice*, dependente de mediu, sunt trecătoare, periferice și lipsite de semnificație profundă pentru structura și arhitectonica de bază a persoanei.

In opoziție cu această concepție cercetătorii francezi, Sigaud (27) în special, atribue aproape totul mediului. In conformitate cu vechea tradiție lamarckiană a biologiei franceze, care socoate că funcțiunea — care depinde de mediu — determină organul, ei cred că influența mediului e considerabilă, iar corpul omenesc, și structura sa sufletească, ia o formație sau alta, după mediul în care el trăește.

Unanimitatea cercetătorilor italieni și anglo-saxoni, precum și o bună parte din cei germani și francezi, militează pentru o poziție intermediară. Această poziție — judecată prin prisma celor desvoltate în Cap. IV, în care ne-am ocupat de raportul dintre mediu și ereditate — pare cea mai aproape de adevăr.

Această soluție intermediară, bineînțeles, trebue socotită ca dreaptă numai sub aspectul general, nu și sub diferitele aspecte parțiale. In ceeace privește aceste aspecte există și pot exista o serie de excepții, provocate fie de dominarea eredității, fie de cea a mediului.

Noțiunea de biotip are două aspecte fundamentale: fizic și psihic. Aspectul fizic, la rândul său, ar putea fi împărțit în aspect static, de formă, și aspect dinamic, de funcțiune. In mod mai frecvent ele sunt cunoscute sub numele de aspect morfologic și fiziologic, care, alături de cel psihologic, ar reprezenta cele trei aspecte majore ale persoanei.

Aspectul morfologic-fiziologic

De când e lumea oamenii au fost și sunt împărțiți în grași și slabi. Intre aceste două clase, mai mult sau mai puțin opuse, sunt grupați cei potriviți, care nu sunt nici prea grași, nici prea slabi.

www.dacoromanica.ro

Clasificările biotipologice moderne, legate azi în deosebi de numele lui Kretschmer şi Pende, dar precedate de alte multe împărţiri, care merg până la Hipocrat, au la bază aceeaşi împărţire. Astenicul sau leptosomul lui Kretschmer nu e, în general, decât omul slab, picnicul cel gras, iar atleticul omul potrivit. Asemănări analoage pot fi făcute şi în ceeace priveşte brevilinul sau longilinul lui Pende, precum şi în ceeace priveşte longitipul, brachitipul şi mediotipul lui Viola, ori tipurile plate, rotunde şi regulate ale lui Sigaud şi McAuliffe.

Intrucât însă noţiunea de slab sau gras — cu care cunoaşterea laică lucrează — e un caracter mult prea accesibil schimbării şi deci prea înşelător, ea, evident, trebue înlocuită cu una mai ştiinţifică. Cum din păcate fiecare cercetător a propus şi o terminologie, fără suficiente dovezi că una ar fi mai bună decât alta, alegem — o mărturisim mai mult la întâmplare şi de teama, oroarea chiar, de a nu mai propune una nouă — pe aceea a lui Schreider (26), un modest cercetător francez, care a încercat o punere la punct a diferitelor tipologii şi biotipologii. Singura schimbare, pe care ne-o permitem să o introducem, e înlocuirea termenului de structură cu cel de constituţie. Astfel în loc de cele trei structuri organice, vom zice cele trei constituţii organice, anume constituţia verticală, caracteristică omului slab, constituţia orizontală, caracteristică omului gras şi constituţia intermediară. In studiile sale de istorie sintetică a biotipologiei Schreider dă şi o definiţie a acestor trei tipuri de constituţie, care încearcă să rezume criteriile cele mai generale, propuse de ceilalţi cercetători şi pe care, tocmai deaceea, o reproducem.

Constituţia verticală se caracterizează „prin o desvoltare a corpului cu mai multă precădere spre înălţime decât lărgime şi anume mai mult în sens transversal decât sagital. In această categorie intră, indiferent de talie şi celelalte mărimi absolute, siluetele mai întinse, relativ plate în vedere laterală, dar slabe în variantele extreme". Din definiţie reiese lămurit că nu e vorba de înălţimea ori lărgimea ca atare, ci de raportul dintre ele, adecă de siluetă. Dar siluetă poţi avea foarte bine şi când eşti înalt şi când eşti scund, cu singura condiţie ca înălţimea — indiferent de mărimea în sine, adecă de faptul de a fi de un metru, un metru şi jumătate sau chiar doi — să fie proporţional mai mare faţă de lărgime, anume de lărgimea trunchiului în special. Ceeace — cum vom vedea — însemnează că membrele să fie

www.dacoromanica.ro

mai desvoltate decât trunchiul, din care ele se desprind. In acest mod putem avea pitici, dar totuşi verticali, adecă longilini ca siluetă, precum putem avea şi giganţi, dar orizontali, adică brevilini. Noţiunea de raport, *anume de raport între diferitele mărimi ale corpului, între care fundamentale sunt înălţimea şi lărgimea sau linia verticală şi linia orizontală*, e, deci, criteriul de bază, pe care diagnosticarea constituţiei se bazează. In ceeace priveşte lărgimea e bine să amintim că ea are două dimensiuni: cea sagitală, care merge din faţa pieptului la spate şi cea transversală, care merge din partea stângă spre cea dreaptă sau invers. Pentru precizarea punctelor lor de referinţe, adecă de plecare şi sosire, vom da mai jos o schemă a mărimilor antropometrice, propusă de Viola (30).

Constituţia orizontală se caracterizează prin inversarea raporturilor constituţiei verticale, adecă „prin predominarea creşterii în lărgime faţă de cea în înălţime şi anume mai mult în sens sagital decât transversal; aci se grupează, oricare ar fi mărimile absolute, siluetele mai mult sau mai puţin îndesate, uneori grase".

In sfârşit „constituţiile intermediare se plasează între cele două precedente: ele se disting prin absenţa oricărei dispoziţii marcate, de orice preponderenţă anatomică masivă. Pentru a le defini vorbim adeseori de echilibru sau desvoltare armonică".

Să trecem acum la o definiţie mai largă a acestor biotipuri. In acest scop recurgem la acea a lui Kretschmer, care se bucură de cea mai largă primire.

1. *Tipurile constituţionale după Kretschmer.* „Oamenii picnici (cu constituţie orizontală) prezintă — spune Kretschmer (14) — în spre mijlocul vieţii o structură corporală scundă, bondoacă şi îndesată, o faţă rotundă, bine umplută şi un ten mai degrabă proaspăt. Sistemul lor osos e plăpând, slăbuţ, muşchiulatura moale, iar faţa, gâtul şi trunchiul sunt acoperite de un strat gros de grăsimi. Capul, pieptul şi abdomenul sunt largi, umerii apropiaţi, ceeace dă trunchiului forma generală a unui butoi. In cazurile tipice cutia craniană este joasă, vârful ei prezintă conture plate, în vreme ce partea occipitală este rotunzită; faţa este moale, largă şi rotundă, cu proporţii verticale, armonioase, mijlocii; diferitele sale părţi sunt bine formate, profilul este moale, prezintă o curbură puţin aplecată şi cu un nas cărnos; conturul frontal al feţei, prezentat în mod schematic, e

www.dacoromanica.ro

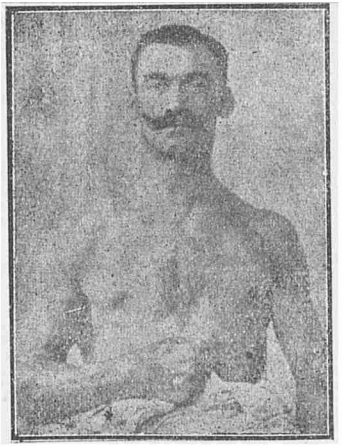

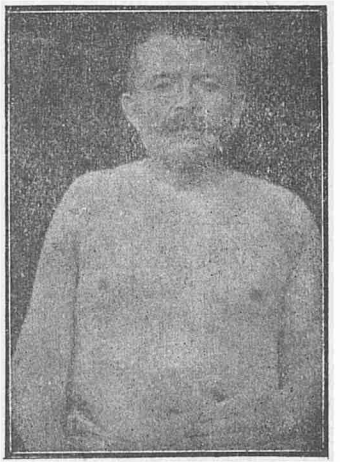

Fig. 32. — Tipul astenic, atletic şi picnic.
Dela stânga la dreapta. După Kretschmer (14).

www.dacoromanica.ro

ca o formă asemănătoare cu un pentagon plat sau cu o pajură mare. In general picnicii au părul suplu, fin, puțin numeros, cu o tendință puternică spre chelie precoce, în vreme ce barba și părul de pe corp, sunt destul de abundente".

„Oamenii astenici — cu constituție verticală — au un trunchiu cilindric, un spațiu toracic strâns și lungit, iar umerii apropiați. Extremitățile și gâtul apar mai degrabă prelungite. Oasele, mușchii și pielea sunt subțiri, mici și slabe. Capul e mic, rotund și puțin lungit. Nasul, lung și ascuțit, contrastează puternic cu maxilara inferioară, care e mai de grabă hypoplasică ceeace face ca bărbia să pară intrată, gata oarecum de fugă, dând omului un profil unghiular, pe care dealtfel îl întâlnim și la multe forme de structuri asemănătoare cu constituția astenică. Conturul frontal al feței se apropie, în cazurile bine definite, de formă ovală adunată.

Pielea astenicilor are adeseori o culoare pală, părul și sprâncenele sunt din abundență, solid plantate și persistă timp îndelungat, în vreme ce în restul corpului sistemul păros e în general puțin desvoltat.

Intâlnim adeseori în structura corporală bărbați cu trăsături eunucoide, ca lungimea exagerată a extremităților, basin nespus de mare, etc.; se observă, deasemenea, trăsături feminine la bărbați, trăsături masculine și lipsă de desvoltare normală a organelor genitale la femei; în sfârșit, dar foarte mult, se observă trăsături hypoplasice, de lipsă de desvoltare, ca talie mică, o stare de regresiune a corpului în întregime sau a unor părți, luate separat, în special a feței, care prezintă un profil aproape drept, puțin desvoltat, cu un nas mic, obtuz, puțin reliefat; s'ar putea spune că toată partea mijlocie a feței este atinsă de o oprire a desvoltării" (14).

Intrucât tipul atletic al lui Kretschmer nu e întru toate un tip intermediar și întrucât el singur nu ne poate da o imagine suficient de expresivă a tipului normal, intermediar, la descrierea lui renunțăm.

Pentru o prindere intuitivă a descrierii lui Kretschmer, Fig. No. 32 dă trei corpuri reprezentative pentru cele trei tipuri, precum și trei capete și scheme de capete, care ne ajută la recunoașterea celor trei tipuri.

Metoda, pe care Kretschmer o utilizează în definirea tipurilor sale este bazată pe (a) observare sau impresie generală

www.dacoromanica.ro

și (b) măsurare. Punctul de greutate însă, după părerea sa, cade și trebue să cadă pe observare, adecă pe intuiția generală a organismului pe bază de impresie. „Descripția verbală, spune el, ne oferă multe lucruri, care nu pot fi înlocuite nici prin măsurare, nici prin fotografie. Măsurarea cu panglica nu vede nimic; ea nu ne conduce nicicând la prinderea tipurilor biologice, care sunt obiectul nostru". Cu toate acestea, întrucât rezultatele impresiei generale sunt susceptibile de erori, e bine, e chiar foarte recomandabil, ca impresia generală să fie completată, controlată și verificată prin măsurare. In acest scop Kretschmer propune nu mai puțin decât aproape șase sute de variabile, legate de caracterul, forma și structura diferitelor părți ale corpului, luat gol. Aceste măsuri — pe care, de fapt, Kretschmer nicicând nu le-a completat până la sfârșit — trebuesc sintetizate pe bază de impresie generală, pe care judecata finală să se bazeze. Această judecată finală, bazată pe impresia intuitivă generală, e singura în stare să coordoneze, structuralizeze și sintetizeze datele într'un întreg, care e tipul. Altfel datele cantitative, antropometrice, legate de fiecare variabilă în parte, nu ne pot spune nimic, sau aproape nimic, și rămân cifre disparate goale de sens. In ceeace privește variabilele, ce e bine să fie măsurate, ele sunt luate din antropologia lui Martin (19), la care Kretschmer, în acest scop, face trimitere. Ideea de a prinde datele brute în raporturi, în așa fel ca noțiunea de structură să apară chiar din datele antropometrice — așa cum e cazul la Viola, Pende și ceilalți biotipologi moderni — această idee lui Kretschmer i-a lipsit, deși, altfel, Viola, de numele căruia se leagă acest principiu metodologic *absolut fundamental* în antropometria dela baza biotipologiei, își formulase sistemul cu două decenii înainte. In acest mod ideea de structură rămâne să fie aplicată numai în impresia generală, nu și în măsuri, ceeace însemnează că metoda lui Kretschmer suferă de un viciu de bază, anume e sintetică, structurală și adecvată în ceeace privește metoda rudimentară a observării și analitică, disparată și neadecvată, în ceeace privește metoda cu adevărat științifică a măsurării și determinării cantitative. Faptul, cum vom vedea, a dat naștere la multe rătăciri, precum și la o serie de controverse fără posibilitate de închidere, până când Wertheimer și Hesketh (31) au propus cunoscutul lor indice, care introduce noțiunea de raport și structură în măsurile antropometrice ca atare, făcând să dispară discrepanța, deseori constatată, între

www.dacoromanica.ro

rezultatele obținute prin măsurile cantitative și cele furnizate de impresia generală.

Atât impresia generală, cât și măsurile propuse de Kretschmer, sunt bazate întâiu de toate pe *criteriul morfologic*, adecă pe aspectul de formă și structură a organismului, membrelor și părților sale, accesibile ochiului și panglicei. De lipsit nu lipsesc, totuși, nici indicațiile fiziologice, în deosebi cele umorale, legate de glandele endocrine. Atât numai că variabilele fiziologice, umorale în primul rând, în comparație cu cele morfologice, cad pe un plan aproape cu totul secundar. Cel puțin în ceeace privește posibilitatea de măsurare și diagnosticare a tipului. Ele revin, totuși, pe un plan de egală însemnătate, dacă nu chiar de precumpănitoare importanță, atunci când e vorba de complexul cauzal și de complicarea tipului. Forma organismului, susceptibilă de a mijloci clasificarea individului într'un tip sau altul, nu pare să fie, crede Kretschmer, decât o expresie a conexului funcțional, care-i stă la bază și mai ales a conexului umoral, care, în cele din urmă, pare să o determine. E foarte probabil, spune el, că sângele, datorită hormonilor pe care-i conține, determină atât făptura noastră corporală și tipul căreia ea aparține, cât și constituția sufletească în general și temperamentul în special. Kretschmer merge chiar mai departe și, după ce împărtășește principiile de bază ale endocrinologiei moderne, caută să arate că tipul astenic, leptosom, pare să fie mai mult sub stăpânirea glandelor, care se varsă direct în sânge, în vreme ce picnicul pare să fie dominat de acțiunea glandelor cu secrețiune externă și a celor ce nu se varsă în sânge, care reglează cu deosebire nutriția. Grăsimea și massa ponderală în general e o rezultantă a modului de funcționare al acestor glande.

2. *Biotipologia lui Pende.* Imediat după clasificarea și descrierea tipurilor constituționale, făcută de Kretschmer, care — cum spuneam — s'a bucurat de cea mai largă popularitate, vine, fără îndoială, clasificarea lui Pende. Câteva precizări asupra ei.

Plecând dela măestrul său Viola, de care ne vom ocupa mai jos, Pende distinge un tip normal, care reprezintă individul mijlociu, balansat și două tipuri, longilin și brevilin, care reprezintă o abatere dela normă și care pot luat două forme diferite: una astenică și alta stenică. In acest mod el ajunge la un tip normal și patru tipuri fundamentale, care se abat dela normal, anume biotipul brevilin stenic și astenic, și biotipul longilin stenic

www.dacoromanica.ro

şi astenic. Dăm descrierea acestor patru tipuri, aşa cum ea e făcută de Pende (2) însuşi.

„1. Tipul longilin stenic rezultă dintr'un temperament hipertiroidian armonic, sau hipertiroidian şi hiperpituitar în acelaşi timp, cu o funcţiune normală sau exagerată a glandei endocrine genitale, a suprarenalei corticale şi medulare, a insulelor lui Langerhans. Acesta este tipul uman cu adevărat puternic şi armonic.

2. La tipul longilin astenic constatăm semne de temperament hipertiroidian, asociate cu semne de hipertimolimfatism şi adesea de hiperparatiroidism, hipogenitalism şi hiposuprarenalism relativ. Funcţiunea endocrină ipofizară şi pancreatică poate, în acest tip uman, să fie destul de exagerată. E vorba deci de subiecţi discrinici, hipertiroidieni-hiperpituitarici (mai puţin des), cu endocrinoastenie a două glande mai importante pentru tonusul şi forţa muşchilor şi ligamentelor, glanda genitală şi glanda suprarenală.

3. La tipul brevilin stenic domină temperamentul hipergenital şi hipersuprarenal, adeseori încă hiperpancreatic şi hiperpituitar, cu un anume grad de insuficienţă relativă a tiroidei.

4. La brevilinul astenic domină insuficienţa tiroidiană sau insuficienţa hipofizară, cu o relativă insuficienţă suprarenală, în timp ce secreţiunea internă genitală şi pancreatică, ca şi cea timică, pot fi normale sau exagerate".

Fotografiile din Fig. 33 reprezintă câte un exemplar tipic pentru fiecare din aceste biotipuri. Din figură iese lămurit că în vreme ce longilinul stenic şi brevilinul astenic se apropie de normă, longilinul astenic şi brevilinul stenic se îndepărtează.

Dăm criteriile de bază, care stau la temelia biotipologiei lui Pende. Ele sunt următoarele: (1) massa corporală, luată în sens de mărime absolută, în sine, (2) raportul dintre volumul trunchiului şi cel al membrelor, (3) raportul dintre lungimea corpului şi lăţimea lui, (4) raportul dintre tonusul şi elasticitatea formelor corporale, (5) raportul dintre aparatul muşchiular şi cel vegetativ, (6) desvoltarea aparatului hemolimfopoetic, care ne mijloceşte să distingem două grupe de indivizi: hipotiroidieni, hipopituitari, hipogenitali, hipoevolutivi hematici sau hipertiroidieni, hipersuprarenali, hipogenitali, hiperhematici, (7) desvoltarea aparatului genital. In ceeace priveşte cercetarea aspectului dinamic-humoral avem (8) diagnosticarea tipului de metabolism, (9) a raportului dintre sistemul simpatic şi parasimpatic, (10) a constelaţiei endocrine, cu scopul de a fixa hormonii, care predomină şi dau tonul şi (11) puterea şi iuţeala diferitelor reacţiuni.

Din expunerea acestor criterii reiese în mod lămurit că Pende, spre deosebire de Kretschmer şi — cum vom vedea — în continuitate faţă de Viola, nu se mai opreşte la trăsăturile de *habitus* corporal, adecă la aspectul morfologic, ci, plecând dela

www.dacoromanica.ro

aceste trăsături, ca dela o temelie de bază, el ajunge și la aspectul fiziologic, în deosebi umoral, care tinde să aibă o importanță aproape egală cu aspectul morfologic chiar și în procesul de diagnosticare și identificare a biotipului. In același timp — și tot în deplină continuitate față de Viola — variabilele somatice, cu foarte puține excepții, nu mai sunt socotite în ele, ca mărimi absolute, ci în raport unele cu altele, deci ca mărimi relative, ce se leagă între ele și sunt, prin urmare, structurale.

In ceeace privește explicarea biotipului, ca strălucit endo-

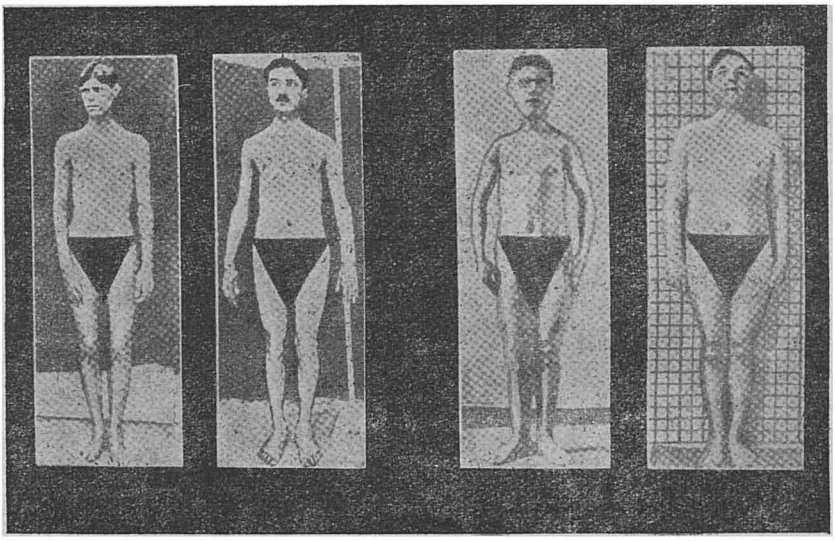

Fig. 33. — Cele patru constituții după Pende.
(Dela stânga la dreapta: longilin astenic, longilin stenic, brevilin stenic și brevilin astenic). După Marinescu (18 a).

docrinolog, Pende pune punctul de greutate pe secreţiunea glandelor endocrine, care — după părerea sa — regulează procesele anabolice și catabolice și stau la baza temperamentului, caracterului și inteligenței, așa cum vom vedea atunci când ne vom ocupa de aspectul psihologic al biotipului. Pende, spune Drul Cupcea (28), concepe vieața „ca fiind în strânsă legătură cu un ritm continuu de anabolism și catabolism, de înmagazinare și transformare de energie. Biotipul este determinat în primul rând de proporția de înmagazinare de energie față de consumarea de energie și de proporția țesuturilor predominant anabolice față de țesuturile predominant catabolice. Din acest punct de vedere există un tip euritmic (cu un echilibru al acestor

www.dacoromanica.ro

două procese), un tip anabolic şi altul catabolic. Tipul megalosplanchnic, tip hipervegetativ, este caracterizat prin predominarea proceselor anabolice, tipul microsplanchnic, hipovegetativ, este caracterizat prin predominarea proceselor catabolice. Mai mult chiar, tipurile morfologice sunt rezultate, produse ale acestor dezechilibre de procese; predominarea anabolismului, a acumulării energiei, produce tipul brevilinic, iar consumarea crescută, catabolismul, duce la desvoltarea longilinică".

Glandele cu secreţie internă sunt grupate de Pende conform cu această lege biologică. „(1) Grupa hormonică a tiroidei, a ipofizei şi anume hormonii genitali şi suprarenali, stimulează morfogeneza sistemului de relaţie, diferenţierea, catabolismul. (2) Grupa hormonică la care aparţin anume hormonii genitali şi suprarenali, paratiroidele, timusul, epifiza, pancreasul şi probabil tonsilele şi ficatul, stimulează creşterea ponderală, desvoltarea sistemului vegetativ şi procesele anabolice".

In concluzie la spusele din acest rezumat Pende (p. 66—67) afirmă: „Dacă cele două grupe sunt balansate uniform în potenţialitatea lor funcţională şi lucrează euritmic în timpul perioadei de desvoltare, în care fiecare îşi exercită funcţiunea, rezultatul este normosplanchnicul euritmic; dacă grupul hormonic stimulator al desvoltării vegetative este mai puternic avem megalosplanchnicul, pe când dacă grupul stimulator al morfogenezei animale predomină avem tipul microsplanchnic".

3. *Tipologia lui Sigaud şi McAuliffe.* In vreme ce tipologia constituţională germană este mai bine ilustrată de Kretschmer, cea italiană de Viola şi Pende, figura cea mai reprezentativă a celei franceze e, desigur, McAuliffe, a cărui înţelegere e, însă, condiţionată de tipologia clasică a lui Sigaud, dela care el pleacă. Câteva cuvinte asupra clasificărilor lor, care reprezintă, fără îndoială, unul din momentele însemnate ale biotipologiei contemporane.

Creşterea şi desvoltarea organismului, spune Sigaud (27), depinde de mediul în care el trăeşte, anume de funcţiunile fundamentale, pe care mediul i le oferă sau impune. Aceste funcţiuni de bază sunt digestia, respiraţia, forţa muşchiulară şi activitatea creerului. Condiţiile de vieaţă, în care indivizii trăesc, fac, la unii, să predomine respiraţia, (de ex. factorul poştal), la alţii forţa muşchiulară (lucrătorii cu braţul), la alţii creerul (intelectualii) şi la alţii digestia (vieaţa sedentară de burghez cu resurse). In acest mod apar patru tipuri fundamentale: respirator,

www.dacoromanica.ro

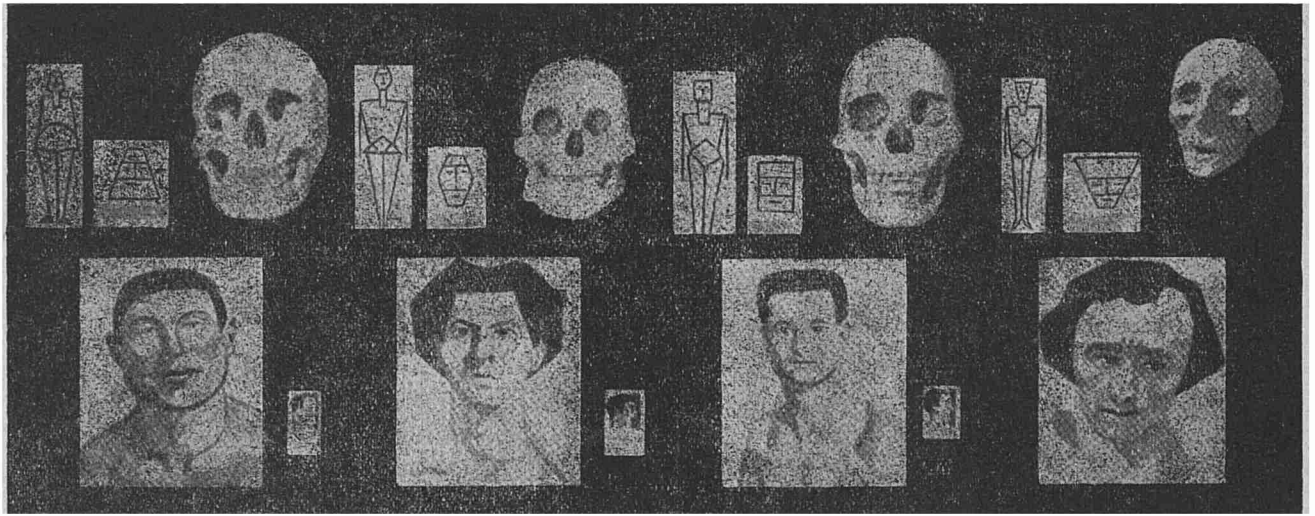

Fig. 34. — Tipul digestiv, respirator, muşchiular şi cerebral.
Dela stânga la dreapta. După Marinescu (18 a).

www.dacoromanica.ro

digestiv, muşchiular şi cerebral. Figura 34 ilustrează aceste patru tipuri[1]).

Criteriul de clasificare, pe care Sigaud îl întrebuinţează, se bazează pe observare şi impresie generală. Cauzalitatea tipurilor, evident, trebue căutată în mediu. Bineînţeles însă că pentru a se produce un tip sau altul mediul trebue să acţioneze în direcţie uniformă mai multe generaţii dearândul.

McAuliffe (18) recunoaşte ca bună clasificarea lui Sigaud, însă încearcă o nouă încadrare a celor patru tipuri, care permite o mai bună apropiere de Kretschmer şi Pende. Anume el distinge mai întâiu între *tipurile regulate, eugenetice* şi *tipurile neregulate, neeugenetice.* Primele „reprezintă — spune Schreider (26) — un fel de încoronare a evoluţiei umane; la ele predominarea unui sistem oarecare e totdeauna discretă şi nu aduce nici un fel de dezechilibru, ceeace — în consecinţă — şi face discriminarea şi identificare lor foarte delicată".... Dimpotrivă, tipurile neregulate oferă un tablou morfologic mai puţin armonios, cu atât mai uşor de determinat, cu cât un sistem organic se afirmă în mod net în detrimentul celorlalte. Alături de acest echilibru mai mult sau mai puţin marcat, care pune în evidenţă cele patru structuri fundamentale — muşchiulară, respiratorie, digestivă şi cerebrală — tipurile neregulate se disting prin variaţiunile de suprafaţă ale corpului, care împărtăşesc alte subdiviziuni importante: din acest punct de vedere ele formează două mari categorii de tipuri *plate* şi *rotunde,* care conţin mai multe variaţii" (26).

Prin această recunoaştere a grupării celor patru tipuri ale lui Sigaud în tipuri regulate şi neregulate şi a clasificării celor neregulate în plate şi rotunde, însemnează că McAuliffe deschide calea unei vădite legături, dacă nu chiar contopiri, între tipologia lui Kretschmer şi în deosebi acea a lui Pende şi Viola. Căci e lămurit că tipul regulat corespunde tipului normal — din cazul lui Pende şi Viola — şi tipului atletic — din cauza lui

[1]) Din figură se poate constata cu uşurinţă că tipul cerebral şi respirator se apropie de tipul astenic sau longilin, cel digestiv de cel picnic sau brevilin, iar cel muşchiular de cel atletic al lui Kretschmer sau de cel normal sau longilin stenic al lui Pende. Dealtfel e interesant de notat că la începutul preocupărilor sale de tipologie şi înainte de a se fixa la cele patru tipuri de mai sus, Sigaud a distins numai două tipuri, *slabi şi puternici,* care corespund cu brevilinii şi longilinii sau astenicii, pe de o parte şi atleticii şi o bună parte din picnici, pe de altă parte.

www.dacoromanica.ro

Kretschmer —, cel plat tipului astenic sau longilin, iar cel rotund tipului picnic sau brevilin.

In ceeace privește criteriul de identificare al acestor tipuri McAuliffe aduce o serie de reale înbunătățiri de tehnică, bazată deastădată și pe măsurare, nu numai pe observare impresionistă. Predominarea criteriului morfologic e păstrată, dar în ceeace privește baza lui fiziologică și explicarea acestei baze, se recunoaște și influența eredității, nu numai cea a mediului. Rolul glandelor interne e, deasemenea, scos în evidență; McAuliffe aduce o serie de precizări interesante cu privire la modalitățile lor de acționare. El încearcă, deasemenea, și o corelare a tipului organic cu cel psihologic, ceeace Sigaud nu a făcut. Asupra corelațiilor psihologice, preconizate de el, vom reveni.

4. *Tipurile individuale după Viola.* Figurile prin excelență reprezentative și proeminente ale biotipologiei moderne sunt socotite a fi Kretschmer și Pende. Dacă în ceeace privește conexarea aspectului psihologic cu cel somatic, morfologic-funcțional, aceasta e adevărat, în schimb în ceeace privește aspectul organic singur, precum și punerea tipologiei pe baze cu adevărat științifice, atunci aceasta este desigur inexact. In această privință meritele lui Viola sunt covârșitoare, dacă nu deadreptul epocale, iar tipologia lui McAuliffe, Kretschmer și Pende nu numai că nu însemnează un progres, dar însemnează chiar un regres.

Plecând dela o greșită concepție a științei — sau, poate, și mai bine zis, dela o lipsă de orișice concepție a științei — McAuliffe, Kretschmer și Pende, văd în tipurile constituționale realități mai mult sau mai puțin independente, reprezentând oarecum grupe eterogene sau spețe de oameni, care se pot și amesteca, dar, care — altfel — în realitatea lor originară și esențială, stau pe planuri și dimensiuni cu totul diferite. In acest mod picnicul sau brevilinul, socotite în natura lor originară sau esențială, reprezintă o structură cu totul aparte de astenic sau longilin, pentruca amândouă tipurile, apoi, să se deosebească în aceeași măsură de atletic sau normal, cu care nu ar avea nimic în comun, cașicând ele ar fi fenomene sau categorii ori clase de fenomene, lipsite de orișice legătură între ele cel puțin la origina lor. Aceasta în contradicție cu cea mai deplin grăitoare evidență a faptelor, care arată că tipurile se leagă pe infinite căi și în nenumărate moduri, fiind de fapt grade și etape pe unul și același plan sau dimensiune, care le cuprinde și

www.dacoromanica.ro

însumează pe toate, anume într'o ordine vădită, care merge dela longilin, trece prin normal și ajunge la brevilin. Iar aceasta fără ca dela un tip la altul să existe salt, necum granițe de netrecut; ba există chiar o deplină continuitate, în așa fel încât trecerea dela un tip la altul se face cu totul pe nesimțite și mulți brevilini, de exemplu, sunt mai apropiați de unii normalini și mult mai îndepărtați de alți brevilini de extremă.

Cel care a prins dela început acest fapt, adecă această înseriere continuă a tipurilor pe unul și același plan, în conformitate cu una și aceeași regulă de bază sau principiu ordonator, este Viola (30), ale cărui merite sunt încă prea puțin reliefate, dar a cărui operă, judecată prin prisma cercetărilor riguros științifice, care au urmat în timpurile recente, trebue socotită ca adevărata operă de temelie a biotipologiei contimporane. Viola pare să fie și singurul biotipolog statistician (dintre biotipologii fondatori bineînțeles), care a avut o lămurită concepție despre știință și regulele ei de bază.

Studiind mai deaproape tipurile distinse de maestrul sau Giovani — care, alături de Roustan, e printre cei mai vechi tipologi — el constată că ele se înseriază în mod continuu și regulat, în așa fel încât plecând dela brevilin sau macrosplanchnic — cum îl numește el — și trecând prin normal, normosplanchnic, la longilin sau microsplanchnic, constatăm că frecvența lor ne dă exact curba lui Gauss, aplicată înainte de acea vreme de Galton și Quetelet diferitelor variabile morfologice, luate în parte. Aceasta însemnează că de fapt noi nu avem de a face cu trei tipuri distincte unele de altele, care stau pe planuri aparte și diferite, ci mai mult cu trei etape sau momente, care stau pe una și aceeași dimensiune, legându-se în mod continuu unul cu altul și dând — cum spune Thorndike — impresia unui singur tip, care e însă foarte variat și susceptibil de a fi împărțit în trei sau chiar mai multe clase, dacă mintea noastră cere. In consecință el și distinge trei tipuri fundamentale, anume tipul normosplanchnic, care reprezintă mijlocul curbei de variație, la care se grupează marea majoritate a indivizilor, apoi microsplanchnicul și macrosplanchnicul, care reprezintă cele două extreme ale aceleiași curbe de variație, distribuite în mod simetric de o parte și de alta a mijlocului. In conformitate cu regula dela baza curbei lui Gauss — precum și în deplin acord cu faptele — numărul microsplanchnicilor este egal cu cel al macrosplanchnicilor, iar adunate împreună sunt egale cu numărul

www.dacoromanica.ro

normosplanchnicilor. Fig. 35 exemplifică în mod concret înserierea grafică a tipurilor, așa cum ele sunt văzute de Kretschmer, Pende și McAuliffe, pe de o parte și Viola, pe de altă parte.

In concepția lui Kretschmer și Pende avem trei tipuri originar distincte, care, prin amestec, ne dau o curbă trimodală, în vreme ce în concepția lui Viola avem o singură curbă, în speță curba lui Gauss, cu caracter strict unimodal.

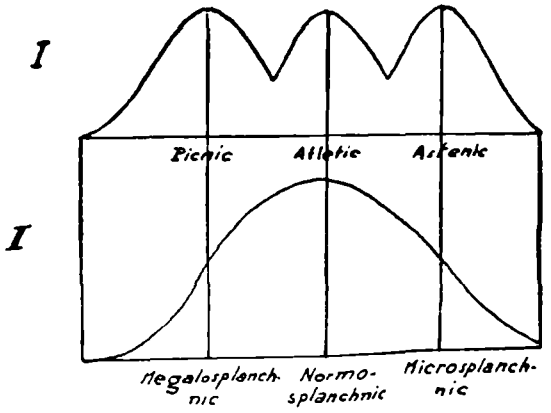

Fig. 35. — Distribuția tipurilor în concepția trimodală (Pende, Kretschmer) și unimodală (Viola) a curbei lui Gauss. (După Fl. Ștefănescu-Goangă, Roșca și Cupcea, 29, p. 41).

Variabilele, pe care Viola le măsoară, sunt următoarele:

1. Statura.
2. Lungimea sternului, dela incisura jugulară, la baza inserțiunii apofizei ensiforme.
3. Lungimea xifo-epigastrică, dela baza de inserțiune a apofizei ensiforme până la punctul epigastric. Acest punct se găsește la încrucișarea liniei verticale mediane ventrale cu orizontala care trece la nivelul extrem al rebordului costal.
4. Lungimea epigastro-pubică, dela punctul epigastric la marginea superioară a pubelui.
5. Lungimea membrului inferior, dela marginea superioară a pubelui la vârful maleolei externe a piciorului.
6. Lungimea membrului superior, dela marginea apofizei acromiale, la linia interarticulară a pulsului.
7. Diametrul transversal toracic la nivelul coastei a patra.
8. Diametrul antero-posterior toracic la nivelul coastei a patra.
9. Diametrul transvers ipocondriac, măsurat la nivelul liniei xifo-epigastrice.

www.dacoromanica.ro

10. Diametrul antero-posterior ipocondriac, măsurat la nivelul jumătății liniei xifo-epigastrice.
11. Diametrul transvers al basinului, măsurat dela o creastă iliacă la cealaltă, la punctul de maximă expansiune transversală.

De fapt însă Viola nu s'a oprit la aceste variabile, socotite ca mărimi în sine, absolute, lipsite de valoare reală și a propus considerarea lor ca mărimi relative, pline de semnificație numai prin raportarea lor împreună. In acest scop el a preconizat calcularea următoarelor raporturi:

1. Valoarea toracică = înălțime × lărgime × profunzime (după sistemul cubic) adecă = lungimea sternului × diametrul transvers toracic × diametrul antero-posterior toracic.
2. Valoarea abdomenului inferior = linia xifo-epigastrică × diametrul ipocondriac transversal × diametrul ipocondriac anteposterior.
3. Valoarea abdomenului inferior = linia epigastro-pubică × diametrul transvers al basinului × diametrul anteroposterior ipocondriac.
4. Indicele total abdominal = valoarea abdomenului superior + valoarea abdomenului inferior.
5. Indicele total al trunchiului = valoarea abdomenului total + valoarea toracelui.
6. Indicele membrelor = membrul superior + membrul inferior[1]).

Dar Viola a mai făcut încă un pas înainte. Raportarea și interpretarea mărimilor, rezultate din raporturile de mai sus, nu poate fi făcută numai în general, după cum un individ se grupează la un tip sau altul. Această clasificare este mult prea globală și aproximativă. In baza ei ajungem ca la unul și același tip să clasificăm indivizi foarte diferiți și invers, indivizi foarte asemănători sunt împărțiți la tipuri diferite. Dar știința e exigentă și nu se poate mulțumi cu atari evaluări aproximative, susceptibile de erori atât de grave. Deaceea păstrând noțiunea celor trei tipuri, ca un mijloc de a vorbi foarte general, el recurge la o împărțire și clasificare tipologică mult mai exactă în sistemul centilelor.

In acest mod distanța dela individul cel mai brevilin, dela o extremă a curbei de variație, până la individul longilin, dela cealaltă extremă a aceleiași curbe, este împărțită în o sută de părți egale, în care indivizii sunt grupați în proporții egale. Ceeace la urma urmei însemnează că de fapt curba de variație biotipologică e împărțită în o sută de clase sau tipuri, iar cele trei tipuri, luate în sensul larg, rămân mai mult un fel general de a vorbi, cuprinzând în ele zeci de sutimi, care sunt susceptibile de clasificare și care, în fond, sunt singurele luate în socoteală.

---

[1]) Pentru traducerea termenilor medicali sunt îndatorat Drului Cupcea.

www.dacoromanica.ro

Intrucât însă în ultima vreme sistemul centilelor este înlocuit cu sistemul unităților sigma[1]), Viola procedează la adoptarea acestui nou sistem, dovedit ca cel mai bun în toate științele vieții, precum și în celelalte științe, care lucrează cu fenomene de probabilitate. In consecință el stabilește etalonul adecă măsurile corespunzătoare pentru fiecare sfert de unitate sigma, în legătură cu fiecare măsură, rezultată din raporturile de mai sus.

Pe baza raporturilor ce rezultă din diferitele mărimi structurale, în unități sigma, Viola procedează la diagnosticarea finală a biotipului sau tipului individual, cum îl numește el. In acest scop și după o lungă încercare a tuturor datelor de mai sus, el se oprește în deosebi asupra următoarelor mărimi structurale, cu excepția trunchiului, care intră ca mărime absolută:

1. Valoarea globală absolută a trunchiului.
2. Valoarea absolută a membrelor și raportul lor cu valoarea trunchiului.
3. Raportul dintre valoarea toracelui și a abdomenului.
4. Raportul dintre diametrele singuraticelor cavități și mai ales dintre diametrele întregului corp, confruntând diametrele transversale cu cele longitudinale, iar diametrele antero-posterioare cu cele transversale.
5. Raportul fiecărei măsuri singuratice față de linia bazală a trunchiului.
6. Alte raporturi, date sau observațiuni, care pot interesa în mod deosebit cazul.

Clasificarea finală a individului o face din următoarele patru puncte fundamentale de vedere:

a) Masa absolută a corpului	megasomici normosomici microsomici
b) Masa trunchiului raportată la datele medio-normale și raportul masei trunchiului la valoarea membrelor	megalosplanchnici normosplanchnici microsplanchnici
c) Raportul diametrelor verticale cu cele orizontale (de lărgime și profunzime)	brachitipi normotipi longitipi
d) Raportul dintre lungimea membrelor inferioare și lungimea trunchiului (raport Manouvrier)	brachischeli mezoscheli macroscheli

[1]) Vezi *Elemente de Psihometrie.*

www.dacoromanica.ro

Viola, bineînțeles, nu s'a mulțumit numai cu afirmația că distribuția tipurilor urmează legea dela baza curbei lui Gauss, ci a căutat să o și demonstreze. Cercetând 373 indivizi cu scopul de a le defini tipul individual, el găsește că frecvența acestor tipuri este următoarea:

Megalosplanchnici	+2	sigma	34	cazuri
Megalosplanchnici	+1	„	(intermediari) 63	„
Normosplanchnici	0	„	187	„
Microsplanchnici	—1	„	(intermediari) 73	„
Microsplanchnici	—2	„	16	„

Distribuția cea mai mare, e, deci, la mijloc și mai mică în cele două părți, anume cu atât mai mică, cu cât abaterea tipologică e mai mare.

Dar Viola nu se mulțumește cu aceste clasificări — după părerea noastră singurele clasificări tipologice pe bază de principii cu adevărat științifice — ci încearcă și o explicare și interpretare fiziologică și biologică. Intrucât această explicare este una dintre cele mai sugestive explicări date până acum, o redăm în rezumatul Drului Cupcea (28):

„Viola crede că forța evolutivă are două componente: o forță care determină creșterea masei somatice, ponderale, și o altă forță care determină diferențierea somatică, morfogeneza. Orice organism în creștere își mărește masa somatică și evoluează spre o diferențiere mai accentuată. Creșterea ponderală însemnează acumulare de energie și accentuarea sistemului vegetativ al individului; diferențierea însemnează cheltuire de energie și accentuarea sistemului animal (de relație, locomoție) al individului. Cele două sisteme ale lui Bichat, vegetativ și animal, se desvoltă invers proporțional; cu cât e mai desvoltat sistemul de relație, cu atât e mai puțin desvoltat sistemul vegetativ, și cu cât e mai desvoltat sistemul vegetativ, cu atât e mai puțin desvoltat cel de relație. Intr'o desvoltare normală aceste două sisteme sunt echilibrate, datorită echilibrului celor două forțe evoluționare: forța care determină creșterea masei și forța care determină diferențierea. Rezultatul acestei desvoltări evoluționare armonice e sistemul medionormal, care prezintă un echilibru al celor două sisteme, vegetativ și de relație.

Nu întotdeauna există această desvoltare armonică. Uneori predomină factorul creșterii ponderale, ceea ce determină o încetinire a diferențierii, iar alteori predomină factorul de diferențiere, ceeace determină o scădere a creșterii masei corpului. După Viola cauza naturală primordială care duce la formarea celor două mari tipuri antitetice de deformare, sau la deviația dela normă a constituției umane, o constitue această dezarmonie evoluționară între aceste două sisteme (vegetativ și animal).

www.dacoromanica.ro

Schematic putem să avem următoarele raporturi între morfogeneză (diferențiere) și creșterea masei corpului:

1. Creșterea masei > diferențierea... predominarea sist. vegetativ.
2. Creșterea masei = diferențierea... echilibrul celor două sisteme.
3. Creșterea masei < diferențierea... predominarea sist. de relație.

Tipul echilibrat, la care găsim o armonie între creșterea masei și diferențiere, deci o armonie între sistemul vegetativ și cel de relație, este numit de Viola normosplanchnic. El reprezintă tipul mediu normal evoluat și se aseamănă cu tipul atletic al altor autori.

Tipul la care găsim un exces al masei corpului față de proporții (deci față de diferențiere), deci o predominare a sistemului vegetativ în raport cu cel de relație, este numit de Viola megalosplanchnic. Acest tip este hipoevolut din punct de vedere morfologic și se aseamănă cu tipul picnic al autorilor germani.

Tipul la care diferențierea predomină față de creșterea ponderală a masei, deci sistemul de relație predomină față de cel vegetativ, este numit de Viola microsplanchnic. El reprezintă un tip hiperevoluat, asemănător astenicului. Natural că cele două forțe evolutive pot fi una față de alta în raport de mărime foarte variate, și aceasta ne explică individualitatea fiecărui caz și nenumăratele forme de trecere între extreme".

5. *Alte cercetări.* In expunerea de mai sus ne-am limitat, în mod voit, la biotipologiile cele mai cunoscute și populare, reprezentând momentele cele mai importante ale desvoltării acestei discipline. De fapt însă numărul cercetărilor biotipologice este mult mai mare, în așa fel încât înafară de cele patru sisteme de bază, expuse mai sus, mai sunt alte multe. Tabela 4 are drept scop să reprezinte în mod schematic pe cele mai importante.

Inafară de autorii cuprinși în tabelă mai trebuesc considerați aceia care s'au mulțumit cu verificarea acestor tipologii — în deosebi a tipologiei lui Kretschmer, Pende, Viola și McAuliffe — și al căror număr e foarte mare. E cazul să amintim că unii din aceștia nu s'au mulțumit cu simpla operă de verificare a tipologiilor amintite, ci au căutat să stabilească unele criterii noi de diagnosticare, de valoare științifică mai mare. Demnă de remarcat este în deosebi preocuparea cercetărilor americane de a găsi o formulă structurală unică, care să cuprindă raportul dintre cele mai importante variabile, în așa fel încât ea să servească drept criteriu unic al întregei clasificări. Astfel, pornind dela precizările metodologice ale lui Viola, pe care caută să le sintetizeze într'un singur raport, Naccarati (21) propune următorul indice constituțional unic:

$$\text{Indicele morfologic} = \frac{\text{Lungimea membr. super.} + \text{Lung. membr. inf.}}{\text{Volumul trunchiului}}$$

Indicele final va fi obținut din numărul care rezultă, înmulțit cu o sută, dacă valoarea trunchiului a fost exprimată în litri și cu 100.000 dacă ea a fost exprimată în cm^3.

Acest indice este reluat în cercetare de Wertheimer și Hesketh (3), care negăsindu-l complet satisfăcător, din cauza că face să intre o sumă într'un produs, al cărui numitor e prea mult dependent de nutriție, adecă de un fenomen prea puțin constant, propun un nou indice:

www.dacoromanica.ro

Tab. 4. — Tipurile constituționale mai cunoscute

	Constituțiile morfologice și fiziologice		
	Constituție verticală	Constituție normală	Constituție orizontală
Hipocrat	Habitus apoplecticus	—	Habitus phtisicus
Walker	Frumuseță nutritivă	Frumuseță locomotivă	Frumuseță mintală
Rostan	Digestiv	Mușchiular	Cerebral
Carus	Flegmatic	Atletic	Astenic
Beneke	Anomalia No. 2	Constituție normală	Anomalia No. 1
Manouvrier	Macroschel	Mesoschel	Microschel
Giovani	Combinația trei	Combinația doi	Combinația unu
Virenius	Conjunctiv	Mușchiular	Epitelial și nervos
Viola	Brachitip Megalosplanchnic	Normotip, Normosplanchnic	Longitip Longosplanchnic
Stiller	Habitus artritic	—	Habitus astenic
Sigaud și McAuliffe	Rotunde	Regulate, normale	Plane
Millis	Hiperstenic	Hipostenic și stenic	Hipostenic
Brugsch	Torace larg	Tor. mijlociu	Torace îngust
Davenport	Cărnos	Normal, mediu	Slab
Aschner	Larg	Normal	Slab
Stockard	Lateral	—	Linear
Bean	Hipootomorf	Mesoontomorf	Hiperontomorf
Bounak	Euriplastic	Mesoplasic	Stenoplastic
Tschernorutzki	Hiperstenic	Normostenic	Hipostenic
Kretschmer	Picnic	Atletic	Astenic
W. și E. Jaensch	Tip B	—	Tip. T
Mathes	Picnic	Intermediar	Intersexual
Ewald	Stenic	—	Astenic
Serebowskaia	Brachimorf	—	Dolicomorf
Castaldi	Stenitip	—	Platitip

www.dacoromanica.ro

$$\text{Indicele Wetrheimer-Hesketh} = \frac{\text{Diam. transv. torac.} \times \text{diam. anteropost.}}{\text{Lungimea membrului inferior} \times 10^3} \times 100.$$
$$\text{torac.} \times \text{înălțimea trunchiului}$$

Măsurile sunt exprimate în centrimetri; înălțimea trunchiului în acest caz se înțelege ca înălțimea jugulo-perineu. Valorile indicelui variază între 150 și 400. Indicele mediu pentru picnici e 192, cu o întindere a variației dela 153 la 244; el e 278 pentru atletici, cu o variație dela 248—306 și de 309 pentru astenici, cu o variație dela 282—337. Rohden (24) a verificat aceste date și a găsit rezultate cu totul asemănătoare.

O serie de alți indici mai simpli, bazați numai pe raportul dintre înălțime și greutate au fost propuși de Rohder, Livi, Quételet, Davenport, etc. (vezi Rohden, 24).

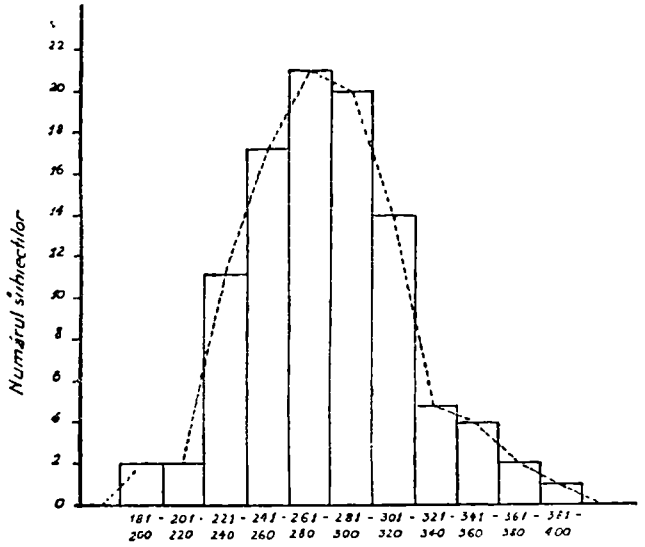

Fig. 36. — Distribuția indicelui morfologic Wertheimer-Hesketh la 99 deținuți. (După Cupcea, 29).

Nu e, credem, lipsit de importanță să mai adăugăm că rezultatele obținute cu acești indici s'au dovedit a verifica întru toate teza lui Viola că distribuția tipurilor se conformează întru toate curbei lui Gauss. In scop de ilustrare a acestei afirmații, Fig. 36 dă curba de frecvență obținută de Drul Cupcea (28), cu 99 deținuți. Curbe asemănătoare au fost obținute de Drul Cupcea și cu studenții celor patru facultăți dela Universitatea din Cluj[1]).

[1]) Alte cercetări biotipologice la noi în țară au fost făcute de către Drul Râmneanțu, distinsul biometrician dela Institutul de Igienă de pe lângă Facultatea de Medicină a Universității din Cluj, actualmente cu sediul temporar la Sibiu. Dsa înclină spre o concepție plurimodală a tipurilor. Problema a preocupat foarte mult și *Societatea de Antropologie Cluj—Sibiu*, condusă cu strălucire de Profesorul Papilian dela Facultatea de Medicină. Un loc de onoare îi este dat și în monumentalul tratat de medicină internă al profesorilor Hațieganu și Goia.

www.dacoromanica.ro

In sub-capitolul următor vom da curbe asemănătoare şi din Wetheimer-Hesketh şi Burchard.

Completări importante în ceeace priveşte substratul fiziologic şi mai ales umoral al tipurilor biologice, au făcut Prof. Parhon, Lewy, Willemse.

Spre deosebire de Kretschmer, care la început a aplicat tipurile constituţionale numai la adulţi, anume chiar numai la cei de sex masculin, cercetătorii italieni, în frunte cu Viola şi Pende, le-au aplicat la toate vârtele şi ambele sexe. Ulterior cercetări asemănătoare au fost făcute şi în cazul biotipologiei lui Kretschmer de o serie de cercetători americani şi englezi în frunte cu Willemse (32) şi Burchard (2). Se pare, în orice caz, că tipurile constituţionale nu sunt realităţi fixe şi imuabile, ci dimpotrivă, sunt susceptibile de evoluţie, şi chiar schimbări esenţiale în unele din caracterele lor de bază.

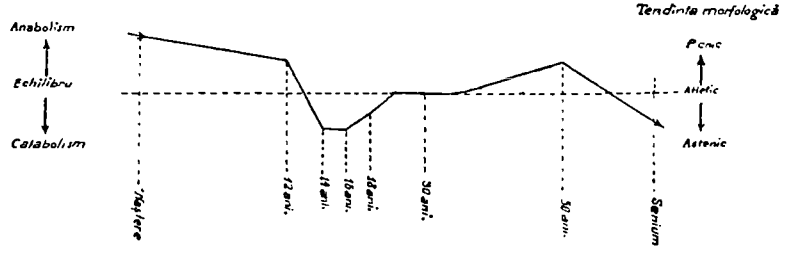

Fig. 37. — Evoluţia ontogenetică a raportului anabolism-catabolism. (După Dr. Cupcea, 29).

Regretatul savant român, Prof. Marinescu (18 a), rezumând concepţia lui Pende asupra evoluţiei tipurilor, spune următoarele:

„In vieaţa uterină prevalează anabolismul, care produce creşterea. In vieaţa prepuberă această preponderenţă anabolică sau vegetativă, care scăzuse treptat cu creşterea, suferă o scădere mare, iar după pubertate ajunge la un oarecare echilibru, la o oarecare stabilizare a metabolismului, de puţină durată însă, după care începe brusc o nouă fază în care anabolismul predomină (maturitatea vieţii). In urmă procesele catabolice trec iarăşi pe planul întâiu, forţa vegetativă scade treptat până la bătrâneţe şi moarte. In tipul anabolic sau hipervegetativ avem un aspect corporal rotund sau brevilin, iar în tipul catabolic sau hipovegetativ găsim forma lungă".

Prin urmare omul e anabolic şi picnic înainte de pubertate, tinde spre echilibru după şi în maturitate şi înclină spre astenic şi catabolic în spre bătrâneţe. Fig. 37, adaptată de Drul Cupcea (28) după Willemse (32), exprimă în mod grafic această evoluţe.

Willemse mai încearcă să arate că schimbările, care intervin dealungul vârstei în raportul dintre anabolism-catabolism, sunt însoţite şi de schimbări corespunzătoare în structura morfologică a corpului, aşa fel încât constituţia corporală infantilă ia cu precădere forme picnice, aşa precum constituţia senilă tinde spre forme astenice. Aceasta, spune el, e o nouă probă că funcţiunile fiziologice merg mână în mână cu forma morfologică, corpul omenesc fiind, de fapt, o realitate morfologică-fiziologică armonică şi unitară.

www.dacoromanica.ro

Aspectul psihologic

Preocupările tipologice, legate de aspectul organic, sunt — precum am văzut — foarte vechi; ele merg până în antichitate, iar în secolul trecut s'au bucurat de o atenție cu totul deosebită. Cu începutul secolului nostru, anume cu tipologia lui Viola, temelia lor științifică poate fi socotită aproape deplin așezată. În orice caz de atunci încoace progres prea mare nu s'a făcut.

Cu toate acestea cercetările tipologice au rămas preocupări disparate, de interes pentru câțiva medici sau diletanți și atât. Aceasta până târziu după războiul mondial trecut, când a apărut cartea lui Kretschmer și când biotipologia a devenit dintr'odată una dintre cele mai vii și mai populare preocupări ale biologiei și psihologiei contimporane.

Care e explicarea acestei întorsături a lucrurilor? Ea e una singură. Spre deosebire de Viola și alți tipologi antecedenți, Kretschmer a pus punctul de greutate pe legătura dintre corp și suflet, arătând că tipurile organice au o corespondență pe latura sufletească și invers. Cu aceasta tipologia organică, limitată la aspectul morfologic și fiziologic, devine o tipologie psihobiologică, acoperind atât domeniul morfologic-fiziologic, cât și pe cel psihologic. Cu alte cuvinte ea devine *bio-tipologie*, ca să întrebuințăm expresia lui Pende, care, alături de Kretschmer, e al doilea întemeietor al noilor preocupări de tipologie *integrală*, ce cuprinde și vrea să cuprindă întregul câmp al manifestărilor vieții. Iar dacă metoda și principiile dela baza biotipologiei lui Kretschmer și Pende sunt, poate, susceptibile de critică și — în comparație cu tipologia lui Viola — însemnează probabil, un regres, ideea legăturii dintre tipul organic și cel sufletesc rămâne, în schimb, un mare pas înainte, care deschide, fără îndoială, o nouă epocă.

1. *Biotipologia lui Kretschmer.* După o îndelungată observație clinică Kretschmer (13, 14) a constatat că între constituția corporală și cele două boli mintale constituționale, distinse de Kraepelin, demența precoce sau schizofrenia și psihoza maniaco-depresivă[1]), există o strânsă legătură și anume de așa natură încât indivizii cu constituție corporală picnică se îmbolnăvesc cu precădere de psihoza maniaco-depresivă, iar astenicii

[1]) Pentru lămurirea asupra acestor două boli, vezi Cap. XII, referitor la *Aspectul anormal și patologic.*

www.dacoromanica.ro

de schizofrenie. Procedând la o verificare statistică a impresiilor sale, bazată pe 260 cazuri, el a constatat distribuția următoare:

	Psihoza maniaco-depresivă	*Schizofrenie*
Astenici	4	81
Atletici	3	31
Atletici-astenici	2	11
Picnici	58	2
Forme picnice mixte	14	3
Displastici	0	34
Inclasificabili	4	13
Total	85	175

Legătura bănuită de Kretschmer se verifică întru toate. Schizofrenicii sunt deobiceiu astenici, atletici sau displastici (care, ca și atleticii, par să ocupe o poziție intermediară între picnici și astenici, dar mai apropiați de astenici), în vreme ce ciclotimicii (psihoza maniaco-depresivă) sunt picnici.

Intemeiat pe aceste date, Kretschmer se socoate îndreptățit a trage următoarele concluzii:

1. Intre dispozițiile sufletești, care stau la baza nebuniei circulare, cunoscută sub numele de psihoza maniaco-depresivă și între constituția picnică există o strânsă legătură.

2. Intre dispozițiile sufletești ale bolnavilor de schizofrenie, și tipul corporal astenic și atletic, există deasemenea o strânsă afinitate.

3. Invers, afinitatea tinde spre zero între picnic și schizofrenic, sau între atletic ori astenic și psihoza maniaco-depresivă.

Tot în sprijinul tezei sale și în aceeași lucrare Kretschmer mai dă și rezultatele obținute de alți cercetători. Ele dovedesc același lucru. In ediția a X-a a aceleeași lucrări, Kretschmer adună o nouă serie de date obținute de diferiți cercetători, cu privire la aceeași problemă. Numărul pacienților studiați și clasificați, atât după tipul constituției corporale, cât și după boală, se ridică la 4000. Faptele indică, și de astădată, aceleași concluzii. Picnicii se îmbolnăvesc cu precădere de psihoza maniaco-depresivă sau ciclotomie ori nebunie circulară, în vreme ce astenicii fac schizofrenie.

Concluziile lui Kretschmer au provocat o foarte mare vâlvă. In consecință o serie de cercetători procedează la verificarea lor. Printre cei mai de seamă sunt Gourewitch și Ozeretzki, Sacristan, Beneke, Schmidt, Alier, v. Rohden și în deosebi cercetătorii americani ca Naccarati, Shaw, Sheldon,

www.dacoromanica.ro

Wertheimer-Heasketh, Farr, Mohr-Gundlach, Campbell, Garvey, Klineberg-Asch-Block, Heidbreder, etc.[1]).

In general cercetătorii europeni — cei germani cu deosebire — verifică teza lui Kretschmer. Acesta e cu deosebire cazul rezultatelor obținute de Gourewitch și Ozeretzki, care se bazează pe un foarte mare număr de cazuri, apoi acelea ale lui Adler și în special ale lui Max Schmidt, care rezumă lucrările a 35 cercetători, privitoare la 6296 cazuri (1461 maniaco-depresivi și 4835 schizofrenici). Tabela de mai jos dă aceste rezultate în procente, calculate de Drul Cupcea (29):

	Ps. maniaco-depresivă	*Schizofrenie*
Picnici	71,4%	13,5%
Atletici, stenici	25,0%	66,0%
Displastic	0,0%	10,7%

Foarte reprezentativă e și Fig. 38, care rezumă în mod grafic statistica lui v. Rohden:

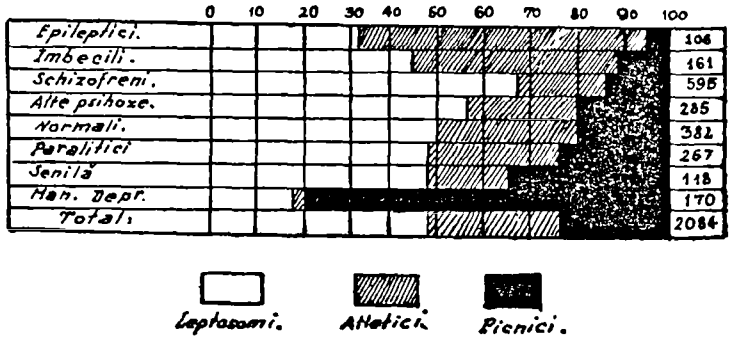

Fig. 38. — Statistica lui v. Rohden. (După Dr. Cupcea, 29).

Lucrurile stau diferit în cazul cercetătorilor americani. Rezultatele unora verifică teza; rezultatele altora nu. Intrucât aceste cercetări, spre deosebire de cele europene, întrebuințează o metodă de diagnosticare a tipului organic mult superioară, câteva cuvinte asupra lor sunt necesare.

Spre deosebire de Kretschmer și cercetătorii europeni, care definesc tipurile morfologice mai mult pe bază de impresie sau măsuri antropologice absolute, nu structurale, cercetătorii americani recurg — cel puțin după descoperirea indicelui Wertheimer-Hesketh — mai mult la criterii cantitative și de natură structurală. In același timp ei concep tipurile în mod gaussian, așa cum ele întradevăr par să fie, iar în ceeace privește principiul asigurării omogenității de vârstă etc.[2]), ei iau toate măsurile de

[1]) Indicațiile bibliografice pot fi găsite în *Ștefănescu-Goangă, Roșca și Cupcea, Adaptarea socială* și în deosebi în lucrarea lui Burchard (2).

[2]) Principiu atât de impozant în toate cercetările bazate pe corelație, cum sunt și cercetările biotipologice. Pentru lămurirea sa vezi *Elemente de Psihometrie.*

www.dacoromanica.ro

rigoare cuvenite. Printre cercetările, care satisfac aceste condiții în cel mai înalt grad cu putință, sunt cu deosebire, acelea datorite lui Garvey, Wertheimer-Hesketh, Campbell și în special Burchard, care pot fi socotite drept cele mai importante investigații în acest domeniu atât de desbătut azi. Cercetările lui Naccarati și Garrett, Mohr și Gundlach, nu controlează vârsta, iar cele ale lui Shaw nu prezintă suficiente criterii de validitate și fidelitate[1]). Anumite obiecțiuni ar putea fi ridicate și contra cercetărilor lui Burchard, care păcătuiesc prin faptul de a lucra cu un număr de indivizi cam mic, ceeace însemnează o neglijare a principiului fundamental al fidelității, socotit pe latura fragmentului de populație. Altfel însă ele sunt adevărat model de metodologie științifică.

Dintre cercetările pomenite puțin mai sus, care satisfac criteriile cerute, acelea datorite lui Wertheimer-Hesketh, Sheldon, Heidbreder și Burchard, verifică teza lui Kretschmer, în vreme ce acelea ale lui Garvey, Campell și Klineberg-Asch-Block nu o verifică. Câteva cuvinte asupra cercetărilor lui Wertheimer-Hesketh, Garvey și Burchard, care sunt, fără îndoială, cele mai importante.

Cercetările lui Wertheimer-Hesketh se bazează pe 65 pacienți, luați la întâmplare din două spitale americane de boli mintale. Dintre aceștia 11 sufereau de psihoza maniaco-depresivă, iar 23 de schizofrenie. Examenul constituției somatice este făcut pe bază de observare, controlată prin indicele propus de ei, care are ultimul cuvânt. Rezultatele obținute confirmă teza lui Kretschmer.

La concluzii cu totul opuse ajunge Garvey, care — dată fiind tehnica sa statistică și experimentală, cu totul excepțională — au provocat o foarte mare surprindere și au fost obiectul unor îndelungate controverse. In orice caz până azi ele sunt singurele, care neagă în mod net și cu o bogată armatură științifică teza kretschmeriană.

Garvey a studiat două grupe egale, de câte 130 schizotimici și ciclotimici. Grupele au fost izolate de un comitet de psihiatri dela Universitatea Yale, din care Garvey pentru motive de deplină obiectivitate nu a făcut parte. Această izolare făcută, el a procedat la diagnosticarea constituției lor corporale. Corelația dintre constituție și boală există, însă ea e foarte mică și în orice caz nu permite și nu poate să permită o diagnosticare a bolii pe bază de constituție.

Concluziile lui Garvey sunt, totuși, susceptibile de critică prin faptul că pun prea mare greutate pe criteriile lui Kretschmer, legate de mărimile absolute, iar metoda impresiei, luată tot dela Kretschmer nu e înafară de putința de introducere a subiectivității.

Burchard studiază 407 pacienți din diferite spitale, dintre care 125 au fost clasificați de specialiști ca schizofrenici, iar alți 125 ca ciclotomici. Restul de 157 pacienți, suferinzi de alte boli, au fost întrebuințați ca grupă de control; ceeace însemnează o excelentă inovație în metodă. Diagnosticarea constituției corporale e bazată pe observare și impresie generală și pe o serie de măsuri antropometrice, printre care indicele Wertheimer-Hesketh ocupă locul de frunte. Precădere e dată observării. Rezultatele sale verifică teza lui Kretschmer. Burchard mai arată însă că cele două

[1]) Vezi *Elemente de Psihometrie.*

www.dacoromanica.ro

tipuri constituționale, somatice, ca și simptomele lor, nu sunt realități opuse, complet diferite una de alta, ci realități înrudite, care se suprapun una pe alta, așa cum Fig. 39 arată.

Constituția picnică, deci, ca și cea astenică, se suprapun. Ele par să arate că cele două tipuri somatice nu sunt atât realități distincte și complet separate, ci mai mult doi poli, legați împreună printr'un tip intermediar, care pare să fie cel mai frecvent. Lucruri asemănătoare au constatat toți ceilalți cercetători americani, care au interpretat datele lor în mod statistic.

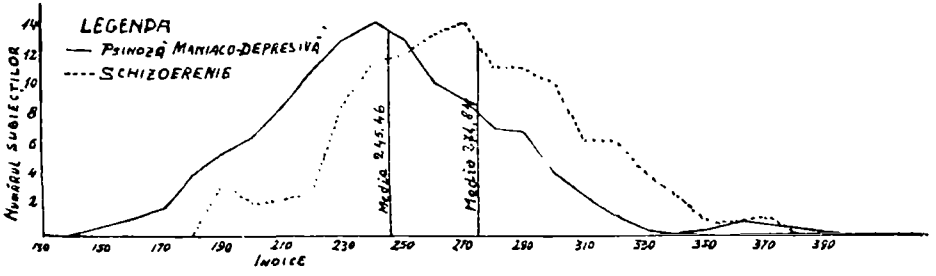

Fig. 39. — Curbele de frecvență a două grupe de psihotici și indicele lor Wertheimer- Hesketh. (După Burchard, 2).

Și lucruri asemănătoare au fost constatate și în ceeace privește tipurile mintale și bolile, la care ele dau naștere. Suprapunerea, adecă indicația pentru tipul intermediar, există și în ceeace privește simptomele celor două boli, precum și în ceeace privește trăsăturile de fire, temperament și caracter ale celor două tipuri.

In lumina tuturor acestor fapte, stabilite atât de cercetătorii europeni, cât și de cei americani, în deosebi Wertheimer-Hesketh și Burchard, putem trage o concluzie generală favorabilă tezei lui Kretschmer. Problema, desigur, ca oricare altă problemă științifică, e departe de a fi închisă și surprize într'un sens sau altul pot să se mai întâmple, dar ideea de bază a corelației dintre constituția corporală și bolile mintale, precum și orientarea acestei corelații, par să fie bunuri deplin câștigate. Deaceea opera lui Kretschmer rămâne mare; ea e, poate, chiar deschizătoare de epocă.

Dar meritele lui Kretschmer sunt cu atât mai mari, cu cât el nu s'a oprit aci, ci a mers mai departe, încercând o lărgire a operei sale de așa natură încât să fie susceptibilă de aplicări și

www.dacoromanica.ro

în domeniul psihologiei şi biologiei normale, iar nu numai al celei anormale.

Plecând dela ideea, aproape unanim admisă, în psihiatrie, că bolile mintale nu sunt decât accentuări disproporţionate, prea mari, ale unor dispoziţii date în fiecare individ, accentuări menite a turbura echilibrul sufletesc, el a încercat găsirea unor tipuri psihice normale, care să corespundă celor două mari categorii de psihoze constituţionale: schizofrenia şi ciclotimia. Incercarea a reuşit şi, astfel, Kretschmer a ajuns să clasifice indivizii normali în două mari grupe corespunzătoare la două tipuri sufleteşti fundamentale: schizotimicii şi ciclotimicii. Tipul schizotimic în caz de îmbolnăvire mintală dă naştere schizofreniei; cel ciclotimic la ciclotimie sau nebunie circulară. Intre tipurile normale şi cele patologice există, după Kretschmer, alte două tipuri corespondente, de natură intermediară, pe care el le botează cu termenii de *schizoid* şi *cicloid*. In cazul lor dispoziţiile patologice sunt foarte pronunţate şi nu aşteaptă decât o cauză accidentală pentru a se transforma în boală.

Deosebirile dintre structura sufletească dela baza acestor două tipuri sunt foarte mari, atât pe latură de inteligenţă şi caracter, cât mai ales pe cea de temperament. Intrucât înţelegerea acestor deosebiri depinde de accepţia destul de proprie şi originală, pe care Kretschmer o dă acestor trei dimensiuni fundamentale ale laturei sufleteşti a persoanei umane şi întrucât această accepţie dă dovadă de o profundă intuiţie psihologică, de natură cu totul excepţională — în special în ceeace priveşte temperamentul — câteva cuvinte asupra ei sunt necesare:

„... între temperament şi afectivitate — spune Kretschmer (14, p, 265) — există o foarte strânsă legătură. Intr'adevăr noi numim temperament ansamblul calităţilor afective, care caracterizează pe un individ, şi aceasta atât în ceeace priveşte modalitatea de a fi afectat, cât şi în aceea de a reacţiona. Felul de a fi afectat, în măsura în care el este caracteristic pentru temperament, prezintă două mari subdiviziuni, independente una dt alta: una e *scara psihestezică*, cu cei doi poli ai ei, unul „sensibil", altul „obtuz", iar cealaltă este *scara diatezică*, cuprinsă între felul „vesel" şi cel „trist". Temperamentele, a căror calitate diatezică este destul de pronunţată, se comportă adeseori într'un mod neutru din punct de vedere psihestezic, sunt puţin „nervoşi", iar pe de altă parte psihestezicii pronunţaţi sunt neutrii din punct de vedere diatezic, ei sunt „serioşi".

www.dacoromanica.ro

In ceeace priveşte modul de reacţiune la afecţiuni, temperamentul omenesc e caracterizat prin ceeace numim *ritmul psihic*, care se exprimă atât în percepţiile sensoriale, cât şi în manifestările intelectuale şi întâiu de toate în psiho-motilitatea reacţiei ca atare, în viteza sau încetineala mai mare sau mai mică a mişcărilor, în ritmul special pe care ele îl afectează. Dispoziţia psihestezică şi dispoziţa diatezică de o parte, ritmul psihologic pe de altă parte, formează nucleul noţiunii de „temperament" din punct de vedere psihologic".

Bineînţeles că aceste proprietăţi psihice ale temperamentului sunt corelate cu o serie de procese şi modificări organice, nervoase şi mai ales umorale, aşa cum s'a arătat încă din antichitate. In acest fel temperamentul, ca însuşire psihologică, nu pare să fie decât expresia complexului de procese nervoase, simpatice şi parasimpatice, aşa precum acest complex de procese organice este şi poate fi socotit ca un aspect fiziologic al temperamentului. De aci şi explicarea corelaţiei dintre constituţia corporală, pe de o parte şi temperament, pe de altă parte.

Pentru a dovedi această corelaţie, Kretschmer aplică chestionarul de ciclotomie-schizofrenie, elaborat de Kibler şi Horst, la 77 indivizi sănătoşi, dintre care 36 aveau constituţie corporală picnică, iar 41 constituţie astenică. Rezultatele sunt date în tabela următoare:

	Ciclotimici %	Amestecaţi sau nesiguri %	Schizotimici %
Picnici	94,4	2.8	2.8
Leptosomi . .	12,2	17.1	70.7

Corelaţia dintre temperament şi constituţie e cu totul evidentă. In consecinţă, Kretschmer şi procedează la fixarea proprietăţilor de bază ale celor două temperamente. Schema dela pag. 397 rezumă în mod schematic aceste proprietăţi. In cele ce urmează dăm interpretarea pe care Kretschmer o face în legătură cu această schemă.

„In primul rând, din acest tablou rezultă — spune el — că finalitatea psihică oscilează în cazul fiecăruia din aceste temperamente între doi poli opuşi; la ciclotimici cu precădere între veselie şi tristeţă, iar la schizotimici între iritabilitate şi calm

www.dacoromanica.ro

Ciclotimie

Dispoziția psihică și psihestezia		Ritmul și tensiunea psihică	Psihomotilitatea		Atitudinea socială	
Vesel, excitat, dispus spre mânie fericit că trăește, dispoziție calmă și fără griji, blajin, plin de bunătate sombru și descurajat	Sensibilitate caldă, dispoziție egală, totdeauna simplu și cordial	Degajat, capabil de elan; ocupat, bogat în idei (fugă de idei) vioiu, energie fluidă plin de ușurință greoiu încurcat	Foarte mobil, vorbăreț, sgomotos mobil plin de ușurință placid, greoiu, încurcat (mișcări rare, motilitate moale)	Reacțiuni adevaate la excitanți, moale, dulce natural	Presumțios într'un mod naiv; vede lucrurile în mare, întreprinzător îi place să se bucure de viață cumpătat, mediocru, practic modest, nehotărît	Extrovertit (orientat spre exterior) realist sociabil, franc, materialist
Oscilațiuni psihice între polii: vesel—trist						

Schizotimie

Delicateță extremă sentimente tandre, mare sensibilitate, iritabil, excitat, nervos placid sever, aspru, rece obtus, indolent.	Serios, lipsit de bună dispoziție	Puțin incoerent și fără legătură, brusc, capricios. energie sistematică și consecventă tenace, pedant, fanatic.	Neastâmpărat, inconstant, aprins timid, reținut, severitate aristocratică stângaciu, neîndemânatec, rigid, leneș, taciturn	Reacțiuni inadecvate la excitanți	Idealist, reformist, revoluționar, sistematic, organizator încăpățînat, minte sucită, frondeur neîncrezător, în gardă, mizantrop, strâmt brutal, antisocial	Autist (orientat spre interior) închis
Oscilații psihice între polii: extaz, patos-nervozitate supărăcioasă.		Rezistențe	Rezistențe			

www.dacoromanica.ro

sau sensibilitate și răceală. Noi obținem astfel o nouă subdiviziune în patru grupe principale de temperamente, după cum temperamentul ciclotomic este în general mai vecin cu veselia sau tristeța, și după cum, la rândul său, temperamentul schizotimic este mai aproape de sensibilitate sau răceală. E bine, de altfel, să se noteze că temperamentele caracterizate fie prin tristețe sau veselie pură, fie prin sensibilitate nervoasă, adecă iritabilitate, sau răceală pură, sunt foarte puțin frecvente; de cele mai multe ori veselia și tristeța la unii sau iritabilitatea și calmul la alții, se combină în proporțiile cele mai variate, se suprapun și se succed în așa fel încât temperamentul cel mai vesel prezintă adeseori o tendință destul de pronunțată în spre depresiune și temperamentul cel mai indolent și rece este în stare de a se manifesta în unele ocazii prin hiperexcitabilitate cu totul specifică. Noi numim *proporție diatesică* raportul care există la un anumit ciclotimic între cele două tonalități psihice corespunzătoare tristeței și veseliei, așa precum numim *proporție psihetezică* raportul care există la un anumit schizotimic între sensibilitate și răceală.

Ceeace ne interesează, după proporțiile existente între diferitele tonalități psihice ale unui temperament individual, sunt *amestecurile* sau mai bine zis nuanțele care imprimă tipului dominant elemente introduse și determinate de ereditate: elemente ciclotimice în cazul temperamentului schizotimic și invers.

Diferențele cu privire la *ritmul psihic* fac să crească și mai mult bogăția de nuanțe a temperamentului. Noi distingem, în primul rând, un ritm psihic general, adecă un anumit grad de rapiditate, cu care se efectuează procesele psihice: prindere, elaborare, reacțiune psiho-motorică; și mai distingem, în al doilea rând, ritmul psihic special, adecă regularitatea sau iregularitatea de succesiune temporală și dinamică a actelor sufletești. Temperamentul ciclotimicului este caracterizat printr'o succesiune mai mult neregulată a actelor psihice, fără particularități ritmice, prin o reacțiune moale, direct naturală, la bucurie și suferință; în schimb, însă, ritmul său general prezintă diferențe foarte accentuate și oscilează între o mare viteză și o mare încetineală. In consecință, ritmul psihic al ciclotimicilor oscilează între mobilitate și greoiu.

Dimpotrivă, ritmul general al schizotimicilor nu prezintă nici una dintre aceste caracteristice, ci manifestă o înclinare

www.dacoromanica.ro

pronunțată spre particularități ritmice. Anume schizotimicii manifestă tendința de a reacționa cu o extremă hipersensibilitate la anumite ansambluri de reprezentări foarte afective, de care se atașează îndelungat și cu tenacitate până când sunt detașați în mod brusc de o altă excitație; și există, în schimb, un număr de alte excitații care-i lasă insensibili, indiferenți, ne fiind în stare să le trezească interesul și atenția. La acestea la ei se mai adaugă adeseori și o lipsă de corespondență între receptivitatea lor pentru impresii și facultatea de expresie, precum și turburări funcționale care-i opresc să elaboreze în mod imediat chiar și acele impresiuni, care i-au frapat mai viu, ceeace determină cu ușurință stările afective și silește afectivitatea lor să se angajeze pe drumuri colaterale, nebănuite și complicate. Din aceasta rezultă (și aici facem abstracție de omul înapoiat, cu totul obtuz), că ritmul lor e adeseori complicat și imprevizibil, în așa fel încât îi vedem cramponându-se pentru câtva timp la o anumită reprezentare dată, pentru ca apoi să se detașeze brusc de ea, cu totul pe neașteptate, tot așa precum îi vedem uneori, după perioade de reacțiuni rapide, rămânând indolenți pentru vreme îndelungată. Se poate deci spune că ritmul psihic al schizotimicilor oscilează între bruscheță și indolență.

Când e vorba de ciclotimici, atunci la cei mai mulți găsim o corespondență între dispoziția psihică (umoare sau stare sufletească) și tonalitatea psihică, în sensul că la tonalitatea veselă îi corespunde un ritm mobil, în vreme ce temperamentele caracterizate printr'o stare permanentă de depresiune sunt în același timp și temperamentele care surprind prin a fi încete și greoaie. Astfel experiența clinică ne arată o asociere strânsă între excitația plăcută, fuga rapidă a ideilor și marea ușurință psihomotorică a maniacilor și o asociație nu mai puțin strânsă între depresiune, succesiunea lentă a ideilor și inhibiția voinței la melancolici. Chiar la ciclotimici sănătoși, un anumit ritm psihic corespunde totdeauna unei anumite tonalități psihice, o anumită combinare de veselie și mobilitate caracterizează temperamentele *hipomaniace*, în vreme ce o tendință de depresiune, asociată cu încetineală, caracterizează temperamentele *flegmatice*.

La schizotimici, dimpotrivă, atari raporturi strânse, între psihestesie și ritmul psihic special, nu există; hiperstezicii tandri prezintă o surprinzătoare greutate în modul lor de a gândi

www.dacoromanica.ro

și voi, în vreme ce chiar unii indolenți reci sunt caracterizați printr'o mobilitate capricioasă".

Luând de bază aceste două mari tipuri de afectivitate, psihestezia și diatezia, Kretschmer socote că se pot obține șase tipuri de temperamente, trei ciclotomice și trei schizotimice, între care există foarte mult paralelism. Ele sunt:

Ciclotimici:
1. Hipomaniac: (vesel, mobil).
2. Sintonic: (realist, practic, umorist fără răutate).
3. Greoiu.

Schizotimici:
1. Hiperstezic: (nervos, iritabil, idealist, om delicat, cu bogată viață interioară.)
2. Schizotimic intermediar: (oameni reci și energici, logici, sistematici, calmi, aristocrați).
3. Anestezic: (temperamente reci, nervoși, solitari, spirite greșite, indolenți, leneși, înceți, obtuzi, înacesibili pasiunilor).

Dar Kretscmer nu se oprește numai la aceste legături dintre constituția corporală și temperament, ci merge mai departe la o serie de legături, care după părerea sa există între constituție și fire, caracter și tipurile de inteligență.

In ceeace privește inteligența, el distinge trei tipuri fundamentale de gândire concretă și intuitivă, gândire romantică și visătoare și gândire abstractă și schematică. Prima, spune el, caracterizează pe ciclotimici, celelalte două pe schizotimici. Avem astfel:

„... tipul povestitorului ciclotimic, al scriitorului care se complace în colecționarea faptelor și se pierde în descrieri vaste sau al omului practic, ce se simte la largul său, în lumea care-l înconjoară (grupul intuitiv și concret); în al doilea rând, tipul artistului schizotimic, îndrăgostit de formă, al dramaturgului, al logicianului și al savantului dogmatic (grupul formal-sistematic); în al treilea rând tipul poetului schizotimic cu imaginație debordantă, al filosofului și teologului cu tendințe metafizice și cu o mare înclinare spre simbolism (grupul romantic)". (14).

Gândirea omului se diferențiază și după ritmul psihic și mobilitate:

„Vedem, anume, ciclotomicii care se împart în vii și înceți și schizotimicii, care se împart în instabili și perseverenți, ceeace

www.dacoromanica.ro

explică, între altele, aptitudinile variate și morbide, dar superficiale, ale hipomaniacului, profunzimea îngustă, scrutătoare, dar intensă a schizofrenicului perseverent și inteligența strălucitoare, aforistică, barocă, a schizotimicului instabil" (14).

Lucruri asemănătoare a susținut Kretschmer și în ceeace privește caracterul — deși altfel recunoaște că el e mai mult produsul mediului, care acționează însă pe *anumite căi* și în cadrul *anumitor limite,* date dela naștere —, apoi firea și atitudinea față de lume și viață. Ciclotimicii sunt prezumțioși într'un mod naiv; văd lucrurile în mare; sunt întreprinzători, le place să se bucure de viață sau sunt cumpătați, mediocrii, practici, modești. Atitudinea față de lume e extrovertită; ei sunt realiști, sociabili, sinceri, materialiști. Schizotimicii dimpotrivă, sunt idealiști, reformatori, revoluționari sau sistematici, organizatori, încăpățînați, minți sucite, ori neîncrezători, în gardă, mizantropi, strâmți, brutali, antisociali. In ceeace privește lumea ei sunt introvertiți, închiși, au foarte mare inclinare spre gândirea autistă, cu logică aparte, ce depinde numai de principiile și exigențele subiective ale persoanei, nu și de exigențele logice, obiective, exterioare, ale lumii și societății.

Kretschmer a mers chiar mai departe și nu s'a limitat numai la aplicarea tipologiei sale la oamenii normali, ci a încercat o aplicare a ei la oamenii mari: poeți, savanți și conducători. Tabela ce urmează, ne dă însușirile acestor trei categorii de oameni mari, după cum ei sunt schizotimici sau ciclotimici.

	Ciclotimici	Schizotimici
Poeți	Realiști Umoriști	Patetici Romantici Artiști ai formei
Savanți	Dragoste de concret Empirici descriptivi	Logicieni Sistematici Metafizici
Șefi	Inițiatori viguroși Organizatori îndrăsneți Negociatori abili	Idealiști puri Despoți fanatici Calculatori reci

Dacă ar fi să aplicăm această tipologie scriitorilor și oamenilor noștri politici, atunci Alexandrescu, Bolintineanu, Emi-

www.dacoromanica.ro

nescu, Maiorescu, Conta, Cerna, Blaga, Brătienii, Carol I. etc. ar fi schizotimici, iar Heliade Rădulescu, Anton Pann, Creangă, Kogălniceanu, Duiliu Zamfirescu, Rebreanu, Sadoveanu, etc. ar fi ciclotimici.

Aplicarea tipologiei lui Kretschmer şi la cazurile normale a produs — cum era şi de aşteptat — foarte multă vâlvă. O bună parte din psihologii şi caracterologii germani şi-au însuşit-o, în vreme ce alţii au respins-o. Atât însuşirea tipologiei, cât şi respingerea ei, s'a făcut însă pe bază de simplă observaţie generală şi experienţă proprie, fără preocupare de verificare experimentală şi statistică. Kretschmer, şi cei care şi-au însuşit teza, socot de altfel o atare verificare aproape fără rost, din moment ce una similară a fost făcută în domoniul patologic, aşa cum am văzut. Aceasta deoarece, spune Kretschmer, din moment ce tipurile patologice nu sunt decât o hiper-sau hipodesvoltare a celor normale, ceace este adevărat despre tipurile patologice este în mare parte adevărat şi despre tipurile normale corespunzătoare. Argumentul, desigur, are foarte mult sâmbure de adevăr şi — cum vom vedea în capitolul referitor la *Aspectul anormal şi patologic* — e însuşit de aproape unanimitatea psihiatrilor. O judecată prea pripită şi numai în funcţie de acest argument, poate, totuşi, duce şi la erori. In orice caz puţinele încercări de verificare experimentală şi statistică a tipologiei lui Kretschmer, aplicată la indivizi normali, venite din partea cercetărilor americani, nu par să încurajeze optimismul lui Kretschmer, chiar dacă nu contrazic în esenţă teza sa.

Aplicând chestionarul de neurotism, elaborat de Woodworth, la 54 studenţi, cu scopul de a controla legătura şi felul legăturii dintre neurotism şi tipul de constituţie corporală, aşa cum e definit de Viola, Naccarati şi Garrett (4) ajung la concluzia că în general tipurile cu constituţie corporală extremă sunt mai neurotice decât tipurile normale. Concluziunile lor, în mod indirect, par a fi socotite şi ca o verificare a tezei lui Kretschmer. Să se reţină însă, că atât distribuţia constituţiei morfologice, cât şi acea a celei psihice, sunt gausiene, cum Viola a lămurit, şi nu bi- sau tri-modale, cum Kretschmer susţine. Să se noteze, deasemenea, că fragmentul de populaţie e foarte mic. Garrett reia aceleaşi cercetări în colaburare cu Kellog (8) şi aplică acelaşi chestionar, plus testul de inteligenţă socială, elaborat ds Moss, la 150 studenţi, a căror constituţie corporală e deasemenea studiată. De astădată corelaţiile sunt aşa de mici încât autorii conchid că „nu e nici o evidenţă reală pentru o relaţie semnificativă — lineară sau nu — între indicele morfologic şi inteligenţa generală, inteligenţa so-

www.dacoromanica.ro

cială și stabilitatea emotivă. Și într'un caz și în altul constituția corporală a fost diagnosticată pe baza indicelui Naccarati, adaptat după Viola.

Scheldon (25) studiază corelația dintre același indice Naccarati și sociabilitate, agresivitate și conducere. Coeficienții variază între +0.04 și +0.24 și numai doi dintre ei sunt de patru ori mai mari decât eroarea lor probabilă. Ceeace însemnează că o anumită legătură între aceste însușiri corporale *poate* să existe, dar ea, chiar și într'un atare caz, e foarte mică.

Heidebreder (10) aplică la 673 studenți și 531 studente un chestionar destinat să măsoare complexul de inferioritate. Rezultatele corelează cu constituția corporală. In general se pare, spune ea, că persoanele înalte și slabe par să fie mai neurotice. Legătura în orice caz e mică și coeficienții de corelație sunt numai de +0.03 și +0.11, adecă foarte mici.

Mohr și Gundlach (20) studiază 89 criminali, aplicându-le teste de punctat, baraj, iuțeala scrisului și testul Alfa de inteligență. Corelând rezultatele obținute cu constituția corporală, așa cum o definește Kretschmer, ei constată că în general subiecții picnici manifestă trăsături temperamentale ciclotimice, în vreme ce persoanele astenice arată trăsături schizofrenice. Ceeace însemnează o verificare a tezei lui Kretschmer. Păcat numai că omogenitatea de rasă și vârstă a subiecților lor nu e controlată, ceeace ridică un punct de întrebare asupra interpretării rezultatelor obținute.

Mai recent Klineberg, Asch și Block (11) au aplicat o serie de teste capabile să discrimineze tipul de activitate mintală, la 173 studenți și 175 studente. După ce s'a procedat la diagnosticarea tipului constituțional, s'a procedat la studierea corelației dintre tipul morfologic și tipul de inteligență și gândire. Corelația s'a dovedit a fi una cu zero.

In concluzie, cercetările experimentale interpretate în mod statistic, nu par să justifice de loc optimismul tezei lui Kretschmer. O anumită corelație într'adevăr există, dar ea e departe de cea susținută de Kretschmer și ceilalți psihologi, care se mulțumesc numai cu observare impresionistă, lipsită de control cu adevărat științific.

E iarăși drept însă — și acest lucru trebue accentuat, nu numai reținut — că trei din aceste cercetări privesc numai legătura dintre constituția corporală și trăsăturile de fire, caracter, inteligență, pe care și Kretschmer o recunoaște ca fiind mult mai labilă și numai una din cercetări, anume aceea a lui Mohr-Gundlach, se ocupă de legătura dintre corp și temperament, care reprezintă adevărata cheie de boltă a biotipologiei kretschmeriene. De aceea nu e, poate, fără semnificație faptul că tocmai această cercetare aduce verificarea cea mai încurajatoare a tezei lui Kretschmer.

E, la fel, bine să fie reținut faptul că distribuția constatată de toți acești cercetători s'a dovedit a fi totdeauna gausiană.

2. *Biotipologia lui Pende.* Inafară de aspectul morfologic și

www.dacoromanica.ro

fiziologic, Pende, spre deosebire de Viola şi ceilalţi biotipologi italieni, se ocupă — caşi Kretschmer — şi de aspectul psihologic anume de temperament, caracter şi inteligenţă.

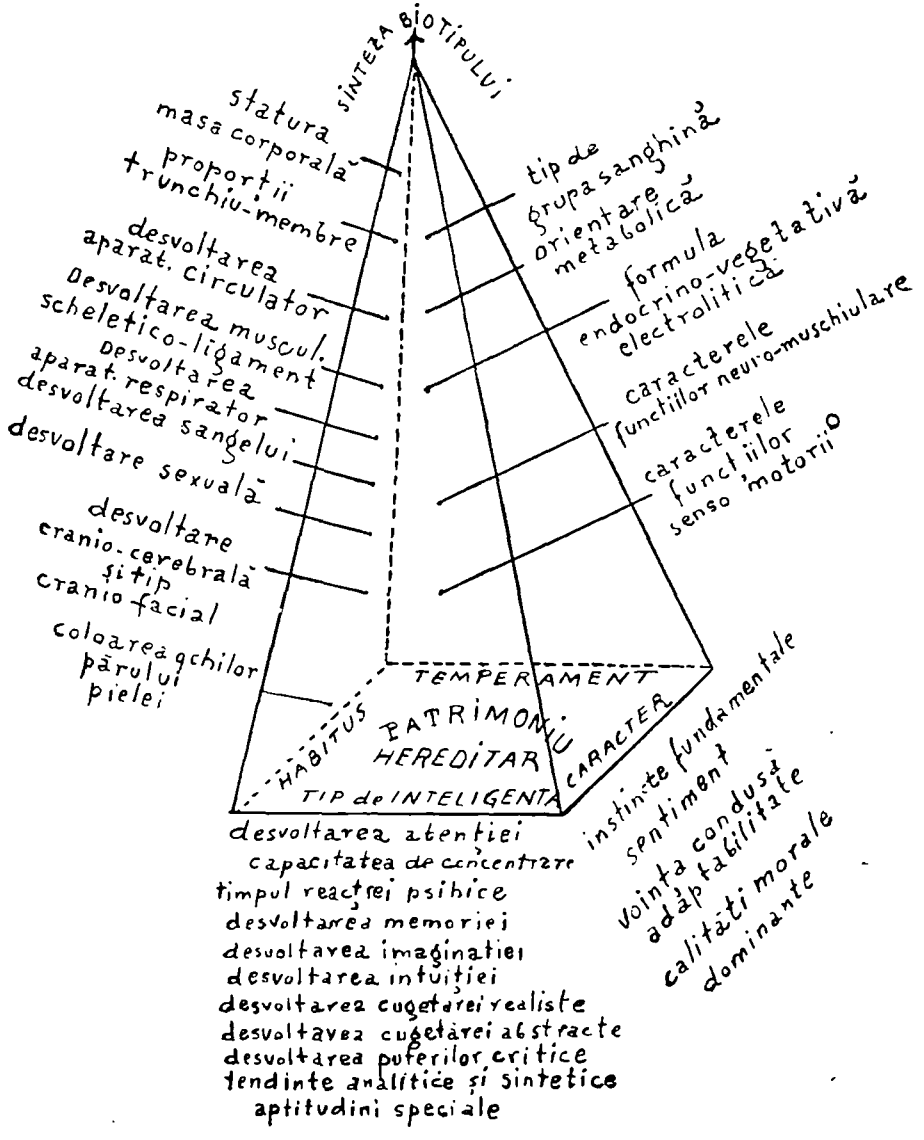

Fig. 40. Piramida biotipului după Pende. (După Marinescu, 18a).

La temperament el distinge următoarele trăsături: energia funcţională, viteza ei, reactivitatea, orientarea neurovegetativă, calitatea endocrină dominantă, sensibilitatea la ambianţa

www.dacoromanica.ro

cosmică sau caracterele funcțiilor sensomotorii și diateza sau starea de plăcere-neplăcere. E evident că temperamentul e conceput de Pende într'un sens strict umoral, ca expresie a glandelor endocrine și a felului de funcționare a sistemului simpatic și parasimpatic, așa cum, de fapt, și rezultă din piramida biotipului, dată în Fig. 40.

In ceeace privește caracterul, el studiază: instinctele fundamentale (de nutriție, reproducere, ofensivă-defensivă), sentimentele, voința, adaptabilitatea și calitățile morale de cinstit, loial, etc.

In legătură cu inteligența și aspectul intelectual în general Pende distinge următoarele șase tipuri de gândire: concret, fantezist, abstract, intuitiv, logic, analitic și sintetic. Dacă tipul de gândire intuitivă l-am combina cu tipul de gândire concretă, iar cel de gândire abstractă cu cel de gândire logică și analitică, eventual o parte din cel de gândire sintetică, rămânând ca restul să-l grupăm împreună cu gândirea fantezistă, atunci obținem cele trei tipuri fundamentale, deosebite de Kretschmer. Pe lângă tipurile de inteligență, el mai studiază, apoi, atenția, puterea de concentrare, memoria, imaginația și aptitudinile speciale, ca aptitudinea la desemn, muzică, matematică, gimnastică, etc.

Piramida, dată în Fig. 40, sintetizează în mod grafic cele patru aspecte fundamentale ale biotipului: aspectul morfologic sau habitus, descris în subcapitolul precedent, aspectul fiziologic și umoral sau temperamentul, caracterul și inteligența. In ceeace privește corelația dintre constituția morfologică și sufletească, Pende socoate că în general tipul brevilin, anabolic, e din punct de vedere psihologic un bradipsihic, adecă un om cu reacțiuni lente și stabil. Varietatea sa stenică oscilează între euforie și apatie. El poate fi identificat cu ciclotimicul cu tendințe maniace al lui Kretschmer, așa precum varietatea sa astenică poate fi socotită aproape același lucru cu ciclotimicul deprimat. Dimpotrivă, tipul longilin, pe latura corporală, e un tip tachipsihic pe latura sufletească, caracterizat prin reacțiuni rapide și trăsături hiperstezice puțin conntante. El se aseamănă cu schizotimicul. Varietatea astenică e caracterizată prin o rapiditate excepțională a mișcărilor, iar cea stenică prin nervozitate și predispoziție la munca intelectuală. Inteligența tachipsihică e sintetică, abstractă, uneori fantezistă; cea bradipsihică concretă, intuitivă și analitică. In ceeace privește caracterul, tipul bradi-

www.dacoromanica.ro

psihic e stăpânit mai mult de instinctul nutriției, e mai adaptat și dispus la compromisuri; cel tachipsihic, dimpotrivă, nu e dispus la compromisuri și inclină spre dogmatism și pedanterie.

3. *Biotipologia lui Jaensch.* Plecând dela studiul imaginei eidetice[1]), care se interpune între percepție și imagina consecutivă negativă, pe de o parte, și reprezentare, pe de altă parte, Jaensch (15, 16) și colaboratorii săi au observat că deosebirile legate de formele, pe care imaginea eidetică le ia dela un individ la altul, au rezonanță mult mai amplă, depinzând de întreaga personalitate. In acest mod și după îndelungate cercetări Jaensch a ajuns la deosebirea și definirea a două tipuri fundamentale. Un tip e caracterizat prin faptul că are imagini intuitive de ordin mai mult static, neschimbător, socotite mai mult ca realități obiective, date înafară de individ. Imaginile intuitive ale celui de al doilea tip, din potrivă, sunt prin excelență dinamice, schimbătoare, socotite fiind mai mult ca realități subiective, date în și prin individ, dependente de el, nu de lumea dinafară. Caracterul imaginilor celor dintâiu se apropie mai mult de imaginea negativă, cu un grad de varianță foarte redus; caracterul imaginilor din urmă mai mult de reprezentări, cu un grad de varianță foarte mare. W. Jaensch (17), fratele lui E. Jaensch, medic de profesiune și specialist și în psihologie, a încercat o interpretare psihofiziologică a acestor două tipuri, cu scopul de a preciza dacă cele două tipuri eidetice nu sunt în fond două tipuri constituționale distincte. După o serie de cercetări el a ajuns la rezultate pozitive, de ordin afirmativ, distingând două tipuri: tipul B și tipul T. Numirea e în legătură cu unele dispoziții latente de îmbolnăvire. Tipul B are predispoziția de a se îmbolnăvi de maladia Basedow, caracterizată printr'o supraproducție a glandei tiroide, tipul T are predispoziții pentru tetanos, maladie caracterizată prin turburări funcționale ale glandelor epiteliale și epifiză. (Faptul că drept criteriu de clasificare servesc două boli, nu înseamnă deloc că avem de a face cu două tipuri patologice. Indivizii aparținători acestor două tipuri sunt și pot să fie întreaga vieață normali. E vorba de simple predispoziții. Dealtfel punctul de greutate în clasificarea acestor două tipuri, nu se pune deloc pe boala ca atare, ci pe tulburările glandelor interne, cu care aceste două maladii sunt în legătură). Această

[1]) Pentru lămurirea ei, vezi *Psihologia germană contimporană.*

www.dacoromanica.ro

distincție făcută, W. Jaensch a procedat la precizarea caracterologică a acestor două tipuri, atât sub aspect psihologic, cât și fiziologic.

Sub aspect corporal tipul B se caracterizează prin ochi foarte strălucitori și expresivi, printr'o excitabilitate tactilă foarte intensă la excitații galvanice și mecanice, prin schimbări foarte repezi, etc. Tipul T din potrivă are ochi șterși, față ștearsă, lipsită de expresie, reflexe încete, etc.

Sub aspect psihologic tipul B se caracterizează prin imagini intuitive foarte vii, de o foarte mare mobilitate. Ele sunt socotite realități subiective, în funcție de eu (Ichgehöriges). Capacitatea lor de variație o foarte mare. Prin multe din caracterele lor se apropie de reprezentări. Imaginile tipului T sunt statice, greu accesibile schimbării, cu varianță foarte redusă, etc.

Deja din aceste caracterizări rezultă că cele două tipuri nu numai că se deosebesc fiziologicește și psihologicește, dar că între aceste două categorii de deosebiri există evidentă concordanță. Tipul B e caracterizat printr'un pronunțat dinamism atât pe latura fiziologică, cât și pe cea psihologică. Din potrivă, tipul T prezintă vădite trăsături statice sub ambele aspecte. Un acord analog constatăm privind indivizii sub aspectul unității lor personale ca atare. Ceeace caracterizează tipul B e unitatea funcțională foarte accentuată, legătura strânsă dintre tot complexul funcțiunilor sale. Orice modificare dintr'o parte se resimte îndată și în altă parte. Totul e corelat și întrețesut organic. Toate acestea atât pe latură fiziologică, cât și pe latură psihologică. Aproape cu totul opusă e situația tipului T. Influența reciprocă dintre diferitele funcțiuni e mult mai mică. Intrețesătura organică dintre diferitele funcțiuni e redusă, fiecare tinzând spre o desfășurare cât mai independentă. Unitatea funcțională are ceva din cea a mașinii, la care activitatea diferitelor roate e parțial independentă, nefiind îndată condiționată de funcțiunea altora și necondiționând la rândul ei funcționarea altora. Toate trăsăturile sunt constatate pe ambele laturi. Pe latura fiziologică un organ poate să fie bolnav, fără ca aceasta să afecteze imediat toate celelalte. Pe latura psihologică activitatea de memorizare nu cere nemijlocit pe cea de atenție, inteligență, etc.

Aceeași corespondență între aspectul fiziologic și cel psihologic poate fi demonstrată și pe alte căi. O injecție cu calciu în

www.dacoromanica.ro

cazul tipului T are drept efect o încetare a imaginii intuitive. Capacitatea de producere a imaginilor intuitive față de normal este foarte redusă. Tipul B este cu totul înafară de atari efecte.

In tabela 5 avem dată tendința generală de corelație între aspectul morfologic, fiziologic și psihologic, așa cum ea este rezumată de D-rul Cupcea (29), după Kretschmer și Pende.

Tabela 5. *Tendința generală corelativă a celor trei aspecte biotipologice.*

Aspectul	Tipul a hipoevoluat	Tipul b normal evoluat	Tipul c hiperevoluat
Morfologic	megalosplachnic picnic	normosplanchnic atletic	microsplanchnic astenic
Fiziologic	subcortical vagotonic anabolic dominat de hormoni anabolici	echilibrat euritmic	cortical simpaticotonic catabolic dominat de hormoni catabolici
Psihologic	sintrop cicloid extravertit practic Intel socială gregar-nutritiv	ambitrop ambivert medio-normal	idiotrop schizoid introvertit abstract Intel. teoretică ofensiv-defensiv

4. *Considerații critice.* Judecând raporturile dintre corp și suflet prin prisma celor expuse mai sus, se poate spune că legătura dintre constituția corporală și temperament poate fi socotită un bun câștigat. E foarte probabil că această legătură ia formele propuse de Kretschmer, care, dealtfel, corespund în bună parte cu acelea susținute de Pende, Jaensch și ceilalți biotipologi. La fel de probabilă pare să fie și legătura dintre corp și fire sau orientarea generală față de lume și viață, precum și tipul calitativ de gândire. Intr'adevăr picnicii par să fie mai mult firi extravertite, cu gândire mai concretă, adaptată la lumea dinafară, în vreme ce astenicii sunt mai mult firi introvertite, cu gândire mai abtractă sau fantezistă, de natură pronunțat autistă și adaptată logicei subiective a individului, nu celei obiective a societății, în care el trăește. Legătura dintre corp și suflet pare să fie însă nulă sau aproape nulă atunci când e vorba de caracter, aptitudini sau oricare alt aspect psihologic, necuprins în precizările de mai sus.

www.dacoromanica.ro

Legătura dintre corp, temperament şi fire, bineînţeles, e o legătură strict statistică şi nu matematică; ea e validă pentru un număr mai mare de indivizi, adecă pentru colective statistice satisfăcătoare şi nu pentru orişice individ, luat în parte. E vorba — să nu se uite niciodată — de *corelaţie*, adecă de *tendinţă de legătură*, care poate lua toate nuanţele dela zero la plus sau minus unitate, şi nicicând de *ecuaţie*. Ceeace înseamnează că dacă cei mai mulţi picnici sunt şi ciclotimici, în schimb câţiva, zece, douăzeci, poate chiar mai multe procente, pot fi şi schizotimici. Aceasta fie din cauza conexiunii organice însăşi, fie din acea a mediului social şi vieaţa anterioară a persoanei. Legătura dintre constituţie şi temperament, e, deci, mai mare sau mai mică, după cum e vorba de un individ sau altul O variaţie asemănătoare putem avea şi în sânul unuia şi aceluiaşi individ, după cum e vorba de o variabilă sau alta.

Această corelaţie în acest sens înţeleasă nu justifică întru nimic concepţia dicotomică a tipurilor, adecă împărţirea indivizilor în clase cu totul distincte şi aparte unele de altele, ba chiar opuse şi fără legătură între ele. Probele în favoarea unei înserieri gaussiene a tipurilor pe o singură dimensiune sunt mult prea evidente pentru a mai putea fi negate. Neglijarea lor, în orice caz, duce la complicaţii foarte mari şi adeseori se răsbună. Intr'adevăr, după ce tipurile sunt definite, ca două realităţi separate şi opuse, toţi tipologii dichotomi se văd siliţi să admită şi posibilitatea lor de amestec, ceeace — după părerea lor — dă naştere la o serie de tipuri intermediare. Cât de frecvente sunt aceste tipuri intermediare reiese şi din frazele lor, unde expresia de tip intermediar adeseori copleşeşte pe cea de tip distinct. *Ceeace înseamnează că ceeace a fost dat afară pe uşă, reintră înmulţit pe fereastră şi că excepţiile ajung să copleşească regula. Situaţia e cu totul deosebită în cazul curbei lui Gauss, când, deodată, orice excepţie încetează de a mai apare. Avem, deci, — şi ţinem să accentuăm acest lucru — un tip şi numai un tip, anume unul cu frecvenţă gaussiană şi astfel susceptibil de a fi subîmpărţit în două, trei, patru sau oricare alt număr de clase*, corespunzătoare — dacă vrem — la tot atâtea tipuri. Problema, singura problemă, deaceea, este să hotărîm care număr de clase şi tipuri e cel mai potrivit, atât pentru mintea noastră, anume pentru putinţele ei de înţelegere, cât şi pentru logica extrinsecă a faptelor. Soluţia lui Viola, bazată pe curba lui Gauss, şi care admite două tipuri extreme, egal de frecvente, şi unul

www.dacoromanica.ro

normal, cu frecvență egală cu cele două, ni se pare soluția cea mai fericită, care satisface ambele criterii.

E înafară de orișice îndoială că intuiția psihologică, de care Kretschmer dă dovadă, e cu totul excepțională și-l clasifică alături de cei mai mari virtuoși ai cunoașterii și pătrunderii sufletului omenesc. Dimensiunile de bază, pe care el le fixează, anume iuțeala acțiunii și reacțiunii, emotivitatea (diateza) și iritabilitatea (psihestezia) corespund aidoma cu trei din însușirile de bază ale temperamentului, studiate pe cale experimentală și statistică, completată în ultima vreme prin interpretarea, pe care analiza factorială o face cu putință. E, deasemenea, foarte probabil, că noțiunea sa de ritm, care are încă nevoe de lămurire și disecare, cuprinde celelalte trăsături de temperament, izolate și definite în mod statistic și experimental, cum sunt oscilația și perseverența.

BIBLIOGRAFIE

1. BRUGSCH und LEWY, *Biologie der Person.* I—IV Urban und Schwarzenberg, Berlin. 1926.
2. BURCHARD ,E. M. L., Physique and Psychosis. Comp. Psychol. Monogr. 1936, 13, No. 1, 1929.
3. CUPCEA, S., *Constituție morfologică și etate.* Cartea Românească. Cluj 1939.
4. — Constituție morfologică și inteligență. Revista de Psihologie. 1939, 2, 168—176.
5. — Profesiune academică și constituție morfologică. Idem. 1940, 3, 181—189.
6. DIMOLESCU, A., *Constituție, Caracter, Temperament.* Arta. București. 1931.
7. EWALD, G., *Temperament und Charakter.* Springer. Berlin. 1924.
8. GARRETT, H. E. and KELLOG, W. N., The Relation of Physical Constitution to General Intelligence, Social Intelligence and Emotional Instability. J. Exper. Psychol. 1928, 11, 112—119.
9. GARVEY, C. R., Comparative Body Build of Manic-Depressive and Schizophrenic Patients. Psychol Bull. 1933, 30, 567—558.
10. HEIDBREDER, E., Intelligence and the Height-Weight Ratio. J. Appl. Psychol. 1927, 10, 52—62.
11. KLINEBERG, ASCH and BLOCK, An Experimental Study of Constitutional Types. Genet. Psychol. Monogr. 1934. 16, 1940—221.
12. KRAUS, FR., *Pathologie der Person.* Thieme. Leipzig. 1926.
13. KRETSCHMER, E., *Körperbau und Charakter.* Springer. Berlin. 1931.
14. — *Medizinische Psychologie.* Thieme. Leipzig. 1926.
15. JAENSCH, E. R., *Grundformen menschlichen Seins.* Barth. Leipzig 1930.

www.dacoromanica.ro

16. — *Studien zur Psychologie menschlicher Typen.* Barth. Leipzig. 19.
17. JAENSCH, W., *Grundzüge einer Physiologie und Klinik der psychophysischen Persönlichkeit.* Springer. Berlin. 1926.
18. McAULIFFE, L., *Development — Croissance.* Amédée Legrand. Paris. 1923.
18-a MARINESCU, G., *Constituția Umană după lucrările școalei italiene.* Acad. Rom. 1932.
19. MARTIN, R., *Lehrbuch der Antropologie.* Fischer. Vena. 1928.
20. MOHR G. J., and GUNDLACH, R. H., The Relation between Phpsique and Performance. J. Exper. Psychol. 1927, 10, 117—157.
21. NACCARATI, S., and GARRETT, H. E., The Influence of Constitutional Factors on Behaviour. J. Exper. Psychol, 1923, 6, 455—465.
22. PAVELCU, V., *Psihologia personalității.* A. Treck. Iași. 1939.
23. PENDE, N., *Endocrinologia.* Dott. Fr. Vallardi. Milano. 1934.
24. — La méthode biotypologique d'exploration de l'individu humain. Réun. Intern. de Biotypologie. Paris. 1937.
25. ROHDEN, F., Die Methoden der konstitutionellen Körperbauforschung. In Abderhalden, Abt. IX, p. 691—864. Berlin. Urban. 1929.
26. SHELDON, W. H., Morphologic Types and Mental Ability. J. Pers. Res. 1927, 5, 447—451.
27. SCHREIDER, E., *Les types humains.* I—III. Herman. Paris. 1937.
28. SIGAUD, (vezi McAuliffe).
29. ȘTEFĂNESCU-GOANGĂ, ROȘCA, CUPCEA, *Adaptarea socială.* Inst. de Psihol. Cluj. 1938.
30. TANDLER, (vezi 29).
31. VIOLA, G., *La constituzione individuale.* I—II. Capelli Bologna. 1933.
32. WERTHEIMER, F. J. and HESKETH, F. E., The Significance of the Physical Constitution in Mental Disease. Wilkins. Baltimore. 1926.
33. WILLEMSE, W. A., *Constitution-Types in Delinquency.* Kegan Paul. London. 1932.

www.dacoromanica.ro

Capitolul X

ANALIZA FACTORIALĂ

Tipologia și biotipologia reprezintă, fără îndoială, primele și cele mai de seamă încercări de prindere a structurii, care stă la baza persoanei. Singurele obiecții, care ar putea fi ridicate în contra lor sunt (a) faptul că metoda, pe care ele se întemeiază, este bazată mai mult pe observare, decât pe experiment și măsură, iar (b) măsura — în proporția în care ea este făcută — se reduce numai la corelație și nu încearcă și calculul adecvat realităților de grup, cu caracter structural. Să analizăm puțin mai deaproape aceste obiecțiuni.

Observarea, desigur, este întâia metodă fundamentală în știință. Ea este metoda cu care orișice știință începe, iar contribuțiile ei sunt adeseori cu totul fundamentale. Probă, de exemplu, tipologia lui Jung și Spranger, bazate numai pe observare, sau biotipologia lui Kretschmer, bazată cu precădere pe observare.

Observarea nu este, totuși, și nu poate să fie, și ultima metodă în știință. Aceasta din motive cu totul elementare, legate de putința ei de exactitate. Precizările, pe care observarea le face, au totdeauna un caracter global; ele pot fi făcute în termeni generali și aproximativi, dar nu în termeni exacți, cantitativi; ele pot indica *cam cât,* dar nicicând nu pot stabili *cât, de câte ori.* Ori, în știință precizările riguroase sunt aproape totul; ele sunt singura cale de a scăpa de rătăciri și de a înainta în mod sigur spre adevăr. Iar dacă atari precizări nu apar direct dela început, ele trebue să apară mai târziu; ele sunt singura cale de a depăși faza de babilonie la care observarea, controlată numai prin observare, de multe ori duce. Acesta se pare a fi chiar cazul actual al tipologiei și biotipologiei!

www.dacoromanica.ro

De fapt în ultima vreme — și desigur tocmai din motivele de mai sus, comune oricărei cercetări științifice — în tipologie, și mai ales în biotipologie, s'a trecut și la măsuri. Acesta e și cazul biotipologiei lui Kretschmer, precum și acela al biotipologiei lui Pende, așa cum în capitolul precedent am avut ocazia să ne convingem. Atât numai că interpretarea rezultatelor obținute de diferitele măsuri s'au făcut numai pe bază de *corelație*, adecă de legătură între *două și numai două variabile*, nu și pe bază de *analiză factorială*, adecă de legătură între mai multe variabile deodată. Dar în cazul biotipologiei se pare tot mai lămurit că avem nevoe tocmai de aceste calcule, care să evalueze legătura dintre mai multe variabile deodată.

1. *Corelația.* Corelația este studiul tendinței de legătură dintre variația a două variabile, cu alte cuvinte studiul covariației a două fenomene. Să fie aceste variabile inteligența și aptitudinea verbală. Sunt indivizii inteligenți și indivizi cu aptitudine verbală superioară ori nu? Cu alte cuvinte, variația inteligenței are ea tendința de a merge mână în mână cu variația aptitudinei verbale, în așa fel încât cei inteligenți să fie și cei cu aptitudine verbală bună, cei proști și cei cu aptitudine verbală slabă? Dacă da, atunci vorbim de corelație, anume corelație pozitivă, dacă nu, de lipsă de corelație, iar în cazul că între variația celor două variabile există o tendință antagonistă, atunci de corelație negativă. Corelația este evaluată în coeficienți de corelație, care merg dela —1.00, care însemnează un perfect antagonism între variabile, la +1.00, care însemnează legătură perfectă. La mijloc avem 0.00, adecă lipsă de orice corelație[1]).

Prin însăși natura ei corelația studiază și nu poate să studieze decât legătura dintre două variabile. Ea nu poate aborda *deodată* legătura dintre mai multe variabile. Cu alte cuvinte *arhitectonica, structura, configurația* variabilelor — care determină legăturile dintre diferitele variabile — îi scapă. In consecință biotipologia ne poate spune diferite lucruri, mai mult sau mai puțin interesante, asupra legăturii dintre corp și suflet, anume dintre o variabilă corporală și una sufletească, dar nu ne poate spune nimic, sau aproape nimic, despre legătura dintre *structura* psiho-fizică, ce stăpânește aceste legături, care sunt simple de-

---

[1]) Pentru lămuriri detaliate și pentru calcularea coeficienților de corelație, a se consulta *Elemente de Psihometrie.*

www.dacoromanica.ro

rivate din ea. Această structură rămâne înafară de domeniul ei. Asupra ei corelaţia poate da doar unele vagi indicaţii pe bază iterativă, adecă studiind pe rând legătura dintre o variabilă şi toate celelalte şi invers. Altceva însă nu.

Coeficienţii de corelaţie, prin însăşi natura lor, nu ne pot spune nimic nici asupra cauzelor, care determină corelaţia, pe care ei e exprimă. E această corelaţie determinată de o cauză, două sau trei, ori mai multe? Sunt aceste cauze dependente de natura ca atare a celor două variabile considerate, sau ele sunt pur şi simplu reflexul indirect al unei a treia variabile, care, altfel, fără efectul de *halo* al variabilei de a treia, nu ar avea nimic împreună? Iată o serie de întrebări, la care coeficienţii de corelaţie nu ne dau nici un răspuns. Şi acest răspuns ar fi extrem de valoros; în cazul biotipologiei mai mult decât în oricare altul. Căci ideia de structură e însăşi ideia ei de bază, raţiunea ei de existenţă.

2. *Analiza factorială.* Analiza factorială porneşte dela coeficienţii de corelaţie şi urmăreşte izolarea şi definirea *factorilor de bază, care* determină şi compun corelaţia. In majoritatea cazurilor aceşti factori se dovedesc a fi unităţi funcţionale primare, originare, care par a fi la însăşi baza vieţii sufleteşti, compunând-o şi determinând-o.

Presupunem corelaţia dintre un test de discriminaţie vizuală şi un test de discriminaţie auditivă. Să zicem că ea e 0.50. Analiza factorială începe prin a *analiza,* adecă descompune şi defini, pe cale matematică, primul şi cel mai important factor. Admitem că el e operaţia de discriminare ca atare şi e responsabil pentru 0.30 din corelaţie. Operaţia de analiză e continuată şi al doilea factor e descoperit a fi puterea de concentrare, care e responsabilă pentru 0.15 din corelaţie. Al treilea factor e exerciţiul, care explică 0.04 din corelaţie. Restul de 0.01 de corelaţie poate fi neglijat şi pus în seama unor factori lipsiţi de importanţă şi pe seama erorilor de măsură, implicate în datele, care stau la baza corelaţiei.

Meritul de a fi pus bazele analizei factoriale revine marelui psiholog englez Spearman (10). El a început prin a considera funcţiunile intelectuale, în măsura în care aceste funcţiuni dădeau dovada că sunt determinate de un singur factor general, unul şi acelaşi în cazul tuturor şi desemnat de Spearman prin

www.dacoromanica.ro

faimoasa literă *G*. Diferența tetradelor a fost ecuația, pe care Spearman și-a bazat metoda.

Ecuația tetradelor e capabilă să izoleze și analizeze corelațiile determinate de *un singur* factor. Truman Kelley (5) a încercat a o lărgi la corelațiile determinate de doi, trei și mai mulți factori, fără a obține însă mare succes. El a fost însă obținut de Thurstone (12), care are meritul de a fi elaborat cea mai completă, exactă și economică metodă de analiză factorială multiplă, adaptată la corelații determinate de orișice număr de factori. Hotelling (4) și Kelley (6) propun unele metode noi, care nu par, totuși, să atingă gradul de exactitate, economie și eleganță, atins de metoda Thurstone.

Analiza factorială, așa cum ea este azi definită de Thurstone, îndeplinește două mari și importante operații: (a) izolarea și definirea factorilor de bază, în termeni de care înțelegerea și explicarea persoanei umane să fie făcută cu maximum de eficacitate și economie și (b) precizarea relațiilor dintre diferiții factori, adecă stabilirea *arhitectonicei* lor. Câteva cuvinte asupra acestor două operații.

Științele exacte încep prin a experimenta și măsura și termină prin a defini. Definiția e dată în termeni cantitativi, matematici, care rezumă în mod obiectiv rezultatele experimentării și măsurii. Psihologia a luat drumul invers. Ea începe prin a defini și continuă apoi prin a experimenta și măsura. Ea împarte vieața sufletească în percepție, inteligență, memorie, emoții etc. și apoi procedează la experimentarea și măsurarea lor. Nu rareori se întâmplă însă că definiția e greșită și de fapt variabila presupusă nu există. Experimentarea și măsurarea — într'un atare caz — nu duce la nici un rezultat; ea confirmă doar un eșec. Așa a fost, de exemplu, cazul atenției, socotită cu funcțiune de structuralizare a sensațiilor în percepție. Decenii dearândul s'a încercat măsurarea ei în acest senz, dar cu rezultate foarte sărace. In cele din urmă a venit școala configurației și a făcut dovada că pretinsele funcțiuni ale atenției sunt cu totul altceva, anume caractere originare ale percepțiilor, care sunt dela început unități și premerg sensațiile, așa că nu au nevoe să fie explicate din ele, anume prin unirea sensațiilor, unire atribuită atenției. Iată cum atenția, în acest sens considerată, cade, dovedindu-se un concept științific eronat, care contribue mai mult la încurcarea decât la descurcarea lucrurilor.

www.dacoromanica.ro

Cazuri similare, în care s'a încercat să se experimenteze şi măsoare variabile inexistente, mai sunt. Pentru a le înlătura pe deplin şi pentru a zădărnici cheltuirea energiei în atari sforţări mai mult sau mai puţin tantalice, există o singură soluţie: *izolarea şi definirea funcţiunii psihice trebue să urmeze experimentării şi măsurării, iar nu să le preceadă şi* — în acelaş timp — *ea trebue făcută în termeni obiectivi, purificaţi de toate contingenţele personale şi sociale, date în legătură cu personalitatea psihologului şi mediul din care el face parte.* E tocmai ceeace analiza factorială încearcă să facă. Factorii *G, W, O, C* etc. sunt tot atâtea variabile, izolate şi definite pe această cale, în funcţie de care persoana umană este azi explicată[1]).

Dar analiza factorială — cu deosebire în faza ei ultimă, de analiză factorială multiplă — nu se mulţumeşte numai cu izolarea şi definirea categoriilor ştiinţifice, cu care psihologia lucrează, pe bază matematică şi experimentală, *ci încearcă a studia — tot pe bază matematică — şi configuraţia şi structura diferitelor categorii şi concepte sau — în termeni tehnici — factori.* Cu alte cuvinte ea abordează, în mod matematic şi geometric, şi arhitectonica vieţii sufleteşti, transpunând pe plan matematic *sistemul* şi *teoria psihologiei ca ştiinţă,* nu numai *definiţia* conceptelor, cu care acest sistem şi această teorie operează. Această operaţie e făcută cu ajutorul geometriei vectoriale.

Fig. 41 exemplifică analiza factorială a 11 teste de atitudini sociale, explicabile în termeni de doi factori, tradiţionalism-radicalism şi naţionalism-comunism. Să interpretăm puţin această figură în lumina consideraţiilor de mai sus, referitoare la cele două funcţiuni de bază, pe care analiza factorială le îndeplineşte.

Atitudinea faţă de războiu, evoluţie, divorţ, etc., socotite în psihologia nefactorială ca tot atâtea variabile independente, sunt numai aspecte sau împerecheri a două variabile mai adânci, naţionalism-comunism şi radicalism-tradiţionalism. In consecinţă numărul de 11 variabile e înlocuit cu acela de două, ceeace însemnează o reală şi importantă economie de gândire. Aceste variabile mai sunt apoi definite în mod matematic şi obiectiv, în termeni precişi, etc.

In acelaş timp însă analiza factorială mai încearcă şi precizarea poziţiei celor doi factori şi a testelor sau atitudinilor, la

[1]) Alegerea variabilelor, descrise şi analizate în Cap. III (Urmare) ţin în primul rând seamă tocmai de aceste contribuţii factoriale.

www.dacoromanica.ro

care ei dau naştere. Aceasta cu ajutorul celor două coordonate carteziene. Reprezentarea geometrică a trei factori va cere, desigur, trei coordonate sau o sferă, iar aceea a patru sau mai mulţi factori va avea nevoe de hiper-sferă şi de geometria în r-dimensiuni. Figura 42 reprezintă un număr de nouă teste, determinate de trei factori, descoperiţi de Guilford (2).

Poziţia factorilor unul faţă de altul poate fi de două feluri: ortogonală sau oblică. In primul caz e vorba de factori cu totul

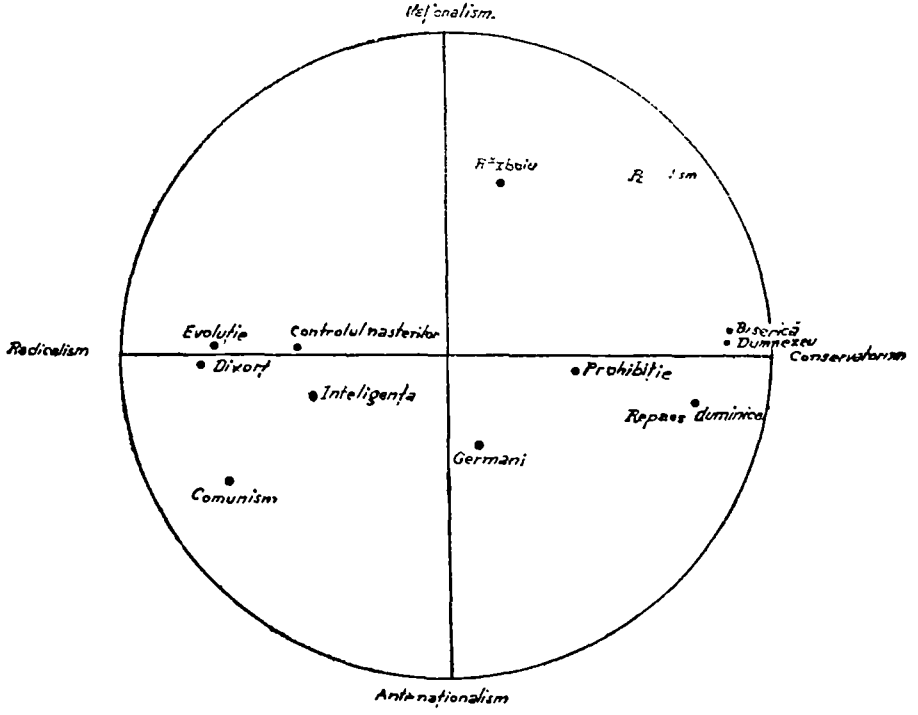

Fig. 41. — Analiza factorială a 11 teste de atitudini sociale.

independenţi, reprezentaţi într'un sistem de axe ortogonale, cu unghiuri de 90°; în al doilea caz e vorba de factori mai mult sau mai puţin independenţi, reprezentaţi prin axe oblice, cu unghiuri dela 0.00 la 90°. La 90° sau 0.00° cosinus avem lipsă de orice legătură între factori, iar la 0.00° sau 1.00 cosinus legătură perfectă sau identitate. Factorii din Figura 41 şi 42 sunt factori independenţi, cu poziţie ortogonală. Factorii din Fig. 43 sunt factori dependenţi, cu poziţie oblică. Gradul de oblicitate sau dependenţă, desigur, variază dela 0.00 cosinus sau corelaţie la 1.00 cosinus sau corelaţie, etc.

www.dacoromanica.ro

La început s'a crezut că poziția factorilor, care stau la baza vieții sufletești, este numai ortogonală. Ceeace însemneazi că factorii sunt cu totul independenți unul față de altul. Atomismul vechii psihologii reapărea deastădată pe plan factorial. Cu timpul însă s'a dovedit că există și poziții oblice, care sunt cele mai frecvente, dacă nu chiar regulă fără excepție. E cu deosebire meritul lui Thurstone de a fi arătat aceasta.

3. *Contribuțiile analizei factoriale în domeniul persoanei.* Analiza factorială este încă o metodă relativ nouă. Inițiată de

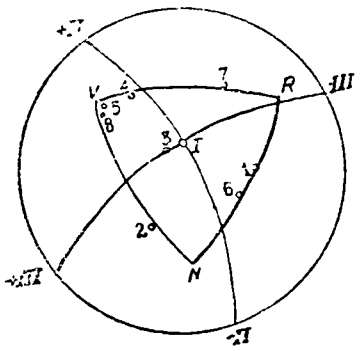

Fig. 42. — Reprezentarea geometrică a relației dintre trei factori. (După Guilford, 2).

către Spearmann la 1904, ea a rămas o preocupare strict engleză până în spre 1930, când a reușit să atragă atenția tuturor cercetătorilor. Cercetările lui Thurstone și Kelley sunt din ultimii ani și încă în curs de perfecționare. Așa stând lucrurile nu e nici o mirare că diferitele contribuții la psihologia persoanei venite din spre analiza factorială sunt încă mai mult metodologice decât de conținut și principii, iar principiile, atâtea câte sunt, se reduc încă la prima funcțiune, anume la izolarea și definirea factorilor de bază, în termeni de care persoana umană poate fi descrisă, înțeleasă și explicată. Ele sunt aproape ca și inexistente în domeniul arhitectonicei.

In ceeace privește fixarea și definirea pe cale factorială a variabilelor fundamentale, cu care psihologia lucrează, o cazul să amintim că variabilele descrise în capitolul asupra aspectului general al persoanei au fost alese în primul rând după criteriul factorial, anume după faptul dacă ele s'au dovedit sau nu ca unități factoriale bine definite. Aceasta atât în ceeace

www.dacoromanica.ro

privește aspectul funcțional, cât și în ceeace privește cel formal și în oarecare proporție și cel integral. Aptitudinile descrise, trăsăturile de temperament și în bună parte și cele de fire, sunt verificate și în mod factorial de către Spearman și elevii săi, Garnett, Wynn Jones, Flugel, Webb, Stephenson, Cattell, etc., apoi de către Thurstone și școala sa, Kelley, etc. In ceeace

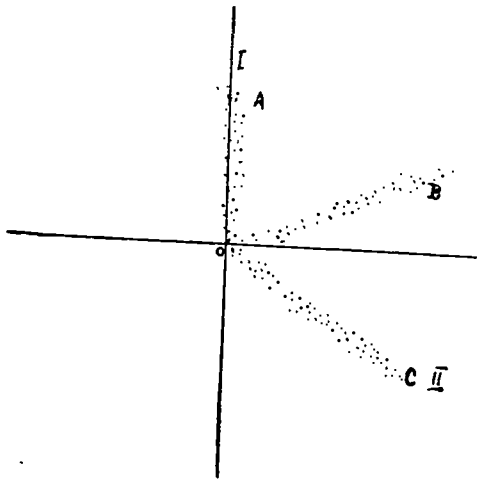

Fig. 43. — Factori dependenți, cu poziție oblică unul față de altul.

privește temperamentul, fundamentale sunt cu deosebire contribuțiile lui Burt (1), urmașul lui Spearman la catedră. Introversiunea și extroversiunea pare a se reduce la un factor mai adânc, *inerția psihologică*, așa cum Spearman a căutat să arate. Intrucât expunerea acestor contribuții a făcut obiectul unei lucrări aparte, *Analiza factorilor psihici*, socotim de prisos să mai revenim asupra ei.

BIBLIOGRAFIE

1. BURT, C., The Analysis of Temperament. Brit. J. Medical Psychol. 1938, 17, 157—188.
2. GUILFORD, J. P., *Psychometric Methods*. McGraw-Hill Co. N. Y. 1936.
3. HOLZINGER, K., *Statistical Resumé of Spearman Two-Factor Theory;* Univ. of Chicago Press. 1930.
4. HOTELLING, H., Analysis of a Complex Statistical Variables into Principal Components. J. Educ. Psychol. 1933, 24, 417—441 și 498—520

www.dacoromanica.ro

5. KELLEY, TR. L., *Crossroads in the Mind of Man.* Stanford Univ. Press. 1928.
6. KELLEY, TR. L., *Essential Traits of Mental Life.* Harvard Univ. Press. Cambridge. 1935.
7. MĂRGINEANU, N., Sur l'analyse des facteurs psychologiques. L'Anée Psychol. 1934, 25, 50—84.
8. MĂRGINEANU, N., Les facteurs psychologiques. Idem. 85—102.
9. MĂRGINEANU, N., *Analiza factorilor psihici.* Inst. de Psihol. Cluj, 1938.
10. SPEARMAN, CH., *The Abilities of Man.* McMillan. London. 1927.
11. THOMSON, G. H., *The Factorial Analysis of Human Ability.* Houghton. Mifflin Co. Boston. 1939.
12. THURSTONE, L. L., *The Vectors of Mind.* Univ. of Chicago Press. 1938.
13. THUROSTONE, L. L., ***Primary Mental Abilities.*** Univ. of Chicago Press. 1938.

www.dacoromanica.ro

Capitolul XI

STRUCTURA PERSOANEI

„Totul în om — spune Lavater — este progresiv; congenital. Forma, statura, părul, pielea, culoarea, vinele, nervii, oasele, vocea, mersul, maniera, iubirea, stilul, pasiunea, ura: unul şi acelaşi spirit se manifestă în toate".

Şi totuşi — adăugăm noi — părul e păr, statura statură, vinele vine, aşa precum iubirea e iubire, iar ura ură. Iar dacă „unul şi acelaşi spirit se manifestă în toate", atunci fără îndoială că acest spirit se manifestă în proporţie mult mai mare, şi într'un anumit fel, în unele şi în proporţie mai mică, şi în alt fel, în altele; el e mai evident, de exemplu, în statură — aşa cum în capitolul antepremergător am avut ocazie să vedem — şi mai mic, mult mai mic în păr, oase sau nervi, diferit fiind în iubire şi pasiune. Restul, adecă aceeace nu mai e „unul şi acelaşi spirit", ci altceva şi care face părul păr, vocea voce şi mersul mers, trebue pus în seama unor factori aparte, proprii, independenţi de „unul şi acelaşi spirit", şi care — tocmai prin aceasta — determină *specificitatea* fiecărei variabile în parte. A explica, deaceea, omul *numai „prin unul şi acelaşi spirit"*, care se manifestă în toate şi nu *şi* prin totalitatea celorlalţi factori, care determină *specificitatea* diferitelor organe, funcţiuni şi trăsături, însemnează a-l explica dela început greşit. Anume unilateral şi parţial, prinzând numai un factor şi un aspect, care, oricât de important ar fi el, nu poate, şi nu va putea nicicând, să ţină loc pentru toţi ceilalţi. Explicarea adevărată, completă şi integrală, cere considerarea tuturor factorilor. A celor mai importanţi în orice caz!

Atitudinea lui Tolstoi faţă de lume şi vieaţă, spune distinsul literat englez G. K. Chesterton în faimoasa sa biografie, despre marele scriitor rus, e de aşa natură şi atât de proprie,

www.dacoromanica.ro

încât ea *e una şi aceeaşi, indiferent* „dacă este vorba, de exemplu, de pălăria de mătasă, legislaţia de descentralizare, un poem indian sau un pachet de tutun". Intrebat despre aceste lucruri, pe cât de deosebite, pe atât de lipsite de importanţă, Tolstoi „...ar răspunde: „Eu cred în maximum de simplificare a vieţii; deaceea această pălărie de mătase nu e nimic altceva decât o rătăcire neagră, fără rost. El ar spune: „Eu cred în maximum de simplificare a vieţii; deci descentralizarea este un compromis la mijloc de drum; nu imperiile trebuesc descompuse în naţiuni, ci naţiunile în indivizi". El ar spune: „Eu cred în maximum de simlificare a vieţii; în consecinţă eu sunt interesat mai mult într'un poem indian şi în etica orientală, deoarece cu toată primitivitatea lor, ele sunt mai simple, mai tolstoiene decât cele apusene". El ar spune: „Eu cred în maximum de simplificare a vieţii; prin urmare acest pachet de tutun este un lucru rău; i-al la o parte". Totul în lume, dela Biblie şi până la îndepărtarea cismelor poate fi, şi de fapt e, redus de către Tolstoi la acest mare şi fundamental principiu tolstoian, simplificarea vieţii".

Şi totuşi — ca să luăm unele fapte *mult mai puţin disparate şi mult mai semnificative şi importante* — acelaşi principiu fundamental al simplificării vieţii nu ne explică — şi nu poate să ne explice — de ce, de exemplu, Tolstoi a fost un geniu şi nu om de rând, o figură masivă, nu una pitică, un anumit temperament şi chiar o anumită fire şi nu alt temperament ori altă fire, o anumită inteligenţă plastică, nu una abstractă, un scriitor epic, nu unul dramatic sau liric. Şi aşa mai departe cu alte multe trăsături, pe cât de fundamentale, pe atât de importante şi decisive în structura şi arhitectonica persoanei lui Tolstoi! Pentru a ne explica toate aceste lucruri, pe lângă „unul şi acelaşi spirit", care ne explică *unele* din aspectele şi variabilele personalităţii marelui romancier, mai trebue să considerăm o serie de alţi factori, mai mult sau mai puţin *generali,* cum sunt inteligenţa, aptitudinea verbală, şi trăsăturile fundamentale de temperament, caracter, fire şi biotip, ce se combină în alte şi alte modalităţi şi proporţii. Problema devine, astfel, mult mai grea şi complicată, iar soluţia, la care — după un îndelungat efort — vom ajunge, va fi una de probabilitate, nicicând una de deplină exactitate. Ea ne va indica — cum ar spune Thurstone — *drumul spre adevăr, nu adevărul însuşi.* Atât numai că, spre deosebire de soluţia cealaltă, de mai

www.dacoromanica.ro

sus, dependentă de „un singur spirit" — sugerată de Chesterton — soluția aceasta, mai complicată, *dependentă de „unul și același spirit" plus alte „spirite" sau variabile fundamentale,* în termeni de care o persoană poate fi descrisă, va fi, probabil, mult mai aproape de adevăr. Ea va greși cu 5—10% în vreme ce cealaltă va putea rătăci cu 20—30%, dacă nu chiar cu mai mult. Oricât de mare ar fi intuiția, finețea și adâncimea de pătrundere psihologică a lui Chesterton!

Găsirea unui leac universal, bun la orice boală și pentru orice individ, a fost idealul suprem al vracilor din toate timpurile. La el au renunțat doar medicii. Anume cu atât mai mult, cu cât cultura lor profesională e mai desăvârșită. Intre această renunțare și constituirea artei medicale ca știință există, dealtfel, o deplină coincidență. In consecință înainte de a se pronunța asupra unei boale, medicul de azi vrea să știe și starea inimii și a plămânilor, precum și secrețiunea principalelor glande și constituția corporală, apoi antecedentele personale și familiale, etc. In acest scop el recurge la toate analizele posibile, la Roentgen și radioscopie, etc., pentru a se pronunța apoi — cu prudența cuvenită — asupra *probabilității* mai mari sau mai mici a unei boli oarecare. Diagnosticul final va fi pronunțat numai după obținerea succesului terapeutic, adaptat bolii și individului. A proceda altfel, adecă numai după ochi sau simpla examinare clinică, cu atenție la o singură dimensiune, adecă „un singur spirit", unul și același în întreg corpul și a te decide, apoi, pentru unul și același leac, indiferent de funcțiunea sau organul afectat de boală și de individ, însemnează a proceda ca simplu șarlatan, nu ca medic adevărat.

E înafară de orișice îndoială că organismul este mult mai simplu construit decât sufletul, precum e la fel de sigur că știința medicală — din mai multe motive — a luat-o mult înaintea științei sufletului. Și totuși ceeace de mult nu mai e permis în medicină, e admis în psihologie! Ba — uneori — e chiar recomandat ca singurul drum posibil, toate celelalte — cele ale psihologiei științifice în primul rând — fiind greșite. Riscând această afirmație, nu ne gândim atât la Lavater, de care ne despart aproape două secole, sau la Chesterton, care — în cele din urmă e un literat — ci la oameni ca Dilthey, Spranger și mai ales Klages, Adler și chiar Jung, care sunt psihologi. E drept un anumit fel de psihologi! Intr'adevăr dacă afirmațiunile de mai sus, făcute de Lavater și Chesterton, se

www.dacoromanica.ro

potrivesc numai în anumite limite şi cu anumite rezerve lui Dilthey, Spranger şi poate chiar şi lui Jung, în schimb ele se potrivesc lui Adler sau Klages, care încearcă explicarea persoanei umane în funcţie de unul şi acelaşi „stil de vieaţă", care nu e decât alt nume pentru „unul şi acelaşi spirit".

E aceasta cu putinţă? Evident că nu. Afirmaţiunile de mai sus dovedesc acest lucru din plin. Pentru o mai bună documentare asupra acestei imposibilităţi, să mai analizăm, totuşi, şi un exemplu luat direct din doctrina psihologilor de mai sus. In acest scop să considerăm puţin tipologia lui Jung, de care ne-am ocupat mai pe larg şi în capitolele precedente.

Introversiunea sau extroversiunea, adecă îndreptarea energiei vitale înafară sau înlăuntru este, după Jung, cheia misterioasă de pătrundere şi desvăluire a tuturor secretelor, pe care persoana umană le închide. Firile introvertite au gândire abstractă, evită societatea şi exprimarea verbală, preferă prietenia şi intimitatea câtorva persoane, precum şi exprimarea în scris; pornirea lor erotică spre sexul opus e mai redusă; au un spirit analist; au un ataşament puternic faţă de anumite principii şi regule de conduită şi evită compromisurile şi acomodarea după om şi om sau situaţie şi situaţie etc. Cele extrovertite, dimpotrivă. Ele au gândirea concretă şi plastică, caută societatea, se exprimă cu precădere în mod verbal, se acomodează la orice situaţie, fiind dispuse să treacă peste orice principii, în cazul că şi societatea a trecut peste ele ş. a. m. d. Am epuizat noi cu aceasta întreg domeniul persoanei? Evident că nu. Oricare ar fi resonanţa introversiunii şi extroversiunii — şi avem convingerea că ea e excepţional de mare, aşa cum vom arăta îndată —, această resonanţă se răsfrânge *numai asupra unora din sectoarele vieţii, nu în toate şi anume în unele mai mult, în altele mai puţin,* în aşa fel încât deducţia dela fire la sectoare, care sufer ecoul ei, e de cele mai multe ori extrem de riscată. Deaceea a privi persoana umană numai sub unghiul introversiunii-extroversiunii însemnează a o privi totdeauna unilateral, nicicând integral. In consecinţă judecata şi deducţia, bazată numai pe fire, anume pe introversiunea sau extroversiunea ei, acopere numai o parte din domeniul persoanei, care e poate o zecime sau chiar un sfert ori o treime din persoană, nicicând însă mai mult. Firea introvertită sau extrovertită, de exemplu, nu ne spune nimic asupra nivelului de inteligenţă, adecă asupra faptului de a avea de a face cu un om

www.dacoromanica.ro

deştept sau prost, un geniu sau un idiot, precum nu ne spune nimic nici asupra învăţării, memoriei, fanteziei, observării, ori asupra felului cum dinamica instinctelor şi obişnuinţelor e aşezată şi organizată, sau asupra celor mai multe din trăsăturile de temperament şi caracter.

Şi apoi dacă firea e corelată, de exemplu, în proporţie de 0.30 cu inteligenţa, însemnează aceasta că noi trebue să cunoaştem — şi chiar să măsurăm — inteligenţa *prin intermediul firii?* Evident că nu. Acesta ar putea fi cazul doar atunci când exactitatea de măsurare a inteligenţei — adecă, în termeni tehnici, coeficienţii ei de validitate şi fidelitate — ar fi mai mică decât corelaţia dintre introversiune şi inteligenţă. Dar de fapt, lucrurile stau exact invers. Gradul de exactitate, cu care inteligenţa e măsurată, se ridică la 0.80—0.90 — la nevoe chiar la 0.95 — în vreme ce corelaţia dintre fire şi inteligenţă atinge maximum 0.30 — când e vorba de calitatea concretă sau abstractă a gândirii — şi rămâne pur şi simplu la 0.00, dacă e vorba de gradul de superioritate sau inferioritate al inteligenţei. A privi, în atari condiţii, inteligenţa în mod indirect, prin prisma firii, şi nu în mod direct, prin ea însaşi, ni se pare o adevărată *rătăcire ştiinţifică*. Aceasta deoarece deducţia dela testul de inteligenţă la inteligenţă, comparată cu deducţia dela fire la inteligenţă, are o probabilitate de adevăr de zeci şi sute de ori mai mare[1]). In consecinţă e normal, e chiar necesar, ca inteligenţa să fie privită şi studiată *în ea însaşi şi nu prin intermediul altei variabile*, oricât de generală şi simptomatică ar fi această variabilă.

A gândi *numai* în funcţie de „spirit general", însemnează,

[1]) A se vedea, în acest scop, funcţiunea coeficienţilor de alienaţie, în *Elemente de Psihometrie*. Acum câţiva ani cineva sugera măsurarea inteligenţei prin desemn. Aceasta, evident, pentru motivul că între desemn şi inteligenţa există o corelaţie de aproximativ 0.30. Ceeace ne dă un coeficient de alienaţie de 4 61. Măsurarea inteligenţei ne dă însă coeficienţi de validitate de aproximativ 0.90. Ceeace ne dă coeficienţi de alienaţe de 56.41, adecă de 12 24 ori mai mari decât în cazul precedent. In atari condiţii a încerca să măsori inteligenţa prin intermediul desemnului, însemnează, evident, sa baţi câmpii, alegând un drum cu ocol, de douăsprezece ori mai lung. Situaţia e exact aceeaşi şi în cazul de studiere al tuturor variabilelor persoanei prin intermediul „aceluiaşi spirit", care corelează atât de puţin cu celelalte „spirite" sau variabile, care — în acelaşi timp — pot fi măsurate cu o exactitate de zeci şi sute de ori mai mare, dacă sunt considerate în ele însile.

www.dacoromanica.ro

de fapt, a confunda noțiunea de *configurație cu o singură speță de configurații, anume cu cea mai rară cu putință.* Ne gândim la configurația cu totul aparte și specială, ilustrată de sticla incasabilă, care rezistă la lovituri mult mai mari decât sticla obișnuită, dar care — cu toate acestea — atunci când echilibrul unui singur atom e deteriorat, se face toată praf. Aceasta din cauza că echilibrul unui singur atom afectează echilibrul tuturor celorlalți și invers.

A socoti persoana ca oglindirea „unuia și aceluiași spirit" în funcție de care s'ar explica oricare parte din ea, înseamnează, de fapt, a confunda unitatea și configurația persoanei cu unitatea și configurația ilustrată de sticla incasabilă, *în care proprietățile părților sunt simple repercusiuni ale întregului și invers, proprietatea sau echilibrul întregului depinde de echilibrul fiecărui atom în parte.* Dar aceasta nu e și nu poate fi cazul persoanei, precum nu e nici cazul imensității corpurilor din natură, cu excepția câtorva.

Să considerăm câmpul unui magnet oarecare, de o anumită formă și mărime. Dimensiunea și curba câmpului magnetic va depinde, evident, de lungimea axei majore și a celor minore, precum și de natura magnetului și ambianța fizică, în care el e așezat. Să introducem, acum, în acest câmp un alt magnet sau obiect oarecare, susceptibil de a influența câmpul magnetic. Câmpul, evident, va suferi o schimbare; lungimea și curbura razelor vor fi alterate; unele mai mult, altele mai puțin. Același lucru va fi obținut, dacă vom introduce două sau mai multe corpuri.

Să mai considerăm, acum, și faptul că acțiunea magnetică a diferitelor corpuri variază. Acțiunea unora e foarte mare; a altora foarte mică. Constatările de mai sus, reconsiderate în această lumină, se vor complica și mai mult. Precizarea unui câmp magnetic — care reprezintă totdeauna o anumită *configurație,* întru totul asemănătoare cu configurațiile psihice, așa cum Koehler a arătat în lucrarea sa de fină și pătrunzătoare analiză a configurațiilor fizice (11) — e totdeauna o chestiune complicată, ce nu poate fi rezolvată în funcție de o singură variabilă, ci numai prin referire la mai multe variabile, *anume la toate variabilele, care acționează în câmp și asupra câmpului.* Prin urmare pe lângă axa majoră și axele minore ale magnetului și calitatea sa, va trebui să considerăm celelalte magnete mai mici, care se află în câmpul său sau în imediata vecinătate.

www.dacoromanica.ro

Acțiunea magnetului principal ne va da, desigur, maximum de contribuție în explicarea câmpului. Ea nu-l va explica însă în întregime. Pentru a obține acest lucru trebue să considerăm și influența celorlalte corpuri sau magnete minore, aflate în câmpul sau în apropierea magnetului principal. In acest scop trebue să luăm în considerare atât calitatea lor, cât și axele fiecărui magnet în parte.

Aceste considerațiuni au darul de a ne lămuri și asupra altui lucru, pe cât de important, pe atât de ignorat. Ne referim, anume, la faptul că diversitatea configurațiilor nu trebue concepută numai în funcție de *formă* — care poate fi mai mică sau mai mare, cu un fel sau altfel de axe, așezate mai oblic sau mai drept — ci și în funcție de *gradul de coherență*, adecă de împletire mai mult sau mai puțin strânsă, unitară și organică. Acest grad de coherență, evident, poate varia dela deplină coherență, cum e cazul sticlei incasabile, până la lipsă totală de orice coherență, cum e cazul simplelor agregate de obiecte, lipsite de orice legătura între ele. E foarte probabil că majoritatea structurilor are tendință de așezare spre mijlocul dintre aceste două extreme, fiind așazicând o combinare de unitate și părți, configurație și conglomerat. Noțiunea de *sistem* ar exprima, poate, mai bine aceste forme intermediare. Deaceea noi chiar am înclina la înlocuirea ideii de *configurație* prin cea de sistem, care e singura realitate concretă. Noțiunea de *sistem* ar fi, față de configurație și parte, concepute în mod absolut, ceeace corpurile din natură sunt față de noțiunea de triunghiu, patrat, cerc, piramidă, etc. din geometrie. In natură, de fapt, există *numai corpuri*, nicicând triunghiuri, patrate, cercuri sau piramide. Aceste triunghiuri și patrate, precum și toate celelalte *concepte științifice* sunt, însă, excelente instrumente de descriere și explicare a corpurilor din natură, care pot fi socotite ca diverse combinări de cercuri, patrate, etc. Același lucru și în psihologie. Unități, întreguri sau configurații perfecte, absolute, precum și părți sau conglomerate deplin independente, solipsiste, nu există nicicând. Fie că e vorba de percepții, fie de gândire, temperament sau caracter. In viața sufletească există doar *sisteme*, adecă împletiri — în diverse feluri și proporții — de configurații și elemente, de întreguri și părți. Noțiunile de configurație și element, luate în sens absolut, sunt simple *concepte științifice*, de care noi ne folosim — cu foarte mult profit și economie pentru înțelegerea noastră — în descrierea diferi-

www.dacoromanica.ro

telor sisteme, adecă percepţii, gânduri, trăsături de temperament, fire, etc. Ele sunt mijloace de codificare, cu scop de simplificare, a realităţii, nu realitatea însăşi.

Explicarea acestor *sisteme* — rezultate din combinarea şi împletirea unităţii şi configuraţiei perfecte, absolute, cu părţile sau conglomeratele, lipsite de orice legătură între ele, adecă tot absolute — va depinde, bineînţeles, de ambele cauze determinante, adecă şi de unitate şi de părţi, precum şi de mediul ambiant, în care se află. In acest mod epuizarea cunoaşterii fizice sau psihologice, adecă a unui corp oarecare sau a unei percepţii, gândiri ori trăsături de temperament sau caracter, va cere totdeauna şi considerarea noţiunii de unitate sau configuraţie, precum şi pe aceea de element sau parte, apoi mediul — sistem şi el — din care percepţia, gândirea sau trăsătura face parte, etc.[1]).

De fapt această noţiune de sistem sau configuraţie *relativă*, cu diferite grade de coherenţă, în care întregul se combină cu partea, în modalităţi şi proporţii felurite, e comună şi psihologiei configuraţioniste. Intr'adevăr configuraţioniştii — Koehler în deosebi — vorbesc de *configuraţii tari* şi *configuraţii slabe*. Aceasta e şi motivul pentru care atunci când am expus şi criticat exagerările cuprinse în încercarea de a explica persoana „prin unul şi acelaşi spirit", ne-am referit la Klages, Jung şi Adler, nu la Lewin, Wertheimer, Koffka sau Koehler. Singura obiecţie — de grad în aparenţă, dar de esenţă în fond — pe care am ridicat-o în contra psihologiei configuraţioniste, ar fi că împărţirea configuraţiilor *numai* în două clase, slabe şi tari, nu cuprinde toată diversitatea gradelor de coherenţă ale configuraţiilor. In plus, apoi, această împărţire, cu caracter atât de global, a rămas mai mult literă de program, decât principiu aplicat în practică. In adevăr, această împărţire enunţată, exponenţii gestalt-işti o neglijează complet, ca şi când configuraţiile ar fi de un singur fel şi — ceeace e şi mai grav — ca şi când explicarea lor ar depinde numai de forma sau unitatea configuraţiei, nu şi de părţile ei. Singurul, care face excepţie dela această interpretare — pe cât de unilaterală, pe atât de dogmatică — e Koehler, care nu e numai reprezentatul cel

[1]) Pentru precizări mai detaliate asupra acestei atitudini epistemologice, adoptata în acest capitol — şi în această lucrare în general — vezi articolul nostru *Intreg şi Parte*, publicat în Rev. de Psihol., Vol. III, 1940.

www.dacoromanica.ro

mai strălucit al şcoalei, dar şi unul din cei mai autocritici doctrinari.

Intr'adevăr e bine să se ştie — şi mai ales să se reţie — că din moment ce unele proprietăţi ale percepţiei, sau ale oricărui alt fenomen sufletesc, se explică prin calitatea de întreg, unitate sau configuraţie, aceasta nu însemnează nicidecum că toate proprietăţile percepţiei se explică *numai* prin calitatea ei de configuraţie. Nu, o serie de alte proprietăţi se explică prin proprietăţile dependente de sensaţiile, din care ea se compune. Nouă puncte negre, de exemplu, pot fi aranjate în formă de paralelogram, cerc, triunghiu ,sferă, etc. Calitatea de paralelogram, cerc, triunghiu, etc. evident va depinde de *aranjarea ca atare* a punctelor. Cu alte cuvinte ea e o proprietate de întreg, structură, formă, unitate. Aceasta nu însemnează câtuşi de puţin că una şi aceeaşi aranjare de puncte ne va da exact una şi aceeaşi configuraţie perceptivă, indiferent de culoarea sau mărimea punctelor. Nu, confiugraţia va diferi, după cum punctele vor fi negre sau roşii ori verzi, stele sau cercuri ş. a. m. d. Un cuvânt de spus, prin urmare, au şi proprietăţile dependente de părţi sau sensaţii. Acelaşi lucru şi în cazul gândirii sau temperamentului ori caracterului, precum acelaşi lucru şi în cazul persoanei. In consecinţă explicarea integrală a percepţiei, sau a oricărui alt fenomen sufletesc, va fi obţinută numai atunci când ele vor fi considerate *şi analitic şi sintetic, şi atomist şi configuraţionist,* adecă şi din spre întreg în spre părţi şi din spre părţi în spre întreg, precum şi în ambianţa din care ele fac parte. In acelaşi timp, desigur, va fi nevoe să precizăm şi *proporţia influenţei, care vine din spre întreg, faţă de proporţia influenţei, care vine din spre părţi, precum şi cantitatea influenţei, dependentă de ambianţa, din care întregul face parte.*

Explicarea analitică a unei configuraţii oarecare, dealtfel, nu trebue concepută numai sumativ, ci şi multiplicativ, precum şi curbiliniar. Cu alte cuvinte proprietăţile părţilor, care determină pe acelea ale întregului, *se pot şi înmulţi, nu numai aduna, precum se pot combina şi curbiliniar, nu numai dreptliniar.* Ceeace însemnează că ele se pot înmulţi şi aduna deodată, anume într'un fel în unele cazuri şi în unele momente, în altfel în alte cazuri şi alte momente. Proporţia de combinare, e, deci, susceptibilă de a fi exprimată, în ecuaţii mai complexe, a căror reprezentare geometrică ne dă o linie curbă, mai mult sau mai puţin complicată, nu numai una dreaptă — şi numai

www.dacoromanica.ro

dreaptă — cum ar fi cazul când combinarea proprietăţilor dependente de părţi s'ar face numai prin sumare sau combinare. Hipersfera capabilă de a reprezenta vieaţa sufletească, aşa cum ea e anticipată de exponenţii analizei fctoriale, de Thurstone cu deosebire, pare să nu mai lase nici o îndoială asupra existenţii acestor modalităţi curbiliniare de combinare a factorilor, care determină persoana umană[1]).

Problematica de bază a psihologiei — şi a ştiinţei în general — socotită în această lumină, nu este atât interpretarea unilaterală a realităţii *numai* în termeni de întreg, unitate, configuraţie, sau *numai* în termeni de parte, element ori atom, ci *prinderea sistemului în care întregul coexistă cu părţile, configuraţia cu elementele.* Odată acest sistem prins, urmează, prinderea celorlalte sisteme, cu care el coexistă, apoi prinderea sistemului din care el face parte şi prinderea sistemelor, în care el, în cele din urmă, se poate descompune. *Sesizarea spiritului de ordine,* care stăpâneşte sistemele vitale şi fizice, iată problema centrală a oricărei ştiinţe[2]).

---

[1]) Lucruri cu totul asemănătoare pot fi constatate şi în ştiinţele fizice. Faptul că o serie din proprietăţile apei nu se explică din cele ale hidrogenului şi oxigenului, nu însemnează câtuşi de puţin că alte proprietăţi nu se pot explica prin combinarea proprietăţilor hidrogenului sau oxigenului. Massa şi greutatea unei cantităţi de apă sunt, de exemplu, aceleaşi cu massa şi greutatea cantităţii de hidrogen şi oxigen, din care apa e compusă. Pentru precizări mai detaliate vezi acelaşi articol, menţionat mai sus, în care încercăm să arătăm că noul spirit de explicare ştiinţifică, pe baza noţiunii de sistem, cu proprietăţi dependente şi faţă de părţile componente şi faţă de întreg, precum şi faţă de ansamblul, din care întregul face parte, e comun atât orientării din fizică, cât şi celei din ştiinţele vieţii. Se poate chiar spune că ştiinţele fizice ne-au luat-o şi de astădată mult înainte! Ceeace e foarte explicabil, dată fiind tradiţia lor mult mai veche, precum şi metoda lor mult mai exactă. Dacă e însă vorba să învăţăm ceva din fizică, atunci — în orice caz — trebue să ne dăm seama că e bine să învăţăm din fizica actuală, contemporană, nu din aceea de acum câteva decenii sau chiar secole. Din păcate fizica, pe care cei mai mulţi psihologi o au în cap, e numai cea din manualele de liceu, care în cea mai mare parte din principiile ei explicative a ajuns doar la ideile dela sfârşitul veacului trecut. Pentru luarea de contact cu fizica de azi, recomandăm, cu deosebire lucrarea lui Koehler (11), precum şi monumentalele opere ale lui Withehead (38, 40), apoi lucrările lui Einstein (5), Planck (28), Schrödinger (35), Jeans (15), Eddington (4), etc.

[2]) Există de fapt felurite *modalităţi de ordine.* E ceeace am încercat să arătăm cu altă ocazie (19). Cele 24 litere, de exemplu, pot da naştere la 620 mii de trilioane de cuvinte .Dacă o mie de milioane de oameni ar

www.dacoromanica.ro

Sistemele, în termeni de care lucrurile din natură şi persoanele pot fi descrise, nu sunt *nici absolute, nici solipsiste, ci relative şi dependente.* Cu alte cuvinte, ele nu sunt realităţi finite, închise, cu graniţe fixe şi precise, cu totul separate şi independente de ambianţa dimprejur sau de părţile componente din interior; dimpotrivă, ele sunt realităţi parţial închise, dependente — în parte desigur — şi de ambianţă şi de părţile componente, nu numai de calitatea lor de unitate şi configuraţie ca atare. In acelaşi timp, şi în baza aceloraşi fpte, un sistem poate fi parte din alt sistem mai mare, precum părţile sale pot fi, la rândul lor, sisteme şi ele, etc. Percepţia, de exemplu, e sistem faţă de sensaţii, dar parte faţă de cunoaştere şi gândire, care e sistem faţă de percepţie, dar parte faţă de persoană, care e sistem faţă de cunoaştere, temperament, caracter, dar parte faţă de societate, etc. *Ierarhia,* care rezultă din calitatea de incompletitudine şi relativitate a sistemului, e astfel una din trăsăturile de bază ale persoanei, socotită ca sistem. De ea ne-am ocupat mai pe larg în legătură cu Fig. 1 dela pag. 17. Persoana sau variabilele şi sub-variabilele ei, socotite în această lumină, nu

---

fi întrebuinţaţi timp de o mie de milioane de ani şi fiecare individ ar scrie patruzeci de pagini, fiecare pagină cu patruzeci de cuvinte, ei ar ajunge să srcie — un miliard de oameni lucrând un miliard de ani — numai 584 mii de trilioane de cuvinte, lăsând neterminate 36 mii de trilioane. Acelaşi lucru cu sunetele a trei octave. Sa scriem numărul combinarilor posibile cu cele 92 elemente, la care corpurile din natură sunt reductibile, e aproape cu neputinţă! Dar acela al combinărilor, ce pot fi obţinute, cu cele câteva zeci de mii de gene, care determină constituţia umană, aşa cum ea vine dela naştere? Numărul lor, după toată probabilitatea, ar putea încunjura pământul, chiar dacă cifrele ar avea o dimensiune mai mică decât aceea întrebuinţata în această lucrare.

Din fericire pentru mintea omenească — şi soarta ştiinţei — din acest imens număr de combinări posibile s'au realizat doar câteva, anume mai puţin decât a miliardimea parte. In loc de 620 mii de trilioane de cuvinte avem aproximativ 100.000, care, înlăturând variaţiile pe acelaşi cuvânt, se reduc la 10.000 şi chiar mai puţin. Sinonime există din plin şi în acest număr; înţelesuri cu adevărat diferite sunt doar în a zecea parte, adecă o mie. Această mie, la rândul său, se împarte în substantive legate într'o anumită ordine, apoi verbe, etc. Graţie acestor împărţiri şi clasificări, ele pot fi mânuite cu uşurinţă, în aşa fel că e posibilă nu numai ştiinţa, dar chiar şi înţelegerea între oameni şi cu aceasta vieaţa. Acelaşi lucru şi în biologie ori psihologie. Din infinitul număr de structuri şi constituţii umane posibile, care ar putea face ocolul pământului, noi avem, de fapt, doar *un mic, foarte mic număr de rase, neamuri şi indivizi.* Variaţiile dintre aceste rase, apoi, se înseriază astfel, încât ele pot fi reduse la câteva di-

www.dacoromanica.ro

sunt *entităţi solipsiste*, în sine şi pentru sine, indiferent de compoziţia lor sau ambianţa, din care se desprind, ci doar *focalizări ontologice, şi mai ales epistemologice*, din o realitate mai vastă, în care materia se împreună cu funcţiunea şi care, în cele din urmă — pe plan cosmologic şi metafizic — se poate extinde la întreg Universul. E vorba, deci, de anumite *momente energetice* din timp-spaţiu, cu un număr mai mare sau mai mic de axe, aşezat într'o polaritate şi simetrie, mai mult sau mai puţin deplină, cu o anumită melodie, etc. Ele pot fi cuprinse în momente sau centre de focalizare mai mari, precum pot fi descompuse şi în centre mai mici, etc. In consecinţă cunoaşterea lor va fi obţinută (a) prin prinderea acestor centre de focalizare energetice, fizice sau vitale, adecă prin definirea axelor principale şi a felului lor de aşezare şi structuralizare, (b) prin precizarea centrelor de focalizare minore, din care primele se compun şi (c) prin integrarea în centrul major de focalizare, din care centrul considerat face parte alături de altele. Rămâne în seama filosofiei să meargă la celelalte trepte minore sau majore de focalizări, momente sau sisteme, cu scopul final — specific ei — de a prin-

---

mensiuni, susceptibile de a fi exprimate în câteva curbe, stăpânite de anumite regule. *Diversitatea posibilă a rasei umane e infinită; cea reală, actuală, finită; iar regulele şi principiile, care stăpânesc această diversitate finită, doar câteva.* Anume trei, patru, mai importante, vreo zece, douăzeci mai puţin importante şi câteva sute foarte secundare. Secretul ştiinţei aci trebue căutat, în acest număr redus, foarte redus, de regule, care stăpânesc diversitatea de necuprins cu mintea a naturii. Firul Ariadnei, graţie căruia nu ne pierdem în nemărginirea labirintului, pe care natura îl reprezintă, trebue identificat cu aceste *câteva regule*. Ele sunt cheia misterioasă, graţie căreia infinitul e redus la finit, multiplicitatea la simplitate, necuprinsul la cuprins. La această ordine trebue să ne gândim atunci când Poincaré (8) spune că o demonstraţie matematică nu e o simplă juxtapunere de silogisme, ci „silogisme plasate într'o anumită ordine", *iar ordinea este aproape totul.* Din momente ce am „sentimentul, mai bine zis intuiţia acestei ordine în sens de a putea cuprinde dintr'odată înlănţuirea raţionamentului, atunci nu mai am nici o teamă că voiu uita elemetele, deoarece fiecare va veni şi se va înscrie dela sine, fără ca eu să fac vreo sforţare de memorie". Aşa precum au venit şi notele din concertul, pe care Mozart a fost în stare să-l reproducă după o singură audiţie! Şi aşa precum va veni dela sine şi ansamblarea variabilelor fundamentale ale persoanei, atunci când vom reuşi să prindem axele majore, în termeni de care ea poate fi înţeleasă, poziţia acestor axe unele faţă de altele, simetria şi polaritatea sistemului, la care ele dau naştere, precum şi curgerea în timp sau melodia acestui sistem. Apoi nota sa individuală, specifică, resonanţa ecourilor, care vin din adâncime! Şi aşa mai departe

www.dacoromanica.ro

de ultimele focalizări sau *elementele* și ultimul sistem sau *Universul,* care cuprinde pe toate celelalte.

Vectori principali, secundari și incidentali

In lumina discuției de mai sus, să încercăm a izola și defini vectorii principali, fundamentali[1]), în termeni de care sistemul persoanei poate fi descris, interpretat și explicat, cu condiția ca să se precizeze pozițiile lor, unii față de alții, și, astfel, modalitățile lor de structuralizare.

Prin *vector principal* înțelegem dimensiunile sau mai bine zis variabilele sufletești fundamentale, capabile să ne dea maximum de descriere, interpretare și explicare a persoanei. Contribuțiile unora din aceste variabile sau vectori pot să acopere 25—30% din domeniul persoanei, contribuțiile altora 15—20%, iar ale altora mai puțin. Pentruca să se poată vorbi de un vector principal, socotim că proporția de explicare de 20% din structura totală a persoanei constitue limita minimală. Sub această limită vom vorbi de *vectori secundari,* iar sub pragul de 5%, de *vectori incidentali.*

Este foarte probabil că numărul vectorilor principali e mai mare ca 5 și chiar 7 și mai mic decât 10. Numărul vectorilor secundari se ridică, probabil, la câteva zeci, iar acela al vectorilor incidentali la mii, dacă nu zeci de mii. Inteligența, de exemplu,

---

[1]) Preferăm noțiunea de vector celei de variabilă, deoarece în cazul multor variabile, cum sunt Sinele—Eul—Supra-Eul, firea sau constituția corporală, nu e vorba atât de o singură variabilă, ci de o constelație de variabile, anume de axa lor de convergență. In al doilea rând e convingerea noastră că geometria vectorială, care stă la baza analizei factoriale, va juca un rol de seamă în descrierea vieții sufletești. De fapt sistemul, menit să reprezinte sufletul omenesc e încă atât de puțin cunoscut încât noi nu știm nici măcar dacă el se apropie de sferă, elipsoid sau altceva, precum nu știm încă nici faptul dacă poziția axelor, cu ajutorul cărora descrierea vectorilor urmează să se facă, e dreaptă sau oblică. Trebue să vorbim de o singură axă principală sau de mai multe? E poziția lor, unele față de altele, dreaptă sau oblică, ori de ambele feluri? Iată întrebări la care nu putem răspunde. Thurstone (3), de exemplu, vorbește de o hiper-sferă, cu axe oblice; Kelley (9) și Hotteling (8) de una cu axe ortogonale. Numărul principalelor axe ar fi, după Thurstone, egal cu perechile de cromozomi, adecă 24; Kelley, ținând seamă de contigențele minții noastre, adecă de putințele ei de gândire structurală, le limitează la 3—15, după cum e vorba de omul de rând, de psiholog sau literat, sau de psihologul, născut psiholog.

www.dacoromanica.ro

este un vector principal, deoarece explică peste 20% din ansamblul structural al sistemului, care e persoana. Memoria mecanică, percepția, iuțeala acțiuni, oscilația, etc., sunt vectori secundari, deoarece explică mai puțin decât 20% din persoană. Sensațiile și reflexele sunt vectori incidentali fiindcă explică — după toată probabilitatea — mai puțin decât 5% din persoană. Dacă e vorba de o singură sensație sau reflex, atunci ne putem lua riscul de a susține că ele nu explică decât o miime sau o zecime de miime — poate chiar mai puțin — din persoană[1]).

Pe lângă vectorii psihologici, descriși mai sus, a căror dimensiune zace în realitatea nucleară, centrală, eminamente psihologică a persoanei, mai există însă și o serie de vectori *biologici și sociali,* care pleacă din realitatea nucleară psihologică și termină în cea biologică sau socială. Ei pot fi grupați tot în trei clase. Statura sau constituția corporală, picnică sau astenică, e vector biologic sau, mai bine zis, psiho-biologic principal. E chiar foarte probabil că ea e singurul vector biologic principal. Forma craniului ar fi un vector psiho-biologic secundar, iar culoarea ochilor sau a pielei, lungimea nasului ori mărimea urechilor, etc. sunt vectori psiho-biologici incidentali. Acțiunea lor de explicare a persoanei, după toată probabilitatea, nu trece de o zecime de miime, uneori o sutime de miime și, poate, chiar numai de o milionime. Același lucru poate fi spus și despre vectorii sociali sau psiho-sociali. Familia, vecinătatea, clasa, profesiunea sunt, după toată probabilitatea, vectori psiho-sociali principali; un oraș sau altul, o prietenie sau alta, un sat sau altul, ori clima și anotimpul, vectori psiho-sociali și psiho-fizici secundari, poate chiar numai incidentali, iar jurnalele, prieteniile trecătoare, zilele ploioase sau cu soare, până la... petele din lună, vectori incidentali, cu totul incidentali[2]).

---

[1]) Faptul că un vector principal explică 20—30% din persoană, nu înseamnează că 5 vectori principali vor explica întreaga persoană. Aceasta pentru simplul motiv că domeniul de influență al diferiților vectori se suprapune. In acest mod doi vectori, fiecare de 25% valoare explicativă, pot acoperi, împreună, doar 35—40% din domeniul persoanei, trei vectori — de aceeași valoare simptomatică — numai 45—50% etc. Totul depinde de gradul de acoperire, suprapunere, al domeniilor de influență a vectorilor. Acest grad, desigur, e cu atât mai ridicat cu cât numărul vectorilor e mai mare și invers.

[2]) Cu aceasta rezolvăm, credem, și această eternă poveste cu astrologia, care a fascinat — și fascinează — atât de mult fantezia multora, a celor slabi la cap — adecă proști sau nebuni — în special. Că aceste pete ar

www.dacoromanica.ro

Psihologia persoanei se va ocupa ,bineînțeles, numai de vectorii principali, făcând doar unele incursiuni în domeniul unora din vectorii secundari, anume al acelora de frontieră, așezați la granița din spre cei principali. Restul vectorilor secundari, și al vectorilor cu caracter incidental, va cădea în seama psihologiei teoretice — generale, evolutive, diferențiale, sociale, biologice și abisale — sau pur și simplu înafară de domeniul psihologiei. Căci o necesitate, puternică necesitate, de selecție și concentrare există și în domeniul acestor psihologii. Altfel ar însemna să avem de fiecare individ cel puțin o sută sau o mie de psihologi. Ori, un atare lux omenirea nu și-l poate permite!

P r i n c i p a l i i v e c t o r i

In actuala stare de progres, în care psihologia persoanei se află, fixarea vectorilor principali, în termeni de care arhitectonica ei poate fi interpretată, este o chestiune extrem de anevoioasă. Sub rezerva de a socoti acești vectori mai mult ca unele puncte de referințe provizorii, încercăm, totuși, precizarea celor mai principali dintre ei.

1. *Sine, Eu și Supra-Eu* . Raporturile dintre Sine, Eu și Supra-Eu, cu alte cuvinte, organizarea dinamicei umane sau caracterul, luat în accepția cea mai largă a cuvântului, atât în sens pozitiv, de existență, cât și în sens negativ, de absență, este fără îndoială dimensiunea cea mai fundamentală a persoanei, capabilă să acopere și să ne explice cea mai mare parte din manifestările persoanei. Aceasta fie că judecăm după imensa experiență clinică — psihanalitică în special — fie după observarea și cunoșterea oamenilor în viața de toate zilele ori după prețuirea lor în profesiune și chiar în școală, etc.

Pentru a putea fructifica la maximum acest punct de referință în pătrunderea persoanei umane, de o importanță cu totul

---

putea, la urma urmei, să aibă vreo influență oarecare asupra persoanei sau... chiar asupra războaielor și omenirii, în general, noi nu contestăm. Se poate. După toate probele, pe care le avem însă, această influență — în caz că există — cu greu ar putea trece limita de o miliardime sau milionime de procent în explicarea naturii noastre. Acest lucru e ceeace afirmăm cu toată convingerea și tăria cuvenită. A încerca, deaceea, să înțelegi natura umană prin... petele din lună ori prin poziția stelelor la naștere și nu prin fire, temperament, caracter ori inteligență, nu e numai o simplă absurditate, ci un semn de boală. Așa cum în Cap. XII vom avea ocazia să ne convingem.

www.dacoromanica.ro

cardinală, e, credem, nevoe, ca noţiunile de Sine, Eu şi Supra-Eu, să nu fie concepute ca entităţi oarecum metafizice, în ele şi pentru ele, cum e în bună parte cazul la Freud, ci ca realităţi concrete, dependente unele de altele şi nu numai opuse, aşa cum în comentariile făcute cu referire la Fig. 6, pag. 112, am căutat să arătăm. In acelaşi scop, apoi, ele trebuesc legate de realităţile biologice, psihologice şi sociale, a căror expresiune ele sunt. In consecinţă Sinele va cuprinde dinamica ereditară, biologică şi psihologică — mai bine zis psiho-biologică —, Supra-Eul dinamica socială introiectată în individ, iar Eul dinamica prin excelenţă psihologică, derivată din suprapunerea diverselor dinamice. Această suprapunere e mai mare între Eu şi Sine, pe de o parte, Eu şi Supra-Eu, pe de altă parte, şi mai mică între Sine şi Supra-Eu, deşi, după părerea noastră, exprimată în capitolele III şi VIII, există şi o atare suprapunere. Elementul de bază, mai bine zise — poate — axa de convergenţă a diferitelor numitoare comune ale dinamicei umane, rezultate din suprapunerile de mai sus, e, credem, amorul propriu sau instinctul eului, aşa cum McDougal a căutat să arate. Intre el şi Freud, de pe o parte, Thomas şi Spranger, pe de altă parte, va trebui să se caute o sinteză, care va asigura maximum de înţelegere a dinamicei umane, luată în sensul cel mai complet şi adecvat cu putinţă, adecă atât în rădăcinile ei biologice, cât şi în terminaţiile sociale şi spirituale, precum şi în trunchiul psihologic intermediar, care leagă terminaţia socială sau coroana spirituală cu rădăcinile biologice.

In măsura, în care Sinele sau Supra-Eul sunt socotite în mod global, integral, adecă unitar, nediferenţiat, fără atenţie la subvariabilele, în care ele pot fi descompuse, rămânem, evident, numai în domeniul vectorilor principali; în măsura, însă, în care trecem şi la componentele lor, atunci, desigur, trecem la vectorii secundari. Atari vectori ar fi: instinctul eului şi cel sexual, precum şi frica, iubirea parentală, etc. în cazul Sinelui, şi cele şase atitudini: economice, sociale, teoretice, politice, estetice şi religioase în cazul Supra-Eului. Importanţa unora din aceşti vectori secundari, în care axa principală Sine—Eu—Supra-Eu se descompune, e însă atât de mare, încât considerarea lor e nu numai foarte bine venită, ci strict necesară. Aceasta pare să fie cu deosebire cazul celor două instincte majore, eu şi sex, aşezate în însuşi nucleul vieţii, precum şi acela al formelor sociale, propuse de Spranger.

www.dacoromanica.ro

Considerarea axei principale Sine—Eu—Supra-Eu poate fi — şi trebue să fie — socotită din două puncte de vedere: (a) dominarea Sinelui, Eului sau Supra-Eului şi (b) gradul lor de cohorenţă şi armonizare. Dacă ar fi să considerăm şi vectorii secundari, adecă dominarea instinctului sexual sau de conservare şi desvoltare, pe de o parte, ori dominarea uneia sau alteia din atitudinile faţă de valori, atunci am avea şi al treilea punct de vedere, dependent de (c) raportul dintre factorii principali ai Sinelui şi Supra-Eului. Câteva cuvinte asupra acestor puncte de vedere.

In legătură cu primul punct de vedere avem predominarea Sinelui, predominarea Supra-Eului şi predominarea Eului, cu îndeplinirea normală a funcţiunilor sale de sinteză.

In primul caz avem indivizii cu porniri instinctive neorganizate, dintre care se recrutează „boemii" lui Thomas. Conduita lor e lipsită atât de consistenţă, armonizare, organizare, precum şi de continuitate, stabilitate, persistenţă, contrazicând, deobiceiu, şi normele sociale, cu care se află în etern conflict. Acţiunea acestor indivizi e disparată şi dezorganizată. Intr'un moment reacţionează într'un fel, în alt moment în alt fel; totul depinde de tendinţa care intră în joc şi situaţia dinafară, care o facilitează sau frânează. Individul are conştiinţa de a nu fi stăpân pe actele sale; ele vin ca ceva dinafară de el, anume ca şoapte şi ispite ale unui demon ascuns sau ca tentaţii ale unui „fruct oprit". Ele sunt mai mult creaţia unui Alter-Eu, căruia Eul nu poate decât să se supună; ele sunt urmate de un sentiment de uşurare, descărcare, răsuflare, succedat imediat de unul de jenă, ruşine, culpabilitate, determinat de glasul conştiinţei, adormit în timpul tentaţiei, dar reapărut îndată după trecerea ei. *Plăcerea e singura lor ţintă, anume plăcerea de moment, cu caracter instinctiv, simplu, uneori chiar organic.* Vieaţa în cazul lor, nu s'a putut încadra în Formă. Delicvenţii de toate soiurile se recrutează în primul rând din aceşti indivizi.

In cazul al doilea, de stăpânire autocrată a Supra-Eului, avem indivizii în care Forma ajunge să înăbuşe Vieaţa. Ei sunt pedanţi, punctuali, organizaţi, sistematizaţi, raţionalizaţi; vieaţa lor se scurge după un program dinainte stabilit; ei mânâncă la aceeaşi oră, se plimbă în acelaşi ceas, se culcă la ore fixe, aşezând pantofii şi hainele exact în unul şi acelaşi loc; orişice abatere sau excepţie e greşală, ce trebue pedepsită. *Datoria e suprema lor ţintă.* Vieaţa se desfăşoară, şi — după ei — trebue

www.dacoromanica.ro

să se desfășoare, după anumite norme fixe, bine definite, unele și aceleași pentru toți, la care toată lumea trebue să se supună.

In cazul al treilea avem indivizii cumpăniți, echilibrați, umani, înțelegători, la care Eul își îndeplinește în mod normal și sănătos funcțiunea de sinteză; el ține în frâu pornirile din Sine și domolește exigențele din Supra-Eu. Vieața — în cazul acestor indivizi — ajunge să se împace cu Forma. *Realitatea, anume sentimentul ei și sănătatea sufletească, sunt trăsăturile de bază, după care aceste persoane pot fi recunoscute.* Plăcerile de moment, care fac imposibile plăcerile mai mari din viitor, sunt sacrificate în favoarea acestora. Regulele și imperativele morale sunt folosite în slujba vieții, și nu pentru distrugerea ei, iar Vieața e folosită pentru a da acestor regule căldura și entusiasmul cuvenit, pentru a deveni și ele vieață, nu principii moarte, osificate, dușmane vieții.

La una și aceeași dominare a Sinelui, Eului și Supra-Eului, avem diferite grade de coherență, unitate, colaborare, congruitate, etc. Balanța acestor forțe e aceeași, anume aplecată în jos, spre Sine, aplecată în sus, spre Supra-Eu sau orizontală, în stare de cumpănă dreaptă, în cazul dominării Eului; oscilațiile acestei balanțe, însă, pot fi diferite, anume mai mari sau mai mici. Gradul de coherență depinde de aceste oscilații. Conduita unor indivizi. stăpâniți de Sine, oglindește, deobiceiu, numai Sinele, în mod mai mult sau mai puțin constant. Sinele rămâne leitmotivul lor de acțiune. In schimb conduita altor indivizi, stăpâniți tot de Sine, mai oglindește, în unele momente, și Eul, în altele și Supra-Eul. Atât numai că această oglindire e intermitentă și trecătoare, nu constantă și regulată. In toate aceste cazuri influența Eului însă nu merge în armonie cu cea a Sinelui, precum nu merge nici paralel cu aceea a Supra-Eului; ea urmează lor sau chiar coexistă cu ele, dar fără să le dea mâna. Același lucru și cu influența Supra-Eului. In acest mod persoana ajunge să fie înger într'un moment, drac într'altul și om — adecă împerechere de înger și drac — în al treilea. Cumpăna acțiunii ei oscilează în sus și jos, deși altfel ea are tendință de fixare, la o poziție sau alta, favorabilă Sinelui, Eului sau Supra-Eului.

E foarte probabil că aceste oscilații sunt mai mari în cazul stăpânirii Sinelui, mai mici în cazul stăpânirii Eului. Aceasta ar însemna că între poziția cumpenei dinamice ca atare, anume între starea ei de echilibru, cădere în jos — în favoarea Sinelui — și ridicare în sus — în favoarea Supra-Eului — pe de o parte

www.dacoromanica.ro

și între gradul de oscilație al acestei cumpene, există o anumită corelație. Corelația e de așa natură încât oscilațiile sunt mai mici în cazul când cumpăna e în stare de balanță și mai mari atunci când balanța e pierdută și cumpăna cade în jos, în spre Sine sau se ridică în sus, în spre Supra-Eu. E, deasemenea, locul să amintim că aplecarea prea mare a cumpenei într'o direcție sau alta aduce adeseori o răsturnare a ei exact în *poziția* contrară. E cazul pustnicului din *Thais*, a cărui cumpănă a căzut din spre Supra-Eu direct la Sine, precum e cazul invers al Sf. Augustin a cărui cumpănă dinamică s'a ridicat din spre Sine direct la Supra-Eu.

Gradul de coherență al realităților dinamice, așezate pe această axă, ar mai putea fi reprezentat și prin referire la Fig. 31 dela pag. 338, privitoare la așezarea structurală, topologică, a raporturilor dintre Sine, Eu și Supra-Eu. In acest caz lipsa de coherență și colaborare dintre Sine, Eu și Supra-Eu, ar fi simbolizată prin întreruperile celor două cercuri, care fixează granița dintre Sine și Eu și cea dintre Eu și Supra-Eu. O atare întrerupere sau spațiu gol avem la figura, care reprezintă persoanele neurotice. Prinderea gradului de coherență al persoanei prin referire la această figură are avantajul de a ne arăta și legătura dintre nebunie și lipsa de coherență a axei de convergență, în jurul căreia dinamica umană se așează. Intr'adevăr între gradul de sănătate mintală și cel de coherență în dinamică și acțiune există o strânsă corelație. Slăbirea și dispariția acestei coherențe constitue, de fapt, cel mai esențial și sigur criteriu de identificare a boalei, așa cum în capitolul final vom avea ocazia să vedem.

După Freud, precum și după Kretschmer și majoritatea psihiatrilor, defectele de închegare ale persoanei sunt în primul rând cauzate de pornirile din Sine. De aci și reprezentarea nevrozei și psihozei — în figura amintită mai sus — prin dispariția barierelor, puse de Eu și Supra-Eu, cu scop de frânare a Sinelui. Nebunia e, astfel, o dispariție a acestor bariere, puse de Eu și Supra-Eu, și o manifestare liberă a Sinelui. Această explicare, după părerea noastră, e departe de a fi satisfăcătoare. Fugile somnambulice ale Lady-i Macbeth, de exemplu, nu sunt determinate de pornirile din Sine, ci de glasul conștiinței, adecă de Supra-Eul, care mustră Eul, pentru faptul de a fi dat mâna cu Sinele, ucigând pe primul ei soț. Sinele, deci, a avut rolul său în crimă, nu în nevroză; nevroza e produsul Supra-Eului, anume al răzbunării sale, sau — mai bine zis, poate — al luptei sale pentru existență. El vrea să fie treaz și să-și exercite prerogativele, nu adormit și sufocat, adecă în imposibilitate de îndeplinire a imperativelor sale. Aceeași explicare, credem, trebue dată și scenei crucificării, atât de

www.dacoromanica.ro

frecventă în isterii. Şi aci — ca şi mai sus — e vorba de o pierdere a echilibrului vital, determinată de Supra-Eu, care luptă pentru îndeplinirea misiunii sale şi pentru pedepsirea Eului, care l-a trădat, făcându-se instrumentul Sinelui.

Aceasta, evident, mai însemnează că o corectare asemănătoare trebue făcută şi în teoria emisă de Janet. Cazul de nevroză, devenit celebru prin monumentala operă pe care Janet (14) i-a dedicat-o, nu e atât o cădere a tensiunii psihologice, adecă o inversare a cursului evoluţiei sufleteşti, cât o desmembrare, o rupere în două, a treptelor superioare de treptele inferioare, lăsând persoana să fie uneori stăpânită complet numai de tendinţele inferioare, iar alteori numai de cele superioare, religioase în primul rând. Asupra acestor lucruri vom reveni în Cap. XII.

In legătură cu specificarea tendinţei dominante din Sine sau a valorii supreme din Supra-Eu, distingem câţiva vectori secundari de o imensă importanţă, asupra cărora câteva cuvinte sunt necesare.

a) *Tendinţa dominantă.* Ea poate fi oricare din tendinţele cuprinse în Fig. 4, pag. 72. In marea majoritate a cazurilor — pe care le-am estima la minimum 80%, dacă nu chiar 90% — această dominare revine celor două instincte fundamentale, date în însăşi realitatea nucleară a vieţii, confundându-se oarecum cu însăşi esenţa ei. Ele sunt instinctul de conservare şi desvoltare al individului, adecă instinctul eului sau amorul propriu şi instinctul de înmulţire sau conservare a speţei, adecă instinctul sexual sau iubirea sexului opus. In puţine, foarte puţine cazuri, e vorba de dominarea combativităţii sau fricei, apoi — în cazuri şi mai reduse la număr — de stăpânirea curiozităţii, etc.

Individul cu Sinele dominat de amorul propriu tinde — conştient sau inconştient — să considere persoana sa prismă de judecată a întregii lumi, fiind oarecum cheia ei de boltă. E ambiţios, mândru, încrezut, egocentric, egoist şi plin de sine în tot ceeace întreprinde şi face. Uneori amorul propriu se fixează mai mult asupra corpului, alteori — mai bine zis de cele mai multe ori — asupra sufletului. Se crede deobiceiu mai inteligent şi capabil, în special atunci când e prost. Tipurile analizate de Adler oglindesc cu deosebire acest tip.

Individul cu Sinele dominat de sex, ajunge să vadă în iubire însăşi raţiunea de a fi a vieţii. Romanele lui Lawrance, dramele lui Wedekind, precum şi o bună parte din tragediile lui O'Neill, ilustrează acest tip. Uneori iubirea se îndreaptă mai mult în spre corp şi relaţii sexuale; e cazul libidinoşilor, nimfomanelor şi donjuanilor. Alteori iubirea tinde mai mult spre o haină spi-

www.dacoromanica.ro

rituală; e cazul celor predestinați spre iubiri platonice. După Freud, precum și după O'Neill sau Lawrence, această canalizare hiper-spirituală e, deobiceiu, rezultatul unor insuccese de iubire corporală.

In cazuri mult mai puțin frecvente avem fricoșii și bătăiașii, tiranizați de combativitate sau frică.

b) *Valoarea dominantă.* Categoriile de valori, susținute de Spranger, sunt fără îndoială cele mai fericite puncte de referință în judecarea sectoarelor, în care Supra-Eul poate fi descompus. Cele 6 tipuri, preconizate de el, rezultă din dominarea unei categorii de valori. In acest mod avem tipul — sau Supra-Eul — economic, social, politic, teoretic, estetic și religios. Prezența unui tip, bineînțeles, nu exclude prezența celorlalte, ci doar le domină, fiind așazicând axa lor de convergență. Judecând după rezultatele obținute cu testul Allport-Vernon, tipul economic, politic și religios sunt acelea, care s'au dovedit a fi mai bine definite și consistente; mai inconsistent s'a dovedit tipul social.

E de remarcat în deosebi poziția tipului religios, căruia Spranger îi atribue funcțiunea de armonizare a tuturor celorlalte într'o sinteză unitară, care definește poziția omului, socotit ca unitate și integrat în societate, față de Spiritul Absolut sau Divinitate. Atunci când această sinteză reușește, spiritul religios apare ca scopul final al vieții, față de care toate celelalte scopuri sau valori — economice, sociale, politice, teoretice și estetice — se află în raport de convergență. In acest mod spiritul sau tipul religios devine axa de convergență a concepției noastre despre lume și viață și cheia de pătrundere și explicare a întregii noastre suprastructuri sociale și spirituale.

Uneori această axă de convergență a Supra-Eului, adecă a ceeace e social, cultural și spiritual în om, poate îmbrăca forme mai mult sau mai puțin laice. In acest caz obținem *stilul de viață* sau *filosofia vieții*, la care Chesterton se referă în celebra sa monografie asupra lui Tolstoi, din care am citat la începutul acestui capitol. Revenind la acest citat — cu scopul de a-l interpreta în această lumină — înțelegem, cred, atât consistența personalității lui Tolstoi, precum și justețea observațiilor noastre. *Simplificarea vieții*, care constitue — după Tolstoi — scopul suprem al omului pe pământ, explică legătura dintre părerile lui Tolstoi față de cilindru, descentralizare, poemul indian și tutun, *în măsura în care ele au de a face cu simplificarea vieții*, dar nu prezice, și nu poate să prezică, de exemplu, părerile lui

www.dacoromanica.ro

Tolstoi despre aceleași lucruri privite din alte puncte de vedere, precum nu ne explică, și nu poate să ne explice, imensitatea atât de importantă a personalității lui Tolstoi, cuprinsă în Sinele și Eul, pe care ea-l cuprinde. Cu alte cuvinte ea nu ne spune nimic asupra inteligenței sau aptitudinilor sale, precum nu ne spune nimic asupra temperamentului său ori asupra instinctelor sale dominante, etc. Dar realitatea nucleară a personalității sale e constituită în primul rând prin aceste realități, care reprezintă așazicând rădăcina și trunchiul ei și nu numai prin axa de convergență a supra-structurii sale sociale, adecă a Supra-Eului, care cuprinde doar ramificația ei culturală.

De fapt însă deducția dela axa de convergență a Supra-Eului este riscată chiar și asupra celorlalte componente din Supra-Eu, care au — și pot avea — poziție independentă de această axă. A deduce, de exemplu, dela religiozitate la cinste, omenie, corectitudine în afaceri, loialitate față de semeni, supuși sau conducători, etc. e, adeseori, un isvor de imense greșeli. Sub haina de religiozitate a unora se ascunde, de multe ori, o conștiință încărcată de furturi sau păcate, etc. Religiozitatea, în aceste cazuri, e doar o mască — în cazul cel mai bun o concesie — la care Sinele recurge pentru a-și gratifica și mai mult poftele sale. Rasputinismul ilustrează din plin aceste lucruri, precum le ilustrează și luminările aprinse la biserică de bandiți, etc. Majoritatea imensă a hoților invoacă, dealtfel, înainte de furt ajutorul lui Dumnezeu, nu pe al dracului, deși ei pornesc, totuși, la comiterea unei fapte necurate. Pentru o bună parte din miliardarii americani, cu conștiință excesiv de puritană, lupta economică — indiferent de mijloace, cu condiția numai să nu vizeze direct, și fără putință de mascare, parchetul — e una din căile de validitare a scopului nostru pe pământ. A judeca, deaceea, valorile economice — sau cele teoretice, estetice, sociale, politice — prin prisma valorilor religioase, și nu prin ele însile, e totdeauna o sursă de greșală; judecarea lor directă, prin ele însile, e singura cale de înlăturare — sau cel puțin de micșorare — a putințelor de greșală.

2. *Firea.* Firea unui om, după toată probabilitatea, este cea de a doua cheie de pătrundere în natura sa sufletească. După unii, anume după Jung și Kretschmer, ea este chiar cheia cea mai importantă, dacă nu chiar unică. (Jung, de fapt, pare să incline spre acest punct). Dimensiunea de fire, considerată în ambele cazuri, este introversiunea-extroversiunea — dacă e

www.dacoromanica.ro

să întrebuinţăm terminologia propusă de Jung — sau schizotimia şi ciclotimia — în cazul că preferinţa e dată limbajului propus de Kretschmer.

Intre firea introvertită sau extrovertită — ori schizotimică versus ciclotimică — pe de o parte şi aşezarea dintre Sine, Eu şi Supra-Eu, există, fără îndoială, o oarecare legătură. După Jung chiar o foarte mare legătură! La extrovertit balanţa dintre Sine şi Supra-Eu înclină, în general, să cadă mai mult în favoarea Sinelui, sub a cărui stăpânire Eul se află în primul rând şi invers. In ceeace priveşte valoarea sau tendinţa dominantă, la introvertit par să aibe precădere valorile teoretice sau religioase şi iubirea propriei persoanei, în vreme ce la extrovertit gă-

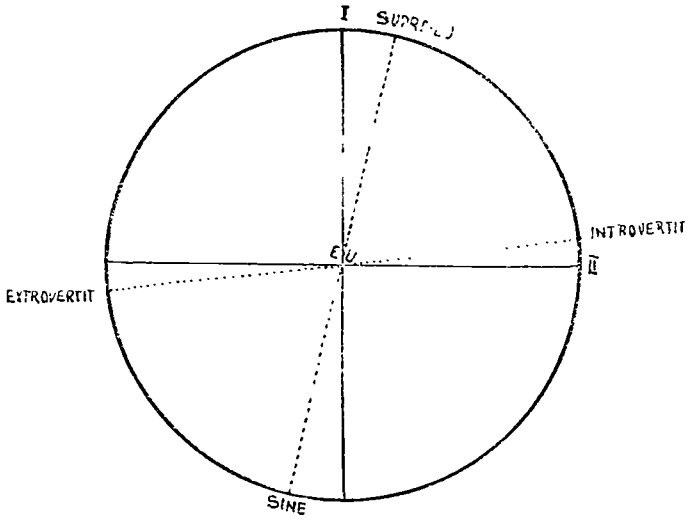

Fig. 44. — Raportul dintre Sine, Eu, Supra-Eu şi Fire.

sim o prevalare a valorilor economice şi sociale, precum şi a iubirii altor persoane. Corelaţii asemănătoare putem constata însă cu greu în cazul coherenţei sau colaborării dintre Sine, Eu şi Supra-Eu.

Dacă ar fi să exprimăm aceste corelaţii, asemănări — nu ecuaţii sau identităţi — în mod grafic, cu referire la sistemul coordonatelor, anume la reprezentarea corelaţiei prin cosinusul celor doi vectori, care reprezintă variabilele[1]), atunci am zice că poziţia celor două axe este oblică, nu dreaptă, anume

[1]) Intre gradul de corelaţie şi unghiul, făcut de cele două variabile, există un raport direct proporţional. Vezi *Elemente de Psihometrie.*

www.dacoromanica.ro

separate de un unghiu de aproximativ 70—80°, aşa cum Fig. 44 arată.

Prin natura ei, firea are cel mai vast ecou asupra întregului domeniu al persoanei, aşa cum — atunci când ne-am ocupat de tipologia lui Jung şi biotipologia lui Kretschmer — am căutat să arătăm. Asupra acestor corelaţii nu mai revenim. Singurul lucru, pe care am dori să-l accentuăm, este că legăturile dintre fire şi temperament, organizarea dinamicei şi inteligenţă, sunt în general foarte labile. Coeficienţii de corelaţie se ridică foarte rar peste 0.30. Ceeace însemnează că profeţirea dela fire la natura inteligenţei, la dimensiunile de bază ale temperamentului şi caracterului, este foarte delicată şi susceptibilă de multe erori. Deaceea aceste deducţii ar trebui întrebuinţate mai mult ca un al doilea argument, primul argument fiind totdeauna constatarea directă, în faţă, a respectivelor trăsături de temperament, caracter sau inteligenţă. In cazul când avem însă de a face cu firi extrem de introvertite sau extrem de extrovertite, atunci corelaţiile dintre fire şi celalalte dimensiuni cresc, iar valoarea lor diagnostică şi prognostică devine destul de mare. In atari cazuri firea ajunge să fie chiar cea mai importantă cheie de pătrundere în sufletul omenesc.

Observaţia de mai sus ne explică, credem, şi încrederea mare, pe care Kretschmer şi Jung, au avut-o în această dimensiune centrală a vieţii. Persoanele, pe care ei le-au avut în vedere, în formularea acestei dimensiuni, au fost în primul rând persoane psihopate şi nevropate, la care balanţa dintre introversiune şi extroversiune era mult afectată.

3. *Inteligenţa.* Lucrurile stau tocmai invers în cazul inteligenţei. Rolul ei în cazul persoanelor psihopate, neurotice sau psihotice, este foarte redus, cu excepţia debililor mintali şi a schizofrenicilor. In schimb rolul ei în cazul persoanelor normale este deadreptul covârşitor. Ea este factorul de bază în selecţia şi orientarea profesională, precum şi în succesul în vieaţă în general. In această privinţă importanţa ei este egalată doar de aşezarea dinamică a persoanei, adecă de închegarea sănătoasă a raporturilor dintre Sine, Eu şi Supra-Eu. De aci şi frecvenţa ei în limbajul curent. Cinstit sau necinstit — deci caracterul — şi deştept sau prost, sunt aprecierile celea mai dese, pe care le întâlnim, în limbajul de toate zilele. Aproape tot atât de des cât toate celealalte aprecieri, referitoare la restul dimensiunilor sufleteşti, luate împreună!

www.dacoromanica.ro

Succesul în viață și profesiune, așezarea stratificării sociale, rezolvarea rapidă a conflictelor, pe care le întâlnim și așa mai departe, sunt, în bună parte, în foarte bună parte, dacă nu chiar în cea mai mare parte, funcțiuni ale inteligenței.

Inteligența, desigur, este în strânsă legătură cu gradul de experiență și cultură. Cu una și aceeași inteligență un om matur sau un bătrân face mai ușor față unor împrejurări decât un adolescent de 16 ani, egal de inteligent, dar lipsit de cultură. Același lucru este adevărat și despre unul și același adult mai cult, cu liceu sau studii academice, față de un adult, de egală inteligență, dar numai cu școala primară. Aceste lucruri nici nu trebue să ne mire. Două mașini, cu o capacitate de producție egală, vor da totuși randament diferit, după cum e combustibilul pe care ele în consumă. Experiența și cultura pot fi comparate la acest combustibil, care, desigur, e mult mai mare la omul matur și cult decât la cel incult sau la adolescent. Noțiunea de *înțelepciune* se referă în primul rând la această experiență și cultură.

In legătură cu inteligența ar urma să mai considerăm *talentul* sau aptitudinea dată mult peste normă, în care individul excelează și care uneori ajunge să reprezinte axa de convergență a preocupărilor profesionale ale individului. Cum însă în acest grad talentul îl întâlnim numai la câțiva indivizi — care pot reprezenta maximum 5—10% din populație — asupra lui vom reveni în subcapitolul următor, referitor la axele secundare.

4. *Tensiunea psihică.* Tensiunea psihică sau încordarea sufletească, cu care facem o acțiune, dependentă de gradul de energie sufletească, pe care o avem, constitue, probabil, cel de al patrălea vector principal în înțelegerea persoanei. După Klages ea e dimensiunea principală de temperament. Ea pare să exprime potențialul de energie sufletească, pe care individul îl are și care, după Janet, e susceptibil de foarte mare variație, dela individ la individ. Sunt indivizi energici, viguroși, plini de energice ,precum sunt și indivizi slabi, apatici, somnolenți, lipsiți de energie.

După toată probabilitatea rolul tensiunii psihice, comparat la rolul celorlalți trei vectori, considerați înaintea ei, este mult mai scăzut. E foarte posibil că ea nu explică nici jumătate, poate nici chiar un sfert, din cât explică celelalte trei dimensiuni, socotite fiecare în parte. Deaceea gruparea ei printre variabilele principale o facem cu foarte mare rezervă. Locul ei ar putea fi mai potrivit printre variabilele secundare.

www.dacoromanica.ro

Organizarea dinamică a persoanei, firea, inteligența și tensiunea psihică sau dimensiunea fundamentală de temperament, constituesc vectorii principali, cu caracter pur psihologic. În cele ce urmează considerăm vectorii principali, cu caracter organic sau — mai bine zis — constituțional, biotipologic, și, apoi, vectorii sociali sau psihosociali, cu caracter sociologic.

5. *Consituția organică.* Ea este, fără îndoială, una din principalele căi *indirecte* de pătrundere și cunoaștere a persoanei. Meritul de a-i fi relevat importanța revine cu deosebire lui Kretschmer, apoi lui Pende și ceilalți biotipologi, de care ne-am ocupat pe larg în Cap. IX, referitor la aspectul biotipologic al persoanei.

Utilitatea ei, socotită sub unghiul diagnostic și prognostic al persoanei, este cu atât mai mare, cu cât ea corelează destul de mult cu firea. In baza acestei strânse corelații ea e capabilă să ne dea valoroase indicații atât asupra dimensiunilor de temperament, cât și asupra calității abstracte sau concrete a inteligenței, precum și asupra așezării dinamice a persoanei, așa cum am văzut puțin mai sus și mai ales în Cap. IX, în care ne-am ocupat pe larg de toate aceste relații.

6. *Familie, comunitate, profesiune.* Valoarea diagnostică a constituției organice din punctul de vedere al persoanei nu trebue, totuși, supraestimată, așa cum în general e cazul, în deosebi dacă e să luăm avizul biotipologilor, în frunte cu însuși Kretschmer sau Pende. Ea, evident, este mult întrecută de punctele de referință strict psihologice — de primele trei în orice caz — și este — după părerea noastră — cel puțin egalată de punctele de referință cu caracter social, cum este familia, comunitatea și profesiunea.

Asupra importanței covârșitoare a familiei am insistat suficient în Cap. VI, precum am insistat — în același capitol — și asupra comunității și profesiunii. Familia e, fără îndoială, laboratorul principal în care persoana se modelează. Faptul de a fi vorba de o familie mare sau mică, cu doi, trei, patru sau mai mulți frați, ori nici unul, cu părinți severi sau blânzi, culți sau inculți, bogați sau săraci, etc. sunt tot atâția factori decisivi în modelarea și organizarea persoanei noastre.

Aceeași familie influențează însă într'un fel pe individ, dacă ea e rurală, și într'alt fel dacă e urbană. Faptul de a fi urbani sau rurali, „țărani" sau „domni", e în primul rând rezultatul comunității sociale, de care ne-am ocupat pe larg la locul cuvenit.

www.dacoromanica.ro

Nu mai puțin importantă e și meseria sau profesiunea. A fi medic sau avocat, profesor sau preot, mecanic sau măcelar, frizer sau comerciant de coloniale, etc. sunt tot atâtea lucruri, care influențează persoana umană, lăsând urme adânci asupra ei.

Profesiunea, evident, e în primul rând dependentă de pregătirea școlară. In acest mod ea cuprinde în bună parte și influența acestui factor, așa precum comunitatea și familia sunt și ecoul influenței, pe care o au ceilalți factori sociali, vecinătatea și biserica în primul rând. Asupra lor vom reveni la axele secundare.

Dimensiunea socială a persoanei mai cuprinde, credem, și o bună, foarte bună, parte din biografia persoanei, cealaltă parte căzând în domeniul celorlalte axe, a așezării dinamice în special. Biografia persoanei, luată în sezul de împletire a dimensiunilor native, ca inteligența, firea și temperamentul, în unele privințe și caracterul sau organizarea dinamică, pe de o parte, și a dimensiunilor sociale, familie, vecinătate, școală, comunitate, biserică, etc., pe de altă parte, e, după toată probabilitatea, perspectiva cea mai fericită, în care trebue să ne așezăm, dacă e vorba să prindem în mod sintetic și unitar închegarea persoanei. In general ea este unul și același lucru cu considerarea persoanei sub aspectul evolutiv.

Vectori secundari mai importanți

Vectorii principali, expuși mai sus, explică fiecare minimum 0.20 din realitatea persoanei — cu excepția, poate, a tensiunii și a constituției organice —, iar toate împreună cel puțin 0.70, dacă nu 0.80 și chiar mai mult din această realitate. Presupunând, desigur, că acoperirea sau cunoașterea lor este făcută în condiții satisfăcătoare! Pentru a ridica această acoperire de 0.70—0.80 a domeniului persoanei la 0.80—0.90 e necesar să considerăm și vectorii secundari. Cel puțin vectorii secundari mai importanți[1]). Acești vectori par să fie talentul, sau aptitudinea, la

[1]) Faptul că 6 vectori acoperă numai 0.70—0.80 din totalitatea persoanei, deși altfel fiecare vector, luat în parte, acoperă aproximativ 0.20, din același domeniu, trebue pus în seama fenomenului de *suprapunere* dintre sferele de acțiune ale diferiților vectori, amintit puțin mai sus și desvoltat pe larg în *Elemente de Psihometrie*, în legătură cu teoria statistică a testelor și teoria exactității științiiice. Intre gradul de acoperire și numărul testelor sau variabilelor, pe care ele le măsoară, există un raport direct proporțional. Cu cât variabilele sunt mai multe, cu atât acoperirea lor

www.dacoromanica.ro

care individul excelează cu deosebire, un complex sau altul, dimensiunile de temperament şi fire neconsiderate, ca iuţeala acţiunii, emotivitatea, iratibilitatea şi optimismul-pesimismul, mişcările expresive, ca scrisul în deosebi, etc. Câteva cuvinte asupra lor.

1. *Talentul.* Prin talent înţelegem o aptitudine mai importantă, dată într'un grad mult superior mediei, în aşa fel încât individul, din acest punct de vedere, se clasifică, cel puţin în quartilul superior, dacă nu chiar în decilul zece. Aptitudinile sau talentele mai importante — cu mai multă resonanţă în individ şi cu mai mare semnificaţie socială — sunt aptitudinea tehnică, matematică, verbală, muzicală, cea la desemn şi dexteritatea manuală. Ele au fost analizate în Cap. III.

In general un individ are un singur talent, foarte rar două sau mai multe. Inmulţirea talentelor se face, de altfel, aproape totdeauna în detrimentul eficienţii lor.

2. *Iuţeala acţiunii, emotivitatea şi iritabilitatea.* Cuprinderea la un loc a acestor trăsături de temperament o facem cu aceeaşi intenţie, cu care am unit mai sus aptitudinea verbală, muzicală, etc. Cu alte cuvinte din aceste trei dimensiuni de temperament vom considera numai una sau alta, anume aceea care este mai dătătoare de ton şi prin acesta mai simptomatică pentru individ.

3. *Optimismul-pesimismul.* Dacă această trăsătură nu ar fi de fire, ci de temperament, atunci am fi clasificat-o împreună cu cele trei trăsături temperamentale de mai sus. Aşezarea ei separată trebue, deci, pusă numai în seama acestei consideraţii. Ea va fi luată în seamă numai în cazul când semnificaţia ei pentru persoană e mare. Acest grad de semnificaţie depinde, deobiceiu, de aplecarea balanţei în spre pesimism sau optimism. Aceeaşi observaţie, dealtfel, trebue făcută şi în cazul trăsăturilor formale, de temperament, de mai sus, precum şi în cazul talentelor. (Cu singura deosebire că în cazul lor ne-a interesat numai partea superioară a curbei de variaţie, la care aptitudi-

e mai mare şi invers. Ceeace e foarte explicabil, dat fiind faptul că o variabilă se acopere cu mai multe variabile deodată şi numai cu una singură. Din acest motiv două variabile, cu acoperire de 0.25 fiecare, vor acoperi împreună numai 0.40, trei variabile — cu acelaşi grad de acoperire — numai 0.55, etc. Ceeace însemnează că exactitatea diagnostică şi prognostică creşte foarte uşor la început şi foarte greu la sfârşit. Pentru lămuriri detaliate asupra acestor chestiuni, a se consulta capitolul final din *Elemente de Psihometrie.*

www.dacoromanica.ro

nile dau naștere, în vreme ce în cazul trăsăturilor de fire și temperament, ne interesează ambele ei extreme).

4. *Complexele.* Complexele mai importante — și deci mai pline de semnificație pentru înțelegerea persoanei — sunt complexul Oedip sau Electra — după cum e vorba de un sex sau altul — și complexul inferiorității. In marea majoritate a cazurilor normale, sănătoase, aceste complexe sunt lipsite de importanță. In schimb, în cazul persoanelor psihopate și neurotice, ele au o foarte mare însemnătate, ajungând, uneori, să fie adevărata axă majoră a persoanei, adecă cheia ei fundamentală de pătrundere și explicare. Personajele lui O,Neill, precum și o bună parte din acelea ale lui Lawrence, se explică în primul rând prin complexele Oedip sau Electra, așa precum doctorul din *Human Bondage*[1]) a lui Maughan, etc. se explică prin complexul inferiorității.

5. *Alți vectori secundari.* Alți vectori secundari, care, în anumite momente și împrejurări, ar putea fi semnificativi pentru înțelegerea persoanei, sunt atenția, memoria, imaginația — pe latura de aptitudini — și mersul, pe latura de mișcări expresive, conformația capului și dinamica feței, pe latura biotipologică, oscilația, perseverația, pe latură de temperament, ascendent-submisiv, dogmatic, încăpățînat, pedant, pe latura de fire, instinctul fricei sau mâniei, apoi cel social, parental, etc. sau atitudinile sociale, ca atitudinea religioasă, politică, evoluționistă sau conservatoare, etc. pe latura de dinamică. Aceste elemente dinamice le considerăm cu rezerve, nu fiindcă nu ar putea fi importante, chiar mult mai importante decât toate celelalte secundare, ci pentru motivul că ele trebue considerate tot în legătură cu primul vector principal al persoanei, anume ca un fel de anexe ale lui.

Psihogramă ponderată

Dacă ar fi să reprezentăm în mod grafic vectorii principali și secundari, expuși mai sus, atunci am recurge la psihograma în formă de cerc, dată la Fig. 45. Forma de cerc a psihogramei e însușită cu scopul de a arăta valoarea diagnostică și prognostică a fiecărui factor în parte. Neglijarea acestei valori, comu-

[1]) Titlul din românește, *Robii*, ni se pare nepotrivit.

www.dacoromanica.ro

nă tuturor psihogramelor propuse până acum, constitue eroarea principală a tuturor psihogramelor. Aceasta deoarece valoarea explicativă a organizării dinamice, a firii și a inteligenței, e cel puțin dublă față de toți vectorii secundari mai importanți și triplă — uneori chiar înzecită — față de vectorii secundari mai puțin importanți, așa precum ea e însutită — dacă nu înmiită — față de vectorii incidentali. Noțiunea de *ponderare*, împrumutată din matematică, este menită să specifice această inovație, privitoare la gradul de importanță al diferiților fac-

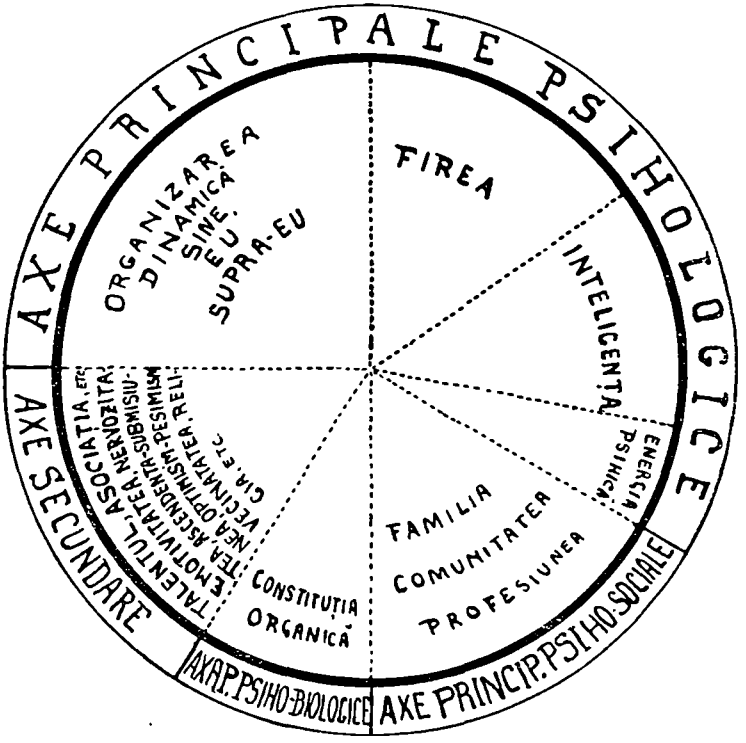

Fig. 45. — Psihogramă ponderată.

tori. Pe plan matematic ea ar putea fi exprimată prin coeficienții din fața mărimii — în cazul nostru al vectorului — iar pe plan geometric prin spațiul mai mare sau mai mic ocupat în totalitatea cercului, care reprezintă persoana.

Spațiul fixat pentru fiecare factor, bineînțeles, trebue socotit cu referire la spațiul fixat pentru ceilalți factori și invers. Cu alte cuvinte el e *relativ* la numărul de dimensiuni considerate, fiind așazicând un *numărător*, a cărui valoare e de-

www.dacoromanica.ro

pendentă de *numitorul*, reprezentat prin totalitatea factorilor consideraţi. In consecinţă unul şi acelaşi spaţiu, destinat să reprezinte vectorul Sine—Eu—Supra-Eu, va fi mai mare sau mai mic, după cum numărul total al dimensiunilor considerate va creşte sau descreşte.

Graniţele fixe dintre diferitele sectoare, care reprezintă factorii principali şi secundari, în termeni de care persoana umană poate fi descrisă şi explicată, bineînţeles trebue considerate numai cu referire la scopul, pe care ei îl urmăresc, adecă fixarea *proporţiei* diagnostice a fiecărui factor în totalul de factori consideraţi şi nu altfel. In consecinţă a interpreta aceste sectoare bine delimitate unele faţă de altele în sensul că acţiunea lor e separată şi independentă, e cu totul greşit. Situaţia, de fapt, e cu totul inversă; domeniul de influenţă, al diferiţilor vectori de referinţă în explicarea persoanei, se suprapune în cea mai mare parte. In special atunci când e vorba, de exemplu, de organizarea dinamică şi perspectiva socială sau constituţia organică şi trăsăturile de fire şi temperament. Aceste suprapuneri sunt, dealtfel, nu numai posibile, ci chiar necesare în virtutea noţiunii de configuraţie, structură, sistem, a persoanei, care constitue calitatea cea mai de seamă a persoanei.

Pe lângă toate aceste rezerve, psihograma ponderată de mai sus trebue considerată numai sub titlul de încercare, cu scop de ilustrare a unui gând şi — deocamdată, în actuala stare de cunoştinţe asupra persoanei — nimic mai mult.

Factorii, bineînţeles, trebue socotiţi atât sub aspect general, cât şi sub cel diferenţial, evolutiv, abisal şi biosocial. Aspectul general, abisal şi bio-social reiese, dealtfel, din însăşi numirea vectorilor. Aspectul abisal, de exemplu, e cuprins în sectorul reprezentat prin Sine—Eu—Supra-Eu, aşa precum aspectul bio-social e înţeles dela sine în dimensiunea psiho-socială şi cea psiho-biologică. Deaceea menţiunea de mai sus era, poate, necesar să fie făcută numai din punct de vedere al aspectului evolutiv şi diferenţial. Cu referire la aceste două aspecte fundamentale ale persoanei umane e, credem, locul să amintim că împărţirea sectoarelor din psihogramă are un caracter cu totul general şi se referă la populaţia adultă în general, dată în tipul nostru, european sau american, de cultură. In lăuntrul acestui tip de cultură sectoarele vor lua o aşezare sau alta, atât dela individ la individ, cât şi dela vârstă la vârstă înlăuntrul unuia şi aceluiaşi individ.

www.dacoromanica.ro

Tipuri de persoane

Să încercăm acum, în lumina precizărilor de mai sus, rereferitoare la vectorii principali și secundari ai persoanei, să abordăm problema relațiilor structurale dintre acești vectori, adecă poziția lor unul față de altul în sistemul sau persoana, din care ei fac parte. Cu alte cuvinte să căutăm a preciza arhitectonica principalelor componente ale sistemului, care e persoana umană.

Dacă principalele variabile ale persoanei, precizate mai sus, ar fi, să zicem, definitiv stabilite, atunci poziția lor unele față de altele, adecă, ansamblarea lor structurală, ar fi o simplă problemă de analiză factorială, care ar urma să precizeze sistemul ce le leagă împreună și poziția fiecărei variabilă în acest sistem. Cum de această stare de lucruri suntem încă mult îndepărtați — așa cum în Cap. X am avut ocazia să vedem — nu ne rămâne decât să încercăm o anticipare a acestui sistem, cu cel puțin 7—10 dimensiuni, atât pe bază de gândire, cât — să o recunoaștem cu sinceritate — și pe bază de imaginație[1]).

---

[1]) Cât de grea e gândirea unui sistem în 7—8 dimensiuni, rezultă și din enormele greutăți pe care noua fizică le întâlnește în încercarea sa de a gândi Cosmosul într'un spațiu-timp cu patru sau mai multe dimensiuni. Dar realitatea „cosmică" a sufletului omenesc se pare că cere cel puțin 7—15 dimensiuni, dacă nu chiar mai multe. E, deaceea, foarte probabil, că definirea sistemului r-dimensional, care e persoana, în termeni de atâtea dimensiuni, va rămâne încă multă vreme o operă de gândire plus fantezie, sau artă și știință.

Dată fiind această stare de lucruri, singura rațiune de a încerca acest sistem e aceeași care obligă și pe medicul de azi, chemat la patul bolnavului, de a indica un tratament, indiferent de stadiul cunoștințelor, pe care medicina de azi i le oferă. E vorba, deci, de un caz de emergență, isvorât din exigențele, pe care timpurile, ce le trăim, ni le impun și care nu pot aștepta după soluțiile mai perfecte din viitor. Deaceea, așa cum medicul, chemat la patul bolnavului, nu-i poate recomanda să mai aștepte câțiva ani, poate chiar zeci și sute de ani, până când medicina își va spune mai răspicat cuvântul asupra bolii sale, ci e obligat să pună imediat un diagnostic, urmat de tratamentul cerut, indiferent de caracterul lui incomplet și provizor, tot așa e chemat să-și spună cuvântul și psihologul. Atât în medicină, mai bine zis în psihiatrie, cât și în domeniul selecției și orientării profesionale, etc. Valoarea soluției, pe care o indicăm, nu se judecă, dealtfel, după cum ea a ajuns 'sau nu idealul, ci după cum e mai bună sau nu față de soluțiile precedente. Iar dacă soluțiile medicinei de azi sunt fără îndoială infinit mai bune decât acelea ale vracilor din trecut, același lucru e adevărat — deși în mai mică măsură — și în cazul soluțiilor psihologice,

www.dacoromanica.ro

1. *Tipul uman normal.* Prin tipul uman normal, cumpănit, echilibrat, cunoscut în limbajul de toate zilele prin expresia atât de plastică de „un om ca toți oamenii", înțelegem persoana umană cu majoritatea covârșitoare a funcțiunilor și trăsăturilor sale de temperament, fire și caracter, cuprinse între cele două momente ale curbei de variație, reprezentate prin —1.00 și +1.00 sigma. Ele corespund cu cele două momente de schimbare a curburii din convexă în concavă sau invers, așezate în mod simetric față de mijlocul sau modul curbei[1]). Populația cuprinsă între aceste două momente — în cazul unei singure variabile — este egală cu două treimi din populația totală. Restul de o treime se împarte în mod egal între cele două extreme ale curbei de variație, dela —1.00 sigma în spre —2.00 și —3.00 sigma și dela +1.00 sigma în spre +2.00 și +3.00 sigma. Intrucât în cazul persoanei, anume în cazul sistemului său structural, e vorba de vreo 7—15 variabile, și cum aceste variabile nu merg paralel, ci mai mult sau mai puțin divergent, populația reprezentată prin tipul uman normal e, desigur, mai mică decât două treimi. Aceasta deoarece din cele două treimi de persoane normale ca inteligență, abia o treime și jumătate, sau o treime și trei sferturi de treime, sunt cuprinse și în cele două treimi normale ca organizare dinamică, ori caracter, inteligență, etc. Deaceea e foarte probabil că numărul indivizilor normali sub aspectul general al arhitectonicei lor sufletești nu poate fi mai mare de o treime. Cum însă definiția noastră asupra tipului normal nu cere satisfacerea condiției de normalitate pentru toate variabilele persoanei, ci doar pentru marea majoritate a acestor variabile, e probabil că totalitatea indivizilor normali, în sensul larg — și, desigur, științific — al cuvântului depășește o treime din populația totală, fixându-se undeva în jurul a 40—50%.

---

comparate cu acelea ale diferiților prezicători sau ghicitori în mână, cafea, sau ... stele.

Elementul de imaginație e comun, dealtfel, oricărei soluții științifice și deci cu atât mai mult soluțiilor structurale, referitoare la principalele modalități de închegare, ale persoanei umane, în care — după toată probabilitatea — el intră în cea mai mare măsură. Probă cele mai multe din sistemele tipologice și biotipologice, produse mai mult ale fanteziei, decât ale adevăratei observații, cercetări și gândiri științifice, care strălucesc doar prin totala lor absență.

[1]) Pentru lămuriri mai detaliate asupra acestor noțiuni vezi *Elemente de Psihometrie.*

www.dacoromanica.ro

In virtutea definiției de mai sus tipul uman normal nu este nici prea deștept, nici prea prost, nici prea introvertit, nici prea extrovenit, scăpând atât de tirania Supra-Eului, cât și de dictatura arbitrară a Sinelui, etc. El face parte din acei oameni cuprinși în noțiunea de *aurea mediocritas*, având, probabil, un drum destul de lipsit de dramă în viață. „Fericiți sunt cei săraci cu duhul", e tot o caracterizare a lor. Ei sunt indivizii, pe care îi întâlnim mai des în viață și — probabil — mai rar în literatură. Ca personaje, desigur, căci ca autori nu-i întâlnim nicicând! Ei îndeasă „burghezia" în sensul cel mai curent al cuvântului, nefiind nici șomeri, nici bogați, nici străluciți, nici proști, nici într'un partid de extrema stângă, nici într'unul de extrema dreaptă. Ei sunt „oameni cum se cade", iar drumul mijlociu e *drumul lor regal*. „Omul de rând" sau „cetățeanul standard", se referă tot la ei. E tipul care dă cel mai scăzut procent de delicvenți, iar nebuni aproape nicicând. E, deaceea, foarte probabil că se bucură de cea mai mare sănătate sufletească. Ceeace nici nu trebue să ne mire, ideia de sănătate fiind sinonimă cu cea de balanță, echilibru, fugă de extreme, etc.

După toată probabilitatea Viola (37) e acela căruia îi revine meritul de a fi văzut mai bine și mai clar acest tip uman. Cu singura deosebire, desigur, de a-l fi văzut numai pe plan de constituție corporală, nu și pe plan de structură sufletească. O intuiție a acestui tip, bazată însă mai mult pe bun simț decât armatură științifică, a avut și McAuliffe, dar tot numai pe plan morfologic și fiziologic. Ideia tipului intermediar, socotit pe o singură dimensiune o găsim și la Jung, Ewald și alți tipologi și biotipologi. Aceeași ideie e comună tuturor gânditorilor statisticieni, fie în biologie, fie în psihologie. Printre aceia care au avut o poziție militantă mai definită în această privință, e cu deosebire Thorndike. Desigur, însă, că tot numai în sens unidimensional, cu referire la o singură variabilă.

2. *Alte tipuri.* Spre deosebire de tipul uman normal sau — dacă ar fi să întrebuințăm expresia lui Viola — normotip, există o serie de alte multe tipuri, determinate de abaterea anormală a unei dimensiuni fundamentale a persoanei, dincolo de +1.00 sigma sau —1.00 sigma, care aduce cu sine o serie de modificări esențiale în cea mai mare parte din structura persoanei. Ideia de abatere *hiper* sau *hipo*, precum și *para*, și ideia de ample modificări în structura persoanei, determinate de această abatere, și corelate cu ea, sunt, astfel, cele două criterii în func-

www.dacoromanica.ro

ţie de care aceste tipuri trebue abordate. Dimensiunea *dinamică*, de Sine—Eu—Supra-Eu, cea *funcţională*, de inteligenţă, apoi *formală*, de temperament, *integrală* — de fire —, *constituţională* — de biotip — şi *socială* — de socio-tip — sunt dimensiunile fundamentale, în legătură cu care tipurile parţiale vor fi considerate.

a) *Libidinal-filistin.* Tipul libidinal derivă din supremaţia Sinelui asupra Eului, cu eliminarea Supra-Eului[1]). El cuprinde indivizii lipsiţi de stăpânire şi control asupra instictelor, care cad pradă la orice pornire, neputând învinge ispita. Ei pot fi sexuali sau egoişti, după cum tonul e dat de instinctul eului sau de cel sexual. In cazuri foarte rare sunt fricoşi, bătăioşi, curioşi, etc ,după cum sunt stăpâniţi mai mult de instinctul fricei, mâniei, curiozităţii, etc. Ei sunt lipsiţi aproape de orişice frână; principiul plăcerii, anume al plăcerii de moment, e criteriul lor suprem de conduită în vieaţă. Sunt boemi, neordonaţi, nesistematizaţi, lipsiţi de program, privaţi de un plan în vieaţă, preocupaţi numai de moment, etc. Ei dau cel mai mare număr de delicvenţi, şomeri, săraci, nesocializaţi, etc. In opoziţie cu ei sunt persoanele tiranizate de Supra-Eu, la care Vieaţa sau pornirile libidinale sunt controlate de Supra-Eu până la completă ofilire şi osificare. In cazul lor Forma, Regula, Raţiunea, a distrus Vieaţa, Elanul, Dragostea; ei ştiu numai de regulă, raţiune, ordine, lege, norme. In acest mod sunt pedanţi, formalişti, seci, ordonaţi din cale afară, tipicari, dogmatici, reci, hipocondri, etc. Ei pot lua o coloratură sau alta, după cum valorile dominante din Supra-Eu sunt cele economice, artistice, politice, religioase, teoretice, etc. Precizarea acestor ramificări constitue obiectul tipologiei lui Spranger.

Libidinalii sunt deobiceiu extrovertiţi, emotivi; filistinii introvertiţi şi nervoşi. Libidinalii cu inteligenţă inferioară îndeasă mai mult rândurile delicvenţilor; cei cu inteligenţă superioară mai multe pe acelea ale excrocilor.

b) *Introvertit-extrovertit.* In urma precizărilor făcute în Cap. VIII, orice revenire asupra acestor tipuri e de prisos. E de menţionat că ele corelează cu constituţia picnică şi astenică, aşa cum am arătat în Cap. IX. Schizotimicii şi ciclotimicii lui Kretschmer sintetizează aceste corelaţii.

---

[1]) Aceste tipuri corespund aproape în întregime cu tipurile lui W. I. Thomas. Noţiunea de libidinal la el e înlocuită cu cea de *boem*.

www.dacoromanica.ro

c) *Prost-deştept.* Noţiunea de om prost, luată în sensul larg al cuvântului, cuprinde înapoiaţii mintali, (inclusivi debilmintalii, care sunt cazuri ce aparţin deja în domeniului patologiei mintale); cea de om deştept se referă la cele aproximativ 16.6% de oameni foarte inteligenţi, cu poziţie superioară punctului fixat prin +1.00 sigma din curba de variaţie a inteligenţei. Primii îndeasă meseriile inferioare şi mai ales cele necalificate; ceilalţi meserii superioare, cu deosebire cele academice. Cei dintâiu, adecă proştii, au tendinţă spre conformism, exces de tradiţionalism, dus până la duşmănie faţă de orişice schimbare, în vreme ce deştepţii preferă progresul, munca intelectuală, responsabilitatea, iniţiativa, etc. Datorită testelor de inteligenţă, aceste tipuri sunt cele mai bine cunoscute.

d) *Energici-slabi.* Acest tip e o funcţiune a gradului de energie sufletească, pe care individul îl are. Energicii sunt rezultatul unei energii sufleteşti mari; slabii produsul unei energii reduse. Contribuţii importante în această privinţă avem dela Klages.

Dacă ar fi să considerăm şi vectorii secundari, în termeni de care persoana poate fi descrisă şi interpretată, cu scopul de a defini şi tipurile, dependente de ele, atunci am mai distinge *optimiştii* şi *pesimiştii,* în legătură cu firea, precum şi *ascendenţii* şi *submisivii, apoi talentaţii,* în legătură cu posedarea unei aptitudini în grad foarte superior, *emotivii* sau *recii* şi *nervoşii* şi *indolenţii,* apoi *flexibilii* şi *inerţii* în legătură cu temperamentul, „*ţăranul*", „*orăşanul*", „intelectualul", „muncitorul", mahalagiul", etc. în legătură cu dimensiunea psiho-socială, ş. a. m. d. Tot aici ar intra şi persoanele cu complexul inferiorităţii, complexul Oedip şi Electra, etc., date în forme uşoare. Asupra formelor lor grave, precum şi asupra tipurilor de mai sus, accentuate atât de mult încât să afecteze sănătatea sufletească, vom reveni în capitolul următor, referitor la *Aspectul anormal şi patologic al persoanei.*

Spre deosebire de aceste tipuri, cu caracter parţial, determinate de predominarea unei dimensiuni, care atrage după sine o anumită constelaţie a persoanei, cu resonanţă la cel puţin o treime, jumătate, sau chiar mai multe, din sectoarele, care constituesc domeniul persoanei, mai există o serie de tipuri, foarte puţin studiate până acum, determinate de dominarea a două sau trei dimensiuni, cu resonanţă asupra unei jumătăţi din sectoarele persoanei sau chiar asupra a două treimi din ele. Atari

www.dacoromanica.ro

tipuri sunt acele consacrate în limbajul curent prin expresii compuse din mai multe cuvinte, ca „om serios și capabil" sau opusul său, cuprins în expresia atât de plastică de „brânză bună în burduf de câine", apoi „om modest și de treabă", „deștept, dar lichea", „deștept și cinstit, dar cam trăznit" etc. Câteva cuvinte asupra acestor tipuri, care ocupă o situație oarecum intermediară între tipul uman normal, normotip, cu caracter eminamente integral, cu referire și resonanță asupra întregii persoane, pe de o parte și tipurile parțiale, cu resonanță numai asupra câtorva sectoare din domeniul vieții, pe de altă parte.

Noțiunea de „om serios și capabil" ne indică o persoană inteligentă, cu o bună calificare profesională, de caracter, clasificabilă din toate trei punctele de vedere în quartilul superior, și — în același timp — lipsită de extravaganțe și devieri extremiste de fire și temperament, adecă susceptibilă de a fi clasificată — din acest punct de vedere — în quartilul median inferior sau superior. Opusul său e „licheaua", „excrocul", „brânză bună în burduf de câine" etc., care denotă un om foarte superior ca inteligență, lipsit însă de caracter — fără să vizeze totuși legea — și, adeseori, cu poziție extremă la trăsăturile de fire și temperament. „Gândirea profundă" ar fi o caracteristică a primului tip; gândirea superficială, cu strălucire de moment și cafenea, e caracteristica celui de al doilea. In primul caz avem — cum ar spune Spearman — o sinteză de *G* (inteligență) și *W* (voință, caracter), date în grade superioare; în al doilea o sinteză de *G* superior și *W* inferior.

Prin „om modest și de treabă" înțelegem un om mijlociu ca inteligență, dar superior ca cinste și caracter și fără abateri prea mari pe latura de temperament și fire. „Deștept, cinstit, dar trăsnit" indică un om superior ca inteligență și cinste, caracter, dar cu trăsături de temperament și fire, care cad cel puțin în ultima jumătate a decilului doi sau opt, cu precădere în decilul prim sau zece. *Om de inimă,* arată un *om bun la inimă* și *capabil,* așa precum un *om de nimica* arată un individ deștept și pregătit, calificat, dar lipsit de bune intenții, bună credință, rău și fără caracter, etc.[1]).

Tipurile structurale sunt, desigur, categoriile psihologice

[1]) Asupra acestor tipuri, de o importanță cu totul deosebită, dar până acum cu totul nesesizate, vom reveni pe larg într'un studiu special, dedicat lor, bazat pe analiza limbei și literaturii poporale, pe de o parte,

www.dacoromanica.ro

cu maximum de resonanță în domeniul persoanei. Dacă ar fi ca persoana umană să fie descrisă, interpretată și explicată printr'un singur principiu — mai bine zis, poate, printr'un singur concept — atunci tipul structural e, fără îndoială, singura soluție. El e categoria științifică, ce se apropie mai mult de acel „spirit unic", unul și același în oricare aspect sau funcțiune a persoanei, de care vorbesc. Lavater și Chesterton sau Adler și Klages. Dacă el nu cuprinde întreaga persoană, el cuprinde în schimb cea mai mare parte din persoană. Cu alte cuvinte, dacă nu e perfect, el e, totuși, cel mai puțin imperfect, având maximum de valoare reprezentativă pentru individul în chestiune. Deaceea un diagnostic *unidimensional* al persoanei nu se poate întemeia decât pe el.

De fapt însă o atare restricție psihologia nu cunoaște. Ea poate fi cel mult fructul unei comodități de gândire, dar nu acela al exactității științifice. Și cum știința urmărește în primul rând această exactitate, care e idealul ei suprem, gândirea persoanei în termeni de un singur concept — fie el chiar o realitate complexă, structurală, adecă o constelație de dimensiuni — constitue o realitate de cunoaștere, cu care psihologia începe, dar cu care ea nu poate — și nu trebue — să termine. Inainte de a termina, psihologia trebue să mai considere tipurile și dimensiunile, mai puțin globale, care cuprind restul din persoană, ce nu a fost cuprins în tipul structural de bază, cu maximum de resonanță pentru individul în chestiune. Constelația dela temelia tipului, în care persoana poate fi cuprinsă cu mai multă probabilitate de adevăr, trebue, astfel, completată cu celelalte constelații în care intră restul dimensiunilor, apoi cu dimensiunile, axele sau vectorii, de importanță majoră, care nu intră în nici o constelație. Această metodă, desigur, e mult mai anevoioasă decât cea dintâiu, dependentă de o singură dimensiune sau categorie, în speță un singur tip. Dacă este, însă, ca exactitatea să fie cât de cât ajunsă, atunci altă alegere, totuși, nu există.

Exactitatea de cunoaștere a persoanei nu e, însă, ajunsă, nici pe această cale. De fapt ,noțiunea de tip e mai mult o modalitate comodă de cuprindere sintetică a mai multor variabile împreună. *In consecință ea nu are valoare în ea însăși, ci prin*

și opera lui Anton Pan, Creangă, Rebreanu, Sadoveanu, etc. pe de altă parte Cu aceasta ocazie vom încerca să stabilim și *frecvența* lor. Tot cu ajutorul acestor tipuri vom risca și unele ipoteze asupra dimensiunilor și arhitectonicei sufletului românesc.

www.dacoromanica.ro

variabilele, pe care le cuprinde. Ceeace înseamnează că aceste variabile nu trebuesc nicicând pierdute din vedere. Dimpotrivă, ele trebuesc considerate totdeauna, deci şi după cuprinderea lor în tip. Aceasta atât cu referire la gradul lor de inter-relaţie, care poate fi mai mare sau mai mic, cât şi cu privire la gradul lor de superioritate, care poate fi mai scăzut sau mai ridicat. Tipul, mai bine zis, tipurile, trebue, deci, considerate şi în conţinutul lor, adecă în variabilele, pe care le cuprind, nu numai în partea lor pur formală, dar arhitectonică, adecă de poziţie a variabilelor, unele faţă de altele. In această privinţă însă, trebue să o spunem, dela tipologie putem învăţa foarte puţin. Analiza factorială, după toată probabilitatea, e singura metodă de cunoaştere şi explicare a persoanei, care consideră persoana atât în partea ei de tip, structură, arhitectonică, cât şi în aceea de variabile majore, ce reprezintă conţinutul acestei arhitectonice, precizând, în acelaşi timp, şi gradul lor, adecă poziţia în curba de variaţie. Cunoaşterea tipologică rămâne, astfel, doar o fază prealabilă a adevăratei cunoaşteri ştiinţifice spre care — în cele din urmă — psihologia tinde.

BIBLIOGRAFIE

1. ALLPORT, G. W., *Personality.* Holt. N. Y. 1935.
2. BENJAMIN, A. C., *The Logical Structure of Science* Kegan Paul. London. 1936.
3. DEWEY, J., *Logic. The Theory of Inquiry.* H. Holt. N. Y. 1937.
4. EDDINGTON, A. S., *The Nature of the Physical World.* Cambridge Univ. Press. 1933.
5. EINSTEIN, A. and INFELD, L., *The Evolution of Physics.* Simon and Schuster N. Y. 1938.
6. FREUD, S., *Gesammelte Schriften.* Int. Psychoan. Verlag. Wien-Leipzig
7. GOLDSTEIN, K., *The Organism.* American Book Co. N. Y. 1939.
8. HOTTELING, H., Analysis of a Complex Statistical Variables into Principal Components. J. Educ. Psychol. 1933, 24, 418, 441 şi 498-520.
9. KELLEY, TR., *Esential Traits of Mental Life* Harvard Univ. Press. Cambridge. 1935.
10. KLAGES, L., *Die Grundlagen der Charakterologie.* Barth. Leipzig 1910.
11. KOEHLER, W., *Die physischen Gestalten.* Phil. Akademie. Erlangen. 1924.
12. „ The New Psychology and Physics. Yale Review. 1930. 19, 560—576.
13. KRETSCHMER, E., *Körperbau und Charakter.* Springer. Berlin 1931.
14. JANET, P., *De l'Angoisse à l'Extase.* Alcan. Paris. 1928.

www.dacoromanica.ro

15. JEANS, J. H., *The Mysterious Universe*. Cambridge Univ. Press. 1936.
16. JUNG, K., *Psychologische Typen*. Rascher. Zürich. 1921.
17. LEWIN, K., *A Dynamic Theory of Personality*. McGraw-Hill Co. N. Y. 1935.
18. MĂRGINEANU, N., *Analiza factorilor psihici*. Inst. de Psihol. Cluj 1938.
19. — Sur l'analyse des facteurs psychologiques. L'Année Psychol 1934, 25, 50—84.
20. — Les facteurs psychologiques. Idem. 85—102.
21. — Professor Lewin's Conception of Laws. J. Gen. Psychol, 1934.
22. — Intreg şi Parte. Rev. de Psihol 1939, 2, 374—391.
23. — Generalitate şi Specificitate. Idem. 1940, 3. 373—389.
24. MURRAY, H. A., *Explorations in Personality*. Oxford Univ. Press. 1938.
25. PENDE, N., La méthode biotypologique. Rapport présenté à la Réun. Intern. de Biotypologie. Paris. 1937.
26. PEARSON, K., *The Grammar of Science*. Everyman's Library. London. 1936.
27. PLANCK, M., *Where Science is Going?* Allen & Unwin. London. 1933.
28. POINCARÈ, H., *La Science et l'Hypothèse. Flammarion*. Paris. 1908.
28. — *La Valeur de la Science*. Idem. 1909.
30. — *Science et Méthode*. Idem. 1909.
31. RITTER, W. E., *The Unity of Organism*. Houghton Mifflin. Boston 1919.
32. RUSSELL, E. S., *The Integration of Development and Heredity*. Oxford Univ. Press. 1930.
33. SARTON, G., *The Study of the History of Science*. Harvard Univ. Press 1936.
34. SCHRÖDINGER, E., *Science and the Human Temperament*. Allen & Unwin. London 1936.
35. THURSTONE, L. L., *The Vectors of mind*. The Univ. of Chicago Press. 1935.
36. VIOLA, G., *La costituzione individuale*. I—II. Capelli. Bologna. 1926.
37. WHITEHEAD, A. N., *Science and the Modern World*. Cambridge Univ. Press. 1926.
38. — *Process and Reality*. Idem .1932.
39. — *Adventures of Ideas*. Idem. 1935.

www.dacoromanica.ro

PARTEA A IV-A

ASPECTUL ANORMAL ȘI PATOLOGIC

www.dacoromanica.ro

Capitolul XII

ASPECTUL ANORMAL ŞI PATOLOGIC[1])

In capitolele precedente ne-am ocupat de aspectele fundamentale ale persoanei umane normale, sănătoase. Intrucât însă sănătatea nu este o regulă fără excepţii, ci e alternată de periode de boală, urmează ca în acest capitol să ne ocupăm de aceste stări anormale, cu caracter mai mult sau mai puţin patologic.

Considerarea acestor stări anormale mai e necesară şi din al doilea motiv. Psihologia patologică a fost, fără îndoială, ramura psihologică din care psihologia persoanei şi cunoaşterea oamenilor în general, a profitat mai mult. Probă contribuţiile lui Freud, Janet, Adler, Jung, Morton Prince, Kretschmer, Adolf Meyer, etc., care reprezintă cele mai importante şi utile instrumente, de care ne-am servit şi ne servim în cunoaşterea omului, fie el bolnav, fie sănătos. Aşa stând lucrurile o desconsiderare a laturii anormale a persoanei umane ar fi pe cât de dăunătoare, pe atât de absurdă. Chiar pentru cunoaşterea omului normal ca atare!

Inainte de a intra în analiza şi definiţia boalei, care e o abatere dela normă, să căutăm să ne lămurim puţin asupra normei însaşi, cu care noţiunea de sănătate se identifică.

Sănătatea sufletească

In general despre un individ spunem că e sănătos, atunci când el nu sufere nimic, totul desfăşurându-se în bună regulă.

---

[1]) Dnii Dr. L. Ionaşiu, Directorul Spitalului de boli mintale din Sibiu şi colegul meu, Dr. S. Cupcea, au avut bunătatea să citească acest capitol, fapt pentru care le exprim, şi pe această cale, mulţumirile mele.

www.dacoromanica.ro

Incercând să analizăm mai de aproape această definiţie curentă în vorbirea de toate zilele, deci cu caracter mai mult sau mai puţin laic, constatăm că ea, în cele din urmă, implică:

(1) colaborarea armonică dintre diferitele tendinţe, funcţiuni şi trăsături, care stau la baza vieţii sufleteşti şi o compun,

(2) colaborarea armonică dintre suflet, luat ca totalitatea unitară a acestor tendinţe, funcţiuni şi trăsături, şi dintre corp, care e — printre altele — şi instrumentul material, de care sufletul se serveşte pentru ajungerea scopurilor sale şi

(3) colaborarea armonică dintre individ, luat ca suflet şi corp, şi societatea din care el face parte.

Dacă ar fi să condensăm aceste precizări într'o singură frază, atunci am spune că sănătatea sufletească însemnează colaborarea armonică dintre toate forţele sufleteşti, pe de o parte şi dintre aceste forţe şi cele corporale şi sociale, pe de altă parte. Acelaşi lucru ar putea fi exprimat, poate, şi mai bine prin ideia de adaptare sau integrare, care are darul de a preciza mai lămurit conţinutul colaborării. In acest caz am zice că sănătatea sufletească e rezultatul adaptării sau integrării forţelor sufleteşti la ele însile, la corpul cu care sunt unite şi la societatea din care fac parte.

Să încercăm să pătrundem această definiţie mai adânc, analizând cele trei aspecte majore ale adaptării, la sine, la corp şi la societate.

Adaptarea la sine este, fără îndoială, axa de bază a sănătăţii sufleteşti, aşa precum adaptarea la corp e piedestalul, pe care această sănătate se clădeşte. Analizată mai deaproape această adaptare presupune:

(a) colaborarea armonică dintre diferitele tendinţe, care stau la baza conduitei umane şi o determină,

(b) funcţionarea normală a diferitelor aptitudini, care sunt instrumentele de care tendinţele se folosesc pentru ajungerea scopurilor, pe care ele le urmăresc,

(c) trăsături normale de temperament, adecă manifestarea funcţiunilor dela (b), provocate de elementele dinamice dela (a), într'un tempo potrivit, adecă nici prea încet, nici prea repede şi mai ales cu un grad de emotivitate şi iritabilitate potrivită. Tot aci am putea adăuga şi trăsăturile normale de fire, care e bine să nu fie nici prea închisă, nici prea deschisă.

Pentruca buna colaborare dintre suflet şi corp să fie cu putinţă fără discordanţe de adaptare şi semne de desintegrare,

www.dacoromanica.ro

e nevoe ca acest corp, care — cum spuneam mai sus — e piedestalul, pe care sănătatea sufletească se clădeşte, să fie:

(a) el însuşi sănătos, deci cât mai lipsit de boli organice şi

(b) lipsit de defecte fizice, ca schiop, amputat, miop sau presbit din cale afară, pitic sau gigant şi aşa mai departe cu alte multe defecte, care nu pot fi cuprinse în noţiunea de boală.

Buna convieţuire a individului în societate e legată, de fapt, nu numai de sufletul propriu zis, ci şi de corp, ea fiind, în realitate, o interferenţă între individ — socotit ca suflet şi corp — şi societate. In consecinţă ea presupune (a) toate condiţiile de mai sus, atât psihologice, cât şi organice, plus (b) o serie de noi condiţii, legate de societate, anume de starea ei de normalitate, lipsită de prea mari transformări sau osificări, care ţine un echilibru între drepturile individului şi ale colectivităţii, necăutând să jertfească pe unul în favoarea celuilalt şi — în acelaşi timp — e ferită de crize prea mari, putând, astfel, da individului un sentiment de securitate în vieaţă.

In urmare la cele cuprinse în afirmaţiunile de mai sus, persoana sănătoasă sufleteşte se poate recunoaşte după mai multe trăsături, între care cele mai importante sunt cu deosebire următoarele două:

(1) Sentimentul de bună stare, linişte şi pace interioară. El rezultă din echilibrul şi balanţa, care stăpânesc diferitele porniri. Satisfacerea unei tendinţe nu se face în detrimentul alteia şi invers. Manifestările erotice, de exemplu, nu contrazic exigenţele amorului propriu, aşa precum nu intră în conflict nici cu frica sau mânia. Desfăşurarea lor, deasemenea, nu este întru nimic împiedicată de corp, ci dimpotrivă are întreaga sa colaborare.

Echilibrul şi balanţa forţelor sufleteşti şi sentimentul de linişte şi armonie, care rezultă din ele, bineînţeles nu e numai o realitate spaţială, caracteristică unui singur moment, ci şi una temporală, caracteristică seriei de momente, din care vieaţa se compune. Conduita omului sănătos sufleteşte e în general una şi aceeaşi, dela o zi la alta; ea denotă o anumită stabilitate, în deosebi emotivă. Lipsa de conflicte e ceeace caracterizează pe omul sănătos, atât în timp, cât şi în spaţiu.

(2) Relaţii normale cu semenii şi societatea. Omul sănătos sufleteşte e un om de înţeles, cu care convieţuirea nu e numai cu putinţă, ci chiar plăcută, atât în familie, cât şi în profesiune sau societate în general. El ştie foarte bine că lumea nu se

www.dacoromanica.ro

compune numai din el, ci şi din alţii. Pentru a avea relaţii normale cu ei, el le acordă aceeaşi atenţie, pe care o doreşte şi dela ei. El are, deasemenea, o justă conştiinţă a valorii sale şi a locului său în ierarhia socială, respectând pe cei superiori şi purtându-se demn cu cei inferiori.

Boala sufletească

De fapt însă colaborarea armonică dintre suflet şi corp, pe de o parte şi dintre ambele sau individ şi societate, pe de altă parte, nu e nicicând deplină. Ideea perfectei integrări şi adaptări a sufletului cu sine însuşi, cu corpul în care se află şi cu societatea, în care convieţuieşte, e, astfel, mai mult un ideal, decât o realitate. Ea e un scop, spre care tindem, şi de care ne apropiem, mai mult sau mai puţin, dar pe care nu-l ajungem niciodată. Deaceea s'ar putea spune — unii au şi spus — că regula, norma, e mai mult conflictul, discordanţa, adecă boala, în vreme ce bunăstarea şi armonia, adecă sănătatea, e mai mult excepţie. Ceeace, probabil, nu e numai o exagerare, ci şi o greşală.

Intr'adevăr noţiunea de *normă* nu trebue confundată cu cea de *ideal*. Prima e o realitate concretă, caracteristică — prin însăşi definiţia ei — celor mai mulţi; cea de a doua e o realitate abstractă, caracteristică nimănui. Intâia arată lucrurile *aşa cum sunt;* cea de *doua aşa cum ele ar trebui să fie.* Noţiunea de sănătate are de a face cu noţiunea de *normal,* adecă cu ceeace e caracteristic celor mai mulţi şi nu cu aceea de ideal normativ, spre care cu toţii tindem, dar la care nimeni nu ajunge. In consecinţă noţiunea de conflict şi lipsă de balanţă, echilibru, nu e de loc una cu noţiunea de boală. In forme reduse, în care individul să nu sufere şi să nu-şi facă vieaţa imposibilă printre semeni, conflictele sunt pe deplin compatibile cu noţiunea de sănătate. Această compatibilitate încetează doar atunci când conflictele se agravează, atât ca durată, cât şi ca intensitate, iar individul sufere, are nevoe de asistenţă şi se elimină din societate. Atunci şi numai atunci începe boala, care, astfel considerată, apare totdeauna ca excepţie şi nu ca regulă.

Ideea de abatere dela normă şi *suferinţa* sunt, astfel, primele criterii, după care boala poate fi recunoscută. Primul e de natură statistică, iar cel de al doilea de natură clinică, cu caracter individual, psihologic. La aceste două criterii trebue adăugat cel de al treilea, mai redus ca valoare diagnostică, dar

www.dacoromanica.ro

totuşi destul de important, pentru a nu putea fi lăsat la o parte. El e de natură socială şi e dat în *noţiunea de ajutor şi asistenţă socială*, pomenită mai sus. Omul bolnav sufleteşte ajunge să nu-şi mai poată câştiga pâinea. Felul cum el îşi îndeplineşte meseria lasă de dorit, precum lasă de dorit şi relaţiile sale cu prietenii, integrarea sa în familie şi aşa mai departe. In unele cazuri el devine chiar agresiv şi ajunge să fie periculos. In consecinţă societatea îl elimină din sânul său şi procedează la izolarea sa forţată în casa de nebuni, ridicându-i libertatea. Această internare forţată mai e cunoscută şi sub numele de criteriu juridic, din cauza consfinţirii pe care el trebue să o primească dela instanţele judecătoreşti. Astfel, asistenţa socială şi izolarea forţată, sunt cunoscute împreună sub numele de criteriu social. Criteriul statistic, al abaterii dela normă, criteriul clinic, individual, al suferinţei şi criteriul social, al neputinţei de adaptare la vieaţa socială, profesională şi familială, încheiat în unele cazuri prin internarea silită în ospiciu, sunt cele trei criterii de bază în funcţie de care boala sufletească e definită şi judecată. In conformitate cu aceste trei criterii omul bolnav sufleteşte e acela care se abate dela normă, sufere şi se elimină din societate.

Anormal şi patologic

De fapt însă criteriile de mai sus trebue folosite cu foarte mare prudenţă şi multe, foarte multe rezerve. Aceasta pentru o mie şi una de motive dintre care ne vom ocupa numai de câteva, pe care le socotim mai importante.

Abaterea sau deviaţia dela normă — ca să începem cu primul criteriu — nu însemnează imediat boală. Există foarte multe abateri, care nu au nimic patologic în ele. Ba sunt chiar semnul unei vădite superiorităţi, care, după unii, însemnează şi mai multă sănătate corporală şi sufletească. Acesta e cazul celor mai multe din abaterile în sens superior pe latura de funcţiuni şi aptitudini. O inteligenţă excepţională e o abatere dela normă, dar nu are nimic nesănătos în ea. La fel cu o memorie excepţională sau o putere de observare deosebită, ori o aptitudine muzicală, matematică, literară, etc. superioară. Şi aşa mai departe cu oricare altă funcţiune sensorială, motorică sau intelectuală

Acelaşi lucru se poate spune, deşi într'o mai mică măsură, despre abaterile în sens contrar, ca o inteligenţă sau memorie

www.dacoromanica.ro

scăzută, etc., excepţie făcând de unele cazuri extreme, cum sunt idioţii, cretinii sau imbecilii. Prostul e prost, dar altfel poate fi sănătos tun. La fel cu cel slab la matematici ori limbi, desemn sau muzică. In consecinţă deviaţiile sau abaterile diferitelor aptitudini în sus sau în jos, pe care le-am putea cuprinde sub noţiunea de variaţii verticale, nu au nimic de a face cu boala. Ele nu turbură bunul mers al celorlalte, precum nu afectează nici adaptarea individului la el însuşi, la corp şi la societate. O atare turburare apare abia atunci când e vorba de o altă serie de abateri oarecum *în lături,* adecă în stânga sau dreapta şi care apar la toate treptele de variaţii verticale, fie superioare, fie inferioare, şi în cazul cărora e ceva care nu mai merge cum trebue, turburând bunul mers al celorlalte, precum şi adaptarea individului la sine însuşi, la corp şi la societate. Aşa sunt daltonismul sau cecitatea olfactivă pe latura de simţuri, lacunele de memorie, asociaţie şi turburările de gândire, pe latura de funcţiuni intelectuale. Atari deviaţii dela normă sunt şi patologice. Ele, deci, pot fi identificate cu noţiunea de boală.

De fapt însă turburările intelectuale, de natură patologică — cele de memorie, asociaţie, atenţie şi gândire în special — nu au o cauzalitate proprie, ci una streină, dependentă de aspectul voluntar şi emotiv. Să vedem, deaceea, cum stăm cu aceste aspecte.

In ceeace priveşte însuşirile de temperament şi fire e înafară de orişice îndoială că între noţiunea de abatere dela normă şi cea de boală e o strânsă legătură. Intr'adevăr o fire extrem de închisă sau deschisă e adeseori şi un semn de boală, precum un semn de boală e şi prea marea emotivitatea şi iritabilitate ori lipsa totală de emotivitate şi iritabilitate. Noţiunea de anormal e, astfel, de cele mai multe ori una cu cea de patologic. Şi nici nu e de mirare! Inteligenţa şi aptitudinile sunt instrument. Ca atare ele au prea puţine legături cu ideea de balanţă, echilibru, care stă la baza sănătăţii. Trăsăturile de temperament şi fire au însă de a face direct cu această balanţă, pe care sănătatea sufletească se clădeşte. Ele nu sunt decât o expresie a ei. In consecinţă poziţia de mijloc, identificată cu norma, e şi poziţia care arată, cu maximum de probabilitate, balanţa, echilibrul, adaptarea, integrarea, aşa precum poziţiile extreme indică lipsa de echilibru şi adaptare. Anormalul tinde, astfel, să devină una cu patologicul. Situaţia e pe cât de simplă, pe atât de logică.

www.dacoromanica.ro

Lucrurile se complică în cazul caracterului, care pare să joace rolul cel mai de seamă în bolile sufleteşti. Intre lipsa de caracter, care aduce cu sine pierderea oricărui control asupra tendinţelor, urmată de dezechilibru, dezordine, instabilitate, atât în timp cât şi în spaţiu, şi între boala sufletească, e o strânsă legătură. Variaţiile anormale în jos, în sens de *hipo*, sunt, deci, şi variaţii patologice. Lucrurile se schimbă însă atunci când e vorba de variaţiile în sus, în sens de *hiper*, care deobiceiu însemnează şi mai multă balanţă, armonie, integrare, deci sănătate. Omul de caracter e, astfel, şi un om sănătos sufleteşte; între tăria de caracter şi gradul de sănătate pare să fie o strânsă corelaţie. Am spune chiar paralelism, dacă nu am avea unele rezerve determinate de caracterele extrem de dogmatice şi pedante, tiranizate de Supra-Eul social cu toate normele şi prejudecăţile sale şi în cazul cărora ordinea e desăvârşită prin distrugerea vieţii, adecă în detrimentul unora din pornirile vitale originare, ce au fost complet înăbuşite şi care — cum ar spune Freud sau oricare alt psihiatru — aşteaptă momentul răsbunării. Vechiul dicton latin, pe care Goethe îl repeta cu atâta plăcere, *Homo sum et nihil humanum a me alienum puto*, lor li se aplică prea puţin. In cazul lor Spiritul — ca să întrebuinţăm expresia altui mare gânditor contimporan, Klages — a distrus Vieaţa. Ei sunt oamenii copleşiţi de forme, care au ajuns la echilibru şi armonie, dar la o armonie parţială şi unilaterală, cu caracter eminamente tiranic şi despotic, ce a distrus pulsaţia unui imens număr din pornirile originare ale vieţii. Ei sunt ordonaţi, dar lipsiţi de fericire. Din aceste motive am spune că între caracter şi sănătate e o legătură directă — probabil curbiliniară — de aşa natură încât atunci, când e vorba de armonie până la osificare, legătura devine exact inversă.

In lumina discuţiei de mai sus am putea spune că noţiunea de abatere anormală şi cea de abatere patologică sunt (a) realităţi corelate pe latura de fire şi temperament, (b) independente pe cea de aptitudini şi (c) dependente în mod special, curbiliniar, pe latura de caracter, aşa fel încât sănătatea începe cu organizarea caracterului, dar descreşte atunci când această organizare devine unilaterală, cu înclinare spre pedanterie, formalism şi osificare.

Ideea de boală sufletească fiind legată de cea de patologic, ar fi foarte important să ştim graniţa care desparte normalul de patologic. Din punct de vedere statistic această graniţă ar putea

www.dacoromanica.ro

fi fixată la plus sau minus 1,00 sigma sau, eventual, la quartilul inferior. In primul caz am avea 33% persoane bolnave mintal, iar în al doilea 50%. Numărul, evident, pare să fie foarte mare. In consecinţă el va trebui corectat cu criterii patologice propriu zise, cum sunt criteriul suferinţei şi al asistenţii sociale. Aceste criterii, după părerea mai multor medici, ar reduce numărul bolnavilor mintali la 20% şi poate chiar numai la 10%. E, credem, locul să amintim că în America, după statisticile oficiale, tot al douăzecilea individ a trecut, pentru un timp mai lung sau mai scurt, prin spitalele de boli mintale. Aceasta ar însemna că numărul bolnavilor mintali s'ar ridica numai la 5%. In consecinţă graniţa ar trebui fixată la aceste procente.

Contra acestei graniţe s'ar putea însă ridica obiecţiunea că numărul bolnavilor mintali din America ar fi mai ridicat decât al celor din Europa. Ceeace până la un anumit punct pare să fie adevărat. La această obiecţiune se poate însă răspunde că după evaluările statistice ale unor specialişti numărul celor bolnavi sufleteşte în America ar fi mult mai mare decât 5%, câţi sunt internaţi. Deaceea dacă asistenţa medicală ar fi mai mare, e foarte probabil că el s'ar ridica cel puţin la 10%, dacă nu la mai mult. Acelaşi lucru poate fi spus şi despre Europa, unde asistenţa medicală e mult mai mică. Numărul bolnavilor nu poate fi confundat în nici un caz cu numărul acelora care s'au bucurat de privilegiul asistenţei medicale. El e mult mai mare.

Evaluarea de mai sus, bine înţeles, e făcută ţinând seama de întregul curs al vieţii unui individ, anume de faptul dacă în acest curs individul a trecut prin perioade mai îndelungate, dela câteva luni la câţiva ani, în care balanţa sa sufletească a lăsat mult de dorit. Considerând altfel lucrurile, anume sub unghiul momentului sau al unor faze, care durează câteva minute, ore sau săptămâni, atunci se poate spune că pe deplin sănătos, în toate momentele, nu a fost nimeni. Ceeace nu trebue să surprindă întru nimic. Atari afirmaţii sunt unanim admise în domeniul bolilor organice. Dar, judecând faptele mai deaproape, nu avem nici un motiv să credem că în domeniul vieţii sufleteşti lucrurile s'ar petrece altfel.

Rezerve asemănătoare suntem siliţi să avem şi faţă de celelalte două criterii. Sentimentul de suferinţă — ca să ne ocupăm de cel de al doilea criteriu — nu e totdeauna un simptom de dezordine, dezechilibru şi lipsă de adaptare şi integrare.

www.dacoromanica.ro

Uneori el e şi rezultatul unui efort spre mai multă ordine şi echilibru. Dar, atari cazuri sunt tocmai negaţia ideei de boală. Pe de altă parte avem cazuri de lipsă de echilibru şi ordine, fără sentimentul de suferinţă. Acesta e cu deosebire cazul bolnavilor suferinzi de manie, la care boala e tocmai faptul că se simt mai bine decât ar trebui. Deaceea sentimentul de suferinţă trebue luat cu prudenţă, iar în ceeace priveşte lipsa sa precauţia trebue să fie şi mai mare. In orice caz pentru a nu ne înşela e bine ca în ambele cazuri să pătrundem mai adânc, dincolo de sentimentul de suferinţă, anume la ideea de dezechilibru şi desintegrare, care e faptul obiectiv al boalei, faţă de care suferinţa e un simptom mai mult sau mai puţin înşelător. Şansele de a greşi pe această cale sunt mai reduse.

Rezerve similare trebuesc formulate şi în ceeace priveşte criteriul adaptării sociale. Această adaptare nu depinde numai de individ, anume de faptul dacă el e sau nu sănătos la cap, ci şi de ceilalţi, anume de sănătatea lor sufletească şi mai ales de codul lor moral şi social. Un om ordonat va găsi cu neputinţă să trăiască într'un grup de boemi, lipsiţi de cel mai elementar simţ de ordine, aşa precum un boem se va simţi foarte rău într'un grup de pedanţi şi maniaci ai regulei. La fel cu adaptarea unei firi religioase până la bigotism, care ajunge să convieţuiască într'un grup de atei, sau cu adaptarea unei fete extrem de pudice, care ajunge în tovărăşia unor fete cu prea multă experienţă şi cinism, etc. Deaceea pentru a nu greşi e bine ca ideea de adaptare să nu o judecăm numai în funcţie de grupul respectiv — deoarece s'ar putea foarte bine întâmpla ca vina neadaptării să o poarte grupul, nu persoana — ci în funcţie de grupul social în general, anume de întreaga societate din care individul face parte, cu atenţie deosebită la familie şi profesiune. Rezervele sunt necesare chiar şi în acest caz. Un om excepţional de dotat ajunge uneori să fie invidiat — şi apoi persecutat — de toţi cei din jurul său pentru simplul motiv al valorii sale excepţionale, care e un permanent motiv de umilire pentru toţi ceilalţi, care se simt mai proşti. Geniul nu a fost nici când iubit de cei din jurul său! Aşa ceva se întâmplă mult mai târziu, când el a dispărut şi prezenţa sa nu mai supără pe nimeni. Dar, ar fi o mare greşală ca solitudinea sa şi viziunea unei lumi mai bune, pe care el o are, şi pentru care opera sa militează, să fie luate drept semne de boală.

www.dacoromanica.ro

Cauzele bolilor mintale

Să trecem acum la cauzele, care stau la baza bolilor mintale şi le determină. In conformitate cu cele spuse cu privire la sănătate şi boala sufletească, aceste cauze, evident, trebe căutate în trei direcţii şi anume:

(1) în constituţia sufletească, cu care individul se naşte şi care poate fi mai mult sau mai puţin armonică şi integrată, deci mai mult sau mai puţin sănătoasă,

(2) în constituţia corporală, ereditară şi dobândită, cu care vieaţa sufletească este necontenit legată, şi

(3) în mediul în care individul, socotit ca suflet şi corp, trăeşte, fie el fizic, fie social.

Dacă am socoti sufletul şi corpul ca o singură unitate, pe care să o considerăm, desigur, în legătură cu mediul, cu care ea se află în continui raporturi de interferenţă, atunci cauzele de mai sus ar putea fi împărţite:

(a) în cauze interne, endogene, dependente de individ şi anume de constituţia cu care el se naşte şi

(b) în cauze externe, exogene, dependente de mediul în care individul trăieşte.

In acest mod obţinem vechea împărţire a lui Kraepelin, rămasă clasică, şi pe care o găsim adoptată în cele mai multe tratate. Singura greutate, pe care această clasificare o întâmpină, e legată de cauzele determinate de mediu, de cel familial în deosebi, care au loc în prima copilărie şi care la origină, evident, sunt externe, dar mai târziu, anume atunci când efectele lor se manifestă, par să fie mai mult interne, derivând oarecum din constituţia individului, aşa cum ea a fost aşezată în primii ani de vieaţă, care sunt cei mai importanţi cu putinţă. Aceste cauze, de care psihanaliza face atât de mult caz, înclinând să identifice cu ele aproape toate cauzele bolilor mintale, au, prin însăşi natura lor, o poziţie oarecum intermediară, fiind şi externe şi interne, anume externe la origine, dar interne în momentul de actualizare al efectelor lor.

Din acest motiv socotim mai potrivit ca spiritul dela baza clasificării lui Kraepelin să fie păstrat, dar altfel clasificarea cauzelor, care duc la boli mintale, să fie făcută în terminologia curentă de ereditate şi mediu. Cauzele ereditare sunt organice şi psihologice; cele dependente de mediu sunt familiale, şcolare,

www.dacoromanica.ro

ecnomice, etc. Câteva cuvinte asupra acestor cauze. Să începem cu cele ereditare.

Că cele mai multe din bolile mintale, psihozele în special, sunt de natură ereditară, e azi înafară de orișice îndoială. Prezența unei schizofrenii într'o familie e o indicație că printre ascendenții acelei familii au mai putut fi alte cazuri asemănătoare. La fel cu prezența psihozei maniaco-depresive. In schimb prezența unui caz de schizofrenie e o indicație că în familia respectivă nu au fost cazuri de psihoză maniaco-depresivă și invers. Schizofrenia poate fi întâlnită alături de paranoia, psihastenie, neurastenie sau, eventual, debilitate mintală, dar aproape nicicând alături de nebunie circulară. Afirmații similare pot fi făcute, deși cu o rezervă mai mare, în cazul altor boli, cu cauză mai mult organică, cum e epilepsia, alcoolismul și debilitatea mintală, deși în aceste cazuri — cu excepția debilității mintale — acțiunea mediului pare să joace un rol mai mare decât în cazul psihozelor de mai sus.

Insemnează aceasta că bolile mintale se supun legilor mendeliene? E foarte probabil că da. Probe precise, cu excepția debilității mintale, deocamdată nu avem. Ruedin (87), în rezumat la vastele sale cercetări asupra eredității bolilor mintale și a schizofreniei cu deosebire, socoate că tot ceeace se poate spune în actuala stare a cunoștințelor e că nu există nici un motiv contra ipotezei că legile mendeliene se aplică psihozelor constituționale și schizofreniei în special. Mai mult însă crede că e prematur să se afirme .Kallmann (48) continuă firul cercetărilor lui Ruedin și studiază 1087 cazuri de schizofrenie. Concluziile sale verifică pe acelea ale lui Ruedin, făcând însă un pas înainte. In ceeace privește schizofrenia cel puțin plausibilitatea legilor mendeliene e, crede el, foarte mare. Se pare totuși, adaugă el, că schizofrenia — spre marele noroc al omenirii — nu e o trăsătură dominantă, ci una recesivă. De aci apariția ei atât de rară chiar în familiile în care prezența genelor, care poartă această teribilă boală, e pe deplin lămurită. Constatări asemănătoare cu acelea ale lui Ruedin face și A. Myerson (77), distinsul psihiatru dela Boston, precum și alți cercetători, care s'au ocupat însă de problemă mai mult în mod tangențial. O reafirmare a acestei teze ereditare, presimțite și afirmate de Kraepelin și verificată de cercetătorii de mai sus, aduce G. Landis (57) în proaspăta sa lucrare statistică asupra bolilor mintale în America. Ea cuprinde toate celelalte categorii de boli mintale, socotite

www.dacoromanica.ro

ereditare. Teza susţinută de Ruedin şi Kallmann în ceeace priveşte schizofrenia, e afirmată şi în cazul celorlalte psihoze, ca nebunia circulară, paranoia, melancolia involutivă, precum şi în cazul bolilor cu caracter organic, cum e epilepsia.

O altă serie de cercetători au încercat să precizeze, tot pe baze statistice, proporţia de bolnavi mintali cu înaintaşi sănătoşi faţă de aceea a bolnavilor mintali cu înaintaşi bolnavi. Procentul bolnavilor mintali cu înaintaşi bolnavi ei înşişi a fost totdeauna mai mare. Astfel Kollen (51) a constatat că dintr'un grup de 370 bolnavi mintali 76,8% au avut şi părinţi bolnavi. Intr'un alt grup de 100 pacienţi suferinzi de demenţă precoce Barrett (8) a găsit 78% cu înaintaşi suferinzi de aceeaşi boală. Constatări asemănătoare au făcut şi Garrett, Dilm (vezi Pillsburry (8), precum şi unii cercetători germani (vezi Ruedin).

Se pare, totuşi, că ereditatea bolilor mintale, ca şi ereditatea oricăror alte însuşiri, nu e o fatalitate — aşa cum Kraepelin înclina să creadă, în deosebi atunci când era vorba de demenţa precoce — ci o simplă potenţialitate, care pentru actualizare are nevoe de concursul mediului. Intr'adevăr procentul bolnavilor mintali variază dela clasă la clasă socială şi dela mediu la mediu. La oraş, de pidă, el e mult mai mare decât la sat, iar în clasele de jos mai ridicat decât în cele de sus. Diferenţa, evident, trebue pusă în seama condiţiilor de vieaţă dela oraş şi din clasele sociale inferioare, unde grija zilei de mâine şi mizeria celei de azi e mai mare. Datorită acestor cauze numărul bolnavilor mintali dela oraş ajunge să fie de două şi chiar de trei ori mai mare decât cel dela sate. E iarăşi drept însă că asistenţa medicală la oraş e mult mai mare decât cea dela sate şi deaceea o bună, foarte bună parte, din deosebirea de mai sus trebue pusă în seama ei. O serie de cercetători americani, sociologi cu deosebire, au încercat să studieze distribuţia bolnavilor mintali pe diferitele zone urbane. Diferenţele de procentaj dela o zonă la alta s'au dovedit a fi foarte mari, dând raporturi de 1 la 10 şi chiar mai mult, aşa cum reiese din lucrarea atât de cuprinzătoare a lui Faris şi Dunham (30). Pe de altă parte o serie de alţi sociologi şi antropologi sociali americani, ca Sapir (88), Dollard (24), Mead (68) etc., au arătat că în societăţile primitive, cu vieaţă extrem de simplă, procentul bolnavilor mintali, al schizofrenicilor în deosebi, e atât de redus încât aproape nu e băgat în seamă. Constatări asemănătoare au fost făcute şi de mai mulţi psihiatrii germani în China şi alte ţări din Orientul

www.dacoromanica.ro

îndepărtat. Deosebirile acestea se pare că nu au scăpat nici lui Kraepelin, deşi altfel el a sesizat cu totul prea puţin importanţa factorilor sociali. Aceste constatări, evident, au stârnit multă vâlvă. O serie de psihiatrii s'au şi grăbit să ia atitudine, susţinând că observările antropologice sunt susceptibile de critică, autorii lor neavând mijloace sigure de diagnoză. Ceeace în bună parte e adevărat. Alţi psihiatrii însă s'au declarat de acord cu teza sociologică. Printre aceştia locul de frunte îl ocupă cu deosebire doi tineri psihiatrii americani, Sullivan (97) şi Plant (79). Ei nu neagă cauzele ereditare, legate de constituţie, dar susţin că actualizarea lor depinde de mediu. Intr'un mediu cu condiţii de vieaţă simple şi uşoare, lipsite de conflict, dispoziţiile ereditare rămân neactualizate; într'un mediu complicat, cu condiţii de vieaţă anevoioase, ele se actualizează toate. Ba mai mult. Mediul social, după părerea lor, ajunge să provoace nebunia chiar şi acolo unde lipsesc orice urme de dispoziţii ereditare[1]).

Majoritatea psihiatrilor contimporani înlină, totuşi, spre un drum mijlociu, între teza clasică, prin excelenţă ereditară şi consituţională, a cărei origine, pe drept sau pe nedrept, merge la Kraeplin şi teza sociologică a lui Faris, Plant şi Sullivan. Ei socot că bolile mintale sunt aproape totdeauna rezultatul ambilor factori, depinzând, deci, atât de mediu, cât şi de ereditate, care se combină în proporţii diferite, ce variază dela caz la caz şi boală la boală. Printre aceia, care au meritul de a fi formulat şi susţinut cu mai multă temeinicie această concepţie eminamente sintetică e în special marele clinician Adolf Meyer (69, 70), decanul psihiatrilor americani. Teza sa e susţinută de cei mai mulţi psihiatri de pe noul continent, care au trecut, în bună parte, şi pe la faimoasa clinică dela Baltimore, condusă de Meyer. Ea are străluciţi exponenţi şi în Anglia. Henderson şi Gillespie (40) sunt un exemplu.

Lucruri asemănătoare pot fi spuse şi despre psihiatrii francezi, Janet cu deosebire, precum şi despre şcoala elveţiană în frunte cu Bleuler (16) şi Jung (47). Acelaşi drum mijlociu e căutat şi în Germania, deşi aci teza clasică a lui Kraepelin are

[1]) Cel ce semnează aceste rânduri a asistat la desbaterile unui congres al sociologilor americani în 1934 la Chicago, în care Sullivan susţinea această teză sociologică a bolilor mintale, anume a schizofreniei cu deosebire. El şi-a terminat comunicarea cam cu aceste cuvinte: „Daţi-mi, D-Voastră sociologii, soluţia societăţii perfecte şi eu, psihiatru, voiu închide spitalele de nebuni. Cel puţin nouă zecimi din ele!".

www.dacoromanica.ro

încă precădere. Probă psihiatria lui Kretschmer (54, 55), precum şi aceea susţinută de către elevii direcţi ai lui Kraepelin, Weygandt (99) în special. Freud (31) a înclinat să atribue aproape totul primelor experienţe, care au avut loc în familie. Deci mediului social. In ultima vreme el a spus, totuşi, destul de răspicat că eficacitatea maladivă a acestor evenimente traumatice depinde totdeauna de constituţia nativă şi că socoate că unul din marile neajunsuri ale operei sale e de a nu fi văzut dela început şi destul de clar importanţa factorului constituţional, reliefat atât de mult de Kretschmer. Adler (2, 3) în schimb a evoluat, spre sfârşitul vieţii sale, spre o concepţie tot mai sociologică, punând punctul de greutate pe sentimentul inferiorităţii, provocat de mediul social.

Conflictul, cauză universală a bolilor mintale

Dacă încercăm să pătrundem mai deaproape natura intimă a diferitelor cauze dela baza bolilor mintale, indiferent dacă ele sunt în funcţie de ereditate sau de mediu, şi stabilim caracterul lor comun, care să reprezinte oarecum numitorul, la care — în cele din urmă — să poată fi reduse toate cauzele, atunci am spune că acest caracter comun trebue căutat în noţiunea de conflict sau lipsă de colaborare armonică a factorilor, care stau la baza persoanei umane şi o determină. In cele ce urmează ne propunem să analizăm în mod mai deosebit această noţiune de conflict, descriind clasele fundamentale, în care el poate fi grupat.

(a) *Conflicte psihologice.* Prin conflict psihologic înţelegem ciocnirea dintre diferitele forţe sau elemente dinamice, care stau la baza activităţii umane şi o determină, fie ele înăscute fie dobândite, precum şi ciocnirile dintre aceste forţe şi aptitudini, temperament şi fire. Din motive didactice, de ordine şi sistematizare, le vom împărţi în (1) conflicte între tendinţele înăscute, (2) conflicte între tendinţele dobândite, (3) conflicte între tendinţele înăscute şi dobândite, (4) conflicte între tendinţe şi aptitudini, (5) temperament, şi (6) fire.

Incepem cu confictele dintre tendinţele înăscute. S'a spus despre om că e bun dela natură şi că forţele, cu care el vine dela naştere, sunt în deplină armonie. Conflictul e o apariţie ulterioară, iar origina sa trebue pusă în seama mediului, a celui social cu deosebire. Alţii, dimpotrivă, susţin că forţele înăscute sunt independente şi anarhice, ordinea şi colaborare fiind opera

www.dacoromanica.ro

educației, al cărui fruct e caracterul. Atât o teză, cât și alta, sunt greșite. Intr'adevăr între acțiunea diferitelor tendințe native nu e nici armonie prestabilită, precum nu e nici deplin antagonism. Situația pare să fie așezată între aceste două extreme, anume la mijloc pentru cei mai mulți și între mijloc și cele două extreme, pentru restul celor mai puțini. Totul depinde de individ și de tendința în chestiune.

Să considerăm mai întâiu variația dela tendință la tendință. Intre instinctul de conservare individuală și cel al speței sau între amorul propriu și dragostea față de sexul opus, desigur, sunt foarte multe convergențe. In o bună, foarte bună măsură, aceste două instincte de bază, care determină în primul rând conduita umană, merg mână în mână. Iubirea față de propria ființă nu împiedecă iubirea față de altă ființă, de sex opus. A vedea însă între aceste două porniri de bază numai acțiune convergentă și paralelă, de armonie și colaborare, însemnează să vedem numai o parte din adevăr și nu adevărul în întregime, uitând aproape toate romanele și dramele care le-am cetit, precum și viața de toate zilele, din care ele au fost inspirate și a căror expresie ele sunt. Elementul dramatic prin excelență, fie în artă, fie în viață, e, în fond, tocmai conflictul dintre aceste două porniri de bază, care în cazul unora — cei fericiți și cu noroc — merg mână în mână, iar în cazul altora — cei urmăriți de o fatalitate fără de noroc — se bat cap în cap. *Ion*, din neîntrecuta capodoperă a lui Rebreanu, urmând vocea instinctului de conservare, vrea pământ. Dar — în același timp — mânat de instinctul conservării speței, el vrea și fată frumoasă. Și amândouă deodată nu se pot!

La fel cu raporturile dintre amorul propriu și frică. La un cinematograf, când se strigă foc, frica îți cere să o iei la fugă; amorul propriu și prestigiul în fața celorlalți, legat de el, îți cere să dai întâietate copiilor și femeilor. Precum la fel și cu amorul propriu și mânia! Mânia îți cere, ca o insultă, să o plătești pe loc; amorul propriu și sentimentul demnității îți cere să nu te cobori și să urmezi altă cale.

Desigur existența acestor conflicte nu îndreptățește cu nimic teza contrară că viața nu e decât o ciocnire de forțe antagoniste. A crede așa ceva însemnează a trece dela o extremă la alta, uitând că faptele sunt, în realitate, între aceste două puncte extreme. Intr'adevăr în o serie de alte multe cazuri acțiunea tendințelor de mai sus merge mai mult sau mai puțin pa-

www.dacoromanica.ro

ralel. Existenţa acestor colaborări e atât de lămurită încât, credem, că simpla atragere a atenţiei asupra lor ajunge.

Am putea, deaceea, spune, în concluzie, că între diferitele forţe sufleteşti înăscute e *deodată* şi armonie şi conflict, totul depinzând de împrejurări. Aceste forţe sunt — ca să întrebuinţăm o comparaţie — ca şi fraţii, care se iubesc şi se ajută, dar — în acelaşi timp — se mai şi ceartă şi bat, ajungând în unele împrejurări tragice chiar să se omoare, după cum sunt împrejurările şi scopurile, pe care ei le urmăresc.

Să trecem la conflictele dintre tendinţele dobândite, numite şi deprinderi sau obişnuinţe. Obişnuinţa de a fuma vine uneori în conflict cu aceea de a te îmbrăca frumos sau a cumpăra cărţi, în cazul că banii nu ajung pentru toate. La fel cu antagonismul — în aceleaşi condiţii — dintre dorinţa de a mânca bine şi a te îmbrăca frumos şi aceea de a locui un apartament confortabil sau cu obişnuinţa de a petrece seara la cafenea şi a dormi mult ori cu deprinderea de a ceti şi aceea de a merge des la cinematograf.

In general tendinţele dobândite sunt în slujba celor înăscute. Uneori ele ajung, totuşi, să fie şi în contradicţie cu ele. Obişnuinţa de a mânca în societate poate, câteodată, contrazice pornirea gurmandă de a consuma cât mai mult. Beutura e destinată ca aperitiv şi anexă a mâncării, iar la unii ajunge să ia locul mâncării. Conflictul dintre tendinţele înăscute şi obişnuinţe devine acut, atunci când este vorba de instincte şi obişnuinţele cu caracter social, legate de totalitatea normelor morale. In acest caz el duce la acel sentiment de înăbuşire, pe care civilizaţia ajunge să-l provoace şi de care Freud s'a ocupat în spre sfârşitul vieţii sale.

Să trecem la conflictele dintre tendinţe şi aptitudini. Amorul propriu cere omului fapte mari, poziţie socială şi economică înaltă, dar inteligenţa nu-l ajută. La fel cu pornirea erotică. Ajungerea ei la succese mai cere — în unele cazuri cel puţin — pe lângă un fizic frumos şi o inteligenţă subtilă. Fricosul ţine cu orice preţ să evite situaţiile periculoase, dar inteligenţa scăzută sau lipsa de memorie ori atenţie îl duce deadreptul spre ele. Bătăiosul ţine să-şi manifeste agresivitatea, dar forţa muşchiulară nu-l ajută.

Ciocniri asemănătoare găsim şi între tendinţe şi trăsăturile de temperament şi fire. E cazul îndrăgostitului, care-şi ratează orice succes din cauza că e prea grăbit sau încet, nervos sau

www.dacoromanica.ro

calm, emoţionabil sau rece, ori introvertit sau extrovertit din cale afară.

(b) *Conflicte biologice.* Inafară de conflictele psihologice mai există şi conflicte biologice, legate de interferenţa dintre suflet şi corp. Ele provin fie din cauza unor turburări în funcţiunea normală a sistemului nervos cerebro-spinal sau autonom, fie din cauza unor deficienţe a celorlalte organe, de care sistemul nervos e legat. Bineînţeles turburările organice devin psihologice numai atunci când sistemul nervos şi conştiinţa le prinde. Atributul de *biologic,* sub care am cuprins conflictele de care ne ocupăm aci, l-am introdus tocmai pentru a arăta acest lucru. Restul celorlalte conflicte strict organice, fie somatice fie funcţionale, care nu afectează sistemul nervos, evident, nu ne interesează.

Conflictele biologice, dependente de sistemul nervos şi de organismul în care el se află, sunt de mai multe feluri. Mai importante sunt cele biochimice, legate de nutriţie, cele endocrine, legate de funcţiunea glandelor interne, cele virulente, legate de prezenţa unor microbi patogeni şi cele neurologice propriu zise, legate de turburări în funcţiunea sau anatomia sistemului nervos.

La conflictele biochimice, legate de procesele anabolice şi catabolice, care stau la baza nutririi organismului, avem diferitele otrăviri, printre care cele mai frecvente sunt cele cu alcool, care duc la delirium tremens sau boala lui Korsakow, apoi acele cu morfină, cocaină, etc. sau o dietă cu totul unilaterală şi insuficientă, care duce la pelagra, ce bântuie atât de amar populaţia săracă din unele regiuni ale ţării.

La conflictele de origine endocrină grupăm toate turburările legate de *hipo-* sau *hiper*-funcţiunea diferitelor glande cu secreţiune internă, care — judecând după ultimele cercetări — se pare că au o importanţă cu totul excepţională. Inteligenţa, temperamentul şi în bună parte chiar caracterul şi organismul în întregime, par să fie, printre altele, şi o funcţiune a acestor glande, aşa cum Kretschmer (54, 55), Hoskins (11) şi alţii înclină să creadă. Un medic american, Berman (12) socoate că poate explica aproape totul prin aceste glande, ceeace, desigur, e o mare exagerare. Fapt cert este — spune Hoskins (11) — că până acum cunoaştem foarte puţine lucruri în mod precis în ceeace priveşte repercusiunea activităţii glandulare asupra bolilor mintale. Cu toate acestea unele lucruri sunt mai mult sau mai puţin stabilite. Deficienţa tiroidă, de exemplu, în cazul când

www.dacoromanica.ro

e destul de accentuată, duce aproape totdeauna la cretinism şi la o slăbire şi încetinire a întregei activităţi. Alte urmări, mai puţin cunoscute, dar destul de frecvente, sunt creşterea iritabilităţii şi anxietăţii. Hiperactivitatea tiroidală duce la neastâmpâr şi consumare continuă şi superfluă de forţe, precum şi la iritabilitate. Deficienţa paratiroidă are drept rezultat o creştere a irascibilităţii. Insomnia, lipsa de cooperare, delirul şi, la sfârşit, starea de comă, rezultă deseori din deficienţa adrenalină. Dimpotrivă, suprasecreţia de adrenalină duce la o stare de necontenită euforie. Relaţiile dintre glandele sexuale şi persoană au intrat deja în proverbe. O importanţă la fel de mare pare să aibă glanda pituitară, care subordonează activitatea altor multe glande, precum şi organismul în întregime.

La conflictele legate de prezenţa unor elemente toxico-infecţioase în organism grupăm pe cele provocate de sifilis, care e una din cauzele principale ale paraliziei generale, apoi pe cele dependente de malarie, poliomielită, encefalită etc. Repercusiunile lor asupra persoanei sunt aproape totdeauna dezastruoase.

Turburările organice cu răsfrângerile cele mai frecvente asupra persoanei sunt, desigur, acelea legate de sistemul nervos, anume fie de desvoltarea sa anormală, fie de leziuni ori de activitatea neurocitologică propriu zisă, cu multiplele şi variatele ei aspecte, din nenorocire încă atât de puţin cunoscută[1]).

De o importanţă decisivă este, desigur, constituţia, care rezultă din arhitectonica, structura şi colaborarea diferitelor funcţiuni şi organe, care stau la baza persoanei, socotită ca suflet şi corp. E meritul lui Kretschmer (54, 55) de a-i fi demonstrat marea valoare, arătând şi repercusiunile ei asupra bolilor mintale. Teoria sa, care a stârnit atât de multă vâlvă, reprezintă, fără îndoială, una dintre cele mai mari descoperiri psihiatrice din ultima vreme. De ea ne-am ocupat pe larg în capitolul referitor la aspectul biopolitic al persoanei.

(c) *Conflicte psihosociale.* Ele cuprind toate fricţiunile dintre individ, semeni şi societate. Numărul lor e pur şi simplu imens. Importanţa lor însă a fost descoperită abia în ultima vreme. Meritul de a le fi descoperit revine cu deosebire lui Freud, urmat de Jung şi Adler, precum şi psihiatriei americane, în

[1]) Pentru o punere la punct asupra acestor conflicte, a se consulta capitolele lui Cobb, Bishop, Jacobson, Cowdery, Page, Penfield, Parker şi Herrik, din excelenta şi nespus de utila carte a lui Bentley (11).

www.dacoromanica.ro

frunte cu Adolf Meyer. Aceste conflicte pot fi grupate în conflicte familiale, şcolare, profesionale, religioase, economice, etc.

Conflictele familiale se împart în conficte de adaptare şi integrare faţă de fraţi şi părinţi, care au loc în familia în care individul e născut şi în conflicte între soţ şi soţie, şi soţi şi socrii. In prima grupă avem conflictele legate de ordinea naşterii, cărora Adler le dă atâta importanţă şi conflictele dintre copii şi părinţi, atât de mult accentuate de Freud şi şcoala sa. In a doua grupă avem conflictele maritale dintre soţ şi soţie, care termină deobiceiu cu divorţul. Nelipsite de importanţă nu sunt nici acelea dintre soţi şi socri, deşi frecvenţa lor e mai mică, iar intensitatea mai redusă.

Destul de dese şi importante sunt şi conflictele de *adaptare* în şcoală, fie acelea legate de procesul de integrare al elevului faţă de ceilalţi elevi şi clasă, fie acelea dependente de raporturile dintre elev şi profesor.

Le fel de importante sunt conflictele profesionale. In deosebi atunci când e vorba de meserii, dependente în mod foarte strâns de autoritatea unei persoane mai mult sau mai puţin capricioase sau, eventual, de meserii cu riscuri foarte mari, cum sunt cele comerciale în deosebi. Criza din 1929 din America nu a adus numai un imens număr de şomeri, întreprinderi falite şi bănci închise, ci şi o aglomerare a pacienţilor în spitalele de nervi şi boli mintale. Intr'adevăr şocul, legat de falimentul întreprinderii sau de şomajul apărut peste noapte şi fără bani albi puşi la o parte pentru zile negre, este aşa de mare încât afectează în mod serios nu numai sănătatea trupească, ci şi pe acea sufletească. Fenomene asemănătoare întâlnim şi în cazul funcţionarului terorizat de un şef nemilos şi fără inimă, cu apucături sadice, sau în cazul unui casier obsedat de ideia greşelilor de numărare, ori a conducătorului de tren, avion, automobil, etc. împovărat cu o responsabilitate, ce depăşeşte puterile sale. In războiul trecut s'a constatat în mod care nu lasă nici o îndoială că trăsăturile neurotice sunt mai adânci şi mai frecvente la aviator decât la oricare altul. Sunt deasemenea cunoscute cazurile de funcţionari inferiori, bruscaţi de superiori, care-şi varsă apoi tot necazul în familie sau faţă de primele persoane nevinovate asupra cărora îşi pot manifesta puterea într'un fel sau altul. La fel de cunoscute sunt persoanele cu venituri neîndestulătoare sau cu poziţie socială inferioară, care vor cu orice preţ să convingă lumea de resursele lor fără limită şi de prestigiul şi

www.dacoromanica.ro

puterea lor fără margini. Teoria lui Adler — cum vom vedea — are foarte multe de spus asupra tuturor acestor conflicte.

Demne de luat în seamă sunt şi conflictele religioase sau politice, deşi intensitatea şi frecvenţa lor e mai redusă. Câteva din dramele lui Shapespeare şi în deosebi acelea ale lui Ibsen sunt construite pe aceste teme. La fel cu alte multe drame şi în special cu acea creaţie atât de specifică vremii, pe care o trăim, romanul. O căsătorie e, adeseori, cu neputinţă din cauza deosebirilor de religie, rasă şi . . . chiar partid politic. Acelaşi lucru cu relaţiile dintre semeni. Pentru mulţi partizani ai unui partid politic toţi membrii partidului, din care face parte, sunt deştepţi şi cinstiţi, în vreme ce toţi ceilalţi, din celelalte partide, sunt excroci, dacă sunt deştepţi, sau proşti, dacă sunt cinstiţi.

O serie de alte conflicte sunt legate de clasă şi avere. Câţi nu se simt înjosiţi să stea măcar de vorbă cu oamenii din clasele de jos şi sărace? Relaţiile sociale între clasele de sus şi cele de jos pur şi simplu nu există. E curios, dar aşa e. Într'adevăr conformismul social al diferitelor grupări sociale e aşa de mare şi omul atât de îmbibat de el, încât multe din deosebirile de idei, port şi credinţe nu numai că îl supără, dar deadreptul îl ofensează.

Nespus de adânci şi frecvente sunt şi conflictele de cultură, de care ne-am ocupat mai mult în capitolul referitor la aspectul social, când am vorbit despre procesul de urbanizare al elementelor rurale, şi care, bineînţeles, are şi o deosebită semnificaţie neurotică. Orăşanul venit dela sate şi insuficient integrat în noul mediu face sau pe ultrarafinatul sau pe „ţărănoiul". In primul caz disprefuieşte tot ceeace se ţine de sat, iar în al doilea socoate că valorile şi manierele rurale sunt singurele bune. La mijloc, evident, e un proces neurotic, legat — cum ar spune Adler — de un sentiment de inferioritate, provocat de comparaţia cu celelalte elemente urbanizate cu succes.

(d) *Conflicte de evoluţie.* Persoana umană nu e numai o structură statică, ci şi una dinamică, în neostoită devenire. Această devenire însemnează printre altele şi o continuă formare de noi deprinderi, care aduce cu sine, în mod implicit, o neîncetată înlăturare de vechi deprinderi. Deci tot atâtea prilejuri de noi şi interminabile conflicte. Copilul obişnuit să sugă numai la sân nu vrea să sugă cu biberonul; obişnuit cu biberonul, refuză mâncarea cu linguriţa. La început, în şcoală, copilul vrea să fie tratat ca acasă, iar în meserie ca la şcoală. Elevii în liceu

www.dacoromanica.ro

vin cu apucături de școală primară, iar la universitate cu maniere de liceu. Noii căsătoriți persistă o bună bucată de vreme în obișnuințele libertine de holtei. De aci atâtea ciocniri, pe cât de frecvente, pe atât de încălzite, care apar chiar înainte ca așa zisa lună de miere să se termine. Fetele bătrâne se comportă cașicând ar fi tot fetițe tinere, imitându-le portul și vorba, iar uneori chiar sburdălnicia, cu tot contrastul dintre această sburdălnicie deplasată și zăpada firelor de păr. Ofițerul ieșit la pensie rămâne multă vreme un militar și după. La fel cu orice soiu de pensionari.

Din nenorocire pentru sănătatea noastră sufletească supuși schimbării nu suntem numai noi, ci și societatea. Iar uneori mersul ei e mai accelerat decât al nostru. De aci un nou isvor de alte conflicte. Conflictele dintre generații, de care s'a făcut și se face atâta caz în ultima vreme, sunt în bună parte determinate de această discrepanță dintre evoluția socială, pe de o parte, și structura noastră sufletească, pe altă parte. Cei tineri vor societatea pentru ei și după chipul lor; cei bătrâni se încăpăținează să-i oprească mersul pe loc. Bătrânii poartă gulere tari și haine ca în tinerețe, găsind excentric, neserios și... chiar nerușinat felul de a se îmbrăca al celor tineri. Ei, deasemenea, pretind aceleași obiceiuri, aceleași mâncări, aceleași credințe și idei. Pentru ei tot ce a fost e bun, așa precum pentru cei tineri e rău și demodat.

Conflictele expuse mai sus, evident, nu trebue concepute ca entități separate, ci ca realități suprapuse, legate împreună. Ele, deasemenea, nu sunt nici egal de frecvente, precum nu sunt nici egal de intense și importante. Unele dintre ele, anume conflictele legate de sex și amorul propriu în special, sunt aproape tot atât de frecvente, intense și ample, cât toate celelalte împreună. Ele constituesc, astfel, un fel de isvor originar al tuturor celorlalte, legate cu ele sau sădite ori derivate din ele. De-aceea pentru justa apreciere a rolului, pe care conflictele de mai sus îl joacă în persoană, este recomandabil — este chiar necesar — ca varietatea conflictelor să fie interpretată în lumina precizărilor referitoare la dinamica umană, ilustrate în Fig. 5, pag. 109, precum și Fig. 45, dela pag. 450, privitoare la dimensiunile de bază, în termeni de care persoana umană poate fi descrisă, interpretată și explicată, cu maximum de economie și eficiență. Aceste figuri și precizările din respectivele capitole, pe care ele le sintetizează și ilustrează, ne vor deschide calea

www.dacoromanica.ro

cea mai potrivită de sesizare a conflictelor majore, cu cea mai mare frecvenţă, intensitate şi amploare, pe care le întâlnim în majoritatea covârşitoare a bolilor mintale.

Boli organice sau funcţionale?

Veacuri dearândul nebunia a fost pusă în seama spiritelor rele. Ea era una cu „îndrăcirea" sau stăpânirea spiritelor rele. In consecinţă nebunii erau daţi în seama mănăstirilor. Pinel, după toată probabilitatea, este întâiul medic, care a reuşit să impună autorităţilor conducătoare — în timpul revoluţiei franceze — o nouă concepţie, după care nebunii sunt bolnavi ca toţi ceilalţi bolnavi şi — în consecinţă — trebuesc daţi în seama spitalelor, pentru a primi îngrijirea cuvenită. Salpétrière, celebrul spital de boli mintale din Paris, e întâia instituţie sanitară de acest fel, creiată sub auspiciile lui Pinel. La această schimbare de mentalitate a contribuit, probabil, şi cazul nefericitului rege al Angliei, George al III-lea, care a suferit de atacuri de manie. Tratamentul de închisoare aplicat nebunilor de rând i-a fost aplicat şi lui. Faptul a provocat un enorm scandal. Camera Lorzilor s'a sesizat, luând imediat măsuri de îmbunătăţire pentru soarta tuturor bolnavilor mintali.

Atât pentru Pinel, cât şi pentru Esquirol şi medicii care au urmat, noţiunea de boală a fost şi a rămas *organică*. In consecinţă ea însemna fie o leziune somatică, fie o turburare funcţională vizibilă, fie amândouă deodată.

Deosebirea dintre bolile mintale şi cele organice propriu zise e doar aceea că în cazul bolilor mintale e vorba de turburări în sistemul nervos, în vreme ce în cazul din urmă — al bolilor organice — e vorba de turburări în restul organismului. In consecinţă bolile mintale sunt *boli nervoase*, adecă boli ale sistemului nervos.

Verificarea acestei ipoteze nu a întârziat să se producă. Intr'adevăr în cazul mai multor boli nervoase s'a găsit o leziune a creerului, determinată de vreun accident oarecare, sau de o anumită intoxicare a organismului, cu repercusiuni asupra sistemului nervos. Cum însă atari leziuni şi intoxicări nu au putut fi găsite în cazul tuturor bolilor nervoase, ci doar în cazul câtorva, restul celorlalte au fost cuprinse sub numele de *boli extraordinare*. Ele se deosebesc de celelalte boli, cu cauză bine stabilită, prin faptul că sunt determinate de o cauză necunoscută.

www.dacoromanica.ro

Asupra naturii *organice* a acestor cauze nu s'a îndoit însă nimeni. Această concepție, ilustrată cu deosebire de către Cullem și Pomme Sandras, se menține în deplină vigoare până către sfârșitul primei jumătăți a secolului trecut.

Intre timp știința medicală făcând mari progrese și ajungând, grație microscopului, să facă o analiză mult mai exactă a substratului organic și nervos al diferitelor boli, ea reușește să găsească un atare substrat la mai multe din așa zisele maladii extraordinare. Pentru acelea la care un atare substrat n'a fost găsit, se accentuiază tot mai mult ideia că nu poate fi vorba de nici o leziune, ele fiind oarecum turburări de natură strict funcțională. E noua fază a bolilor nervoase, socotite ca *maladii fără leziuni.* In direcția leziunilor neputându-se stabili nimic, atenția cercetătorilor e îndreptată asupra simptomelor și evoluției acestor boli, precum și asupra mijloacelor terapeutice. Reprezentanții acestei faze sunt Axenfeld, Huchard, iar mai târziu Charcot, cea mai mare figură a psihiatriei franceze dela sfârșitul veacului trecut, precum și Raymond, Richet, Grasset, etc. Un pas mai departe face Bernheim, șeful școalei dela Nancy — a doua mare școală psihiatrică franceză, cea dintâiu fiind cea dela Salpétrière, condusă de Charcot. Bernheim socoate că bolile mintale nu numai că sunt boli fără leziuni, dar sunt boli strict psihologice, având la bază o turburare funcțională de natură strict sufletească, nu și nervoasă. E concepția nevrozelor, socotite ca *maladii psihice,* cu care are punct de contact și Dubois, reprezentantul școalei dela Berna. Concepția bolilor psihice e însușită și de cei doi elevi ai lui Charcot, Janet și Freud, care aduc, fără îndoială, cea mai strălucită argumentare și ilustrare a noțiunii de boală psihică, cu cauze pur sufletești, independente de orice substrat nervos sau organic. Aceeași concepție e însușită în bună parte și de către Kraepelin, adevăratul întemeietor al psihiatriei științifice moderne, mort din nefericire prea de timpuriu. El nu renunță însă la ideea că în cele din urmă, cu ajutorul unor aparate de diagnosticare mai precise, se va ajunge într'o bună zi la descoperirea unui substrat nervos, care fără să fie singura cauză a bolilor mintale — putând fi și un efect al lor — ar putea, totuși, juca un rol fundamental în determinarea lor.

Cu timpul bănuiala lui Kraepelin s'a dovedit adevărată. In cazul unora dintre bolile zise strict psihice s'au descoperit cauze nervoase și organice. Concepția organică — care nu a încetat

www.dacoromanica.ro

dealtfel un moment să fie susţinută de foarte mulţi psihiatri, poate chiar de cei mai mulţi — ceeace e foarte explicabil, dată fiind formaţia lor medicală — reînvie astfel din nou. Ea primeşte o nouă vigoare cu Kretschmer, care, fără să fi putut identifica elementul organic al celor două mari psihoze şi al isteriei, socotite drept boli prin excelenţă psihice, arată totuşi că între ele şi constituţia organică e o strânsă legătură, ceeace — în cele din urmă — indică şi elemente organice. Kretschmer înclină chiar să creadă că acest element l-a şi identificat şi că el ar fi legat de glandele endocrine, care par să stăpânească atât organismul cât şi sufletul. E iarăşi drept — şi acest lucru e bine să fie menţionat — că între timp, dela Charcot la Kretschmer, concepţia legăturilor dintre corp şi suflet a suferit schimbări radicale. Fenomenele sufleteşti nu mai sunt simple *epifenomene* ale celor organice — aşa cum Ribot la început credea — ci fenomene mai mult sau mai puţin autonome, cu cauzalitate proprie şi care, dacă pot fi influenţate de cele organice, pot şi ele, la rândul lor, influenţa organismul. Cu alte cuvinte ele pot fi şi cauze ale fenomenelor organice, nu numai efecte. E vorba, prin urmare, de două categorii de fenomene în raport de *corelaţie* şi nu de unele supra- sau sub-ordonate. Iar dacă, eventual, unele fenomene sufleteşti sunt subordonate celor organice, altele, în schimb, le subordonează. Avem, prin urmare, de a face cu poziţii oarecum pe picior de egalitate.

In aparenţă chestiunea dacă e vorba de boli mintale sau nervoase, ar părea să fie lipsită de orice importanţă. In fond însă nu e de loc aşa. Concepţia despre natura boalei influenţează totdeauna atât metoda de cercetare, cât şi pe acea de terapie, vindecare. „Psihiatrul, care pune punctul de greutate pe natura mintală a boalei — spune Bentley (11) — preferă clinica şi observarea îndelungată a cazului, în vreme ce neurologul dă precădere analizelor de laborator, căutând colaborarea cu anatomistul şi histologul, adeseori în paguba şi detrimentul cazului, care intră prea puţin în tiparele standard ale acestor ştiinţe". Primul va căuta să aplice, atât în diagnoză, cât şi în terapie, psihologia, psihanaliza, sociologia şi antropologia socială; cel de al doilea biochimia, endocrinologia, genetica, anatomia şi fiziologia.

Pentru a defini mai bine principiile şi metoda acestor două poziţii, mai mult sau mai puţin opuse, să recurgem la părerile

www.dacoromanica.ro

autorizate a doi mari specialiști, unul care vorbește în numele psihiatriei propriu zise și altul în acela al neurologiei.

„Psihiatrul — spune distinsul profesor de psihiatrie dela Universitatea Harvard, Mcfie Campbell (11 p. 18—20) — trebue să ducă o vieață de amfibie[1]), sau cel puțin să vorbească două limbi. In anumite momente el trebue să întrebuințeze limbajul psihologic, iar în altele pe acela al medicinei interne. El își dă și trebue să-și dea seama că funcțiunile complexe, cu care el se ocupă, pot fi turburate, pe de o parte, de cauze chimice și fiziologice. Așa, de exemplu, gândirea, emoția și efortul pot fi afectate de o deficiență de vitamine, de o insuficiență de adrenalină sau de o tumoare cerebrală. Pe de altă parte el deasemenea trebue să admită că chiar și funcțiunile cele mai simple, cu caracter strict fiziologic, pot fi, totuși, serios afectate de o serie de cauze complexe, legate de situația socială, așa precum conflicte sufletești interioare pot turbura în mod foarte serios procesele nutritive elementare.

Psihiatrul, prin urmare, care se ocupă în primul rând de studiul turburărilor *persoanei*, luată ca unitate și în întregime, trebue să nu piardă un moment din vedere faptul că turburarea funcționării normale a activității, care se leagă de această persoană, poate veni din ambele părți. Ea poate fi deranjată, în mod secundar însă, de procesele simple și impersonale, de natură chimică sau fiziologică, care intră ca elemente constitutive și esențiale în sistemul dinamic al persoanei. Așa, de exemplu, turburări mintale, frici morbide, conduită delicventă, pot fi rezultatul unei diete insuficiente și inadecvate sau al unei turburări în balanța endocrină, al unei nepotriviri fiziologice ori prezenței unor organisme parazite și patogene. E clar deci, că psihiatrul trebue să fie familiar cu toți acești factori, care turbură echilibrul chimic, fiziologic sau imunologic; el va fi — și trebue să fie — interesat în toate cercetările făcute în legătură cu aceste domenii și gata oricând să țină seama de rezultatele obținute de cei ce lucrează în cadrul acestor domenii, cu metodele adecvate lor. El va fi bucuros să indice acestor cercetători specialiști problemele psihiatrice legate în mod deosebit de cercetarea din aceste domenii.

Pe de altă parte însă psihiatrul interesat în cercetarea turburărilor simple, care afectează desfășurarea proceselor complexe, superioare, va fi cel puțin în egală măsură de preocupat și de acei factori, dependenți de mediul în care individul trăește și care pot duce la o turburare a echilibrului individual, fie prin prea marea lor frecvență și exigență, fie prin totala lor absență. In încercarea de revistă a acestor noi factori el nu se va opri numai la ceeace e imediat prezent și evident, la crizele și emergențele de moment, la oboseala ce a sleit puterile ori la situația familiară ori profesională cu caracter prea deprimant; el, psihiatrul, trebue să-și dea seama și de complexitatea forțelor mediului cultural din prezent sau de experiențele premature, din copilărie; el studiază în mod amănunțit calea și modul cum persoana face față la toate aceste nevoi, atât de multe și complicate, adaptându-se condițiilor de vieață, în care ea, persoana, a fost silită să trăiasca.

---

[1]) Animal ce trăește și în apă și pe uscat.

www.dacoromanica.ro

El, psihiatrul, îşi dă şi e obligat să-şi dea seama că în acest proces de adaptare organismul nu mobilizează numai echipamentul său biochimic şi fiziologic, ci şi înzestrarea sa raţională şi imaginativă; organismul poate chiar să ia atitudine creatoare, socotind că el e o forţă anatomică, liberă şi de sine stătătoare, care are cuvântul său de spus şi nu un simplu mecanism reactiv, cu totul dependent de capriciul forţelor încunjurătoare. Aceste diverse căi, pe care individul le urmează — cu întregul său echipament, cu echilibrul şi dificultăţile sale interioare, cu experienţa din trecut şi cea din prezent — pentru a se adapta la condiţiile de vieaţă, în care este chemat să trăiască, întrebuinţând şi vorba şi gândul şi acţiunea, ele sunt acelea, care formează şi reprezintă domeniul de studiu al psihiatrului".

„Deaceea centrul psihiatriei — spune Campbell (idem p. 16) — este noţiunea de persoană, de individ, socotit ca unitate, pacientul concret, aşa cum îl cunoaştem noi nu numai din studiul obiectiv al conduitei sale exterioare şi a mecanismului, pe care ea se bazează, ci şi din propria experienţă a vieţii noastre, adecă din aceea a sentimentelor, gândurilor, fanteziilor, conflictelor şi străduinţelor, pe care noi înşine le trăim şi simţim".

„Problema fundamentală a psihiatrului — spune el în continuare — sunt turburările de adaptare ale persoanei la situaţia totală; funcţiunile, graţie cărora omul se adaptează la mediul în care el trăeşte, deranjările acestor funcţiuni şi diferitele sarcini grele şi obositoare, pe care mediul le impune persoanei ca atare, ca unitate.

Persoana însemnează individul în acţiune, cu conduita şi credinţele sale. Ea include toate funcţiunile parţiale, care pot fi şi sunt studiate de celalalte ştiinţe speciale; ea include toate schimbările chimice, toate activităţile fiziologice, precum şi toate reacţiunile deschise, faţă de mediu, dimpreună cu toate gândurile, emoţiile, străduinţele şi dorinţele individului".

Să trecem acum la punctul de vedere al neurologiei, exprimat de un alt distins exponent al ei, Prof. Wechsler dela Universitatea Columbia din New-York.

„Abordând problema turburărilor mintale — spune el (11, p. 40) — în care sunt cuprinse atât psihonevrozele, cât şi psihozele, neurologul este pus în faţa unei serioase dileme. Dată fiind obişnuinţa sa de a gândi în termeni de anatomie, fiziologie şi patologie a sistemului nervos, precum şi preocuparea sa cu manifestările de acest soiu în experienţa sa clinică de toate zilele, el priveşte — şi nu poate privi altfel — turburările mintale ca boli al sistemului nervos. Prin „boală" el înţelege o deranjare temporară sau permanentă a funcţiunilor fiziologice, o depărtare de ceeace este cunoscut, ori e privit ca normal. El găseşte foarte anevoiosă împărţirea bolilor în organice şi funcţionale, precum şi separarea categorică dintre creer şi spirit. Aceasta nu fiindcă nu ar fi cu putinţă să fie invocate argumente filosofice, psihologice şi chiar clinice în favoarea unor atari distincţii, ci pentru simplul motiv că singurul limbaj ştiinţific, pe care el îl înţelege şi recunoaşte, e acela în termeni de structură şi funcţiune. Atunci când aceste două: structură şi funcţiune, lucrează în mod armonic, el consideră rezultatul ca normal; atunci când în ele e ceva deranjat, fie din cauza unei dificultăţi de structură, fie din aceea a unei deranjări de funcţiune, el priveşte

www.dacoromanica.ro

conduita organismului ce rezultă din această turburare ca ceva anormal. In consecință el înlătură noțiunea de funcțiune în ea însași, ca singura cauză, ca ceva lipsit de uz și înțeles. Dacă activitatea mintală este o funcțiune a sistemului nervos, atunci orice turburare a acestui sistem, fie anatomico-patologică, fie fiziologică ori sufletească, e funcțională, așa precum orice turburare patologică în activitatea ficatului sau rinichilor ori a inimii e, deasemenea, o deranjare a funcțiunii normale. A întrebuința cuvântul funcțional numai atunci când te gândești la ceva psihogenic însemnează a viola logica și a confunda tema".

„Totuși, — spune el în continuare (pp. 41—42) — neurologul, ca și medicul general, care este din necesitate organicist și somatist, ca unul care se ocupă — și trebue să se ocupe — și de conduita umană, întâlnește vrând nevrând și alți factori. Iar atunci când observă tot felul de turburări mintale, ca rezultatul unei boale cererbale organice, el *mai* constată, în același timp, turburări cu totul anemănătoare, lipsite însă de orișice leziuni patologice, susceptibile de a fi demonstrate. Treptat ce cunoștințele sale se înmulțesc, el își dă seama de prezența unor noi factori, de natură psihologică, pe care el nu-i mai poate măsura și pe care el nu-i poate defini în nici un chip în termeni de anatomie și patologie, dar care sunt capabili — în egală măsură — să producă turburări de conduită sau boli mintale și pe care factori el, deasemenea, îi poate întreuința în readjustarea, dacă nu chiar în vindecarea deplină a acelor turburări. El recunoaște astfel, că afectele sau emoția, care scapă oricărei definiții și uneori chiar înțelegeri neurologice, este capabilă, în anumite condiții, să devină așa de intensă sau, eventual, atât de absentă, încât să turbure în mod serios și chiar să facă imposibilă funcționarea normală. El își dă seama, deasemenea, că orișice păreri ar avea el, de exemplu, despre instincte și oricum ar încerca să le definească, ele sunt extrem de importante, în deosebi acelea legate de sex, și pot, în anumite condiții, să devină cauza și isvorul unei conduite anormale sau boli mintale".

„Neurologul, deci, spune Wechsler în continuare (p. 43), în contradicție cu psihiatrul, care se îndepărtează tot mai mult de neurologie și medicina generală, aventurându-se în domeniul filosofic și social, este pus în fața unei serioase dileme. El concepe turburările mintale ca unități patologice, întru totul analoage bolilor mintale organice, dar, totuși, în totală imposibilitate de a le defini sau trata cași pe acestea din urmă El poate împărtăși părerea justă, cred eu, că în cele din urmă el va fi capabil să întrebuințeze același limbaj științific, cași în cazul celorlalte boli, de natură organică; pentru moment însă e silit la această dualitate de metodă și concepție. Dilema sa devine și mai accentuată din cauza imposibilității sale de a aplica aceeași terapie, pe care o aplică celorlalte boli, de natură organică precizată, care-l silește ca în domeniul acestor boli, dacă e ca să aibe vreun succes oarecare, trebue să recurgă neapărat la metodele psihologice. In actuala stare a cunoștințelor, deci, e silit să adopte punctul de vedere psihopatologic, atât pentru diagnoza, cât și pentru terapia bolilor mintale, deși altfel el e convins — și deci cu toate rezervele cuvenite — că o cauză patologică de natură fiziologică trebue să existe și în cazul acestor boli".

„Aceasta, spune Wechsler mai jos, deoarece el, neurologul, nu trebue — oricare ar fi aderența sa la metoda științifică cu care e obișnuit — să închidă ochii în fața realității concrete, anume în fața faptului că în stu-

www.dacoromanica.ro

diul conduitei umane, rigiditatea şi dogmatismul sunt tot atât de contrare progresului ştiinţific caşi dogma religioasă ori superstiţia şi că — foarte probabil — inafară de metoda neurologică actuală şi alte metode cunoscute, mai sunt alte multe metode şi căi de ajungere la soluţia problemei date".

Psihoptologie generală. Simptomatologie

In cele ce urmează ne propunem să trecem în revistă principalele simptome, pe care le întâlnim în bolile mintale. Ele cuprind întreg domeniul vieţii sufleteşti. Din motive de sistematizare vom încerca să le grupăm în diferitele categorii, întrebuinţate în capitolele referitoare la aspectul general al persoanei umane.

I. *Aspectul dinamic.* Turburările legate de acest aspect pot fi împărţite în două categorii, după cum ele privesc mai mult conduita conştientă şi raţională sau caracterul ori tendinţele instinctive înăscute.

Abulia este termenul general sub care cuprindem toate turburările legate de încetarea reacţiunilor voluntare, dependente de caracter. Persoana, care prezintă acest simptom, este incapabilă de orice efort sau acţiune. La început abulia se prezintă ca un sentiment de oboseală şi descurajare, se transformă apoi în unul de epuizare şi termină printr'o stare de stupoare, în care voinţa este complet epuizată.

In opoziţie cu abulia e *agitaţia* sau *supraactivitatea generală* — cum o numesc Henderson şi Gillespie (40) — în cazul căreia persoana nu are nici un astâmpăr, e în continuă treabă, fără să poată, totuşi, ajunge la ispravă, deoarece lucrul e deobiceiu lăsat la mijlocul drumului, pentru a se începe altul, care e, deasemenea, părăsit în favoarea celui de al treilea şi aşa mai departe.

Deosebită de amândouă turburările de mai sus e *stereotipia,* în care activitatea persoanei tinde să se canalizeze în anumite direcţii, cu unele şi aceleaşi mişcări şi vorbe, care se repetă la infinit. Memoria lor în loc să obosească, pare să excite. Bolnavii — spun Henderson şi Gillespie — au ceva din mumiile egiptene. O formă mai redusă a stereotipiei e *manierismul,* în care repetarea e mai puţin monotonă şi mai în acord cu trăsăturile de bază ale persoanei, a cărei pecete manierele o poartă.

www.dacoromanica.ro

Negativismul se aseamănă cu stereotipia. El consistă în a răspunde şi face contrarul de ceeace ţi-se spune sau de ceeace eşti întrebat. Persoana, care suferă de negativism, închide gura, când i se cere să o deschidă, stă în picioare, când i se spune să şadă jos, etc. Opusă negativismului e *supunerea automată* sau *sugestibilitatea* extremă, în care persoana face tot ceeace i se spune. Atunci când e vorba de repetarea unor acte, avem de a face cu echopraxia. Echolalia se referă la repetarea sunetelor.

Mişcările automate sunt o serie de mişcări — cum e, de exemplu, scrisul literelor în cuvânt — pe care persoana le face fără să-şi dea seama de ele şi de rostul lor. Ele sunt înafară de colaborare, cu restul persoanei, fiind înafară de câmpul ei de atenţie. Uneori automatismul e general şi cuprinde întreaga personalitate, cum e cazul în somnambulism sau umblatul în somn, etc.

Impulsurile nestăpânite se aseamnănă cu mişcările automate. Un pacient, de exemplu, aruncă în foc mănuşile unei rude, care-l vizitează; un maniac, în stare de excitaţie acută, loveşte o persoană, care se apropie de el şi care lui i se pare că ar avea de gând să-l bată, etc. Spre deosebire de actele automate, care sunt totdeauna inconştiente, impulsurile sunt pe jumătate conştiente.

Turburările de postură sunt o variaţie a stereotipei. In cazul lor e vorba de o poziţie statică, pe care persoana o păstrează timp îndelungat. Un pacient îngrijit de Rosanoff (85), de exemplu, ţinea totdeauna capul ridicat cu 5 cm. dela perină, dormind în această poziţie. Altul sta într'un picior, un al treilea cu mâinile în sus, etc. *Catalepsia* e un gen al posturei. In cazul ei e vorba de o imobilitate completă.

II. *Aspectul funcţional.* Turburările de gândire, dependente de funcţionarea defectuoasă a inteligenţei şi de stăpânirea ei de către imaginaţie, sunt, fără îndoială, cele mai fracvente şi semnificative simptome. Nota lor comună este, după Bleuler (16, 17), înlocuirea criteriilor logice, care ţin seama de realitate, prin criterii psihologice, de natură eminamente afectivă, care consideră numai imaginaţia şi dorinţele individului, precum şi lipsa de legătură dintre gândire şi acţiune, gândirea încetând să se mai transforme în acţiune. Obiectul de gândire e, deobiceiu, acelaşi; bolnavul mintal are obsesia temei. El, deasemenea, sufere de idei fixe, care au, uneori, un caracter imperativ, cerând bolnavului în mod insistent o acţiune sau alta.

www.dacoromanica.ro

Spre deosebire de *obsesii* şi *ideile fixe* avem *ideile autochtone*, care isvoresc din interioritatea bolnavului fără ca el să-şi dea seama de origina lor, susţinând că i-au venit pe nesimţite, într'un mod mai mult sau mai puţin straniu. *Ideile de suferinţă* sunt o variaţie a celor fixe. In cazul lor persoana crede că anumite lucruri, lipsite de orice legătură cu el, au o semnificaţie deosebită pentru el, fiind făcute anume în acest scop. *Ambivalenţa* — noţiune întrodusă de Bleuler — denotă coexistenţa în conştiinţă a două idei complet contradictorii şi absurde, care nu pot fi adevărate, dar pe care bolnavul le admite, totuşi, ca juste. *Dubla orientare* e un gen al ei. Persoana afectată de ea susţine că are în unul şi acelaşi moment două lucruri cu totul diferite, separate adeseori de sute de kilometri. *Incoherenţa* şi *fuga ideilor* se referă la procesele de gândire, care au unele sau altele din aceste simptome, desfăşurându-se într'un mod pe cât de rapid, pe atât de lipsit de orice sistem şi legătură logică.

Spre deosebire de turburările de mai sus, care se referă la *forma* gândirii, adecă la partea ei strict funcţională, indiferent de conţinut, avem turburările de gândire, legate şi definite prin conţinutul gândirii.

Delirul, luat în sensul cel mai larg al cuvântului, este — cum spun Henderson şi Gillepsie — o credinţă (a) care nu corespunde faptelor, (b) nu poate fi corectată prin apelul la raţiune şi (c) nu e în acord cu educaţia, instrucţia şi împrejurările de vieaţă, prin care individul a trecut. El pare să fie simptomul cel mai universal al bolilor mintale şi-l găsim cu deosebire la paranoiaci, schizofrenici şi psihastenici. *Ideea de grandoare* şi *persecuţie* sunt temele cele mai favorite ale delirului. Alte teme sunt ideia fixă a unui păcat sau crime, pe care pacientul pretinde că le-a făcut. In grad mai redus aceste idei sunt întâlnite şi la persoane extrem de fricoase şi bănuitoare, ale căror ambiţii şi instincte nu au fost satisfăcute, sau care au avut nenorocul unor împrejurări prea vitrege. In general ideile şi evenimentele asociate cu delirul au o ordine de asociaţie bine închegată. Noţiunea de sistematizare a delirului denotă această închegare, care, bineînţeles, se supune unei logice strict afective, care ţine seama numai de dorinţele şi pornirile persoanei, nu şi de exigenţele obiective ale realităţii.

Ipocondria e o variaţie a delirului. Pacientul e convins că sufere de boli imaginare în opoziţie cu cele mai flagrante dovezi ale inexistenţii lor. Ipocondria e foarte frecventă la neu-

www.dacoromanica.ro

rastenici, psihatenici, paranoiaci, schizofrenici, putând fi întâlnită destul de des şi la histerici.

Sentimentul de *Nirvana* sau ideile nihiliste de non-existenţă, sunt o altă variaţie a delirului. In cazul lor persoana are sentimentul că lumea a încetat să existe sau — în orice caz — e cu totul altfel decât a fost. Acelaşi sentiment îl are şi faţă de propria sa persoană, care-i apare radical schimbată.

Halucinaţiile sunt o categorie aparte de delir sensorial, în care persoana vede şi aude — uneori pipăie şi miroase — anumite excitaţii cu totul inexistente, deci fără prezenţa stimulenţilor senzoriali adecvaţi. Ele trebue deosebite de simplele *iluzii,* care sunt un fel de halucinaţii parţiale, bazate pe interpretarea greşită a datelor sensoriale. Henderson şi Gillespie, pornind dela Freud, explică halucinaţia ca „o dorinţă, respinsă de eu şi refulată în inconştient, unde a început să lucreze pe cont propriu, reuşind în cele din urmă să parvină din nou în conştiinţă pe singura cale rămasă deschisă, aceea a travestirii. Intrucât însă opoziţia eului e foarte puternică, pentruca travestirea să prindă şi mai mult, ea nu mai vine ca din interior, ci ca din exterior; în consecinţă ea e proiectată înafară, caşicând ar depinde de simţurile exterioare, care o aduc în câmpul conştiinţei". Există halucinaţii vizuale, auditive, olfactive, tactile, gustative, etc., precum şi halucinaţii psihomotorii, în care avem impresia că ne mişcăm, deşi altfel stăm pe loc. Halucinaţiile hipnagosice sunt acelea care intervin între somn şi trezire. Există, bineînţeles, şi halucinaţii cu cauze fizice sau chimice, cum sunt acelea provocate de cocaină, morfină, etc.

Turburările de *memorie* pot fi împărţite în *amnezii, paramnezii* şi *hipermnezii.* Amnezia e una cu uitarea. Ea poate fi parţială, referitoare numai la unele evenimente şi situaţii, sau totală, cuprinzând întreg domeniul amintirilor. Atunci când uitarea se aplică la amintirile recente, avem amnezia anterogradă, iar când se aplică evenimentelor vechi, îndepărtate, amnezia posterogradă. *Paramnezia* se referă la reproducerea amintirilor în mod schimbat. Uneori mai e numită şi fabulare sau confabulare. Ea trebue deosebită de *mitomanie,* în cazul căreia persoana îşi dă seama de mistificare. Hipermnesia se referă la reproducerea exactă, cu toate detaliile, a unor situaţii sau evenimente, pe care, altfel, în mod normal, nu le putem fixa şi reţine în mod exact. O varietate a paramneziei avem atunci când în faţa unor anumite lucruri, pe care nu le-am mai văzut nicicând

www.dacoromanica.ro

înainte, avem totuşi sentimentul că le-am mai văzut. Ea e cunoscută sub expresia franceză de fenomen *déjà vu*.

Turburările *atenţiei* se reduc deobiceiu la distrare sau lipsă de atenţie mai mult sau mai puţin totală. Cazurile de atenţie hiperdesvoltată sunt mai rare. Turburările de *observaţie* se leagă de *orientarea* în spaţiu, pe care unii bolnavi o pierd.

III. *Aspectul emotiv şi formal de temperament.* Agitaţia sau supraactivitatea sunt deobiceiu însoţite şi de o iuţeală exagerată a acţiunii, aşa precum hipoactivitatea merge mână în mână cu încetineala mişcării. *Iritabilitatea* şi *emotivitatea* exagerată şi bolnăvicioasă sunt rezultatul unei hiper-desvoltări a acestor trăsături, precum *apatia* şi *indolenţa* sunt urmările lipsei lor de desvoltare. *Instabilitatea emotivă* e legată de lipsa de organizare şi control a pornirilor şi emoţiilor; ea apare atunci când caracterul, socotit ca organizare a elementelor dinamice, intră în descompunere. *Stările anxioase* şi de *frică morbidă* se leagă de o hiperdesvoltare a instinctului fugei, de care frica e asociată, aşa precum megalomania e asociată cu desvoltarea exagerată a eului, pugnacitatea cu aceea a instinctului combativ, de mânie, iar sensualitatea şi setea de voluptate cu desvoltarea exagerată a instinctului sexual. Desvoltarea sau lipsa de desvoltare a acestor elemente dinamice native duce — cum vom vedea — la diferite trăsături psihopate, de care ne vom ocupa în legătură cu stările şi persoanele psihopate.

IV. *Aspectul integral de fire şi persoană.* In legătură cu firea avem stările de *euforie* şi *depresiune.* In primul caz avem o dominare bolnăvicoasă a sentimentului de plăcere, bucurie şi fericire; în cel de al doilea o stăpânire a sentimentelor opuse de neplăcere, durere, tristeţă şi nefericire. La fel avem firile foarte introvertite şi firile foarte extrovertite, care reprezintă pierderea balanţei dintre cei doi poli opuşi ai acestei trăsături de fire. De caracterul lor ne-am ocupat mai pe larg în legătură cu tipologia lui Jung, care se bazează pe această dimensiune sufletească, descoperită de el.

In legătură cu sentimentul eului, care stă la baza persoanei, dându-i conştiinţa unităţii şi indentităţii cu sine însăşi, avem stările de *depersonalizare,* în care acest sentiment al eului e pierdut, stările de *alienare,* când bolnavul se plânge că nu mai e el, ci altul, şi apoi de dublă, triplă şi multiplă personalitate, când bolnavul se simte cşicând ar fi două sau mai multe persoane. Tot aci trebue grupate şi *transformările de persoană,*

www.dacoromanica.ro

când bolnavul crede că e Napoleon, Isus sau altă mare personalitate, ori un criminal de rând, etc.

Tot în legătură cu sentimentul eului şi conştiinţa de sine, avem stările de pierdere de conştiinţă, urmate de delir, depersonalizare, somnambulism, stupoare deplină, etc. *Stupoarea* se caracterizează prin reducerea activităţii la minimum necesar conservării biologice. Uneori afectează chiar şi procesele de nutriţie şi evacuare. Ea e determinată atât de cauze organice şi toxice, cât şi de cauze psihice. O varietate a ei e *letargia*, legată cu deosebire de encefalita epidemică. In cazul ei persoana poate răspunde la anumite întrebări. Treapta ultimă a stupoarei e coma, în care conştiinţa e complet pierdută, lipsind orişice fel de activitate voluntară şi conştientă. Tot în legătură cu aspectul integral putem aminti şi turburările de somn, care pot fi grupate în insomnii, hipersomnii şi hiposomnii.

In cele ce urmează dăm o scurtă caracterizare a genezei simptomelor, aşa cum ea e făcută de Henderson şi Gillespie (40, pp. 119—122) — după care ne-am condus cu deosebire în descrierea simptomelor de mai sus. Ea rezumă, pe de o parte, punctul de vedere clasic, reprezentat de şcoala lui Kraepelin şi urmaşii săi şi psihopatologia franceză, iar pe de altă parte punctul de vedere psihanalitic, formulat de Freud. Sinteza între aceste două poziţii e încercată cu ajutorul punctului de vedere psihobiologic, reprezentat de Meyer, care pune accentul pe *ideea de adaptare a persoanei la mediul şi lumea în care trăeşte*. Persoanele, a căror adaptare a reuşit, sunt caracterizate prin principiul (Freud) sau sentimentul (Janet) realităţii; acelea a căror adaptare nu a reuşit, prin principiul sau sentimentul irealităţii, adecă prin predominarea *reacţiunilor substitutive* (Meyer), care înlocuiesc lumea reală prin una imaginară (autistă, Bleuler), faţă de care adaptarea e mai uşoară.

„In cazurile normale — spune Henderson şi Gillespie (40) — între factorii inconştienţi şi reacţiunile conştiente, există o cooperare armonică. In unele cazuri însă această colaborare lipseşte; factorii inconştienţi ajung în conflict cu cei conştienţi, fie în mod direct, explicit, fie în mod indirect, simbolic, iar în alte cazuri cearta e atât de mare încât în cele din urmă ea distruge întreaga suprastructură conştientă a persoanei. Atât într'un caz, cât şi în celalalt, simptomele turburării mintale devin aparente şi ies la iveală. Evident pentruca acest lucru să fie cu putinţă, e absolut necesar să admitem că factorii inconştienţi au o activitate a lor, proprie şi aparte, independentă de cea conştientă; zicem, astfel, că ei se *disociază* de restul vieţii mintale, iar conştiinţa sufere o „îngustare", în aşa fel încât ei rămân

www.dacoromanica.ro

înafară de activitatea ei. Această lipsă de legătură şi colaborare între conştient şi inconştient poate da naştere fie la simpla imposibilitate de recunoaştere a activităţii inconştiente de către cea conştientă, fie la un refuz al eului de a recunoaşte activitatea inconştientă (represiune, refulare).

Primul caz (când eul pur şi simplu *nu poate* recunoaşte activitatea inconştientă, oricât ar vrea el) e atât de frecvent încât e aproape comun. Un pacient poate avea, de exemplu, o serie de turburări emotive foarte serioase din cauza unei anomalii viscerale, de care el nu-şi dă seama. Această turburare atrage atenţia, iar întrucât pacientul nu poate identifica pricina reală a suferinţei şi emoţiei sale, el ajunge în cele din urmă la concluzia că necazul, adecă boala, constă în însăşi emoţia sa. Cu timpul legătura dintre ideea de boală şi emoţie devine atât de strânsă, încât pacientul desvoltă o stare anxioasă, de continuă teamă, în legătură cu această emoţie.

In al doilea caz, când disocierea depinde de refulare (care rezultă din refuzul eului de a recunoaşte factorul inconştient), factorul inconştient refulat ajunge să coacă, desvoltând cu timpul o energie afectivă cu totul specială, legată de el. El devine ceeace numim un „complex". Formaţia acestui simptom e un semn că *eul nu a reuşit* să oprească deplin elementul inconştient. Manifestarea şi exprimarea acestui element refulat în mod nereuşit va fi cu atât mai directă, cu cât nereuşita eului e mai mare. Simptomul poate îmbrăca diferite forme. El poate, de exemplu, lua forma fizică, corporală; aşa sunt diferitele tremurături sau paralizii în câmpul motric sau nenumăratele anestezii, ambioplii sau alte turburări, în câmpul sensorial. Faptul că manifestarea simptomului — care e un act de răsbunare al „complexului", a cărui refulare nu a reuşit — îmbracă o formă sau alta, e în orice caz o chestiune de minoră importanţă. In alte cazuri simptomul ia o formă sufletească: o emoţie de frică sau o idee fixă, care sunt — atât una, cât şi alta — cu totul neinteligibile pentru eu şi conştiinţă. Simptomul psihic cel mai comun e fără îndoială „frica", manifestată printr'o stare anxioasă specială. Orice conflict, fie că e legat de instinctul de conservare, fie de cel sexual, poate duce la starea de teamă, anxietate. Starea anxioasă, de teamă, tinde deobiceiu să se asocieze cu o anumită idee sau situaţie, de care ea se fixează, stările emotive neputând exista în mod independent, prin ele însile. Ideea, de care teama s'a fixat, poate să fie — pe plan conştient — cu totul îndepărtată de factorul inconştient, care e cauza ei originală şi a simptomului, care a determinat-o. In acest caz avem de a face cu procesul de „transfer al afectului". Oricare ar fi ideea, de care emoţia de teamă s'a fixat, conştientul va căuta să se scape de această idee — şi de teama ce el o atribue ei — prin o serie de acte mai mult sau mai puţin copilăreşti, care sunt tot atâtea reminiscenţe ale diferitelor acte de magie, caracteristice copilăriei..

O altă cale, pe care eul o apucă în încercarea sa de a rezolva complexul (idee plus emoţie) a cărui înlăturare nu a reuşit, e aceea a *proiecţiei*. In acest caz complexul e admis să apară în conştiinţă însă nu în mod direct, din interior, ci indirect, din exterior, caşicând el ar fi cauzat de lumea dinafară. In acest caz persoana face un proces de delir (de ex., crede că de vină pentru suferinţa sa — provocată de fapt de complexul nerezolvat — sunt oamenii, care-l privesc când trece pe stradă) sau halucinaţie (de ex., o voce interioară, care-l acuză de fapte nepermise). Calea

www.dacoromanica.ro

proiecției, în comparație cu aceea de mai sus, denotă un grad de îmbolnăvire mult mai gravă; ea cuprinde deja o deformare a realității...

Uneori fanteziile, legate de complex, pot totuși, să apară și ca părți ale lumii dinafară, în care ele au fost proiectate. Aceasta pe două căi. In cazul uneia din ele e vorba de un complex în care ideea de culpabilitate nu intră și, deci, eul îl poate admite, nu se opune. Așa, de exemplu, e cazul cu ideea de grandoare, în care individul, prea plin de amor propriu, se refugiază atunci când împrejurările vieții nu-l satisfac, obținând prea puțin succes. In al doilea caz conștientul e atât de dezintegrat de complexul neurotic încât nu se mai poate opune. Astfel complexul apare, oricât de neplăcută ar fi prezența sa. Aceasta se întâmplă numai în cazul îmbolnăvirilor mintale foarte serioase, ca demența precoce sau demența epileptică.

Satisfacerea dorințelor refulate pe cale conștientă, fără ca eul conștient să fie deplin desintegrat, e deobiceiu însoțită de stări de excitare și înălțare, cu caracter eminamente euforic. In multe cazuri însă în care aceste stări apar, individul pare, totuși, să fie foarte puțin conștient de împlinirea dorinței oprite. E, deasemenea, foarte probabil că stările acestea euforice colorează conștiința și atunci când satisfacerea dorinței refulate rămâne încă inconștientă, dar activă (disociată).

Stările de depresiune, opuse stărilor de excitație, iau naștere — caști opusele lor — în diferite feluri. Ele, deobiceiu, sunt urmarea imediată a unei dorințe nesatisfăcute, oprimate, frustrate. Spre deosebire de stările anxioase, de teamă, care apar deobiceiu atunci când dorințele frustrate nu renunță la împlinirea scopului, ele apar atunci când aceste dorințe renunță la împlinirea acestui scop. Apariția lor, evident, e un fenomen normal, cu totul natural. Ele iau însă forme patologice, intense și durabile, atunci (a) când frustrarea are loc în cazul unor dorințe conștiente, la care eul ține foarte mult. Adâncimea depresiunii e în raport direct cu gradul de supraviețuire a dorințelor, la care s'a renunțat. Această supraprețuire și evaluare a dorinței și scopului urmărit este comună în deosebi în cazul „neuroticilor", în special atunci când e vorba de neurotici cu un sentiment și ideal al eului exagerat de desvoltat. De aci setea de putere a neuroticilor (protestul masculin al lui Adler). Depresiunea devine, deasemenea, patologică atunci (b) când frustrarea e în legătură cu un obiect din inconștient. In acest caz ea ajunge să fie patologică, deoarece eul și conștiința nu pot găsi leacul răului. Depresiunea mai poate fi și rezultatul unui sentiment de culpabilitate sau remușcare, care, la fel, poate fi determinat de vreun scop inconștient, insuficient refulat. Raționalizarea conștientă a sentimentului de culpabilitate poate duce la idei de autoacuzare, care pot lua un caracter halucinatoriu de o excepțională intensitate. Ideia de vină e foarte frecventă, cu deosebire în legătură cu pornirile sexuale. Aceasta din cauza restricțiilor și prohibițiilor sociale atât de categorice și numeroase.

Toate aceste metode și căi de formare a simptomelor, descrise aci, nu sunt decât răspunsuri la condițiile de vieață ale mediului în care trăim și pot opri evoluția acestei adaptări, precum pot și să nu o oprească. La unii indivizi, de exemplu, evoluția și fixarea energiei libidinale poate să se oprească la unul din stadiile premergătoare stadiului final (de exemplu la cele de autoerotism sau omosexual). Această oprire în desvoltare face,

www.dacoromanica.ro

bineînţeles, imposibilă adaptarea la realitatea adultă, care este cea eterosexuală. In consecinţă individul va intra în conflict cu prohibiţiile sociale, care admit şi legiferează numai dragostea sexului opus. Dacă individul în chestiune acceptă situaţia sa de omosexual, ca stare de fapt, fără să se sesizeze prea mult de interdicţia socială şi deci fără să desvolte sentimentul de culpabilitate faţă de eul său conştient, care, deobiceiu, îşi însuşeşte normele sociale, atunci el va fi ferit de orice turburări mintale. Dacă, dimpotrivă, el nu poate face acest lucru, iar refularea omosexualităţii sale nu va reuşi, atunci el va desvolta fie o stare anxioasă, fie una de depresiune, iar satisfacerea dorinţei omosexuale, insuficient refulată, se va produce sub formă de simptom.

Insuccesul adaptării, la orice treaptă de evoluţie s'ar produce el, dă naştere totdeauna la un sentiment de nesatisfacţie. Pentru a se răsbuna, individul va recurge în fantezia sa fie la reîntoarcerea la o stare precedentă de desvoltare (de ex., starea infantilă de neajustare) şi va obţine, astfel, o satisfacţie imaginară, susceptibilă de a fi mai mult sau mai puţin dramatizată, stând ,de exemplu, în pat, vorbind caşi copiii, mâncând ca ei, etc. Noţiunea de „regresiune", aplicată acestei stări, nu e întru totul adecvată, deoarece nu avem de a face cu o adevărată recapitulare, această stare nefiind nicicând identică cu cea adevărată, din trecutul individului.

Toate aceste reacţiuni pot fi descrise ca *substituiri ale adaptării sănătoase*. Tendinţa lor generală e să ducă pe pacient departe de realitate. Unele sunt mai periculoase, altele nu. In orice caz cu cât îndepărtarea de realitate e mai mare, cu atât boala e mai serioasă, iar vindecarea mai grea".

Psihopatologie specială

Clasificarea bolilor mintale — cu care psihopatologia specială se ocupă — este încă o operaţie enorm de anevoioasă. Aceasta din două motive: unul legat de alegerea criteriului, iar celalalt de cunoaşterea imperfectă a simptomelor şi cauzelor, care determină boala.

Unii psihiatrii înclină spre criteriul etiologic, grupând bolile mintale după cauzele care le produc; alţii — cei mai mulţi — preferă criteriul simptomatologic, care are în vedere gruparea şi configuraţia simptomelor, iar câţiva înclină spre o combinare a ambelor criterii. Clasificarea lui Kraepelin, de exemplu, reprezintă o atare combinare, cu accentul pe simptomatologie. Un acord unanim asupra criteriilor până în prezent nu există, deşi precăderea, în general, e dată celui simptomatologic, însuşit de majoritatea psihiatrilor.

Din păcate însă acordul asupra criteriului e departe de a rezolva problema. Mai e nevoe şi de un acord asupra cauzelor

www.dacoromanica.ro

și simptomelor. Iar de acest acord psihopatologia contimporană e încă departe. Cunoașterea cauzelor și simptomelor, și în deosebi cunoașterea felului cum ele se grupează în configurații mai mult sau mai puțin unitare, de care să putem lega o unitate nosologică, bine definită, e încă mai mult un ideal decât o realitate. Nu e, deaceea, nici o mirare că 20 de psihiatri, care examinează unul și același bolnav, vor pune, cum susține Kempf, 20 de diagnoze, mai mult sau mai puțin diferite.

Pentru a remedia acest rău Asociația Psihiatrilor Americani și-a însușit o clasificare comună, obligatorie în toate spitalele publice. Măsuri asemănătoare au fost luate și în Anglia, Franța și Germania, fără ca situația să se îmbunătățească simțitor. Tiparele de clasificare au devenit aceleași, dar medicii au continuat să le întrebuințeze în felul lor, adecă în conformitate cu concepția, pe care ei o aveau despre boală. Unii treceau aproape toate cazurile de psihoză maniaco-depresivă la alte categorii de boale și invers. In acest mod studiul statistic — de exemplu — al frecvenții diferitelor boli în diferitele părți ale țării a devenit aproape cu neputință, deoarece variațiile dintre spitale nu oglindeau atât specificul regiunii, cât mai mult mentalitatea și concepția diferiților psihiatrii.

Și medicii nu trebue acuzați prea mult. Clasificarea exactă a bolilor mintale e cu neputință nu numai din cauza că simptomatologia acestor boli trebue încă să facă serioase progrese, ci și din motivul că simptomele se individualizează dela caz la caz, îmbrăcând alte și ale forme. Intr'adevăr afirmația că nu există boli, ci numai bolnavi, în domeniul psihiatriei se potrivește mai mult decât oriunde. Deaceea e foarte probabil că diagnoza și clasificarea bolilor mintale va rămâne încă multă vreme o problemă de tact și artă, nu numai de știință.

„Materialul, cu care clinicianul psihiatru are azi de a face poate fi grupat — după părerea distinsului psihiatru dela Harvard, Mcfie Campbell (11) — în următoarele categorii:

1. Turburările mintale deschise și evidente, recunoscute ca atare, în cazul cărora medicul poate fi la nevoe întărit prin actul juridic de internare. Această categorie cuprinde pe toți acei pacienți, pe care-i cuprindem sub numele de *bolnavi;* turburările sunt cunoscute sub numele de *psihoze* de diferite feluri.

Treptele începătoare și gradele mai reduse de psihoze sunt cunoscute în vorbirea de toate zilele sub expresiile camuflate de nervozitate, neurastenie, epuizare, crize de nervi, etc.

2. O serie de turburări mintale, produse de turburarea echilibrului

www.dacoromanica.ro

intern personal, în care conştiinţa relaţiilor sociale şi a lumii externe nu este adânc turburată — ca mai sus — şi în care bolnavul îşi dă seama de simptomele sale şi de nevoia de ajutor. Cazurile cele mai frecvente sunt acelea de frică morbidă, scrupule, compulsiuni, episoade isterice şi simptome isterice. Ele sunt cunoscute sub termenul general de psihonevroze sau nevroze pur şi simplu.

3. Un număr de indivizi, care fără a-şi da seama şi a recunoaşte vreun simptom de nebunie lămurită, ca acelea cunoscute în clinică şi de care medicii vorbesc, simt, totuşi, că felul lor de-a face faţă condiţiilor de vieaţă, în care ei trăesc, lasă de dorit. In consecinţă ei doresc un sfat oarecare din partea unui cunoscător. Deaceea se adresează medicului. In alte cazuri ei vin trimişi sau aduşi de prieteni. In această grupă cuprindem toţi indivizii cu sentimente de inferioritate, sentimente de discriminare (socot că lumea-i studiază), complexe de gelozie, porniri de suspicionare, entuziasm lipsit de balanţă pentru indivizi, cazuri şi petreceri, cu fixări emotive de un fel sau altul, indivizi agresivi din cale afară, indivizi retraşi, indivizi asociali, oameni înrăiţi la inimă sau persoane revoluţionare, care se amestecă în toate grevele şi mişcările".

La acestei trei grupe Campbell mai adaugă altei trei, una referitoare la delincvenţi — de care ne vom ocupa aparte — alta, specială pentru copii, şi a treia în care cuprinde indivizii cu boli organice, la care însă medicina internă nu a găsit cauza[1]).

La categoria întâia a *psihozelor* intră — judecând după

---

[1]) Clasificarea de mai sus, bineînţeles, se referă numai la bolile *mintale*, cu cauze psihice, nu şi la cele *nervoase*, cu cauze interne, de natură organică — cum sunt epilepsia, pelagra, etc. — sau cu cauze externe, de natură toxică, lezională sau infecţioasă, ca paralizia generală de origine sifilitică, alcoolismul, encefalita, arterioscleroza, etc. Toate aceste boli — care reprezintă cel de al doilea mare capitol al psihiatriei — pe noi nu ne interesează. Ele nu au nici o legătură cu punctul nostru de vedere, care e psihologia persoanei, neajutând cu nimic înţelegerea ei. Intr'adevăr ele sunt (a) fie apariţii subite, ca bolile cu cauză externă, care nu au nici o legătură cu temperamentul, caracterul, firea şi aptitudinile persoanei de dinaintea boalei, (b) fie apariţii lente, legate de acea parte din constituţia organică, care nu e corelată cu constituţia psihică. In acest mod ele se deosebesc radical de bolile mintale, legate de constituţia psihică ori biotipologică a persoanei sau de mediul psihologic şi social, în care ea trăieşte şi care se leagă în mod continuu cu fenomenele psihice normale, nefiind decât o deviere a lor, mai mult sau mai puţin accentuată. In consecinţă cunoaşterea şi înţelegerea acestor boli mintale ne deschide largi perspective de înţelegere a persoanei umane, care constitue problema ce ne interesează. Cât de importante sunt aceste perspective de înţelegere, ne putem da seama judecând după opera lui Freud, Janet, Adler, etc., care a însemnat una dintre contribuţiile cele mai capitale în psihologia persoanei umane sănătoase.

www.dacoromanica.ro

majoritatea covârşitoare a psihiatrilor — *schizofrenia* şi nebunia circulară sau psihoza *maniaco-depresivă*. Ele reprezintă cele două mari tipuri de psihoze constituţionale, unanim recunoscute de psihiatria contimporană, indiferent de deosebirile de descriere şi mai ales de interpretare, pe care le întâlnim dela un psihiatru la altul. Inrudită cu grupa bolilor schizofrenice e *paranoia*, pe care unii o cuprind chiar în această grupă. Un caz asemănător avem şi în grupa a doua a psihozei maniaco-depresive, în care unii cuprind şi melancolia involutivă, pe care, altfel, alţii o tratează separat.

Categoria a doua, a psihonevrozelor, e împărţită, după unii, ca Janet, în isterie şi psihastenie. Alţii adaugă şi neurastenia, pe care — spre deosebire de Janet — o socot independentă de psihastenie. Freud distinge trei grupe de psihonevroze; nevroze compulsive, anxioase şi isterice, iar Adler o singură categorie, pe care o leagă de sentimentul inferiorităţii, care — după el — e cheia universală de explicare a oricărei stări nervoase.

La grupa a treia, a psihopaţilor, Kahn (48) cuprinde un mare număr de persoane psihopate din punctul de vedere al impulsurilor, al temperamentului, al caracterului, al firei şi persoanei ca atare.

Intre aceste trei categorii de boli mintale, separate după intensitatea şi durata simptomelor, care le caracterizează, există o trecere continuă, în aşa fel încât aceste trei categorii pot fi socotite şi ca trei faze evolutive, care continuă pe a patra, faza normală. Teza e susţinută cu deosebire de Kretschmer, care a adus dovezile cele mai lămurite în favoarea acestei idei de continuitate. In acelaşi sens au militat şi Janet şi Freud, precum şi Jung, Adler, Morton Prince, Meyer şi alţi psihiatrii. Alţii, în schimb, susţin că aceste trei faze şi nebunia în general, au o autonomie a lor, în aşa fel încât simptomele, prezentate de turburările mintale, nu sunt numai o simplă deviere a activităţii normale, ci şi un fel de apariţii noi, deosebite de cele normale. Teza e susţinută de o serie de psihiatrii, cu formaţie eminamente medicală, care văd problema bolilor mintale numai prin prisma medicinei generale şi a ideii de boală, socotind că boala e o realitate aparte, deosebită aproape radical de starea de sănătate, cu care are foarte multe asemănări, dar, totuşi, nu se identifică.

www.dacoromanica.ro

Schizofrenia

Schizofrenia cuprinde prima — şi poate cea mai importantă — categorie de psihoze constituţionale, cunoscută multă vreme — după unii psihiatrii şi azi — sub termenul de demenţă precoce (dementia praecox), adecă înebunire înainte de vreme.

I. Teorii. Noţiunea de demenţă precoce se leagă de numele lui Kraepelin, care a unit sub acest nume hebefrenia lui Kahlbaum, demenţa paranoiacă şi catatonia, considerate înainte de el drept boli independente şi diferite unele de altele. La acestea a mai adăugat demenţa precoce simplă propriu zisă, izolată şi definită de el şi care — după părerea sa — nu e decât faza cu care celealalte deobiceiu încep. Caracteristica fundamentală a pacienţilor suferinzi de demenţă precoce, fie demenţă simplă, fie hebefrenie, catatonie sau demenţă paranoiacă, este procesul de descompunere, scindare, care termină cu o stare de completă idioţie. Boala începe la vârsta de 15—25 ani, iar cursul ei este mai mult sau mai puţin fatal, ducând, în ciuda tuturor sforţărilor medicale, la o stare de înebunire înainte de vreme. Cauza acestei boli Kraepelin o punea în seama constituţiei, cu mici concesiuni făcute şi influenţei mediului.

Cercetările psihiatrice, care au urmat după Kraepelin, au arătat totuşi că cele două caractere, distinse şi accentuate de el, precocitatea şi cursul fatal, nu sunt atât de fixe şi rigide, cât înclina el să creadă. Mai mult decât un sfert din cazurile de demenţă apar după adolescenţă şi anume la orişice vârstă, iar unele dintre ele nu sunt tocmai atât de incurabile, pe cât Kraepelin credea. Pornind dela aceste consideraţii Bleuler introduce noţiunea de „schizofrenie", sub care cuprinde cele patru boli, grupate mai înainte de Kraepelin, plus toate celealalte, care nu aparţin psihozei maniaco-depresive sau psihozelor organice. Nota lor comună nu trebue văzută atât în apariţia lor timpurie şi în cursul fatal, pe care ele îl apucă, cât în procesul de scindare, descompunere şi desmembrare, care caracterizează procesul de deteriorare şi demenţă. Vieaţa interioară, a gândurilor, se separă de vieaţa exterioară a faptelor şi exigenţelor logice şi sociale, şi urmează un curs aparte. In acelaşi timp ea ia o desvoltare mai mare, înlocuind în cele din urmă, în mod aproape complet, vieaţa exterioară, de adaptare la lumea în care trăim. Exigenţele psihologice, interioare, reprezentate prin diferitele dorinţe, sunt singurele norme, pe care gândirea individuală le

www.dacoromanica.ro

are în vedere; conformarea acestei gândiri şi la normele logice şi sociale devine fără importanţă. Gândirea schizofrenică e, astfel, o gândire eminamente *autistă*, spre deosebire de gândirea omului normal, sănătos, care e o gândire *realistă*.

Intrucât această noţiune de gândire autistă joacă un rol nespus de mare în înţelegerea şi definirea schizofreniei, câteva cuvinte asupra ei sunt absolut necesare.

„Ori de câte ori fantezia noastră — spune Bleuler (16) — primeşte frâu liber, aşa cum e cazul în mitologie, visuri sau stări patologice, gândurile noastre sunt prea puţin dispuse să mai ţină seama de realitate. In consecinţă ele ajung sub stăpânirea instinctelor şi a afectelor, singurele care le dirijează. Ajungem astfel la „gândirea dereistă", dominată de „logica sentimentelor" (Stransky), care ignorează orişice contradicţii cu realitatea. Astfel copilul — uneori şi adultul — se vede în reveriile sale un erou, inventator sau ceva asemănător de mare. Acelaşi lucru apare şi în visurile de peste noapte, când ajungem la îndeplinirea celor mai fantastice dorinţe în modul cel mai aventuros cu putinţă. Acelaşi lucru, deasemenea, în delirul unui muncitor suferind de schizofrenie, care se simte — şi se comportă — ca logodnicul unei prinţese. La fel cu paranoidul, care vede în stele sau într'un fir de păr pe farfurie o probă a relaţiilor sale cu o zână. Realitatea care nu se potriveşte cu conţinutul acestei gândiri şi — eventual — o contrazice, nu este numai ignorată, ci descompusă şi anihilată, aşa încât în această privinţă cel puţin ea nu mai există şi, în consecinţă, individul autist nu se mai simte obligat să ţină seama de normele ei. In acest mod un lucrător cu ziua, care se crede logodit cu o prinţesă, nu mai e — în ochii săi — un simplu lucrător, ci un mare lord sau altă puternică şi faimoasă personalitate.

In formele mai atenuate de gândire dereistă, autistă, aşa cum sunt reveriile de peste zi, ignorarea şi desconsiderarea realităţii externe e numai parţială, având astfel, foarte puţine puncte absurde. In visurile de peste noapte însă, în delirul schizofrenic şi întrucâtva şi în mitologie, ignorarea şi desconsiderarea realităţii externe e mult mai mare, dacă nu aproape deplină, în aşa fel încât Dumnezeu, de exemplu, poate fi născut din el însuşi. Uneori, în aceste cazuri, autismul şi deraierea merge aşa de departe, încât poate contrazice şi cele mai elementare adevăruri: Diana din Ephes nu e una şi aceeaşi cu Diana din Atena, iar Apollo e descompus în mai multe personaje; în unele e rănit, în altele omoară, altădată e artist, apoi cultivator de pământ; ba, dacă e vorba numai de logica autistă, el poate fi chiar şi femeie, deşi altfel, evident, el e bărbat. Intr'adevăr schizofrenicul internat cere uneori despăgubiri în aur, care întrec cu milioane de ori întreg sistemul solar. In alte cazuri anumite simboale sunt luate drept realitate, iar concepte diferite sunt contopite într'unul singur. Persoanele, ce ne apar în somn, deasemenea, seamănă cu mai multe cunoştinţe deodată.

Gândirea autistă ,deraiată, nu satisface însă numai dorinţele noastre, ci şi frica şi temerile noastre. Ea face dintr'un copil, care se joacă, un general, iar dintr'o fetiţă cu păpuşe o fericită mamă. In religie ea satisface setea noastră după o vieaţă eternă, precum şi aceea după fericire şi

www.dacoromanica.ro

justiţie deplină. In poveşti şi poezii ea duce la îndeplinirea tuturor dorinţelor ascunse. In visuri ne desvălue toate gândurile şi dorinţele secrete. Iar pentru bolnavul mintal duce la crearea unei lumi mai reale decât lumea concretă. Ea îl face, astfel, fericit cu lumea sa de iluzii, în care se vede împărat sau rege, absolvindu-l astfel de toate insuccesele care i-au amărît vieaţa şi care, bineînţeles, sunt atribuite numai persecuţiilor dinafară şi nicicând propriei incapacităţi.

Comparată la gândirea realistă, cu caracter eminamente logic şi social, gândirea autistă, deraiată, e, desigur, plină de non-sens şi lipsită de valoare; socotită însă ca o expresie a dorinţelor nesatisfăcute ale persoanei, ca o cale de consolare şi ca un substitut pentru alte lucruri, la care persoana nu a putut ajunge, gândirea autistă are, totuşi, o valoare a ei aparte, care-i dă un anumit caracter de realitate, de „realitate psihologică" mai presus de toate.

Inafară de nevoile efective, gândirea autistă mai poate satisface şi nevoile intelectuale. Cunoştinţele noastre însă asupra acestor nevoi sunt încă foarte reduse. Aşa, de exemplu, în mitologie soarele, care călătoreşte pe cer, are picioare sau merge într'o trăsură. Intr'un anumit caz, însă, aceste nevoi intelectuale sunt, în cele din urmă, tot trebuinţe afective. In orice caz afectivitatea joacă un foarte mare rol în gândirea referitoare la felul cum noi ne explicăm origina lumii şi structura Universului.

In natura ei ultimă gândirea autistă pare să fie cu totul deosebită de gândirea logică, realistă, cu care nu pare să aibe nici o legătură. In realitate însă între aceste două forme de gândire există o trecere continuă, care merge dela mica deraiere implicată în orice tragere de concluzii pe bază de simplă analogie la fantezia cea mai deşănţată cu putinţă.

In orice caz — şi e bine să fie spus şi acest lucru — în anumite limite gândirea autistă e poate chiar necesară, fiind un fel de condiţie prealabilă a inteligenţei, care caută să descopere noi drumuri. Efortul, pe care cu toţii îl facem în felul cum ne închipuim aceste drumuri, fie sub formă de reverie, fie altfel, pare să fie un exerciţiu indispensabil oricărei inteligenţe.

In concluzie, deci, conţinutul şi scopul gândirii autiste sunt totdeauna expresia celor mai adânci dorinţe ale naturii noastre intime. De aci şi explicarea faptului pentru care uneori avantajele gândirii autiste sunt mai preţuite decât acelea ale gândirii realiste, pe care ea o înlocueşte".

Gândirea autistă, schizofrenică, duce, astfel, la o „închidere — a persoanei — în ea însaşi", al cărei rezultat imediat este că lumea interioară devine mai importantă decât cea exterioară, pe care ea o înlocueşte. E, aşa zicând, o *simplificare a planului de vieaţă*, de aşa natură încât schizofrenicul nu se mai adaptează şi la lumea exterioară şi la cea interioară — operaţie pe cât de complicată, pe atât de anevoioasă —, ci la una singură, anume la cea interioară, care cu timpul înlocueşte şi pe cea exterioară, ţinându-i locul. Meritul de a fi acentuat acest proces de „închidere în sine" revine cu deosebire lui Jung, care încearcă să ducă mai departe gândirea lui Bleuler, văzând în schi-

www.dacoromanica.ro

zofrenie o desvoltare anormală a introversiunii, de așa natură încât energia vitală (Libido) se îndreaptă numai spre lumea interioară, cea exterioară pierzând orișice valoare. Aceeași ideie a închiderii în sine e reluată și de Kretschmer, care — cum am văzut — încearcă să lege schizofrenia — socotită ca psihoză constituțională — de constituția corporală longilină sau astenică, cu care ea ar fi corelată.

Cauzele schizofreniei trebuesc căutate — după Kraepelin — în constituția erditară și într'un proces organic de autointoxicare, rezultat dintr'o serie de turburări metabolice, determinate de secreția glandelor sexuale. De aci și explicarea faptului că apariția demenței precoce coincide — la femei — cu menstruația sau prima sarcină. Teza sa s'a bucurat și se bucură încă de o foarte mare popularitate. Importanța secreției glandelor sexuale a fost susținută de Mott (75) în Anglia, Gibbs (32) și Lewis (60) în America și criticată, în ultima vreme, de Henderson și Gillespie (40), care arată că diversele cazuri invocate în favoarea ei, sunt susceptibile de o interpretare cu totul diferită. Kretschmer (54, 55) accentuiază ipoteza ereditară, încercând a o lămuri prin contribuțiile sale biotipologice, conform cărora schizofrenicii provin din indivizi astenici sau displastici. Pe lângă rolul glandelor sexuale el mai susține și pe acela al celorlalte glande, recunoscând însă că lucruri mai precise în această privință nu știm. Argumente în favoarea factorului ereditar aduce Ruedin (87) și școala sa, iar în America A. Myerson (77) și în ultima vreme Kallmann (48), de ale cărui monumentale cercetări am mai vorbit.

In opoziție cu teza ereditară de mai sus e teza sociologică, după care schifrenia e determinată în primul rând de mediu, anume de dificultățile mediului social. Ea e foarte mult influențată de teza lui Hoch și A. Meyer (70), care au relevat pentru prima dată influența adaptării defectuoase la mediu, fără să nege însă importanța factorului ereditar și constituțional. Intrucât punctul de vedere, formulat de Meyer, stăpânește aproape întreaga gândire psihiatrică americană, având răsunet puternic și în restul celorlalte țări — Anglia cu deosebire — câteva cuvinte asupra tezei sale sunt necesare.

„Meyer — spun distinșii săi elevi din Anglia, Henderso și Gillespie (40, p. 195) — nu desconsideră sub nici un motiv importanța factorului organic și ereditar, dar încearcă să-l cuprindă într'o sinteză psihologică mai generală, în care include tot ceeace e de valoare psihopatologică.

www.dacoromanica.ro

In esenţă punctul său de vedere e că schizofrenia este rezultatul unei adaptări defectuoase progresive a individului la mediu. Schizofrenia nu e propriu zis o boală, ci o mulţime de tipuri de reacţiune, cu anumite note comune. Boala mintală nu trebue considerată în termeni de categorii bine distincte, ci în termeni de tipuri de reacţiune. Individul poate să se îmbolnăvească pe diferite căi — prin ereditate sau defecte fizice, turburări endocrine sau altfel de turburări, deficienţă mintală şi alte multe cauze — dar nici una din aceste cauze, luată singură, nu e deajuns pentru a duce la schizofrenie. La ea ajungem numai atunci când persoana, handicapată sau nu dela naştere, trebue să facă faţă greutăţilor concrete ale vieţii de toate zilele prin o serie de reacţiuni greşite, false, care, acumulate, duc la una sau alta din numeroasele condiţii, care au fost cuprinse sub numele de „dementia praecox" sau „schizofrenie".

„Atitudinea sănătoasă faţă de problemele şi greutăţile vieţii este — spun Henderson şi Gillespie în continuare — directă, agresivă, naturală şi desemnată să înlăture greutăţile imediate, odată şi pentru totdeauna. Rezultatul ei e că individul e mulţumit şi poate trece cu încredere la o nouă problemă. Individul bolnăvicios, dimpotrivă, are teamă să facă faţă greutăţilor în mod direct şi le ocoleşte, temporizează, sperând că ceva se întâmplă şi lucrurile se vor aranja cumva, într'un fel sau altul — cum, nici el nu ştie bine — fără de concursul său. In alte ocazii el evită să ia o atitudine definită, mulţumindu-se cu una substitutivă, care, bineînţeles, nu e nicicând satisfăcătoare. De exemplu, dacă e lipsit de succes în meserie, el se complace în reverii de bogăţie; dacă e incapabil să se căsătorească, se complace în onanie sau alte devieri anormale. Conştiinţa insuccesului nu e combătută prin noi eforturi, care să ducă la succes, ci prin plângere faţă de toată lumea, care e singură vinovată de toate insuccesele. Atari reacţiuni, întâmplate numai ocazional, desigur nu ies din graniţele sănătăţii; întâmplate însă des, în aşa fel încât să devină nu numai frecvente, ci deadreptul obişnuite, adecă un fel de a doua natură, ele duc la o totală ineficienţă şi inadaptare socială, în aşa fel încât în cele din urmă individul e socotit ca anormal. Genurile de reacţiune falsă, greşite, mai periculoase sunt cu deosebire hipocondria, blamarea sănătăţii fizice pentru propriile insuccese, ideile de suspicionare, preocupări religioase fantastice, indulgenţă în a se plânge, indulgenţă în singurătate, etc.".

Pornind dela ideea de adaptare a persoanei la mediul social, în care trăieşte, Sullivan (98) socoate că motivul principal al dificultăţilor de adaptare, precum şi al reacţiunilor substitutive, de adaptare falsă, vitioasă şi neadecvată, care duc la boală, nu trebue căutate atât în constituţia ereditară, cât în mediul social ca atare, anume în complexitatea şi lipsa de siguranţă, legată de mediul civilizat, în care trăim. Intr'adevăr, spune el, schizofrenia pare a fi strâns corelată cu civilizaţia. Ea e mult mai frecventă la oraş decât la sat, iar în societăţile primitive e aproape cu totul absentă, aşa cum Sapir (88). Mead (68), R. Faris (30) şi Malinowski (63) au arătat. Explicarea acestei

www.dacoromanica.ro

deosebiri trebue căutată în sentimentul de siguranţă al vieţii primitive şi în lipsa acestui sentiment în societatea civilizată. Primitivul şi omul dela ţară duc o vieaţă simplă, iar pâinea de toate zilele le este asigurată. Societatea primitivă nu cunoaşte şomeuri, nici crize economice, iar economiile dela bancă nu se pierd deoarece bănci pur şi simplu nu există. Oamenii trăiesc cu toţii împreună, iar contactul între ei şi distracţiile sunt pe cât de simple, pe atât de directe. Cu totul altfel stau lucrurile într'un oraş ca Londra ori New York. Datorită diviziunii muncii, de care societatea civilizată e atât de legată, individul îndeplineşte o anumită activitate, mai mult sau mai puţin monotonă, deci plicticoasă. Această activitate nu mai face apel la întreaga noastră personalitate, ci doar la o parte din ea; în loc să ne dea un sentiment de satisfacţie, ne dă unul de nemulţumire. Pe deasupra persoana nu e nici liberă, nici sigură. Dimpotrivă, ea e legată totdeauna de un şef, ale cărui dispoziţii trebue executate în tocmai, oricât de capricioase ar fi ele. In plus, întreprinderea şi şeful nu ne asigură nici continuitatea muncii. Patronul ne poate concedia, iar întreprinderea poate ajunge falită. Atât într'un caz, cât şi în celalalt, ajungem pe drumuri, trebuind să luăm totul dela capăt. In aceste zile negre de lipsă de lucru nu putem conta decât pe puţinele economii dela bancă, destul de puţin sigure şi ele, deoarece banca poate fi insolvabilă. In acest mod sentimentul siguranţei nu-l putem avea aproape niciând.

La toate aceste condiţii, de natură economică şi profesională, mai trebue să adăugăm şi pe acelea legate de vieaţa particulară şi familiară. Căsătoria, de exemplu, nu e cu putinţă decât târziu, după 28 şi chiar 30 de ani, când omul ajunge să-şi facă cât de cât o situaţie. Până atunci, adecă în perioada cea mai dificilă, individul e obligat să trăiască singur, cu masă la restaurant, cameră mobilată şi distracţii la cinematograf. *Incunjurat de milioane de oameni individul e, totuşi, aproape tot atât de singur, ca şi în pustiul Saharei.* El se poate adresa numai celor pe care-i cunoaşte personal, iar societatea acestora e legată totdeauna de o serie de cheltuieli, pe care şi le pot permite numai câţiva. *In societatea civilizată totul e comercializat, inclusiv distracţia.* Nu e, deaceea, nici o mirare că în cele din urmă sentimentul insecurităţii, legat de lipsa de bani şi greutăţile profesionale, pe de o parte, şi acela al singurătăţii, legat în mod inevitabil de camera mobilată, pe de altă parte, plus o serie de crize neprevăzute, cum e o boală, o concediere neprevăzută sau

www.dacoromanica.ro

o purtare brutală din partea superiorilor, plus o constituţie sufletească mai slabă, duc, în cele din urmă, la clinica de nebuni.

Pornind dela această teză sociologică a schizofreniei, Faris şi Dunham (30) au întocmit o serie de hărţi ecologice, ca acelea cu care ne-am întâlnit la pag. 281, în legătură cu delincvenţa, care arată distribuţia schizofreniei, precum şi a celorlalte boli mintale, în diferitele zone urbane din Chicago. Frecvenţa bolilor e aproape de zece ori mai mare în zonele în care bântue şomajul, mizeria, salariile mici, divorţul, viţiile, alcoolul, etc. Ceea ce, desigur, arată — după părerea autorilor amintiţi — importanţa cu totul excepţională a factorului social. Distinsul profesor de sociologie dela Universitatea din Chicago, Burgess, socoate, totuşi, în prefaţa, pe care o scrie cărţii, că aceste concluzii nu trebue considerate întru nimic în contradicţie cu teza biologică şi psihologică a nebuniei. Dimpotrivă, ele sunt şi pot fi în deplină armonie cu ambele teze. Intr'adevăr în zonele respective nu înebuneşte toată lumea, ci numai aceia a căror constituţie nativă e slabă şi ale căror conflicte interioare sunt prea puternice. Ceeace arată că acţiunea mediului social merge mână în mână cu acţiunea factorilor biologici şi psihologici.

O seamă de alţi psihiatrii, printre care Prof. Claude cu deosebire (22, 23), înclină să creadă că în fond schizofrenia s'ar descompune în două categorii de boli mintale. Una din aceste categorii ar grupa diferitele clase de schizofrenii, determinate în primul rând de cauze organice în legătură cu constituţia, metabolismul general şi activitatea glandelor endocrine; cea de a doua diferitele speţe de schizofrenii, în care ar predomina conflictele psihologice[1]). Terapia primei categorii de schizofrenii e în primul rând farmacologică, în vreme ce terapia celui de al doilea grup ar fi mai mult psihologică şi socială.

II. *Tipurile fundamentale.* Simptomele, pe care schizofrenia le prezintă, sunt nespus de variate şi se grupează în configuraţii mai mult sau mai puţin diferite, după cum e vorba de un individ sau altul. Ţinând seama de configuraţiile cele mai frecvente Kraepelin a deosebit trei forme fundamentale, la care,

[1]) Schizofrenia sau demenţa precoce, cu caracter organic, nu ar fi decât unul şi acelaşi lucru cu cazurile de meningo-encefalită cronice tuberculoase. Legătura dintre tuberculoză şi schizofrenie a fost, dealtfel, susţinută de alţi mulţi psihiatri, iar cercetările lui Kallmann (48) par să o confirme.

www.dacoromanica.ro

apoi, a adăugat şi pe a patra, cu caracter mai mult sau mai puţin incipient. Ele sunt: demenţa precoce simplă, hebefrenia, catatonia şi demenţa paranoiacă. Mai târziu el a mai adăugat şi alte forme mai puţin frecvente care s'au dovedit de o utilitate îndoelnică. Deaceea ele au fost părăsite. Primele patru tipuri fundamentale s'au dovedit, în schimb, a fi foarte bine alese, aşa că ele sunt acceptate în mod aproape unanim până azi.

(1) *Demenţa simplă* sau schizofrenia de tip simplu este forma cea mai uşoară a schizofreniei. Ea se caracterizează printr'o lipsă totală de ambiţie şi interes, lipsă de sensibilitate, apatie, fugă de lume şi închidere în sine — care nu e însă nicicând completă — printr'un început de dezintegrare a persoanei şi printr'o serie de atitudini şi acte mai mult sau mai puţin copilăreşti. Toate acestea simptome au un caracter foarte general şi nu pot fi legate de nici o turburare acută mai puternică. Individul e capabil de oarecare muncă, dar altfel nu se simte bine în nici o meserie, schimbând slujbă după slujbă. E tipul de individ, care dă cel mai mare număr de şomeuri şi delincvenţi. Simptomele boalei apar adeseori din şcoală, unde individul nu se poate adapta, nu are nici un interes, e lipsit de orişice ambiţie şi incapabil de efort. Cu timpul aceste trăsături se agravează, individul devine tot mai apatic, asocial, nervos şi închis, fiind incapabil de relaţii sociale normale, fie chiar cu părinţii săi. Gândirea sa e autistă şi incoherentă, dar, altfel, prezintă foarte rar cazuri de delir şi halucinaţii.

(2) *Hebefrenia.* Ea este al doilea tip de schizofrenie. Diferenţierea ei de schizofrenia catatonică şi paranoidă poate fi făcută cu multă greutate, deoarece o serie de simptome nu numai că sunt comune, dar par să indice în mod foarte lămurit prezenţa acestor două tipuri de boală. Hebefrenia apare însă mai de timpuriu decât ambele şi e caracterizată printr'o foarte mare incoherenţă în gândire, vorbire, însoţite de delir şi halucinaţii, precum şi de turburări emotive foarte grave, în care perioadele de excitare sunt urmate de altele de depresiune. Conduita e profund instabilă, bizară, capricioasă şi fantastică. Dela râs fără cauză se trece la plâns din senin şi invers. Bolnavului îi e silă de orişice acţiune şi imediat ce a început un lucru se lasă, pentru a se apuca, eventual, de altul. Rezultatul tuturor acestor simptome e o coborâre a modalităţilor de acţiune dela treptele superioare la cele inferioare, caracteristice copilăriei, care mer-

www.dacoromanica.ro

ge mână în mână cu un proces de deteriorare a minţii şi desintegrare a persoanei.

Ca şi demenţa simplă, hebefrenia poate fi recunoscută în copilărie. Copiii, care mai târziu se îmbolnăvesc de hebefrenie, prezintă o mare instabilitate emotivă, sunt foarte retraşi şi nervoşi, sufer uneori de crize nervoase şi au tremurături. Uneori sunt ultraconştiincioşi, pedanţi şi predispuşi spre idealism. Lumea cu care ei vin în contact îi priveşte ca firi aparte, curioase şi bizare.

Halucinaţiile şi delirul sunt foarte frecvente. Bolnavul se plânge că nu mai are creer, sânge, mâini şi picioare, etc. Alte ori spune că aude o voce internă, care-i spune — deobiceiu — lucruri absurde şi neplăcute. Ideile de referinţă, deasemenea, sunt foarte frecvente. Bolnavul crede că toată lumea îl observă, ocupându-se de el şi actele sale, dându-i să înţeleagă o serie de lucruri, pe cât de nenaturale, pe atât de ilogice.

(3) *Schizofrenia catatonică* este tipul cel mai uşor de diagnosticat şi diferenţiat faţă de toate celelalte. Ea se caracterizează printr'o stare alternativă de depresiune, excitare şi apoi stupoare. Starea de stupoare este nota cea mai caracteristică a boalei. De aci şi numele de catatonie. Ea este tipul cel mai frecvent de schizofrenie. In ceeace priveşte vieaţa anterioară a catatonicului ea se aseamănă cu aceea cu care ne-am întâlnit în cazul celor bolnavi de demenţă simplă şi hebefrenică. Intâlnim, anume, apatie, lipsă de interes, lipsă de coherenţă de gândire, vorbire şi acţiune, reverii cu caracter straniu şi curios, etc.

In starea de stupoare refuză orişice, fie chiar şi mâncarea, optând pentru o poziţie mai mult sau mai puţin curioasă, ca mâinile în sus, picioarele ridicate, capul înălţat, etc., asemănându-se unei „mumii". Aceste poziţii cataleptice sunt păstrate zile, săptămâni şi luni, dacă nu chiar ani întregi. In tot acest timp pacienţii trebue nutriţi şi îmbrăcaţi, fără ca poziţia fixă să le fie schimbată. Uneori negativismul lor merge chiar şi la oprirea urinei. Manierismul e foarte pronunţat, iar perseveraţia, inerţia, foarte mare. In ceeace priveşte sensibilitatea în timpul stării de stupoare, bolnavii nu simt o înţepătură cu acul, fie ea cât de adâncă. Ei par să-şi dea seama de tot ceeace se întâmplă în jurul lor, dar apatia lor e atât de mare încât nu participă în mod activ la nimic.

Această stare de stupoare este alternată apoi, deodată şi fără vreun motiv vizibil, cu una de excitare, în care pacientul

www.dacoromanica.ro

începe să vorbească, să răspundă la orice întrebare, dând lămuriri asupra oricărei chestiuni. El e extrem de impulsiv și se sesizează de orice, fiind capabil chiar de omucidere, precum și de sinucidere. El e capabil să sară pe fereastră, să se dea cu capul de pereți, să lovească pe oricine îi opune un obstacol, etc. Aceste stări de agitație și violență sunt, deobiceiu, însoțite de halucinații și delir. Bolnavul își motivează acțiunile prin dispozițiile pe care o voce interioară, din el, i le dă. Durata acestor stări de excitație până la paroxism merge la câteva ore, uneori zile, mai rar săptămâni. Procesul de deteriorare al inteligenței, cu starea de demență ca rezultat final, e, bineînțeles, caracteristic și catatoniei, ca oricărei alte spețe de schizofrenie.

(4) *Schizofrenia paranoidă.* Ea este tipul cel mai tardiv. Spre deosebire de celelalte tipuri de schizofrenie, care apar în adolescență sau imediat după, ea apare între 30—35 ani. Simptomele ei specifice sunt delirul, acompaniat de halucinații. Numărul lor e aproape fără margini, iar caracterul excepțional de bizar și fantastic. Înșirarea lor e pe cât de nesistematizată, pe atât de ilogică. *Ideile de grandoare și persecuție,* însoțite uneori și de stări depresive, sunt leitmotivul în jurul cărora delirul se concentrează. A doua grupă de simptome e reprezentată prin acte stereotipice, manierisme, etc. Incoherența de gândire, apatie și lipsa de interes, le întâlnim deasemenea. Rezultatul final, bineînțeles, e tot descompunerea și desmembrarea persoanei, care termină într'o stare de demență și idioție.

III. *Paranoia.* Spre deosebire de schizofrenie, caracterizată prin delir și gândire incoherentă, paranoia se caracterizează prin delir sistematizat, coherent și fix, neschimbător. Sistematizarea și fixarea are loc, bineînțeles, în jurul ideilor de grandoare și persecuție. Alte simptome mai specifice lipsesc sau joacă un rol secundar. După Bleuler (16, 17) și alți psihiatri aceste cazuri trebue grupate tot la schizofrenie. După alții, în schimb, în frunte cu Kraepelin, ele sunt cuprinse într'o unitate nosologică separată, deși, altfel, înrudirile dintre ea și schizofrenie nu numai că nu sunt contestate, dar sunt deadreptul accentuate. Mai mult chiar. Se susține că între aceste două categorii de boli ar exista și o serie de stări intermediare, grupate sub numele de parafrenie. Magnan și o serie de psihiatrii francezi cuprind paranoia sub sumele de *delir cronic cu evoluție sistematică,* caracterizat prin patru stadii: (a) ipocondrie, (b) idei de perseție, (c) idei de grandoare și (d) proces de deteriorare

www.dacoromanica.ro

a minţii. După Krafft Ebbing (53) la persoanele retrase, singuratice, bănuitoare, vor predomina ideile de persecuţie; la celeegoiste, agitate şi excitabile, ideile de grandoare, iar la cele pedante, formaliste, excentrice, ideile religioase. Psihoza, deşi foarte rară — abia 2% din totalul internaţilor sunt paranoiaci — s'a bucurat de o foarte mare atenţie şi din partea lui Meyer şi Freud. Meyer vede în ea o stare de transformare a persoanei, legată de constituţia bolnăvicioasă a individului şi imposibilitatea lui de adaptare la lume. Paranoiacul e întâiu de toate un asocial şi un bănuitor. Spre deosebire de Krafft Ebbing el recunoaşte şase trepte: (a) individul nu se simte la locul său, e iritabil, bănuitor şi incapabil de concesii, (b) el sufere de idei de grandoare şi persecuţie, (c) care-l duc la interpretări şi înţelegeri cu totul greşite, de natură delusională, făcându-l să creadă că lumea nu mai încape de el, urmate (d) de halucinaţii retrospective, cu privire la trecut şi, apoi, (e) de megalomanie şi început de deteriorare a persoanei, plus (f) reacţiuni antisociale şi primejdioase, caracteristice tuturor stărilor de mai sus. Pacientul e capabil să ucidă persoanele asupra cărora şi-a fixat ideile de persecuţie. Freud (31) socoate că origina şi cauza paranoiei trebue căutată în omosexualitatea insuficient refulată. Simptomele ei nu sunt decât rezultatul conflictelor legate de acest insucces de refulare şi oprimare. Stoddard (94) rezumă în modul următor esenţa acestei teorii freudiene:

„Paranoiacul, spune el, porneşte totdeauna dela premisa admisă în inconştient, că el „iubeşte oamenii de acela sex", care duce la următoarele stări paranoice:

„Paranoia persecutorie: „Imi plac oamenii de acelaşi sex", fiind o idee intolerabilă, e reprimată şi înlocută în conştiinţă prin „Nu-i iubesc; îi urăsc". Prin proiecţie aceasta devine egal cu „Ei mă urăsc", deci „Ei mă persecută".

„Paranoia exaltată: „Iubesc oamenii de acelaşi sex", fiind o idee inadmisibilă, e înlocuită cu: „Nu-i iubesc; mă iubesc numai pe mine". Prin proiecţie aceasta devine: „Toţi mă iubesc", deci „Sunt o mare personalitate".

„Paranoia religioasă: „Iubesc oamenii de acelaşi sex", fiind un păcat, e înlocuit cu: „Iubesc pe Dumnezeu". Graţie mecanismului de proiecţie aceasta duce la ideea că şi realitatea reciprocă e adevărată. Deci: „Dumnezeu mă iubeşte. Eu sunt alesul său".

„Paranoia erotică: Intolerabilul „Iubesc oamenii de acelaşi sex" devine „Nu-i iubesc; iubesc numai pe cei de sexul opus". Prin proiecţie: „Oamenii de sex contrar mor după mine".

„Paranoia geloasă: „Iubesc oamenii de acelaşi sex" e înlocuit cu „Nu-i iubesc; ei mă iubesc pe mine".

www.dacoromanica.ro

„Paranoia ipocondriacă: Premisa „Iubesc oamenii de acelaşi sex" e înlocuită cu „Mă iubesc, deci trebue să mă îngrijesc cât mai mult cu putinţă".

Adler (2) socoate că paranoia nu are de a face atât cu omosexualitatea insuficient refulată, cât cu sentimentul inferiorităţii şi compensaţiile, pe care el le cere. Ideile de grandoare-persecuţie nu sunt decât rezultatele mecanismului de compensaţie. Important, în orice caz, în paranoia — spune Dorcus (25) — e legătura strânsă dintre credinţă şi sentiment, dorinţă. Credinţa nu e determinată atât de realitate, cât de dorinţă, aşa cum cercetările psihologice arată, chiar atunci când e vorba de omul normal. Delirul nu e decât totalitatea acelor credinţe, în care realitatea exterioară nu mai joacă nici un rol, ea nefiind plăcută şi în contradicţie cu dorinţele noastre. Dorinţele intime, ascunse, devin, astfel, singurul imbold şi factor al credinţei. In consecinţă tot ceeace e în acord cu aceste dorinţe intime, ascunse, isvorîte din intimitatea firii noastre, e adevărat şi invers. Adevărul cu substrat pragmatic e, astfel, singurul de care paranoiacul şi nebunul în general, vrea să ştie.

Psihoza maniaco-depresivă

Noţiunea de psihoză maniaco-depresivă a fost introdusă de Kraepelin. Sub acest nume el a cuprins stările de *manie* şi *melancolie*, socotite până atunci drept boli aparte şi independente. E marele său merit de a fi observat că stările de agitaţie, excitaţie, euforie, plăcere şi bucurie exagerată şi fără motiv — ce caracterizează mania — sunt alternate cu stările opuse de deprimare, apatie, tristeţă, cuprinse sub numele de melancolie. In consecinţă el le-a grupat într'o singură unitate nosologică,pe care a botezat-o cu numele de mai sus, care combină mania cu melancolia. Precizări premergătoare în acelaşi sens au fost făcute de către psihiatrii francezi, iar Falret junior chiar a vorbit de nebunia circulară (folie circulaire). O concepţie asemănătoare întâlnim şi la Kahlbaum, care introduce termenul de „ciclotimie" sau „boală ciclică", reluat şi reactualizat azi de Kretschmer (54). Kahlbaum însă, spre deosebire de Kraepelin, a rezervat noţiunea de ciclotimie numai pentru cazurile uşoare, pe acelea grave botezându-le „vesania tipica circularis". Inainte de

www.dacoromanica.ro

Kretschmer termenul de ciclotimie a fost întrebuinţat şi de Hecker.

Spre deosebire de schizofrenie şi paranoia, care sunt — după Meyer şi Henderson-Gillespie (40) — *boli reactive*, legate de latura conativă şi cognitivă, psihoza maniaco-depresivă şi melancolia involuţională — de care ne vom ocupa îndată — sunt *boli afective*, legate în primul rând de emoţii. In primul caz avem de a face cu neputinţa de adaptare şi o serie de mecanisme compensatorii, determinate de această neadaptare; în al doilea caz cu pierderea balanţei emotive, în care echilibrul dintre plăcere şi neplăcere, bucurie şi tristeţă, dispare, iar balanţa afectivă cade când într'o parte, când în cealaltă.

Procesul de adaptare fiind strâns legat cu inteligenţa — care e funcţiunea sa de bază, instrumentul principal de care el se foloseşte — turburările de adaptare aduc cu sine şi un proces de deteriorare a acestui instrument. In consecinţă în cazul schizofreniei şi paranoiei pe lângă turburările de adaptare avem şi o serie de turburări mintale, legate de mecanismul de gândire, pe care inteligenţa se bazează. Colaborarea dintre turburările de adaptare şi deteriorare mintală duce la o desmembrare şi desintegrare a persoanei, care — în cele din urmă — sfârşeşte prin starea de completă demenţă şi idioţie. *Schizofrenia e, astfel, o psihoză reactivă, de inadaptare la lume şi deteriorare mintală, ce termină printr'o stare de demenţă şi idioţie.* Lucrurile se petrec diferit în cazul turburărilor afective, care duc la manie sau melancolie ori la amândouă. *Căderea balanţei emotive turbură, desigur, adaptarea. Ea nu afectează însă inteligenţa. In acest mod bolnavul se elimină din lumea în care trăeşte, devenind fie prea vesel, fie prea trist, dar, altfel, mecanismul inteligenţei sale rămâne mai mult sau mai puţin neafectat. Deteriorarea mintală nu are loc, iar starea de demenţă sau idioţie, cu care schizofrenia, deobiceiu, termină, lipseşte.*

Oscilaţia între plăcere şi neplăcere, bucurie şi tristeţă, fericire-nefericire, e, desigur, un fenomen cu totul normal, pe care-l întâlnim în cazul tuturor indivizilor. In toate aceste cazuri însă, zise normale, ea are o anumită dimensiune, latitudine şi o anumită cauză. Cu alte cuvinte trecerea dela o stare cu totul extremă nu se face deadreptul la o stare cu totul opusă, ci la una mai puţin opusă, adecă mai aproape de mijloc. In acelaşi timp, apoi, trecerea are totdeauna o cauză evidentă, legată deobiceiu de individ şi mediul, în care el trăeşte. Lucrurile se petrec

www.dacoromanica.ro

diferit în cazul psihozei maniaco-depresive. Deastădată trecerea e bruscă, dela un pol la altul, iar cauza lipseşte. Astfel trecerea e pe cât de mare şi neaşteptată, pe atât de iraţională şi inexplicabilă. Figura 46, adoptată de Dorcus (25) după J. J. B. Morgan (73), e menită să ilustreze aceste spuse.

Oscilaţiile dela starea de bucurie la cea de tristeţă pot fi mai mult sau mai puţin mari, întinse. Ţinând seama de acest caracter al lor putem distinge trei grade de manie şi alte trei de melancolie. In cazul maniei avem hipomania, mania acută şi mania hiperacută, iar în cazul melancoliei starea de melancolie simplă, melancolie acută şi melancolie hiperacută.

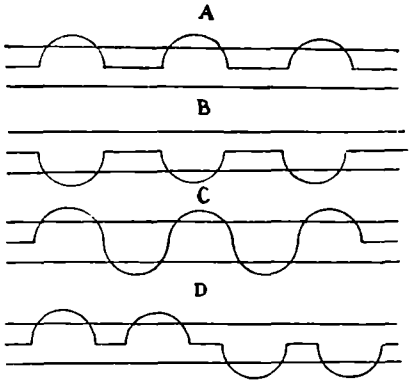

Fig. 46. — Trecerea dela stările de manie la cele de depresiune. (După Dorcus, 25).

In ceeace priveşte etiologia psihozei maniaco-depresive, aproximativ 60—80% din cazuri trebue atribuite — după Kraepelin (52) — constituţiei ereditare. Lucruri asemănătoare susţine şi Vogt (98), care a constatat că în 22,2% din cazuri părinţii au suferit de aceeaşi boală. In 35% boala apare şi la fraţi şi surori. Constatări asemănătoare a făcut şi Rehm (83), care a studiat 44 copii din părinţi maniaco-depresivi. In 52% din cazurii copiii prezentau semne de „degenerare psihică", iar în 29% semne de turburări emotive, caracteristice psihozei maniaco-depresive. O întărire a tezei ereditare aduce concepţia lui Kretschmer (54), care — cum am văzut — leagă această psihoză de constituţia picnică. Acelaşi lucru l-a constatat şi McDougall (62), Meyer şi Hoch (7) şi Bleuler (16,17). Ei insistă cu deosebire asupra tipului psihologic cu predispoziţii pentru această boală. Acest tip se caracterizează fie prin o fire prea veselă,

www.dacoromanica.ro

optimistă, vorbăreaţă, agresivă, fie prin una tristă, pesimistă, deprimată ,ce vede vieaţa numai în negru, fie prin o fire cu alternări între aceste două extreme, care imprimă persoanei o anumită instabilitate emotivă. In general aceste trei tipuri sunt ereditare. Imprejurările mediului, mai norocoase sau mai puţin norocoase, îşi au şi ele importanţa lor. O însemnătate deosebită e dată mediului şi de către psihanalişti, după care stările de manie sunt deobiceiu legate de satisfacerea bruscă a unui complex refulat, iar cele de melancolie de deprivarea subită şi repetată a unor dorinţe puternice, legate, bineînţeles, de *Libido.*

I. *Mania.* Caracterele fundamentale, după care stările de manie pot fi recunoscute, sunt cu deosebire trei: (a) starea euforică, de bucurie şi înălţare, exagerată şi fără cauză, (b) fuga de idei şi (c) excepţionala excitabilitate şi activitate motrice. Persoana se simte nespus de bine şi înălţată sufleteşte, nu are nici un astâmpăr, se entuziasmează de orice şi se agită fără încetare.

„Trăsătura proeminentă a maniacului — spune Dorcus (25) — este excitabilitatea, care se manifestă prin supraactivitate şi fugă de idei. Maniacu' pur şi simplu nu poate sta liniştit, ci trebue să facă ceva în fiecare minut. Considerat la suprafaţă, el apare ca un om mulţumit cu sine însuşi, care socoate că totul e mare şi demn de luat în seamă şi care trece fără astâmpăr dela un lucru la altul. Reacţiunile maniacului sunt excepţional de iuţi şi dacă nu ar fi cu totul lipsite de constanţă, atunci ele ar duce, indiscutabil, la un mare randament. Din păcate însă atenţia maniacului e lipsită de orice perseverenţă şi concentrare, fugind dela o impresie la alta, aşa încât din cauza ei individul ajunge să fie un mare agitat şi nu un muncitor cu folos. Conversaţia maniacului poate părea uneori incoherentă, din cauza fugei dela o idee la alta, dar altfel ea păstrează totuşi contactul cu realitatea. In decursul ei maniacul e aşa zicând cu sufletul pe limbă şi spune tot ce are pe inimă. El, deasemenea, se amestecă în treburile tuturor, indiferent dacă e întrebat ori nu, îi cunoaşte ori ba, etc. Procesele sale de gândire sunt atât de rapide încât el are o excepţională mâncărime de limbă, vorbeşte într'una, monopolizând conversaţia, în aşa fel încât într'un grup el devine şi caută să devină centrul de atenţie al tuturor".

Aceste simptome, bineînţeles, pot fi mai mult sau mai puţin desvoltate. Ţinând seama de gradul lor de desvoltare distingem cele trei stări de manie, ilustrate în figura 47. Ele sunt: hipomania, mania acută şi mania hiperacută, pe care unii o împart în delirantă şi manie cronică.

Hipomania este treapta cea mai de jos, cu care deobiceiu începe orice gen de manie. Neastâmpărul şi agitaţia sunt cele

www.dacoromanica.ro

două trăsături de bază, care o caracterizează. Individul atins de hipomanie e în continuă treabă. Prezența unei persoane streine îi provoacă o mare mâncărime de limbă și încearcă să o „pisează" imediat. El are foarte mult amor propriu și socoate că poate face orișice mai bine ca oricine. E susceptibil la orice fel de observație și nu admite alte păreri decât pe ale sale. E foarte iritabil și în general lipsit de control moral, făcând excese de plăceri gastrice și sexuale. Altfel însă hipomanul e, totuși, o persoană rezonabilă, a cărei adaptare și integrare în societate e insuficientă și lasă de dorit, fără a fi însă cu neputință.

Lucrurile se schimbă în cazul *maniei acute*, când toate trăsăturile de mai sus se agravează în așa măsură, încât integrarea în societate devine cu neputință, iar grija medicală necesară[1]). Deobiceiu această stare este precedată de o scurtă fază de

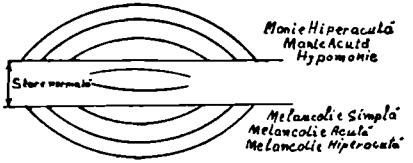

Fig. 47. — Cele trei stări de manie și melancolie. (După Dorcus, 25).

insomnie și iritabilitate. Altfel însă persoana se simte — spune ea — mai bine ca oricând și caută cu orice preț să dovedească aceasta. Conștiința eului e foarte pronunțată; maniacul se simte superior tuturora și dă ordine la toți cei din jurul său. Această stare de înălțare, exaltare și bună dispoziție, e însă alternată cu faze scurte de extremă iritare, când persoana devine excepțional de violentă, sparge tot ce-i stă în cale, lovește, aruncă hainele din pat, etc. Există cazuri când ea e foarte periculoasă și trebue păzită cu orice preț, fie chiar în cămașa de forță. Odată starea de nervozitate trecută, buna dispoziție revine din nou și uneori pacientul își cere chiar scuze. Vorbirea denotă o fugă de idei cu totul tipică, a căror incoherență e foarte mare. Persoana maniacă e sensibilă la orice, iar atenția ei fuge dela un lucru la altul, fiind totdeauna „gata de fugă". Ea delirează, confundă persoane streine cu prieteni vechi și sufere — în unele

[1]) Aceasta nu însemnează, totuși, că orice stare de manie acută e, și trebue să fie, precedată de una hipomaniacă. Există și cazuri când ea apare dintr'odată. Trecerea prin starea incipientă de manie simplă nu e strict necesară, deși, altfel, e obișnuită.

www.dacoromanica.ro

cazuri — şi de halucinaţii. Inteligenţa şi memoria rămân în general neatinse, deşi turburările emotive au urmări vădite asupra lor, determinând manifestarea lor în condiţii curioase şi neadecvate.

Mania hiperacută este treapta cea mai desvoltată a maniei. Uneori e precedată de celelalte două; alteori însă apare dintr'odată.

„Individul hipermaniac — spun Henderson şi Gillespie (40, p. 138) — este cu totul dezorientat atât în spaţiu şi timp, cât şi în relaţiile cu persoanele. Conversaţia sa este cu totul incoherentă şi pacientul este atât de excitat încât nu mai poate fi stăpânit, fie chiar numai pentru câteva minute, decât de persoanele cu excepţională putere hipnotică. El nu-şi află nici un astâmpăr; se învârteşte şi aleargă în toate părţile, aflându-se în continuă treabă, fie fizică, fie psihică, ajungând la o completă epuizare a forţelor, în cazul, bineînţeles, că nu e potolit cu calmante puternice. El desvoltă atât iluzii, cât şi halucinaţii vizuale şi auditive, precum şi idei de grandoare şi suspicionare. In ceeace priveşte aspectul moral al conduitei, pacienţii sunt mai mult sau mai puţin nerușinaţi, fiind lipsiţi de orişice jenă în felul de acoperire ori neacoperire a corpului. Ei sunt lipsiţi de cea mai elementară conştiinţă a boalei lor şi refuză, astfel, orice cooperare cu medicul".

(2) *Depresiunea.* Stările de depresiune se caracterizează exact prin trăsăturile opuse acelora pe care le-am întâlnit în stările de manie. Aceste trăsături sunt: (a) sentimentul de silă şi teamă faţă de orişice fel de activitate, (b) o excepţională încetineală şi greutate în cursul ideilor şi (c) o dominare a sentimentelor de tristeţă şi epuizare. După cum aceste trăsături sunt mai mult sau mai puţin accentuate avem depresiunea sau melancolia simplă, depresiunea acută şi cea hiperacută.

Starea de *melancolie* sau *depresiune simplă* se caracterizează printr'o încetineală în gândire şi faptă şi o predominare a sentimentului de tristeţă şi amărăciune. Persoana are o faţă obosită şi abătută, cu cearcăne la ochi şi pare mai bătrână decât este în realitate. Ea se plânge că se simte prost, că nu reuşeşte în nimic, că e cu totul lipsită de noroc şi orice iniţiativă a ei e dela început condamnată să eşueze. Ea socoate că ar fi fost mai bine să nu se fi născut şi-şi doreşte moartea, fiind de părerea că nu e bună la nimic. Vorbeşte încet, rar şi greoiu, întrebuinţând propoziţii scurte, pe care rar le completează, preferând vorbirea în câte un singur cuvânt. Inclină spre lenevie şi nemişcare, mulţumindu-se cu puţin, cu condiţia numai să fie lăsată în pace. Inteligenţa, altfel, e nealterată şi memoria intactă.

www.dacoromanica.ro

Trăsăturile de mai sus se accentuiază în mod simțitor în *melancolia acută*, când sila de activitate, încetineală în faptă și gândire și sentimentele de tristeță devin atât de desvoltate încât adaptarea și integrarea persoanei în societate devine cu neputință. Pacientul e capabil să stea ore întregi fără a face cea mai mică mișcare și fără a vorbi nimic. La întrebări răspunde cu foarte mare greutate, îngânând — după mult efort — un *da* sau *nu*. El se crede o foarte mare calamitate și-și atribue fel și fel de crime imaginare, care au dus la nefericirea familiei și a semenilor. Deaceea, spune el, nu mai e nimic de așteptat decât închisoarea pe pământ și tortura iadului pe lumea cealaltă. „Dumnezeule, ce am făcut, ce am făcut"? — sau „Iartă-mă Doamne și ai-mă în grijă", etc., sunt de cele mai multe ori singurele expresii, care se repetă mereu. Toate aceste gânduri, evident, îl fac să sufere enorm. Suferința sa, crede el, e fără margini și unică; în grad atât de mare nu a cunoscut-o nimeni. Ideile ipocondrice sunt foarte frecvente. Pacientul are, deseori, convingerea că sursa din care i se trag toate relele, e contactul sexual prea de timpuriu, onania sau alte manifestări sexuale și erotice prea de vreme. Alte ori el are senzația că e lipsit de creer sau stomac, etc. Toate aceste stări de delir și halucinații duc, bineînțeles, la o dominare a conștiinței lumii reale. Inteligența, memoria și celelalte funcțiuni intelectuale rămân, totuși, neatinse și pacientul își dă deseori seama de boala sa.

Depresiunea stuporoasă este treapta cea mai accentuată a melancoliei. In cazul ei persoana nu mai răspunde la nimic, rămânând complet indiferentă la tot ceeace se petrece în jurul ei. Ea e incapabilă să-și mai satisfacă trebuințele și trebue nutrită pe cale artificială. Conștiința este foarte scăzută și singurul lucru, capabil să mai țină atenția cât de cât trează, e ideea fixă a păcatului și nenorocirii, care ia cele mai extravagante forme. Pacientul are senzația că e apusul lumii, în formele cele mai cataclismice și el trebue să sufere pentru totdeauna. In urma tuturor acestor stări și idei sănătatea sa fizică începe să sufere; el slăbește în mod îngrijorător și asistența medicală e absolut indispensabilă.

(3) *Stările alternative*. In o bună parte din cazuri stările de manie sunt alternate cu stările de depresiune și invers. Kretschmer socoate că aceste cazuri sunt chiar cele mai frecvente. Intre cele două stări opuse, cu simptome contradictorii, uneori avem întrepuse stări de normalitate, alteori nu.

www.dacoromanica.ro

In alte cazuri unele din simptomele celor două stări opuse coexistă. Avem, astfel, *stări mixte.* Kraepelin a deosebit şase tipuri fundamentale, printre care mai frecvente sunt cu deosebire două şi anume depresiunea agitată şi mania stuporoasă. In primul caz avem o depresiune însoţită de agitaţie, iar în al doilea sentimente de euforie cu încetare de orişice activitate de gândire.

In general stările de manie şi melancolie sunt vindecabile. In unele cazuri însă ele se permanentizează, dând naştere la *mania cronică.* O tendinţă asemănătoare de permanentizare avem şi în cazul melancoliei. E *melancolia involuţională,* care — spre deosebire de manie, melancolie ori stările lor alternative, ce se pot ivi foarte de vreme —, apare numai după 45 ani. După Kraepelin ea nu e decât un gen al melancoliei; după alţii, dimpotrivă, o unitate nosologică aparte. Cercetările din urmă par să verifice părerea din urmă. Simptomele ei sunt în general aceleaşi, ca şi la melancolie: depresiune, anxietate, simţ de păcat şi culpabilitate, pesimism şi descurajare, delir şi halucinaţii cu motive ipocondrice, etc. Specificul boalei pare a fi apariţia ei tardivă, precum şi o strânsă corelaţie cu o serie de turburări fiziologice, în deosebi endocrine.

Inainte de a trece la psihonevroze ne mai rămâne să spunem câteva cuvinte despre *epilepsie,* pe care unii o consideră ca o psihoză, alţii ca psihonevroză, iar alţii drept o boală cu caracter organic. De fapt se pare că noţiunea de epilepsie e un termen foarte general, cu caracter colectiv, care se referă la o serie de turburări organice şi sufleteşti, ce au câteva trăsături fundamentale comune, printre care cu deosebire criza convulsivă. Rosanoff (85) înclină să creadă că la mijloc e vorba despre o constituţie epileptică, care poate fi actualizată de o serie de cauze organice sau psihice, precum şi de cauze extreme, ca intoxicaţia cu alcool, sifilis, etc. Kretschmer (54), deasemenea, emite ideea unei corelaţii psihice între epilepsie şi tipul displastic, fără a putea însă da indicaţii mai precise.

Simptomele, după care epilepsia poate fi recunoscută, sunt permanente şi accidentale. Importante sunt în special cele accidentale, legate de criza convulsivă şi anume de starea de *aură,* prevestitoare de criză, starea de inconştienţă din timpul crizei, sentimentul de vertigiu, care apare şi înafară de criză, apoi starea de stupoare şi amnezie de după criză. Printre trăsăturile permanente, care caracterizează persoana epileptică în mod

www.dacoromanica.ro

constant, când ea nu e în criză, sunt instabilitatea emotivă, iritabilitatea, avalanşa ideilor şi stărilor de extaz. Ele au fost făcute celebre prin descrierile lui Flaubert şi ale lui Dostoiewski în deosebi, care au suferit de epilepsie. Aceste trăsături se accentuiază în orele şi zilele, ce preced criza.

Psihonevrozele

Spre deosebire de psihoze, care sunt — cum spune Meyer — *reacţiuni totale*, ce cuprind întreaga persoană, psihonevrozele sau nevrozele pur şi simplu, sunt — spune el — *reacţiuni parţiale*, ce afectează numai o parte din persoană. In consecinţă psihozele — continuă Meyer — fac adaptarea la mediu cu totul imposibilă, în vreme ce psihonevrozele o împiedică foarte grav, fără a o face cu neputinţă. La aceste două criterii — unul legat de domeniul persoanei şi altul de adaptarea la mediu —, admise de toţi psihiatrii, am putea adăuga un al treilea, legat de limbaj, scos în evidenţă în special de Freud. In psihoze apariţia şi manifestarea conflictelor, care determină boala, se face în mod direct şi netravestit, pe cale de limbaj; în psihonevroze ea se face în mod indirect şi travestit, sub forme de simptome psihice sau fizice. Apariţia conflictelor sub forma expresiei directe, prin limbă, e oprită de conştiinţă, care-şi păstrează aproape neştirbită funcţiunea ei de cenzură şi control, şi care, bineînţeles, nu vrea să ştie de aceste conflicte, ele venind în contradicţie cu normele, pe care ea le serveşte. Un al patrulea criteriu ar fi legat de legea regresiunii, formulată de Ribot, caracteristică aproape tuturor turburărilor mintale. In cazul psihozelor regresiunea merge până la cele mai inferioare trepte din copilărie, uneori chiar până la anul întâiu, bolnavul nefiind capabil nici măcar de stăpânirea urinei, fapt ce imprimă conduitei bolnavului un adevărat caracter de *infantilism*. In cazul nevrozelor, dimpotrivă, regresiunea este limitată la trepte de evoluţie superioare. In plus, apoi, ea e totdeauna parţială, pe o singură latură şi nicicând totală, pe toate laturile, cum e cazul în unele stări psihotice.

Cunoaşterea psihonevrozelor se leagă în primul rând de numele lui Charcot şi a elevilor săi, Janet şi Freud. Contribuţii importante au făcut şi Bernheim, Babinski şi Déjérine, în Franţa, Bleuler, Jung, Adler şi Kretschmer, în Germania, Yealland, Beers, Leonard, Morton Prince în America şi Mitchell, McCurdy

www.dacoromanica.ro

Ross şi Henderson-Gillespie în Anglia. La început atenţia a fost concentrată mai mult asupra histeriei sau „marea nevroză", cum a botezat-o Charcot, pentru a fi apoi extinsă — datorită lui Janet — şi asupra psihasteniei, socotită înainte drept unul şi acelaşi lucru cu neurastenia.

Histeria şi Psihastenia

Histeria, spune Charcot, e o maladie mintală. E formula, pe care el, deşi neurolog ca formaţie, o repetă necontenit. In consecinţă orice substrat neurologic lipseşte şi căutarea lui e pierdere de vreme. Atenţia cercetătorului trebue concentrată asupra manifestărilor clinice, fie fiziologice, fie psihologice, pe care el caută să le grupeze şi clarifice. Aceste manifestări se traduc, după el, în două categorii de simptome, anume prin *stigmate* sau simptome constante şi *accidente* sau simptome secundare trecătoare. Stigmatele cele mai frecvente sunt: anestezia faringelui, care opreşte vorbirea, anestezia urechii şi a pielii, diminuarea acuităţii celorlalte simţuri speciale, în deosebi a văzului, câmpul vizual reducându-se foarte mult, hiperestezia, catalepsia (încremenirea), abulia (lipsa de voinţă) etc. Accidentele sunt: crizele, paraliziile trecătoare, paralizia spinală, turburări de reflexe, precum şi turburări vaso-motorice şi stomacale, etc.

Toate aceste stigmate şi accidente au la bază o singură cauză, de natură intelectuală, anume o idee fixă sau un sistem de idei, care scapă controlului conştiinţei şi care se manifestă izolat şi separat de conştiinţă, constituind oarecum o a doua persoană. Această idee — în funcţie de care e întregul convoiu de fenomene, legate de isterie — e de obiceiu corelată cu un accident, care a influenţat foarte puternic respectiva persoană sau — de cele mai multe ori — cu ideea unui accident. Căci e suficient ca o persoană să aibă ideea că a trecut peste ea o trăsură, rupându-i picioarele, pentru ca ea să nu mai facă nici o mişcare cu ele, afirmând că sunt rupte, deşi picioarele se află în stare de perfectă sănătate. Histeria apare, astfel, în majoritatea cazurilor ca o idee fixă, ca o obsesiune a acestei idei, care nu mai poate fi înlăturată ori stăpânită şi care ne interesează fără încetare, punând în cele din urmă stăpânire asupra noastră. Insănătoşirea consistă în înlăturarea acestei idei.

www.dacoromanica.ro

Pentruca accidentul sau ideea accidentului să aibă însă efect asupra persoanei e nevoie de o anumită constituţie ereditară, mai mult sau mai puţin *degenerată.* Altfel el rămâne fără urme. Deaceea cauza principală a isteriei trebue văzută în degenerare. Accidentul sau ideea accidentului e mai mult o cauză ocazională, care declanşează şi pune în manifestare cauza reală, adevărată, care e degenerarea.

Pentru a proba că diferitele simptome nu sunt decât rezultatul ideii fixe şi nu au nici o cauză organică, Charcot avea obiceiul să recurgă la sugestia hipnotică, provocând şi vindecând diferitele simptome pe această cale. El era însă de părere că atari simptome — paralizii, tremurături, etc. — pot fi provocate numai la histerici, cu substrat nervos degenerat, nu şi la indivizi normali, cu constituţie sănătoasă. E meritul lui *Bernheim,* şeful şcoalei dela Nancy, de a fi arătat că în acest punct Charcot a greşit şi că de fapt caracteristicile histeriei pot fi provocate, cu ajutorul sugestiei, la orice persoană, indiferent dacă ea e sau nu isterică. Cu aceasta ideea degenerării, socotită ca factor determinant al histeriei, cade şi sugestia rămâne singura cauză a histeriei. *Babinski* merge mai departe susţinând că nu există simptom histeric, care să nu poată fi provocat prin sugestie şi vindecat prin persuasiune. Deaceea el şi defineşte histeria ca *acea turburare mintală, care poate fi provocată prin sugestie şi vindecată prin persuasiune.* In ceeace priveşte forţa de care sugestia depinde, ea e totdeauna legată de un anumit şoc emotiv, fie în legătură cu un accident, fie în legătură cu ideea despre accident.

Admiţând teza lui Bernheim şi Babinski că fenomenele histerice sunt fenomene de sugestie sau autosugestie, Janet (44) arată că dacă aceasta e adevărat, contrarul ei e, totuşi, inexact. Există fenomene, spune el, care deşi pot fi provocate de sugestie, nu sunt totuşi fenomene de histerie, ci fenomene diferite, susceptibile de a fi clasificate într'o unitate nosologică, cu numele de psihastenie. Această împărţire făcută, el merge mai departe şi încearcă să pătrundă în mecanismul intim, care stă la baza fiecărei boli, determinând natura ei specifică.

1. *Teoria lui Janet.* Vieaţa sufletească — spune Janet (14) — e o realitate ierarhică de tendinţe, de o unitate mai mult sau mai puţin organică, cu o anumită tensiune superioară ori inferioară. Două sunt categoriile de turburări pe care această

www.dacoromanica.ro

vieaţă poate să le sufere: turburări în unitatea ei şi turburări în treapta sau nivelul ei de tensiune superioară ori inferioară. In primul caz avem de a face cu desagregarea unităţii în părţile ei componente, iar în cel de al loilea cu o cădere a tensiunii dela o treaptă superioară la una inferioară. Primul pas de descompunere şi desagregare a unităţii dă naştere histeriei; cel de al doilea, de cădere a nivelului de tensiune, psihasteniei.

Histeria se manifestă ca o serie foarte multiplă şi variată de fenomene printre care notăm; ideile fixe, obsesiunile, aşa numitele crize nervoase, somnambulismul, dublarea personalităţii, turburările percepţiei, etc. precum şi o serie de turburări organice însoţitoare (notate cu deosebire de Charcot). Simptomele specifice, după care o putem mai uşor recunoaşte, sunt mai multe. Le notăm.

Mai întâi în cazul oricărei histerii, e vorba de „o idee sau un sistem de imagini şi mişcări, care scapă controlului şi chiar conştiinţei de ansamblu a celorlalte sisteme, ce formează personalitatea". Deci, de o parte, o manifestare cu totul exagerată şi un rol cu totul prea mare, care depăşeşte pe cel biologic, al unei idei sau al unui sistem de imagini şi mişcări, iar pe de altă parte o lipsă de conştiinţă a acestei manifestări, precum şi una de amnezie, de uitare a ideii, imaginii ori mişcării emancipate şi scăpate unităţii organice a conştiinţei. Aceasta mai ales atunci când ideea ori imaginea fixă e aşa de puternică încât învinge conştiinţa sau profită de adormirea ei din somn, punând stăpânire pe corp şi dând astfel naştere somnabulismului şi delirului. In toată această stare de delir şi somnabulism conştiinţa normală a dispărut, rămânând numai conştiinţa ideii fixe, delirante care stăpâneşte cu atâta tărie încât persoana nu o simte şi nu are decât conştiinţa ei, orice contradicţie fiind de prisos. „Mai întâi acest delir extrem, e însoţit de o convingere intensă, pe care o găsim foarte rar; el determină o mulţime de acţiuni, şi dacă nu mă înşel, duce uneori chiar la crime. El dă naştere la o mulţime de halucinaţii ale tuturor simţurilor, extrem de remarcabile". Desfăşurarea delirului e uimitor de regulată: scena crucificării sau a violului (unele din cele mai obişnuite) se repetă totdeauna aceleaşi, cu aceleaşi gesturi şi cuvinte, aşa cum nici cel mai bun actor n'ar putea reda mai bine unul şi acelaşi rol.

Pe lângă aceste caractere pozitive există o altă serie de ca-

www.dacoromanica.ro

ractere negative. „In tot timpul desvoltării delirului, persoana nu numai că nu crede şi nu acceptă nimic, ce e în opoziţie cu ideea dominantă, dar ea nici nu vede, nici nu aude nimic, în afară de sistemul de imagini al ideii sale. Ochii săi sunt deschişi, dar ea nu vede nimic, spune doctorul Lady-i Macbeth. Când delirul se termină, persoana revine în stare normală şi pare a fi uitat tot ceeace s'a petrecut. In multe cazuri, cum am încercat să arăt, această amnezie e şi mai completă: ea se întinde nu numai la perioada delirului, ci şi asupra ideii dela baza acestui delir, precum şi asupra tuturor evenimentelor precedente, în care această ideea a fost amestecată".

In funcţie de acest fenomen de emancipare al unei idei, cu un complex de imagini şi mişcări de sub controlul conştiinţei, e un altul, privitor la limbaj. In foarte multe cazuri, subiectul „vorbeşte la infinit, de toate, despre orice fel de lucru, fără să se poată opri. Totul se desfăşoară automat, în forme perfect identice. Bolnavul nu mai e stăpân pe limbajul său şi nu mai are conştiinţa a ceeace vorbeşte". Limbajul există în afară de conştiinţa personală şi nu în acelaşi timp şi integrat conştiinţei. In alte cazuri, în loc de vorbire la infinit avem mutism, persoana fiind în imposibilitate de a pronunţa două vorbe.

Acelaşi lucru, ce se întâmplă cu limbajul, se întâmplă şi cu mişcările, care scapă şi ele controlului conştiinţei şi voinţei personale, manifestându-se în liberă voe sau nemanifestându-se deloc. Procesul se extinde uneori nu numai la mişcările faţă de lumea exterioară, ci şi la acele interne de exersare a funcţiunilor organice, producându-se un refuz de a primi alimente, precum şi turburări viscerale, etc.

O altă notă caracteristică şi specifică e lipsa unor leziuni organice, anatomice sau funcţionale. Organismul e complet neatins. Odată criza trecută, totul se desfăşoară perfect normal ca şi când nimic nu s'ar fi întâmplat. De aci şi imposibilitatea unei concepţii anatomo-fiziologice a histeriei. Ea e o boală eminamente psihologică, accesibilă numai unei concepţii psihologice. Foarte caracteristic histeriei e şi gradul de sugestibilitate foarte mare, în care Bernheim şi Babinski au văzut caracterul fundamental al histeriei, ceeace-i o greşală.

Treptat cu aceste simptome se produce şi un proces de continuă micşorare şi îngustare a conştiinţei, proces care a fost puţin băgat în seamă de alţi cercetători şi pe care Janet îl accentuiază foarte mult, dându-i o mare însemnătate. Conştiinţa,

www.dacoromanica.ro

ca funcţiune de control şi de sinteză a întregei personalităţi, cu toate actele ei, suferă un proces de diminuare. Activitatea ei încetează de a mai împlini sinteze superioare, acte de tensiune înaltă şi se mărgineşte tot mai mult la acte de sinteză mai mică, de tensiune inferioară. Câmpul conştiinţei se îngustează continuu, iar „numărul fenomenelor psihice, ce pot fi simultan reunite într'o conştiinţă personală", e tot mai mic. Aceasta drept consecinţă a unei anumite slăbiri morale, a unei anumite sleiri a forţelor sufleteşti. Persoana histerică devine tot mai sugestibilă şi mai distrată, capabilă de entusiasm, dar de foarte scurtă durată, entusiasmul înlocuit fiind cu disperarea; ea cade pradă la toate impulsiunile şi pornirile iraţionale, care au rupt cătuşele puse de controlul sever al conştiinţei, manifestându-se în liberă voie. Persoana se dă cu totul ideii şi pornirii, pe care o trăeşte în prezent, uitând de orice restricţie şi normă morală. Tot ceeace e tendinţă practică, raţională, uneori reflexivă, dispare, rămânând numai cele asseritive şi uneori chiar acelea dela trepte mai joase.

Mână în mână cu acest proces de îngustare a conştiinţei şi cădere a ei spre trepte de conduită inferioară, se produce un continuu proces de *disociere* şi *dezagregare*, care constitue tot ceeace e mai specific histeriei. Pe lângă funcţiunea şi tendinţa dela baza ideii fixe, care formează nucleul histeriei şi care se manifestă complet în afară de ştiinţa şi controlul conştiinţii, iau acelaşi drum şi alte tendinţe, care erau integrate în sinteza conştiinţei şi care acum se manifestă în liberă voe şi în mod cu totul capricios, în afară de orice frâu. Funcţiunea, tendinţa de bază, rămâne nealterată. Alterată e însă sinteza din care ea a făcut parte. Ideea fixă nu e nici ea decât rezultatul acestui proces de disociere sufletească. In conformitate cu aceste două caractere din urmă: scăderea conştiinţei şi disocierea sufletească, în care Janet vede caracterul prin excelenţă specific al histeriei, urmează, drept concluzie: *„Histeria devine atunci o formă de depresiune mintală, caracterizată prin reducerea şi îngustarea câmpului conştiinţei şi prin tendinţa de disociere şi emancipare a ideilor şi funcţiunilor, care, prin sinteza lor, sau a căror sinteză, formează personalitatea".*

A doua mare categorie de psihonevroze o reprezintă psihastenia. Spre deosebire de histerie, care e rezultatul unui proces de dezagregare, disociere şi îngustare a conştiinţei, precum şi de emancipare a unei idei şi a unor funcţiuni de sub tutela perso-

www.dacoromanica.ro

nalităţii şi manifestarea lor separată, psihastenia se caracterizează printr'o cădere generală a conduitei dela o tensiune superioară la una inferioară. Simptomele ei caracteristice sunt obsesiunile şi impulsurile cele mai puternice şi mai iraţionale, însoţite, ori alternate, de o îndoială intensă şi penibilă, precum şi de un număr foarte mare, şi foarte variat, de ticuri nervoase, care consumă zi cu zi persoana. Persoana e în continuă *agitaţie*, adică activitate lipsită de orice eficacitate, care nici nu e bine începută şi e şi părăsită. Ea e fără astâmpăr şi vrea să facă toate şi de toate. In realitate însă nu face nimic. Activitatea ei, abia începută, e părăsită, pentru a fi începută alta, care la rândul ei e din nou părăsită în favorul alteia şi aşa mai departe până la infinit. Treptat cu această agitaţie şi încetare a oricărei activităţi la începutul drumului — care-ţi dă permanent impresia unei slăbiri şi epuizări a forţelor — are loc încă un fenomen tot atât de important: pierderea sentimentului realităţii, care s'a produs ca un rezultat al ascensiunei persoanei spre conduita superioară şi care acum dispare. Lumea încetează a mai fi concepută ca o realitate eficace, rezistentă, încetând şi actele de conduită superioară, actele de hotărâre şi îndeplinire ale unei acţiuni. Lumea începe a fi socotită ca ceva imaginar, ireal, straniu, neprecis, etc. Realul e confundat cu imaginarul, prezentul cu trecutul şi viitorul ori invers. In cazul oricărei psihastenii e vorba „de o lipsă de deciziune şi rezoluţie, de o lipsă de credinţă şi atenţie şi de o incapacitate de a simţi un sentiment exact în raport cu situaţia prezentă. E o tulburare în aprehensiunea realului şi prezentului prin percepţie şi acţiune".

Psihasteniile sunt uşoare, mijlocii şi puternice sau grave dupăcum e vorba de o pierdere a conduitei şi tendinţelor superioare, apoi a celor inferioare şi — în cazul celor grave — de importante turburări chiar şi în conduita inferioară. In primul caz turburările se resimt numai în interior, în conştiinţă. Individul se resimte în interiorul său bolnav, dar această turburare nu e vizibilă şi în afară, de cătrei ceilalţi semeni. Lupta interioară pentru învingerea turburării slăbind tot mai mult forţele, boala se agravează, şi persoana trece în faza a doua de psihastenie, când boala e vizibilă şi în afară. Omul nu mai poate avea relaţii corecte cu ceilalţi. El nu mai e capabil să-şi îndeplinească îndatoririle profesionale. El nu mai are locul său în societate şi, în consecinţă, evită societatea, fugind după singurătate. Singurele funcţiuni pe care le îndeplineşte normal sunt cele

www.dacoromanica.ro

de conservare, nutrire etc. In faza a treia, a asteniilor grave, sunt atinse şi aceste funcţiuni. Persoana lăsată la propria ei putere nu mai e capabilă nici să se nutrească cel puţin. Spre deosebire de asteniile gândirii interioare din primul caz şi de cele sociale din cel de al dolea, acum avem asteniile vitale, cu care suntem în plină demenţă. Toate aceste trei mari categorii sunt descrise şi analizate de Janet cu talentul său inegalat de alţii. In rezumat: *„Psihastenia e o formă de depresiune mintală, caracterizată printr'o cădere a tensiunii psihice, prin o diminuare a funcţiunilor, care permit acţiunea asupra realităţii şi percepţiei realului, prin substituirea operaţiilor superioare cu cele inferioare şi exagerate, sub formă de îndoială, agitaţie, teamă şi prin ideile obsedante, care exprimă tulburările precedente, prezentând ele însile aceleaşi caractere"*.

2. *Teoria lui Freud.* Defectul teoriilor de mai sus — inclusiv cea a lui Janet, deşi, altfel, lumina, pe care ea a adus-o în domeniul nevrozelor, e dintre cele mai valoroase — e de a fi prea descriptive. Ele ne dau o excelentă sistematizare a simptomelor, precum şi o neîntrecută descriere a mecanismului, care le stă la bază, fără să ne lămurească, totuşi, asupra cauzelor, care stau la temelia acestui mecanism şi acestor simptome. Care sunt *cauzele* acestui mecanism? In funcţie de ce elemente dinamice sunt ele? E marele merit al lui Freud de a fi încercat să răspundă la această întrebare.

Psihonevrozele, ca şi psihozele, depind — după Freud — de aşezarea dinamică a persoanei, adecă de raporturile dintre Sine, Eu şi Supra-Eu, de care ne-am ocupat pe larg în Cap. III şi în special în Cap. VII, în care am anticipat şi concepţia freudistă asupra aspectului patologic al persoanei. A mai reveni asupra acestor lucruri ar fi de prisos.

Integrarea şi armonizarea Sinelui cu Supra-Eul, graţie acţiunii de balansare a Eului, reuşeşte în majoritatea cazurilor. Aceştia sunt indivizii sănătoşi, ilustraţi prin partea B din Fig. 31, pag. 338, din Cap. VII, referitor la aspectul abisal al persoanei. In alte cazuri, mult mai reduse la număr, acţiunea de armonizare a Eului nu reuşeşte şi pornirile libidinale din Sine năpădesc peste exigenţele şi imperativele din Supra-Eu, căutând gratificare. In unele cazuri ruperea barierelor, puse de Eu şi Supra-Eu, e parţială; în altele totală. In primele cazuri avem psihonevrozele; în celelalte psihozele. Ruperea zăgazurilor, puse de Eu, fiind — în cazul nevrozelor — parţială, aşa fel că o bună

www.dacoromanica.ro

parte din imperativele Supra-Eului şi normele Eului îşi păstrează eficacitatea acţiunii lor de control, manifestarea pornirilor libidinale din Sine nu se poate face pe cale directă, făţişă, ci pe cale indirectă, deghizată sau travestită. Aceasta spre deosebire de manifestarea aceloraşi porniri în cazul psihozelor, când aproape toate barierele sunt distruse şi manifestarea lor ia calea directă, netravestită. Partea C din Fig. 31, amintită mai sus, ilustrează psihonevrozele, iar D psihozele.

Conduita neuroticului — în conformitate cu diagrama C — este, în cea mai mare parte, normală, cu excepţia părţii în care barierele Supra-Eului sunt dărâmate. In această parte Sinele îşi urmăreşte scopurile — deobiceiu în mod camuflat, travestit — indiferent dacă ele sunt sau nu în conformitate cu normele sociale. In consecinţă, pe această latură a conduitei umane găsim o serie de manifestări puerile, care constituesc, împreună, totalitatea simptomelor boalei. In cazul psihozelor dărâmarea barierelor Supra-Eului se generalizeaza şi conduita persoanei ajunge să fie stăpânită aproape în întregime de pornirile instinctive ale Sinelui, aşa cum diagrama D — din aceeaşi figură — arată[1]).

In cazul psihonevrozelor conştiinţa lumii exterioare, cu toate exigenţele ei, însuşite de Supra-Eu, este, bineînţeles, păstrată. Supra-Eul îşi menţine cea mai mare parte din exigenţele şi puterile sale. In consecinţă, manifestarea dorinţelor din Sine, care nu au putut fi refulate în deajuns, nu se poate face în mod direct şi pe faţă, ci pe cale indirectă şi travestită. *Simptomul* — fie el paralizie sau criză, tremurare sau mutism şi aşa mai departe — *nu e decât rezultatul acestei manifestări travestite, convertite.* In unele cazuri însă se întâmplă, totuşi, că manifestarea pornirilor, insuficient şi imperfect refulate, să nu reuşească nici pe această cale. In consecinţă ele rămân ca un vulcan în fierbere, fără manifestare deschisă, de suprafaţă. Această fierbere interioară ne dă un sentiment de nelinişte, indispoziţie şi frică, împreunat cu o serie de fobii, legate de sentimentul de frică ce împiedecă activitatea persoanei, făcând-o foarte anevoioasă şi dificilă. In primul caz avem *nevroza travestită* sau

---

[1]) Pentru lămuriri mai vaste asupra acestor lucruri, vezi Cap. VII şi Teoria dinamicei umane după Freud din Cap. III. Rândurile de faţă au — cum am spus — mai mult rolul de-a reaminti lucrurile spuse în aceste două capitole.

www.dacoromanica.ro

de *conversiune* — cunoscută în limbajul comun sub numele de *histerie* — iar în al doilea *nevroza anxioasă* sau *psihastenia*[1]).

3. *Teoria lui Jung, Adler, Kretschmer şi Ross.* La început noţiunea de Libido sau iubire (Eros) în general, pe care Freud a introdus-o pentru a cuprinde laolaltă totalitatea pornirilor spre plăcere, din *Sine*, avea un pronunţat caracter sexual. De aci şi acuzarea de pensexualism, care a fost adusă teoriei lui Freud, precum şi nesfârşita serie de proteste şi obiecţii, formulate contra psihanalizei sale. Intrucât aceste obiecţii au corespuns sau nu adevărului, am văzut cu altă ocazie, chiar în cadrul acestei lucrări. Fapt cert e că la un moment dat aceste obiecţii au fost împărtăşite şi de către doi din cei mai apropiaţi elevi şi colaboratori ai săi, Adler şi Jung, care, pe acest motiv, au şi rupt relaţiile cu psihanaliza lui Freud, încercând, fiecare, elaborarea unei noi teorii, în care importanţa sexualităţii a fost mult diminuată.

La Jung noţiunea de Libido este păstrată, însă conţinutul ei e radical schimbat. Ea ajunge să fie una cu *elanul vital* al lui Bergson şi cuprinde toate pornirile sufleteşti înăscute, indiferent dacă sunt sexuale sau nu. Instinctul sexual este doar una din aceste porniri vitale, printre care cea mai importantă e, după toată probabilitatea, tendinţa conservării proprii, care stă la baza amorului propriu sau instinctului eului. Instinctul sexual ar veni în locul al doilea, după care ar urma cel gregar, iubirea părinţilor şi copiilor, etc. Spre deosebire de McDougall şi alţii, care socot instinctele ca entităţi mai mult sau mai puţin separate, Jung le socoate simple aspecte şi laturi al pornirii generale, *Libido*, care e, astfel, realitatea unitară ce trebue avută în vedere.

Această realitate unitară şi primară poate lua două direcţii de orientare, anume în spre lumea dinafară sau în spre lumea dinlăuntru. In primul caz vorbim de un proces de extroversiune, iar în al doilea, de unul de introversiune. La unii oameni predomină un proces; la alţii celalalt. Avem, astfel, tipul extrovertit şi tipul introvertit, de care ne-am ocupat în Cap. VIII, referitor la tipologie.

Atâta timp cât balanţa dintre aceste două tipuri, mai mult

---

[1]) La histerie Freud distinge, de fapt, două nevroze distincte, pe care Henderson şi Gillespie (40) le cuprind însă — şi credem pe cea mai bună dreptate — într'o singură grupă, nevroze conversionale sau histeria, în opoziţie cu care avem nevroza anxioasă sau psihastenia.

www.dacoromanica.ro

sau mai puţin opuse, nu este afectată în grad prea mare, avem de a face cu stări şi tipuri normale; atunci însă când o pornire domină cu totul pe cealaltă, punând stăpânire pe întreaga personalitate, avem de a face cu stări şi tipuri anormale, patologice. Histeria, după părerea lui Jung, nu e decât rezultatul desvoltării excesive şi anormale a extroversiunii, aşa precum psihastenia nu e decât rezultatul desvoltării excesive a introversiunii. Atunci când introversiunea pune stăpânire deplină pe întreaga persoană, starea de psihastenie se transformă în schizofrenie, aşa precum stăpânirea completă a extroversiunii duce la transformarea histeriei în psihoză maniaco-depresivă[1]).

După Adler (2) sursa principală a activităţii umane trebue căutată în instinctul eului sau voinţa de putere, aşa cum ea a fost definită de Nietzsche şi Schopenhauer. Această voinţă de putere poate întâlni o serie de piedeci, puse fie de organism sau o funcţiune inferioară, fie de mediu, anume de cel social cu deosebire. In ambele cazuri individul desvoltă un sentiment de inferioritate, pe care el caută cu orice preţ să-l învingă. Invingerea sa devine scopul principal al vieţii şi leitmotivul tuturor acţiunilor, pe care persoana le desfăşoară pentru a compensa sentimentul de putere al eului, care suferă din cauza celui de inferioritate. Această compensaţie e căutată prin realizări şi performanţe excepţionale, tocmai în direcţia inferiorităţii. Astfel, după Adler, Demostene a devenit un mare orator tocmai fiindcă a fost gângav, iar Napoleon un dictator fiindcă a fost mic de statură şi din condiţii sociale inferioare. Şi aşa mai departe cu toţi ceilalţi eroi şi sfinţi, de care istoria omenirii e plină. La baza actelor mari, istorice, e totdeauna vorba de învingerea unui complex de inferioritate. Actul mare nu e decât *compensaţia* pentru aceste sentimente de inferioritate.

In unele cazuri procesul de compensaţie nu reuşeşte, fie din cauza mediului social, care nu ajută individul cu nimic, fie din cauza forţelor individuale, care sunt prea modeste. In consecinţă în loc de performanţe excepţionale, cu funcţiune de compensaţie pentru suferinţele legate de complexul de inferioritate, individul ajunge la o serie de iluzii şi *surogate* de compensaţie. Dacă omenirea nu e dispusă să-l creadă om mare, atunci se crede el singur, şi anume cu atât mai mult cu cât omenirea îl

[1]) Legătura dintre extroversiune şi psihoza maniaco-derpresivă a fost susţinută cu deosebire de McDougall (12).

www.dacoromanica.ro

crede mai puțin. El desvoltă, astfel, un amor propriu bolnăvicios, pe care lumea nu-l admite. Pentru a evita, apoi, diferitele situații, care pot să contrazică sentimentul de prețuire, pe care persoana îl are despre sine, ea pur și simplu evită aceste situații, fie în mod conștient — povestea cu strugurii, care sunt acri, e o ilustrare a acestui caz — fie în mod inconștient. In acest caz, persoana desvoltă o serie de crize și paralizii, care pot servi ca suficiente pretexte pentru a scoate din cauză și chiar a provoca mila și atenția lumii. Psihonevrozele sunt rezultatul acestor simptome, legate de rezolvarea nesatisfăcătoare a pornirii de compensație, provocată de sentimentul de inferioritate, iar psihozele faza ultimă a psihonevrozelor.

Contribuții asemănătoare la desexualizarea noțiunii *Libido* și la lărgirea domeniului bolilor mintale și la alte tendințe, care nu au nimic sexual în ele, au făcut și o serie de alți psihologi, printre care amintim pe McDougall (62), Kretschmer (55), Eder (28), Yealland (102), Smith și Pear (78), Dumas (26) etc., care s'au ocupat mai deaproape cu nevrozele de războiu, determinate de explozia obuzelor, etc. In toate aceste cazuri elementul erotic, sexual, era cu totul inexistent, instinctul conservării proprii fiind singurul afectat.

O strălucită probă în acelaș sens a adus și distinsul profesor dela Universitatea din Wisconsin, Leonard (58), care a suferit de o serie de stări grave de natură anxioasă, susceptibile de a fi grupate în noțiunea de psihastenie. Procesul vindecării sale a fost imortalizat într'o lucrare biografică (58), care — dat fiind excepționalul talent literar al autorului — a stârnit un enorm interes, atât în cercul specialiștilor, cât și în acela al marelui public. Motivele sexuale ale psihonevrozei sale strălucesc prin totala lor absență. Concluzii asemănătoare pot fi trase și din faimoasa autobiografie a lui Clifford Beers (10), secretarul permanent al *Asociației Internaționale de Igienă Mintală*, care a suferit, deasemenea, de psihastenie.

Ocupându-se mai deaproape de nevrozele de războiu, precum și de o mulțime de alte cazuri, histerie cu deosebire, întâlnite în vasta sa experiență clinică, Kretschmer (55) emite și el o teorie asupra histeriei, pe care o socoate ca o turburare provenită din conflictul dintre funcțiunile și modalitățile inferioare de conduită și cele superioare. Un punct de vedere asemănător, dar pe baze strict neurologice, a fost susținut și de regretatul Profesor Marinescu și Drul Radovici (67), care văd în histerie

www.dacoromanica.ro

o lipsă de colaborare și o anomalie între funcțiunile scoarței, pe de o parte, și cele ale centrilor subcorticali și ale bulbului rachidian, pe de altă parte. Demn de menționat e Ross (86), de numele căruia se leagă aplicarea teoriei actului reflex, studiat de Pavlow, la explicarea mecanismului pe care histeria și psihastenia se bazează. Interesante contribuții fac și Henderson și Gillespie (40), care aplică teza lui Adolf Meyer, considerând histeria „nu atât ca un simptom izolat sau un grup de simptome, separate de restul persoanei, ci ca expresia unei dificultăți de adaptare la condițiile de vieață ale pacientului".

O seamă de psihiatri francezi, în frunte cu Achille-Delmas și Boll, încearcă o sinteză între spiritul tradiției lui Charcot, care pune punctul de greutate pe ereditate și ideea modernă de constituție, socotind histeria și psihastenia drept boli constituționale. Histeria ar avea la bază o constituție phitiacă, iar psihastenia una emotivă.

O variantă a psihasteniei e neurastenia. După unii ea e o boală aparte, cauzată în deosebi de lipsa de energie vitală. Freud (3) vede în ea rezultatul unui abuz de onanie și al conștiinței de culpă și păcat, legat de exercitarea abuzivă a onaniei. Oboseala e simptomul universal după care ea poate fi identificată. La fel de frecvente sunt și durerile de cap, localizate cu deosebire la ceafă. Alte simptome sunt iritabilitatea, precum și fel de fel de ipocondrii și indispoziții. Lumea laică pune neurastenia în legătură cu abuzul de muncă intelectuală și surmenajul. Ideea, în parte, e adevărată. Cauza reală, totuși, trebue văzută în ideea de conflict, deobiceiu sexual, care macină sănătatea sufletească și al cărui prim rezultat e surmenajul.

Persoanele psihopate

Persoana psihopată ocupă o poziție intermediară între nebunie și sănătate. Ea se caracterizează printr'o abatere mult prea mare pentru a mai fi cuprinsă în granițele sănătății mintale, dar și mult prea mică pentru a fi grupată în una sau alta din unitățile psihoneurotice sau psihotice, care constituesc domeniul nebuniei propriu zise. E vorba, deci, de o poziție de frontieră, care desparte normalul de patologic.

Repercusiunile acestor abateri, care stau la baza persoanei psihopate, sunt duble; unele privesc individul, altele societatea.

Desvoltarea anormală a uneia sau alteia din tendințele sau

www.dacoromanica.ro

trăsăturile persoanei duce, desigur, la o turburare a echilibrului şi balanţei acelei persoane. In consecinţă adaptarea ei la sine însăşi şi la lumea în care ea trăieşte lasă de dorit, iar individul în cauză *sufere.* Suferinţa însă nu se reduce numai la persoana în chestiune, ci şi la celelalte, cu care ea vine în contact. Intr'adevăr efectele diferitelor gafe, pe care persoana psihopată le face în mod inevitabil, se resfrâng şi asupra familiei, precum şi asupra tovarăşilor de lucru ori distracţie. Intr'o anumită măsură, deci, sufăr şi aceştia şi anume în proporţie cu gradul de legătură ori rubedenie cu psihopatul. Noţiunea de suferinţă (a) individuală şi (b) socială, legată de (c) abaterea dela normă, sunt astfel cele trei criterii în funcţie de care definim persoana psihopată.

Suferinţa socială, desigur, e întâlnită şi în cazul psihozelor şi nevrozelor. Spre deosebire de psihopaţi, care rămân în societate, neuroticii şi psihoticii se elimină din societate. Lumea îşi dă seamă că ei sunt inadaptaţi şi, în consecinţă, îi lasă în seama asistenţei medicale, evitând orice interferenţă cu ei. Lucrurile se schimbă în cazul psihopaţilor. Nebunia lor e doar incipientă, iar societatea nu-i elimină din sânul ei. Ei sunt capabili de o adaptare mai mult sau mai puţin satisfăcătoare, care-i menţine atât în familie, cât şi în profesiune, spre continua nemulţumire şi suferinţă a tuturor acelora cu care vin în contact.

Cauzele abaterilor anormale, care stau la baza persoanelor psihopate, sunt bineînţeles atât ereditare, cât şi în funcţie de mediu. Unii cercetători, Kreapelin (52) în deosebi, apoi Koch (50), Grühle (35), Birnbaum (15), Kretschmer (54), Ewald (29), Hofmann, etc. pun punctul de greutate pe ereditate; alţii, ca Sullivan (98), Plant (79), Luria (61), Adler (27), etc. pe mediu. Schilder (89) şi Kahn (48), dela care avem studiile cele mai sistematice asupra persoanelor psihopate, încearcă un drum intermediar, deşi cu o oarecare înclinare spre ereditate. Un drum milociu ţine psihiatria psihologică a lui Meyer (11). Cercetări precise nu avem nici cu privire la cauzele ereditare, nici la cele dependente de mediu, deşi în această privinţă psihanaliza şi psihiatria sociologică ne-au dat, totuşi, unele indicaţii destul de valoroase.

Abaterile dela normă şi suferinţele legate de ele sunt foarte variate. In consecinţă tipurile psihopate sunt foarte diferite. Deaceea o clasificare a lor e necesară.

Criteriile în funcţie de care clasificarea tipurilor psihopate

www.dacoromanica.ro

a fost încercată sunt cu deosebire două: unul simptomatologic, altul psihologic. In primul caz punctul de greutate cade pe simptomele clinice ale tipurilor, indiferent care sunt tendințele și funcțiunile ce le determină; în al doilea caz, pe aceste tendințe și funcțiuni. La început a predominat punctul de vedere simptomatologic. Clasificările lui Kraepelin (52), Koch (50) și Rosanoff (85), sunt o ilustrare a acestui punct de vedere. Intrucât însă în domeniul psihopatiilor criteriul simptomatologic s'a dovedit mult mai puțin bun decât în acela al psihozelor și nevrozelor, o seamă de cercetători au adoptat criteriul psihologic. Spre deosebire de criteriul simptomatologic, care rămâne la suprafața simptomelor, fără să pătrundă în realitatea lor adâncă ce le determină, criteriul psihologic încearcă să pătrundă în profunzimea și intimitatea simptomelor, căutând să prindă cauzele ce le determină. Clasificarea lui Schneider (90) și în deosebi aceea a lui Kahn (48) sunt o încercare în acest sens. Kretschmer (54) și Jung (46) caută o clasificare în funcție de ambele criterii. Clasificarea lor e însă limitată la unele tipuri.

In total Schneider distinge 12 tipuri psihopate, împărțite în mai multe grupe. Grupa întâia cuprinde psihopații hipertimici, caracterizați prin exces de activitate și agitație. In opoziție cu ei avem grupa a II-a, a psihopaților depresivi, caracterizați prin depresiune și lipsă de activitate. La grupa a III-a intră psihopații nesiguri, care se îndoiesc de toate, în opoziție cu care avem grupa a IV-a, a psihopaților dogmatici, care nu admit nici o discuție asupra ideilor lor. In grupa a V-a intră psihopații instabili, cu alternări de emoții opuse, apoi — la grupa a VI-a — psihopații excentrici și histerici, preocupați de valoarea cu totul deosebită a persoanei lor. La grupa a VII-a intră psihopații lipsiți de emoții, reci, apoi — în grupa a VIII-a — psihopații lipsiți de voință. In ultimele grupe intră psihopații astenici, lipsiți de energie și psihopații explosibili, plini de prea multă energie, care isbucnește la orice pas.

Nemulțumit de clasificarea lui Schneider, care ținea seama prea mult de simptome, și prea puțin de tendințele și trăsăturile care stau la baza simptomelor, Kahn încearcă o nouă clasificare, care pune accentul pe criteriul psihologic, având la bază o teorie a persoanei. Pornind dela ideea că persoana psihopată este determinată: fie (a) de desvoltarea anormală a unei tendințe sau (b) trăsături de temperament (c) ori caracter, fie (d) de o serie de anomalii în arhitectonica persoanei, el distinge

www.dacoromanica.ro

patru tipuri de persoane psihopate. In prima grupă, care ilustrează primul tip, el introduce: (1) persoanele cu impulsuri prea puternice, (2) cele cu impulsuri prea slabe şi (3) psihopaţii sexuali, la care grupează diferitele deviaţii, care duc la onanie, narcisism, travestire, omosexualitate, hipersexualitate, pedofilie, zoofilie, fetişism, exhibiţionism, etc. In grupa a doua intră (1) persoanele cu temperament hipertimic: aprinse, vii, explosibile, iritabile, certărețe şi vesele, (2) persoanele cu temperamnt hipotimic, care se împart în, atimici: flegmatici, sterpi, lipsiţi de temperament, şi disforici: timizi, fricoşi, rău dispuşi, deprimaţi, apoi (3) ciclotimici: instabili în emoţii şi conduită. La grupa a treia intră (1) persoanele cu eu supraevoluat: egocentrici, mândri, megalomani, (2) personele cu eu sub-evaluat: modeşti din cale afară, retraşi, preocupaţi prea mult de defectele lor şi lipsiţi de acţiune, şi (3) persoane cu ambele porniri, odată prea mândre, alteori prea modeste. La grupa cea din urmă avem tipurile mixte, în cazul cărora deviaţiile privesc mai multe laturi, cuprinzând oarecum întreaga persoană. Tipurile lui Kretschmer, schizotimicii şi ciclotimicii, precum şi o altă serie de psihopaţi, ca cei instabili, isterici, ipocondri, excentrici, etc. sunt exemple de atari tipuri complexe, mixte.

Criteriul psihologic susţinut de Kahn în clasificarea persoanelor psihopate pare să fie, fără îndoială, foarte potrivit. Intr'adevăr psihopaţii sunt mult prea îndepărtaţi de domeniul psihiatriei, pentru a fi clasificaţi numai în funcţie de criteriul clinic, în speţă simptomatologic. E mai just ca ei să fie grupaţi în funcţie de cel psihologic. Ei aparţin, dealtfel, chiar de drept *clinicei psihologice*[1]) şi nu clinicei de boli mintale. Deaceea singura obiecţie, pe care am ridicat-o, nu e în legătură cu aplicarea însăşi a acestui criteriu, ci cu *felul* cum această aplicare a fost făcută. Dimensiunile admise de Kahn pe latura dinamică de tendinţe şi pe cea formală şi structurală de temperament, caracter şi persoană, ni se par susceptibile de critică. Latura dinamică a tendinţelor se suprapune, credem, cu aceea a caracterului, aşa cum în capitolul III am căutat să dovedim. Noţiunea de persoană, apoi, pe care o întâlnim în cazul tipurilor mixte, e

[1]) Clinica psihologică e o instituţie de psihologie aplicată, care se ocupă cu diagnoza şi terapia persoanelor psihopate. La noi în ţară ea lipseşte. Infiinţarea ei a fost viu susţinută de cel de al XVIII-lea Congres al Asociaţiei de Psihiatrie, Neurologie şi Psihologie, ţinut la Sibiu, în 1939. Vezi desbaterile acestui congres.

www.dacoromanica.ro

foarte puțin lămurită. Deaceea e absolută nevoe de o mai bună precizare a dimensiunilor, pe baze mai științifice și mai puțin dependente de unele teorii germane, de o valoare mai mult sau mai puțin discutabilă. O egală atenție trebue acordată și teoriilor anglo-saxone, precum și celor franceze. Punctul de greutate în toate cazurile trebue să cadă — bineînțeles, — pe faptele cercetate în modul cel mai științific, adecă pe bază de metodă experimentală și statistică.

Delicvenți și Criminali

Intre delicvență și nebunie există o strânsă legătură. Atât una cât și alta sunt forme de inadaptare. Lipsa de integrare și armonie a tendințelor — fie cu privire la relațiile dintre ele, fie cu privire la raportul lor față de mediu, — este numitorul comun, care le leagă împreună. Orientarea și canalizarea efectelor, derivate din această lipsă de integrare și adaptare, e ceeace le deosebește. In cazul nebuniei aceste efecte merg în primul rând în detrimentul individului; în cazul delicvenții mai mult în acela al societății. In primul caz individul închide răul în el însuși, ajungând să-și macine pe această cale echilibrul și balanța; în cel de al doilea, el îl manifestă înafară, trecând peste normele legale, care asigură baza de conviețuire a indivizilor. In acest mod balanța sa e păstrată și individul — presupunând că legea nu-l descopere — nu sufere, relele acțiunii sale răsfrângându-se asupra celorlalți.

După criminologia clasică, ilustrată cu deosebire prin Lombroso și urmașii săi în Italia, precum și de o serie de criminologi germani, cauza principală a crimei trebue căutată în constituția ereditară. Tipul lombrosian, al criminalului înăscut, a devenit o noțiune atât de populară, încât a intrat chiar și în limbajul curent, de toate zilele. O admirabilă prezentare a sa poate fi găsită și în *Făclia de Paști* a lui Caragiale. Caragiale s'a dovedit a fi, însă, cu vederi mai largi decât Lombroso. Spre deosebire de Lombroso, care a văzut adevărul numai pe jumatate, el l-a văzut întreg. Dacă Gheorghe omoară, fiind pecetluit prin naștere să omoare, Leiba, în schimb, omoară din frică și din proprie apărare. El omoară, deci, din nevoie, iar această nevoe nu are de a face atât cu pornirile lăuntrice, cât mai mult cu o serie de circumstanțe, dependente de mediu.

www.dacoromanica.ro

E cu deosebire meritul lui Goddard (34) de a fi arătat că stigmatele lombrosiene, după care tipul criminal poate fi recunoscut, caracterizează, de fapt, nu numai criminalii, ci şi necriminalii. Cu alte cuvinte ele sunt caractere general umane, comune întregii speţe şi nu numai unei mici, foarte mici, părţi din omenire, din care criminalii se recrutează. Greşala lui Lombroso, spune el, a fost de a studia aceste caractere numai la criminali, fără să-şi pună problema, dacă ele, într'adevăr, sunt trăsături specifice criminalilor sau trăsături comune tuturor. Cercetările sale nu lasă nici o îndoială asupra faptului că ele sunt trăsături comune tuturor. Deaceea o diagnosticare a criminalului numai după ele e cu neputinţă.

Aceasta nu însemnează, totuşi, că orice predispoziţii ereditare spre crimă lipsesc. Nu, atari predispoziţii există. Ele nu trebue căutate însă atât în diferitele dimensiuni corporale, luate în mod absolut, adecă izolat şi în ele însile, ci în constituţia, structura acestor însuşiri, adecă în relaţiile şi raporturile dintre ele şi mai ales în relaţiile şi constelaţiile cu caracter sufletesc, cum sunt diferitele elemente dinamice în primul rând, apoi inteligenţa, etc.

Intre inteligenţă, de exemplu, şi delicvenţă există o strânsă legătură. Numărul cercetărilor, făcute cu scopul stabilirii acestei relaţii, este enorm, iar acordul dintre concluzii foarte mare[1]). Delicvenţii se recrutează în primul rând dintre debilii mintali. Constatări asemănătoare au fost făcute şi asupra legăturii dintre delicvenţă şi instabilitatea emotivă, delicvenţă şi organizarea defectuoasă a caracterului, etc. Printre cercetările cele mai proeminente sunt cu deosebire acelea datorite lui Burt (18), Healy şi Bronner (38, 39), etc. Importante contribuţii au făcut şi psihanaliştii, Alexander (6) şi Aichorn (4) în deosebi. A treia grupă de cercetări e reprezentată prin aderenţii biotipologiei contimporane, Willemse (103) în special. Ideea constituţiei criminale este, astfel, reînviată, dar într'un sens diferit. Ea nu se referă numai la formaţia capului şi alte trăsături corporale, considerate separat, ci cuprinde întreg corpul şi sufletul, anume structura şi arhitectonica individului, considerat ca unitate de corp şi suflet. Dimensiunile fundamentale sunt cu deosebire cele sufleteşti, cum, dealtfel, şi era de aşteptat.

---

[1]) Pentru o punere la punct vezi Prof. Fl. Ştefănescu Goangă, A. Roşca şi Cupcea (97).

www.dacoromanica.ro

Paralel cu aceste cercetări, venite din spre psihologia experimentală, psihanaliză şi biotipologie, a mai apărut însă o serie de alte cercetări cu caracter sociologic, referitoare la influenţa mediului social în producerea crimei. Merite deosebite au în această privinţă sociologii americani, cei dela Chicago în special. Intre familie şi starea ei economcă, socială şi culturală, precum şi între vecinătate, comunitate, religiositate, etc., pe de o parte, şi criminalitate pe de altă parte, există o strânsă legătură. Fig. 29 dela pag. 281 şi cele desvoltate în legătură cu ea sunt o ilustrare a felului cum aceste cercetări sunt făcute. Lucrările lui Shaw (92), Slawson (93), Landescu (56) etc., referitoare la condiţionarea socială a crimei, au reuşit să arunce lumini cu totul nebănuite de către psihologi, psihanalişti şi biotipologi.

Influenţa factorilor sociali în producerea crimei, desigur, nu exclude influenţa factorilor biologici şi psihologici. Acţiunea acestor factori poate merge foarte bine şi împreună. Printre aceia, care şi-au câştigat cele mai mari merite prin susţinerea acestui punct de vedere sintetic în explicarea crimei sunt cu deosebire Healy şi Bronner (38, 39), apoi Sheldon Glueck (33), etc. Alături de metoda psihologică şi psihanalitică ei întrebuinţează şi pe cea biotipologică şi sociologică, reuşind, astfel, să deslege problema criminalităţii în toate aspectele ei, oricât de complexe — şi deseori ciudate — ar fi ele.

BIBLIOGRAFIE

1. ACHILLE-DELMAS, F. et BOLL, M., *La personalité humaine.* Flammarion. Paris. 1922.
2. ADLER, A., *Ueber den nervösen Charakter.* Wiesbaden. Bergmann. 1912.
3. — *Theorie und Praxis der Individualpsychologie.* Bergmann. München. 1924.
4. AICHORN, A., *Verwahrloste Jugend.* Int. Psychoan. Verl. Wien. 1925.
5. ALEXANDER, F., *Psychoanalysis of the Total Personality.* Nervous & Ment. Disease Publ. Co. N. Y. 1930.
6. — *Der Verbrecher und seine Richter.* Int. Psychoan. Verlag. Wien. 1927.
7. BABINSKI, J., *Ma conception de l'hystérie et de l'hypnotisme.* Chartres, Durand. 1906.
8. BARRETT, A. M., Heredity Relations in Schizophrenie. Assoc. f. Res. Nerv. and Ment. Dis. No. 5.
9. BAUR, FISCHER, LENZ, *Erblichkeitslehre und Rassenhygiene.* Vol. I—II. Lehmann. München. 1931.

www.dacoromanica.ro

10. BEERS, CL., *A Mind that Found Itself.* Doubleday, Dorn Co. N. Y. 1931.
11. BENTLEY, M., *The Problem of Mental Disorder,* McGraw-Hill Co. N. Y. 1934.
12. BERMAN, L., *The Glands Regulating Personality.* Macmillan. N. Y. 1928.
13. BERNHEIM, A., *L'Hystérie.* Doin. Paris. 1913.
14. BIRNBAUM, K., *Handwörterbuch der medizinischen Psychologie.* Thieme, Leipzig. 1930.
15. — *Die psychopathischen Verbrecher.* Idem. 1926.
16. BLEULER, A., *Die Schizophrenie.* Deuticke. Wien. 1912.
17. — *Lehrbuch der Psychiatrie* Springer. Berlin. 1916.
18. BURT, C., *The Young Delinquent.* Univ. of London Press. London. 1925.
19. CAMPBELL, MCFIE, *Destiny and Disease in Mental Disorders.* Norton Co. N. Y. 1932.
20. — *Human Personality and the Enwironment.* Macmillan N. Y. 1934.
21. CHARCOT, A., *Oeuvres complètes.* Delahaye et Lecrosnier. Paris 1887.
22. CLAUDE, BOREL et ROBIN, Deménece précoce, schizomanie et schizophrenie. 1924.
23. CLAUDE, COSTE, Sur les relations de la tuberculose et de la démence précoce. Compt. Rend. Soc. de Biol. Vool. 1—6, 1934.
24. DOLALRD, F., The Psycotic Person Seen Culturally Am. J. Soc. 1934. 39, 637—648.
25. DORCUS, R. M., and SHAFFER, G. W., *Textbook of Abnormal Psychology.* Williams &Wilkins Co. Baltimore. 1935.
26. DUMAS, G., *Traité de Psychologie.* Vol. II. Cap. V—VI. Alcan. Paris, 1924.
27. DÉJÉRINE, J. and AUCKLER, E., *Psychoneuroses and their Treatment by Psychotherapy.* Lippincotot. Philapelphia. 1916.
28. EDER, M. D., *War Shock.* Heinemann. London 1917.
29. EWALD, G., *Temperament und Charakter.* Springer. Berlin. 1924.
30. FARIS, R. and DUNHAM, H. W., *Mental Disorder in Urban Areas.* The Univ. of Chicago Press. 1939.
31. FREUD, S., *Gesammelte Schriften.* Int. Psychoan. Verlag. Wien und Leipzig.
32. GIBBS, (Vezi Hendersoon-Gillespie).
33. GLUECK, SH. and E. T., *One Thousand Juvenile Delinquents.* Harv. Univ. Press. Cambridge. 1934.
34. GODDARD, H. H., *Feeble-Mindedness.* Macmillan. London. 1916.
35. GRUHLE, *Psychiatrie für Aerzte.* Berlin. 1922.
36. GUTHRIE, E. R., *The Psychology of Human Conflicts.* Harper & Brothers. N. Y. 1938.
37. HEALY, BRONNER, BOWERS, *The Structure and Meaning of Psychoanalysis.* Knopf. N. Y. 1938.
38. HEALY, W., *The Individual Delinquent.* Little, Brown. Boston. 1915.
39. HEALY, W. and BRONNER, A., *Delinquents and Criminals.* Macmillan. N. Y. 1926.

www.dacoromanica.ro

40. HENDERSON, D. K. and GILLESPIE, R. D., *A Textbook of Psychiatry*. Oxford University Press. 1936.
41. HOFFMANN, D., *Die erbbiologischen Ergebnisse in der Neurosenlehre* Lehmann, München 1934.o
42. HOMBURGER, A., *Vorlesungen ueber Psychopatologie des Kindesalters*. Springer. Berlin. 1926.
43. JANET, P., *L'Automatisme psychologique*. Alcan. Paris. 1913.
44. — *Les névroses*. Flammarion. Paris. 1909.
45. — *De l'angoisse à l'éxtase*. Alcan. Paris. 1929.
46. JUNG, K., *Psychologische Typen*. Rascher. Zürich. 1921.
47. — *Psychology of Dementia Praecox*. Nerv. & Ment. Dis. Publ. N. Y. 1909.
48. KAHN, E., *Psychopathic Personalities*. Yale University Press. 1931.
48-a KALLMANN, F., *The Genetics of Schyzophrenia*. Augustin Publisher N. Y. 1938.
49. KANNER, E., *Child Psychiatry*. Thomas. Springfield. 1935.
50. KOCH, L. L., *Abnorme Charakter*. Wiesbaden. Bergmann. 1900.
51. KOLLER, J., (vezi Pillsbury).
52. KRAEPELIN, *Psychiatrie*. Barth. Leipzig. 1915.
53. KRAFFT-EBBING, *Psychopathologia sexualis*. Stuttgart. 1924.
54. KRETSCHMER, E., *Medizinische Psychologie*. Thieme. Leipzig. 1926.
55. — *Ueber Hysterie*. Idem. 1927.
56. LANDESCU, J., *The Organized Crime in Chicago*. Illinois Crime Survey. Chicago. 1929.
57. LANDIS, C. and PAGE, J., *Modern Society and Mental Disease*. Ferrar-Rinehart N. Y. 1938.
58. LEONARD, *The Locomotive God*. Century Co. N. Y. 1927.
59. LEWIS, N. D. C., *Research in Dementia Praecox*. N. Y. 1936.
60. LOUTIT, C. M., *Clinical Psychology*, Harpers. N. Y. 1936
61. LURIA, A. R., *The Nature of Human Conduct*. Liveright. N. Y. 1923.
62. McDOUGALL, W., *Outline of Abnormal Psychology*. Scribners N. Y. 1926.
63. MALINOWSKI, M., *Sex and Repression in Savage Society*. Harcourt, Brace. N. Y. 1927.
64. MĂRGINEANU, N., *Psihologia franceză contimporană*. Inst. de Psihol. Cluj. 1932.
65. — Aspectul social al crimei în America. Rev. de Psihol. 1938, 1, 341—352.
66. MARIE, P., *Traité intérn. de psychologie pathologique*. Alcan. Paris. 1909.
67. MARINESCU, RADOVICI, Des raports de l'encéphalite épidemique avec certains troubles hysteriques. J. de Neur. et Psychiatrie 1925. p. 146.
68. MEAD, M., *Coming of Age in Samoa*. Gardner City. N. Y. 1928.
69. MEYER, A., *The Dynamic Interpretation of Dementia Praecox*. Am J. Psychol. 1910, 21, 385—403.
70. MEYER, A., JELLIFFE, E. S. and HOCH, A., *Dementia Praecox*. R. C. Bradger. Boston 1911.
71. MINKOWSKI, A., La schizophrénie et la notion de la maladie mentale. Encéphale. 1921.

www.dacoromanica.ro

72. MITCHELL, T. U., *Problems in Psychopathology*. (vezi Healy 37).
73. MORGAN, J. J. B., *The Psychology of Abnormal People*. Longmanns. N. Y., 1928.
74. MOSS, F. and HUNT, TH., *Foundations of Abnormal Psychology*. Prentice-Hall. N. Y. 1932.
75. MOTT, (vezi Dorcus, 25).
76. MYERSON, A., *Psychology of Mental Disorders*. Macmillan 1927.
77. — *The Inheritance of Mental Diseases*. Williams & Wilkins, Baltimore. 1925.
78. PEAR and SMITH, *Schell Shock*. Longmanns, Greene & Co. N. Y. 1917.
79. PLANT, J. S., *Personality and Cultural Patttern*. Common Wealth Fund. N. Y. 1, 37.
80. PILLSBURY, W. B., *Psychology of Abnormal*. McGraw-Hill Book Co. N. Y. 1932.
81. PRINCE, M., *The Dissociation of Personality*. Longmanns. N. Y. 1908.
82. — *Clinical and Experimental Studies in Personality*. Sci. Art. Publ. Cambridge. 1928.
83. REHM, (vezi Henderson-Gillespie).
84. ROBACK, A., ed., *Problems of Personality*. Harcourt Brace. N. Y. 1925.
85. ROSANOFF, A. J., *Manual of Psychiatry*. Wiley N. Y. 1927.
86. ROSS, T. A., *Common Neuroses*. Arnold. London. 1923.
87. RUEDIN, E., *Erblehre und Rassenhygiene*. Lehmanns. München. 1934.
88. SAPIR, E., Cultural Anthropology and Psychiatry. J. Abn. and Soc. Psychol., 1932, 27, 229—242.
89. SCHILDER, *Medizinische Psychologie*. Springer. Berlin. 1924.
90. SCHNEIDER, K., *Die psychopatischen Persönlichkeiten*. Aschaffenburgs Handb. d. Psychiatr. Leipzig. 1928.
91. SHAFFER, L. R., *The Psychology of Adjustment*. G. Harper. London. 1936.
92. SHAW, CL. R., Delinquency and Community Organization. Burgess, Personality and Social Group. The Univ. of Chicago. Press. 1929.
93. SLAWSON, J., *The Delinquent Boy*. Badger. Boston. 1926
94. STODDARD, W. H. B., *Mind and Its Disorders*. Blakiston. Philadelphia. 1919.
95. SHERMAN, M., *Mental Conflicts aud Personality*. Longmanns. N. Y. 1938.
96. ŞTEFĂNESCU-GOANGĂ, ROŞCA, CUPCEA, *Instabilitatea emotivă*. Inst. de Psihol. Cluj. 1935.
97. — *Adaptarea Socială*. Idem. 1938.
98. SULLIVAN, H. ST., Schyzophrenia. Am. J. of Psychiatry, 1929, 4, 77—91 şi 1929, 9, 553—67.
99. VOGT, Zur Psychologie der katatonischen Symptome. Zbl. Nervenheilkl. Vol. 25.
100. WEIGANDT, W., *Lehrbuch der Nerven- und Geisteskrankheiten*. Marhold Halle. 1935.
101. WESTBURGH, E. M., *Clinical Psychology*. Blakistons's Son & Co. Philadelphia. 1937.

www.dacoromanica.ro

102. WHITE, W. A., *Outline of Psychiatry*. Nerw. & Ment, Dis, Monogr, Series. N. Y. 1933.
103. WILLEMSE, W. A., *Constitution-Types in Delinquency*. Kegan P., London 1932.
104. YEALLAND, L. R. *Hysterical Disorders of Warfare*. Macmillan 1918.
105. Bull. de la Soc. de Psychiatrie de Bucarest. I—V. Director: Prof. P. Tomescu.
106. Buletinul Societăţii de Psihologie medicală din Sibiu. I—VI. Director: Dr. G. Preda.

www.dacoromanica.ro

INDEX PE MATERII

Abulie, 490
Aconştient, 327
Adaptare, 115—116, 319—321, 495
Adolescenţă, 246—249
Afecte, 100
Agitaţie, 490
Agresivitate, 494
Alienare, 494
Ambivalenţă, 492
Amnezii, 493
Analiză factorială, 412—420
Anxietate, stări de, 493
Apatie, 494
Apetit, 100
Aptitudini, 116—117
  simple, 117—127
  complexe, 127—131
  la desemn, 129
  la matematici, 10, 131
  mecanică, 130
  muzicală, 128, 129
  verbală, 129, 130
Arhitectonica persoanei, 40, 43, 343, 452—459
Ascendenţă-submisivitate, 449
Asociaţie, 124
Aspectele majore ale persoanei, 13-33
  abisal, 30—33
  biologic, 33—36
  diferenţial, 25—30
  evolutiv, 21—25
  general, 13—21
  social, 30—33
Aspiraţii, 100
Astenic, tip, 368—373
Atenţie, 125—127
  spontană, 126, 127
  voluntară, 126, 127
Atletic, tip, 368—373
Atitudini, 356—361
  economice, 357—361
  estetice, 357—361
  politice, 357—361
  religioase, 357—361
  sociale, 357—361
  teoretice, 357—361
Atitudini sociale, 53—59, 416, 417
  naţionalism, 417
  comunism, 417
  radicalism, 417
  conservatorism, 417
Autism
  gândire autistă, 503—504
  tip autist, 503, 504
Automatism, 320,321
Autonom, sistemul şi emoţiile, 115
Autonomie funcţională a motivelor, 95—96
Axe principale, 433—447
  secundare, 433—434, 447
  incidentale, 433
Aversiuni, 94

Bătrâneţea, 251
Behaviorism, 7, 8, 315
Biologic, aspect, 33—36
Biotipologia, 363—411
  lui Kretschmer, 368—373, 390—403
  „ Pende, 373—376, 403—406
  „ Viola, 380—386
  „ McAuliffe, 376—380
Biotonus, 101

www.dacoromanica.ro

Biserica şi persoana, 311—312
Boala sufletească, 466—467
  Cauzele, 472—476
  Criteriile, 467—471
  Definiţia, 466
Brevilin, 373—376
Bucurie, 101

Calmare, sentiment de, 105
Caracter, 63—65, 73—81
Caracterologie, 7, 11
Căsătoria şi persoana, 249, 250
Catalepsie, 491
Catatonie, 502, 510, 511
Cathexis, 68, 72
  Ego-cathexis, 72
  Obiect-cathexis, 72
Cenzura conştiinţei, 222—224
Ciclotimie, 395—401, 513—514
  ciclotimic, 134, 356, 395, 396, 443
  cicloid, 395
Clasa socială şi persoana, 313
Comunitatea, 289—307, 446
  rurală, 289—300
  urbană, 300—307
Compensaţia, 88, 92
Complexul, 78
  Oedip, 57, 80, 81, 86, 226, 277, 334, 449, 456
  Electra, 80, 81, 226, 277, 449, 456
  castraţie, 81
  naşterii, 81
  inferiorităţii, 88—92, 449
Condiţionate, reflexe, 205—207
Conduita anormală, 467—471
  deschisă, 115, 116, 209
  închisă, 511, 116, 209
  substitutivă, 115, 116
Configuraţie, 421—433
  natura ei, 426—433
gradele de, 426—433
Conflicte, 476—484
  psihobiologice, 479—480
  psihologice, 476—479
  psihosociale, 480—492
  de cultură, 305—308
  de evoluţie, 484—492
Conştiinţa, 319—323
  Natura şi funcţiunea ei, 319—323
  şi aconştientul, 327
  şi automatizarea, 319, 320
  şi inconştientul, 344—326
  şi preconştientul, 327—328
Constituţie, 364—366, 446
Continuitate-discontinuitate, 21—25, 186, 187
Convergenţă, principiu de, 168—173
Copiii adoptaţi, 166, 167
  gemeni, 166—167
  orfani, 166, 167
Copil, primul, 263, 264, 265
  al doilea, 266—267
  al treilea, 268
  ultimul, 269
  unic, 265—266
  vitreg, 269
Corelaţia, 413—414
Crima, 57—539
  Cauzele ereditare, 538, 539
  Cauzele sociale, 538, 539
Cromosomii, 150
Cultura, 183—185
  şi învăţarea, 210—214
  şi limbajul, 258—261
  şi persoana, 183—185
  şi rasa, 178—183
  şi sexul, 173—178
Curba vieţii, 189
  de variaţie, 148, 149
  de probabilitate, 148, 149
  de creştere, 190, 191

Delicvenţa, 537—539
  natura ei, 537, 538
  cauzele ereditare, 538, 539
  cauzele sociale, 538, 539
Delirul, 493
Demenţa precoce, 503—512
Dependenţă-independenţă, grade de, 13—21, 426—433
Depersonalizare, 494
Depresiune, stări de, 494
  (*vezi* Melancolie)
Destindere, descordare, 105
Determinism-indeterminism, grade de, 137, 426
Diferenţe individuale, 25—30, 144—187
  natura lor, 146
  legea de bază, 147—149

www.dacoromanica.ro

cauzele ereditare, 147—157
cauzele sociale, 158—169
de cultură, 178—185
de rasă, 178—183
de sex, 173—178
de vârstă, 233—236
Diferențiere, 223—225
Diferențial-nedifenențial, 25—30, 144—146
Dimensiunile persoanei, 13—33
abisală, 30—33
biologică, 33—36
diferențială, 25—30
evolutivă, 21—25, 188—254
generală, 13—21, 45—144
socială, 30—33
Dinamica persoanei, 46—113
biologică, 47—52
psihologică, 59—113
socială, 52—59
Discontinuitate-continuitate, grade de, 21—25, 188—191
Dorințe, 100
Dublă personalitate, 494

Educație, 211—214
și instrucție, 211—214
și Eu și Supra-Eu, 73—81
și caracter, 63—65, 73—81
Ego
(*vezi* Eul)
Emotivitate, 131, 132
Emoții, 99—105
natura lor, 100—103
clasificarea lor, 100—103
simple, 101—102
complexe, 103
Energia psihică, 133
Epilepsia, 520
Ereditatea, 147—157
mecanismul ei, 150—155
legile ei, 148
legile lui Mendel, 147, 148
contribuțiile lui Morgan, 149—150
familia Kallikak, 155—156
familia Jukes, 157
gemenii, 166—167
semenii, 166, 167
bolilor mintale, 472—476
Euforie, 494

Eul, 75—81, 105—113, 329—331, 337—341, 435
natura sa, 75—81, 329—331
și Sinele, 337—341, 435
și Supra-Eul, 337—341, 435
principiul realității, 70, 75—81, 329—331
Eurile, 228
Evoluție, noțiunea de, 189
Evolutiv, aspectul, 21—25, 188—254
Excitare, sentiment de, 100
Extroversiune, 347—358, 442, 445
natura ei, 347, 348
tipurile de, 348—358
(*vezi* Introversiune)

Factorială, analiză, 412—420
Factori psihici, 420
Familia și persoana, 261—279
rurală, 295—297
urbană, 302—203
Fantezia, 124—125
Feminitate-masculinitate, 173—178
Fericire, sentiment de, 101
Firea, 136—139, 442—444
natura ei, 136
introvertită, 137, 138, 347—358, 442, 443
extrovertită, 137, 138, 347—358, 442, 443
optimistă, 138
pesimistă, 138
Fixarea erotică, cathexis, 72
asupra părinților, 81 277
corpului, 72
obiectelor, 72
Formele, activității, 131—134
emotivității, 134—136

Gene, 150
Generalitate-specificitate, grade de, 13—21
Gemenii, 166—167
Genealogia
familia Kallikak, 155—156
familia Jukes, 157
Gestalt, configurație, 421—433
Glandele interne
și persoana, 373
și emoțiile, 105

www.dacoromanica.ro

Habitudini, 52—59, 210—214
Halucinaţii, 493
Hebefrenie, 502, 509—510
Hipomanie, 515
Hipermnezii, 493
Histerie, 522
  Teoria lui Charcot, 522, 523, 524
  Teoria lui Janet, 523—528
  Teoria lui Freud, 528—531

Identificarea
  cu părinţii, 81, 221, 227
  cu profesorii, 221
  cu persoane celebre, 221
Idei
  autohtone, 492
  fixe, 942
  de grandoare, 492
  de persecuţie, 492
  de suferinţă, 492
Imagine eidetică, 11, 406
Imitaţie, 214—218
Impulsuri nestăpânite, 491
Inconştient, 324—327
  şi aconştient, 327
  şi automatizare, 320
  şi subconştient, 327—328
Indolenţa, 494
Infantilism, 497
Inferioritate, sentiment de, 88—92
Inhibiţie, 64, 65
Instinctul, 60—63
  natura sa, 60, 61, 63
  clasificarea, 62
  teoria lui McDougall, 60—63
  teoria lui Freud, 67—72
  şi învăţarea, 60, 61, 62
Instabilitate emotivă, 494
Integrarea, 223, 225—230
Intreg şi parte, 426—433
Inteligenţa, 117—122, 444
  şi învăţarea, 207—210
Intenţia, 208, 209, 210
Introiecţia, 194—125
Introversiunea, 347—358, 442
Inţelesul, 208, 209, 210
Invăţarea, 109—223
  legile ei, 202—210
  şi cultura, 210—214
  şi inteligenţa, 207—210
  şi educaţia, 211—214
  şi instrucţia, 211—214
  la om, 210—214
Ipocondria, 513
Iritabilitatea, 134, 135
Iuţeala acţiunii, 131

Jocul, 239—242

Letargia, 495
Libertatea, 173
Libido, 67—72, 329, 435
  natura sa, 67
  conţinutul său, 72
  şi Sinele, 67
  şi Eul, 75
  şi Supra-Eul, 73
  şi principiul plăcerii, 70
Limbajul, 258—261
Longilin, tip, 373—376

Manie, stări de, 514—520
  hipomanie, 515, 516—517
  manie acută, 517, 518
  manie hiperacută, 518
Manierism, 490
Masculinitate, 353
Maturizare, 192—199
Maturitatea, 249—250
Melancolie, 518—519
  simplă, 518, 519
  acută, 519
  hiperacută, 519
Melancolie involutivă, 520
Mediul, 158—167
  biologic, 159
  social, 30—33, 255—258
  şi diferenţele individuale, 158—167
  şi ereditatea, 168—173
Memoria, 123—124
  inteligibilă, 123—124
  mecanică, 123—124
Mentalitate
  rurală, 289—300
  urbană, 300—307
Mişcări automate, 491
Mitomanie, 493
Momentul, 313—317
Motivele, 45, 46, 47

www.dacoromanica.ro

Nefericire, sentiment de, 101
Negativism, 491
Neplăcere, sentiment de, 101
Nevroze, 521—529
  natura lor, 521—523
  histeria, 522—531
  psihastenia, 531, 521—532
  neurastenia, 532
Normal
  şi anormal, 467—471
Normele sociale
  şi Supra-Eul, 73—75, 105—113, 337—441
Normotip, 380—385, 453—454

Obsesii, 492
Oedip, complexul, 80, 81, 277
Onania, 243—246
Optimism, 138—448
Oscilare, 131, 132

Pansexualism, 83, 84
Paramnezii, 495
Paranoia, 512—513
Părinţi, atitudinea lor, 270—278
Pedeapsă-recompensă, 203
Persoana
  definiţia ei, 139—140
  domeniul ei, 36—41
Persoane psihopate, 533—537
  calificarea lor, 534—536
Perseveraţie, 131, 132
Persistenţă, 64
Pesimism, 138, 448
Picnic, 368—373
Plăcere, sentiment de, 100, 101
Postura, 491
Preconştient, 327—328
Presiuni, 97—99
Probabilitate, legile de, 148
  şi legile eredităţii, 148
  şi diferenţele indiduale, 148
Profesiunea
  şi persoana, 308—310
Principiul
  plăcerii, 70
  realităţii, 70
Psihanaliza, 6
Simptomatologie, 490—498
Psihastenia, 521, 522—531
Psihopate, persoane, 533—537
Psihologia
  abisală, 6 11
  behavioristă, 8, 11
  caracterologică, 6, 11
  configuraţionistă, 8, 11
  socială, 5, 11
  spirituală, 5, 11
    (înţelesului)
Psihopatologie generală, 490—498
Psihopatologie specială, 498—501
Psihonevroze, 521—529
  natura lor, 521—523
  clasificarea lor, 521
Psihoze
  natura lor, 409, 500
  clasificarea, 409
Psihoza maniaco-depresivă, 513—521
  etiologie, 513—515
  simptomatologie, 514
  clasificarea, 515—521

Radicalism, 417
Rapiditate, 131
Rasă, 178—183
Raţionalizare, 496, 497
Reflexe condiţionate, 205—207
Represiunea, 497, 498
Regresiunea, 498

Sănătatea sufletească, 464—466
Schizofrenia, 503—512
  natura, 502—505
  etiologia, 502—508
  simptomatologia, 506—508
  clasificarea, 508—512
Schizotimic, 135, 137, 356, 368—373, 395—403, 443
Sentiment, 100—105
  de plăcere-neplăcere, 100, 101
  de bucurie-tristeţă, 101
  de fericire-nefericire, 101
  de încordare-destindere, 105
  de excitare-calmare, 105
Şcoala şi persoana, 283—289
Sexul şi persoana, 173—178
Sexualitatea infantilă, 242—246
Simpatia, 220—221
Sinele, 67—72, 105—113, 329, 435

www.dacoromanica.ro

natura sa, 67—72
şi Eul, 337—341
şi Supra-Eul, 337—341
plăcerea, 68, 70
Sistem, noţiunea de, 425
Societatea şi persoana, 255—258
Specificitate-generalitate,
grade de, 13—21
Statul şi persoana, 312—313
Stereotipie, 490
Stilul de vieaţă, 89, 421, 422
Structura persoanei,
reprezentarea topologică, 17, 109, 450
Structuralizare, 230—233
Stupoare, 495
Subconştient, 327—328
Sugestie, 218—220
Supra-Eul, 73—75, 105—113, 337—341, 435
şi normele sociale, 73—75, 337—341
şi complexul Oedip, 73—75, 37—341
şi Sinele 329—331, 435
şi Eul 329—331, 435

Talentul, 448
Temperament, trăsăturile de, 131—135
emotivitatea, 134, 135, 448
iritabilitatea, 134, 135, 448
iuţeala acţiunii, 131, 448
iuţeala deciziunii, 131, 448
oscilaţia, 131, 132
perseveraţia, 131, 132
tensiunea psihică, 133, 445
Tensiunea psihologică, 25, 523—528
Tensiuni, 93—94
Tipologia, 346—362
natura ei, 346—347
lui Jung, 347—356
lui Spranger, 356—361
lui Kretschmer, 390—401
lui Jaensch, 406—408
lui Pende 403—406
structurală, 452—459
Transformările persoanei, 494
Trebuinţe, 97—99
Valenţe, 93—94
Vârstă,
criteriile, 233—236
Vectori principali, 433—447
Vectori secundari, 433—434, 447
Vectori incidentali, 433—435
Vecinătatea
şi persoana, 279—283
Voinţa, 63—65, 73—81

www.dacoromanica.ro

INDEX PE AUTORI

Abraham, K., 339, 341
Achille-Delmas, 533, 539
Adler, A., 6, 11, 30, 40, 56, 59, 63, 87, 88, 90, 91, 92, 97, 140, 263, 266, 269, 270, 317, 325, 327, 341, 353, 356, 359, 361, 423, 424, 440, 458, 480, 481, 482, 497, 500, 501, 530, 531, 534, 539
Adrian, 225, 226, 251
Aichorn, A., 538, 539
Alexander, F., 6, 69, 140, 244, 251, 339, 341, 538, 539
Allen, C. N., 176, 195
Allport, Fl., 217, 220, 251, 317
Allport, G. W., 10, 11, 13, 18, 19, 26, 27, 41, 49, 52, 59, 93, 95, 96, 132, 133, 140, 141, 177, 181, 185, 192, 193, 196, 218, 219, 226, 227, 228, 229, 250, 251, 252, 352, 361, 362, 441, 452
Anastasi, A., 160, 163, 185
Aschner, 387
Asch, 392, 393, 403, 410
Auckler, 540
Axenfeld, 485
Ayres, 130

Babcock, 181, 186
Babinski, F., 521, 523, 525, 539
Bagehot, 215, 251
Baldwin, F. M., 215, 237, 238, 251
Barrett, H. R., 474, 539
Baur, 168, 185, 539
Bean, 387
Beard, Ch., 302, 317
Becthoven, 87, 129, 91,
Beck, 361
Beers, Cl., 521, 532, 540
Bekhterew, 8, 197, 202, 205, 226, 229, 251
Beneke, 387, 391
Beniuc, M., 251
Bentley, M., 480, 486, 540
Benjamin, A. C., 459
Bergson, H., 21, 62, 68, 75, 112, 188, 200, 252, 341, 530
Berman, L., 479, 540
Bernard L. L., 63, 140
Bernheim, A., 485, 521, 523, 525, 540
Bernreuter, 181
Bernstein, 132, 133, 141
Beunak, 387
Binet, A., 26, 117, 118, 121, 122, 130, 141, 146, 211, 218, 239
Bingham, W., 141
Birnbaum, K., 534, 540
Bishop, 480
Bleuler, E., 348, 361, 362, 475, 491, 495, 503, 50, 511, 521, 540
Block, 392, 393, 403, 410
Blaga, L., 298, 402
Blondel, Ch., 25. 261, 317
Blumer, 171
Boas, F., 6, 55, 175, 185
Boll, M., 533
Borel, M., 540
Bowers, 12, 329, 330, 333, 342, 540
Broca, 178
Bronner, A., 12, 140, 329, 330, 333, 342, 538
Brooks, 252
Brugsch 365, 387, 410
Brugmann, 133
Burchard, E. M. L., 389, 392, 393, 394, 410

www.dacoromanica.ro

Bühler, Ch., 10, 11, 24, 25, 41, 82, 189, 191, 199, 224, 244, 252
Bühler, K., 125, 141, 252
Burgess, E. W., 6, 11,, 280, 281, 317, 318
Burks, B. S., 167, 185
Burnham, W. H., 226, 252
Burt, C., 141, 176, 185, 419, 538, 540

Campbell, McFie, 12, 392, 393, 487, 488, 499, 500, 540
Candole, de A., 164, 185
Cannon, W., 51, 105, 140, 214, 226, 252
Carus, 387
Cantril, H., 19, 361
Carr, 204
Castle C. S., 185
Castle, W. E., 173, 185
Castaldi, 387
Cattell, J. Mc., 132, 133, 164, 165, 185
Cézanne, 129
Chamberlain, 178, 180, 181
Charcot, A., 243, 485, 486, 521, 522, 524, 533, 540
Chave, 143
Chesterton, 421, 441
Child, C. M., 158, 159, 168, 185, 222, 225, 226, 231, 252
Claparède, Ed., 117, 118, 141
Clark, 133
Claude, 508, 540
Cobb, 480
Coghill, G. E., 198, 224, 225, 226, 231, 25
Comte, 363
Conklin, E. S., 155, 185, 205, 212, 252
Conradi, E., 199, 252
Coşbuc, 291
Cooley, C. H., 106, 257, 317
Coste, 540
Cox, J. W., 130, 141, 187
Cowdery, 480
Craig, W., 199, 252
Creangă, I., 129, 142
Cullem, 485
Cupcea, S., 375, 382, 383, 385, 388, 389, 392, 408, 410, 411, 538, 542
Dan P., 56
Danielson, 185
Darwin, 147, 148
Davenport, C. B., 185, 186, 387, 388
Davies, B. K., 242, 252
Déjérine, J., 521, 540
Deutsch, H., 341
Dewey, 63, 140, 257, 315, 317, 459
Dilm, 474,
Dilthey, W., 6, 11, 12, 13, 25, 40, 41, 345, 356, 362, 423, 424
Dimolescu, A., 410
Dollard, J., 315, 474, 540
Dorcus, R. M., 515, 516, 517, 540, 542
Dostoewsky, 250, 521
Downey, J., 132, 133, 142
Dreiser, 250
Dugdale, R. L., 40, 186
Dumas, S., 532, 540
Dunham, H. W., 474, 508, 540
Durkheim, E., 298, 334, 335

Ebbinghaus, 30
Eddington, A. S., 430, 459
Eder, M. D., 532, 540
Einstein, A., 430, 450
Ellis, H., 164, 174, 186, 242, 244, 252
Ellis, R. S., 186, 243, 405
Eminescu, 306, 341, 402
Entwistle, 132
Eschil, 250
Esquirol, 484
Estabrook, A. H., 186
Ewald, G., 387, 410, 454, 534, 540

Fabre, 62, 200
Falret, 513
Faris, E., 33, 35, 41, 55, 138, 139, 140, 142, 201, 252, 317, 474, 475, 506, 508
Faris, R., 6, 7, 11, 12, 540
Farr, 392
Fenichel, Q., 341
Ferenczi, 69
Fiske, J., 222, 252
Fischer, 168, 185, 539
Flaubert, 521
Flügel, J. C., 132, 142, 419
Field, 181, 186
Foley, J. P., 181, 186
Forel, 245
Folsom, J. K., 6, 317
France, A., 77

www.dacoromanica.ro

Franck, 361
Frazer, 237, 261
Freeman, 52, 57, 186
Freeman, E., 140, 166, 167, 186
Freud, A., 6, 7, 11, 12, 13, 16, 41, 252, 436, 459
Freud, S.; 31, 40, 57, 59, 60, 63, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 78, 82, 83, 85, 86, 87, 92, 94, 97, 99, 103, 107, 111, 112, 113, 140, 242, 243, 244, 245, 247, 248, 252, 275, 276, 316, 317, 325, 326, 327, 328, 329, 334, 337, 339, 341, 361, 439, 469, 478, 480, 481, 485, 495, 500, 501, 512, 521, 528, 529, 530, 533, 540.
Freyer, D., 551, 140
Galton, Fr., 26, 146, 148, 157, 163, 164, 166, 186, 381.
Garnett, J. C., 142, 419
Galsworthy, 250
Galvin, 296, 318
Garret, H. E., 393, 402, 410
Garth, 181, 186
Garvey, C. R., 192, 252, 392, 393, 410
Gauss, 28, 149, 381, 382, 385, 388, 409
Georgiade, C., 252
Gesell, A., 166, 171, 186, 198, 224, 252
Gide, 250, 299
Gibbs, 505, 540
Gillespie, R. D., 475, 490, 492, 493, 495, 505, 506, 514, 518, 522, 530, 540, 542
Giovani, 381, 387
Glueck, E. T., 540
Glueck, Sh., 540
Gobineau, 178, 180, 181
Goddard,H. H., 156, 186, 538, 540
Goldstein, K., 459
Goethe, 16, 24, 79, 83, 92, 246, 260, 265, 469
Goudenough, F. L., 176, 186, 252, 270, 317
Grodeck, 342
Gourevitch, 391, 392
Groos, K. G., 175, 240, 241, 252
Grasset, 485
Grühle, 534, 540
Guilford, J. P., 353
Guilford, R. B., 353, 362, 417, 419
Gusti, D., 298, 306
Guthrie, E. R., 540
Gundlach, 392, 393, 403, 411

Haeckel, 241
Hamilton, G. W., 242, 252
Hargreaves, H. L., 125, 142
Haret, 184
Hartshorne, H., 10, 18, 19, 41, 177, 181, 186, 315, 317
Healy, W., 6, 69, 140, 265, 266, 273, 274, 277, 317, 329, 330, 331, 333, 342, 361, 538, 539, 540
Heidbreder, E., 350, 352, 362, 392, 393, 402, 410
Hecker, 514
Hellpach, W., 317
Hendersoon, L. J., 475, 490, 492, 495, 505, 506, 514, 518, 522, 530, 533, 540, 542
Herseni, Tr., 241
Herrick, 480
Hendricks, S., 140, 338, 342
Hesketh, 372, 386, 388, 389, 392, 393, 394
Heymans, G., 133, 361
Hipocrat, 387
Hirschfeld ,M., 242, 243, 252
Hobhouse, 204
Hoch, A., 505, 515, 541
Hoffmann, D., 534, 541
Hogben, 168, 186
Holmes, 204
Holt, E. B., 217, 252
Holzinger, K., 121, 142, 166, 167, 186, 419
Homburger, A., 541
Horst, 396
Hoskins, R. G., 479
Hotteling, H., 415, 419, 433, 459
Huchard, 485
Hull, C. L., 542
Hunt, Th., 542
Hurlock, E. B., 218, 252

Ibrăileanu, 122
Ibsen, 250, 265, 282
Infeld, L., 459
Irwin, O. C., 224, 252
Itard, 160, 161

www.dacoromanica.ro

Jacobson, 480
Jaensck, E. R., 8, 11, 12, 206, 406, 408, 411
Jaensch, W., 387, 406, 407, 411
James, W., 6, 59, 62, 64, 103, 188, 214, 221, 228, 252, 257, 266, 315, 318, 349
Janet, P., 6, 7, 11, 12, 16, 25, 30, 37, 41, 59, 73, 104, 140, 440, 445, 459, 475, 485, 495, 500, 521, 522, 523, 525, 526, 528, 541
Jaspers, K., 133, 346, 362
Jeans, 430, 460
Jelliffe, E. S., 451
Jenkins, R. L., 186, 270, 318
Jennings, H. S., 105, 150, 152, 153, 154, 168, 204, 253
Jensen, 12
Johansen, 366
Jones, H. E., 69, 270, 317, 339
Jones-Wynn, 133, 419
Jones, E., 342
Jung, K., 6, 11, 12, 30, 33, 41, 59, 63, 221, 253, 326, 327, 342, 347, 348, 350, 362, 412, 423, 424, 428, 442, 443, 454, 460, 475, 480, 494, 501, 504, 521, 530, 531, 535, 541

Kahlbaum, 502, 513
Kahn, E., 361, 501, 535, 536, 541
Kallmann, F., 473, 474, 505, 508, 541
Kanner, L., 541
Kant, 75, 334 335
Kelley, L., 8, 12, 16, 27, 41, 142, 272, 415, 418, 419, 433, 459
Kellog, L. A., 162, 402
Kellog, W. N., 186, 410
Kempf, E. J., 49, 50, 140, 499
Kibler, 396
Klages, L., 6, 7, 11, 12, 13, 16, 37, 40, 41, 75, 112, 132, 133, 142, 361, 423, 424, 428, 445, 456, 458, 459, 469
Klineberg, O., 180, 181, 183, 186, 392, 393, 403, 410
Klüver, 361
Koehler, W., 8, 12, 119, 121, 124, 125, 142, 202, 207, 208, 209, 210, 211, 253, 426, 428, 430, 459
Koch, L. J., 534, 535, 541
Koffka, K., 124, 125, 142, 210, 253, 428
Koller, J., 474, 541
Krafft-Ebbing, 243, 245, 253, 512, 541
Kraepelin, 245, 253, 390, 472, 473, 474 475, 476, 485, 495, 498, 502, 505, 508, 511, 513, 515, 520, 534, 535, 541
Kraus, Fr., 536, 410
Kretschmer, E., 6, 12, 16, 31, 34, 41, 132, 134, 137, 142, 146, 229, 356, 367, 368, 369, 371, 372, 373, 374, 376, 379, 380, 382, 386, 387, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 408, 410, 411, 412, 413, 439, 442, 443, 444, 446, 455, 459, 476, 479, 480, 486, 501, 513, 514, 515, 519, 520, 521, 530, 532, 534, 535, 536, 541
Krueger, 31
Kroeber, A., 6, 179, 186
Kronfeld, A., 37, 361

Landescu, I., 539, 541
Laird, 350, 352
Landis, C., 473, 541
Lashley, K. S., 8, 142, 225, 253
Laswell, 269, 274, 317
Laughlin, 181, 186
Lavater, 232, 423, 458
Lawrence, 277, 440, 449
Lazăr, Gh., 261
Leahy, A. M., 167, 186, 270
Lenz, 168, 185, 539
Le Bon, G., 316
Leonard, W. E., 521, 532, 541
Lévy-Bruhl, 237, 261
Lewin, K., 8, 12, 25, 32, 40, 41, 59, 93, 94, 95, 97, 108, 111, 140, 224, 229, 230, 253, 428, 460
Lewis,, N. D., 505, 541
Lewy, 389, 410
Linnaeus, 178
Lippmann, W., 316, 318
Litt, 55, 140
Lombroso, 535, 538
Lowie, 261
Lundholm, 361
Levi, 388
Luria, A. R., 140, 301, 523, 541
Loutit, 541

Maeterlinck, 200

www.dacoromanica.ro

Maiorescu, 183, 184, 402
Malinowski, M., 55, 57, 140, 175, 186, 198, 506, 242, 253, 340, 342, 541
Mann, Th., 205, 299, 341
Magnan, 511
Märgineanu, N., 41, 142, 186, 253, 420, 460, 541
Marston, 350, 352
May, M. A., 10, 18, 19, 41, 177, 181, 186, 315
Marie, P. 541
Manouvrier, 387
Marinescu, G., 375, 377, 389, 404, 411, 532, 541
Martin, N. E., 316, 318, 372, 411
Mathews, E., 177, 186, 387
Mauerhofer, 361
Maughan, 449
McAuliffe, 367, 376, 379, 380, 382, 386, 387, 411, 454
McCurdy, 521
McDougall, W., 8, 11, 12, 16, 56, 57, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 73, 85, 86, 87, 94, 95, 97, 99, 102, 103, 107, 111, 112, 141, 200, 204, 217, 218, 220, 221, 241, 247, 253, 299, 316, 318, 329, 436, 515, 531, 532, 541
Mead, M., 55, 57, 141, 175, 186, 241, 253, 340, 342, 476, 506, 541
Mendel, 147, 148, 149
Menninger, 361
Meyer, A., 6, 16, 125, 475, 481, 495, 501, 505, 512, 514, 515, 521, 534, 541
Miles, C. C., 176, 177, 186, 187
Millis, 387
Minkowski, 253, 541
Mitchell, T. M., 186, 521, 541
Moede, W., 142
Mohr, G. J., 392, 393, 403, 411
Morgan, Ch., 250
Morgan, J. J., B., 149, 155, 168, 186, 203, 210, 515, 541
Morton Prince, 6, 30, 37, 41, 327, 342, 501, 521, 542
Moll, 242, 243, 253
Moss, F., 402, 542
Mott, 505, 542
Murchison, C., 318
Müller, G. E., 30, 125, 133, 142
Müller-Freienfels, R., 125, 142
Murphy, G., 12, 318
Murphy, L., 318
Murray, H. A., 12, 50, 51, 59, 93, 96, 97, 99, 114, 141, 353, 356, 362, 460
Myerson, A., 473, 505, 542

Naccarati, 386, 391, 402, 411
Nelson, 197, 223, 224, 253
Newmann, H., H., 166, 167, 186
Newcomb, 318
Nietzsche, 56, 63, 68, 87, 110, 112, 173, 349, 531

Oates, W. D., 133, 134, 142
Odbert, 13
Odin, 164, 186
O'Neil, 250, 277, 341, 440, 441, 449
Ovsiankina, 94
Ozeretzki, 132, 391, 392
Ostwald, 349

Page, M. L., 480, 541
Paterson, D., 18, 19, 41, 130, 142, 203
Park, 6, 33, 35, 171, 257, 262
Parhon, 389
Pârlog, 129, 142, 202
Parker, 480
Pavelcu, V., 411
Pavlow, I. P., 8, 197, 205, 206, 207, 210, 226, 229, 230, 231, 253, 361, 533
Pearl, R., 253
Peiper, 192
Pende, N., 229, 367, 372, 373, 374, 375, 376, 379, 380, 382, 386, 389, 390, 403, 404, 408, 411, 413, 446, 460
Pear, J. H., 191, 532, 542
Pearson, K., 26, 460
Perry, 204
Peterson, H. H., 180
Petrovici, I., 298
Pfänder, 6, 37
Philpot, S. Z., 132, 142
Pintner, 180
Piaget, J., 237, 238, 239, 253, 261
Pinard, 133
Pillsbury, W. B., 474, 541, 542
Pirandello, 75, 112, 337
Planck, 430, 460
Plato, 346

www.dacoromanica.ro

Plant, J. S., 141, 315, 318, 475, 534, 542
Penfield, 480
Poincaré, H., 130, 142, 325, 342, 432
Pinel, 484
Porteus, 181, 186
Pratt, K. C., 197, 198, 223, 224, 253
Preda, G., 542

Quételet, 148, 381, 388

Rădulescu-Motru, 125, 142, 298
Rabaud, E., 168, 187
Rabindranath Tagore, 301
Rank, O., 6, 244, 253, 339, 342
Râmneanțu, 388
Rehm, 515, 542
Raymond, 485
Reuter, E. B., 181, 187
Rebreanu, L., 250, 291, 292, 298, 317, 458
Ribot, T., 36, 59, 63, 103, 125, 141, 142, 143, 486, 21
Richet, 485
Ritter, W. E., 460
Radovici, 532, 541
Roback, A. A., 12, 542
Robin, 540
Robinson, E. S., 253
Rockefeller, 275
Rogers, A. L., 143
Rohrer, 388
Rohden, 388, 391, 392, 411
Roshach, 361
Rosanoff, 491, 520, 535, 542
Ross, E. A., 215, 253
Ross, T. A., 522, 530, 533, 542
Rousseau, 54, 113
Roșca, A., 143, 187, 382, 392, 411, 538, 542
Roustan, 381, 387
Ruedin, E., 472, 474, 505, 542
Russell, R., 210
Russell, E. S., 460
Rusu, L., 130, 143

Sadoveanu, 122, 250, 298, 402, 402, 458
Sanders, B. S., 817
Sacristan, 391
Sapir, E., 11, 55, 141, 261, 315, 318, 474, 506, 542
Sandras, 485
Sarton, G., 460
Schiller, 240, 349
Schilder, P., 367, 534, 542
Schmidt, 391, 392
Schneider, K., 535, 542
Schreider, E., 37, 411
Schrödinger, 430, 460
Schopenhauer, 56, 63, 68, 112, 531
Schwesinger, 187
Seashoreè 129, 143
Serbowskaia, 387
Shaffer, L. R., 542
Shaffer, S. W., 540
Shakespeare, 16, 482
Sheler, 220, 221, 253
Shelley, 24, 253
Sherman, I. M., 253
Sherman, M., 198, 253, 542
Shevach, 133
Shand, 141
Shaw, B., 250, 299
Shaw, C. R., 391, 393, 539, 542
Sheldon, W. H., 391, 393, 40, 411, 539
Sherrington, 198, 226, 253
Shirley, M. M., 198, 199
Sidis, 218
Sigaud, 366, 367, 376, 379, 387, 411
Slawson, J., 539, 542
Smith, 205, 252, 532, 542
Sofocle, 250
Sorokin, 296, 318
Spranger, E., 6, 11, 12, 37, 40, 41, 55, 111, 138, 139, 141, 146, 253, 318, 346, 347, 356, 362, 412, 423, 436, 441
Spearman, 8, 9, 12, 13, 25, 26, 27, 40, 41, 118, 121, 122, 123, 127, 128, 132, 133, 143, 414, 415, 419, 420, 424
Stagner, R., 12, 56, 141, 253
Spencer, 240
Stanley-Hall, 221, 241, 253, 326
Starbuck, 10
Ștefănescu-Goangă, Fl. 187, 382, 392, 411, 538, 542
Steckel, W., 30, 243, 253, 277, 342,
Stere, C., 269

www.dacoromanica.ro

Stern, W., 8, 11, 12, 26, 31, 41, 117, 118, 143, 224, 237, 254
Stephenson, W., 10, 130, 132, 143, 419
Stockard, C. R., 12, 387
Stiller, 387
Stodard, W. H. B., 512, 542
Stone, C. P., 99, 141
Strang, 254
Stratton, 163
Strong, 141
Studman, 132, 143
Squires, P. C., 162, 187
Sully, 237, 238, 254
Sullivan, H. S., 315, 475, 506, 534, 542
Sun, 197, 223, 224, 253
Swesinger, G., 187
Symonds, P., 10, 12, 18, 19, 41

Tandler, 336, 411
Tarde, 215, 254
Terman, L., 9, 10, 11, 167, 171, 177, 187
Teodoreanu, I., 279
Thomas, S. D., 6, 7, 711, 254
Thomas, W. I., 55, 138, 139, 141, 143, 242, 254, 261, 296, 306, 315, 318, 361, 436, 437, 455
Thompson, H., 6
Thomson, G., 252, 420
Thorndike, 18, 26, 41, 46, 99, 121, 122, 130, 141, 143, 166, 167, 168, 171, 187, 203, 204, 205, 206, 207, 210, 216, 217, 254, 381, 433, 454
Titchener, 30
Tolman, 8, 59, 93, 94, 99, 141
Tolstoi, 250, 421, 422, 441, 442
Tomescu, P., 542
Tonnies, 282
Thurstone, L. L., 8, 9, 12, 27, 40, 41, 123, 127, 128, 138, 143, 270, 318, 415, 418, 419, 420, 422, 430, 334, 460
Todoranu, D., 130, 133, 137, 143, 362
Troland, L. T., 59, 93, 99, 141
Tylor, 238
Tschmorutzki, 387
Uhrbrock, R. S., 132, 143
Utitz, 6, 37, 41
Vernon, Ph. E., 11, 19, 132, 133, 141, 177, 181, 185, 356, 359, 361, 441
Viola, G., 367, 368, 372, 373, 374, 375, 376, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 389, 390, 402, 403, 404, 409, 411, 454, 460
Vogt, 315, 542
Virenius, 387
Walker, 387
Watson, J., 8, 197, 200, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 210, 215, 217, 220, 226, 229, 230, 231, 275, 315, 318
Watson, R. R., 318
Wallis, 6
Webb, 419
Wechsler, 488, 489
Wedekind, 440
Weismann, 148
Wells, 122
Wertheimer, F. J., 316, 372, 386, 388, 389, 392, 393, 394, 411
Wertheimer, M., 32
Weigandt, W., 476, 542
Westburgh, G. M., 542
White, W. A., 542
Whitehead, A. N., 430, 460
Wiersman, 138, 361
Wilemse, W. A., 389, 411, 538, 542
Wolf, W., 10
Woodworth, 59, 63, 93, 94, 95, 108, 111, 141, 402
Wordsworth, 188, 341
Worringer, 349
Wundt, W., 2, 25, 30, 59, 105, 135, 146
Zeigarnik, 94
Zing Zang Kuo, 203
Zimmerman, 296, 318
Znaniecki, F., 141, 143, 296, 306, 318
Yealland, L. R., 521, 532, 542
Yerkes, 203, 209, 215
Young, K., 6, 12, 143, 216, 220, 254, 256, 267, 273, 286, 318
Young, P., 50, 59, 141, 217

www.dacoromanica.ro

ACEASTĂ CARTE S'A TIPĂRIT ÎN EDITURA UNIVERSITĂȚII „REGELE FERDINAND I“ DIN CLUJ LA SIBIU, ÎN 1944, LUNILE IANUARIE – APRILIE. TIPĂRIREA S'A FĂCUT CU SPRIJINUL ACORDAT DE UNIVERSITATE, PRIN DOMNUL RECTOR, PROF. DR. IULIU HATIEGANU, CĂRUIA ÎI EXPRIMĂM SENTIMENTELE NOASTRE DE PROFUNDĂ GRATITUDINE.

TIP. „CARTEA ROMÂNEASCĂ DIN CLUJ“ STR. ȘAGUNA 17. — SIBIU

www.dacoromanica.ro